Pr. VICTOR AGA

SIMBOLICA BIBLICĂ ŞI CREŞTINĂ

DICȚIONAR ENCICLOPEDIC

(cu istorie, tradiții , legende, folclor)

Colecţia **CUM PATRIBUS**
Colecţie îngrijită de **CLAUDIU T. ARIEŞAN**

© – 2005. Toate drepturile asupra acestei versiuni sunt rezervate Editurii „ÎNVIEREA", Arhiepiscopia Timişoarei, b-dul C. D. Loga, nr. 7, tel.: 0256/490287, fax: 0256/491176, e-mail: mitropolia-banatului@home.ro

Pr. VICTOR AGA

SIMBOLICA BIBLICĂ ŞI CREŞTINĂ

DICŢIONAR ENCICLOPEDIC

(cu istorie, tradiţii, legende, folclor)

Cuvânt înainte:
Î.P.S. NICOLAE CORNEANU
Mitropolitul Banatului
Victor Aga – pionier al simbologiei româneşti
Prof. univ. dr. IVAN EVSEEV

Ediţia a II-a

ARHIEPISCOPIA TIMIŞOAREI
2005

Ilustrația copertei: **Maica îndurerată** (icoană pe sticlă, Țara Oltului, prima jumătate a secolului XIX).

Consultant de specialitate: **Pr. IONEL POPESCU**

Cuvânt înainte

Apariția volumului de față reactualizează pe autorul său și îmbie din nou contemporanilor noștri o lucrare de certă utilitate. Așadar se demonstrează că de-a lungul vremii preoții, și Victor Aga este un exemplu, au îndeplinit un rol important pe plan cultural și social, nu numai bisericesc, iar în același timp lucrări ca „Dicționarul enciclopedic" au îmbogățit publicistica românească într-un mod exemplar.

Să începem cu cine a fost Victor Aga. S-a născut în comuna Budinț, județul Timiș, tatăl său fiind învățător. Liceul l-a terminat la Lugoj, după care a urmat Institutul teologic din Arad, pe care l-a absolvit în anul 1902. Activează scurt timp la Episcopia din Arad, ca funcționar, până în iunie 1904 când devine preot în comuna Chișoda de lângă Timișoara, unde îl găsim până în anul 1948, când moare.

Pe plan bisericesc a fost permanent activ, excelând prin conștiinciozitate și dăruire. S-a distins ca un bun predicator, de la el rămânând un volum de predici. Ca puțini alții și-a folosit cunoștințele teologice publicând numeroase articole în revista arădeană „Biserica și Școala". De la el a rămas și lucrarea deja menționată, asupra căreia vom reveni.

Încă de la începutul activității sale preoțești a fost prezent și în publicistica laică, colaborând la mai toate gazetele existente atunci. De fapt, chiar student fiind, a colaborat la „Tribuna poporului" din Arad, publicând diferite traduceri din maghiară și germană. A mai colaborat apoi la ziarele „Antialcoolul" din București, la „Poporul", „Poporul român" și „Az alkoholizmus" din Budapesta, la „Plugarul român" din Timișoara, a cărui redactare a preluat-o în anul 1919 și, de asemenea, la ziarele „Nădejdea" și „Luminătorul", tot din Timișoara. Materialele publicate atunci le semna cu pseudonimul „Alfa" (dr. Aurel Cosma junior, **Istoria presei române din Banat,** vol. I, Timișoara, 1932, pp. 78–79).

Pe lângă toate acestea s-a remarcat, cum spuneam, cu o lucrare unică în felul ei până astăzi: „Dicționarul enciclopedic" având ca supra-titlu „Simbolica biblică și creștină" (Timișoara, 1935). E vorba de un adevărat dicționar al

cuvintelor folosite în limbajul bisericesc, cu osebire cel liturgic. Din lipsă de informații, nu cunoaștem bibliografia care stă la baza acestei lucrări unice până astăzi, dar în orice caz dovedește o bogată informație în cele mai variate domenii. Publicarea ei s-a bucurat de apreciere unanimă și a contribuit efectiv la ridicarea prestigiului preoțimii bănățene.

Retipărirea lucrării preotului Victor Aga constituie un eveniment publicistic și nu putem decât să apreciem inițiativa celor care au gândit-o și au stăruit pentru ducerea ei la bun sfârșit.

† NICOLAE
Mitropolitul Banatului

Victor Aga – pionier al simbologiei româneşti

Iniţiativa Editurii „Învierea" a Arhiepiscopiei Timişoarei de a reedita lucrarea *Simbolica biblică şi creştină* a preotului bănăţean Victor Aga este un nobil şi generos act de recuperare culturală. Va fi repusă în circulaţie o carte importantă, devenită astăzi o raritate bibliografică. Scrisă cu şapte decenii în urmă, ea trebuie să fie socotită o lucrare de pionierat în domeniul simbologiei româneşti.

Mărturisesc că opera preotului paroh din comuna Chişoda, de lângă Timişoara, a avut un rol important în viaţa mea de cărturar şi om de ştiinţă. Cu vreo trei decenii în urmă marele psihiatru al oraşului de pe Bega, profesorul Eduard Pamfil, mi-a arătat o carte, pe care o primise în ajun de la prietenii săi din Franţa. Era voluminosul şi elegantul *Dictionnaire des symboles* al lui Jean Chevalier şi Alain Gheerbrant, astăzi tradus şi în limba română. Atunci, această operă lexicografică şi culturală de excepţie pur şi simplu m-a fascinat, trezindu-mi dorinţa de a întocmi un dicţionar românesc, cât de cât asemănător celui francez. Eram tânăr şi plin de entuziasm cultural, dar cu foarte puţine cunoştinţe în domeniul simbolisticii. După ce am consultat fişierul Bibliotecii Universităţii din Timişoara, am rămas decepţionat de puţinătatea lucrărilor de simbologie românească. Proiectul meu s-ar fi stins în faşă dacă nu aş fi descoperit o carte, publicată în 1935, la Timişoara, având un format modest, dar cu un conţinut cu totul şi cu totul neobişnuit. Pe coperta cărţii stătea scris: Preot Victor Aga, *Simbolica biblică şi creştină. Dicţionar enciclopedic (cu istorie, tradiţii, legende, folclor),* 1935, Timişoara, Institutul de Arte grafice „Atheneu", Timişoara, telefon 3–55.

După ce am citit-o, din doască în doască, şi am luat numeroase notiţe, cartea mi-a dat un imbold să-mi continui studiile de simbolistică. Fără a afla prea multe lucruri despre acest preot şi cărturar bănăţean de excepţie, i-am urmat drumul şi ideile cuprinse în textul şi în structura cărţii sale. Cei care au luat cunoştinţă de unele din dicţionarele mele de simbolistică, de mitologie sau de arhetipologie culturală (*Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească,* Timişoara, Editura Amarcord, 1998; *Enciclopedia semnelor şi simbolurilor culturale,* Timişoara, Editura Amarcord, 1999 ş.a.), n-au putut să nu observe desele mele referiri, trimiteri şi citate din *Dicţionarul* preotului Victor Aga. Prin spiritul ei

ecumenic, prin obiectivitatea interpretărilor şi prin erudiţia neostentativă dar temeinică a autorului, această operă lexicografică este scrisă de un autor cu o viziune pe deplin europeană.

Cum era de aşteptat de la o carte despre simbolurile biblice şi despre cele creştine, majoritatea articolelor din cuprinsul ei sunt consacrate personajelor Vechiului şi Noului Testament (*Adam, Eva, Noe, Lot, David, Solomon, Maria, Maria Magdalena* etc.). Sunt selectaţi cu grijă marii sfinţi şi mucenici ai Bisericii creştine, cu etimologia numelui, cu o scurtă prezentare a hagiografiei şi cu indicarea datei comemorării lor. Este, prin urmare, şi un sinaxar ortodox, din care însă nu lipsesc nici numele unor importanţi părinţi ai Bisericii apusene (*Sf. Augustin, Sf. Francisc, Sf. Bernard, Sf. Hubert, Sf. Berthold* ş.a.). Impresionează tratarea clară, într-un limbaj accesibil chiar şi persoanelor mai puţin familiarizate cu terminologia teologică, a principalelor canoane şi precepte ale religiei creştin-ortodoxe, dar şi a rânduielilor Bisericii catolice, fără urmă de părtinire, fără discriminare confesională şi fără rezerve naţional-culturale.

Cartea preotului Victor Aga denotă o deschidere spre cultura universală, dar şi dragostea autorului pentru valorile culturii naţionale, mai ales pentru folclorul românesc. Ca şi înaintaşii săi bănăţeni, mari cărturari, aidoma lui Simion Mangiuca sau Athanasie Marienescu, urmaşi ai Şcolii Ardelene, preotul din Chişoda e un bun cunoscător al mitologiei greco-latine, deoarece în dicţionarul său găsim o seamă de simboluri precreştine (*Cerberul, Grifonul, Fenixul, Narcisul* etc.) şi dese referiri la istoria antică.

Sfera simbolurilor strict religioase este mereu transgresată prin introducerea unui inventar considerabil de semne, aparţinând unui număr mare de coduri şi limbaje culturale de tip universal, cu o îndelungată istorie, anterioară ivirii creştinismului. Printre ele se numără unităţile codului zoomorf (*Albina, Boul, Cerbul, Corbul, Ursul, Lupul, Furnica, Fluturele, Păianjenul* etc.), elementele limbajului vegetal (*Bradul, Grâul, Pomul, Răchita, Nucul* ş.a.) sau cele ale codului cromatic *(Alb, Negru, Roşu, Albastru, Verde)*.

Spiritul modern al *Dicţionarului enciclopedic,* elaborat cu 7 decenii în urmă de Victor Aga, se manifestă în modul organic de îmbinare a filonului livresc (creştinismul este, înainte de toate, o religie a „Cărţii") cu tradiţia folclorică. Ortodoxia românească, aşa cum remarca Mircea Eliade, e şi un creştinism de tip popular, care a încorporat doctrinei şi ritualităţii Bisericii lui Iisus multe elemente ale credinţelor, ale datinilor şi ale mitologiei populare autohtone. Spre deosebire de alţi autori, provenind din sânul clerului, care manifestau anumite rezerve faţă de „eresurile" folclorice, preotul din Chişoda Timişului, într-un număr mare de articole din lucrarea sa, ţine să menţioneze, cu precizia şi cu informaţia unui bun folclorist, datinile şi manifestările populare, care însoţesc marile sărbători creştine, precum *Paştele, Crăciunul, Rusaliile (Pogorârea Duhului Sfânt), Sângiorzul (Sfântul Gheorghe)* şi alte date însemnate ale calendarului popular (cf. *Alimori, Vasilca, Colinde, Mărţişor, Arminden, Piţărăi* etc.). Multe elemente folclorice, atât

de familiare unui slujitor al parohiei săteşti, sunt consemnate în articolele din acest preţios dicţionar, cum ar fi cele consacrate valorizării timpului în tradiţia creştină şi în cea mito-poetică, de sorginte daco-română (cf. articolele despre *Anotimpurile – Primăvara, Vara, Toamna, Iarna –*, despre *Lunile Anului,* despre *Zilele Săptămânii* şi despre *Orele Zilei).*

Se ştie că o lucrare lexicografică trebuie să îndeplinească exigenţele clarităţii, preciziei şi nonredundanţei informaţionale. Toate aceste calităţi le găsim în *Simbolica biblică şi creştină.* Dicţionarul preotului mai are însă şi o altă virtute: patosul autorului pentru Bine şi Frumos. Cele două valori se întâlnesc, aşa cum afirmă autorul în *Prefaţa* cărţii sale, în Credinţă şi în Artă: „Frumuseţea simboalelor înalţă fastul serviciilor divine, potenţează evlavia şi simţul religios şi, cunoscându-le în amănunţimea lor, creştinii vor stărui să le preţuiască, să le iubească şi să practice cultul cu real folos sufletesc" (pp. 15–16).

Sunt convins că noua ediţie a acestei lucrări, aparţinând unui deschizător de drumuri în simbologia românească, va servi, şi de acum încolo, scopului nobil preconizat de autorul ei.

Timişoara, 4 iulie 2004

Prof. univ. dr. IVAN EVSEEV

Notă asupra ediției

Cartea de față reproduce textul singurei ediții de până acum a lucrării **Simbolica biblică și creștină. Dicționar enciclopedic (cu istorie, tradiții, legende, folclor)** a preotului Victor Aga, apărută la Institutul de Arte Grafice „ATHENEU", Timișoara, 1935.

Pentru o mai bună lecțiune a textului au fost efectuate unele corecturi, pe care le-am socotit necesare, în conformitate cu normele ortografice și ortoepice în funcțiune.

Astfel formele de indicativ prezent, persoana a III-a singular sau plural, specifice perioadei interbelice, au fost înlocuite cu variantele lor actuale: trebuesc/*trebuie,* închipuesc/*închipuie,* se referesc/*se referă* ș.a.

În cazul formei de plural *cari* a pronumelui relativ *care* s-a optat pentru varianta *care,* iar diftongările sunt redate în consens cu ortografia actuală: mâne/*mâine,* pâne/*pâine,* locueşte/*locuieşte,* sălăşlueşte/*sălăşluieşte,* tae/*taie,* dumnezeeşte/*dumnezeieşte,* evreeşte/*evreieşte* etc.

De asemenea, formele vechi de genitiv–dativ *(credinții, pietrii, micimei, vremei, cruzimei, bătrâneței* etc.*)* au fost substituite cu cele în circulație *(credinței, pietrei, micimii, vremii, cruzimii, bătrâneții* etc.*).*

S-a renunțat, totodată, la o seamă de forme lexicale vechi: *graiu, dintâiu, străvechiu, raiu, provedința, evangelie, liturgie, olei, maghii, giolgiuri, cheruvimi, întunerec, cetire, adecă, ceriul, vieață, cătră, lăpădare, agheazmă, acopereminte, veştminte, încunjurare* ș.a., în locul lor optându-se pentru formele curente *(grai, dintâi, străvechi, rai, providență, evanghelie, liturghie, ulei, magii, giulgiuri, heruvimi, întuneric, citire, adică, cerul, viață, către, lepădare, agheasmă, acoperăminte, veşminte, înconjurare* ș.a.*).* Am păstrat însă, cu parcimonie, unele forme specifice perioadei când a fost întocmită lucrarea *(lângăolaltă, pesteolaltă, deaproapele, dupăcinare, goanele* pentru *prigoanele, boale, simboale, rane, insignii, mormânturi* etc.*),* precum și unele forme duble (*frumsețea* și *frumusețea, untdelemn* și *untul de lemn, feştanie* și *sfeştanie, monogramul* și *monograma, pelerin* și *peregrin* etc.), care păstrează o anumită culoare stilistică a textului.

La fel, s-a renunţat la o sumedenie de prescurtări cel puţin inabile *(bis. rom. cat., sf. daruri, sf. lemn al crucii* etc.*)*, operate de autor, evident, din motive impuse de spaţiul tipografic redus avut la dispoziţie şi care făceau lectura *Dicţionarului* greoaie, preferându-se scrierea integrală a cuvintelor respective *(biserica romano-catolică, sfintele daruri, sfântul lemn al crucii* etc.*)*.

În ceea ce priveşte scrierea numelui Mântuitorului, opţiunea a fost pentru formula *Iisus Hristos* (şi nu Isus Cristos – forma din ediţia princeps a lucrării), ceea ce a dus la schimbarea ordinii şi reamplasarea câtorva articole din *Dicţionar (Hristos, Hristos a înviat* ş.a.*)*.

Din dorinţa de-a retipări *Dicţionarul* în condiţii grafice adecvate, în locul textului compact şi neaerisit grafic din ediţia din 1935, s-a optat pentru amplasarea articolelor din carte după literele alfabetului (de la A la Z), grupul de materiale aparţinătoare fiecărei litere începând, de fiecare dată, pe pagină nouă, cum cade.

Alte îndreptări privind punctuaţia, dezacordurile gramaticale, grafia numelor proprii, unificarea grafiei unor termeni scrişi diferit, unele formulări neinspirate, chiar improprii şi eronate (***Impunerea*** *mâinilor asupra* în loc de ***Punerea*** *mâinilor asupra,* ***familiari*** în loc de *familiali*), câteva trimiteri la articole inexistente în carte *(A doua venire* v. art. *Duminica după botez* ş.a.), trimiterile bibliografice (citările „din memorie") incorecte ori prescurtate stângaci etc. – toate acestea au fost operate tacit, în acord cu normele curente.

ION NICOLAE ANGHEL

Simbolica biblică şi creştină

Dicţionar enciclopedic

Prefață

Omul, alcătuit din corp şi din suflet, îşi manifestă simțămintele sale interne (durere, bucurie etc.) prin semne şi acte externe. Față de semenii săi nu se mulțumeşte numai cu simțul de onorare internă, ci îşi arată cinstirea prin diferite semne (descoperirea capului...) şi lucruri (daruri...) externe. Şi dacă omul arată astfel de stimă semenilor săi, cu atât va avea să adore mai deosebit pe Dumnezeu, cu tot cugetul, cu tot sufletul şi cu tot corpul său.

Semnele, actele şi lucrurile externe, ca şi chipuri şi imagini ale simțămintelor lăuntrice, se numesc ***simboale,*** *iar ştiința şi cuprinsul acestora se numeşte* ***simbolică.***

Simbolul religios este expresiunea unei idei religioase, abstracte, înfățişată prin semne (închinare...) ori prin lucruri (lumănare...) vizibile. După natura acestor semne sau lucruri, deosebim: a) simboale de cult exprimate prin semne şi acte de cult; b) simboalele obiectelor de cult, simboale naturale, exprimate prin lucrurile (pâine...) întrebuințate la cultul divin şi c) simboalele sărbătorilor exprimate prin semne, obiceiuri şi ritual deosebit.

Cultul divin al tuturor popoarelor ne arată astfel de manifestări în extern ale ideilor religioase. Însuşi Domnul Hristos a vorbit în asemănări, în icoane şi s-a folosit de simboale (binecuvântare, ridicarea ochilor...), dându-ne şi nouă exemple de simbolizare şi de cult extern.

Simbolica creştină se exprimă în cult, în dogme, în lege, în tradiții, în poezie şi în arta religioasă, ca un fel de vorbire spirituală. Cunoaşterea ei este necesară oricărui creştin, cleric ori mirean, nu numai pentru frumusețea simboalelor, ci, mai ales, pentru folosul lor real. Actele sfinte şi lucrurile întrebuințate la cultul divin sunt o carte deschisă pentru cei necărturari şi un deosebit imbold de evlavie pentru cei ce le pricep.

Fiecare act de cult şi fiecare ceremonie îşi are simbolica sa, iar lucrurile şi obiectele sfinte nu numai că poartă icoana unei idei religioase, dar slujesc şi ca mijlocitoare de grație divină (pâinea, vinul...). Frumsețea simboalelor înalță fastul serviciilor divine, potențează evlavia şi simțul religios şi, cunoscându-le în

amănunțimea lor, creştinii vor stărui să le prețuiască, să le iubească şi să practice cultul cu real folos sufletesc.

În lucrarea de față sunt luate şi personificări şi tipuri, embleme şi insignii religioase, care încă lămuresc idei şi stări şi stau în legătură strânsă cu viața religioasă creştină.

Chişoda, la 6 ianuarie 1935

VICTOR AGA

A

A ca prima literă din alfabet simbolizează începutul unei lucrări sau al unei stări, precum litera ultimă *z* înseamnă sfârşitul. Literelor *a* şi *z* le corespund în alfabetul grecesc literele *alfa* şi *omega* care, în simbolica biblică şi creştină, închipuie începutul şi sfârşitul. La sf. Ioan evanghelistul „alfa şi omega" e simbolul veşniciei, simbolul lui Dumnezeu: „Eu sunt alfa şi omega, începutul şi sfârşitul" (Apocalipsa 1, 8; 21, 6; 22, 13). Litera *a* e întrebuinţată şi în ştiinţă (algebră, logică) ca închipuire, iar în graiul comun expresia „de la a până la z" înseamnă un întreg deplin.

Abadon (evr. moarte, nimicire) e îngerul adâncului, simbolul diavolului, care locuieşte în adânc. A. mai închipuie iadul şi chinurile lui (Apocalipsa 9, 18).

A. B. C. La sfinţirea bisericilor apusene Episcopul face, din cenuşă, pe pavimentul ori pe peretele bisericii, semnul crucii (X) lui Andrei, iar în acest semn scrie cu toiagul arhieresc literele A. B. C. şi anume pe o latură a crucii cu litere greceşti şi pe cealaltă latură latineşte (în vechime chiar şi evreieşte).

Aceste iniţiale închipuie învăţăturile bisericii universale, adică ale celei greceşti ortodoxe şi ale celei latine, care învăţături se propagă din biserică pentru întreaga lume. Aceste trei litere, care reprezintă întreg alfabetul, mai simbolizează că la mântuire sunt chemate toate popoarele şi că începuturile creştinătăţii s-au făcut cu evreii, grecii şi romanii.

Abdest: numirea apei cu care turcii şi perşii mahomedani îşi îndeplinesc spălările rituale, adică cu care îşi spală mâinile, picioarele şi faţa înainte de rugăciune, ca simbol al curăţiei sufleteşti. (În călătorie, ori în lipsă de apă, se spală cu nisip.)

Abel, fiul lui Adam şi al Evei (Geneza 4, 2), e prototipul păstorilor şi patronul acestora. E simbolul credincioşilor pioşi (Evrei 11, 4) şi al sfinţilor, fiind primul care a adus jertfă bineplăcută lui Dumnezeu. Ca aducător de jertfă, e şi prototipul preoţilor. Mai e prototipul martirilor, ca cel dintâi care, nevinovat, a suferit nedreptate şi moarte. Abel e şi prototipul lui Iisus: precum

acela a fost păstor şi a adus din primiţiile turmei sale jertfă plăcută, aşa Iisus, păstorul cel bun, a adus şi aduce şi acum jertfă bineprimită lui Dumnezeu. Precum Abel pentru credinţă şi dreptate a fost pizmuit şi ucis de fratele său, aşa a fost ucis Iisus de fraţii Săi (Romani 9, 3) din pizmă (Matei 27, 18). Sângele lui Abel a strigat la cer după răzbunare (Evrei 12, 24); sângele lui Iisus strigă la cer după împăcare.

Abis v. art. *Adâncul.*

Abluţiune. Spălarea rituală şi cu deosebire spălarea mâinilor la serviciile divine înseamnă curăţia sufletească şi sfinţenia internă, ce trebuie să le posede slujitorii celor sfinte.

Abracadabra: un talisman magic al gnosticilor, ce-l purtau contra diferitelor boale (friguri etc.). Într-un triunghi, cuvântul „abracadabra" e scris în şiruri orizontale astfel că, rupând de la stânga fiecărui şir câte o literă, începuturile, citite de sus în jos, ne dau cuvântul „abracadabra". Gnosticii l-au introdus şi în creştinism.

abracadabra
bracadabra
racadabra
acadabra
cadabra
adabra
dabra
abra
bra
ra
a

Abraxas e un talisman de forma unei monede, ce-l purtau la gât creştinii cei dintâi şi cei de prin evul mediu. Talismanul, figură cu cap omenesc, cap de cocoş şi picioare de şarpe, având inscripţia de „Abraxas" ori de I. A. O (Iehova), se credea apărător contra mai multor feluri de boale. Credinţa deşartă a trecut în creştinism de la păgâni şi de la gnostici. Ca reminiscenţe se mai ţin şi azi la poporul nostru ghiocelul, baierul şi mărţişoarele.

Absidă (de la habsis – boltă) se numeşte partea semicercuală a altarului cu boltitura sa şi simbolizează tăria cerului, bolta cerului. De aceea are icoana Sfintei Treimi, înconjurată de stele, care închipuie pe îngerii din jurul tronului dumnezeiesc.

Absolutio = Dezlegare de păcate v. art. *Dezlegare.*

Acaţiu (Ahaţiu, Ahaz), nume grec.; înseamnă: nevinovat, fără prihană. Sf. Acaţiu, martir în goanele lui Diocleţian la 307 în Constantinopol.

Accidenţe euharistice. Părticelele euharistice v. *art.*

Achil, Achilina (Aquil, Aquilin), nume grec.; înseamnă puternic, curajos. Sf. Acvila – ucenic al apostolilor (Faptele Apostolilor 18, 2) şi martir comemorat la 14 iulie. Sf. Acvilina, martiră în goanele lui Diocleţian, în etate de 15 ani; a convertit multă lume la creştinism. Comem. la 13. VI.

Achim (Ahim): unul din cei 7 macabei, distins prin tărie de credinţă şi păstrarea legii strămoşeşti. Comem. la 1. VIII.

Acoperămintele sfintelor daruri sunt nişte pânze din aceeaşi materie ca şi odăjdiile. Ca simbol al Sfintei Treimi, avem trei acoperăminte: *aerul, acoperitorul discului* şi *cel al potirului.* Toate laolaltă închipuie: cerul, providenţa dumnezeiască, scutecele pruncului Iisus şi giulgiurile de îngropare ale Mântuitorului. Prin simbolica lor ne mai arată că sub acoperământul corpului lui Iisus a sălăşluit atotputernicia dumnezeiască. Fiecare acoperământ are cusută pe el crucea, simbolul mântuirii. Simbolica: vezi *la fiecare în parte.*

Acoperămintele sfintei mese (mappae) sunt trei la număr, închipuind Sfânta Treime. Dinjos e „cămaşa" *(katasarka);* pe aceasta e aşezată „indiţia" *(trapezophoros),* ambele din giulgiu; iar deasupra lor e „litonul" *(iliton),* care serveşte şi de înveliş antimisului şi e confecţionat din materie mai fină. Toate laolaltă închipuie măhrama de pe capul lui Iisus, giulgiurile de înfăşare la punerea în mormânt şi hainele strălucitoare de la schimbarea la faţă a Domnului. Simbolica: vezi *la fiecare în parte.*

Acoperirea capului la rugăciune a fost în uz la toate popoarele răsăritene, atât la cele păgâne, cât şi la evrei, la care a rămas obiceiul chiar până azi. Bărbaţii şi femeile îşi acopereau capul deopotrivă în decursul serviciilor sfinte. Acoperirea capului la rugăciune e simbolul reverenţei către cele sfinte şi înseamnă că omul nu e vrednic să privească mărirea lui Dumnezeu. În cult s-a introdus obiceiul din viaţa socială, unde supuşii îşi acopereau faţa şi se prosternau înaintea Domnitorului. La noi numai Arhiereii (cu mitra) şi călugării (cu camilavca) au capul acoperit la rugăciune, ca semn al autorităţii lor mai înalte; aceştia adică îşi acoperă capul la rostirea învăţăturilor sfinte, îşi descoperă însă capul la citirea evangheliei şi la actul prefacerii, la cuminecare etc. iar femeile, după demândul sfântului apostol Pavel (I Corinteni 11, 4), au să stea la rugăciune cu capul acoperit, spre a nu da anză la senzualitate prin părul lor, care poate servi ca mijloc de ispitire.

Acoperirea darurilor sfinte la proscomidie simbolizează înfăşarea pruncului Iisus în scutece. Cădirea darurilor înseamnă lumina cerească, ce s-a pogorât peste sfânta iesle. Deoarece la proscomidie se face referire la moartea lui Iisus, acoperirea darurilor mai închipuie prăvălirea pietrei pe uşa mormântului, iar tămâierea simbolizează miresmele purtătoare de mir. Tot această însemnare o are acoperirea şi cădirea darurilor sfinte după intrarea cea mare.

Acoperirea feţei (Exod 3, 6) e semnul desăvârşitei supuneri în faţa lui Dumnezeu. Omul adică, în recunoştinţa micimii sale, nu se ţine vrednic de a privi la ziditorul său. Înşişi serafimii, când stau în faţa lui Dumnezeu, îşi acoperă feţele cu aripile, neputând să privească în faţă strălucirea Dumnezeirii.

Acoperirea discului *(diskokalima),* o pânză în formă de pătrat, şi *acoperitorul potirului (potiroka lima, palla),* o pânză în formă de cruce, până sunt la proscomidie închipuie scutecele pruncului Iisus, iar când se află pe altar simbolizează giulgiul, în care a fost înfăşat corpul Domnului la îngropare. Trebuie să aibă cusute pe ele crucea, simbolul mântuirii, fiind ele acoperitoarele jertfei nesângeroase, asemănată întocmai cu jertfa sângeroasă de pe cruce.

Acte sfinte (cântare, citire, predică...) sunt forme liturgice esenţiale, care închipuie în mod văzut cugetele şi simţămintele interne şi prin care ni se împărtăşeşte darul dumnezeiesc. Tot acte sfinte se numesc şi părţile completorii ale serviciilor divine, cum sunt: ridicarea mâinilor şi a ochilor, suflarea etc. Prin aceste semne externe, imitaţiuni ale actelor săvârşite de Domnul Hristos, se arată simţămintele interne de adorare şi de supunere etc. către Dumnezeu şi simbolizăm ideile de bază ale creştinătăţii.

Ada, Adela (germ. = nobilă, strălucită): sf. stareţă a mănăstirii Sf. Iulian († 680).

Adalbert (Albert) (nume germ.: primul între nobilime). Sf. A. a fost mitropolit în Praga şi în Gnesen, ca apostolul slavilor catolici. Martirizat în 997 şi comem. la 26. XI.

Adam (evr. = din pământ), ca cel dintâi om pe pământ, e prototipul genului omenesc. Prin păcat, Adam a pierdut acest prototip, până ce apoi l-a refăcut Mântuitorul. Cu toată starea lui de graţie şi de nemurire, i s-a dat numele de Adam, adică, „din pământ", ca să-şi aducă totdeauna aminte de nemernicia sa şi spre a-i fi un îndemn de umilinţă în faţa lui Dumnezeu. – În referirea Testamentului Vechi faţă de cel Nou, Adam e tipul celor viitoare. În multe privinţe Adam e tipul lui Hristos, al lui „Adam cel nou" (I Corinteni 15, 22). Prin căinţa şi necazurile întregii sale vieţi a fost tipul lui Iisus, care „suferinţele noastre a luat..." (Isaia 53, 4; Matei 8, 17). Sudoarea şi chinurile în care şi-a lucrat pământul se referă la sudorile de sânge ale Domnului. – Adam a fost zidit afară de rai şi numai mai târziu a fost aşezat într-însul, simbolizându-se că, nu după meritele sale, ci numai din graţia lui Dumnezeu a fost pus aci. Nuditatea, în care iconografia ni-l prezintă pe Adam în rai, e semnul nevinovăţiei, ce o avusese înainte de păcătuire. E împodobit cu spic de grâu, spre a simboliza pedeapsa rostită asupra-i (Geneza 3, 19). Icoana lui Adam şi a Evei se zugrăveşte în pridvorul bisericii, adică la intrare, spre a simboliza urâciunea păcătuirii şi spre a aduce aminte creştinilor de pedeapsa păcatului, de trebuinţa pocăinţei, de îndurarea lui Dumnezeu, care se revarsă prin biserică.

Adâncul *(abisul)* în Sfânta Scriptură înseamnă iadul (Hades) închipuit sub pământ, în „cele mai de jos ale pământului", care este locul sufletelor păcătoase şi al demonilor. În analogie adâncul e şi simbolul păcatelor, în al căror întuneric se pierde omul. În Testamentul Vechi adâncul mai închi-

puia lărgimea şi adâncimea mării acestei vieţi „dintru adâncuri am strigat" (Psalmi 29, 2; Apocalipsa 8; 9, 2; 11, 7).

Adolf, nume germ.; înseamnă: lup nobilitat, fiul lupului. Sf. A. a fost călugăr în ordinul cistercienilor, apoi episcop, în Osnabrük, răposat în 1224; comem. la 11. II.

Adormit: după sf. apostol Pavel înseamnă pe repausatul, care a adormit spre somnul morţii. Noţiunea serveşte şi spre a dovedi învierea morţilor. Repausaţii nu sunt morţi, ci adormiţi întru Domnul, care iar îi va scula (precum cel adormit iarăşi se scoală) întru mărire şi nestricăciune „şi pe cei adormiţi aduce-i-va împreună cu el" (I Tesaloniceni 4, 14). De aceea se zice repausatului, foarte nimerit, „adormitul în Domnul".

A doua naştere v. art. *Crăciunul mic.*

Adrian: sfânt martir, comem. la 3 februarie. A propovăduit în Palestina († 302).

Adulterul în Test. Vechi e simbolul idolatriei. Legământul lui Dumnezeu cu poporul ales era asemănat cu căsătoria, după sfinţenia şi intimitatea acesteia faţă de care adulterul e un păcat abominabil. Simbolul s-a luat de la idolatria canaaniţilor, al căror cult a fost însoţit de obscenităţi şi de orgii. De aceea adulterul = idolatria se prezintă în Sfânta Scriptură ca un păcat detestabil.

Advent, timpul de 4 săptămâni de post înainte de Crăciun în biserica latină, închipuie cei 4.000 de ani, cât a pătimit omenirea până la venirea lui Hristos. Precum prin acest răstimp Dumnezeu a voit ca oamenii să simtă tot mai mult răutatea păcatului şi să li se deştepte cât mai tare dorinţa după un Mântuitor, aşa timpul adventului şi postul său e avertizare la pregătirea inimilor spre primirea Domnului în Sfânta Euharistie şi pentru a doua venire a lui Hristos. Adventul e timp de abnegaţie, de căinţă şi de pregătire, în care scop serviciile se fac în ornate violete şi vinete. Spre aducerea aminte de întunericul în care a fost cuprinsă lumea înainte de venirea Mesiei, se ţin în fiecare zi, în zori, rugăciunile „Rorate" (v. *art.*) – Cu adventul se începe anul bisericesc în biserica apuseană, pentru că biserica crede să-şi socotească zilele anului liturgic de când începe nădejdea venirii întemeietorului ei dumnezeiesc.

Aer *(văzduh)* se numeşte cel mai mare acoperământ al sfintelor daruri. Precum aerul atmosferic cuprinde tot pământul, aşa acoperă aerul sfânt ambele daruri: pâinea de pe disc şi vinul din potir. Până e la proscomidie, aerul simbolizează cerul cu steaua magilor, iar când e pe altar, aerul închipuie piatra de pe mormântul lui Iisus. În decursul rostirii Crezului, clătinarea aerului deasupra capului Arhiereului, când acesta oficiază, simbolizează demnitatea arhiereului ca păstor şi vestitor al credinţei. (Vezi art. *Clătinarea aerului.*) Ca şi acoperitorul sfintelor daruri, are cusută crucea ori un miel, adică insigniile jertfei.

Aerul *(văzduhul)* e spaţiul dintre cer şi pământ şi simbolizează spaţiul dintre

biserica triumfătoare şi dintre cea luptătoare. În văzduh se crede a fi locurile de judecată ale sufletelor, vămile văzduhului.

Aerul sfânt v. art. *Epitaful.*

Afumătoare v. art. *Cădelnița.*

Afundarea catehumenului în apă, la botez, simbolizează îngroparea în Hristos (Romani 6, 4), iar scoaterea din apă înseamnă învierea cu Hristos, adică curățirea de păcate şi reînvierea lui prin baia naşterii a doua, cum se mai numeşte botezul. Afundarea de trei ori în apă cu tot corpul închipuie curățirea, spălarea totală de toate păcatele. Turnarea apei pe creştetul capului, care închipuie întreg capul, adică centrul de cugetare şi de făptuiri al omului, vrea să înțeleagă tot aceeaşi curățire.

Afundarea sfintei cruci în apa ce o sfințim la sărbătoarea Botezului Domnului înseamnă însăşi botezarea lui Iisus, prin care se sfințesc apele, crucea adică reprezentând pe însuşi Mântuitorul. Afundarea sfintei cruci la sfeştanie are putere sfințitoare şi simbolizează că crucea Mântuitorului e aducătoare de viață şi vindecă neputințele trupeşti şi sufleteşti.

Agapă se numeşte prânzul comun, ce în timpurile prime ale creştinismului se împărțea credincioşilor la sfârşitul serviciului divin, în pronaos, din darurile de prescuri, vin etc. ce le aduceau creştinii ca prinoase la biserică. Simboliza comunitatea strânsă a credincioşilor şi iubirea creştinească ce şi-o păstrau şi o manifestau întreolaltă creştinii cei dintâi. Reminiscență a agapei este azi împărțirea anaforei la sfârşitul liturghiei.

Agapă v. art. *pomană.*

Agapia, nume grecesc, înseamnă plină de iubire, de bunăvoire. Sf. A.: martiră în Salonic († 304). Comem. la 16. IV.

Agata (gr. = miloasă, bună, curajoasă): sf. fecioară şi martiră în Catania Italiei († 251). Comem. la 5. II.

Agheasma pentru botez o sfințeşte preotul în biserica apuseană în Sâmbăta mare după înconjurarea sau procesiunea învierii. Se sfințeşte în această sâmbătă şi în Sâmbăta Rusaliilor, fiindcă în vechime în aceste zile se făcea botezul catehumenilor. Preotul face de trei ori semnul crucii peste apă, închipuind că prin crucea Domnului se sfințeşte toată făptura; cu mâna împarte apa în forma crucii, ca simbol că darul botezului derivă de la crucea lui Hristos; apoi stropeşte în cele 4 regiuni, simbolizând că sfântul botez are să se împărtăşească tuturor oamenilor. Lumânarea de Paşti – simbolul lui Iisus cel înviat, o afundă de trei ori în apă, însemnând că apa o sfințeşte Mântuitorul însuşi; iar la Rusalii atinge apa cu mâna, ceea ce închipuie cum, la botezul Domnului, Sfântul Duh a stătut deasupra apelor şi le-a sfințit: apoi suflă asupra ei de 3 ori, simbolizând pogorârea darului Duhului Sfânt. În fine mai amestecă puțin din untul de lemn al catehumenilor şi din crizmă, care ambele închipuie grația Sfântului Duh, ce o primim în botez. Aruncă în apă şi puțină sare, simbolul

conservării, prin care se arată că botezul ne păstrează nevătămaţi de stricăciunea păcatelor.

Agheasma mare se numeşte apa ce, prin darul Duhului Sfânt, se sfinţeşte la sărbătoarea „Botezul Domnului". Simbolizează apele Iordanului, sfinţite prin botezul lui Iisus. Solemnitatea şi procesiunile de la sfinţire înseamnă bucuria arătată şi în extern pentru botezarea Domnului în Iordan. Toate actele de sfinţire se referă la botezul lui Iisus şi au următoarea simbolică: afundarea sfintei cruci în apă înseamnă însuşi botezul Mântuitorului, de aceea se cântă şi troparul, „În Iordan"; stropirea în patru părţi ale lumii simbolizează că botezul lui Iisus şi-a revărsat efectele asupra lumii întregi, iar stropirea pe cap a fiecărui credincios în momentul ce sărută crucea închipuie împărtăşirea de sfinţenie. Agheasma mare e întrebuinţată la toate momentele de viaţă: o beau cei ce la mărturisire s-au arătat nevrednici de a se cumineca; o beau bolnavii, se stropesc fântânile, morţii (v. *stropirea m.*) ş.a. Se conservă nestricată ani de zile. Cu agheasmă mare (sau cum îi zice poporul „cu Iordanul") sfinţită în preziua sărbătorii, în ajunul Bobotezei, merge preotul prin casele credincioşilor şi le sfinţeşte.

Agheasma mică e numită apa ce se sfinţeşte de către preoţi în tot timpul şi în tot locul. Îndeosebi se sfinţeşte agheasma mică la înjumătăţirea Cincizecimii, închipuind că Iisus pe acel timp a vorbit despre apa vie la Sihem (Ioan 4, 14); se mai sfinţeşte la 1 august („Scoaterea sfântului lemn al crucii"), ca aducere aminte de eliberarea grecilor de saraceni, cu ajutorul sfintei cruci; se sfinţeşte la fiecare prima zi a lunii („lună nouă, Duminica tânără"), când se sfinţesc şi casele creştinilor; în fine, la 14 septembrie „Înălţarea sfintei cruci" („Ziua crucii"), când preotul sfinţeşte toate casele creştinilor, cu agheasma mică. Agheasma mică are acelaşi efect ca şi agheasma mare, adică sfinţeşte, curăţă, vindecă şi e simbolul curăţiei sufleteşti. Biserica apuseană sfinţeşte agheasmă la Paşti, afundând în apă lumânarea de Paşti, prin ce se închipuie botezul lui Ioan cu apă şi la Rusalii, închipuind botezul lui Iisus cu foc, cu duhul.

Agheasmatar, un vas, de obicei o căldăruşă de aramă, în care se face sfinţirea apei şi cu care se poartă agheasma la casele creştinilor (la prima zi a fiecărei luni, în Ajunul Bobotezei etc.), simbolizează râul Iordanului, ale cărui ape s-au sfinţit prin botezul Mântuitorului.

Agheasmatar v. art. *Spălătorul ritual.*

Aglaia: sf. cuvioasă; s-a distins prin milostenie şi evlavie. Comem. la 19. XII.

Agnes, Agni, Agnita (lat. = blândă ca un miel, nevinovată): sf. martiră († 304). E patroana fecioarelor. Comem. la 21. I.

Agneţ (de la grec. *agnus* – miel curat, nevinovat) se numeşte o părticică în patru colţuri de forma unui sigil pătrat cu inscripţia, scoasă la prosco-

IC	HR
NI	KA

midie din prima prescură. Agnețul închipuie corpul Domnului Hristos. Tăierea agnețului din prescură simbolizează conceperea și nașterea lui Iisus din Preacurata. Înfigerea copiei și tăierea în prescură la dreapta și la stânga sigiliului înseamnă blândețea („ca o oaie") și răbdarea, predarea de bunăvoie spre patimă și moarte de cruce („ca un miel"); înfigerea și tăierea de sus și de jos închipuie judecarea și moartea, iar ridicarea agnețului din prescură simbolizează convingerea că Iisus de fapt a murit („că s-a luat...") pentru păcatele noastre. Înjunghierea în formă de cruce a agnețului, pe partea opusă sigiliului, și rostirea „junghie-se mielul" înseamnă patimile și moartea lui Iisus pe cruce ca un sacrificiu preasfânt. Împungerea cu copia în partea ce are inscripția de „I C" (Iisus) închipuie „împungerea" cu sulița de către sutașul Longhin, în coasta Mântuitorului. Turnarea apei și a vinului în potir, adică „amestecarea sfântă" (v. *art.*), e chipul curgerii sângelui și a apei din coasta Mântuitorului. Agnețul așezat pe disc, până e la proscomidie, înseamnă pe Iisus în iesle, iar când e pe prestol închipuie corpul sacrificat al Mântuitorului.

Agnita v. *Agnes.*

Agnus Dei (mielul lui Dumnezeu) închipuie pe Iisus, după cuvintele lui Ioan: „Iată mielul lui Dumnezeu". În icoane, cercul, în care e înfățișat mielul, înseamnă lumea, iar steagul mielului simbolizează biruința creștină, ajunsă numai prin jertfirea mielului dumnezeiesc. *Agnus Dei* mai simbolizează și mărirea lui Dumnezeu, care luminează în Ierusalimul ceresc (Apocalipsa 21, 23).

Agrafe *(fimbrii, cătărămi)* la efodul arhiereului din Test. Vechi erau două și închipuiau datoria arhiereului de a veghea asupra poporului întreg și de a-l conduce la mântuire; mai erau o aducere aminte de împlinirea legilor dumnezeiești (Exod 39) și simboale ale cuvântului lui Dumnezeu. Agrafele prindeau efodul la umeri, aveau câte o piatră de onix și smaragd, în fiecare dintre acestea fiind gravate numele a câte o seminție. Inscripțiile nestematelor încă aminteau arhiereului de datorința lui de a conduce întreg poporul, adică cele 12 seminții.

Ahasverus, ființă legendară, care după tradiție ar fi fost un cizmar din Ierusalim. Când Mântuitorul în drum spre Golgota, obosit de greutatea crucii, a voit să se odihnească în fața casei lui Ahasver, acesta l-a alungat brusc. Mântuitorul l-ar fi blestemat pe A. să nu mai aibă odihnă și să rătăcească până la a doua venire a Domnului; de aceea A. se mai numește și *jidovul rătăcitor,* în jurul căruia s-au înfiripat o mulțime de legende. Jidovul rătăcitor închipuie pe poporul evreiesc, care nu a voit să primească pe Hristos și care, în urma blestemului legii, rătăcește risipit prin lume până la a doua venire.

Ajun sau *ajunări de o zi* sunt: 1) miercurile și vinerile de peste an, 2) Ziua Crucii, 3) Tăierea capului Sfântului Ioan, 4) ajunul Bobotezei, 5) ajunul Crăciunului. Cele trei dintâi se țin ca zile de tristă aducere aminte pentru creștini și ca îndemnuri ca, prin ajunare (postire), să se facă și dânșii părtași patimilor Domnului și nevoințelor sfinților sărbătoriți. Cele două din urmă

simbolizează, prin postul lor, pregătirea cu demnitate pentru marea sărbătoare, ce le urmează. Ajunul e simbolul umilinţei interne şi al penitenţei.

Ajunul Bobotezei (la 5 ianuarie) se ţine cu post, iar la Utrenie se face sfinţirea apei mari, cu care preoţii, după sfânta liturghie, sfinţesc casele creştinilor. Prin stropirea caselor, creştinii sunt îndemnaţi la înnoire sufletească şi la pregătire demnă pentru sărbătoarea Arătării Domnului. Sfinţirea agheasmei mari în ajunul Botezului Domnului mai închipuie şi botezul catehumenilor, ce se săvârşea în această zi în vechimea creştină.

Ajunul Crăciunului e ziua premergătoare sărbătorii Naşterii Domnului. Se ţine cu post aspru de prune uscate, grâu fiert şi miere, care simbolizează plinirea timpului, deschiderea raiului şi aducerea păcii pe pământ. Prunele uscate şi grâul fiert mai amintesc şi de postul proorocului Daniil şi al soţilor săi care, în robia babilonică, deşi s-au hrănit numai cu seminţele pământului, s-au arătat mai frumoşi şi încă prin acest post şi-au păstrat credinţa curată. Se posteşte până la ivirea stelei de seara, care aminteşte de steaua magilor şi deci de plinirea timpului. În ajunul Crăciunului preoţii sfinţesc („umblă cu vodiţa") casele creştinilor, vestind bucuria naşterii cu cântarea troparului „Naşterea..." şi le binecuvântă mesele acoperite cu fân şi cu mâncări. Preoţii închipuie astfel pe îngerii care au vestit păstorilor bucuria naşterii. În ziua Ajunului umblă pe la casele creştinilor copiii piţărăi, urând de bine şi vestind naşterea sfântă; ei închipuie pe păstorii care au vestit în Betleem. În seara de Ajun creştinii petrec în priveghere, ca amintire a privegherii ce o ţineau creştinii vechi în preseara fiecărei sărbători mari. Tot în preseara Crăciunului colindătorii cu steaua şi cu viflaimul vestesc marele eveniment al naşterii Mântuitorului, simbolizând şi aceştia pe îngerii şi pe păstorii care au vestit naşterea Mântuitorului.

Ajunul sărbătorilor *(vigilie)* e ziua premergătoare sărbătorilor mari: cum e Crăciunul, Botezul, Anul nou. Se serbează cu post şi cu rugăciune, simbolizând pregătirea pentru un eveniment mare din istoria mântuirii. Astfel a fost postul profeţilor Moise şi Ilie, precum şi postul Mântuitorului înainte de începerea misiunii lor. Creştinii cei dintâi la unele sărbători se pregăteau cu postire, rugăciune şi cu priveghere de toată noaptea.

Alauda v. art. *Ciocârlia.*

Alb. Culoarea albă e simbolul nevinovăţiei sufleteşti. Creştinii cei dintâi înfăşurau mortul în giulgiu alb, închipuind prin aceasta că sufletele trebuie să se înfăţişeze în faţa dreptului Judecător în curăţie sufletească, conform cuvintelor din Apocalipsa 4, 4. – Ca simbol al curăţiei şi al virginităţii, şi Sfânta Fecioară e înveşmântată în alb. – Albul e şi simbolul botezului; catehumenii primeau, la botez, un stihar alb, pe care-l purtau în decurs de 8 zile, ca semn al nevinovăţiei câştigate în botez. Chiar şi azi cel botezat se îmbracă în haină albă, iar pe prunci îi învăluim în

giulgiu sau crijmă albă. Culoarea veşmintelor preoţeşti în Test. Vechi a fost albă, precum e şi stiharul preoţilor de azi, simbolizând sfinţenia şi mărirea diregătoriei sfinte. – În biserica latină la toate sărbătorile domneşti se întrebuinţează ornate albe, în semn de bucurie sufletească. Albul e şi semnul luminii; porumbelul, chipul Sfântului Duh, e de culoare albă; Dumnezeu e înfăţişat ca un moşneag cu părul alb ca neaua („şi a şezut cel vechi de zile" Daniel 7, 9, „iară capul lui era alb ca lâna şi ca zăpada" Apocalipsa 1, 14). Căruţa, în care a fost răpit Ilie, are 4 cai albi; în Apocalipsa 9, 2 apare un cal alb în vedenia sf. apostol; sf. Gheorghe e înfăţişat pe cal alb.

Alba v. art. *Stiharul.*

Alba v. art. *Săptămâna albă.*

Alba *(cappa* sau *chrismale),* o haină din pânză albă pe care mai de mult o primeau de la preot acei ce se botezau şi pe care o purtau în decurs de opt zile peste îmbrăcămintea obişnuită, simbolizează reînnoirea sufletească, nevinovăţia primită în botez. Azi, celor ce se botează, li se dă, în biserica apuseană, o beretă albă, iar la ortodocşi crijma sau giulgiul.

Alba se numeşte în biserica romano-catolică stiharul, ce-l îmbracă preotul liturghisitor peste reverendă şi peste care apoi se îmbracă felonul, casula. Alba acoperă tot corpul până la glezne şi simbolizează curăţia sufletească a preotului, cu care trebuie să se apropie de sfântul altar şi de sfintele daruri; mai închipuie şi cămaşa necusută a Domnului, precum şi hlamida de batjocură a lui Iisus. Jos are un bogat chenar de dantelărie, spre o şi mai amplă expresie de frumseţă sufletească. De mult a figurat şi printre insigniile de încoronare ale împăraţilor germani.

Alba scurtă *(rochetum),* un stihar mai scurt, fără mâneci, are aceeaşi simbolică, ce o are alba sau stiharul.

Albastru (azur) e simbolul cerului, al curăţiei sufleteşti. La înmormântarea pruncilor se folosesc draperii, odăjdii şi steaguri albastre, ca semne ale nevinovăţiei. Albastrul e şi chipul rugăciunii şi al frumseţii; îngerii la rugăciune strălucesc în raze albastre. Albastru deschis înseamnă bunătate şi cucernicie.

Albina, în asemănările sfinţilor părinţi, e simbolul comunităţii religioase. Sf. Ambrozie aseamănă biserica cu o coşniţă, iar pe credincioşi cu albinele, care au să strângă din florile vieţii numai ce e bun pentru suflet. Mai e şi simbolul muncii asidue şi al bunei întrebuinţări a talanţilor. Prepararea celui mai dulce aliment de către albina nepretenţioasă e un avertisment, ca să nu judecăm numai după cele externe; sub haina sărăcăcioasă poate sălăşlui un suflet nobil. Precum albina soarbe mierea din flori fără a face vreo stricăciune în miros şi productivitate, astfel şi credinciosul află dulceaţă în darurile dumnezeieşti, fără ca acestea să se împuţineze sau să-şi piardă din sfinţenie. Precum albina moare după ce a înţepat pe cineva cu acul ei, aşa şi creştinul, care vatămă pe aproapele său, se omoară sin-

gur sufleteşte, cum zice sf. Ioan Hrisostom.

Alexandra (grec. – luptătoare, sprijinitoare): sfântă, una din cele 7 martire din Ancira. Comem. la 8. V.

Alexandrina (grec. – luptătoare): sf. cuvioasă şi fecioară în Egipt († 350). Comem. la 3. III.

Alexandru (grec. învingător, luptător): sf. mărturisitor, episcop în Capadocia († 251). Comem. la 16. V şi 22. XII.

Alexie, *omul lui Dumnezeu* (grec. – protector, om la locul său): sf. din Roma, distins prin milostenii şi sărăcie de bunăvoie († 427). Comem. la 17. III şi 17. VIII.

Alfons (germ. – nobil, renumit): sf. episcop, întemeietorul congreg. redemptoriştilor († 1887). Comem. la 2. VIII.

Aliluia (evr. – lăudaţi pe Domnul): cântare de preamărire şi formulă de încheiere a cântărilor de laudă. S-a luat din iudaism, unde se întrebuinţa nu numai la serviciile divine, ci şi în viaţa publică. În biserica veche se cânta la toate ocaziile solemne, precum se cântă şi azi în biserica ortodoxă. Biserica apuseană o are numai la serbări de mare bucurie (Paşti, Crăciun...). Cântarea *Aliluia* simbolizează lauda şi preamărirea lui Dumnezeu din partea oamenilor. Aliluia de la sfârşitul imnului heruvimic se numeşte şi cântarea întreit sfântă, cu care îngerii laudă pe Dumnezeu în ceruri, iar Aliluia înainte de citirea Evangheliei înseamnă mulţumită şi laudă lui Dumnezeu pentru harul ce se revarsă prin sfintele învăţături.

Alimori se numesc roţile de foc, ce junii le slobod de pe dealuri în preseara şi în zorile unor sărbători anumite (Paşti, Rusalii, Sânziene). E rămăşiţă de credinţă păgână şi înseamnă darul şi binecuvântarea.

Aloe, arbust binemirositor, al cărui lemn se întrebuinţa la afumări şi la îmbălsămare (Cântarea cântărilor 4, 14; Ioan 19, 39), e simbolul nemuririi. Evreii puneau în sicriul mortului aromate de aloe şi smirnă, prin ce închipuiau iubirea neamurilor faţă de cel adormit. Planta aloe mai este şi simbolul Fecioarei Maria, fiindcă floarea de aloe foarte rar, numai la câte o sută de ani, înfloreşte.

Altar (de la *alta ara* – loc înalt) numit şi *abaton, aditon, sanctuar,* e un despărţământ deosebit şi cel mai sfânt loc din biserică. Altarul e spaţiul dintre catapeteasmă şi dintre zidul arcuit spre răsărit în bisericile orientale ortodoxe; în bisericile apusene sanctuarul e despărţit de naos printr-un grilaj. În altar se aduce jertfa fără de sânge şi pot să intre numai persoane sfinţite. – Prototip i-a fost Sfânta Sfintelor din Test. Vechi. – E ceva mai ridicat decât naia şi solea, închipuind astfel locurile înălţate, de pe care a învăţat Mântuitorul pe popor, simbolizând şi înălţimea dealului Golgotei, unde a fost crucificat Domnul Hristos.

Rotunjimea lui închipuie puterea dumnezeiască, ce se revarsă din altar; aşezarea lui spre răsărit închipuie

locurile sfinte din Răsărit, de unde vine lumina naturală şi de unde ne-a răsărit lumina mântuirii prin Domnul Hristos Mântuitorul, care a pătimit la răsărit şi care e supranumit *„răsăritul răsăriturilor"* şi *„lumină din lumină"*. Precum soarele vine dinspre răsărit şi împrăştie întunericul pământesc, aşa Iisus a venit de la Răsărit să împrăştie întunericul minţii, întunericul sufletesc. – Altarul e simbolul cerului în care mulţimea îngerilor preamăreşte pe Dumnezeu; de aceea pe bolta altarului e înfăţişat Dumnezeu în treime înconjurat de stele, care simbolizează pe îngeri. – În biserica veche (în biserica latină şi azi) altarul avea două părţi: partea dinspre miazăzi, numită *epistola,* închipuia pe iudei; de aceea se făceau aci toate citirile din Test. Vechi; iar partea din dreapta altarului, adică cea dinspre miazănoapte, numită *partea evangheliei*, închipuia pe păgâni; de aceea se citeşte aci evanghelia care s-a predicat păgânilor. O biserică ortodoxă are numai un altar şi numai un prestol, fiindcă numai o dată s-a adus Iisus jertfă pentru lume.

Altar v. art. *Prestol.*

Altarul sacrificiilor în Test. Vechi simbolizează comuniunea cu Dumnezeu, căci prin jertfele aduse izraelitenii închipuiau starea lor de popor ales al lui Iehova.

Altarul şi sfinţirea lui. Deoarece pe sfânta masă *(prestol, altar, jertfelnic)* tronează însuşi Dumnezeu, se cere ca altarul să fie sfinţit într-un mod deosebit. Sfinţirea altarului o aflăm şi la păgâni şi în Test. Vechi: Iacob sfinţeşte piatra de altar „Bethel" (Geneza 28, 18, 22), Moise unge altarul sfânt (Exod 40, 10). La noi sfinţirea sfintei mese îşi are în fiecare act simbolica sa. Înconjurarea sfintei mese de şapte ori înseamnă cele şapte daruri ale Duhului Sfânt, ce se revarsă din altar, iar stropirea cu agheasmă în semnul crucii, la mijlocul prestolului şi la cele patru colţuri, şi ungerea lui cu mir indică harurile şi îndurarea lui Dumnezeu, ce se împrăştie de aci în cele 4 părţi ale lumii. Aşezarea sfintelor moaşte în mijlocul mesei sfinte închipuie prezenţa sfinţilor martiri în împărăţia cerească şi mijlocirea lor pentru noi. Spălarea sfintei mese cu săpun, cu apă de trandafir şi cu vin roşu şi ştergerea ei cu bureţi simbolizează – ca orice spălarea rituală – curăţia morală sufletească, ce trebuie să domnească în acest loc sfânt de jertfă al Mântuitorului. Aşezarea icoanelor celor patru evanghelişti la câte patru colţuri ale prestolului şi lipirea lor cu mastică înseamnă că sfânta evanghelie, propovăduită de Mântuitorul şi scrisă de cei 4 evanghelişti, s-a lăţit în cele 4 vânturi ale lumii. Ungerea prestolului cu mastic, preparat din aromate (ceară, mastic, aloe, tămâie etc.) simbolizează ungerea corpului Domnului cu miresme de către mironosiţe, sfânta masă închipuind adică mormântul lui Hristos. – Îmbrăcarea prestolului cu cămaşa, legarea acesteia cu sfoară, apoi acoperirea peste cămaşă, cu trapezoforos şi cu iliton, înseamnă înfăşarea corpului lui Iisus de către Iosif şi Nicodim cu giulgiurile de îngropare. – Aprinderea luminii sau candelei de către Arhiereu închipuie pe Iisus „lumina vieţii", fiind şi o aducere aminte de lumina eternă, ce ardea întruna

în Sfânta Sfintelor, precum şi de focul ce s-a pogorât din cer la sfinţirea templului lui Solomon (I Regi 8). – După ectenia cea mare, sfânta masă se botează cu apă caldă şi cu vin, „în numele Tatălui..." şi primeşte cele ale botezului: spălarea cu apă, ca să fie curată şi pe Duhul Sfânt, ca să fie organ de conducere al bisericii.

Altarul tămâierii, ce se afla în Sfânta Sfintelor din cortul sfânt şi din templu, era simbolul rugăciunii, ce avea să se înalţe zilnic către Dumnezeu.

Aluat (Aluăţel) în Sfânta Scriptură e simbolul păcatului, care ameninţă sufletul omului cu dospire şi cu mucezire.

Aluatul închipuie învăţătura evanghelică care străbate simţămintele omului şi îi schimbă viaţa sufletească, precum aluatul schimbă făina. Evanghelia are putere de a transforma sufletele şi modul de viaţă. – Aluatul mai înseamnă şi puterea creştinismului, care a prefăcut, a reînviat nu numai pe singuratici, ci a schimbat faţa întregii omeniri şi a adus lumea păgână la Hristos. – *Aluatul cel vechi* simbolizează legile Testamentului Vechi, greoaie, trecătoare (Corinteni 5, 8) şi neputincioase de a împărtăşi mântuire.

Aluatul fariseilor, de care aminteşte adesea Sfânta Scriptură, înseamnă învăţătura făţarnică a fariseilor, cugetele şi intenţiile rele. Apostolii sunt avertizaţi să se ferească de acest aluat, care e plămădit din simţăminte rele (Osea 7, 4; Matei 16, 12).

Ambo v. art. *Amvon.*

Ambrozie (gr. – nemuritor). Sf. A., episcopul Mediolanului, a fost părinte şi învăţător bisericesc, exemplu de pietate şi de abnegaţie († 397). Comem. la 4. IV şi 7. XII.

Amestecarea chipurilor v. art. *Împreunarea chipurilor.*

Alunul în credinţa poporului e aducător de noroc şi i se atribuie putere miraculoasă. Băţul de alun îţi prilejuieşte noroc oripeunde îl porţi. În zorile zilei de Ispas flăcăi şi fete culeg flori de alun, ce le folosesc ca leacuri pentru diferite boale.

Amadeu (Amadeus), nume latin, înseamnă: iubitor de Dumnezeu.

Amalia, nume latin, înseamnă sârguitoare.

Amestecarea sfântă se numeşte amestecarea apei cu vinul, în momentul când ele se toarnă deodată în potir, la săvârşirea proscomidiei. Simbolizează unirea firii dumnezeieşti cu cea omenească în Iisus Hristos.

Ametistul e simbolul Sfintei Treimi, prin coloraţia sa. Privit anume din trei părţi diferite, ne prezintă trei feluri de culori: *purpură*, simbolul puterii, care ne aminteşte de Dumnezeu Tatăl cel atotputernic; *violetă,* simbolul smereniei, ne aduce aminte de Dumnezeu Fiul, care s-a înjosit pe sine să ia chip omenesc; *trandafirie,* simbolul iubirii, ne aminteşte de Dumnezeu Duhul Sfânt,

care revarsă iubirea de Dumnezeu şi de oameni în inimile creştinilor.

Amictus, v. art. *Humerale.*

Amin, formula de încheiere a unor rugăciuni, înseamnă: *aşa să fie, aşa va fi.* La sfârşitul simbolului credinţei înseamnă: aşa este, aşa e sigur. Simbolizează adeverirea celor mărturisite şi dorinţa de a ni se împlini cererile pioase. Dacă e la începutul vorbirii, „Amin, amin grăiesc vouă..." îndreaptă atenţia ascultătorilor asupra unei idei, ce urmează.

Amoreţi. În simbolica creştină s-au introdus de la păgâni şi simbolizează: iubire, nevinovăţie. Creştinii cei dintâi au introdus multe figuri păgâne şi le-au dat însemnare creştină. În timpurile renaşterii, îngerii sunt înfăţişaţi ca amoreţi atât în iconografie, cât şi în sculptură şi arhitectură.

Amos (gr. – al meu, proprietate): sf. profet în Test. Vechi. Comem. la 15.VI.

Amulete (talismane) sunt nişte obiecte de metal, de lemn, sticlă, piatră ori pământ, ce le purtau păgânii ca apărătoare de boale şi contra spiritelor rele. Aveau forma unor medalii rotunde, pătrate ori eliptice, gravate cu chipuri cabalistice şi cu înscrisuri magice. Introduse de gnostici, au trecut şi în creştinism. Amuletele creştinilor în vechime aveau şapte feluri de figuri; se purtau la gât, la mâini ori la piept contra boalelor, pagubelor, nenorocirilor. Biserica le-a combătut ca credinţe păgâne şi ca superstiţii. A aprobat însă sub numirea de engolpion sau filacterii purtarea unor obiecte sfinte, cum sunt: cruci, iconiţe, chipul mielului, lemn din crucea Domnului, scrieri sfinte, în credinţa ca aceste obiecte sfinţite de biserică să fie într-ajutor creştinilor. Creştinii cei dintâi purtau medalioane cu crucea şi cu monogramul lui Hristos, simbolizând scăparea lor sub scutul crucii; mai purtau cărţile evangheliilor, cum ne-o mărturisesc toţi Sfinţii Părinţi. Creştinii poartă şi azi în sân ori pun la capul bolnavului cărţi de cuprins religios, precum e „Visul Maicii Domnului, Epistolia, Avestiţia" ş.a. În morminte şi în sicrie puneau şi pun şi azi creştinii cărţi religioase, la cei ce au ştiut citi. Mărţişoarele şi ghioceii sunt obiceiuri păgâne. Un amulet străvechi creştin e peştele cu înscrisul „sosais" – mântuieşte-mă, ce se purta la grumaji.

Amurg v. art. *Crepuscul.*

Amvon (advon, ambo): o catedră în soliul sau presbiteriul bisericii, de pe care se rostesc cuvântările, se citesc paremii, apostolul... Ca un loc mai ridicat, închipuie locurile înalte (munte, corabie) de pe care cuvânta Mântuitorul. Mai simbolizează şi piatra de pe uşa mormântului Domnului, de pe care îngerii au vestit învierea lui Iisus. Se numeşte şi *amvon arhieresc,* fiindcă pe el şade şi se îmbracă Arhiereul când oficiază.

Ana (evr. plăcută lui Dumnezeu, aleasă), mama Sfintei Fecioare Maria, e zugrăvită totdeauna în haină verde, fiindcă ea a purtat nădejdea lumii, pe cea aleasă a lui Dumnezeu, adică pe Sfânta Maică a Mântuitorului. Sf. Ana e

patroană lehuzelor şi minerilor. La popor e în mare cinste: fetele şi femeile încep lucrările lor foarte de dimineaţă în ziua sf. Ana (8 decembrie), ca să le meargă lucrul bine peste tot anul.

Anabolagium (sindon), vălul ce-l poartă femeile în Orient (I Corinteni 11, 10), e semnul bunei purtări, al decenţei. Ca văl al monahelor în creştinism, simbolizează curăţia morală.

Anacamilavcă se numeşte vălul ce acoperă camilavca călugărilor; se lasă în jos pe umeri şi acoperă şi faţa de ambele părţi, ca monahul să nu poată privi în lături, adică spre a nu fi atras la vreo ispitire. Anacamilavca o primesc şi o poartă monahii perfecţi şi închipuie nevinovăţia şi curăţia sufletească, precum şi lepădarea de toate cele lumeşti.

Anaforă (gr. – a aduce), anafură, antidor (gr. – în loc de har), e pâinea sfinţită, rămasă din prosfora din care am scos agnetul. În vechime, se cuminecau toţi creştinii la liturghie; mai târziu se împărtăşeau numai cei pregătiţi, iar celorlalţi li se împărţea anaforă, de unde aceasta îşi are numirea de antidor. Împărţirea anaforei mai simbolizează agapele, ospeţele din biserica primară, când creştinii, la sfârşitul liturghiei, mâncau prinoasele aduse la biserică.

Anaforaua se numeşte acea parte a liturghiei în care se săvârşesc rugăciunile de pregătire pentru prefacerea sfintelor daruri. E centrul liturghiei şi cel mai însemnat moment, care simbolizează pregătirea lui Iisus spre patimile de bunăvoie.

Anahoret (pustnic, eremit) se numeşte creştinul retras în singurătate, cu scopul de a ajunge la desăvârşire morală prin contemplaţie şi prin rugăciune. Anahoretul e simbolul celei mai desăvârşite abnegaţii şi al lepădării de cele lumeşti. Prototipul anahoreţilor au fost Ilie şi Ioan Botezătorul.

Analav (gr. *analabion* – a cuprinde), *anaval*, veşmânt călugăresc în forma epitrahilului, care acoperă pieptul şi spatele şi e ornat cu multe cruci. Înseamnă jugul crucii, după cuvintele: „cel ce vrea să vină după Mine, să-şi ia crucea sa şi să-Mi urmeze Mie".

Analoghion, o îngustă masă portativă, pe care se aşază cărţile sfinte (evanghelia, apostolul...). Uneori ţine locul tetrapodului şi simbolizează înălţimile de pe care a rostit Domnul cuvântările Sale.

Anastasia (gr. – mărită, înfrumuseţată): sf. fecioară şi martiră în Roma († 304), arsă de vie. E izbăvitoare de otrăviri. Comem. la 25. XII.

Anastasiu (gr. – mărit, înviat): sf., patriarhul Antiohiei şi martir († 599). Comem. la 21. XII şi 21. III.

Anastatica v. art. *Roza Ierihonului.*

Anaval v. art. *Analav.*

Ancora *(anghira)* e simbolul nădejdii (Evrei 6, 19). Ancorele găsite în catacombe ne vădesc credinţa primilor creştini: o ancoră cu 2 peşti simbolizează pe creştini, care sunt învăţăceii lui

Hristos şi vreau să poarte crucea Lui; ancora cu porumbelul şi cu un miel închipuie pe Duhul Sfânt şi pe Hristos, care sunt nădejdea şi tăria noastră. – Capul ancorei în forma crucii înseamnă că prin crucea lui Iisus s-a întărit corabia creştină, adică sfânta biserică şi că nădejdea învierii numai prin crucea Domnului se desăvârşeşte. Ancora e insigniul sfântului Nicolae.

Andrei (gr. – ispravnic, puternic, ajutător): apostol al Domnului şi fratele lui Petru. Dintre apostoli, dânsul a fost chemat mai întâi la apostolie, apoi Petru şi ceilalţi. A fost martirizat în Ahaia, răstignit pe cruce sub un măslin. De aceea în icoane e înfăţişat răstignit pe crucea în forma de X, numită şi crucea lui Andrei, ori ca apostol cu crucea aceasta, ca insigniu, lângă el. Unele icoane îl înfăţişează legat de coada unui cal, după cum crede o altă tradiţie că ar fi fost martirizat Apostolul pe la 70. Poporul crede că în noaptea sf. Andrei (30 noiembrie) umblă strigoii şi duhurile necurate care, cu ajutorul obiectelor din case, deschid şi uşile încuiate; de aceea toate obiectele şi vasele trebuie întoarse cu susul în jos, iar uşile şi ferestrele se ung cu usturoi, făcând crucile lui Andrei pe ele, cum zice şi Alecsandri în poezia „Noaptea sfântului Andrei": „faceţi cruci mântuitoare, căci e noaptea-ngrozitoare..."

Andrei, Andronic, nume grecesc, înseamnă: ispravnic, puternic, ajutător.

Angela, Angelica (lat. – îngeresc, asemănător îngerilor): sf., întemeietoarea ordinului Ursulinelor în Brescia († 1540). Comem. la 4. I.

Angelina (lat. – îngeraş, bună ca un înger): sf., superioara ordinului Terţiarilor de călugăriţe în Foligno († 1434). Comem. la 15. VII.

Animalele sunt simbolul patimilor şi al discordiei. În rai animalele trăiau în armonie, fiind acolo pacea eternă. Pe pământ ele poartă veşnică luptă pentru existenţă.

Anisia (gr. – fără pereche, distinsă): sf. martiră din Tesalonic, în goanele lui Maximilian.

Aniversarea morţii o ţinem cu serbare, pentru ca să nu se piardă amintirea celor morţi. Precum aniversarea morţii sfinţilor o ţinem spre folosul nostru, astfel aniversarea morţilor o ţinem întru folosul acestora. Prin această aniversare ne arătăm pietatea, iubirea către răposaţi şi ne exprimăm credinţa că şi noi vom ajunge odată în comuniunea sfinţilor.

Anotimpurile sunt simbolul înnoirii sufleteşti. Precum acelea, cu intrarea lor, schimbă mersul firii, astfel şi creştinul are să se reînnoiască sufleteşte. În acest scop şi biserica îi vine în ajutor instituind pentru fiecare anotimp ajunare, posturi în scopul curăţirii sufleteşti, prescriind chiar cuminecare în fiecare din aceste posturi. (Simbolica fiecărui anotimp e la *articolii singuratici.*)

Ansgar (Oscar), nume germ., înseamnă lancea lui Dumnezeu. Sf. A. a fost apostolul misionar în Danemarca şi Suedia († 865). Comem. la 3. II.

Antihrist (gr. contrar lui Hristos); după mărturia Sf. Scripturi este Satana,

care înainte de sfârşitul lumii va apare în chip de om (I Ioan 2, 18; II Tesaloniceni 2, 3, 9) şi, erijându-se pe sine de Dumnezeu adevărat, va trona chiar şi prin biserici (Daniel 12) şi va face semne şi minuni, ca să amăgească pe oameni. Antihrist e simbolul tuturor răutăţilor, al ereziilor şi al fărădelegilor.

Antidor v. art. *Anaforă.*

Antifoanele (cântări alternative) sunt cântări din psalmii tipici şi din cântările Test. Nou, care ne înfăţişează comunitatea şi legătura acestor două legi. Simbolizează naşterea Domnului (Unule născut...) şi faptele lui de la naştere până înainte de moartea Sa. Mai închipuie şi predicarea sf. Ioan Botezătorul şi bucuria lumii pentru arătarea Domnului.

Antim, nume grecesc, înseamnă: duşman, contrar; în creştinism înseamnă duşman al păcatului, al răutăţilor. Sf. A.: episcop al Nicomediei († 284?). Comem. la 3. IX. Martirizat prin decapitare.

Antimis *(antimins, antimensium* – în loc de masă) e o năframă de in ori de mătase, în care sunt cusute moaşte de ale sfinţilor şi pe care e pictată înmormântarea Domnului. Antimisul poate înlocui sfânta masă şi de aceea are aceeaşi simbolică, adică închipuie mormântul Domnului. Lipsind prestolul, se poate săvârşi sfânta liturghie oriunde (câmp, tabără...) pe sfântul antimis. Originea şi-o are din timpurile persecuţiilor, când creştinii nu aveau locuri stabile de închinare, ci se ascundeau unde li se prilejuia. Ca acoperământ pe prestol, şi fiind învelit în iliton, simbolizează sindonul, giulgiul cu care a fost înfăşat corpul Domnului la îngropare, şi măhrama de pe cap (Ioan 20, 7). Fără antimis nu se poate oficia sfânta liturghie. Sfinţirea lui numai de Episcop închipuie binecuvântarea arhierească, împărtăşită preotului de a săvârşi cele sfinte. Biserica apuseană nu are antimis, ci numai o piatră, care conţine moaşte de ale sfinţilor, şi care e sfinţită de Episcop. Antimisul se desface pe sfânta masă îndată după rostirea „Cei chemaţi ieşiţi...", ca simbol că numai cei credincioşi pot să privească lucrările cele mari şi tainice ale jertfei nesângeroase. Desfacerea antimisului mai închipuie şi punerea Domnului în mormânt, fiindcă pe el e zugrăvită icoana înmormântării.

Antipascha (în loc de Pascha), *Paştile mici, Înnoirea învierii lui Hristos* se numeşte Duminica primă după Paşti sau *D. Tomii.* Prin arătarea Sa după opt zile şi prin mărturisirea apostolului Toma, Mântuitorul a repetat învierea Sa, încât această Duminică a devenit ca o nouă zi de înviere şi de aceea se numeşte şi Înnoirea învierii.

Anton, Antonia, Antonin, Antoniu (gr. – floare, primul, eminent). Sf. Antoniu cel Mare, întemeietorul vieţii de anahoreţi în Egipt († 356). Comem. la 17. I. Antoniu de Padua, sfânt al bisericii romano-catolice († 1231). Comem. la 13. VII.

Antonia: sf. martiră în Numidia († 259). Comem. la 30. IV.

Antuza, nume grec., înseamnă: roditor; Sf. A.: cuvioasă şi martiră în Seleucia. La botezul ei în pustie s-a deschis un izvor, spre a-i servi cu apă de botez († 250). Comem. la 22. VIII.

Anul bisericesc ordinar sau comun, cu ciclurile şi cu zilele sale liturgice, începe la 1 septembrie, iar în biserica latină la Duminica adventului. Anul bisericesc ne înfăţişează faptele îndurării Sfintei Treimi, actul mântuirii şi întreaga descoperire dumnezeiască. Precum soarele, luna şi stelele în referinţa lor către pământ constituie anul sideric, astfel Sfânta Treime, Sfânta Fecioară şi sfinţii în referinţă către uniunea credincioşilor constituie anul bisericesc. Cununa anului bisericesc cu sărbătorile sale aşezate întru preamărirea Sfintei Treimi şi a sfinţilor ne reglează viaţa sufletească spre centrul anului bisericesc, spre Hristos, care este soarele cel neschimbat şi nevăzut al Sfintei Treimi, precum corporal ne reglăm viaţa pământească după anul sideric, cu centrul către soarele material. Ciclurile anului bisericesc se reglează după anotimpuri: iarna lungă simbolizează păgânismul şi întunericul păcatului (ciclul Crăciunului). Bucuria primăverii înseamnă mântuire (ciclul Paştilor), vara, cu Înălţarea Domnului şi Rusaliile, închipuie biruinţa luminii (ciclul cincizecimii). Toamna, cu strângerea şi sortarea rodurilor, simbolizează judecata din urmă. Anul bisericesc începe cu toamna, prin iarna care închipuie moarte şi suferinţă, spre vară, care simbolizează lumină şi viaţă.

Anul în simbolica creştină şi în iconografie e înfăţişat în chipul unei femei, care ţine într-o mână soarele şi în cealaltă luna. Figura este înconjurată de un cerc cu numele ori şi cu simbolica lunilor. În cercul următor, cel al anotimpurilor cu zodiacurile, e înscris Psalmul 64, 12: „Binecuvântează Doamne cununa anului bunătăţii tale".

Anul jubileu în Test. Vechi era tot al 50-lea an, adică care urma după 7×7=49 de săptămâni de ani. Simboliza o deosebită graţie a lui Dumnezeu. În acest an pauză poporul şi pământul; toate reveneau la acelaşi proprietar şi se împărtăşea libertate deplină, prin ce se simboliza aceeaşi origine şi aceeaşi egalitate înaintea lui Dumnezeu. E tipul învierii din păcate, adusă prin Iisus, unsul Domnului (Isaia 61, 1) şi simbolizează egalitatea ce ne-a câştigat-o Iisus în faţa lui Dumnezeu.

Anul nou v. art. *Tăierea împrejur a Domnului.*

A şi **O** (alfa şi omega), ca prima şi ultima literă din alfabetul grecesc, închipuie în simbolica biblică pe Dumnezeu, care însuşi se numeşte „începutul şi sfârşitul" (Apocalipsa 1, 8). Ca inscripţie pe monumente, pe evangheliar, în centrul bisericii etc. **a** şi **o** simbolizează sfinţenia locului şi a obiectului.

Anul sabatic *(sabatul săptămânilor de ani)* era în Test. Vechi tot al şaptelea an, cu aceeaşi însemnătate religioasă ca şi sabatul săptămânal, adică era an de odihnă, anul Domnului. În acest an odihnea pământul, iar samurastul, produsele de la sine erau ale tuturora. Faptul acesta simboliza egalitatea

deplină între izraeliteni şi închipuia că toţi au aceeaşi origine, aceleaşi drepturi de la Dumnezeu. Nu se încasau datoriile, iar săracilor trebuia să se dea ajutoare şi împrumuturi, prin ce se închipuia porunca iubirii deaproapelui. Anul sabatic, prin citirea legii şi prin binecuvântările venite de sus (Levitic 26, 34), mai era şi simbolul monoteismului.

Anuntiatio Beatae V. Mariae V. art. *Bunavestire.*

Apa, ca obiect de cutăţenie corporală, e cel mai potrivit simbol al curăţiei sufleteşti. La păgâni şi la evrei spălarea rituală închipuia curăţia sufletească, recerută la serviciile divine. În Test. Vechi, cu apă se sfinţeau preoţii (Exod 29, 4), se făceau vindecări, se spălau leproşii, se stropea poporul etc. Întrebuinţarea ei a trecut şi în creştinism după ce Iisus, „apa vie", a sfinţit apele şi a umblat pe apă ca pe uscat. Apa simbolizează împărăţia creştină, precum peştele ce trăieşte în apă închipuie pe creştini. Mai simbolizează pe Duhul Sfânt, iar ca elementul cel mai curat închipuie lucrarea darului de sus în actele liturgice (la liturghie, botez, sfinţiri...). Prin sfinţire apa dobândeşte darul Duhului Sfânt, adică o putere miraculoasă, dumnezeiască, vindecătoare de boale şi apărătoare de tot răul. Apa se sfinţeşte întru amintirea sfinţirii apelor prin botezul lui Iisus şi ca semn de înnoire sufletească. Prin stropirea cu apă sfinţită obiectele, persoanele sunt ferite de ispitele celui rău. Biserica ortodoxă are două feluri de sfinţire a apei: sfinţirea mare şi sfinţirea mică. Biserica apuseană are trei feluri: agheasma pentru botez, apa gregoriană şi apa pentru sfinţiri. În ritual apa e întrebuinţată la liturghie, la cuminecare, la spălarea mâinilor, care au să fie curate când ating cele sfinte, simbolizându-se prin spălare curăţia sufletească, ce trebuie să o aibă preotul şi credincioşii la serviciul divin şi la cuminecare. Apa e simbolul Sfintei Treimi. Ea poate să aibă trei stări: lichidă, gazoasă şi solidă; aceste trei stări închipuie pe cele trei persoane în trinitate. Precum în cele trei stări e tot aceeaşi apă, aşa în cele trei persoane e acelaşi Dumnezeu. Apa lină e simbolul nevinovăţiei şi al păcii; cea tulbure e chipul păcatului, al lumii şi al primejdiilor. Apa naturală e curată, străvezie, curăţitoare, întăritoare, puternică, curge necontenit şi nu se sfârşeşte; prin aceste însuşiri, apa sfinţită şi cu deosebire apa botezului simbolizează puterea harului dumnezeiesc, care curăţă, întăreşte şi e fără sfârşit. Precum apa spală murdăria, aşa spală apa botezului toată murdăria păcatului. Precum viaţa animalică şi vegetală nu poate exista fără apă, astfel nici viaţa sufletească a creştinului nu poate să se desăvârşească fără botez, care este o renaştere din apă şi din duh. Apa deci înseamnă curăţire, reînnoire şi sfinţire. Apa ca simbol al curăţirii s-a strecurat şi în credinţa poporului nostru. După un obicei rămas de la romani şi de la evrei, care considerau atingerea de cadavre ca semn de necurăţire, toţi cei ce au petrecut pe mort la groapă, după ce se reîntorc la casa mortuară, se spală într-un lighean cu apă în semn de curăţire. Spre a nu se lipi nimic rău de la cel mort, mai stropesc cu apă şi îndărătul lor, ca să se ducă înapoi tot

răul. Iar ca semn de curățire desăvârșită, familialii și rudeniile mai sar și peste un foc, după ce s-au spălat.

Apa, ce se toarnă în vin la proscomidie, trebuie să fie de izvor (nu de ploaie ori cisternă) și înseamnă apa care a curs din coasta Mântuitorului. Se toarnă în vin (amestecarea sfântă) spre a simboliza unirea firii dumnezeiești cu cea omenească în Hristos. Tradiția mărturisește că și Mântuitorul ar fi turnat apă în vin la cina cea de taină.

Apa, ce o varsă poporul înaintea casei, după ce a trecut un convoi mortuar, închipuie dorința ca mortul să ducă apa rudeniilor din lumea cealaltă, spre a-și stâmpăra văpaia în care ard. Apa vărsată după convoiul mortuar, mai ales în timp de secetă, mai închipuie și rugăciune pentru ploaie.

Apa pentru botezare o sfințește biserica romano-catolică cu deosebite forme rituale, în Sâmbăta mare și în cea a Rusaliilor, din pietate și evlavie către Sfântul sacrament, ce se împărtășea în vechimea creștină, în numitele zile. Pe suprafața ei se face cu mâna semnul crucii, simbolizând că Domnul Hristos cel răstignit însuși împărtășește putere apei pentru botez; suflă asupra ei, închipuind că botezul ne prilejuiește viață nemuritoare (suflarea fiind simbolul vieții); afundă într-însa lumânarea de Paști, spre a însemna că taina botezului a așezat-o însuși Mântuitorul cel înviat (simbolizat prin lumânarea de Paști); în apă amestecă uleiul catehumenilor și chrisma, simbolizând că botezul ne întărește în credință și în celelalte virtuți și că cel botezat va fi un creștin, un uns al Domnului; în fine, aruncă puțină sare, semnul înțelepciunii, stropește apoi cu ea în cele 4 regiuni, simbolizând că toți oamenii din lume sunt chemați la botez. După sfințire se face prosternare și litania tuturor sfinților, închipuind pe creștinii cei vechi, care se rugau pentru cei botezați. Apa botezului înseamnă lumina, înțelepciunea, cuvântul lui Dumnezeu; sarea închipuie nemurirea sufletului, iar uleiul simbolizează alinarea patimilor.

Apa botezului, care trebuie să fie curată, naturală, neamestecată, are să se sfințească negreșit, căci numai prin sfințire își pierde destinația pământească și se face mijloc de curățire sufletească.

Apa caldă, ce se toarnă în potir înainte de cuminecătură; v. art. *Căldura credinței.*

Apa curățirii la evrei se numea apa cu care se făcea consacrarea preoților și se îndeplineau curățirile levitice. Trebuia să fie apă curată ori amestecată cu cenușă, provenită de la arderea sacrificiului vacii roșii. A fost tipul apei de la botezul creștinilor.

Apa gregoriană, cu care la consacrarea bisericii se stropește, spre sfințire, biserica și altarul după ritul romano-catolic, se amestecă cu vin, cu sare și cu cenușă. Apa închipuie curățirea de păcate, vinul înseamnă tăria, darul lui Dumnezeu, vindecător de rane sufletești; sarea simbolizează înțelepciunea creștină, iar cenușa e semnul penitenței, al mărturisirii. Vinul și apa mai simbo-

lizează natura dumnezeiască şi omenească în Hristos; cenuşa, ca şi simbolul deşertăciunii, închipuie firea omenească, iar sarea, ca simbol al nemuririi, închipuie Învierea Mântuitorului; amestecătura întreagă apoi ne aminteşte că numai Iisus Hristos ne este scăparea.

Apa mântuirii se numeşte apa sfinţită, în care se botează catehumenul, pentru că cel ce se botează se mântuieşte de păcatul strămoşesc şi de toate păcatele cele de până la botez, se face om nou, se renaşte pentru o lume spirituală, pentru o viaţă duhovnicească.

Apa morţii *(apa moartă)* se numeşte, în credinţa poporului, apa ce rămâne prin ulcioare sau căni, după ce mortul a fost scos din casă. Această apă nu e bună de băut, ci se aruncă afară, ca să se spele din casă toate relele şi necazurile.

Apa mustrării în Test. Vechi o prepara preotul prin amestecarea cu pulbere din Sfânta. Cu ocazia jurământului de curăţire şi după rostirea unor blesteme, femeia suspicionată de necredinţă avea să bea apa mustrării. Actul simbolic al prefacerii apei în blestem şi venin era un mijloc descoperitor de vinovăţie ori de nevinovăţie.

Apa neîncepută, după credinţa populară, e apa scoasă dis-de-dimineaţă din izvor sau fântână, până nu a mai scos nimeni din acestea. Apa neîncepută se întrebuinţează la sfinţirea apei (feştanie) şi la descântece.

Apa Sâmbetei, după credinţa poporului, este apa curgătoare a oricărui râu. Pe apa râurilor se aşază vechile obiecte sfinte, spre a fi duse pe lumea cealaltă şi a nu ajunge în locuri necurate. Pe unde sunt râuri, e obiceiul că din pomană se pune o părticică într-o scorbură uscată de dovleac şi se trimite pe apa Sâmbetei, să guste şi morţii din pomană. Numirea de apa Sâmbetei s-a luat din credinţa că în împărăţia morţii stăpâneşte Sfânta Sâmbătă, credinţă derivată din ritualul creştin, după care Biserica încă face rugăciunile pentru morţi de obicei în zi de Sâmbătă.

Apa pentru sacramentalii o sfinţeşte biserica romano-catolică pentru diferite trebuinţe, amestecând-o cu sare sfinţită, aceasta fiind simbolul nestricăciunii; stropirea cu astfel de apă sfinţită închipuie ferirea creştinului de stricăciunile păcatelor. Din apa sfinţită creştinii îşi duc acasă pentru a face stropiri, pentru a stropi morţii, spre a o pune în spălătorul de la intrarea în locuinţe (asemenea celui de la intrarea bisericilor) şi cu care se stropesc la intrarea şi ieşirea din casă.

Apa de la sfinţirea mare v. art. *Agheasma mare.*

Apa de la sfinţirea mică v. art. *Agheasma mică.*

Apa sfinţită v. art. *Agheasma.*

Apă de trandafiri e întrebuinţată de Arhiereu la sfinţirea bisericii. După aşezarea moaştelor sfântului patron al bisericii, Arhiereul spală sfântul prestol cu apă de trandafiri, cu săpun şi cu vin, spre a simboliza curăţia, ce trebuie să

domnească la sfânta masă, unde se aduce jertfa cea mare fără de sânge. Prin spălarea sfintei mese cu apă de roze se închipuie şi cererea de ajutor şi de la Sfânta Fecioară, care e numită roza creştinătăţii. Parfumul apei de roze simbolizează buna mireasmă a rugăciunilor, ce se înalţă la sfinţirea altarului şi care au să se înalţe necontenit la această sfântă masă.

Apa vie, în Test. Vechi, se numea apa izvoarelor şi a fântânilor în opunere cu cea a cisternelor. Este icoana învăţăturilor mântuitoare ale credinţei adevărate, ce ne-o dă Hristos Domnul (Samarineanca: Ioan 4, 1–42). Apa vie înseamnă şi darul Duhului Sfânt (Isaia 12, 3; Ieremia 2, 13).

Apaos v. art. *Sigilarea sicriului.*

Ape multe: sunt în Test. Vechi simbolul persecuţiilor şi al necazurilor de tot felul (Psalmi 68, 1–3).

Aplecarea capului la rugăciune şi la amintirea numelui lui Iisus înseamnă reverenţă adâncă către Acela, la al cărui nume are să se plece tot ce e pe pământ şi în cer („tot genunchiul să se plece, al celor cereşti şi al celor pământeşti..." Filipeni 2, 10).

Aplecarea corpului la rugăciune exprimă sentimentele de sinceră evlavie şi de umilinţă înainta lui Dumnezeu.

Aplecarea genunchilor la rugăciune înseamnă căderea omului în păcat, recunoaşterea păcătoşeniei, precum şi pietatea către Dumnezeu. Ridicarea de jos înseamnă ridicarea omului din starea de păcătoşenie prin ajutorul lui Dumnezeu.

Apolinariu (gr. – jertfă zeului Soare): sf., episcop al Ieropolei, unul din cei mai străluciţi bărbaţi ai secolului II († 174).

Apostol v. art. *Citiri din epistole.*

Apostoli (trimişii lui Dumnezeu) sunt cei 12 învăţăcei şi tovarăşi de muncă ai lui Iisus. Precum Test. Vechi a avut 12 patriarhi, aşa cei 12 Apostoli sunt patriarhii noului Izrael din Test. Nou. În Sfânta Scriptură Apostolii mai sunt numiţi *„secerători şi lucrătorii secerişului dumnezeiesc"*. În primele secole şi în timpul persecuţiilor, Apostolii erau înfăţişaţi pe sarcofage, altare etc. prin simboale, conform textelor biblice. Astfel erau închipuiţi ca 12 miei, după Matei 10, 16; ca 12 porumbei, conform cuvintelor „fiţi înţelepţi..." Matei 10, 16; ca lumănări sau sfeşnice după Matei 5, 14; ca pescari după Matei 4, 19; ca palmieri, fiindcă şi dânşii au înălţat învăţătura creştină. Mai târziu au fost înfăţişaţi lângă cruce, ca martori ai învierii Domnului; apoi cu Mântuitorul în mijlocul lor şi şezând pe 12 scaune conform celor de la Matei 19, 28. Apostolii de obicei sunt înfăţişaţi cu togă romană şi desculţi, după obiceiul oriental, ori încălţaţi cu sandale (Marcu 6, 9). Părul lor lung închipuie sfinţenia şi viaţa lor trează, precum şi dedicarea lor în slujba lui Dumnezeu, liberi de orice gând lumesc, deşert. Barba e obicei oriental, iar capul descoperit şi nimbul sunt semnele sfinţeniei şi ale înţelepciunii. Alte simboale ale Apostolilor sunt: numărul de 12: 12 trâmbiţi; 12 lei;

sarea (Matei 5, 13); cărbunii; 12 stele pe diadema ori pe nimbul Sfintei Preciste; 12 izvoare; pescarii. Tipuri ale celor 12 Apostoli în Test. Vechi au fost cele 12 mărgăritare din efodul arhiereului; 12 fii ai lui Iacob; 12 stâlpi ai cerescului Ierusalim; cele 12 semne ale zodiacului. Iconografia ni-i prezintă cu insigniile predicării lor şi cu instrumentele torturilor lor. Astfel Andrei e înfăţişat răstignit pe crucea culcată X, ori e târât de un cal, de a cărui coadă să fi fost legat şi astfel martirizat. Iacob cel Mare e închipuit cu o sabie, cu care a fost decapitat, ori e zugrăvit cu un toiag de peregrin cu cruce la vârf numit „toiagul lui Iacob" (†), ori cu un clopoţel de pelerin, fiindcă el a călătorit mult. Matei are în mână o suliţă cu care a fost străpuns în Etiopia, ori e înfăţişat cu evanghelia şi cu un înger (v. art. *Embleme*). Iacob cel tânăr, episcopul Ierusalimului, are o măciucă cu care se crede că a fost ucis, după ce a fost aruncat jos de pe aripa templului; după o altă versiune el ar fi fost ucis cu pietre. Matia are o bardă ori un cuţit, cu care a fost decapitat în Mesopotamia. Iuda Iscarioteanu e înfăţişat spânzurat ori cu punga în mână. Ioan (v. *art.*). Vartolomei are un cuţit, cu care a fost jupuit în Armenia şi un toiag înfăşurat în piele de om, ca simbol al jupuirii sale. Toma are o lance cu care a fost martirizat. Mai are lângă el o piatră pătrată şi un echer, goniometru, pentru că dânsul a înfiinţat multe biserici în Indii şi este patronul arhitecţilor. Petru şi Pavel (v. *art.*). Filip are un toiag de pelerin, fiindcă a fost zelos propovăduitor şi convertitor; ca semn de răsplătire a acestei lucrări, are şi o cruce triumfală. Simon Zelotul are ca insigniu un ferăstrău ori o cruce, ca semne ale martiriului său în Persia. Iuda Tadeul are o ramură de palmier şi o carte, o săgeată ori un cuţit ca semne ale martiriului său în Armenia.

Aprilie: a opta lună în calendarul bisericesc şi a patra în anul comun. Romanii au numit-o Aprilis de la „aperire=deschidere", fiindcă în această lună se deschide pământul. La evrei se numea Iar şi se aducea jertfa de pârga secerişului (Levitic 23, 10). Istoria sfântă ne mărturiseşte că în luna aceasta a venit Iisus în Iudeea (Ioan 3, 22), a vindecat pe Iar slăbănogul la Vitezda (Ioan 5). Are sărbători bisericeşti: Învierea Domnului, foarte adesea, Sf. Gheorghe (23). Biserica romano-catolică îi zice luna apostolului Marcu (25 aprilie), când se fac procesiuni pentru sfinţirea grânelor; o mai numeşte şi luna Sfântului Gheorghe. Poporul a poreclit-o Prier, adică deschizător şi Florar. Luna aprilie în iconografie se zugrăveşte în chipul unui tânăr, încununat cu mirt, jucând, purtând în mână o făclie din care împrăştie miresme, iar lângă dânsul arde tămâie într-un vas. Această înfăţişare simbolizează izbucnirea puterii de vegetaţie. Tot aceasta o închipuie şi încadrarea lunii cu zodia taurului, care este simbolul puterii şi al producţiei şi fiindcă soarele intră acum în constelaţia taurului. Poporul împleteşte o cunună de credinţe în jurul sărbătorilor din aprilie, toate cu referire la învierea vegetaţiei. Încep paparudele, cerând ploaie cu colinda lor. În ziua de Sf. Gheorghe se pun brazde verzi pe case şi pe stâlpii porţilor, se împodobesc porţile, ferestrele, uşile cu ramuri verzi de salcie,

simbolizând primăvara (v. şi art. *Sf. Gheorghe*).

Apusul înseamnă lumea întunericului şi a păgânătăţii. În biserică intrăm de la apus, din lumea întunericului în împărăţia luminii. Catehumenul se întoarce spre apus înainte de exorcizare, ca semn că se leapădă de lumea păcatelor.

Apusul soarelui închipuie moartea, trecerea în lumea necunoscutului (v. *Crepuscul*).

Ararat, muntele pe care s-a oprit corabia lui Noe, e simbolul raiului. Precum după păcătuirea cea dintâi au fost scoşi oamenii din rai şi au populat pământul, aşa după a doua păcătuire omenirea a ieşit din barca lui Noe şi s-a împrăştiat a doua oară pe pământ.

Arătarea Domnului v. art. *Botezul Domnului.*

Arătarea Sfintelor Daruri spre popor, la rostirea cuvintelor „Cu frica lui Dumnezeu...", aminteşte de cuvintele Domnului la cina din urmă, când a oferit Apostolilor pâinea şi vinul şi este o provocare către creştinii pregătiţi spre cuminecare să se apropie cu frică. Credincioşii cu cântarea „Bine e cuvântat..." dau laudă lui Dumnezeu, care li s-a arătat personal în sfintele daruri, precum au dat laudă şi evreii, când au întâmpinat pe Iisus în Ierusalim. Arătarea aceasta mai închipuie Învierea lui Iisus, care s-a arătat mironosiţelor şi le-a zis „bucuraţi-vă..."; mai simbolizează apoi arătarea Domnului pe muntele olivilor după înviere. Binecuvântarea cu rostirea „Mântuieşte..." închipuie ultima binecuvântare a Domnului asupra Apostolilor, înainte de Înălţare. Credincioşii se închină cu evlavie şi cântă „Văzut-am lumina...", simbolizând că sunt binecuvântaţi de însuşi Mântuitorul, care e lumina adevărată. Cădirea sfintelor daruri pe prestol înseamnă norul de la Înălţarea Domnului. A doua arătare a sfintelor daruri şi binecuvântarea cu potirul şi cu discul, cu rostirea „totdeauna...", simbolizează arătarea din urmă a lui Hristos în faţa Apostolilor înainte de Înălţare, când le-a făgăduit că va rămâne cu dânşii „în vecii vecilor"; mai înseamnă apoi şi însăşi Înălţarea şi a doua venire. Poporul se închină a doua oară cu evlavie, cum s-au închinat şi Apostolii, care priviră Înălţarea Domnului şi, precum aceştia l-au preamărit când s-au întors de pe muntele Olivilor la Ierusalim (Luca 24, 52), aşa şi creştinii se închină sfintelor daruri, ca şi Domnului Hristos, îl laudă şi îi mulţumesc că i-a învrednicit a vedea Sfintele Taine. Ducerea sfintelor daruri la proscomidier închipuie însăşi Înălţarea, iar cădirea lor înseamnă pogorârea Duhului Sfânt peste Apostoli.

Aratul e simbolul îndeplinirii unei chemări; e chipul muncii cinstite şi conştiincioase (Luca 9, 62).

Arătura e simbolul inimii omului. În parabola semănătorului avem pământul bun şi rău, precum unii oameni au inimă bună, primitoare a învăţăturilor sfinte, iar alţii au inimă rea, împotrivitoare celor dumnezeieşti. Arătura mai e şi simbolul păcătuirii. Morţii aşteaptă sub pământ învierea lor, ca şi sămânţa

răsărirea ei de sub arătură (I Corinteni 15, 42).

Arborii simbolizează pe oameni. Precum sunt arborii deosebiţi, aşa sunt şi oamenii. Arborii verzi înseamnă pe oamenii cei virtuoşi (Psalmi 1, 3); cei uscaţi închipuie pe oamenii răi şi păcătoşi (Luca 23, 31; Ezechiel 21, 3).

Arcadie: sf. martir şi cuvios în Cesareea Mauritaniei. Comem. la 6. III.

Ardere de tot v. art. *Holocaust.*

Arderea cărnii la sacrificiu însemna în Test. Vechi că omul se mistuie, se nimiceşte pentru lume şi se predă cu totul, cu corp şi suflet lui Dumnezeu, care-l curăţeşte prin focul Duhului Său spre a deveni organ plăcut lui Dumnezeu.

Aretia, Haritina, nume grecesc, înseamnă: cea împodobită, înfrumuseţată, plină de graţie.

Arginţii lui Iuda (cei 30 de arginţi) au fost simbolul trădării şi al disprețului. Disprețul iudeilor faţă de Iisus s-a învederat din arginţii lui Iuda prin faptul că şi preţul robului ucis era tot 30 de arginţi (Exod 21, 32). Arginţii sunt simbolul celui mai detestabil şi mai mârşav păcat, adică al fățărniciei, sunt mijloc de corupere şi de ispitire. Pentru arginţi a fost vândut Iosif de către fraţii săi, iar Iisus a fost vândut de Iuda, de prietenul şi învăţăcelul Său. Simbolica „arginţilor lui Iuda" a trecut şi în graiul comun, ca expresie a trădării, a fățărniciei.

Arhanghelii, îngeri de treapta a treia (începători, arhangheli şi îngeri) a celor nouă cete, sunt înfăţişaţi cu haine ostăşeşti, cu brâne de aur, cu săbii în mâini ca luptători contra Satanei. În special *Gavriil* e închipuit că vestitor al naşterii Domnului, ţinând un crin alb în mână; *Mihail,* numit şi îngerul morţii, are sabia de foc cu care a ucis pe balaur, iar ca îngerul judecăţii şi dreptăţii are în mână cumpăna. Pe *Rafail* îl vedem în chipul unui călător cu toiag şi cu ulcior, ori ţinând în mână peştele cu care a vindecat pe Tobie; ca înger păzitor, poartă un copilaş de mână şi-l fereşte de prăpastie. *Uriel* e închipuit ca străjuitor al mormântului Domnului, ori în tovărăşia lui Moise, pe care, după tradiţie, acest înger să-l fi îngropat. Îndeobşte arhangheli se consideră numai aceştia trei. Pe Uriel, ca şi al patrulea, îl are numai a patra carte a lui Ezdra.

Arhiereii *(episcopii)* sunt urmaşii mijlociţi – prin punerea mâinilor asupra – ai celor 12 Apostoli. În cel mai înalt grad eclesiastic, ei pot săvârşi toate tainele şi toate ierurgiile. Arhiereii simbolizează puterea şi dregătoria Apostolilor, cărora au să le urmeze prin viaţă austeră şi prin propovăduirea cuvântului dumnezeiesc. Diferitele numiri ale arhiereului închipuie felul dregătoriei: se numeşte *arhiereu* (grec.) ca preotul cel dintâi, cel mai mare; *episcop* (grec.) ca păzitor asupra credincioşilor; *ierarh (ieros, arhon)* ca principele preoţimii; *chiriarh* (*kirios arhon*, grec.) ca principele Domnitor în biserică, adică conducătorul unei biserici întregi. Spre a simboliza puterea lor sacramentală şi administrativă, arhiereii au insignii

specifice. Cel mai de seamă e: 1) toiagul (cârja), ca semn al pedepsirii păcatelor eparhioților săi; 2) crucea pectorală; 3) inelul episcopal; insignii sacerdotale: mitra, ornatele sacre (sacos, bederniţa, engolpion, omofor, mantia). Episcopii bisericii latine mai au ca insignii sacerdotale: sub mitră un acoperământ *(caputium)* violet, pantofii având cusături de cruci şi închipuind stăruinţa ce trebuie să o aibă în predicarea cuvântului; ciorapii de mătase, care sunt semnul sfinţeniei şi curăţiei vieţii; mănuşile episcopale şi gremialul. Mitropoliţii bisericii apusene mai au paliul, caputiul roşu, inelul cu piatră verde, iar papa are ca insignii: reverenda albă de mătase, tiara, inelul, crucea toiagului, pantofii roşii, tronul papal (Simbolica, vezi *la fiecare articol*).

Arhiereul Testamentului Vechi a fost prototipul lui Hristos. Iisus e arhiereul cel mai mare, care s-a adus pe Sine însuşi jertfă pentru popor şi a fost adevărat mijlocitor, împăcarea noastră (Evrei 4, 14; Romani 8, 34) prin sfinţenia Sa, nu prin sorţi sfinţi ca şi arhiereul Testamentului Vechi. Arhiereul se trăgea din neamul lui Aron, trebuia să fie curat, fără defect, bărbat al unei femei etc. Hristos are preoţia veşnică şi o exercită în cer şi pe pământ; mireasa lui Hristos, biserica, e imaculată, ca şi dânsul şi cu totul sfântă. Arhiereul a fost uns cu mir; Iisus a fost uns din veci, numit fiind şi „Unsul Domnului, Mesia" (Ioan 1, 41; Daniel 9, 24). Veşmintele preoţeşti erau din 4 bucăţi, spre a exprima deplinătatea preoţiei, referinţa lor către lume; cea a arhiereului era de 2×4 spre a exprima demnitatea mai mare a lui faţă de cea a preoţilor.

Arhip (gr. – proprietar de cai, de herghelie): sf., unul din cei 70 de ucenici. Comem. la 22. XI.

Aria e simbolul judecăţii din urmă, precum şi al lumii cu oamenii săi buni şi răi. Precum în arie se alege neghina şi pleava din grâu, astfel la sfârşitul lumii Dumnezeu va curăţi aria Sa, va ciurui şi va alege pe cei buni de-a dreapta, iar pe cei răi de-a stânga „Iată lopata în mâna Lui..." (Matei 3, 12).

Ariadna (gr. binevoitoare): sf. martiră în Asia Mică († 130). Comem. la 17. IX.

Aristide (gr. – cel mai viteaz).

Armătură, ca instrument de luptă fizică, este în Biblie simbolul armăturii sufleteşti, pentru lupta internă şi pentru lupta creştină. Armătura creştinului e indicată în epistola către Efeseni (6, 13–17).

Arme: în simbolica creştină, înseamnă arme sufleteşti, după cum vorbeşte sf. ap. Pavel (Efeseni 6, 16) despre înarmarea războinică a creştinului faţă de puterile întunericului.

Armeniu, Armin, înseamnă: urzitor din Armenia, armenian, vulturul mic. Sf. Armeniu a fost martir în Egipt în secolul V.

Arminden se numeşte pomul verde, ce se pune înaintea caselor la 1 mai, ca semn de bucurie pentru începerea primăverii. Urzirea obiceiului e în serbarea romanilor de la 1 mai. Biserica

creştină, spre contrabalansarea datinei păgâne, a aşezat pe această zi serbarea profetului Ieremia; de unde se pare a fi şi numirea slavonă a lui Arminden (slav: Ieremjin dan).

Arno, Arnold, Arnulf, nume german, înseamnă: curajos ca un vultur.

Aron, fratele lui Moise, e prototipul preoţiei, respectiv al Arhieriei.

Arsenie (*Arseniu,* gr. – bărbătesc) *cel mare:* sf., părintele anahoreţilor († 449). Comem. la 8. V şi 19. VII.

Pentru două mici păcate din tinereţe, a lăcrimat o viaţă întreagă.

Artemie, Artur (gr. – închinat zeiţei Artemida): sf., mare mucenic în Alexandria († 396). Comem. la 20. X.

Artofor, un vas în care se păstrează artosul, înseamnă, ca şi năstrapa, tronul lui Dumnezeu în mijlocul poporului.

Artos se numeşte în general pâinea euharistică şi cuminecătura bolnavilor, având aceeaşi simbolică; în special artos este numită părticica ce se scoate din prosfora Născătoarei, se sfinţeşte la Paşti, iar în Sâmbăta luminată se împarte credincioşilor.

Aruncarea cu faţa la pământ (prosternarea) la rugăciune se face în semnul celei mai desăvârşite căinţe şi zdrobire a inimii şi ca recunoaştere şi mărturisire a vinovăţiei noastre. Aşa s-au rugat Avraam şi Moise (Geneza 17, 3; Exod 34, 8) şi alţi sfinţi pentru iertarea poporului. O făceau creştinii în cazuri de calamităţi şi penitenţe. Azi prosternarea se mai obişnuieşte în mănăstiri, iar în biserica romano-catolică, la Vinerea mare, diaconii şi preoţii o săvârşesc la hirotonie. La ortodocşi e înlocuită cu metania mare.

Ascensio Domini v. art. *Înălţarea Domnului.*

Ascet: cel ce poartă lupta internă, să ajungă la desăvârşirea morală prin învingerea patimilor şi mortificarea corpului. E tipul penitentului şi simbolul abnegaţiei.

Asceză: lupta spiritului de a învinge poftele corpului, prin contemplaţie, prin mortificarea corpului, spre a ajunge la desăvârşire morală. E simbolul penitenţei adevărate. Ivită prin secolul II, a dat naştere monahismului.

Asin *(măgar):* în Scriptură e icoana sârguinţei, a păcii şi a răbdării. La intrarea în Ierusalim, Iisus îşi alege pe acest mai dispreţuit dintre animale spre a evidenţia contrastul între cele neînsemnate şi între măreţia lui Dumnezeu („a ales Dumnezeu cele neînţelepte..."). Precum boul reprezintă la ieslea Domnului animalele cele curate, astfel asinul e reprezentantul animalelor celor necurate. În această analogie asinul e prototipul tâlharului păcătos de pe cruce. (Vezi şi art. *Mânzul asinei*). În simbolică, asinul mai reprezintă sobrietatea şi ignoranţa. Unii pictori au simbolizat ignoranţa sinagogilor şi a iudaismului printr-un măgar.

Aspergile, stropitoare de agheasmă, o sferă de metal, goală, prinsă în vârful unui stil. Are aceeaşi simbolică ca şi chita de busuioc; e obiect sfinţit şi închipuie suflarea de sfinţire a Duhului Sfânt.

Aspidă *(viperă, năpârcă)*, cea mai primejdioasă specie de şerpi, e simbolul primejdiilor, al păcatelor şi ispitelor. *Pui de năpârcă* (Matei 3, 7) se numesc fariseii pentru făţărnicia şi răutatea lor primejdioasă. Muşcătura viperei e foarte veninoasă şi se aseamănă cu aceea a păcatului, mai ales a păcatului beţiei, care „ca un şarpe muşcă şi înţeapă ca un bazilisc" (Proverbe 23, 32). Vipera mai e chipul mâniei şi al invidiei. La romani, zeiţa Furia era înfăţişată cu capul acoperit de vipere în loc de păr, cu faţă desfigurată, strângând în mână trei vipere. Iisus a dat creştinilor putere să calce şi să nimicească aspida, adică păcatul (Psalmi 90, 13; Luca 10, 19; Marcu 16, 18; Faptele Apostolilor 28, 5: „veţi călca..."). În arta simbolică creştină aspida e înfăţişată în felurite chipuri, mai obişnuit ca o reptilă scurtă fără picioare, cu cap de monstru şi cu coadă de şarpe, ca un simbol al lăcomiei, sumeţiei şi al necredinţei. În icoane o vedem adesea sub picioarele lui Iisus, ale sfinţilor şi sub ale oricărui creştin, răpusă de puterea de sfinţenie.

Astăzi, Azi, cuvânt rostit de Mântuitorul către tâlharul de pe cruce: „...Astăzi vei fi cu Mine în rai" (Luca 23, 43), înseamnă veşnicia, timpul după moarte. Împărţirea de timp în zile, luni şi ani e numai pe pământ; dincolo de mormânt nu mai este diviziune de timp, ci e numai o veşnicie luminoasă (raiul) ori întunecoasă (iadul); acolo nu sunt alte zile fără numai aceea de „astăzi".

Aşezământ v. art. *Logodna.*

Aşezarea mortului în mormânt cu faţa spre răsărit închipuie că sufletul celui mort să privească spre Domnul Iisus, care vine de la răsărit.

Atanasie: nume grecesc, înseamnă: fără de moarte. Sf. Atanasie cel Mare, părinte bisericesc şi episcop în Alexandria, mare antiarianist († 373). Comem. la 18. I şi 2. V.

Atingerea cu palma din partea episcopului pe obrazul celui ce primeşte taina confirmării se face spre aducere aminte că creştinul confirmat să fie totdeauna gata a suferi orice pentru credinţă.

Atriu v. art. *vestibul, pronaos.*

August: a douăsprezecea lună în anul bisericesc şi a opta în cel civil. La romani se numise întâi *sextilis,* adică a şasea în anul început de la martie, iar mai târziu s-a numit după numele împăratului August şi era consfinţită zeiţei Ceres, zeiţei grâului şi a secerişului. Sărbători bisericeşti: Schimbarea la faţă (6), Adormirea Născătoarei de Dumnezeu (15) şi Tăierea capului sf. Ioan Botezătorul (29): v. *art.* Poporul o numeşte Măsălar, Gustar şi Secelar, fiindcă în părţile muntoase se sfârşeşte secerişul.

Augustin (lat. – strălucit, mărit); sfânt, unul dintre cei mai însemnaţi

părinţi bisericeşti, episcop în Hippo († 430). Comem. la 15. VI şi 28. VIII.

Aurelia, Aurelian (lat. – din aur, aurit, strălucit). Sf. Aurelia: patroana bisericilor din Strasbourg († 384). Comem. la 15. X.

Aureliu (lat. – aurit): sf., episcopul Cartaginei şi primatul Africii († 423). Comem. la 20. VII.

Aureolă se numeşte ondulaţia luminoasă, un fel de nimb, ce învăluie întreg corpul sfinţilor. Astfel vedem pe Iisus în icoanele Schimbării la faţă, ale Învierii, ale Înălţării; pe Duhul Sfânt la pogorârea peste Apostoli (v. şi art. *Nimb*).

Aurie: culoare, e simbolul demnităţii suprafireşti, al maiestăţii împărăteşti a Domnului Hristos (în darul magilor). Mai e simbolul pompei, al abundenţei şi al idolatriei. În nimburi şi aureole culoarea aurie înseamnă mărire cerească.

Aurora *(Zorea),* nume latin, înseamnă: frumoasă, aurită.

Aurora dimineţii simbolizează ivirea darului dumnezeiesc asupra lumii, după noaptea întunecoasă a păgânismului şi a neştiinţei. Roşeaţa ei se aseamănă sângelui Mântuitorului, prin care ni s-a mijlocit darul reînvierii din mormântul păcatului. După ivirea soarelui material din aurora dimineţii, aceasta mai simbolizează şi pe Sfânta Fecioară, care a născut pe Hristos, soarele dreptăţii. Amăsurat acestui simbol, iconografia ne prezintă pe Sfânta Fecioară în haină roşie, ca pe o maică dumnezeiască.

Aurul e simbolul a tot ce este ceresc şi demn de a locui Dumnezeu într-însul („inimă de aur"). De aceea bisericile, ca lăcaşuri dumnezeieşti, sunt împodobite în strălucire de aur; potirul e din aur, fiindcă cuprinde corpul şi sângele Mântuitorului, adică pe Dumnezeu; sfinţii sunt înconjuraţi cu nimb sau gloriolă de aur, ca simbol al măririi şi al virtuţilor, care trebuie să se lămurească în suferinţele vieţii, precum se lămureşte aurul în foc. Aurul din darurile magilor înseamnă misiunea împărătească a lui Iisus şi i s-a adus ca unui împărat al cerului şi al pământului. Aurul mai e şi chipul rugăciunii, ce are să se aducă cu gând curat, nepătat, precum şi este aurul material. În sfârşit, mai e simbolul vanităţii şi al idolatriei (viţelul de aur). Patronul aurarilor e sf. Eligiu, care în tinereţe a fost argintar. În credinţa poporului aurul e ochiul dracului, pe care i l-a scos sf. Ilie, plesnindu-l cu biciul peste ochi.

Auxentie *(Axentie)* nume grec, înseamnă neprimitor, neamicabil.

Ava, Abba (caldeic – părinte, tată): titlu ce se dă monahilor celor mai bătrâni în mănăstiri. În Sfânta Scriptură e semn de chemare a lui Dumnezeu („Ava Părinte" Romani 8, 15; Marcu 14, 36; Galateni 4, 6), care e tată, părinte îndurător faţă de fiii săi încrezători. Agrăirea cu „Ava Părinte" simbolizează supunere, stimă adâncă şi încredere faţă de cel mai bun Părinte sufletesc.

Ave, rugăciunea îngerească „Bucură-te Marie", îşi are anagrama sa în Eva, poate nu chiar întâmplător, ori ca un joc de

cuvinte. Întorsura are referire la Eva şi la Maria. Precum Mântuitorul Hristos a refăcut ce a stricat Adam, astfel Sfânta Fecioară Maică a refăcut ceea ce a stricat Eva prin păcătuirea ei.

Avuz v. art. *Colimvitră.*

Avraam (evr. – tatăl mulţimii). Avraam (tatăl poporului), pentru credinţa sa, a fost sortit să fie tatăl tuturor credincioşilor (Romani 4, 11; Sirah 44, 20), iar dreptatea lui o aminteşte şi Domnul Hristos. Rugăciunea lui Avraam pentru cruţarea Sodomei e simbolul rugăciunii celor buni, care e ascultată de Dumnezeu; dacă s-ar fi aflat 10 drepţi, Domnul i-ar fi împlinit cererea lui Avraam. Cei doi fii ai săi înseamnă cele două Testamente: Ismael din Agar, înseamnă legea veche din Sinai, ca slujitoare, iar Isac cel din femeie liberă înseamnă biserica Test. Nou, care e liberă stăpânitoare şi e mama noastră a tuturora. Avraam e simbolul celei mai desăvârşite credinţe în Dumnezeu; de aceea a fost ales să fie depozitarul revelaţiunilor mântuitoare. E sămânţa lui Izrael şi simbolul oamenilor drepţi. Sânul lui Avraam simbolizează bucuriile raiului.

Axion *(Irmos, Imnul Născătoarei)* e o cântare de laudă („Cuvine-se cu adevărat..."), în care preamărim vrednicia (grec. *axion* – vrednic) Sfintei Născătoare şi îi arătăm deosebită onoare. În decursul cântării se tămâiază sfântul prestol ca simbol de înălţare a rugăciunii, prin care cerem mijlocirea Sfintei Fecioare, a celei mai mărite dintre sfinţii bisericii triumfătoare.

Axios (gr. – vrednic): enunţare în formă de cântare, ce o rosteşte Arhiereul, când conduce în altar pe cel ce se hirotoneşte şi prin care vesteşte că alesul este îndreptăţit şi vrednic de slujba sfântă ce o primeşte. Credincioşii răspund tot cu cântarea axios (vrednic este), ceea ce înseamnă că şi poporul îl află pe cel hirotonit vrednic de a primi darul şi treapta ierarhică.

Azazel (Levitic 16, 8) e simbolul spiritului rău, al Satanei, al şarpelui din rai, al întunericului, căruia evreii, la sărbătoarea împăcării, îi jertfeau un ţap, numit „ţapul ispăşitor, ţapul păcatelor". Ţapul îl slobozeau în pustie, ca să ducă păcatele poporului la dătătorul şi izvorul răului.

Azimă *(pasca):* pâine nedospită, ce o mâncau evreii (şi o mănâncă şi azi) în săptămâna Paştilor în decurs de şapte zile. Simbolizează graba cu care au ieşit izraelitenii din Egipt, nemaiavând răgaz până să se dospească aluatul pentru pâine, merinde de drum. A fost şi simbolul aducerii aminte de greutăţile îndurate în Egipt. Deoarece sărbătoarea azimilor reamintea scăparea din robie, azima mai închipuie şi bucuria de mântuire din acea robie.

Azur v. art. *Albastru.*

B

Babilon (caldeic – încurcătură) sau *turnul Babilonului* e simbolul patimilor şi al păcatelor, care prind sufletele, le încurcă şi le pierd ca într-un păienjeniş. Mai înseamnă orice încercare de abatere de la voinţa lui Dumnezeu şi de sustragere de sub providenţa dumnezeiască.

Balaur, *baziliscul, behemoth* (Iov 40, 19) *(leviatanul biblic):* un monstru în formă de şarpe înaripat şi cu mai multe (şapte) capete. Simbolizează pe diavolul, care cu feluritele sale ispite pândeşte şi înghite sufletele oamenilor. Iconografia înfăţişează pe sf. arhanghel Mihail şi pe sf. mucenic Gheorghe cum omoară balaurul. Superstiţia poporului prezintă pe balauri ca pe nişte duhuri rele, ce ies din oamenii demoniaci. Ieşirea lor se întâmplă pe timp de ploaie în formă de nori năprasnici, care încep a se bate şi sfarmă tot ce întâmpină în cale: dezrădăcinează arbori, doboară case etc., apoi se risipesc pe pământ ca ploaie torenţială ori în formă de grindină. Balaurul e simbolul şarpelui din rai, al diavolului şi al duhurilor rele din văzduh (Efeseni 6, 12). Mai e simbolul păgânismului faţă de creştinism, pentru că balaurul se crede că suflă foc şi cu suflarea sa înveninează pe cei ce ajung în apropierea sa. Iconografia ni-l înfăţişează în icoanele judecăţii din urmă cum ia în primire sufletele condamnaţilor, cum înşfacă şi înghite pe Iuda vânzătorul, cum e legat şi ucis de sfinţi (de ex. de sf. Gheorghe). Dante ni-l prezintă cu trei capete, ca pe Cerberul infernului păgân.

Baldachin *(cerime, umbella, uranisc)* e un cort întins pe patru stâlpi, confecţionat din materie preţioasă cu fireturi. Numirea o are de la oraşul Baldac, de unde s-a urzit. E aşezat ori deasupra sfintei mese, cum era în vechime, ori pe solee înaintea uşilor mari. Simbolizează cortul sfânt, sub care a stat chivotul legii la izraeliteni. Poartă numirea de cerime, fiindcă în biserica romano-catolică, cu ocazia procesiunilor, se poartă sub el Sfânta Euharistie, care e numită pâinea cea cerească; se mai numeşte cerime după forma lui de cort şi după faptul că are zugrăvită

icoana Sfintei Treimi înconjurată de îngeri ori de stelele cereşti.

Baia naşterii de a doua v. art. *Botezul.*

Baia rituală e în Test. Vechi simbolul curăţirii şi al spălării de păcate. Botezul primilor creştini şi cel al bisericii ortodoxe de azi e o formală baie rituală, căci, afundându-i-se întreg corpul catehumenului în apă, simbolizează totala curăţire de păcate.

Baier *(amulet, talisman)* e o pungulită pătrată, ce se atârnă la gâtul copiilor, spre a fi feriţi de boale. În el se pune un fir roşu de lână, o cruciuliţă de ceară şi un ban descântat. După credinţa poporului, baierul serveşte de apărător în contra duhurilor rele şi în contra diferitelor boale.

Balsam se numeşte sucul unor arbori mirositori; e vindecător de rane şi apără de putrezire. Cu balsam sfinţit de către Arhiereu e uns creştinul la frunte, cu ocazia confirmării, spre a fi apărat de putrezirea sufletului prin păcate şi ca îndemn de a păstra bunul miros al virtuţilor.

Baltazar (gr. – stăpânul strălucirii, al măririi): sf., unul din cei trei magi († 30 d. Hr.) Comem. la 6. I.

Banii ce-i aruncă creştinii, rudeniile în mormânt sau îi pun în sicriul mortului, sunt lucruri necreştineşti, purcese din credinţă deşartă, rămasă de la romani. Banii se aruncă în groapă în credinţa ca mortul să aibă cu ce plăti vămile văzduhului, precum plăteau romanii luntraşului Charon pentru trecerea sufletelor peste râul Styx.

Banul ce-l dă poporul de pomană, îl sărută întâi şi apoi îl dăruieşte. Sărutarea banului închipuie dăruirea de bunăvoie, mila adevărată creştinească, purceasă din inima curată; tot cu acest înţeles sărută creştinul şi banul ce-l pune în tasul bisericii ca o jertfă curată, precum sărută şi alte obiecte dăruite bisericii, ori cele ce le dă de pomană.

Banul ori *potcoava* întoarsă (aşezată de-a-ndărătul), după credinţa deşartă a poporului, se bate în pragul uşii unei prăvălii sau unei cârciumi, ca muşteriul ce intră aci să aducă cât de mulţi bani şi să nu mai poată ieşi, să nu se mai poată întoarce, până nu va cumpăra ceva.

Banul e simbolul armei diavoleşti cu care amăgeşte pe oameni la ispite. Sfânta Scriptură îi reprobă: „nu puteţi sluji lui Dumnezeu şi Mamonei" (Matei 6, 24). Poporul a dat banului numirea de „ochiul dracului".

Banul de dare e simbolul concepţiei creştine asupra referinţei dintre biserică şi stat (Matei 22, 21 „daţi lui Dumnezeu...") şi arată superioritatea bisericii asupra intereselor lumii. „Noi încă suntem moneda lui Iisus, purtăm chipul şi înscrisul Lui", zice sf. Augustin. „Să dăm deci lui Dumnezeu totul, chiar şi pe noi înşine."

Banul văduvei (Marcu 12, 42) simbolizează jertfa curată, prinosul făcut din inimă adevărat creştinească.

Baptisteriul v. art. *Colimvitra.*

Baptisteriul mic v. art. *Charantus* şi *Spălătorul ritual.*

Barba la toate popoarele a fost semnul bărbăţiei, al onoarei şi al virilităţii. Barba era considerată ca dar dumnezeiesc în Orient şi cu deosebire la evrei, o păstrau şi o ţineau ca ceva sfânt. De aceea a fost obicei generalizat, ca bărbaţii să-şi lase barbă ca semn al numitului dar, ca ornament şi ca semn de deosebire al bărbaţilor faţă de femei şi al stăpânilor faţă de sclavii lor, care erau raşi. Pierderea bărbii însemna ruşine mare; de aceea Isaia (7, 20) aseamănă biruinţa asirienilor asupra iudeilor cu tunderea bărbii. Evreii mai ţineau barba în mare cinste ca simbol al libertăţii şi al blândeţii, o tundeau numai puţin şi o îngrijeau cu atenţie şi numai la calamităţi publice ori la jale mare o tundeau sau o smulgeau (Ieremia 5, 41; Ezdra 9, 3); rabinilor nu li se permite să-şi tundă ori radă barba. Vechii germani priveau părul scurt şi barba tunsă ca un semn de robie şi de ruşine, precum era şi la romani. Preoţii creştini la început toţi purtau barbă, în semn de imitare a Domnului Hristos şi ca simbol de lepădare de cele lumeşti. În biserica ortodoxă o prescriu canoanele şi azi pentru preoţi; iar în biserica apuseană o poartă numai preoţii misionari.

Barbara *(Varvara)* (lat. – păgân, sălbatic): sf., mare martiră în Egipt, ucenită a sf. Origen. A fost martirizată de însuşi tatăl ei († 306). E onorată de biserica universală şi este patroana muribunzilor. Comem. la 21. XII.

Bărbătească: parte de animale ca mai tare decât partea femeiască; se aducea la sacrificii în semn că jertfitorul se consacră cu tărie, cu totul lui Dumnezeu.

Bărbatul e considerat dintru început ca şi cap al familiei şi al femeii, după măsura îndatoririlor lui mai mari în familie. Aşa este şi în creştinism „că bărbatul este cap femeii" (Efeseni 5, 23; I Corinteni 11, 3).

Barca = corabie.

Barda e simbolul cruzimii (Matei 3, 10). Ca insigniu o au apostolii Matei şi Matia, care, după o tradiţie, ar fi fost martirizaţi prin decapitare cu barda. E şi insigniul sfântului Iosif, logodnicul Sfintei Fecioare, care a fost tâmplar.

Baretă *(biret)*, comănac în patru colţuri *(quadratus)*, având vârfuri în formă de cruce. O poartă Papa şi unii cardinali, în biserică şi la servicii divine. E simbol al puterii administrative, de drept canonic şi învăţătorial.

Barnaba v. art. *Varnava.*

Bartolomeu v. art. *Vartolomeu.*

Basilica v. art. *Biserica.*

Băşicile de săpun ce sunt înfăţişate în icoane ori ca figuri plastice, suflate de nişte genii şi luate din mitologia greco-romană, sunt simbolul deşertăciunii şi admoniţie, că toată mândria, mărirea şi frumuseţea lumii trec şi se risipesc ca băşica de săpun. Le vedem pe crucile şi monumentele sepulcrale.

Basilisc, şarpe fabulos, despre care se credea că numai cu privirea poate să ucidă pe om. E simbolul diavolului, a cărui putere a zdrobit-o Mântuitorul şi a dat şi credincioşilor putere asupra lui: „şi veţi călca peste aspidă şi basilisc" (Psalmi 90, 13).

Baterea pieptului, ca act secundar de cult, îl mai fac azi evreii şi creştinii bisericii apusene spre a simboliza recunoaşterea păcătoşeniei, al cărei izvor e în inimă, în piept. Baterea pieptului e semnul văzut de pedepsire proprie a păcatelor ascunse. A fost în uz şi în Test. Vechi (Luca 18, 13) şi la creştinii cei dintâi. Sf. Ieronim îşi bătea pieptul cu o piatră.

Bătrâneţea închipuie în Biblie neputinţă, slăbiciune. Mai simbolizează şi o stare de vrednicie, ca un dar dumnezeiesc pentru meritele de viaţă („în faţa celui cărunt să te scoli..."). Închipuie apoi şi înţelepciune; Dumnezeu Tatăl e înfăţişat ca un bătrân plin de înţelepciune („şi a şezut cel vechi de zile..."). Simbolul bătrâneţii este toamna târzie, cu ploile sale reci şi cu moina pricinuitoare de boale şi de neputinţe.

Bătrânii se numeau la evrei membrii primei organizaţii politice religioase, iar mai târziu, membrii sinedriului. Sunt prototipul presbiterilor şi episcopilor din Test. Nou şi din biserica creştină. În Apocalipsa 5, 6 bătrânii sunt reprezentanţii comunităţii sfinte în cer, iar la Faptele Apostolilor 11, 30 sunt aleşii comunităţilor creştine.

Bâtul, ca obiect de pedepsire la evreii Test. Vechi, închipuie pedeapsa corporală şi spirituală (Isaia 9, 3; 10, 5). Bâtul mai e simbolul siguranţei şi al ajutorării (Psalmi 23, 4), propta şi tovarăşul călătorului, precum şi simbolul puterii şi al stăpânirii în formă de sceptru, toiag pastoral.

Baziliu v. art. *Vasiliu.*

Beatrice, Beatrix (latin. – fericită): sf. fecioară şi martiră în Roma († 290). Comem. la 29. VII.

Bederniţă v. art. *Epigonaţiu.*

Benchi se numeşte însemnarea cu semnul sfintei cruci, ce se face copilului bolnav de deochi. De obicei mama copilului suflă peste copil în semn de exorcizare şi apoi îi face pe frunte semnul crucii, cu degetul arătător al mâinii drepte muiat în scuipat şi în cenuşă albă. Înseamnă tăria crucii, care alungă toată boala şi toată neputinţa.

Benedicarea bisericii în ritul bisericii apusene e sfinţirea mică a bisericii, adică sfinţirea ei de către un delegat al episcopului, în opunere cu consacrarea, adică sfinţirea săvârşită de însuşi episcopul. Are aceeaşi însemnătate, ca şi consacrarea (V. art. *Biserica şi sfinţirea ei*).

Benedict (lat. – binecuvântat): sf. în Nursia, abate şi întemeietorul ordului benedictinilor; patriarhul monahilor din Apus († 543). Comem. la 21. III.

Benedictinul semn al crucii v. *Semnul crucii.*

Benedicţiune v. art. *Binecuvântare.*

Bernard de Clairveaux: sf. învăţător bisericesc, predicator al cruciadelor († 1153). A întemeiat 68 de claustre. Comem. la 20. VIII.

Berta (germ. – luminoasă): sf., fiică de împărat francez şi soţia împăratului Engelbert al Angliei. A ajutat sfântului Augustin de Canterbury să convertească pe rege şi pe poporul englez († 650). Comem. la 15. V.

Berthold (germ. – pompos, domnitor, strălucit): sf., întemeietorul ordinului carmeliţilor († 1190). Comem. la 29. III.

Biciul e simbolul mâniei şi al pedepsei meritate. În istorie, Atila e numit biciul lui Dumnezeu, crezându-se a fi trimis spre pedepsirea necredinţei. Biciul cu care a scos Iisus pe vânzători şi pe zarafi din templu înseamnă tăria de suflet, cu care să scoatem din inimile noastre toate poftele, patimile, prin sinceră mărturisire. Vânzătorii şi zarafii închipuie gândurile păcătoase, lumeşti. Biciul e şi unul din instrumentele de tortură a Mântuitorului. În grai comun, biciul e numit „sf. arhanghel" ori „sf. Nicolae", derivat de la pedepsirea lui Lucifer răzvrătitorul de către sf. arh. Mihail, respectiv de la pedepsirea corporală a lui Arie de către sf. Nicolae.

Biciuirea v. art. *Flagelarea.*

Binecuvântare *(Eulogia)* ca *sacramentalia* e un act sau un semn prin care cineva imploră darul lui Dumnezeu asupra celui binecuvântat. O poate săvârşi oricine (părinţii asupra fiilor etc., „cel mai mic se binecuvântează de către cel mai mare": Evrei 7, 7). Binecuvântarea bisericească şi liturgică o pot face numai preoţii, care, prin rugăciune şi prin semne externe, cer darul lui Dumnezeu şi sfinţenie asupra persoanelor (asupra copilului la botez, asupra femeii la 40 de zile după naştere, asupra mortului etc.) şi asupra lucrurilor (vase sfinte, colivă, grâu etc.) binecuvântate de ei. Această binecuvântare preotul o poate face numai la serviciile divine (numai episcopul binecuvântă şi afară de servicii). Binecuvântarea se face în forma crucii şi anume 1) cu mâna goală, 2) cu crucea în mână ori 3) cu sfintele daruri; în cazul din urmă preotul nu rosteşte binecuvântarea, ci face numai semnul crucii cu potirul şi cu discul, fiindcă în acest caz Domnul e cel ce binecuvântă; de aceea poporul îngenunchează la binecuvântarea cu sfintele daruri. După serviciul divin şi după predică preoţii dau binecuvântarea în numele Sfintei Treimi, cu mâna dreaptă şi cu crucea. Binecuvântarea se face în forma crucii şi cu mâna dreaptă (episcopul o dă cu ambele mâini în semn de superioritate şi după exemplul Mântuitorului „şi ridicându-şi mâinile sale..." Luca 24, 50), ca luminătorul credincioşilor; episcopul, când oficiază, binecuvântă şi cu luminile aprinse, cu dichirul şi trichirul. În biserica ortodoxă preotul binecuvântă în următorul mod: degetul cel mare (policarul) îl aşază peste cel de al patrulea (inelar), ca ambele suprapuse să alcătuiasă o cruce, în formă de X. Al doilea deget (arătătorul) este întins spre a forma litera I; al treilea, adică mijlociul se încovoaie puţin în forma literei C, ca astfel ambele

să formeze inițialele I C. Tot astfel e încovoiat şi al cincilea deget (degetul mic), în forma literei C, formând acum toate laolaltă monogramul Mântuitorului IC. XC. Cercul format de policar şi inelar simbolizează veşnicia, iar celelalte trei degete închipuie pe Sfânta Treime. În biserica apuseană preotul binecuvântă cu mâna dreaptă întreagă, deschisă şi întinsă, adică cu toate 5 degete întinse închipuind cele 5 rane ale Domnului; ori binecuvântă numai cu cele trei degete începătoare (policarul, arătătorul şi mijlociul) care, puse lângăolaltă şi ridicate în sus, simbolizează pe Sfânta Treime; celelalte două, deschise şi puțin încovoiate, simbolizează cele două firi în Hristos, ori, suprapuse şi încovoiate încât să formeze un cerc, înseamnă veşnicia. Papa binecuvântă numai cu degetul arătător, simbolizând supremația sa oficială. Binecuvântarea de ziua lui Blasiu (v. art. *Blasiu*). Binecuvântarea liturgică are să se săvârşească cu capul descoperit şi cu deplină pietate, simbolizând că se face în numele lui Dumnezeu. Binecuvântarea asupra mulțimii se face cu mâinile ridicate, cum se făcea în cultul mozaic (Levitic 9, 22), iar asupra unei persoane de obicei se face prin punerea mâinilor asupra sa. Iisus a binecuvântat şi cu ambele mâini (Luca 24, 50). Episcopul, în biserică, la fiecare rostire de „Pace tuturor", binecuvântă pe credincioşi ca semn de autoritate supremă bisericească, ca locțiitor al Domnului Hristos. La liturghie se face binecuvântarea de 6 ori şi anume: 1) înainte de citirea sfintei evanghelii preotul binecuvântă pe credincioşi cu „pace tuturor". Aceasta este salutarea ce o dădea Iisus oriunde intra şi pe care a recomandat-o şi Apostolilor săi. Printr-însa se cere pacea şi binecuvântarea lui Dumnezeu, pentru ca creştinii să aibă pace în conştiința lor şi să asculte cu vrednicie cuvântul, împăcați cu sine înşişi, cu toată lumea. 2) După „Credeu", la „Darul lui Dumnezeu...", preotul binecuvântă pe credincioşi şi îi face atenți că se pregătesc pentru jertfa cea mai mare şi cum ei, slabi fiind, se cere darul lui Dumnezeu care să le ajute a se împărtăşi de această jertfă, cu demnitate deplină; care jertfă ni se dă numai cu îndurarea lui Dumnezeu („mila păcii..."); binecuvântarea aceasta în unele biserici se face cu sfânta cruce prin uşile deschise anumit pentru acest moment. Binecuvântarea aceasta corespunde formulei biblice a sfântului apostol Pavel de la II Corinteni 13, 13. La intrarea cea mare, preotul binecuvântă pe popor cu darurile pregătite rostind „şi pe voi pe toți..."; poporul primeşte această binecuvântare în genunchi, ca şi când însuşi Domnul ar binecuvânta, sfintele daruri adică simbolizând pe Mântuitorul. 4) La rostirea „şi să fie mila...", pregătind preotul pe credincioşi spre cuminecare, prin puterea darului său sacerdotal şi cu ajutorul lui Dumnezeu, cere asupra credincioşilor îndurările lui Dumnezeu, adică a însuşi Domnului Iisus Hristos ca să-i întărească în credință, într-un cuget (Romani 15, 5) şi le împărtăşeşte prin binecuvântare cu semnul sfintei cruci pogorârea acestei îndurări. 5) Binecuvântarea poporului de către preot, cu sfântul potir şi cu rostirea „Mântuieşte..." înseamnă binecuvântarea ce a împărtăşit-o Iisus apostolilor săi după înviere, arătarea darurilor închipuind arătarea Mântuitorului (Ioan 20,

19), precum mai simbolizează şi binecuvântarea înainte de înălţare; făcându-se această binecuvântare cu sfintele daruri, poporul o primeşte în stare de îngenunchere, ca şi când Domnul ar împărtăşi-o însuşi cum a făcut-o Apostolilor. 6) La sfârşitul liturghiei „Binecuvântarea...", în biserica romano-catolică la *„ite missa est"*, înseamnă binecuvântarea Mântuitorului asupra Apostolilor înainte de suirea Sa la ceruri. Această binecuvântare a Domnului reprezintă ultimele Lui cuvinte, după ce a săvârşit lucrarea Sa de mântuire pe pământ. Tot astfel cuvintele de binecuvântare ale preotului sunt cuvintele de încheiere ale sfintei liturghii, care ne-a prezentat viaţa şi lucrările de pe pământ ale Mântuitorului. Credincioşii au să primească îngenuncheaţi această binecuvântare, ce se face în numele Sfintei Treimi. Înainte de împărtăşirea acestei binecuvântări, preotul, cu mâinile ridicate, cere darul lui Dumnezeu asupra credincioşilor.

Binecuvântarea caselor în ajunul şi la sărbătoarea Bobotezei (Trei Crai) în biserica apuseană o fac preoţii stropind casele creştinilor cu agheasmă şi scriind pe uşorii casei iniţialele numelui magilor (19+G+M+B+34), precum şi anul curent. Înscrisul acesta simbolizează că, precum izraelitenii ungând pragurile cu sânge de miel (Exod 12, 7) au fost păziţi de urgia dumnezeiască, aşa şi creştinii să fie păziţi de tot răul sub ocrotirea celor trei magi, a căror pomenire se face la Bobotează.

Binecuvântarea ce o face preotul cu semnul crucii asupra celui ce se botează, înseamnă: *la cap* ca cel botezat să fie cu mintea plină de credinţă; *la gură* spre a vorbi numai adevărul şi *la piept* ca inima să-i fie ferită de tot răul şi de toată patima.

Binecuvântarea asupra mortului se face în semn de pietate, către cel răposat şi simbolizează că osemintele lui au fost în viaţă sfinţite prin botez şi au fost biserică Duhului Sfânt (II Corinteni 6, 16).

Binecuvântarea darurilor înainte de prefacere cu rostirea cuvintelor „luaţi, mâncaţi...", punând şi mâinile asupra lor, închipuie puterea preotului primită în hirotonie de a săvârşi jertfa fără de sânge. În Test. Vechi, cel ce aducea sacrificiul punea mâinile asupra jertfei, simbolizând că precum animalul îşi pierde viaţa aşa şi sacrificatorul e gata să-şi jertfească viaţa pentru Dumnezeu. Acest simbol să-l aibă preotul în cugetul său, când aduce jertfa sfântă.

Biserica simbolizează cerul, ca şi lăcaşul cel mai sfânt al lui Dumnezeu. E şi numită *casa lui Dumnezeu, poarta raiului,* prin care intrăm în viaţa de fericire, *tronul lui Dumnezeu,* prezent în euharistie. Edificiul bisericii, ca zidire şi aranjament se deosebeşte vădit de celelalte case, simbolizând că este lăcaş al împăratului împăraţilor. De aceea în biserică avem să stăm cu evlavie deplină, socotind că stăm în faţa lui Dumnezeu. Se zideşte pe loc înălţat, fiind biserica icoana bisericii lui Hristos, „cetatea deasupra muntelui", ca aducere aminte de cetatea Sionului ceresc (Apocalipsa 21, 10). Trebuie să aibă cel puţin

3 ori 5 trepte la intrare, dacă nu e pe vreo înălţime. Trei trepte simbolizează cele 3 trepte de virtuţi: credinţa, iubirea, nădejdea, pe care ne putem urca spre cer; 5 trepte amintesc de cele 5 cărţi ale lui Moise, ca fundament al Noului Test. şi de cele 5 rane ale Domnului, prin care ni s-a dat mântuirea. E mai înaltă decât alte edificii, arătând că este casa lui Dumnezeu şi nu a oamenilor. E zidită cu altarul spre răsărit, spre soarele nostru spiritual şi moral Hristos şi pentru că acolo a fost raiul, spre care năzuim. E ridicată pe temelie de piatră şi în forma crucii, pentru că tăria şi viaţa ei este crucea Domnului, prin care ne-am mântuit. Mai poate fi zidită şi în forma unui pătrat lungăreţ, aducându-ne aminte de corabia lui Noe, care plutea sub pronia dumnezeiască şi care simbolizează plutirea bisericii spre rai, pe marea vieţii plină de primejdii. Forma patrunghiulară (pătrat) simbolizează forma celui mai mare templu al lui Dumnezeu, adică a pământului, care şi-l închipuiau cei vechi în formă de pătrat. Intrarea bisericii e la apus, care înseamnă întunericul spiritual şi moral. Împărţirea bisericii în trei despărţăminte (altar, corabie, pridvor) simbolizează pe Sfânta Treime într-un Dumnezeu (Apocalipsa 1, 1–2). Turnul ne arată mărirea lui Dumnezeu şi ne îndeamnă a ne înălţa cugetele numai în sus, spre ceruri. Piatra fundamentală, numită şi piatra din capul unghiului (Psalmi 117, 22; Matei 21, 42), se sfinţeşte, pentru că e simbolul lui Hristos, despre care zice sf. ap. Pavel „că altă temelie nu avem..." (I Corinteni 3, 11). Pe această temelie are să se reazăme biserica şi creştinismul. Piatra fundamentală are să fie cvadrată, ca simbol al dreptăţii depline, cum a fost aceasta în Domnul şi cum trebuie să fie în fiecare biserică şi în fiecare creştin. Precum biserica simbolizează creştinismul, astfel pietrele şi cărămizile bisericii închipuie pe creştini, din care se zideşte până la sfârşitul veacurilor biserica sufletească, zidurile împărăţiei lui Dumnezeu. Tencuiala bisericii înseamnă iubirea creştină şi virtutea credinţei, care au să ţină laolaltă pe creştini, precum tencuiala ţine pietrele laolaltă. Pereţii bisericii mai au simbolică şi după înălţimea, grosimea şi lungimea lor. Durandus aseamănă cei 4 pereţi ai bisericii cu cei 4 evanghelişti; înălţimea pereţilor închipuie virtuţile şi cu deosebire nădejdea către cele de sus; lăţimea înseamnă dragostea creştină, care toate le cuprinde, iar lungimea e chipul răbdării. Stâlpii, columnele şi colonadele care susţin edificiul simbolizează pe cei 12 Apostoli, pe episcopi şi pe preoţi, care susţin şi păstrează biserica sufletească (Apocalipsa 21, 14). Boltitura bisericii serveşte spre a o deosebi de celelalte ziditi profane şi simbolizează străduania credincioşilor de a se înălţa pururi cu gândul spre cer, spre patria adevărată. La intrarea bisericilor monumentale sunt figuri de lei, după obiceiul porţilor de cetăţi din vechime, spre a simboliza tăria, puterea bisericii, ca instituţie dumnezeiască. Leul mai e simbolul lui Iisus, care e numit leul din seminţia Iuda (Apocalipsa 5, 5; Geneza 49, 9). Era şi credinţa că leul este pururi treaz, chiar şi în somn doarme cu ochii deschişi; astfel e simbolul înţelepciunii, al vegherii şi al lui Iisus, care veghează veşnic asupra poporului său (Psalmi 120, 4), prin biserică. Biserica e

simbolizată prin cruce ori prin monogramul lui Hristos; prin pasărea fenix cu ramura de palmier, ori cu cipresul ca semn al nemuririi; prin discul pământesc; printr-un munte sau stâncă, din care izvorăsc râurile celor patru evanghelii, şi au în vârful lor mielul lui Dumnezeu. Simbolul bisericii mai este stupul şi iepurele alungat, ca închipuire a bisericii prigonite; apoi cerul, năvodul, izvorul ţâşnit din ciocul porumbelului Duhului Sfânt ce se varsă pe cruce, apoi, se ramifică în 4 fluvii ce se varsă în Iordan, din râuri beau cerbii şi mieii; cămaşa necusută a Domnului, ca unitatea de credinţă a bisericii, stâlpii (I Timotei 3, 15), un stâlp pe un soclu de 3 trepte, ornat cu 12 pietre scumpe, dintre care una a căzut jos, de care stâlp se apropie un miel (Test. Vechi) şi o pasăre în zbor (Test. N.); corabia şi îndeosebi corabia lui Noe, dealul cu vii etc. Fiindcă biserica este loc sfânt, casa lui Dumnezeu, se cuvine să intrăm într-însa cu deplină evlavie şi la intrare rostind rugăciuni prescrise (vezi art. *Intrarea în biserică*).

Biserica şi sfinţirea ei. Dacă sfinţim casele credincioşilor noştri, cu atât mai vârtos se cuvine să sfinţim lăcaşul lui Dumnezeu, tronul pământesc al Lui. Consacrarea lăcaşurilor sfinte a existat la toate popoarele şi o vedem şi în Test. Vechi. Iacob sfinţeşte piatra (Geneza 28, 10) numită Bethel; Moise sfinţeşte cortul sfânt (Exod 40, 9); se sfinţeşte templul lui Solomon şi al lui Zorobabel (II Macabei 6 şi 10). Sfinţirea bisericii se face după un ritual anumit şi cu deosebită solemnitate, spre a se evidenţia că dânsa este menită spre slujbă înaltă, adică a) spre a fi tronul celui Prea Înalt; b) spre a fi ferită de păcate şi de puterea diavolului prin sfinţirea agheasmei şi c) spre a o închina lui Dumnezeu, care o ia sub ocrotirea Sa şi care o conduce. Sfinţirea e de două feluri: *sfinţirea mare* (consacrarea), când o îndeplineşte însuşi Episcopul şi *sfinţirea mică* (benedictio), când actul sfinţirii îl face un delegat al Episcopului. Sfinţirea de către Episcop înseamnă că precum biserica creştinească e sfinţită de marele arhiereu Iisus, prin sângele lui, astfel biserica zidită pe pământ o sfinţeşte arhiereul ca locţiitor al Domnului Hristos. Primul act al sfinţirii unei biserici este aşezarea pietrei fundamentale şi sfinţirea ei; iar pe locul unde va fi prestolul se aşază o cruce, ca semn că zidirea va fi un loc de mântuire, adusă prin jertfa de cruce. Fiecare act al sfinţirii îşi are simbolica sa deosebită. În preseara sfinţirii se face slujba de priveghere (denii) în biserica veche, închipuind rugăciunile din urmă în acel lăcaş. Transportarea sfintelor moaşte, în dimineaţa sfinţirii, din biserica veche în cea nouă, cu procesiune solemnă, e aducere aminte de transportarea chivotului legii în templul lui David. Înconjurarea de trei ori a bisericii noi cu moaştele, închipuie că biserica creştină e sfinţită prin sângele Domnului şi al martirilor, cărora şi noi trebuie să le urmăm în virtuţile ce ni le propagă biserica; mai înseamnă că biserica are să fie casa lui Dumnezeu celui în trei feţe. Stropirea zidurilor cu apă sfinţită, la înconjurare, simbolizează dorinţa şi cererea ca toate duhurile rele să se depărteze de la acest lăcaş şi ca biserica să stea sub scutul lui Dumnezeu. Cu ocazia sfinţirii bisericilor romano-

catolice, la două înconjurări arhiereul bate de fiecare dată cu toiagul în uşa bisericii, fără ca aceea să se deschidă, iar după a treia înconjurare, când face în uşă semnul crucii cu toiagul, uşa se deschide însemnând că cerul numai prin moartea de pe cruce a Domnului ni s-a deschis. Citirea apostolului şi evangheliilor înseamnă că sfânta biserică va propaga neştirbite învăţăturile sfinte, iar rugăciunile de îngenunchere simbolizează umilinţa noastră. Aşezarea în prestol a sfintelor moaşte pline de miresme închipuie că sfinţii martiri, care au suferit pentru Domnul Hristos, ne vor sta mijlocitori către Dumnezeu. Spălarea sfintei mese cu săpun, cu apă de trandafir şi cu vin roşu înseamnă curăţia ce trebuie să domnească la altarul de jertfă. Aşezarea icoanelor celor 4 evanghelii la 4 colţuri ale prestolului închipuie că biserica creştină s-a pogorât şi se reazemă pe sfintele evanghelii. Ungerea sfintei mese şi a proscomidierului cu sfântul mir înseamnă ungerea corpului lui Iisus la îngropare şi pogorârea harului de sus, ce se revarsă peste credincioşi prin jertfa de la proscomidie şi de pe sfânta masă; iar ungerea sfintei mese cu aromate închipuie miresmele mironosiţelor. Îmbrăcarea sfintei mese cu acoperămintele ei înseamnă îmbrăcarea cu giulgiuri a corpului lui Iisus, luat de pe cruce: sfăruirea simbolizează înfăşarea de la înmormântare. Aprinderea candelei de către Arhiereu înseamnă că Iisus Hristos, lumina lumii, sălăşluieşte în acest locaş sfânt şi ne mântuieşte: ne mai aduce aminte şi de candela din templul Testamentului Vechi, care nu se stingea niciodată. Sfinţirea apei, feştania şi stropirea bisericii şi a tuturor obiectelor ei cu agheasmă înseamnă că zidirea bisericii s-a sustras de sub referinţele ei naturale şi se consacră ca obiect sfinţit întru slujba lui Dumnezeu. Intrarea Arhiereului în biserică simbolizează intrarea Împăratului măririi în ceruri. Stropirea cu agheasmă şi ungerea cu sfântul mir a celor patru pereţi închipuie că darurile de sus, revărsate prin mijlocirea bisericii, se împărtăşesc tuturor credincioşilor din toate părţile lumii. Multa tămâiere cu miresmele ei simbolizează harurile cereşti şi e o aducere aminte de norul de mărire, ce s-a pogorât la sfinţirea templului din Ierusalim. Biserica se consacră, se închină unui sfânt (de ex. „Biserica sfântului Dimitrie"...), care rămâne apoi patronul, apărătorul şi ocrotitorul ei şi al credincioşilor. După consacrare, încă în aceeaşi zi se oficiază sfânta liturghie, căreia îi urmează altele în decurs de 7 zile, amintind de serviciile sfinte şi de bucuria de la sfinţirea templului (I Regi 8, 64).

Consacrarea bisericii romano-catolice. Arhiereul face pe zidul dinăuntru şi cel din afară câte 12 cruci, la fiecare cruce făcându-se ungere cu mir şi lipind câte o lumânare. Cele 12 cruci închipuie pe cei 12 Apostoli şi învăţătura lor în biserică. Crucile indică faptul că biserica a fost consacrată şi nu numai benedicată. Luminile din faţa fiecărei cruci simbolizează pe Hristos, lumina lumii. Sfinţeşte apoi apa numită gregoriană, amestecând vin, cenuşă şi sare. Cu toiagul muiat în agheasmă stropeşte uşa din afară ca un semn că acest lăcaş să fie spre pace şi binecuvântare. Apa închipuie firea ome-

nească, vinul dumnezeirea, cenuşa moartea Domnului, sarea învierea Lui precum şi sufletul nemuritor; amestecătura înseamnă că numai în Iisus este mântuirea şi scăparea noastră. Agheasma aceasta mai simbolizează şi unirea omului (sare = suflet, cenuşă = corp) cu Hristos, prin biserică. Cu sfintele moaşte se face înconjurarea de 3 ori a bisericii, stropind-o cu agheasmă şi săvârşind rugăciunile prescrise. După ce intră în biserică Arhiereul, în cenuşa presărată în forma crucii lui Andrei X, scrie cu cârja iniţialele A B C în greceşte şi în latineşte, însemnând că în biserica lui Hristos şi greci şi romani, adică toate popoarele, au loc şi că aici se propagă învăţătura părinţilor bisericii greceşti şi latine, a bisericii universale. La altar face cu apă sfinţită semnul crucii în mijlocul sfintei mese şi la cele patru colţuri, însemnând cele 5 rane ale Domnului; unge locurile cu untdelemn şi cu crizmă şi aşază şi aprinde pe aceste 5 locuri câte o lumănărică de ceară prevăzută cu bucăţi de tămâie spre a simboliza că înnoirea jertfei de pe cruce, ce se va face la sfântul prestol, să fie bine primită lui Dumnezeu, ca şi bunele miresme. Ungerea altarului cu sfintele uleiuri mai simbolizează dorinţa ca darul şi graţia, primite la acest altar, să se reverse peste toţi credincioşii. Luminiţele arse cu tămâie închipuie că jertfele de la altar numai prin moartea (simbolizată prin arderea tămâiei) pe cruce a Domnului sunt bine primite.

Blagoslovenie v. art. *Binecuvântare.*

Blândeţa are ca simbol mielul („şi ca un miel... ce nu-şi deschide gura sa..."), oaia („ca o oaie spre junghiere..."), asinul şi porumbelul („fiţi blânzi ca porumbeii..."). Tipul şi întruparea blândeţii a fost însuşi Mântuitorul, despre care se zice că: „trestie zdrobită nu va frânge şi lumănare fumegândă nu va stinge" (Matei 12, 20).

Blasiu (Vlasiu) (gr. = regesc): sf., episcopul Sevastei în Armenia, martir la 316. Comem. la 3. II şi la 11. II. Patronul bolnavilor de grumaji. La ziua sfinţilor, preoţii romano-catolici binecuvântă pe credincioşi şi pe bolnavi între două lumănări ţinute cruciş. Obiceiul a rămas din tradiţia că sf. Blasiu a mântuit pe un copil, ce se înecase cu un os, binecuvântând pe prunc printre două lumănări aşezate cruciş.

Boala corporală e icoana văzută a bolii sufleteşti. E trimisă adeseori spre îndreptarea omului, spre căinţă, cum a fost boala lui Iov. Alteori e trimisă spre a se arăta printr-însa mărirea lui Dumnezeu (Ioan 11, 4). Că e o urmare a bolii sufleteşti se vede din faptul că Iisus iartă întâi păcatele bolnavului şi apoi îl vindecă. Mângâierea bolnavilor corporali şi sufleteşti este numai Mântuitorul Hristos.

Bobotează v. art. *Botezul Domnului.*

Bocitoare au fost la evrei nişte femei care, pentru plată, boceau, deplângeau pe cel mort (Ieremia 9, 17; Amos 5, 16; Matei 9, 23). Bocirea a fost şi la romani, de la care am moştenit-o şi noi şi care obicei dăinuieşte şi azi în multe sate de-ale noastre. Bocirea simbolizează

durere adâncă şi pietate către cel repausat.

Bogumil, nume slav, însemnând: iubitor de Dumnezeu.

Bonaventura (lat. = bună chibzuire): sf. învăţător bisericesc şi episcop în Albano († 1274). Comem. la 14. VII.

Bonifaciu, nume latin, înseamnă: binefăcător. Sf. Bonifaciu a fost apostolul Germaniei, arhiepiscop în Mainz şi martir în Frisland († 752).

Botezul, sfântă taină, aşezată de Domnul Hristos (Matei 28, 19), în care, prin întreita cufundare în apă „în numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh", omul se curăţă de păcatul strămoşesc şi de păcatele cele de până la botez. Simbolica botezului este următoarea: ducerea pruncului spre botezare la 8 zile după naştere e aducere aminte de tăierea împrejur şi punerea numelui lui Iisus la 8 zile. Catehumenul major, ori naşul cu pruncul stau în faţa uşilor, în tindă, simbolizând că cel nebotezat nu e încă membru al bisericii, ci se opreşte în locul penitenţilor şi că, fără botez, omul nu poate intra în cer, pe care îl închipuie biserica. Preotul dezbracă pe catehumen de brâu, de faşe şi de haine, însemnând că îl dezbracă de omul cel vechi şi-l înfăţişează aşa gol, adică nevinovat, cum fusese şi Adam în faţa lui Dumnezeu. Catehumenul stă cu faţa spre răsărit, descins, desculţ (în cămaşă dacă e major), cu mâinile în jos, simbolizând că aşteaptă mântuirea de la Hristos, răsăritul cel de sus. Preotul apoi cu mâna dreaptă îl binecuvântă şi-l înseamnă de trei ori prin semnul crucii: la *frunte,* la *gură* şi la *piept,* suflând de fiecare dată asupra lui în forma crucii ca simbol al pogorârii Duhului Sfânt şi ca semn de exorcizare. Precum Mântuitorul a suflat peste Apostoli zicându-le „luaţi Duh Sfânt" şi prin aceasta le-a împărtăşit pe Sfântul Duh şi puterea de dezlegare, astfel şi catehumenul, prin suflarea preotului şi prin semnul crucii, să se trezească din moartea sufletească. Binecuvântarea *la frunte* înseamnă sfinţirea minţii, spre a primi şi a mărturisi numai adevărul; *la gură* spre a mărturisi numai adevărul; *la piept* spre a-şi întări inima în contra patimilor. La fiecare însemnare preotul rosteşte „mâinile Tale m-au făcut...", închipuind că toţi suntem făpturi ale lui Dumnezeu. Însemnarea de câte 3 ori cu semnul crucii simbolizează că sfântul botez se împărtăşeşte în numele Sfintei Treimi. Ca amintire a numirii lui Iisus la 8 zile, preotul pune mâinile asupra catehumenului şi îi dă nume de-al unui sfânt, care va fi patronul celui botezat, protectorul şi mijlocitorul lui. În vechime, i se dădea (în biserica romano-catolică şi azi i se dă) catehumenului să guste sare sfinţită (*sal sapientis*) spre a fi conservat, adică ferit de putrezirea sufletească, de căderea în păcat şi în semn de înţelepciune spre a cunoaşte binele şi răul şi a păstra graţia primită prin botez. I se mai îmbia lapte şi miere, ca simbol că prin botez creştinul intră în dulceaţa şi bunătăţile raiului, în Canaanul împărăţiei sufleteşti, unde „curge lapte şi miere". În biserica romano-catolică preotul face tină din cenuşă şi unge nasul şi urechile catehumenului rostind *effata,* spre a închipui

că, precum Iisus a vindecat pe surdomutul, aşa creştinul să nu fie surd când e vorba de ascultarea cuvântului dumnezeiesc, să fie atent spre bunămireasma unei vieţi virtuoase şi să alunge orice încercare de ispitire din partea diavolului. Preotul pune mâna (sau patrafirul) pe cap, ca simbol de binecuvântare de sus şi că îl ia pe cel botezat sub scutul său. La fiecare din cele 3 exorcisme preotul suflă asupra catehumenului în forma crucii, simbolizând izgonirea puterii diavoleşti; deodată cu suflarea îl înseamnă la gură, la piept şi la frunte, rostind de fiecare dată „goneşte...", ca simbol al eliberării tuturor simţurilor de sub stăpânirea celui rău. Întoarce apoi pe catehumen spre apus (majorii ridică mâinile în sus) închipuind privirea ultimă spre întuneric, spre lăcaşul spiritului rău, iar ridicarea mâinilor înseamnă că cel ce a venit la botez nu mai are nimic din legea veche, a păcatului. Prin întreitele întrebări de lepădare (*renuntiationes*) biserica doreşte să ştie dacă catehumenul vrea să se lepede de satana. Catehumenul (la prunci, naşii) suflă şi scuipă asupra satanei, ca exprimare a dispreţului şi a gonirii acestuia din inimă. Catehumenul se întoarce apoi spre răsărit însemnând că nu numai se leapădă de diavol, ci doreşte a se uni cu Hristos; lasă mâinile în jos, ca semn de supunere deplină şi de credinţă în învăţăturile bisericii; preotul îl împreună cu Hristos şi-l provoacă să se închine Domnului, precum a făcut orbul din evanghelie. Catehumenul (la prunci, naşul) rosteşte de 3 ori împreunarea şi de 3 ori Simbolul credinţei în virtutea respicării „cel ce va crede...". După ce catehumenul primeşte de la preot lumina aprinsă, se face îmbisericirea, adică catehumenul se închină şi intră în biserică; rostirea de trei ori a simbolului credinţei închipuie credinţa catehumenului în Sfânta Treime; lumina aprinsă închipuie lumina credinţei, cu care botezatul are să fie totdeauna înzestrat spre întâmpinarea Domnului, ca şi fecioarele înţelepte; lumina aprinsă mai închipuie că cel ce se botează a trecut acum de la întuneric la lumina vieţii. Mergând la colimvitră, preotul tămâiază apa ca semn al miresmei Sfântului Duh, care se pogoară şi o sfinţeşte; suflă asupra-i de 3 ori în semnul crucii, ca simbol că o curăţă de puterile vrăjmaşului; la binecuvântarea untului de lemn încă suflă de trei ori, simbolizând prin suflare pogorârea darului Duhului Sfânt spre sfinţire şi apoi face în apă semnul crucii cu degetul muiat în untul de lemn. Preotul unge cu untul de lemn sfinţit (simbolul îndurării lui Dumnezeu) în chipul crucii pe catehumen: *la frunte* spre ştergerea păcatului strămoşesc, *la piept şi la spate* spre vindecarea sufletului şi a corpului şi ca o platoşă în contra ispitelor (Efeseni 6, 11), *la urechi* spre ascultarea credinţei („cel ce are urechi..." Matei 13, 9), *la nas* spre a fi bună mireasmă lui Dumnezeu, *la mâini* spre a face numai fapte bune, *la picioare* spre a purcede în cărările dreptăţii. Se ung deci toate mădularele în semn de alungare a tuturor răutăţilor şi spre a simboliza îngroparea cu Iisus prin botez, căci şi Iisus a fost uns la îngroparea Sa cu miresme. Preotul afundă (apusenii toarnă apa în forma crucii pe cap, protestanţii stropesc) pe catehumen în apă, în materia botezului, de trei ori, rostind forma sfinţitoare „botează-se...". Trei afundări sunt

semnul Sfintei Treimi şi închipuie moartea, îngroparea (simbolizată prin afundare) şi învierea (scoaterea din apă) prin Hristos şi renaşterea. Trei afundări mai închipuie cele 3 zile în mormânt ale Domnului. Botezatul e îmbrăcat în cămaşă albă (alba), copiii într-un giulgiu, care este simbolul curăţiei sufletului, ca semn să păstreze această stare neîntinată, albă, curată până la ceasul din urmă.

Taina mirului. Botezatul e uns apoi cu sfântul mir (în biserica romano-catolică e uns cu crismă pe cap, ca să aibă viaţă veşnică) la frunte, urechi, ochi, nări, gură, la piept, mâini, picioare şi spate spre a se întări în contra ispitelor de viaţă cu ajutorul („pecetea darului") Duhului Sfânt, a cărui pecete se imprimă prin sfântul mir. Deoarece în Test. Vechi se ungeau numai preoţii, profeţii şi regii, ungerea cu mir mai înseamnă că unsul Testamentului Nou, creştinul, să fie aducător de daruri, de fapte bune, să fie învăţătorul (profetul) binelui şi stăpânitor (rege) pe voinţa, pe moralul său. Urmând pe preot, botezatul (naşul cu pruncul) înconjoară tetrapodul (eventual şi colimvitra) de trei ori, în semn de bucurie spirituală şi ca promisiune că va ţine totdeauna legătura cu Hristos, cercul adică însemnând eternitatea. Cădirea se face închipuind înălţarea rugăciunilor. Apostolul şi evanghelia se citesc spre simbolizarea că numai prin învăţătura celor sfinte e condus omul la Dumnezeu şi că botezul se săvârşeşte după normele Sfintei Scripturi. În vechime se făcea *spălarea* noului botezat la opt zile după botez, până atunci purtând o legătură la cap; azi spălarea se efectuează îndată după sfântul botez astfel: i se dezleagă faşa şi cu capetele ei şi ale brâului, muiate în apă, stropeşte preotul pe cel botezat zicând: „Îndreptatu-te-ai...", apoi cu bumbac, ori cu un burete nou sau şi cu hârtie curată se şterg toate mădularele unse cu mir, ca rămăşiţele lui să nu ajungă la loc necurat şi se rosteşte „botezatu-te-ai..."; buretele se spală în fântâna botezului. Spălarea aceasta simbolizează curăţirea totală de păcate. Tunderea în chipul crucii înseamnă supunere către Dumnezeu, precum tunderea sclavilor închipuia supunere către stăpâni; mai înseamnă scăparea din robia păcatului, lepădarea gândurilor rele şi consacrarea în slujba lui Dumnezeu. Cuminecarea celui botezat (copil ori major) închipuie intrarea în pământul făgăduinţei şi nutrirea cu sângele şi corpul Domnului. Cel botezat acum e uns al lui Hristos, curăţit de păcatul originar şi de alte păcate, e urmaş al lui Iisus şi membru al bisericii. Spre manifestarea acestei stări preotul îi întinde o lumânare aprinsă, după botez, spre a putea păstra poruncile Domnului şi să ajungă la viaţă luminoasă, eternă şi după pilda celor 10 fecioare, în sensul căreia numai aceia pot intra la nunta Domnului, care îl aşteaptă cu lumina aprinsă, adică stăruie numai în fapte bune, totdeauna gata de judecată. I se mai oferea de demult un miel de ceară, spre necontenită aducere aminte de mielul fără de păcat, Hristos, care îl va apăra de toate primejdiile. Tipul botezului în Test. Vechi: potopul, corabia lui Noe, trecerea prin Marea Roşie, râul ce curge din Eden, în Test. Nou: marea de sticlă din Apocalipsa (4, 6). Simboale ale botezului: *vulturul,* care după tradiţie întinereşte (Psalmi 102, 5)

şi ne avertizează ca şi noi să lepădăm pe omul cel vechi şi, întineriţi, să ieşim din apa botezului; *cerbul,* care caută după izvor (Psalmi 41, 1) etc.

Botezul Domnului (*Bobotează, Arătarea Domnului, Epifania, Ziua luminilor,* la apuseni *ziua celor trei crai).* La început se serba deodată cu Naşterea şi se numea *Teofania = Arătarea Domnului.* Botezul Domnului e sărbătoare la 6 ianuarie în amintirea botezului lui Iisus în Iordan şi a arătării Sfintei Treimi. În semnul că Iisus a sfinţit apele prin botezul Său, biserica noastră în această zi săvârşeşte sfinţirea apei mari (agheasma mare) la râu ori în biserică, ale cărei ceremonii simbolizează însuşi botezul Domnului în râul Iordanului. În vechime la această sărbătoare şi în ajun se botezau (de aceea în loc de aghios se cântă „câţi în Hristos"...) catehumenii cei către luminare, de unde sărbătoarea a primit şi numirea de *ziua luminilor;* alţii derivă această numire de la împrejurarea că la botezul catehumenilor se ardeau multe lumănări, ca simboale ale luminii lui Hristos, apoi şi fiindcă se serbează cu solemnitate mare şi cu iluminarea bisericii. Precum Moise a întins mâna asupra mării şi a despărţit-o, aşa preotul cu cuvintele „Tu însuţi..." la fiecare dintre cele trei rostiri binecuvântă cu mâna şi afundă crucea în apă. Atingerea apei cu mâna înseamnă că Duhul Sfânt s-a pogorât asupra ei şi a sfinţit-o. La troparul „În Iordan" afundă de trei ori crucea în apă, simbolizând întreita cufundare a Domnului în apele Iordanului, crucea închipuind pe Hristos. Stropirea cu busuiocul în cele 4 părţi ale lumii înseamnă că toţi oamenii din cele 4 unghiuri ale lumii au să primească botezul, iar stropirea fiecărui credincios înseamnă împărtăşirea de sfinţenie pentru toţi creştinii. Creştinii o săptămână după Bobotează beau apă din râuri, ca şi cum acestea ar fi sfinţite şi nu spală cu apă din râu în aceste zile. În ajunul sărbătorii se ţine post şi se săvârşeşte sfinţirea apei mari întru amintirea botezului catehumenilor, care se făcea în vechime în această zi. Cu agheasmă stropeşte preotul toate casele credincioşilor, spre a le sfinţi şi spre a-i pregăti pentru marea sărbătoare. La sărbătoarea Bobotezei biserica romano-catolică, întru aducerea aminte de darurile magilor, sfinţeşte tămâia, smirna şi aurul bisericii. Preoţii binecuvântă casele credincioşilor şi scriu cu cretă sfinţită pe uşile stropite cu agheasmă iniţialele numelui magilor şi anul (de ex. 19+G+M+B+34) spre a simboliza că, precum izraelitenii au uns pragul uşilor şi au scăpat de moarte, astfel şi locuinţele creştinilor să fie ferite de orice primejdie. Anul îl scriu spre amintirea timpului când anul începea cu 6 ianuarie. Sărbătoarea se ţine spre amintirea celor 3 arătări în public ale lui Iisus: păgânilor, reprezentaţi prin cei trei magi şi prin steaua prevestită de Balaam (Numeri 24, 17); iudeilor la Iordan, când a fost de sus declarat de Fiul lui Dumnezeu şi apostolilor, prin minunea din Cana. Sărbătoarea se numeşte „Arătarea Domnului" şi pentru faptul că, la botezul Său, Iisus s-a arătat lumii întregi, pe când la naşterea Sa se arătase numai câtorva persoane. Aruncarea crucii în râu, obişnuită în unele părţi, înseamnă intrarea Domnului în Iordan, botezul şi sfinţirea apelor, crucea însemnând pe Hristos. E credinţa la

popor, că cel ce scoate crucea din apă va fi ferit de orice boală în acel an.

Botezul dorinței simbolizează iubirea deplină de Dumnezeu, credința și împlinirea voii sale („cel ce are poruncile..." Ioan 14, 21), precum mai închipuie și așteptarea împlinirii făgăduințelor date de Dumnezeu. Botezul dorinței se mai numește și dorința însăși de a primi botezul creștin, de care însă din oarecare pricini nu s-a putut împărtăși cineva, cu toate că a practicat căința și virtuțile creștine. Botezul dorinței l-au avut toți drepții Testamentului Vechi, și tâlharul de pe cruce (Luca 23, 42).

Botezul femeiesc, botezul forțat v. art. *Otrățire.*

Botezul lui Ioan (*Botezul pocăinței*) a fost un act simbolic, act ritual tipic ca spălările rituale ale Testamentului Vechi sau ca botezul prozeliților și însemna acea curățire sufletească spre care are să se pregătească tot omul prin penitență. A fost tipul botezului lui Iisus și tipul crucificării Lui, care ne curăță și ne sfințește, dar numai dacă arătăm căință sinceră.

Botezul pocăinței v. art. *Botezul lui Ioan.*

Botezul sângelui, adică moartea martirilor, se aseamănă jertfei de sânge a Mântuitorului, căruia mucenicii i-au și urmat. Suplinește botezul apei și simbolizează mântuirea deplină (Matei 10, 32; 8, 22–5).

Boul e animal curat. Legenda ne spune că, la nașterea Domnului, Maica sfântă numai în ieslea boului a aflat liniște. Boul privea blând și liniștit, aburind și încălzind cu suflul său toată ieslea. De aceea Maica Domnului l-a binecuvântat „să umble lin și să aibă sat deplin". Boul la ieslea Domnului reprezintă animalele curate și e tipul tâlharului penitent de pe cruce. Boul adesea înaripat, este emblema sfântului evanghelist Luca. În Test. Vechi boul e și simbolul îndobitocirii, precum se vede din prefacerea lui Nabucodonosor în bou (Daniel 22 și 30). Boul mai e simbolul puterii, al stăpânirii.

Brace: îmbrăcau preoții Testamentului Vechi când intrau la serviciul divin; ele închipuiau acoperirea păcatelor.

Bradoși (*măcinici*) se numesc colacii suciți în forma unei figuri de om, ori în chipul unui brad; tot bradoși se numesc și pogăcile ce se fac și se împart de pomană în ziua sfinților 40 de mucenici (9 martie); pentru fiecare mucenic se face câte un bradoș. Colacii și pogăcile acestea închipuie venerațiunea ce se dă celor patruzeci și recunoștința pentru tăria și păstrarea credinței.

Bradul *(Pinus)* e arbore binecuvântat. Legenda ne spune că pruncul Iisus, în fuga Sa dinaintea urmăritorilor, n-a putut găsi adăpost sub nici un arbore, fiindcă toate aveau ramurile foarte sus. Singur bradul s-a întins ca o șatră, sub care Domnul a aflat scăpare. De aceea Iisus l-a binecuvântat să nu-l strice nici frigul, nici căldura și să rămână pururea verde. Fiind arbore binecuvântat, se întrebuințează – împodobit cu daruri și cu lumini – ca pom de Crăciun. O altă

legendă ne istoriseşte că, în noaptea naşterii sfinte, boul şi măgarul unui gospodar plecară spre ieslea din Betleem. Măgarul aflând pe drum o crenguţă de brad a luat-o în dinţi, ca să aibă ce ronţăi pe drum. În graba mare însă n-a ajuns să o mănânce pe cale şi, ajungând la iesle şi plecându-se, crenguţa a căzut la picioarele pruncului dumnezeiesc şi deodată s-a răspândit o zare dulce în staul. După această legendă ar fi luat creştinii obiceiul de a-şi împodobi mesele de Crăciun cu brad, cu pomul de Crăciun, împodobit de lumini. Bradul a fost binecuvântat de prorocul Moise. Când acesta s-a pogorât din Muntele Sinai, nu putu să se scutească de viforniţă şi de tunete sub nici un arbore, căci toate se clătinau puternic, numai bradul i-a dat un mic adăpost. De aceea prorocul l-a binecuvântat, zicându-i: Ţi-aş da frunze de aur, dar oamenii te-ar despuia în grabă de podoabă; îţi dau însă să ai frunzele veşnic verzi şi să fii nemuritor. Bradul, împodobit şi neîmpodobit, este întrebuinţat de românii noştri la nunţi, ca decor şi ca simbol al fecundităţii şi al generării. Fiind pururea verde, bradul închipuie veşnicia, verdeaţa vieţii viitoare. De aceea se poartă la conductul mortuar (bradul mortului), se pune în ferestrele ori la poarta casei mortuare şi îl găsim pe masa de pomană, împodobit cu poame şi cu zaharicale, sub numirea de pomul mortului. Ca simbol al veşniciei, se plantează pe morminte. Bradul molid se crede a fi arbore blestemat de Domnul Hristos, ca să fie noduros, fiindcă, după o legendă, cuiele bătute în mâinile şi picioarele Mântuitorului ar fi fost făcute din molid.

Bradul mortului v. art. *Bradul.*

Brâul (*cingulum, zona*) ce l-au îmbrăcat primii oameni, nu din lux, nici pentru apărare, ci spre a-şi acoperi goliciunea, după ce au păcătuit (Geneza 3, 7). Serveşte deci ca un simbol al recunoaşterii păcătoşeniei şi al căinţei. Astfel de simbol are brâul preoţilor liturghisitori. Fiindcă sabia se leagă de brâu, acesta e şi simbolul puterii primite spre un scop mai înalt (Efeseni 6, 14; Luca 12, 35). În analogie, brâul preoţilor închipuie puterea primită de la Dumnezeu de a săvârşi cele sfinte („Cel ce mă încinge cu putere..."). Mai înseamnă abnegaţie şi curăţie, precum şi puterea de a învinge lăuntrul nostru aplecat spre ispită, spre rele. Brâul simbolizează şi cingătoarea lui Iisus, cu care s-a încins când a spălat picioarele Apostolilor; mai închipuie şi funia, cu care a fost legat Iisus de cruce, când l-au dus la răstignire, conform obiceiului că dacă vinovatul nu-şi putea duce crucea singur, era legat cu o funie de cruce ca semn că el este delincventul.

Brâul, ce-l poartă preoţii, clericii peste reverendă şi în afară de funcţiunile religioase divine, formează un insigniu special, prin care se deosebesc de ceilalţi credincioşi. Simbolizează gătirea veşnică a preotului în slujba lui Dumnezeu, abnegaţie, lepădare de lume şi legătura preotului cu biserica. Mai e şi o avertizare, ca preotul să stea totdeauna gata spre propovăduirea evangheliei, conform cuvintelor apostolice: „încinge coapsa ta..." (Luca 12, 35). Culoarea brâului e o distincţie de grad ierarhic şi de onoare. Preoţii ortodocşi poartă brâu roşu, ca şi protopopii şi asesorii, aceste din urmă două categorii având şi reverenda blănită roşie; episcopii, arhiman-

drîții au brâu violet; monahii au brâu negru.

Brâul a-l încinge („încinge coapsa ta...") înseamnă gătirea spre călătorie şi spre propovăduirea evangheliei.

Brâul de pânză al preoţilor Testamentului Vechi e simbolul puterii de a săvârşi cele sfinte. Cele patru culori ale brâului, în asemănarea celor ale perdelei de la Sfânta, însemna că preoţii sunt slujitorii celor patru regiuni ale împărăţiei lui Dumnezeu.

Brazde verzi pune poporul înaintea caselor în dimineaţa sărbătorii sfântului Gheorghe (23 aprilie), simbolizând ivirea primăverii şi credinţa că sfântul Gheorghe deschide pământul pentru roduri.

Broasca o vedem figurată în ornamentaţiile bisericilor monumentale, împreună cu alte animale. În înţeles simbolic, broasca este anume simbolul zgârceniei şi al lăcomiei, în tovărăşia corbului. După însuşirea ei de lăcomie este şi simbolul diavolului, care însemnase pe Iuda, cel cu punga, să vândă pe Mântuitorul. Mai este apoi şi simbolul mării. După o legendă creştină, broasca e animal binecuvântat; când Maica Domnului se tânguia după Fiul ei, broasca întâlnită în cale a mângâiat-o cu obiceiul şi răutatea statornicită a lumii, istorisind că şi dânsa avusese 9 fii mărişori şi i-a călcat un ţăran cu trăsura, dar va ruga pe Maica Precistă şi îi va da alţii. Sfânta Maică a binecuvântat-o atunci, zicându-i să poată trăi oriunde pe apă şi pe uscat, în pământ şi chiar prin ziduri, dacă moare să nu facă viermi şi să nu se împută ori putrezească.

Bruno (it.: brunet, apărat, scutit): sfânt, apostolul Prusiei, martir cu alţi 18 tovarăşi († 1009). Comem. la 15. X.

Bucatele creştinilor le binecuvântează biserica în semn de cerere ca darul dumnezeiesc să le sfinţească acelea spre folosul sufletului, spre hrana corpului şi spre a sluji întru mărirea lui Dumnezeu. Bucatele se sfinţesc cu deosebire la Paşti, spre amintirea de mielul pascal (carnea, slănina...), de cina cea de taină (colacul de Paşti, prescura, vin), de ierburile amare (hrean, usturoi...), ce se obişnuiau la cina pascală a Testamentului Vechi şi de înviere (ouăle...).

Bucuriile Sfintei Maice v. art. *Şapte bucurii.*

Bulgărul de pământ, ori mâna de ţărână, ce la îngroparea unui creştin o aruncă preotul şi toţi cei prezenţi în groapă peste sicriu, este icoana omului, a vieţii pământeşti, adică a deşertăciunii, conform cuvintelor de la Geneza 2, 7 şi 3, 19: „pământ eşti şi în pământ te vei întoarce". Este şi simbolul vădit al împlinirii datoriei creştineşti de a îngropa pe cei morţi, indicată între cele 7 fapte ale îndurării trupeşti.

Bunamireasma (odorul) e simbolul fericirii şi al faptelor bune, care se înalţă pe aripile rugăciunilor ca o mireasmă plăcută spre cer. Aşa este bunămireasma tămâiei şi a altor ingrediente, precum şi a lumânărilor de ceară, întrebuinţate la

cultul divin, a florilor aduse la biserică, toate afierosite ca nişte jertfe. Bunamireasma mai este semnul de distincţie şi de mărire al sfinţilor, care după moarte exală din corpul lor bunămireasma (mir, lapte etc.), pe când diavolul împrăştie în jurul său numai putoare.

Bunavestire (*Blagoveştenie, Anuntiatio Beatae Mariae Virginis*): sărbătoare domnească la 25 martie. Simbolizează începutul mântuirii neamului omenesc; de aceea se plineşte liturghie deplină, adică a sfântului Ioan Hrisostomul, chiar în timpul Postului mare. În icoanele ortodoxe ce înfăţişează Bunavestire, sfânta Fecioară Maria este zugrăvită cu mâinile pe piept, după obicei oriental, spre a însemna umilinţa către Dumnezeu, exprimată prin cuvintele biblice „iată roaba Domnului" (Luca 1, 38). În icoanele latine Sfânta Fecioară se roagă îngenunchind, cu mâinile ridicate în sus spre a închipui ridicarea gândului ei spre cele înalte, spre cele sfinte. Toate cântările şi citirile serbării laudă virtuţile fecioriei şi demnitatea cea mare a Sfintei Fecioare de a fi Maica Mântuitorului. Serbarea s-a aşezat întru amintirea momentului când arhanghelul Gavriil i-a vestit Fecioarei că, pentru virtuţile şi viaţa ei cea sfântă, Dumnezeu a învrednicit-o să fie maica lui Hristos. Poporul nostru crede şi ţine sărbătoarea asemenea cu Paştile şi o cinstesc cu deosebire femeile ca o recunoştinţă, pentru că Dumnezeu, prin alegerea Sfintei Fecioare, a ridicat femeia din starea ei de decadenţă, din treapta de jos socială, la o înălţime cuvenită. Multe case creştine au această sărbătoare ca patroană familială. În zorile zilei se înconjoară şi se tămâiază casa de trei ori; tot aşa se tămâiază curtea şi grădina, iar pe sub pomi se face foc, în credinţa că focul atrage căldura verii, tămâia alungă toate relele, iar focul sub pomi dezmorţeşte puterile nutritive pentru pomi şi plante. După însemnătatea zilei se crede că în această zi se dezleagă limba păsărilor. Dezlegarea de a mânca peşte este o reminiscenţă a timpurilor când Postul mare se ţinea numai cu sec. Peştele este simbolul lui Hristos şi este icoana creştinului, iar dezlegarea la peşte indică însemnătatea sărbătorii pentru istoria mântuirii. Poporul crede că, mâncând peşte în acest praznic, va fi întreg anul sănătos ca peştele.

Buretele (spongia) tescuit, cu care preotul la proscomidie adună pe disc părticelele, iar la liturghie adună părticelele de pe disc şi le toarnă în potir, închipuie buretele plin cu oţet, cu care a fost adăpat Iisus pe cruce (Ioan 19, 29). Buretele e şi simbolul legăturii strânse dintre Dumnezeu şi credincioşi. Precum buretele e în apă şi apa e în burete, aşa şi Dumnezeu este în inima fiilor săi credincioşi, care şi ei sunt într-însul (Ioan 17, 21).

Buricul e simbolul naşterii. Adam şi Eva nu-l au, fiindcă ei nu s-au născut, ci au fost zidiţi de Dumnezeu.

Buruieni amare şi otrăvurile sunt simbolurile păcatelor (Evrei 12, 15), fiindcă cel mai amar lucru e păcatul care mustră şi topeşte inima, otrăveşte pe cel ce l-a săvârşit. Buruieni amare se numesc şi ereticii cu ereziile lor. Buruieni amare consumau evreii la

ospățul pascal întru aducerea aminte de necazurile şi greutățile îndurate în robia egipteană. Obiceiul a trecut şi la creştinii cei vechi, care mâncau la Paşti ierburi amare spre a însemna că prin învierea Domnului au scăpat din necazurile robiei păcatului. Pe lângă carne, ouă etc., biserica mai sfinţeşte şi azi, la Paşti, ierburi amare, cum este usturoiul şi hreanul, în acelaşi înțeles cum s-a explicat mai sus. Cu ierburile amare şi cu azimă ne recomandă biserica să ne pregătim pentru ziua sfintei Învieri, pentru că acelea mai închipuie post şi curăție, înfrânarea gândului şi a patimei.

Busuioc *(Ocinum basilicum):* plantă mirositoare care şi în starea sa de uscăciune îşi păstrează mirosul. La sfinţirea apei se înmoaie o chită (feştoc) de busuioc în apă deodată cu crucea şi se stropeşte întâi spre cele patru regiuni principale, apoi se atinge cu busuiocul fruntea celui ce sărută crucea. Tipul lui, în Test. Vechi, a fost isopul (Psalmi 50, 8) cu care se stropeau jertfele şi poporul în semn de curăţire sufletească. Busuiocul se pare a avea putere conservatoare de apă, iar în credința poporului joacă un rol însemnat în superstiție şi la descântece; busuiocul se pune la icoane, iar firul de busuioc rupt din chita de la Bobotează aduce noroc în casa omului. După o legendă, busuiocul a crescut din părul Mântuitorului, care cădea jos, când jidovii la răstignire îi apăsau pe cap coroana de spini; de aceea a fost învrednicit să se facă cu el sfinţirile şi chiar sfinţirile de biserici; în urma acestei legende se crede că busuiocul răsare numai dacă se seamănă vinerea, cu referire la Vinerea aceea a patimilor. O altă legendă ne mărturiseşte că busuiocul a crescut din lacrimile Sfintei Maice, ce le-a vărsat pe când urca dealul greu al Golgotei. Faptul că la feştanie întrebuinţăm lângă cruce şi chită de busuioc se reazemă şi pe legenda că pe Golgota, unde fusese ascunsă sfânta cruce, răsărise mult busuioc şi, cum păgânii aveau aci chiar templul Afroditei, căutau întruna să-l smulgă şi să-l stârpească, dar zadarnic, căci el răsărea din nou. Busuiocul acesta era adică o minune dumnezeiască, precum minune dumnezeiască este sfinţirea apelor prin Duhul Sfânt şi putere dumnezeiască este împărtăşirea darurilor cereşti prin stropirea cu sfânta agheasmă.

C

Cădelnița *(afumător, incensator, turribulum, tămâier)* este un vas mic de metal, artistic lucrat, care se atârnă de trei lănțișoare și în care se arde tămâie în scop de împrăștiere a mirosului ei bun. A fost și la evreii Testamentului Vechi și o amintește și Apocalipsa (8, 3). Cădelnița închipuie visteria în care magii au adus daruri pruncului Iisus, precum mai simbolizează și vasul în care mironosițele au purtat mirul pentru a unge corpul Domnului Iisus la mormânt. Cădelnița înseamnă firea omenească, focul simbolizează dumnezeirea lui Iisus, iar fumul închipuie mirosul cel bun al Duhului Sfânt. Fumul ce se înalță din cădelniță mai înseamnă ridicarea rugăciunii credincioșilor către Dumnezeu „să se îndrepteze rugăciunea mea, ca tămâia înaintea Ta...". Forma ei de turnuleț ne aduce aminte de frumusețea casei de fericire în împărăția cerului. Ornamentele de pe cădelniță, cu figuri de frunze, plante, de animale etc., înseamnă că întreaga natură înalță deodată cu noi rugăciuni de adorare către Cel Prea Înalt și că rugăciunea curată este bine primită înaintea lui Dumnezeu.

Cădirea (tămâierea) mortului se face în semnul ca rugăciunile noastre să se înalțe ca fumul tămâiei către Dumnezeu, care singur poate să reverse milostivirea Sa asupra celui răposat. Cădirea aceasta mai este și o aducere aminte de miresmele cu care a fost uns corpul Domnului la luarea de pe cruce și îngropare, precum și de miresmele ce le-au dus mironosițele la mormântul Domnului.

Caduceu, toiag arhieresc, la vârf cu două capete de șerpi încolăciți, după asemănarea toiagului lui Moise, care s-a prefăcut în șarpe. Caduceul e simbolul privegherii păstorești și al prudenței după îndemnul Mântuitorului către Apostoli: „fiți înțelepți ca șerpii..." (Matei 10, 16). Mai e și simbolul păcii și al rugăciunii în asemănare cu toiagul lui Aron, care a odrăslit prin rugăciune.

Caecilia v. *Cecilia.*

Cafas v. art. *Corul.*

Cain (evr. = om cu ajutorul lui Dumnezeu), fratele lui Abel și fiul primilor

oameni (Geneza 4, 1), reprezintă răutatea, invidia şi tâlhăria în opunere cu Abel, simbolul bunătăţii. Cain e prototipul evreilor. Precum Cain a fost exilat de la casa părintească şi de la faţa lui Dumnezeu, aşa şi evreii au încetat de a mai fi popor ales, sunt ca nişte exilaţi (II Corinteni 3, 15); ca şi Cain pribegesc şi evreii de la pustiirea Ierusalimului încoace. Dumnezeu a imprimat lui Cain un semn, ca să nu-l ucidă nimeni, spre a-şi putea ispăşi pedeapsa. Semnul acesta a fost un obiect de groază, dar şi de cruţare; astfel şi evreii sunt disprețuiţi, dar nu se prăpădesc, căci şi ei au să cunoască odată pe Mesia cel adevărat şi să se întoarcă (Zaharia 12, 10) la dânsul. Prin insolenţa („au doară..." Geneza 4, 9) şi necăinţa sa, Cain este tipul celor ce-şi ascund păcatele, nu recunosc greutatea lor şi nu se căiesc.

Căinţa este o cerinţă din cele mai de seamă ale creştinului. Închipuie recunoaşterea micimii noastre şi a dependenţei de Dumnezeu, precum şi dorinţa de îndreptare şi astfel nădejdea iertării. În Test. Vechi şi la popoarele orientale (Matei 11, 21) semn de căinţă adâncă a fost îmbrăcarea în *sac* şi presărarea cu *cenuşă* pe cap (ninivitenii). Simbol extern al căinţei e *ţărâna*, care ne aminteşte că suntem praf şi cenuşă, apoi *craniul,* care ne aduce aminte că suntem muritori şi egali în faţa morţii. Simbol al căinţei mai este şi *viţa de vie uscată,* care plânge, lăcrimează primăvara când o tăiem. Simboale interne ale căinţei sunt: postul, rugăciunea, contemplaţia, singurătatea.

Caius, Gaius (lat. = cel voios). Sf. C. a fost unul din cei 70 de apostoli (Romani 16, 23) în Corint, martirizat în 59 d. Hr. Comem. la 5. V.

Căldăruşa *(agheasmatar)* în care preotul poartă agheasma mare, cu care în ajunul Bobotezei stropeşte, respectiv sfinţeşte casele creştinilor, înseamnă însuşi râul Iordanului, ale cărui ape le-a sfinţit prin botezul său.

Căldura *(căldura credinţei),* adică apa caldă ce o toarnă preotul liturghisitor în potir înainte de cuminecare şi rostind cuvintele „căldura credinţei plină de Duhul Sfânt", şi turnând-o în forma crucii, simbolizează puterea de viaţă a sângelui şi a apei, ce au curs calde din corpul nerăcit al Domnului (Ioan 19, 34). La cuminecare, căldura aceasta a Sfintei Euharistii ne stârneşte închipuirea că bem sângele viu al Mântuitorului. Căldura mai închipuie şi pe Duhul Sfânt care s-a pogorât în chipul limbilor de foc, cu căldură deci, care este de faţă şi acum şi împărtăşeşte prin cuminecătură râuri de apă vie. Turnarea căldurii (apei calde) în potir, în semnul crucii, simbolizează pogorârea corpului lui Iisus asupra bisericii creştine.

Calea închipuie firul de viaţă. *Calea strâmtă* şi grunzuroasă e calea virtuţilor, pe care are creştinul să purceadă, şi adică pe urmele lui Hristos, care a zis „Eu sunt calea..." (Ioan 14, 6); deşi greoaie, ea este calea vieţii, a învăţăturilor dumnezeieşti, la al cărei capăt ni se deschide frumuseţea raiului, frumuseţea cerească. *Calea largă* şi limpede, frumoasă, simbolizează calea răului, calea păcatelor,

la al cărei capăt ne aşteaptă prăpastia iadului. În parabole (Luca 8, 12), calea închipuie pe cei indiferenţi faţă de cuvântul lui Dumnezeu. Precum trecătorii lasă urme în cale, aşa şi inima celui slab credincios e uşor influenţabilă; un asemenea om este amăgit cu uşurinţă de orice ispită.

Calea corăbiei pe mare (Proverbe 30, 19) înseamnă naşterea Domnului din Preacurata Fecioară; *calea şarpelui pe piatră* închipuie Învierea lui Hristos din morţi, *calea vulturului în văzduh* simbolizează înălţarea Domnului.

Calea laptelui pe cer, după tradiţia populară, e calea pe care urcă sufletele la cer.

Calea (drumul) **Ierusalimului** se numea în evul mediu partea din pavimentul bisericii pe care erau încrustate din mozaic nişte linii curbe şi cercuri, formând toate un fel de labirint. Acestea închipuiau Ierusalimul pământesc şi locurile sfinte, spre care năzuia fiecare să ajungă măcar o dată în viaţa sa. V. art. *Labirintul.*

Calea Sâmbetei (Faptele Apostolilor 1, 12) se numeşte depărtarea, cam de 2000 de coţi, ce era permis să o facă evreul Testamentului Vechi, în caz de nevoie, în zi de Sabat. Calea aceasta este tipul lucrărilor materiale indispensabile şi al faptelor bune (vindecări, faptele îndurării...), precum le-a făcut Domnul Hristos (Matei 12, 2–13) şi pe care le putem săvârşi şi noi în ziua Domnului, fără să se vatăme sfinţenia sărbătorii.

Calinic (gr. = frumos, învingător): sf. martir în goanele lui Deciu în Nicomedia. Comem. la 14. XII.

Calista (gr. = frumoasă): sf. martiră în Siracuza († 305). Comem. la 1. IX şi 25. IV.

Calistrat (gr. = frumos): sf. martir decapitat. Comem. la 27. IX.

Călugăr *(monah, sihastru, anahoret, ascet, eremit, schimnic, pustnic),* de la grec. *kalos geron* = bun bătrân, făcător de bine, se numeşte persoana care, în scop de a ajunge perfecţiunea morală, părăseşte lumea şi se retrage în pustie (de aici numirea de pustnic, eremit), singur (gr. *monos*, monah), iar mai târziu cu alţii laolaltă în lavre şi în mănăstiri. Toate popoarele orientale au avut călugări. Călugării simbolizează pe îngeri; precum aceştia pururea slujesc celui Prea Înalt, astfel şi monahii slujesc necontenit şi cu abnegaţie lui Dumnezeu, ducând o viaţă îngerească. De aceea şi intrarea în călugărie poartă numirea de: chipul mic şi chipul mare îngeresc. Ca îmbrăcăminte călugării poartă *rasă,* o haină lungă, sărăcăcioasă, în semn de umilinţă; *camilavca,* simbol al întristării şi al resignării la cele lumeşti; *mantia,* haina mântuirii; *anacamilavca,* semnul totalei ruperi cu lumea şi *analavul,* care înseamnă jugul lui Hristos. Hirotesirea călugărilor se face de către episcop ori de către prepozitul mănăstirii. Mai întâi i se face tonsura, în semn de lepădare totală a celor lumeşti; apoi deasupra îmbrăcămintei i se dau hainele ordinului şi celelalte insignii (mătănii etc.), însoţite de rugă-

ciunile precise, spre a simboliza că deodată cu lepădarea hainelor lumeşti are să lepede şi moravurile lumeşti. În biserica romano-catolică, la hirotesire novițul se prosterne la pământ cu fața în jos, e acoperit cu un văl de postav negru şi înconjurat de 4 lumănări aprinse. Vălul negru înseamnă că dânsul, deodată cu punerea votului monahal, a murit pentru lume şi pentru toate plăcerile ei, iar lumănările închipuie că, murind el pentru lume, cu atât mai mult să se străduiască a trăi o viață sufletească, îngerească, luminată de învățături sfinte. E dezbrăcat apoi de hainele obişnuite şi îmbrăcat în veşmintele ordului, după care frații îi dau sărutarea păcii.

Călugărițele închipuie aceeaşi ca şi călugării, au aceeaşi îmbrăcăminte cu aceeaşi simbolică. Pe cap poartă comănac alb din giulgiu întărit, ce simbolizează nevinovăția şi votul fecioriei. La intrarea în călugărie îşi tund părul în semn de lepădare de toată deşertăciunea lumească. La hirotesie călugărițele primesc de la Episcop *vălul*, semnul de logodire cu Hristos, *inelul* care înseamnă credința şi iubirea nesfârşită ce trebuie să o aibă către Iisus, şi *coroana,* ca simbol al curăției corporale, al fecioriei, ce trebuie să o păstreze conform voturilor monahale.

Calul, fiind întrebuințat la războaie, e simbolul războiului şi al judecății. Călăreții celor patru cai din Apocalipsă (6) înseamnă pe cei ce îndeplinesc judecata eternă. Calul este animal blestemat de Maica Domnului. După o legendă, Sfânta Maică voia să nască în ieslea cailor; aceştia, în ciuda tuturor rugăminților ei de a-i face linişte, tropoteau şi lărmuiau în staul, tulburând liniştea sfântă. De aceea Maica Domnului a blestemat caii, rostindu-le:

Fiindcă nu mă ascultați
Voi întruna s-alergați
Şi să nu mai aveți saț,
Numa-n ziua de Ispas
Şi şi-atunci vreme d-un ceas.

În urma acestei legende, poporul a poreclit Ispasul cu numirea de „Paştele cailor". Calul în secolele prime creştine era simbolul iuțimii de a ajunge cât mai în grabă la drumul învățăturilor evanghelice.

Calul sfântului arhanghel Mihail se numeşte năsălia, scara pe care e dus mortul la groapă. Precum sf. Mihail conduce sufletul celor morți prin vămile văzduhului, aşa creştinii îşi arată evlavia şi cinstea față de corp, față de vasul sufletului prin aceea că îl duc cu pompă cuvenită la locul de odihnă şi îl înmormântează.

Calvar *(Drumul crucii, Via Dolorosa)* e numit drumul de patimi, ce l-a parcurs Mântuitorul de la locul de judecare până la locul de îngropare. Tot Calvar se numeşte şi Muntele Măslinilor, unde a pătimit Domnul. Ambele sunt locuri sfinte şi au popasuri cu monumente aducătoare aminte de patimile Domnului de pe acel drum şi de pe acel munte. Fiindcă nu toți creştinii pot să ajungă la locurile acelea sfinte, bisericile ridică în edificiul lor, în cimitire, pe străzi, mai adesea pe o coastă 14 ori 15 monumente, numite *stațiunile* calvarului, cu icoanele pictate ori plastice ale

momentelor de patimi. Calvarul s-a introdus după cruciade, primindu-şi numirea de la urzitorul lor, călugărul dominican Alvar. Spre mai bună imitaţie a locurilor sfinte, se cere ca drumul Calvarului să urce pe un deal şi să aibă o cruciuliţă de lemn la fiecare staţiune. Drumul crucii are următoarele staţiuni: 1. Pilat osândeşte la moarte pe Iisus (Ioan 19, 16); 2. Iisus ia crucea pe umăr (Ioan 19, 17); 3. Cade sub greutatea ei; 4. Întâlnirea cu Sfânta Maică Fecioară; 5. Simion Cirineul ajută la ducerea crucii (Matei 27, 32); 6. Veronica îi întinde năframa; 7. Iisus zice femeilor: „nu Mă plângeţi pe Mine..." (Luca 23, 28); 8. Iisus cade a doua oară; 9. Cade a treia oară; 10. Dezbrăcarea (Marcu 15, 24); 11. Crucificarea (Marcu 15, 25); 12. Moartea (Ioan 19, 30); 13. Luarea de pe cruce (Ioan 19, 38); 14. Îngroparea (Ioan 19, 42).

Cămaşa (gr. *katasarka*), acoperământul cel dintâi şi cel mai dinjos al prestolului, închipuie giulgiul cu care Iosif şi Nicodim au înfăşurat corpul Domnului Hristos. E confecţionată din pânză de in, spre a simboliza giulgiul de îngropare al Domnului; e muiată în mirodenii spre închipuirea miresmelor cu care a fost uns corpul lui Iisus la îngropare şi este legată astfel, ca sfoara la fiecare latură a prestolului să formeze un X, monogramul Mântuitorului.

Cămaşa lui Iisus a fost dintr-una şi necusută, închipuind unitatea credinţei şi a iubirii în biserică. Cămaşa dintr-un întreg e simbolul bisericii creştine, care are să rămână una şi neprihănită.

Cămaşa preoţilor din Test. Vechi, confecţionată din pânză de in, lungă, fără mâneci, ţesută dintr-una, închipuia integritatea sufletească a preotului şi a fost tipul stiharului din biserica creştină.

Cameleon, un soi de şopârlă. Îl aflăm în Test. Vechi printre animalele necurate (Levitic 11, 30). După însuşirea de a-şi putea roti ochii în orice parte ar vrea, şi de a-şi putea schimba cu uşurinţă culoarea pielii sale în altă culoare, el este simbolul făţărniciei şi al nestatorniciei. În ornamentaţia externă a bisericilor monumentale îl aflăm sub raportul numitei simbolizări.

Camil (gr. = copil de jertfă): sf., întemeietorul congregaţiei camilianilor pentru ocrotirea bolnavilor şi muribunzilor († 1614). Comem. la 18. VII.

Cămila e simbolul răbdării, al supunerii, al umilinţei şi al temperaţiei. Mai e simbolul folositorului şi e numită corabia deşertului, fiindcă ea poartă caravanele prin marea de nisip a deşertului. „Trecerea cămilei prin urechile acului" înseamnă în Biblie ceva neprobabil, aproape cu neputinţă (*Urechile acului* s-a numit o poartă a cetăţii Ierusalimului, prin care abia putea trece un om, necum o cămilă; tot *cămilă* se numea şi funia groasă a corabiei).

Camilavca (gr. *kaama* = căldură, *elaon* = a domoli): e un comănac, ce-l poartă călugării pe cap ca insigniu monahal la serviciile divine şi este simbolul întristării şi al resignării la cele lumeşti.

Campanar v. art. *Clopotniță.*

Campane v. art. *Clopote.*

Cana. Cea dintâi dintre minunile Sale a făcut-o Iisus în orășelul Cana, cu prilejul unei nunți, unde a prefăcut apa în vin. Acest prilej de nuntă l-a folosit Mântuitorul spre a-și arăta puterea dumnezeiască, mărirea Sa (ceasul) și menirea de a mântui lumea, fiindcă în Test. Vechi căsătoria era privită ca simbol al legăturii lui Dumnezeu cu omenirea. Prefacerea apei în vin este tipul Sfintei Euharistii, care a pregătit-o Iisus prin minunile Sale și prin care aduce pe toți oamenii la nunta Sa. Prefacerea apei, ce era destinată pentru curățire, spălare corporală, materială, simbolizează că ființa lui Israel are să se schimbe cu Test. Nou într-o ființă evanghelică, mai bună decât cea dintâi. Chiril Alexandrinul explică minunea în sensul următor: mireasa e omenirea, mirele este Hristos, vinul ce se gată este legea, vinul prefăcut este evanghelia, iar nunul înseamnă pe servitorii evangheliei, pe preoți.

Canaan (Geneza 15, 7), cel mai productiv pământ, plin de toate bunătățile, ce l-a făgăduit Dumnezeu lui Avraam și seminției lui ca răsplătire a credinței, simbolizează împărăția lui Dumnezeu, patria cerească și raiul cu bunătățile sale mari și neasemănate, care ne este făgăduit și nouă după o viață adevărat creștinească, după o viață de credință vie.

Canaaneanca (Matei 15, 21–28) e chipul păgânilor, cărora avea să se propovăduiască numai mai târziu împărăția lui Dumnezeu. Ca reprezentantă a păgânilor, dânsa se aseamănă câinilor, pentru că evreii obișnuiau să poreclească pe păgâni cu numele de „câini" din cauza idolatriei și a necurăției morale a acestora. Cererea ei, și numai pentru sfărâmăturile din masa îndurării și a harului, e simbolul umilinței. Canaaneanca mai e simbolul stăruinței în rugăciune, fiindcă nu se depărtează până ce Iisus nu-i împlinește cererea; este și simbolul credinței, care învinge toate, și pe temeiul căreia Iisus împărtășește vindecarea. Ruga ei e tipul rugăciunii de mijlocire (pentru vii și morți), precum și al rugăciunilor publice, care sunt bineprimite, dacă se fac cu credință, cu nădejde și cu cerere potrivită. Domnul Hristos vindecă pe fiica Canaanencei, pe sluga sutașului (Matei 8, 8) la rugămintea plină de credință, de evlavie, de nădejde și de stăruință a acestora.

Canafuri v. art. *Ciucuri.*

Candela e un vas micuț, în care se arde untdelemn. A fost și în Test. Vechi ca simbol al binecuvântării și se arde ca un semn de aducere aminte și de rugăciune pentru cei morți. Și creștinii ard la morminți și acasă candelă în memoria repauzaților. Arderea candelei e un mijloc de înălțare a sufletului către Dumnezeu și, arzând într-însa, uleiul, ca product de plante, are aceeași însemnătate și simbolică precum are și lumânarea de ceară. Candela sau lampa eternă e antitipul candelei de aur, ce ardea necontenit deasupra chivotului din templu și simbolizează lumina eternă, care luminează și întărește pe cei ce umblă în căile Domnului.

Candela eternă arde veşnic în faţa chivotului, până când este în tabernacul Sfânta Euharistie. De regulă are culoare roşie, care cu lumina dintr-însa simbolizează iubirea, nu se stinge niciodată din inima Domnului Hristos, prezent în Sfânta Cuminecătură.

Candelabrul de aur din Sfânta Testamentului Vechi a fost simbolul teocraţiei, al împărăţiei lui Dumnezeu pe pământ. După simbolica luminilor sale mai închipuia şi cunoştinţa ce a revărsat-o Dumnezeu asupra poporului ales.

Candelabru *(policandru, polileu):* un sfeşnic cu mai multe ramuri, atârnat de cerime în mijlocul bisericii. Are aceeaşi însemnătate ca şi sfeşnicele. Candelabrul *(horos)* cu mai multe ramuri, atârnat în cupola naosului, închipuie cerul cu mulţimea stelelor.

Candid (lat. = strălucitor, luminos): sf. martir din cei 40 de la Sevaste, comemorat la 9 martie. – Alt Candid, sfânt cuvios pe timpul lui Teodosie cel Mare, a trăit într-o peşteră umedă 73 de ani numai în rugăciune şi post (mânca numai o dată pe săptămână verdeţuri crude şi nesărate). Comem. la 10. VI.

Câinele în Test. Vechi este simbolul păgânilor şi al popoarelor de altă lege; şi evreii de azi numesc pe creştini cu numirea de goimi-câini. În parabola bogatului nemilostiv (Luca 16, 19–31), câinii sunt chipul celor milostivi şi drepţi, precum şi al preoţilor, care poartă grijă celor năpăstuiţi, bolnavi, săraci şi neputincioşi. Pentru însuşirea sa de fidelitate, câinele este simbolul virtuţilor creştine. Credinţa este adesea simbolizată printr-o figură de câine. Câinii sunt chipul păzitorilor fideli. *Câinele mut* este simbolul păzitorului nedemn (Isaia 56, 10). Câini mulţi înseamnă păcatele, ca vrăjmaşi ai sufletului (Psalmi 21, 6). Câinele este chipul păcătosului recidivist (II Petru 2, 22; Proverbe 26, 11) şi al mâniei. În Test. Vechi e numărat între animalele necurate (Exod 22, 31), iar sf. Eusebiu îl aseamănă cu diavolul.

Canoanele Utreniei, cu irmoasele lor, în număr de 9, simbolizează cântările celor 9 cete îngereşti. Cele trei împărţituri mai mari ale canoanelor sunt simbolul Sfintei Treimi.

Canonul, adică rugăciunea de consacrare, de sfinţire a Sfintei Euharistii la liturghie simbolizează plinirea misterului celui mare al prefacerii pâinii şi vinului în adevărat corpul şi sângele Domnului.

Cântarea bisericească simbolizează cântarea îngerilor înaintea lui Dumnezeu şi serveşte spre înălţarea sufletului şi nobilitarea inimii. O găsim şi în Test. Vechi (la trecerea prin Marea Roşie; se reglează sub David). Iisus însuşi a cântat cu apostolii (Marcu 14, 26). Apostolii îndeamnă la cântare duhovnicească (Coloseni 3, 16; Efeseni 5, 19).

Cântăreţii v. art. *Cantorii.*

Cântarul *(Cumpăna)* e simbolul egalităţii, al măsurii drepte, al dreptăţii cereşti. De aceea cântarul mai e şi

simbolul morții și al judecății eterne. În icoanele judecății din urmă cântarul dreptății eterne îl ține sf. arhanghel Mihail. Ziua și sărbătoarea sf. Mihail (8 noiembrie și 29 septembrie) este tocmai în zodia cumpenei, pe timpul echinocțiului. S-au strâns deja toate fructele și roadele și se pot alege cele bune dintre cele rele. Atât echinocțiul cât și cântarul înseamnă dreptatea și alegerea roadelor, iar toamna cu roadele ei închipuie moartea și timpul judecății veșnice. Cumpăna dreptății în icoane e ținută adesea de o mână nevăzută, într-un platan (talger) cu o basma ușoară, închipuind faptele bune, iar într-altul are o piatră de moară, simbolizând mulțimea păcatelor și greutatea lor covârșitoare față de virtuțile agonisite.

Cântatul cocoșului e signalul deșteptării la rugăciune, iar în legătură cu cocoșul Sfântului Petru este avertizare la penitență (v. art. *Cocoșul*).

Cantorii *(cântăreții)* prin cântările de strană închipuie pe îngeri, care neîncetat înalță măriri și laude sfinte lui Dumnezeu.

Cap de mort v. art. *Craniul.*

Capelă *(oratoriu, saceltum, paraclis)* este o încăpere mică, legată de biserică, ori e o bisericuță zidită la case particulare (la episcopi, regi, nobili), în cimitire ori pe locul de arătare al vreunei minuni dumnezeiești. Dacă este sfințită de arhiereu, are același simbol ca și biserica, adică închipuie lăcașul lui Dumnezeu și se poate săvârși sfânta liturghie într-însa.

Capete cu aripi zburând prin nori închipuie pe îngeri, care nu au corp pământesc, ci numai daruri și puteri sufletești. Mai multe capete au numai demonii, balaurii din Apocalipsă.

Capete se numesc colacii ce se împart la pomană pentru odihna celor morți. Simbolizează darurile de expiere și sunt o aducere aminte de cel repausat.

Capitala țării simbolizează în Test. Vechi pe maica celorlalte cetăți și de aceea se închipuia mai înălțată. Spre capitală se urca, iar de aici lumea cobora (Luca 10, 30).

Cappa v. art. *Alba,*

Capra în asemănările și în icoanele Sfintei Scripturi simbolizează pe oamenii cei necredincioși, păcătoși, în opunere cu cei drepți și blânzi, care se aseamănă cu oaia. Capra adică este mai zburdalnică, mai sălbatică decât oaia. Fiindcă ea se urcă pe stânci și pe locuri neajunse de alte animale, capra mai simbolizează și pe creștinii adevărați, care se înalță cu gândul spre cele de sus (Coloseni 3, 1).

Căprioarele și **cerboaicele** sunt animalele cele mai gingașe, mai fricoase și foarte simțitoare. Ele adulmecă și cea mai neînsemnată mișcare. De aceea sunt simboalele grațiozității și ale frumuseții ideale (Cântarea cântărilor 2, 9).

Capul acoperit al femeilor la servicii divine, cum îl cere Apostolul Pavel (I Corinteni 11), e semnul bunei creșteri, al bunei-cuviințe și al moralei. Precum

acoperământul capului face pe femeie să-şi ţină capul plecat în jos, să se ruşineze, să fie cu supunere, astfel descoperirea capului denotă necinste şi senzualitate.

Capul descoperit (capul gol) la rugăciune închipuie reverenţă, smerenie, supunere către cel Prea Înalt. Precum în viaţa socială ne descoperim capul la întâlnirea unui prieten, în faţa unui superior, domnitor, în semn de prietenie, respectiv de bună-cuviinţă, stimă şi supunere, aşa se cade mai ales în faţa lui Dumnezeu să stăm cu capul descoperit, simbolizând micimea şi smerenia adâncă faţă de atotputernicia lui Dumnezeu. Creştinii îşi descoperă capul în faţa lui Dumnezeu la rugăciune (în opunere cu păgânii, evreii, turcii) şi în credinţa că ei faţă de Dumnezeu, Tatăl cel preabun, sunt fii şi moştenitori („nu mai eşti rob, ci fiu..." Galateni 4, 7). Capul descoperit este şi un semn de jelire. Cu ocazia înmormântării, cei prezenţi petrec pe adormitul în calea veşniciei cu capetele descoperite, în semn de onoare şi de jale; iar în multe părţi (Banat) familialii bărbaţi umblă, iarna-vara, în decurs de nouă zile după înmormântare, cu capul descoperit, ca simbol de doliu familial.

Capul popii se numeşte unul dintre colacii, numiţi capete, ce se dau de pomană atât cu ocaziunea înmormântării, cât şi la pomeni. Capete se numesc după credinţa că ar personifica pe cel răposat, sunt deci semne de aducere aminte de acesta şi un îndemn de rugăciune pentru dânsul. Ele sunt de altfel şi prinoase, daruri, aduse ca jertfă lui Dumnezeu întru iertarea păcatelor răposatului. Obiceiul de a se oferi preotului slujitor colacul cel mai mare, numit capul popii, se reduce la darurile legănate din Test. Vechi, din care o parte reveneau preoţilor slujitori (Levitic 7, 14). Şi preotul care slujeşte pomana ridică, leagănă darurile (coliva, colac, paos) ca pe nişte jertfe. Împletitura rotundă de pe colacul popii ar fi să reprezinte cununa de biruinţă, care să o dobândească răposatul după faptele sale şi cu mijlocirea rugăciunilor familialilor şi ale bisericii.

Cărbunele este simbolul învierii corpului. Stă mii de ani sub pământ, fără să putrezească. În groapă, peste sicriu, se aruncă cărbuni din cădelniţă, spre a aminti că corpurile vor învia odată întru mărire. Cărbunele e simbolul sfântului botez după împrejurarea că, prin sfântul botez („apă şi din Duh"), adică focul Duhului Sfânt, cel păcătos se spală de negreala păcatului, precum cărbunele în foc îşi pierde negreala. La descântece, în apa descântată trebuie să se stingă trei cărbuni în apă, aşa să piară boala de la cel bolnav.

Cârja arhierească v. art. *Toiag arhieresc.*

Caritas (lat. = iubirea făptuitoare). Sf. C. a fost martiră în vârstă de 89 ani în goanele lui Adrian, († 120). Comem. la 1. VIII.

Carmăzin, lână roşie ce se ardea la sacrificiul vacii roşii, este simbolul vieţii.

Carnea: în Sfânta Scriptură este simbolul neputinței și al slăbiciunii (Iov 10, 11; Matei 16, 17), al senzualității și al omului muritor (Psalmi 77, 44). La sacrificii, carnea simboliza organul sufletului, precum sângele închipuia sufletul însuși. Arderea cărnurilor pe altar simbolizează că omul se predă cu tot corpul său lui Dumnezeu și că, prin focul jertfei, se curăță de păcate.

Carneval, după etimologia de la *caro* = carne și *levare* = ridicare, înseamnă încetarea de a mai consuma carne, adică închipuie ultima zi de mâncare de carne înainte de Postul Mare și anume Duminica lăsatului de carne, iar în biserica catolică Marțea grasă. În sens mai larg, s-a luat numirea pentru răstimpul de la Crăciun până la Duminica lăsatului de carne, iar în biserica apuseană până la Miercurea cenușii. Serbările și petrecerile din carneval sunt rămășițe de ale bachanalelor și saturnaliilor păgâne. Credincioșii bisericii apusene petrec cele trei zile din urmă, sfârșitul carnevalului, cu alaiuri și cu procesiuni alegorice; bisericile stau deschise în decursul acestor zile, iar Sfânta Euharistie se expune spre vedere publică în semn de cerere de iertare de la Dumnezeu pentru necuviințele carnevalului.

Carol (lat. = scump, tare, bărbătesc): sf. Carol cel Mare a fost misionar al creștinismului († 814). Comem. la 28. 1.

Carolina (lat. = scumpă): sf. cuvioasă († 1879). Comem. la 9. V.

Cartea neamului v. art. *Genealogia.*

Carul tras de heruvimi închipuie tronul lui Dumnezeu (Ezechiel 1, 26; Psalmi 17, 10–12).

Cărunt. Capul cărunt în Sfânta Scriptură simbolizează cununa de laudă (Proverbe 16, 31) ce o dă Dumnezeu oamenilor celor drepți, ca un semn de răsplătire a faptelor lor celor bune. Pentru oamenii cei buni, bătrânețile constituie un dar de la Dumnezeu, ce trebuie respectat: înaintea celui cărunt să te scoli și să onorezi fața celui bătrân (Levitic 19, 32). Cărunțetea mai înseamnă și înțelepciune; Dumnezeu Tatăl este înfățișat ca un bătrân plin de înțelepciune, cu părul cărunt („Și părul lui alb ca zăpada": Apocalipsa 1, 14).

Căruța de foc este insigniul profetului Ilie, care a fost răpit la ceruri în căruță de foc. Căruța de foc mai închipuie și tronul lui Dumnezeu, ale cărui roți le constituie cei patru heruvimi (Ezechiel 1).

Casa e simbolul familiei și al neamului („casa lui Levi...": Psalmi 134, 20).

Casa o sfințește biserica, deoarece casa stă în cea mai strânsă legătură cu omul și cu viața lui materială și sufletească. Casa creștinului are să fie plină de har și ferită de tot răul. *La sfințirea temeliei* ne rugăm ca Dumnezeu să o întemeieze pe piatra cea tare a evangheliei, iar credința celor ce vor să o locuiască să nu o strice nici vântul ispitelor, nici altceva rău. La intrarea în casa nouă aceasta se sfințește întru aducerea aminte de mântuirea lui Zaheu, când a

intrat Iisus în casa lui. Creştinii au să primească şi ei pe Mântuitorul, cu toată vrednicia, atât în casa materială cât mai vârtos în casa sufletului lor, întocmai ca şi Zaheu (Luca 19). Precum Mântuitorul a intrat în casa lui Zaheu, a urat „pace" casei acestuia şi a binecuvântat-o, astfel se pogoară pacea şi îndurarea lui Dumnezeu şi asupra caselor sfinţite de preoţi, ca urmaşi ai Apostolilor, care, după porunca Domnului, încă au vestit pace prin case, le-au binecuvântat şi le-au uns cu untdelemn. Tot aşa să aşteptăm şi noi intrarea lui Dumnezeu spre sfinţirea caselor noastre, precum a intrat Dumnezeu în casa lui Avraam, a binecuvântat-o şi a revărsat darul Său şi asupra urmaşilor acestuia. Sfeştania se mai face la casa nouă spre a închipui că aceasta este o casă creştină şi că creştinul orice lucrare şi înfăptuire o începe şi o sfârşeşte cu rugăciune.

Casa de veci v. art. *Sicriu.*

Casian (lat. = sărac): sf. preot şi stareţ al mănăstirii din Marsilia, ucenic al sfântului Hrisostom, scriitor bisericesc († 433). Comem. la 29. II.

Casiu (lat. = sărac): sf. martir († 260), fost soldat roman în legiunea fulgerătoare. Comem. la 10. X.

Casula (de la casa = cort), felonul bisericii apusene; simbolizează crucea şi jugul lui Hristos.

Castrum Doloris v. art. *Catafalc.*

Catacombă, peşteră subterană, unde creştinii, în timpul persecuţiilor, se adunau la rugăciune. Are aceeaşi simbolică ca paraclisul ori ca biserica. Ca loc de îngropare a martirilor şi a creştinilor, are şi însemnătatea morminţilor.

Catafalc *(tumba, castrum doloris)* se numeşte un sicriu gol, învelit în negru, ce se întrebuinţează ca efigie la requiemul (parastas) pentru cel răposat şi închipuie corpul celui mort. Tot catafalc e numită şi estrada, masa sau stelajul îmbrăcate în negru şi aşezate în mijlocul bisericii, pe care se pune racla cu mortul. Se mai pun pe el crucea şi evanghelia, ca semn că întru acestea a vieţuit şi a murit răposatul.

Catapeteasmă se numeşte perdeaua de la uşile împărăteşti, iar în sens mai larg iconostasul. Simbolica: vezi *la aceste articole.*

Caterina, Ecaterina, nume grec., înseamnă: curată. Sf. C.: mare martiră în Alexandria. Era de o credinţă rară. Patroana şcolilor superioare († 307). Comem. la 25. XI.

Catedră *(amvon, scaun predicatorial):* un scaun înfipt la oarecare înălţime în zidul de stânga al bisericii (în biserica orientală deasupra tronului Născătoarei, în biserica latină în partea evangheliului), de pe care se ţin cuvântările. Simbolizează locurile înalte unde a cuvântat Domnul. Deasupra are de regulă un acoperământ, care închipuie cerul; de acoperământ atârnă un *porumbel,* ca simbol al Duhului Sfânt, care a dat putere Apostolilor şi ne dă şi nouă minte şi pricepere de a vesti evanghelia. Mai are un *crucifix,* avertizând la predi-

carea lui Hristos cel răstignit (Galateni 6, 14) şi un *vultur*, care simbolizează superioritatea cuvântului dumnezeiesc, predicat din acest scaun. Catedra are ca insigniu: crucea, ancora şi inima, simboale ale credinţei, nădejdii şi iubirii creştine. Leii, simbolul puterii, ce sprijină în spatele lor catedra predicatorială, simbolizează puterea învăţăturilor creştine, ce se propagă din acel scaun şi care învăţături au să străbată ca urletul leului.

„Câţi în Hristos" se cântă în locul Aghiosului la câteva sărbători (Botez...) ca aducere aminte de botezul catehumenilor, ce se săvârşea în aceste zile în primele veacuri creştine şi simbolizează curăţirea şi înnoirea sufletească prin botez.

Catismele din Psaltire sunt o aducere aminte de patriarhii Testamentului Vechi, iar citirea lor înseamnă mulţumirea ce creştinii o aduc lui Dumnezeu pentru bunătăţile şi învăţăturile ce le-a dat oamenilor prin patriarhi.

Căţui, vas mic pentru tămâiere; simbolizează aceeaşi ca şi cădelniţa. Îl folosesc şi creştinii, spre a se tămâia casele.

Cavou = *criptă* (v. *art.*).

Cazan clocotitor este semnul nenorocirilor şi al primejdiei duşmane, precum şi simbolul iadului, unde „e focul nestins şi văpaia arzătoare". E insigniul acelor martiri care au fost aruncaţi şi martirizaţi în cazane cu smoală clocotitoare.

Ceara simbolizează corpul lui Iisus. Precum ceara e adunată de albinele curate, care sunt tipul virginităţii, asemenea închipuie ceara corpului lui Iisus, născut din Preacurata Fecioara Maria. Prin maleabilitatea sa, ceara ne îndeamnă ca inimile să ne fie pururea înmuiate şi aplecate spre pocăinţă, iar mintea spre primirea învăţăturilor sfinte. (v. art. *Lumânarea de ceară*).

Ceasul *(orologiu)* din turnul bisericilor e simbolul vieţii omeneşti. Precum maşinăria ceasului umblă şi fără învelişul ei, tot aşa şi sufletul omului viează şi dacă nu mai este în învelişul său, în corp. Maşinăria e chipul sufletului, iar găoacea e simbolul corpului; precum învelişul e mort dacă i se ia maşinăria, astfel şi corpul moare, dacă îşi pierde sufletul. Orologiul ne avertizează să lăudăm pe Domnul în toată vremea şi mai ales la timpurile anumit determinate. Ceasul ne mai aminteşte cât de repede trece timpul în veşnicie, şi cât de prudent trebuie să folosim acest timp spre a ne agonisi veşnicia cerească. Ceasul, ca determinaţiune de timp, are în credinţa poporului însemnătatea sa deosebită. Precum există zile bune şi zile rele (critice), astfel sunt şi ceasuri rele aducătoare de nenorociri. Zicalele: „l-a dus ceasul rău", „a făcut-o într-un ceas rău", „să fie într-un ceas bun" sunt rezultatele acestei credinţe.

Ceasuri v. art. *Ore.*

Ceaţa e simbolul întunecimii pricinuite de păcate, în urma căreia păcătosul nu poate privi la cele sfinte.

Cecilia (lat. = cea oarbă): sf. fecioară şi martiră în Roma († 200). Comem. la 22. IX.

Cecilian, Ceciliu (lat. cel orb): sf., apostolul Spaniei, sfinţit şi aşezat de către sf. ap. Petru şi Pavel. Martir în 65 d. Hr. Comem. la 15. V.

Cedrul *(cedrus Libani),* arborele cel mai mare şi mai puternic din Palestina. Pentru trăinicia sa era simbolul puterii, al nemuririi, al mândriei şi al măririi (II Regi 14, 9; Psalmi 91, 12). Regii cei puternici în Test. Vechi erau asemănaţi cu cedrii (Isaia 2, 13). Cedrul mai mic e simbolul măririi sfinţilor lui Dumnezeu (dreptul ... ca cedrul din Liban se va înmulţi: Psalmi 91, 12), al unui popor viteaz (Numeri 24, 6) şi al lui Mesia (Ezechiel 17, 22; Cântarea cântărilor 5, 15).

Cel de sus = Dumnezeu, care locuieşte sus, în ceruri.

Celest, Celestina, nume latin, înseamnă: ceresc, împărătesc. Sf. Celest: papa Romei († 432). Comem. la 8. IV.

Cel rău = diavolul, spiritul răului.

Centaurul: un monstru cu corp de cal şi având grumazul şi capul unui om, care trage cu săgeata. Îl găsim de obicei la porţile bisericilor zidite în stil romanic. Simbolizează răutatea lumii, patimile şi poftele corporale, ce omul trebuie să le săgeteze, să le răpună, înainte de a intra în biserică, în casa lui Dumnezeu.

Centrul bisericii este locul din mijlocul naosului, sub policandru, în naia bărbaţilor. De obicei are o piatră comemorativă, pe care e scris anul zidirii, patronul, literele A (alfa) şi O (omega). Centrul bisericii închipuie interiorul corabiei lui Noe şi înseamnă că biserica e un loc de mântuire sufletească şi trupească pentru lumea creştină, precum a fost barca lui Noe pentru familia acestui drept.

Cenuşa e simbolul deşertăciunii şi al nemerniciei („praf şi cenuşă suntem..."). La păgâni încă era cenuşa chip al penitenţei şi al morţii. La evrei era simbolul căinţei adânci şi al jalei mari; ninivitenii au postit şi au făcut penitenţă presărându-şi cenuşă pe cap; tot aşa au făcut iudeii pe timpul Esterei şi Iuditei. Creştinii primi îşi puneau cenuşă pe cap la începutul postului spre a simboliza începerea penitenţei. Romanii păstrau în urne cenuşa de la arderea morţilor lor, de unde s-a împrumutat şi la creştini expresia de „cenuşa morţilor" pentru rămăşiţele pământeşti ale răposaţilor. În biserica apuseană în Miercurea cenuşii (v. *art.*) se sfinţeşte cenuşa din arderea răchitei, păstrată de la Floriile anului trecut. Cu această cenuşă preotul unge pe creştini la frunte, în semn de aducere aminte de moarte. Tot cu cenuşă înseamnă romano-catolicii la botez pe catehumen la urechi, la nas, întru amintirea minunii vindecării surdo-mutului (Marcu 7, 32–37) şi spre a simboliza că aceste membre să fie deschise pentru virtuţile creştine. Cenuşa, ca rămăşiţă de la corpurile arse, nimicite, e simbolul morţii şi al deşertăciunii vieţii pământeşti.

Cerberul cu trei capete, care în mitologia romană păzeşte intrarea infernului, în iconografia creştină închipuie pe diavol.

Cerbul e simbolul sufletului, care îşi caută mântuirea şi care doreşte după apa vie, precum cerbul însetat aleargă după izvoarele de apă. După această însuşire a sa, cerbul e şi simbolul botezului, al reîmprospătării, pe care trebuie creştinul să le caute. Pe candelabre îl găsim adesea în formă de ornament şi ca simbol de îndemnare pentru creştini de a căuta cu toată ardoarea să ajungă la ţinta faptelor bune. Figurat îl vedem pe baptisterii, colimvitre. După tradiţie, cerbul, ca să scoată pe şarpe, varsă apă (urină) în borta acestuia, şi-apoi îl mănâncă, iar după ce bea apă dintr-un izvor lin, îl voame. Omul prin naştere a primit păcatul strămoşesc, adică otrava şarpelui, ce trebuie să o verse afară cu ajutorul apei botezului.

Cercul e simbolul dragostei creştine, care pe creştini îi aduce tot mai aproape de Dumnezeu. Să ne imaginăm un cerc, spre al cărui centru merg de la perisferă linii drepte şi se unesc în centru, liniile închipuind deosebitele fapte ale oamenilor, iar centrul simbolizând pe Dumnezeu. Cu cât creştinii se apropie unul de altul prin faptele dragostei, cu atât se apropie şi de Dumnezeu, de centru, precum şi liniile spre centru sunt mai aproape una de alta. Adică cu cât creştinii se apropie de Dumnezeu, cu atât se apropie şi unul de altul. Şi dimpotrivă, întocmai ca liniile, cu cât acestea se depărtează de centru, de Dumnezeu, cu atât se depărtează şi unul de altul. Prin infinitatea sa, cercul e simbolul eternităţii. De aceea Dumnezeirea e închipuită ca o cruce în cerc ⊕. Inelul de logodnă, în formă de cerc, e simbolul dragostei şi credinţei nesfârşite.

Cercul auriu v. art. *Nimb.*

Cercul simplu ○ formează nimbul simplu al sfinţilor şi are acelaşi simbol cu nimbul.

Ceremonii *(datini sfinte, acte simbolice, acte sfinte, secundare)* se numesc formele liturgice ce însoţesc actele sfinte. Simbolizează starea sufletească internă a creştinului, exprimată prin cult extern (starea dreaptă, semnul crucii, metanii etc.). Ceremoniile exprimă sfinţenia şi sublimitatea tainelor şi ale cultului. Le-a rânduit însuşi Domnul Iisus, care a spălat picioarele Apostolilor, a binecuvântat, a ridicat ochii la cer, a frânt pâinea etc.

Cerime v. art. *Baldachin.*

Cerimea altarului are zugrăvit chipul Sfintei Treimi, înconjurat de stele şi simbolizează cerul şi pe Dumnezeu cu cetele îngereşti.

Cerul simbolizează tronul lui Dumnezeu (Isaia 66, 1; Matei 5, 34) „Cerul e scaun şi pământul aşternut picioarelor lui". Culoarea azurie ca safirul şi ca cristalul a bolţii cereşti (Exod 24, 10) înseamnă curăţia şi sfinţenia, ce domnesc în cer. Mulţimea cerului e numai o ordine de rang. Trei ceruri închipuie pe Dumnezeu, cu îngerii şi cu sfinţii şi sunt simbolul Treimii (II Corinteni 12, 2). Şapte ceruri, după cele şapte planete, înseamnă cele şapte daruri ale Duhului Sfânt. În biserici cerul este închipuit prin cupole şi prin boltiturile colorate azuriu şi presărate cu stele. După credinţa poporului, cerul s-ar

deschide în noaptea de Crăciun şi de Bobotează, precum s-a deschis la Naşterea şi la Botezul Domnului, iar în noaptea spre sărbătoarea sf. Gheorghe se deschide spre a da putere de înverzire pământului şi de înflorire a plantelor. Fiindcă uşile mari ale altarului la Paşti stau deschise în decursul întregului serviciu (şi în Săptămâna luminată), poporul crede că cerul se deschide în noaptea Învierii şi stă deschis până la Duminica Tomii. Cerul şi pământul sunt înfăţişate cu două cercuri puse pesteolaltă. În vechea artă creştină cerul este simbolizat prin monogramul şi crucea lui Hristos, prin mâna lui Dumnezeu şi prin emblemele evangheliştilor. Mai târziu este închipuit cu o mare cristalină, conform cuvintelor de la Ezechiel 1, 22. În unele icoane cerul e închipuit ca un moşneag bărbos, căruia vântul i-a ridicat mantia peste cap. Se mai simbolizează printr-un voal, palmier, un arbore înflorit, soare, biserică, uşa bisericii, păşune înflorită, printr-o ceată de sfinţi, de îngeri etc.

Cesar, Cesarie (gr. = împărătesc): sf., fratele lui Grigorie Nazianzenul; iubitor de săraci († 369). Comem. la 9. III.

Cetatea: în Test. Vechi e asemănată cu o femeie, ca o maică a locuitorilor (II Samuil 20, 19). Regele era soţul cetăţii şi al statului. În acest înţeles e asemănarea lui Hristos cu mirele bisericii, care e cetatea creştinilor. Cetatea e simbolul tăriei, al apărării. Credinţa creştină e ca o cetate, care ne apără contra vrăjmaşului sufletesc, contra diavolului. *Cetate pe munte stând* (Matei 5, 14) înseamnă cele trei misiuni ale păstorilor de suflete: a curăţi sufletele („sarea pământului") a le lumina („lumina lumii") şi a le perfecţiona.

Charantus v. art. *Baptisteriul mic* şi art. *Spălătorul ritual.*

Cheia, ca şi toiagul, e simbolul stăpânirii şi al serviciului. În Test. Vechi economul casei regale purta cheile de aur pe umăr, ca insigniu al marii şi însemnatei sale slujbe. Parohii, la introducere în oficiu, primesc, pe lângă evanghelie şi cruce, încă şi cheile bisericii, ca semn că dânşii sunt conducătorii comunei bisericeşti, purtătorii de grijă ai acesteia şi ai enoriaşilor lor. *Cheia lui David* (Isaia 22, 22) e tipul cheilor lui Petru, care are ca insigniu două chei, una a cerului şi alta a pământului, cea dintâi din aur, cea de a doua din argint. În mărgăritarele sale, Sfânta Născătoare de Dumnezeu e supranumită *„cheia cerului"*, fiindcă prin naşterea Mântuitorului ne-a deschis poarta cerului, uşile raiului. Cheia la brâu este emblema sfintei Marta, care fusese îngrijată de cele ale gospodăriei (Luca 10, 38–42).

Chihlimbar, răşină pietrificată. În Test. Vechi închipuie mărirea lui Dumnezeu (Ezechiel 1, 22).

Chiparos v. art. *Cipresul.*

Chipul îngeresc cel mare este hirotesia monahului simplu întru monah perfect. Hirotesirea acestuia se face aproape ca şi cea a schimnicului mic; în loc de potcap însă i se dă *cucului,* semnul nerăutăţii şi coiful nădejdii de mântuire;

în loc de camilavcă i se dă *analavul,* simbolul crucii lui Hristos, apoi *mantia* (paliul) spre înfrumusețare cu nestricăciune și curăție; pe camilavcă i se pune *anacamilavca* – simbolul lepădării de lume și al abnegației desăvârșite.

Chipul îngeresc cel mic (*schima mică, chipul mantiei*) este hirotesia unui novic întru monah simplu și simbolizează că acesta, după timpul de probă, s-a învrednicit acum a intra în cinul monahal, în viața îngerească. La începutul sfintei liturghii împreună cu protectorul, respectiv pedagogul său, se opresc, în semn de penitență, în tinda bisericii, care în vechime era locul penitenților. Aici este dezbrăcat de veșminte, stă descins, cu capul descoperit și desculț în asemănarea fiului pierdut. După intrarea cea mică este apoi adus de către protectorul său în biserică, unde se închină în fața altarului, ca simbol de căință adevărată și de supunere înaintea lui Dumnezeu. După răspunsul la întrebările egumenului, cu privire la propusul și hotărârea sa de a intra în cinul monahal, novițului i se face tonsura, care simbolizează supunere totală și jertfire întru slujba îngerească. De două ori întinde foarfecile egumenului, spre a închipui că însuși dorește să se jertfească spre acest serviciu de ascultare și supunere. Este îmbrăcat apoi în *rasă,* care închipuie haina veseliei sufletești; i se dă *paramanul,* simbolul lepădării de lume și al răbdării și în fine *crucea,* ca semnul jugului lui Hristos; brâul i se dă spre a însemna mortificarea corpului și a duhului și spre înnoirea spiritului, apoi primește *mantia,* numită haina mântuirii și platoșa dreptății; în cap i se dă *potcapul,* care e coiful mântuirii și al nădejdii și *camilavca,* semnul de logodire al îngerescului chip. În picioare i se pun *sandale* (bocanci) spre gătirea evangheliei păcii. Ca încheiere i se dau într-o mână *mătăniile,* care înseamnă sabia Duhului spre a petrece în rugăciune necontenită, iar în cealaltă mână i se dă o *lumânare,* conform cuvintelor: „așa să lumineze..." (Matei 5, 16). Ceremonialul acesta se numește și *începutul chipului îngeresc.*

Chipul mantiei v. art. *Chipul îngeresc cel mic.*

Chiraleza e numirea populară (în Maramureș) a litiilor la sfințirea grânelor, în timp de secetă etc. Derivă de la cântarea sau strigarea de Kiraleză (*Kirie eleison* = Doamne miluiește-ne) ce se obișnuiește la această procesiune. Poporul crede că există un sfânt Alexa, care întinde ajutorul cerut la nenorociri.

Chiriac, nume grecesc, înseamnă: ceva ales, ceva domnesc. Sf. Chiriac a fost episcopul Ierusalimului și sf. martir. Comem. la 8. X.

Chiroteca v. art. *Mănușile.*

Chita de busuioc v. art. *Busuioc.*

Chitul *(balena)* simbolizează lumea, marea vieții. Precum a înghițit chitul pe Iona, așa înghite lumea cu patimile sale pe oameni.

Chivot *(tabernacul, năstrapă):* o lădiță în formă de turn, de mormânt ori de bisericuță, așezată pe prestol și în

care, într-o cutiuţă, se păstrează Sfânta Euharistie a bolnavilor; închipuie mărirea lui Dumnezeu, corul cel nevăzut din jurul lui Dumnezeu şi tronul pe care petrece Hristos în mijlocul poporului său. În Sfânta Cuminecătură tronează însuşi Dumnezeu în chivot; de aceea, când trecem pe lângă el, îngenunchem în semn de adâncă reverenţă, iar când trecem pe lângă biserică, unde în chivot este prezent însuşi Domnul, ne descoperim capul şi cu închinăciune facem semnul crucii. E aducere aminte de chivotul legii din Test. Vechi, în care era năstrapa de aur cu mana, cu tablele legii şi cu toiagul lui Aron.

Chivotul legii *(sicriul mărturiei, tabernacul)* în Vechiul Testament a fost o ladă ferecată cu aur, în care se păstrau tablele legii, toiagul lui Aron şi năstrapa cu mană. A fost simbolul legăturii dintre Dumnezeu şi poporul Izrail. Pe chivotul din Sfânta Sfintelor se afla tronul lui Dumnezeu, străjuit de doi heruvimi.

Chrisma sfântă este aceea în biserica apuseană, ce e mirul în biserica ortodoxă. Se sfinţeşte de către episcop în Joia mare. Compus din mai multe ingrediente, (balsam, ulei, vin...) simbolizează puterile spirituale. Untul de lemn şi balsamul din chrismă închipuie cele două naturi ale lui Iisus într-o persoană.

Ciborium *(margaritum, năstrapă, columba, peristeriu, pixidă),* o cutie sau vas în care se păstrează Sfânta Euharistie pentru bolnavi şi darurile înainte sfinţite, înseamnă tronul în care petrece Hristos cu corpul Său în mijlocul membrilor Bisericii Sale. De aceea se confecţionează din metale nobile (argint, aur).

Ciclul sărbătorilor anuale este de trei părţi (ciclul Crăciunului, Paştilor şi Cincizecimii) întru cinstea Sfintei Treimi. Cele trei cicluri de sărbători conducătoare, principale, se aşază şi cu referire la diferitele anotimpuri, după care îşi împrumută şi simbolica deosebită. Ciclul Crăciunului e în anotimpul de iarnă; aceasta adică cu lungimea ei simbolizează păgânismul şi întunericul păcatului; apoi simbolizează iubirea şi îndurarea lui Dumnezeu Tatăl, persoana întâia a Sfintei Treimi, care a trimis pe Fiul Său unul născut în lume. Începe deodată cu Sfântul Post (14 noiembrie) şi ţine până la Duminica lăsatului se carne. În biserica romano-catolică începe cu Duminica adventului şi sfârşeşte cu Sâmbăta înainte de Septuagesima. Ciclul Paştilor e primăvara, care înseamnă bucuria vieţii şi închipuie reînnoire, mântuire. Acest ciclu simbolizează iubirea şi îndurarea persoanei a doua a Sfintei Treimi şi ne arată patimile, moartea şi învierea, adică actele mântuirii. Începe cu Duminica lăsatului de brânză şi ţine până la Joia înălţării în ambele biserici. Ciclul Cincizecimii cu Înălţarea Domnului se reprezintă în vară şi închipuie biruinţa luminii, mărirea şi frumuseţea ce se manifestă şi în natură; iar cu Rusaliile, reprezentând anotimpul când se strâng şi sortează rodurile, simbolizează judecata din urmă. Acest ciclu simbolizează iubirea şi îndurarea persoanei a treia a Sfintei Treimi, care a insuflat în Apostoli daruri înalte şi care conduce biserica. Începe cu Vinerea după Înălţare şi ţine până la începerea postului de Crăciun; în biserica apuseană, până la Duminica adventului. În referire cu ciclul Rusaliilor, Duminicile

numite Duminicile după Rusalii, în număr de 24 până la 32, îşi au evangheliile orânduite astfel ca dintr-însele să ni se înfăţişeze activitatea bisericii până la sfârşitul veacurilor sub conducerea Duhului Sfânt, de aceea în Duminica ultimă (a lăsatului de carne) se citeşte evanghelia despre sfârşitul lumii, a doua venire şi despre judecata din urmă.

Cimitir *(ţintirim, morminţi).* În Test. Vechi morţii se îngropau în pământ conform cuvintelor dumnezeieşti: „pământ eşti...". Înhumarea a trecut şi în creştinism ca o îndatorire cardinală. La început creştinii se înmormântau afară de oraşe, ori prin catacombe. Mai târziu îngropările se făceau în curtea bisericii, în jurul casei lui Dumnezeu, ca cei ce vin la biserică să-şi aducă aminte de moarte şi să se roage pentru morţii lor la toate serviciile divine. Se orânduise astfel şi pentru ca creştinii şi după moarte să odihnească acolo, unde în viaţă au primit hrană sufletească, precum şi spre a învedera învăţătura creştină, care susţine că prin Hristos cei vii sunt în comunitate strânsă, de iubire şi de vieţuire sufletească, cu cei morţi. Un alt motiv a fost obiceiul de a zidi bisericile pe mormintele martirilor, lângă care doreau deci creştinii să-şi doarmă somnul morţii. Episcopii, domnitorii se înmormântau chiar în biserici, spre a fi şi mai aproape de martiri. Cimitirul are să fie sfinţit de episcop ori de un delegat al său, întru lăcaş sfânt. Biserica pe cum a primit în braţele sale pe copilaşul din faşă, astfel şi corpul dat stricăciunii îl sfinţeşte şi îl aşază în pământ sfinţit, ca acolo să se odihnească până la înviere. De aceea se şi numesc morminţii *loc de odihnă.* Sfinţirea se săvârşeşte într-o zi de sărbătoare, şi mai ales într-o zi de Sâmbătă, ziua odihnei, ziua închinată morţilor. Ceremonia sfinţirii îşi are simbolica după momentele de cult: după sfânta liturghie credincioşii merg cu toţii în procesiune la noul cimitir, simbolizând că aici este locul de odihnă al tuturora şi pentru ca darul sfinţirii să se pogoare şi pentru rugăciunile întregii comunităţi. Se sfinţeşte agheasma mică, cu care se stropeşte în toate 4 părţile spre a izgoni puterile celui rău şi spre a fi sustras locul acesta de la rânduirea sa lumească de până aici; se stropeşte crucea, se tămâiază poporul şi morminţii.

Crucea, care nu trebuie să lipsească din cimitir, simbolizează lemnul crucii pe care a pătimit Iisus, a învins puterea morţii şi ne-a câştigat învierea. Crucea înseamnă steagul de biruinţă al creştinismului, este nădejdea celor îngropaţi aici şi stă ca o pavăză de încredinţare că şi după moarte ne stă în ajutor. Crucea aceasta din mijlocul cimitirului să fie cu faţa spre apus, ca şi cei morţi, precum şi cei vii să privească spre dânsa îndreptaţi către răsărit. În cimitire se mai află de obicei o capelă, în care, dacă e sfinţită, se pot săvârşi servicii divine; mai sunt cripte şi mausolee (v. *art.*) În ritualul bisericii apusene la sfinţirea cimitirului se aşază cinci cruci (simboale ale celor cinci rane sfinte) în aşa formă, ca legătura lor să formeze iarăşi o cruce. În faţa fiecărei cruci de lemn se bate câte un par uscat, care închipuie omenirea, pe care a eliberat-o de la moarte crucea Domnului. Lumânările înfipte câte trei în fiecare par închipuie lumina învierii,

câteştrei simbolizează pe Sfânta Treime, cu a cărei putere se va săvârşi minunea învierii tuturor corpurilor. Fiind cimitirele locaşuri sfinte şi sfinţite, se cuvine să umblăm într-însele cu gânduri curate şi petrecând în rugăciune pentru cei morţi, prin ceea ce simbolizăm legătura spirituală cu dânşii. Crucile de la capul fiecărui mort închipuie că răposatul a vieţuit în credinţa creştină şi că în umbra ei odihneşte cu toată nădejdea, aşteptând învierea promisă şi viaţa cea de veci. Inscripţiile crucilor („fie-i ţărâna uşoară", „fie-i memoria binecuvântată", „revedere", „în veci pomenirea", „prin moarte la viaţă" etc.) simbolizează deşertăciunea lumească şi iubirea către cei adormiţi şi sunt îndemnuri de cugetare creştină şi de legătura viilor cu cei morţi. Intrările cimitirelor, ca şi crucile, au inscripţii şi maxime („am fost ca voi, veţi fi ca noi"... etc.), precum şi icoane (învierea lui Lazăr, învierea Domnului) care toate ne întăresc nădejdea învierii. Florile, plantele, arborii etc. din cimitire au simbolica lor indicată la articolul respectiv. Adumbrirea de flori şi de arbori închipuie, ca şi la evreii vechi, care se îngropau cu predilecţie în grădini, sub arbori, în vizuini, că omul drumeţ obosit al acestei lumi doreşte şi după moarte să se odihnească în umbră. Simbolica monumentelor sepulcrale: vezi la articolul *monumente*.

Cina cea mare din Evanghelia lui Luca (14, 16–24) închipuie împărăţia lui Dumnezeu în cer şi pe pământ, adică mântuirea sufletească, odihna şi ospăţul, ce-l pregăteşte Dumnezeu aleşilor săi. Cina se numeşte *mare,* pentru că nimeni nu mai poate face un asemenea ospăţ. Stăpânul care a făcut cina este Dumnezeu; slugile simbolizează pe proroci, care au pregătit dumnezeiasca împărăţire şi pe preoţi, care şi azi cheamă lumea la mântuire. Fiul închipuie pe Mesia, către care evreii nu au voit să vină. *Cei întâi chemaţi* erau iudeii, care au respins chemarea, iar *cei în urmă chemaţi* sunt păgânii, neamurile, care au dat ascultare chemării dumnezeieşti şi au fost împărtăşiţi de darul de a fi părtaşi împărăţiei creştine. *Ţarina* simbolizează grijile lumeşti, bogăţiile, de care se leagă omul mai mult decât de mântuirea sa. *Boii* închipuie afacerile, comerţul, râvna după câştig, care nu-i lasă răgaz sufletului să-şi agonisească împărăţia cerească. *Însuratul* simbolizează grijile familiale, ce le îngrămădesc oamenii peste măsură; apoi poftele, dezmierdările care împiedică pe om de a râvni spre cuvântul dumnezeiesc, de a auzi cuvântul de chemare. Toate trei categoriile de invitaţi sunt icoana noastră a oamenilor. Şi azi ne cheamă Domnul prin evanghelia sa, ce se vesteşte în toată lumea, căci acum „toate sunt gata", adică mântuirea s-a desăvârşit („săvârşitu-s-a"; Ioan 19, 30) prin jertfa Fiului lui Dumnezeu; o primim în dar această cină, această mântuire, numai să o voim. Cina mare mai simbolizează şi Sfânta Euharistie.

Cina cea de taină *(Cina din urmă)* este momentul instituirii Sfintei Euharistii la cina cea din urmă, ce a avut-o Mântuitorul cu Apostolii Săi nemijlocit înainte de patimile Sale. Binecuvântarea pâinii de către Iisus închipuie puterea dumnezeiască, cu care în pustie a înmulţit pâinile, iar acum preface pâinea în

corpul său. Frângerea pâinii a simbolizat moartea Mântuitorului, jertfa corpului Său, care se frânge, precum se nimicea orice jertfă. Tot aşa şi prefacerea vinului în sângele Său înseamnă puterea dumnezeiască a lui Iisus.

Cina din urmă v. art. *Cina cea de taină.*

Cinci: în simbolica biblică şi creştină e număr sfânt, ca suma lui 2 şi 3. În Biblie avem cinci cărţi ale lui Moise; Iisus satură cu cinci pâini 5 mii de oameni; cinci sunt ranele Domnului (patru cuie şi coasta, sau 3 cuie, coasta, capul); la 50 (=5×10) de zile după Înviere s-a pogorât Duhul Sfânt; Biserica are cinci posturi cardinale; pocăinţa are cinci părţi. Cinci sunt simţurile omului; amuletul păgân, pentagrama, ce a trecut şi în creştinism, avea cinci vârfuri (v. art. *Pentagrama*). În superstiţie, numărul 5 e de esenţă superioară şi a fost întrebuinţat în magie ca formă de invocare a spiritelor.

Cincizeci e număr biblic: la 50 de zile după introducerea sărbătorii Paştilor a primit Moise legea Domnului, în Sinai. La 50 de zile după Învierea Domnului s-a pogorât Duhul Sfânt peste Apostoli. În Test. Vechi tot al 50-lea an (adică după 7×7 săptămâni, săptămâna săptămânilor) era anul jubileu.

Cincizecime se numeşte timpul liturgic de la Paşti până la Rusalii, răstimp de 50 de zile şi simbolizează petrecerea Domnului între Apostoli după învierea Sa. În Duminicile acestui timp nu se face îngenunchere, nici metanii spre a simboliza că prin învierea Mântuitorului am fost înălţaţi şi noi şi spre a exprima bucuria pentru acea înviere şi pentru făgăduita înviere a corpurilor la a doua venire.

Cincizecime *(Rusalii, săptămâna săptămânilor, sărbătoarea secerişului, ziua primiţiilor):* sărbătoare la 50 de zile socotite de la a doua zi de Paşti, sărbătoare de încheiere a secerişului în Test. Vechi, când se aducea ca sacrificiu între altele un snop de grâu ca primiţie şi două pâini dospite din făină nouă, închipuind mulţumita către Dumnezeu, care dă pâinea de toate zilele poporului său. Cele două pâini dospite, ca hrană de toate zilele, mai simbolizau legea dată în Sinai, care e pâinea de toate zilele a vieţii sufleteşti. Cincizecimea mai însemna şi darea legii, care s-a întâmplat chiar la 50 de zile după introducerea sărbătorii Paştilor. La sfârşitul serbărilor, poporul îşi făcea rugăciunile îngenunchind, în vreme ce preoţii dădeau binecuvântarea. Templul, sinagogile şi ferestrele caselor le împodobeau cu flori (roze etc.), cu verdeaţă, simbolizând aducerea aminte că la darea legii pe muntele Sinai totul era în verdeaţă şi în pompă de primăvară.

Cingulum v. art. *Brâul.*

Ciocanul simbolizează puterea şi pedeapsa. Îl aflăm printre sfintele relicve ale crucificării şi este insigniul multor martiri care au fost ucişi prin strivire. Ciocanul este emblema sfântului Eligiu, care în tinereţe se îndeletnicea cu meseria de argintar.

Ciocârlia e simbolul preoției adevărate şi smerite. Ea cântă şi preamăreşte pe Dumnezeu numai când se urcă spre înălțimi, spre cer. Cântecul ei din înălțimi ne avertizează că la rugăciune să fim înălțați cu gândul spre cer.

Ciorapii de mătase, ce-i îmbracă episcopul bisericii romano-catolice la serviciile divine, sunt semnul sfințeniei şi curăției pe viață, precum şi insigniul dignității arhiereşti.

Cipresul (chiparosul) e simbolul morții, după împrejurarea că cipresul, o dată retezat, nu mai odrăsleşte. După credința că chiparosul nu putrezeşte şi nu-i cade frunza, el se aseamănă cu drepții lui Dumnezeu, care sunt în veşnică fericire. În raportul acestor simboale îl găsim în Biblie, iar la romani, la creştini şi la mahomedani îl întâlnim pe morminte ca simbol al vieții veşnice. La egipteni era chipul întristării, iar la greci eroii căzuți în luptă aveau dreptul să fie înmormântați în sicrie de chiparos.

Ciprian (gr. = din Cipru): sf., episcopul Cartaginei, erudit scriitor bisericesc († 258). Comem. la 14. IX.

Cir *(Chir) Cira*, (gr. = luminos, strălucitor); sf. martir în Alexandria, făcător de minuni şi doctor fără de arginți († 312). Comem. la 31. I şi 28. VI. *Cira:* sf. cuvioasă, comem. la 28. II.

Circumciziunea la evrei a fost simbolul separatismului şi semnul de legătură teocratică a poporului izraelitean cu Iehova, precum mai închipuia şi curăția inimii. Prin acest act simbolic se ştergea păcatul păgânătății şi omul era primit în comuniunea sfântă teocratică. Este tipul botezului care încă simbolizează dezrobirea de sub jugul păcatului, ştergerea necurăției sufleteşti şi prin care omul e primit în comunitatea sfântă creştină (Filipeni 3, 3).

Ciriac *(Chiriac)* (gr. = al Domnului).

Ciril (gr. = al Domnului): sf., patriarhul Ierusalimului († 386). Comem. la 18. III.

Cirtă şi iotă (Matei 5, 18). Iota este litera *i*, cea mai mică literă din alfabetul grecesc, iar cirta este o liniuță în formă de corn (') cu care se însemnau accentele, iar în limba evreiască cirta deosebeşte litere asemănătoare. Cirta şi iota simbolizează legea morală a Testamentului Vechi, care are valoare şi în noua împărăție a lui Iisus Hristos, măcar că toate ceremonialele legii vechi s-au desființat prin Noul Testament.

Citiri din Sfânta Scriptură sunt acte de cult ce simbolizează că temeiul cultului este Sfânta Scriptură. În cultul iudaic se citeau din Psalmi şi haftare din Profeți. În biserica creştină se citesc pericope din întreaga Scriptură, simbolizând legătura strânsă între Test. Vechi şi Test. Nou.

Citiri din epistolele Apostolilor se întemeiază pe obiceiul citirilor din Test. Vechi. Însuşi Iisus a citit în sinagogă (Luca 4, 16). În epistolele Apostolilor e cuprins cuvântul lui Dumnezeu către creştini. În decursul citirilor Apostolului se cădeşte simbolizând revărsarea grației

lui Dumnezeu prin binevestirea Apostolilor. Citirea din scrierile Apostolilor simbolizează însăşi predicarea acestora. Citirile se fac în mijlocul bisericii şi în stare dreaptă, spre a simboliza că Iisus şi Apostolii au stat în mijlocul poporului când au predicat. Apostolul se citeşte în mijlocul bisericii, de pe amvon, în solee, spre a închipui deosebirea dintre predicarea Apostolilor şi cea a Mântuitorului, ale cărui cuvinte din Evanghelie se citesc din uşa altarului.

Ciucuri *(canafuri)* şi *fimbrii* la hainele izraelitenilor şi la ale preoţilor sunt semnele aducerii aminte de poruncile lui Dumnezeu.

Ciuma, în Sfânta Scriptură e o boală grea, periculoasă, ce trecea de obicei din Egipt spre Palestina; de aceea purta şi numirea de *demonul de miazăzi.* Era simbolul oamenilor stricaţi, periculoşi şi tulburători (Faptele Apostolilor 24, 5). O aflăm şi printre plăgile egiptene ca pedeapsă dumnezeiască şi ca simbol al durerii şi al judecăţii asupra lumii inundate de păcate. Ciuma închipuia şi înseşi păcatele. De aceea săracul Lazăr şi Iov sunt reprezentanţii omenirii bolnave de păcate, al cărei tămăduitor este Mântuitorul. Patronii celor înciumaţi sunt sf. Pantelimon şi sf. Haralambie, cel din urmă având ca insigniu ciuma, un monstru, legat de lanţ, şi pe care-l calcă în picioare.

Ciuruirea bucatelor în Biblie este simbolul unei asupriri, al unei primejdii mari (Amos 9, 9; Luca 22, 31: „V-a cerut Satana să vă cearnă ca grîul...").

Clara, nume latin, înseamnă: curată, clară, luminoasă.

Clătinarea aerului sfânt în decursul rostirii Simbolului Credinţei închipuie clătinarea uşii mormântului, deschiderea mormântului Domnului şi cutremurul de pământ ce s-a făcut la Înviere. Clătinarea aerului produsă prin clătinarea acoperământului sfintelor daruri înseamnă pogorârea Duhului Sfânt peste Apostoli, dându-le putere şi înţelepciune să propovăduiască credinţa mântuitoare, care se răspică în Credeu. Deoarece pogorârea Duhului Sfânt s-a făcut prin suflare de vânt (Faptele Apostolilor 2, 2), clătinarea aerului mai închipuie venirea Duhului Sfânt, revărsarea lui asupra credincioşilor şi asupra sfintelor daruri, spre a fi de faţă şi a umbri cu puterea sa plinirea sfintei jertfe. De aceea preotul, în semn de mulţumire pentru pogorârea Sfântului Duh, după ce a sfârşit clătinarea aerului, sărută acoperământul, îl învăluie şi-l pune de-o parte. Clătinarea are să se facă – după indicaţiile liturghierului – atâta timp cât preotul liturghisitor rosteşte lin (în sine) întregul Simbol al credinţei, deoarece această clătinare înseamnă suflarea lină de pogorâre a Duhului Sfânt, care se apropie de sfintele daruri. O altă practică, puţin obişnuită, referindu-se la simbolica de la începutul articolului, adică cu privire la uşa mormântului, la învierea Domnului, clatină aerul numai până la rostirea „şi s-a suit la ceruri...", închipuind petrecerea pe pământ a Domnului după înviere.

Claudia, Claudie, Claudiu (lat. = închis, olog): sf. Claudia, martiră în Asia

Mică în goanele lui Maximian († 305). Comem. la 20. III.

Claudie: sf. martir din Corint, sub Deciu. Comem. la 31. I.

Clement *(Climent)* (lat. = îndurător, milos): sf. ucenic al Apostolilor (Filipeni 4, 3), episcopul Sardei, a purtat pe corpul său ranele (stigmele) Domnului. Comem. la 3. I şi 10. IX.

Clementina (lat. = miloasă): sf. martiră sub Deciu, în Heraclea Macedoniei. Comem. la 14. XI.

Cler (de la gr. *kliros* = soartă). Membrii clerului sunt persoanele alese prin soartă, închinate lui Dumnezeu şi simbolizează proprietatea lui Dumnezeu (Numeri 18). Clericii care constituie ierarhia bisericească sunt aleşii lui Iisus şi urmaşii Apostolilor, prin punerea mâinilor asupra lor (hirotonie, hirotesie) şi formează biserica învăţătoare a lui Iisus Hristos. Ales prin sorţi a fost şi apostolul Matia, ca următor al lui Iuda.

Clepsidră, orologiu de apă, înseamnă deşertăciunea vieţii pământeşti. Pe morminte îl aflăm adesea ca simbol al nemerniciei şi ca admoniţie la trecerea timpului şi la întrebuinţarea lui spre fapte de viaţă sufletească, de mântuire.

Clopotele *(campanele, nola),* introduse prin veacul al şaselea în Apus şi în al nouălea la Răsărit, anunţă începutul serviciilor dumnezeieşti şi dau de ştire creştinilor despre momentele mai însemnate (Aghios, apostol, prefacere...) ale serviciilor divine, vestesc trecerea din viaţă a creştinilor şi pomenirea celor morţi. Clopotele simbolizează vocea lui Dumnezeu şi a slujitorilor Lui, care cheamă pe credincioşi la rugăciune. Din înălţimea turnurilor, ele apar ca nişte păzitoare ale comunităţii creştinilor. În evul mediu se considerau ca personaje în serviciul bisericii; de aceea la sfinţirea, care se numea şi botezul lor, clopotele primeau nume de ale sfinţilor (v. şi art. *Clopotul*). La evrei serviciile erau anunţate cu trâmbiţe, la creştinii cei dintâi prin cursori, apoi prin toacă ori trâmbiţe. Inventatorul clopotelor se crede a fi fost episcopul Paulin din Nola Campaniei (Italia), de unde şi au denumirea de campane şi de nola. Inscripţiile vechilor clopote vestesc destinaţia lor de ocrotitoare, de mântuitoare şi de vestitoare, adeverind cuvintele Scripturii: „în tot pământul a ieşit vestirea lor..." Misiunea li se rezumă în versurile: *„vivos voco, mortuos plango, fulgura frango"* (pe vii îi chem, pe morţi îi plâng, fulgerele frâng) sau: *„Laudo Deum verum, plebem voco, congrego clerum; defunctos plango, fulmina fugo, festa decoro"*, care sunt inscripţii predilecte pe clopote.

Clopotele bisericii se trag şi sună cu ocazia răposării unui creştin, în decurs de trei zile şi de câte trei ori pe zi (dimineaţa, la amiază, şi seara) spre a simboliza că răposatul a crezut şi a adormit în credinţa creştinească, adorând Sfânta Treime şi nădăjduind în fericita înviere. Sunarea aceasta a clopotelor este glasul de chemare la rugăciune pentru fratele răposat şi e simbolul trâmbiţei îngereşti care o dată va suna fiecăruia din noi şi care va suna şi la

sfârşitul veacurilor pentru învierea corpurilor şi pentru prezentarea la judecata universală.

Clopotele bisericii se trag în fiecare zi de trei ori: *dimineaţa,* în zori, ca o rugăciune comună pentru începutul zilei, *la amiază,* ca un nou îndemn la rugăciune la popasul de reculegere în mijlocul lucrărilor noastre de zi, mulţumind şi cerând ajutorul şi putere de la Cel de sus, *seara,* ca un semn de rugăciune comună pentru bunătatea zilei şi avertizare către creştini de a-şi îndeplini rugăciunea de seară. Tragerea de trei ori în zi a clopotelor, biserica apuseană o numeşte: *Angelus Domini,* salutare îngerească. Creştinii, la auzul clopotului, au să zică de câte 3 ori imnul îngeresc: „Născătoare de Dumnezeu...". Aceste trei sunări se fac în onoarea Sfintei Preacurate. Tragerea de dimineaţa în faptul zilei s-a introdus în secolul XIV în Franţa în onoarea Sfintei Fecioare, care este aurora creştinătăţii. Cea de la amiază s-a introdus în secolul XV în urma războaielor cu turcii, ca o rugăciune comună către Dumnezeu şi către Maica Sfântă, pentru a scăpa lumea de păgâni. Tragerea de seara este din secolul XIII, ca o rugăciune de seară, semn de odihnă şi de a stinge focurile din vatră *(hora ignem tegere),* cum era prescris pe atunci.

Clopoţelul e întrebuinţat în cultul divin pentru a se aminti credincioşilor prezenţi momentele mai importante de cult (îngenunchere, epicleză etc...). Sunarea continuă a clopoţelului de litie la procesiuni e un signal de atenţiune pentru credincioşii care din binecuvântate motive nu pot să ia parte la procesiune, şi spre a le arăta momentuozitatea actului, ca şi dânşii să participe măcar spiritual la rugăciunea publică prin contemplare. Clopoţeii ce-i aveau arhiereii Testamentului Vechi la veşmântul cu care intrau în Sfânta Sfintelor slujeau ca aducere aminte de împlinirea poruncilor şi a legii. La ortodocşi ministranţii clopoţesc mereu înaintea preotului, când umblă în ajunul Bobotezei să sfinţească casele. Această clopoţire serveşte credincioşilor de ştire să se pregătească pentru acest act măreţ de sfinţire şi să-l primească cu evlavie. La apuseni, clopoţelul sună întruna înaintea preotului care duce cuminecătură unui bolnav, spre a avertiza pe creştini să-şi descopere capetele şi să facă închinăciune cu semnul crucii în chip de venerare a Sfintei Euharistii.

Clopotniţa *(campanarul)* e o clădire în care se aşază clopotele; are forma unui turn, zidit aparte de edificiul bisericii şi situat totdeauna la apus de aceasta. Are aceeaşi însemnătate ca şi turnul, adică e vestitorul dumnezeiesc, care cheamă pe creştini la rugăciune şi îi îndeamnă la viaţă virtuoasă.

Clopotul se trage la moartea şi la înmormântarea unui creştin spre a vesti trecerea acestuia din lumea pământească, ne cheamă la rugăciune pentru cel răposat şi ne aduce aminte că tuturor ne sună o dată trâmbiţa îngerească.

Clopotul la sfinţire se tămâiază în patru părţi spre a însemna că inimile creştinilor, pe care clopotul îi cheamă la rugăciune, să fie pline de miresmele

virtuţilor; tămâierea alungă demonii, tot răul şi toată necurăţia de la clopote. E spălat de ambele părţi ca semn al curăţiei învăţăturilor, ce se propagă sub glasul lui, iar pânza albă cu care se şterge înseamnă curăţia sufletească, ce are să sălăşluiască în biserică. Se stropeşte cu agheasmă în patru părţi pe dinafară şi pe dinăuntru, ca să piară toate piedicile din calea evlaviei ce au să şi-o însuşească creştinii, chemaţi de glasul clopotului. În biserica apuseană se unge clopotul de şapte ori pe dinafară cu untdelemn, iar pe dinăuntru cu chrismă, însemnând cele şapte daruri ale Duhului Sfânt, ce se pogoară în biserică spre mântuirea sufletească a credincioşilor.

Cloşca e simbolul iubirii nemărginite a lui Dumnezeu şi a providenţei. Precum cloşca poartă grijă necontenită şi îşi adună într-un glas puii sub aripile ocrotitoare, aşa poartă Dumnezeu grijă de fiii săi, chemându-i sub scutul, sub acoperământul său. E totodată şi simbolul durerii din cauza încăpăţânării creştinilor, care nu vor să se adăpostească sub aripile dumnezeieşti. În acest sens sună mustrarea către Iudei: „Ierusalime... de câte ori am voit să adun pe fiii tăi" (Matei 23, 37).

Coasa e simbolul morţii. Moartea taie vieţile oamenilor, cum coseşte omul iarba. Pe cruci şi alte monumente sepulcrale moartea e închipuită ca un schelet, ţinând în mână coasa ori secera.

Cocoşul e simbolul vegherii; el deşteaptă pe oameni din somnul nopţii. În legătură cu cocoşul Sfântului Petru, e şi simbolul penitenţei. Tradiţia ne spune că sf. apostol Petru, de câte ori auzea noaptea cocoşul, se ruga şi plângea cu amar, aducându-şi aminte de păcătuirea sa. Pe scaunul mărturisirii îl aflăm înfăţişat ca semn al căinţei adevărate. Cocoşul pe biserici ori în vârful turnurilor bisericeşti e simbolul lui Hristos, care ne conduce din întuneric la lumină. E şi simbolul luminii, fiindcă el anunţă ivirea luminii; de aceea soarele e supranumit „cocoşul de aur", iar focului i se zice: „cocoşul roşu". Cocoşul din vârful turnurilor mai înseamnă că biserica veghează asupra comunităţii bisericeşti şi îndeamnă pe creştini a trăi o viaţă trează şi plină de rugăciune. Ne mai aminteşte şi de osârdia vechii biserici, care prima rugăciune o începea cu cântatul cocoşului.

Codrii în Test. Vechi simbolizează mulţimea popoarelor ori a oamenilor.

Colac (covrig) de pomană: e o turtă sau un cozonac împletit în formă de cunună, înfipt cu lumânări de ceară. Se împarte la praznice (pomeni) şi simbolizează jertfa adusă întru pomenirea celor morţi şi întru iertarea păcatelor lor. Colacii vămilor, vămeşii, se fac şi se dau de pomană spre a plăti cu ei vămile văzduhului şi a uşura trecerea sufletului printr-însele.

Colacul arhanghelului: denumirea unuia din colacii de pomană, ce se dau cu ocazia înmormântării unui creştin. Se face şi se împarte întru cinstea sf. arhanghel Mihail, ca dar de mulţumire pentru că sf. arhanghel conduce sufletul celui răposat spre cer şi îl apără contra

spiritelor rele la vămile văzduhului (cfr. şi art. *Vămile*).

Colacul de Paşti se sfinţeşte în biserică întru aducerea aminte de momentul când Iisus, după înviere, a binecuvântat şi a frânt pâinea la Emaus (Luca24, 30). Colacul de Paşti are forma patrunghiulară simbolizând mormântul Domnului, ori este rotund spre a închipui rotunjimea giulgiurilor de îngropare ale lui Iisus. Deasupra, în mijloc, are o cruce tot din aluat, ca semn al jertfei de mântuire, precum şi un ou roşu, ca şi chipul jertfei şi al învierii. Deodată cu acesta se mai sfinţeşte hrean, usturoi (contra strigoilor), cuişoare (contra durerilor de dinţi), slănină (contra rănirilor), cozonac, ouă roşii, miel şi sare.

Colectae sunt nişte rugăciuni publice în biserica apuseană, ce le rosteşte preotul pentru popor. Ridicarea mâinilor la rostirea lor închipuie înălţarea gândului spre cele cereşti. Colecta de la Paşti închipuie dorinţa de a învia şi noi cu Iisus, iar cea de la Înălţare simbolizează dorinţa noastră de înălţare spre cele cereşti.

Coleda v. art. *Botezul Domnului.*

Colibanum v. art. *Colivă.*

Colimvitră *(cristelniţă, baptisteriu, piscină, cisternă, avus),* vasul cu apă sfinţită, în care se afundă copiii la botez, simbolizează râul Iordanului, în care s-a botezat Iisus. Colimvitra şi baptisteriul la început au fost zidite în capele aparte de biserică. Mai târziu s-au aşezat în biserică şi încă în pridvor, în tindă, spre a simboliza că numai aceia pot fi primiţi în comunitatea lui Hristos şi a bisericii, care au ieşit din apa baptisteriului, care s-au botezat, adică care sunt renăscuţi din apă şi din duh. Dacă colimvitra stă pe 7 trepte, închipuie cele 7 daruri ale Duhului Sfânt ori virtuţile ce duc la Dumnezeu. Pe colimvitră sunt înfăţişate simboalele botezului: cerbul, peştele (care simbolizează pe creştini), botezul lui Iisus, coasta împunsă a Mântuitorului, trecerea prin Marea Roşie, Iosua prin Iordan, sirene, delfinul (simboale de renaştere, nădejde şi înviere).

Colinde: rămăşiţe de datini păgâne, romane, ce s-au familiarizat în creştinism. Romanii tocmai pe la sfârşitul lui decembrie serbau Saturnaliile şi Brumaliile, umblând unii pe la alţii cu cântări, cu urări de Anul nou şi petrecând în desfătări. Creştinismul nu le-a putut înlătura aceste datini înrădăcinate, ci le-a adoptat şi le-a dat un caracter creştinesc. Colindele creştine sunt semnul bucuriei pentru darurile revărsate din marile sărbători ale Naşterii Domnului şi ale Botezului lui Iisus.

Coliva *(colibanum)* de grâu, de orez ori de fructe fierte e o jertfă întru amintirea celor morţi şi e simbolul morţii corporale, al credinţei noastre în viaţa veşnică şi în învierea morţilor. Germenul vieţii e ascuns în grăunte, care numai dacă îl semănăm şi numai după ce putrezeşte produce o nouă viaţă. După cum grăuntele veghează şi renaşte prin descompunere, aşa şi corpul prin putrezire şi descompunere renaşte pentru o viaţă nouă. Coliva e deci simbolul morţii, al învierii şi al nemuririi neîntre-

rupte. Coliva îndulcită simbolizează credinţa şi nădejdea că sufletul evlavioşilor va avea după moarte viaţă plină de dulceaţă. Gustarea din colivă închipuie legătura noastră cu cel mort şi că şi noi aşteptăm moartea, îngroparea şi învierea. Ridicarea colivei închipuie înălţarea rugăciunii spre îndurarea lui Dumnezeu. La ridicarea colivei, neamurile şi toţi cei prezenţi se prind cu mâinile unul de altul, ceea ce simbolizează legătura de iubire între vii şi morţi, precum şi participarea într-un gând la rugăciunile înălţate. Originar, adevărata colivă este cea făcută din grâu, precum a dispus şi sf. Teodor să se facă colivă de grâu fiert. Grăuntele e un simbol al vieţii creştinului, cum rosteşte Mântuitorul (Ioan 6, 51). Iisus, spre a ne mântui, a trebuit să moară şi apoi să învieze, ca să ne deschidă calea vieţii, să ne dea roada vieţii. Tot aşa au fost şi Apostolii; prin moarte, au dat roade de viaţă veşnică (Ioan 11, 25). Fiecare om se aseamănă grăuntelui: după moarte, va învia şi se va înfăţişa în faţa lui Dumnezeu.

Coliva sfântului Teodor se face şi se sfinţeşte în Sâmbăta primă a postului Paştilor. Istoricul ei e următorul: spre a-şi bate joc de creştini şi spre a le pângări sfântul post, Iulian Apostatul a dispus ca întreaga săptămână primă a Postului mare bucatele din piaţă să fie unse cu sânge de jertfă. Sf. Teodor s-a arătat în vis episcopului Eudoxiu din Constantinopol şi l-a sfătuit să îndemne pe creştini ca întreaga săptămână primă din Post să mănânce numai grâu fiert, spre a-i scăpa de pângărire. Ca amintire, biserica sfinţeşte coliva sfântului, prin care ne îndeamnă la cumpătare în mâncăruri: coliva sfântului Teodor simbolizează deci înfrânare, cumpătare, post, cu ajutorul cărora ne mântuim de multe ispite şi de pângărire sufletească.

Coliva de fructe e un semn de mulţumire către Dumnezeu pentru bunătăţile ce ni le împărtăşeşte în fructe şi roadele pomilor. De aceea creştinii nu mănâncă fructe noi, până nu dau de pomană din acelea.

Columba *(columbarium, porumbel):* o cutiuţă de metal (aur, argint) în forma porumbelului, care în vechile biserici era atârnată de cortul sfânt şi în care se păstra Sfânta Euharistie. Închipuie pe Sfântul Duh, arătat la Botezul Domnului. În locul lui, azi avem cutiuţa (pixida, margaritum, năstrapa, ciborium) Sfintei Cuminecături, păstrată în tabernacul. Columba e şi simbolul Sfintei Fecioare, care a purtat corpul Domnului.

Columba, Columbina, Golumbina (lat. = blânda porumbiţă): sf. fecioară şi martiră în Colonia († 453). Comem. la 6. III.

Columna, în simbolica creştină, închipuie tărie, putere. Columna frântă, ca monument sepulcral, simbolizează puterea, viaţa vremelnică pământească frântă prin moarte. Arhitectura şi pictura bisericească înfăţişează pe columne şi pe aripile bisericii din afară diferite animale fabuloase, ca simboale ale puterii şi ale înălţării sufleteşti prin mijlocirea bisericii. Astfel de animale sunt: grifonul, dragonul, iasma, hipogriful (cal înaripat) şi gurluiul.

Completorium v. art. *Dupăcinare.*

Conductul *(convoiul)* **mortuar** închipuie ultimul onor ce i se dă răposatului din partea familialilor, a cunoscuților; e semnul iubirii, al stimei și este o îndeplinire de datorie creștinească, o faptă a îndurării trupești, care ne cere îngroparea morților. Conductul se face cu pompă spre a închipui iubirea, recunoștința; participanții poartă haine de jale și stau cu capetele descoperite, ca simbol al cinstei deosebite și ca semn că conductul este expresiunea unei rugăciuni către Dumnezeu pentru sufletul celui adormit.

Confesional v. art. *Scaunul mărturisirii.*

Confirmațiune (*confirmare,* de la *confirmo* = întăresc) se numește una din sacramentele bisericii apusene. În această taină creștinii primesc harul Duhului Sfânt, care-i întărește întru păstrarea credinței. Confirmațiunea imprimă pe sufletul creștinului pecetea neștearsă; e deci indelebilă, nu se poate repeta, precum este botezul și preoția și o împărtășește numai episcopul. Nașii pun mâinile pe umerii finilor, simbolizând că vor fi protectorii finilor lor în lupta vieții. Episcopul atinge cu palma fața confirmândului, închipuind că acesta se încorporează acum ca ostaș al lui Hristos. Atingerea și rostirea de *„pax tecum"* e și un semn de aducere aminte de acest act sfânt și de îndemnul ca creștinul să fie totdeauna gata la orice suferință, chiar și la bătăi pentru Hristos. Pălmuirea derivă de la obiceiul german, după care ostașului la încorporare i se aplica o palmă spre aducere aminte de încorporare și de datoriile sale de ostaș (cum era la romani *aurem vellere,* tragerea de urechi și la evrei găurirea urechilor: Exod 21, 6), la primirea sclavilor. Episcopul unge cu chrismă sfințită (cu mir) fruntea confirmândului, precum e la noi miruirea la botez, ca simbol de întărire și de vindecare de ranele trupești și sufletești. Ungerea cu mâna ne aduce aminte de ungerea surdomutului de către Iisus. Arhiereul cu ornate și cârja în mână înseamnă că dânsul împărtășește confirmarea, fiind cel mai înalt dignitar, ca locțiitorul lui Hristos. Confirmarea o primesc confirmânzii în genunchi, închipuind că Duhul Sfânt se coboară numai în inimile smerite și pline de iubire și de dorință pioasă. Arhiereul își spală mâinile înainte și după confirmare, simbolizând curăția sufletească ce trebuie să o aibă fiecare confirmând. Ungerea se face pe frunte, pentru că pe frunte se manifestă simțămintele interne, iar cele 3 însemnări ale chipului crucii cu mâna tot pe frunte înseamnă că confirmatul să nu se rușineze a mărturisi crucea și a purta suferințele ei. Se împărtășește de obicei în jurul Rusaliilor, simbolizând pogorârea Sfântului Duh asupra Apostolilor în acest timp. Episcopul pune mâna pe capul catehumenului, închipuind pogorârea Duhului Sfânt. Atingerea cu palma e și un semn, o reminiscență a sărutării păcii, ce mai demult Episcopul o dădea celui confirmat, ca unui nou ostaș al lui Hristos. Înainte cu o zi și în aceeași zi catehumenul trebuie să facă rugăciuni cu osârdie, precum și Apostolii numai după multe rugăciuni „petrecând în rugăciuni" (Faptele Apostolilor 1, 14) au primit pe Duhul Sfânt și cele 7 daruri ale Lui. De aceste daruri sfinte amintesc darurile ce le primesc finii de la nașii lor la confirmare. Confirmatul primește

numele unui sfânt cu acelaşi înţeles ca şi numele de la botez.

Conrad (germ. = sfătuitor). sf. Episcop în Konstanz († 975). Comem. la 26. XI.

Consacrarea în Test. Vechi se făcea după forme tipice şi simbolice. Leviţii erau stropiţi cu apa curăţirii, simbolizând sfinţirea lor; îşi rădeau părul în semn de dedicare lui Dumnezeu; înainte de consacrare se spălau şi îşi spălau hainele, închipuind curăţirea sufletească, internă; se îmbrăcau apoi în veşminte preoţeşti, în semn de îmbrăcare cu puterea diregătoriei; aduceau sacrificii de curăţire de păcat, la care aşezau jertfa pe mâini simbolizând că dânşii pot primi jertfa poporului ca mijlocitori către Dumnezeu. Arhiereii şi preoţii, afară de aceste ceremonii, se mai ungeau cu untdelemn (la cel dintâi turnând pe cap, la cei din urmă pe frunte) prin ce se însemna puterea şi darul de sus. Cu sângele berbecelui de sacrificii erau unşi la urechea dreaptă, spre a asculta legea Domnului, la policarul mâinii drepte, ca să lucreze cele ale legii, la degetul mare al piciorului drept spre a umbla în cărările Domnului.

Consecrare *(consecratio):* sfinţirea mare a bisericii v. art. *Biserica şi sfinţirea ei.*

Constanţa (lat. = tărie, constanţă, statornicie): sf. fecioară, sora împăratului Constantin († 360). Comem. la 18. II.

Constantin (lat. = tare, statornic): Sf. C. cel Mare, împăratul Bizanţului, care a oprit persecuţiile contra creştinilor şi a ridicat creştinismul la religie de stat († 337). Comem. la 21. V.

Convoiul mortuar v. art. *Conductul mortuar.*

Copia (gr. = cuţit de jertfă, *lancea sacră*): adică un cuţitaş în formă de suliţă, cu care la proscomidie se scoate din prescuri agneţul şi părticelele. Închipuie lancea sau suliţa, cu care ostaşul a împuns coasta Domnului pe cruce.

Copii v. art. *pruncii.*

Corabia e simbolul bisericii creştine, al cărei tip în Testamentul Vechi a fost corabia lui Noe. Precum aceasta a ajuns la liman, aşa şi biserica lui Hristos, cea înconjurată de marea vieţii şi de moarte, ne duce la mântuire.

Corabia *(arca, naia, naos)* **bisericii.** Corabie s-a numit la început întreaga Biserică creştină, ca o colectivitate – asemănată corabiei lui Noe, ori corabiei lui Simon Petru şi Andrei. Tot această numire de corabie s-a dat apoi bisericii ca şi clădire, rămânând mai târziu noţiunea numai pentru partea bisericii în care stau credincioşii (bărbaţi şi femei) conduşi la limanul mântuirii de către cârmacii eclesiastici. Numirea provine de la asemănarea Sfinţilor Părinţi, care au numit biserica „corabie, ce ne poartă pe marea vieţii la mântuire". Corabia are trei despărţăminte: 1. soleea, 2. locul bărbaţilor şi 3. locul femeilor, ca închipuire a Sfintei Treimi într-o unitate. În corabia bisericii creştinii află mântuire, ca şi Noe în arca sa, pe care o şi

simbolizează partea aceasta a bisericii. Tipul corabiei a fost Sfânta din cortul mărturiei şi din templul Testamentului Vechi. În corabie bărbaţii ocupă loc înainte, iar femeile înapoi (în biserica catolică bărbaţii pe dreapta, femeile pe stânga) după cuvintele Scripturii: că bărbatul este cap femeii.

Corabia, de pe care a învăţat Mântuitorul pe popor (Luca 5), simbolizează locurile sfinte, unde a învăţat Iisus, precum şi biserica creştină, în care şi azi se propovăduieşte cuvântul dumnezeiesc. Depărtarea corabiei de la ţărmuri înseamnă înălţarea sufletelor şi a inimilor de la cele pământeşti la cele cereşti; învăţarea de pe corabie închipuie învăţătura bisericii, care se aseamănă corabiei şi ale cărei învăţături străbat şi în depărtări. Ruperea mrejii simbolizează pe oamenii credincioşi, dar aplecaţi spre cele pământeşti; mreaja mai închipuie şi învăţătura Domnului. Mulţimea peştilor sunt păgânii, care cu toţii au intrat în biserica creştină; rupturile de mreajă simbolizează ereziile, sectarismul; primejdia de afundare a corabiei închipuie primejdiile şi persecuţiile ce trebuie să le îndure biserica; învăţăceii din corabie sunt reprezentanţii noului Izrael, iar oamenii de pe ţărmuri sunt reprezentanţii iudaismului, care nu au primit învăţătura nouă.

Corabia (Matei 14, 22; Marcu 6, 45) închipuie biserica şi sufletele ce plutesc spre Dumnezeu. Furtuna de pe mare înseamnă pe diavolul, prigonirile lumii, poftele şi patimile cu toate ispitele şi primejdiile vieţii. Luntraşii sunt persoanele clerului, care vâslesc prin orice primejdie. În valurile lumii ni se pare adesea că Mântuitorul doarme, dar la cererea şi rugăciunile preoţilor El ne vine în ajutor. Veghile (străjile) înseamnă că Domnul priveghează asupra bisericii Sale şi asupra noastră în orice moment. În icoanele din catacombe providenţa dumnezeiască e înfăţişată printr-un peşte (Hristos), care pe spatele său poartă o corabie prin valuri.

Corabia lui Noe e simbolul predicii cuvântului lui Dumnezeu din partea bisericii. Noe a vestit 120 de ani pocăinţa; nu s-a descurajat de batjocura şi nepăsarea necredincioşilor, ci, construindu-şi corabia în faţa lor, le-a arătat semn vădit de pedeapsa viitoare. Închiderea uşii bărcii de către însuşi Dumnezeu este chipul providenţei dumnezeieşti. Corabia lui Noe e tipul bisericii care a devenit un loc de fericire prin lemnul crucii şi în care caută să intre toţi cei ce vreau să se mântuiască; căci precum afară de arcă n-a fost mântuire, aşa nu este mântuire nici afară de biserică. Deschizătura numai la o latură a corabiei închipuie rana din coasta Mântuitorului, prin care curg darurile sfintelor Taine şi prin care să intrăm şi noi fiecare, dacă nu vrem să ne cuprindă potopul pedepselor dreptăţii divine. Barca a cuprins tot soiul de animale, precum biserica cuprinde pe toţi oamenii. Unica uşă a corabiei simbolizează botezul, prin care intrăm în împărăţia lui Dumnezeu.

Corbul e simbolul morţii, chiar şi după culoarea sa neagră. Mai e simbolul diavolului, care la moarte se năpusteşte să-şi ia prada sa, cum se năpusteşte

corbul la stârv. Corbul în credinţa poporului e pasăre blestemată de Noe ca să nu-şi vadă cuibul şi puii şi să fie negru, precum îi este şi inima, fiindcă nu s-a mai întors în corabie. În legătură cu hrănirea lui Ilie de către doi corbi (I Regi 17, 6), corbul e avertizare către cei avari, să se gândească şi la ajutorarea altora, căci doar pe Ilie l-au hrănit chiar cele mai lacome şi hrăpăreţe dintre păsările răpitoare. Corbul e tipul cioclilor după o legendă iudaică, în care se narează că pe Adam l-ar fi îndemnat, respectiv învăţat, un corb să îngroape pe Abel; Adam văzuse cum corbul îngropa pe un alt corb mort. Asemănarea corbului cu moartea şi cu cioclii s-a înrădăcinat la popor şi din credinţa după care găitul ciorilor şi croncănitul corbilor ar prevesti moarte. Demonologia evului mediu prezintă pe diavolul însoţit de doi corbi; tot astfel mitologia nordică germană are, ca tovarăşi şi sfătuitori ai lui Odin, doi corbi.

Cornelia (lat. = tare, ca un corn): sf. martiră în Tunis († 309). Comem. la 31. III.

Cornelie, Corneliu (lat. = tare): sf.; sutaşul care a fost cel dintâi încreştinat dintre păgâni. Mai târziu episcop al Cesareei Palestinei († 70). Comem. la 13. IX.

Cornul este frumuseţea şi puterea animalelor. E deci simbolul puterii şi al stăpânirii (I Samuil 2, 1; Psalmi 91, 10; Daniel 7, 8). Coarnele altarului din templul Testamentului Vechi închipuiau puterea lui Dumnezeu, ce o revărsau prin altar. Cornul de fier era chipul unei puteri supraomeneşti, din care cauză oamenii remarcabili erau înfăţişaţi cu coarne (Moise are unul sau două coarne de raze ori de păr). Cele şapte cornite ale mielului în Apocalipsă simbolizează cele şapte puteri ale Duhului Sfânt. *Cornul credincioşilor* înseamnă puterea creştinilor asupra vrăjmaşilor bisericii.

Cornul abundenţei *(cornu copiae)*, ca decorativul candelabrelor etc., e luat din păgânism şi înseamnă îmbelşugare, bunăstare, graţie.

Coroana (diadema, cununa) în Sfânta Scriptură este insigniu regesc şi simbol al puterii, al demnităţii şi al nobleţii („Pus-ai pe capetele lor coroana de pietre scumpe" Psalmi 20, 3). Coroana închipuie virtute şi e semnul de răsplată al dreptilor, îndeosebi al martirilor şi emblema de învingere a multor sfinţi. Coroana în icoanele din catacombe mai simbolizează şi biserica creştină, care este ca un fel de diademă construită din biruinţa răului şi a morţii. Coroanele de lumănări (policandrele) sunt coroane votive deasupra altarului şi în biserică, şi înseamnă viaţa veşnică şi Ierusalimul cel ceresc.

Coroana *(cununa)* **de spini** a Mântuitorului e simbolul suferinţelor şi al cununii martirilor. Mântuitorul a purtat-o ca semn de învingere asupra blestemului, ce era rostit pentru pământ. Este o aducere aminte de rugul în care s-a fost prins berbecul (Geneza 22, 13) jertfei aduse de Avraam şi de rugul din care Dumnezeu a împuternicit pe Moise (Exod 3) să elibereze poporul din robie. Şi pe noi ne-a eliberat Iisus prin coroana Sa de spini.

Coroana de lumânări v. art. *Policandru.*

Coroanele mirilor v. art. *Cununile mirilor.*

Corona se numeşte cercul de păr în formă de cunună, ce şi-l lasă călugării în jurul creştetului, după ce au tuns cealaltă parte a capului. Corona e simbolul cununii de spini a Mântuitorului, o perpetuă aducere aminte de această cunună, de meritele câştigate printr-însa şi e admoniere către o viaţă virtuoasă şi la purtarea jugului lui Hristos.

Corporale v. art. *Liton.*

Corpul omului se sfinţeşte prin faptele bune ale sufletului, spre a fi vasul graţiei (Romani 9, 23), biserică lui Dumnezeu şi lăcaş Duhului Sfânt (Romani 8, 11). E făcut de însăşi mâna lui Dumnezeu, spre a simboliza că pe om l-a înzestrat cu desăvârşire, pentru că tot ce iese din mâna lui Dumnezeu este desăvârşit „şi a văzut că este bine" (Geneza 1, 31); adică omul e coroana făpturilor, e un microcosmos, însumând într-un mod miraculos tot ce se cuprinde în celelalte făpturi. Omul chiar şi în viaţa pământească, corporală, poate fi chipul lui Dumnezeu, dacă prin sfinţenie se dedică slujirii celor sfinte (I Corinteni 6, 20) şi se face templul Sfântului Duh.

Cortul e simbolul providenţei dumnezeieşti, care ne acoperă şi ne apără de primejdii. Cortul mai închipuie şi cerul, care are forma unui cort (Psalmi 103, 3).

Cortul sfânt *(cortul legământului, c. mărturiei, c. adunării, casa lui Iehova):* loc sfânt de închinare la evrei, înăuntrul căruia, în Sfânta Sfintelor, tronează Dumnezeu în mijlocul poporului său. Se numea *cortul legământului*, pentru că închipuia legătura lui Dumnezeu cu poporul ales, iar *cortul mărturiei,* fiindcă aici se descoperea voinţa lui Dumnezeu prin mijlocirea Arhiereilor şi a preoţilor. A fost tipul împărăţiei lui Dumnezeu, întemeiată de Iisus Hristos (Efeseni 2, 17; Apocalipsa 21, 22), precum şi tipul bisericii creştine cu aceeaşi împărţire în trei părţi şi cu aceleaşi simboluri.

Cortul sfânt *(tabernacul, cuvucliu, umbrar):* în unele biserici e un cort atârnat de cerime ori întărit pe patru stâlpi deasupra prestolului. Aduce aminte de cortul sfânt al Testamentului Vechi şi înseamnă cerul (Psalmi 103, 2), cortul cel nevăzut dimprejurul lui Dumnezeu, mărirea lui Dumnezeu.

Corul *(cafas),* galerie deasupra despărţământului femeilor sau deasupra stranelor, închipuie locul unde îngerii înalţă cântări de preamărire lui Dumnezeu. E deci un loc sfânt, de o parte pentru că se află în biserică, de alta pentru că serveşte ca loc de preamărire lui Dumnezeu, cântările corului nefiind alta decât rugăciune şi preamărire.

Coruri îngereşti: sunt simbolul preamăririi lui Dumnezeu, al adorării senine, curate şi tipul corurilor de credincioşi, care preamăresc pe Dumnezeu în cântări şi în strune. Corurile îngereşti săvârşesc lauda celui Prea Înalt, îndemnându-ne şi pe noi la rugăciune şi la cântare duhovnicească. Coruri îngereşti cântă la

naşterea Domnului şi vestesc pacea şi bunăvoirea pe pământ, ce s-a pogorât prin sfânta naştere, plâng la patimile Domnului şi ale martirilor şi se bucură la sărbătorile bisericeşti („Cerul şi pământul astăzi se bucură..." Stihira Rusaliilor).

Coşara cu poame coapte, ce a văzut-o prorocul Amos (8, 1) în vedenie, înseamnă pedepsirea poporului neascultător şi sfârşitul lumii. Pe sarcofage coşara cu poame ciugulite de păsări simbolizează deşertăciunea voluptăţilor pământeşti şi aşteptarea fericirii celei viitoare din rai. Coşara plină înseamnă belşug şi dar. Astfel coşările cu firimituri de pâine, ce le-au adunat Apostolii cu ocazia înmulţirii pâinilor (Luca 9, Marcu 8), simbolizează belşugul darului de sus, minunea şi atotputernicia dumnezeiască. Cele 7 coşări închipuie cele 7 taine, iar 12 coşări înseamnă pe cei 12 Apostoli şi darurile revărsate prin învăţăturile lor.

Coşciug *(sicriu, raclă)*. După superstiţie, în ambele părţi ale coşciugului unui mort se taie câte o ferestruie triunghiulară, ca să aibă mortul pe unde să răsufle şi să vadă pe cei ce-l duc şi pe cei ce-l petrec la groapă.

Cosma (gr. = regulat, ordonat): sfânt, făcător de minuni şi doctor fără de arginţi († 303). Comem. la 1. VI.

Covrig de pomană v. art. *Colac de pomană.*

Crăciunul mic *(a doua naştere)* se numeşte sărbătoarea tăierii împrejur a Domnului. Iisus s-a supus legii mozaice a circumciziunii, spre a arăta că s-a născut în corp adevărat. De aceea sărbătoarea se numeşte şi a doua naştere.

Craniul cu cele două oase de picior, încrucişate, ce le vedem în icoane la baza crucifixului, sunt simbolurile rămăşiţelor pământeşti ale lui Adam şi simbolizează că prin moartea lui Iisus, a lui „Adam cel nou", s-a omorât moartea provenită din păcatul lui Adam şi toţi oamenii au înviat spre viaţa veşnică. Craniul acesta e chipul craniului lui Adam, fiindcă, după tradiţie, sub crucea de pe Golgota s-ar fi aflat craniul şi însuşi cadavrul lui Adam. Osemintele lui Adam au fost luate de Noe în corabie şi mai apoi împărţite între fiii săi. Sim ar fi primit craniul, pe care l-a îngropat mai târziu în Muntele Calvarului, de unde îşi are acesta şi numirea de locul căpăţânilor.

Craniul e simbolul deşertăciunii celor pământeşti şi insigniul penitenţilor şi anahoreţilor, spre a le aduce aminte de trecerea lumii şi de viaţa veşnică. Craniul ce ţine un măr în gură, ori chiar un şarpe, e simbolul păcătoşeniei şi al urmărilor ei, în referire cu mărul lui Adam. Craniul înconjurat de spini închipuie condamnarea veşnică, iar cel înconjurat cu spice, cu albine, cu porumbei înseamnă dorinţa de fericire şi de pace, ce urmează după moarte.

Creaţiunea v. art. *Facerea lumii.*

Credeu *(simbolul credinţei)* şi rostirea lui publică la liturghie înseamnă că mărturisim întreaga credinţă, neschimbată şi că la aducerea jertfei, pe lângă rugăciune, se mai cere şi dreaptă cre-

dință. Dacă îl rostește un preot, el iese în fața ușilor împărătești și stă cu fața către popor, fiindcă Credeul nu e rugăciune, ci numai mărturisire și învățătură. În unele biserici, Credeul se rostește prin cântare, ca aducere aminte de primele veacuri creștine, când credeul era cântat spre a-l prinde și a-l ține mai bine în memorie, precum era obiceiul de a se scrie și legile civile în poezie și a le cânta. Cântarea Credeului se face și ca exprimare a bucuriei, ce se revarsă de pe urma credinței creștine. În biserica romano-catolică se cântă numai versetul prim, când preotul își întinde brațele spre a simboliza pe Iisus crucificat, apoi le împreună ca închipuire a fierbintei dorinți de a cuprinde toate adevărurile de credință. Însemnarea cu semnul sfintei cruci la finea Credeului este simbolizarea că aceste adevăruri de credință ni s-au dat de Domnul Hristos cel răstignit pe cruce.

Credința e una dintre cele trei virtuți principale. E simbolizată prin o cruce, ori printr-o cruce așezată pe o stâncă. Aceasta înseamnă tăria crucii și temelia credinței, pentru că credința s-a întemeiat și s-a propagat de pe urma jertfei de pe cruce. Iconografia mai închipuie credința printr-o cunună de trandafiri, încolăcită pe după cruce, ceea ce simbolizează frumusețea sufletească și cununa dreptății, ce izvorăsc din credința creștină. Uneori credința e simbolizată printr-o femeie voalată, având mâna pe inimă și ținând în brațe o cruce. Tăria credinței e semnificată printr-o stâncă.

Crengile verzi v. art. *Ramurile.*

Crepusculul (amurgul) serii, prin roșeața sa, simbolizează sângele mucenicilor. Precum crepusculul anunță intrarea nopții, a întunericului, după care are să vină lumina, astfel și sângele martirilor demonstrează întuneric și prigonire, după care are să urmeze biruința soarelui creștinătății.

Crescens, Crescentiu (lat. = crescător, prispitor): sf., ucenicul sfântului Pavel, episcop în Vienne († 80). Comem. la 30. VII și 4. I.

Crijma e o bucată de giulgiu alb, cu care preotul îmbracă pruncul ce l-a scos din apa botezului. Crijma închipuie stiharul alb (alba) ce-l purtau opt zile de-a rândul nou-botezații din primele secole creștine. Culoarea albă a crijmei înseamnă nevinovăția și curăția sufletească și trupească ce le primește catehumenul în botez și pe care are să le păstreze întreaga viață. Simbolizează deci veșmântul nevinovăției, cu care Hristos îmbracă sufletul celui botezat, precum noi îi îmbrăcăm corpul cu haina albă.

Crinul alb e simbolul nevinovăției, al virginității și al curăției sufletești. În acest înțeles este emblema Sfintei Fecioare, a îngerului Gavriil, vestitorul nașterii Domnului, și a sfintelor fecioare și preacuvioase; în mâna martirilor, crinul e semnul de învingere a patimilor corporale și sufletești. Ca simbol al păcii și al dreptății, este azi emblema cercetășiei. În Test. Vechi crinul e icoana oamenilor drepți și temători de Dumnezeu (Osea 14). Crinul e tipul potirului, care are forma figurală a aceluia. Crinii

câmpului din evanghelie (Matei 6, 28) reprezintă toate florile câmpului, de care se îngrijeşte Dumnezeu sub chipul providenţei divine. E supranumit lacrima milosteniei, după tradiţia următoare: Mântuitorul întâlni odinioară pe o mamă cu copilaşul în braţe, care, deşi erau rupţi de foame, nu se îndurară nici unul să mănânce codrul de pâine, cedându-l fiecare pe seama celuilalt. Când văzu Iisus că, la cererea sa, îi dădură cu bucurie întreaga pâine, mişcat de acest semn de iubire şi de milă, le reînapoie pâinea, zicându-le: mâncaţi acum din ea, fără să se mai isprăvească! Şi îndată îi căzură din ochii lui de soare două lacrimi, din care răsăriră mii de floricele, albe ca lacrimile, care nu erau alta decât flori de crin.

Criptă (gr. *kripto* = ascund): loc de înmormântare boltit, ca reminiscenţă a catacombelor. Pe la unele biserici se mai află şi acum paraclise subterane, cripte, în care se îngroapă persoane bisericeşti şi în care se fac şi servicii divine. Evreii mai înstăriţi aveau în grădini cripte familiale. Înmormântarea în criptă familială era semn de onoare la evrei. Simbolica criptei e aceea a mormintelor ca loc de odihnă a corpului.

Crisant, nume grec., înseamnă: floare aurie. Sf. Crisant – martir în Roma († 283). Comem. la 14. X.

Crispin, Crispina, nume ce înseamnă: creţ la păr. Sf. Crispin, originar din Roma, împreună cu fratele său Crispinian au propagat creştinismul în Soisons şi împrejurimi. Noaptea lucrau pantofi, pe care îi cinsteau la săraci. Sf. C. e patronul cismarilor; martirizat în 287. Comem. la 25. X.

Cristal *(sticlă):* e simbolul virginităţii Sfintei Fecioare, din care s-a născut lumina adevărată. Precum cristalul lasă să străbată lumina printr-însul, fără să sufere vreo alterare, aşa Fecioara a născut şi Fecioară a rămas. Prin tăria şi frumuseţea sa, cristalul mai e şi simbolul cerului.

Cristelniţă v. art. *baptisteriu, colimvitră.*

Cristian, Cristin (gr. = credincios, aparţinător lui Hristos): sf. monah cistercinez, episcop în Prusia († 1245). Comem. la 4. XII.

Cristina (gr. = aparţinător lui Hristos): sf. fecioară şi martiră din Tir († 300). Comem. la 24. VII.

Cristofor (gr. = purtător de Hristos, de Dumnezeu): sf. martir, unul din cei 14 salvatori. E înfăţişat ca un uriaş, purtând pe umeri pe Iisus şi trecând marea. E patronul celor bolnavi de ciumă, precum şi patronul automobiliştilor († 300). Comem. la 9. XI şi 25. VII.

Cruce în sens mai larg înseamnă litie, procesiune: de ex.: a merge cu crucea la holde; zilele crucii, adică zilele de procesiune.

Cruce a-şi face v. art. *Semnul crucii.*

Crucea e simbolul celei mai sublime idei şi lucrări din opera mântuirii. E

chipul lemnului de viaţă făcător, pe care a fost răstignit Mântuitorul şi care din semn de ocară a devenit cel mai venerat obiect sfânt, prin roadele aduse de El. Ne descoperim capetele şi ne închinăm la privirea ei, fiindcă ne înfăţişează pe Domnul Hristos pătimind pentru noi. Trebuie să o avem în casele noastre ca insigniu că suntem creştini şi ca armă în contra tuturor relelor, precum şi la toate serviciile divine ca mijlocitoare către Dumnezeu. Pe turnurile bisericilor înseamnă scutul acestora, ce străjuieşte ca o păzitoare a credincioşilor, ca un steag de biruinţă. Crucea pe altar închipuie prezenţa lui Dumnezeu aici. Pe steaguri simbolizează crucea de pe labarumul lui Constantin cel Mare. Pe pieptul şi pe mitra arhiereilor înseamnă biruinţa asupra păgânismului. Lângă drumuri şi la ţarine e semn de ajutor şi de ocrotire a acestora, iar călătorilor le serveşte de mângâiere şi scut. La morminţi înseamnă nădejdea învierii. Forma fundamentală a crucii este cea grecească ✚ sau crucea patimilor, cea latină *(crux immissa)* †, cea egipteană, numită şi crucea lui Antoniu sau a tâlharilor *(crux commissa)* T şi crucea lui Andrei *(decussata)* ✕. Patru braţe ale crucii închipuie cele patru virtuţi: iubirea, răbdarea, ascultarea şi umilinţa sau şi cele patru daruri ale mântuirii: deschiderea cerului, biruinţa asupra iadului, harul şi iertarea păcatelor. Înscrisul *„INRI"* înseamnă zapisul de acuzare din partea iudeilor că Iisus ar fi uzurpat titlul de rege al Iudeilor, iar inscripţia *„NIKA"* (învinge) înseamnă învingerea lui Iisus asupra morţii. Capul de mort şi oasele la picioarele crucii simbolizează moartea, învinsă de Iisus (v. art. *Craniul*). În vechime crucea avea culoare verde, spre a închipui pomul vieţii din rai. Şarpele încolăcit pe cruce înseamnă pe diavolul. Biserica are, în onoarea crucii, trei sărbători: la 14 septembrie, la 1 august şi a treia Duminică din Păresimi. Tipurile crucii în Test. Vechi au fost: *pomul cunoştinţei binelui şi a răului; arca lui Noe,* căci precum Noe cu ai săi s-au mântuit prin arcă, aşa s-a mântuit lumea prin cruce; *lemnele* ce le-a dus Isac pe muntele Morea, ca să fie sacrificat; şi Iisus şi-a dus singur crucea pe munte; *scara* ce a văzut-o Iacob în vis; *varga* lui Moise, cu care a despărţit marea şi a trecut poporul din robie; *lemnul* cu care a îndulcit Moise apa amară a lacului Mera; *stâlpul* pe care Moise a ridicat şarpele de aramă în pustie (Numeri 21, 8; Ioan 3, 14); precum la vederea acestuia au pierit toţi şerpii ţinutului, aşa prin cruce au pierit toţi duşmanii mântuirii şi la facerea semnului crucii pier toate relele şi ispitele. Crucea se numeşte catedră, şcoală, carte, care ne învaţă cât ne-a iubit Dumnezeu şi ce a pătimit pentru noi şi ce datorinţă avem noi („cel ce nu-şi ia crucea sa...") faţă de marea jertfă de pe cruce, suferită de Iisus pentru noi.

Crucea arhierească *(crucea pectorală),* ce o poartă Episcopul pe piept, simbolizează sigiliul şi mărturisirea credinţei, ce purcede din inimă şi pe care Episcopul are să o îndeplinească cu fapta şi cu cuvântul. E o veşnică aducere aminte de patimile Domnului de pe cruce şi de cuvintele sf. Apostol Pavel (Galateni 6, 12) ca Episcopul să predice necontenit pe Iisus şi să fie gata a-şi jertfi şi viaţa întru apărarea învăţăturilor lui. Mai

închipuie şi scutul, cu care e înzestrat arhiereul în contra vrăjmaşilor bisericii.

Crucea la capul mortului, crucea de pe mormânt şi din sicriu simbolizează că răposatul a vieţuit după legea creştinească, întemeiată prin crucea lui Hristos cel răstignit şi în nădejdea învierii şi a vieţii de veci.

Crucea Episcopilor se numeşte semnul crucii ce se face lângă numele, lângă iscălitura unui episcop (de ex. † Episcop al ...). Crucea constituind un semn de cinste, de adevăr, insigniul acesta simbolizează că Episcopul este propovăduitor al crucii Domnului, al învăţăturilor Lui, pecetluite prin jertfa de cruce şi că el este purtătorul cuvântului şi al adevărului.

Crucea în cerc ⊕ simbolizează Dumnezeirea, veşnicia şi trinitatea. Cercul prin nesfârşirea sa e simbolul eternităţii, iar crucea e chipul dumnezeirii. Crucea în cerc o vedem la biserici, pe frontispiciile institutelor religioase etc.

Crucea în mijlocul cimitirului e simbol de biruinţă asupra morţii şi ne indică locul de înmormântare al creştinilor osebit de cel al altor credinţe.

Crucea patimilor v. art. *Crucea.*

Crucea pectorală v. art. *Crucea arhierească.*

Crucea portativă simbolizează pe Iisus Hristos, care a murit pe cruce pentru mântuirea noastră. Oriunde am duce-o, înseamnă aceeaşi, ca şi crucea stativă, adică steagul de biruinţă al creştinătăţii. Creştinii adevăraţi o poartă pe piept, spre a demonstra în faţa lumii că sunt creştini; o au în casele lor, spre a fi apăraţi de toate relele; o purtăm în fruntea procesiunilor ca pe o călăuză cerească; la sfinţiri, o întrebuinţăm ca pe o mijlocitoare a darului de sus.

Crucea (crucifixul) pe prestol închipuie că prin cruce ne-am mântuit din vechea robie şi că acolo, unde tronează Dumnezeu, are să fie şi semnul de biruinţă al Lui. Trebuie să aibă chipul răstignirii.

Crucea, ce trebuie să fie cusută pe fiecare dintre veşmintele sacre, e simbolul sfinţieniei acelora şi e semnul că la jertfa lui Hristos (ce se închipuie în slujbele sfinte) se cuvine să fie şi semnul jertfei de mântuire, adică crucea. La îmbrăcarea veşmintelor preotul sărută crucea aceasta, în semn de mulţumire că este învrednicit a săvârşi rugăciunea şi jertfa sfântă.

Crucea o poartă monahii pe piept spre a-şi aduce aminte în tot momentul de patimile Domnului, cărora au să le urmeze.

Crucea pe pieptul mortului înseamnă că răposatul a fost plin de credinţă, a purtat în viaţa sa crucea suferinţelor, jugul lui Hristos şi trece cu virtutea nădejdii în lumea nemuririi.

Crucea din vârful turnurilor simbolizează steagul creştinătăţii. Mai închipuie că Dumnezeu e de faţă în biserică

în Sfânta Euharistie; de aceea cei ce trec sau intră în biserică au să se poarte cu toată evlavia. Creştinul trecând pe lângă biserică îşi descoperă capul şi îşi face semnul crucii, ca şi în faţa lui Dumnezeu.

Crucea sau **semnul crucii,** ce-l face un neştiutor de carte în loc de iscălirea unui act public şi care semn ţine locul iscăliturii proprii lângă numele său scris de o altă persoană, este un semn de credinţă.

Crucea este un semn de cinste, de onoare. S-a introdus în viaţa socială ca un insigniu, ca un simbol al adevărului. Prin secolul VI a început obiceiul ca, cei ce nu ştiu scrie, să facă lângă numele lor una sau trei cruci († † † Ioan). Prin aceasta el se declară ca creştin, de omenie şi cinstitor al crucii. El constituie declaraţia proprie, hotărâtă, neschimbată. – Mai este obiceiul ca, la astfel de iscălitură, analfabetul să pună mâna pe condeiul cu care i se scrie numele pe act. Atingerea condeiului se face cu două degete aşa, ca să se formeze o cruce, condeiul însemnând partea verticală, iar cele 2 degete partea orizontală a crucii.

Crucea pâinii se numeşte semnul crucii, ce creştinul îl face pe partea de jos a pâinii, înainte de a începe să o taie. Este adeverirea credinţei că toată bunătatea este de la Cel de sus şi că pâinea este un dar de la Dumnezeu, e „faţa lui Dumnezeu", căreia are să i se dea toată cinstea. Obiceiul se deduce de la insigniul prescornic, în forma crucii, de pe prescurile ce le aduceau ca prinos la biserică. Însemnarea pâinii cu semnul crucii închipuie că şi acest rod de pâine îl închinăm lui Dumnezeu prin rugăciunea crucii şi cerem binecuvântarea de sus, pentru ca să putem îndeplini mandatul apostolic „ori de mâncaţi, toate întru mărirea lui Dumnezeu să le faceţi".

Crucifix se numeşte crucea care are chipul plastic ori pictat al Mântuitorului. În primele veacuri se înfăţişau numai simbolic patimile Domnului, ca un miel lângă cruce; mai târziu a început să fie înfăţişat Iisus ca om, dar cu îmbrăcăminte; abia în secolul VIII s-a dezvoltat crucifixul cu răstignirea lui Iisus dezbrăcat. Crucifixul are să stea totdeauna cu faţa spre apus, cum a şi fost răstignit Iisus şi la care credincioşii să privească deci dinspre apus spre răsărit. Crucifixul simbolizează patimile Domnului şi jertfa mântuirii.

Cucuiul *(cuculion)* e un acoperământ de cap, deosebit de potcap prin aceea că e ascuţit la vârf şi acoperă deodată capul şi umerii. Înseamnă coiful nerăutăţii şi nădejdea mântuirii. Are cusute 5 cruciuliţe aducătoare aminte de ranele Domnului şi ca semn că purtătorul cucului, prin crucile acestea, este apărat de vrăjmaşii văzuţi şi nevăzuţi.

„Cu frica lui Dumnezeu"..., ce le rosteşte preotul înainte de împărtăşire, simbolizează momentul când Mântuitorul a întins Apostolilor pâinea şi paharul la cina de taină; mai închipuie puterea dumnezeiască a Sfintei Cuminecături, spre care avem să ne apropiem cu frică şi cu cutremur. Luminile aprinse cu care vin credincioşii la cuminecare înseamnă conştiinţa curată a lor.

Cuiele (piroanele) sfinte se numesc cuiele care au fost bătute în mâinile şi picioarele Domnului pe cruce. Icoanele cele mai vechi numără 4, cele mai noi numai 3 (adică la picioare numai unul) cuie. Sunt relicvii pasionale sfinte şi ne aduc aminte de patimile Mântuitorului. În icoane sunt adesea înfăţişate concentric pe inima Domnului; le mai aflăm apoi închipuite la rozetele ferestrelor gotice.

Culorile cortului sfânt şi ale vaselor lui îşi au simbolica deosebită. *Roşu* cărămiziu, asemănător sângelui şi focului, e simbolul vieţii; *purpurul* (roşu închis), care este culoarea pompei regale, închipuie mărirea dumnezeirii; *iacintul* ca azurul cerului simbolizează lăcaşul lui Dumnezeu, precum *albul* înseamnă curăţia şi sfinţenia dumnezeiască. *Arama* în culoarea întunecată simbolizează slăbiciunea poporului; *argintul* închipuie înţelepciunea dumnezeiască; *aurul curat* e chipul fericirii, iar *aurul amestecat* arată bogăţia faptelor bune.

Culorile odăjdiilor. Culorile au la toate popoarele simbolica lor deosebită; de aceea şi biserica doreşte ca prin culorile veşmintelor liturgice să trezească cugete religioase, simţăminte evlavioase. În biserica apuseană se ţine strict seamă de culorile odăjdiilor. La început culoarea odăjdiilor la serviciile divine a fost cea *albă,* peste care se puneau cusături de fir de diferite culori. Abia prin secolul IX se introduseră şi alte culori la veşmintele sacre: cea *roşie,* întrebuinţată în zilele sfinţilor Apostoli şi ale martirilor, iar cea *neagră* şi *purpură* în zilele de post. *Albul* este icoana bucuriei, a curăţiei şi a luminării, e semnul maiestăţii şi nevinovăţiei. Se foloseşte la sărbătoarea Domnului, a Maicii Lui, a îngerilor şi a sfinţilor, care nu au fost martiri. *Roşul* închipuie sângele vărsat de Mântuitorul şi de sfinţii lui; *purpuriul* este simbolul puterii, al măniei, al urii; culoarea *roză,* trandafiriu este chipul iubirii creştine, al milei şi al binefacerii; Sfânta Maică e numită roza creştinătăţii. Ea e mila şi scăparea lumii. *Galbenul* şi *auriul* sunt simbolul înţelepciunii şi al sfinţeniei; nimbul sfinţilor e auriu, de unde îşi are numirea şi de aureolă; îngerii strălucesc în jurul lui Dumnezeu în raze galbene, aurii. Culoarea *liliachie* e simbolul sfinţeniei... *Trandafirie* e simbolul iubirii, chipul Duhului Sfânt, care varsă iubirea de Dumnezeu şi de aproapele în inimi. *Verdele* e simbolul nădejdii în viaţa veşnică, al sufletului şi al gândului curat. *Negrul* (mohorât, purpur) e simbolul căinţei şi al tristeţii. În biserica apuseană culoarea *roşie,* care aduce aminte de foc şi de sânge, e întrebuinţată în ciclul Rusaliilor ca simbol al limbilor de foc pogorâte peste Apostoli; întrebuinţarea ei în zilele martirilor închipuie sângele acestora vărsat pentru credinţă; culoarea *albă* la sărbătorile domneşti înseamnă gloria, mărirea lui Dumnezeu, iar la sărbătoarea Născătoarei, a îngerilor şi a sfinţilor e semn al curăţiei lor morale. *Violetul* e folosit în advent, în posturi, ca simbol al căinţei şi al abnegaţiei. *Verdele,* întrebuinţat în Duminici (afară de posturi), înseamnă nădejdea în Iisus. *Negrul,* la Vinerea mare, la moartea Domnului şi la înmormântări e semn de jale şi de căinţă.

Cultul divin e simbolul supunerii şi al mulţumirii către Dumnezeu. *Cultul intern* sau adorarea în mod nevăzut simbolizează pietate şi umilinţă, iar *cultul extern* închipuie, prin semne văzute, religia internă. Tipul cultului creştin a fost cel al Testamentului Vechi.

Cultul divin de toate zilele în Test. Vechi simboliza dependenţa de Dumnezeu, precum şi datoria omului de a aduce întotdeauna mulţumire şi adorare lui Dumnezeu, ziditorului său.

Cultul pe înălţimi simbolizează dorinţa de apropiere către Dumnezeu. A trecut de la păgâni la iudei şi de la aceştia în creştinism. Iisus însuşi se roagă pe înălţimi (Muntele Măslinilor); bisericile noastre sunt zidite pe înălţimi sau sunt mai înălţate decât celelalte case, închipuind biserica spirituală, Ierusalimul cel sfânt, care, după cuvântul Mântuitorului, e zidit pe piatra credinţei şi stă ca o cetate pe munte.

Cuminecătura sfântă v. art. *Euharistia.*

Cumpăna v. art. *Cântarul.*

Cununa e simbolul răsplătirii pentru oarecare biruinţă (în război, la olimpiade etc.); la sfânta Taină a cununiei e răsplata virtuţii de castitate; martirilor li se dă cununa credinţei lor; cununa de trandafiri simbolizează cununa de spini a Mântuitorului. Cunună de stele în jurul capului are Preacurata Fecioară, ca Maica cerului. Cununa e insigniul de mărire al drepţilor (cununa dreptăţii) pentru curăţia şi sfinţenia vieţii lor.

Cununa anului (Psalmi 64, 12) se numeşte anul bisericesc cu sărbătorile sale împlinite ca o cunună şi înseamnă bunătăţile şi darurile cereşti, ce se revarsă asupra lumii prin sărbători şi prin serviciile divine ale acestor sărbători.

Cununa de spini v. art. *Coroana de spini.*

Cununa de trandafiri pe după o cruce e simbolul credinţei creştine şi înseamnă cununa dreptăţii, izvorâtă din credinţa adevărată.

Cununia (*nunta, căsătoria*) e o taină a legii celei noi în care, prin rugăciunile bisericii, Dumnezeu binecuvântează pe miri – bărbat şi femeie –, care se hotărăsc a vieţui împreună. Cununia e semn de binecuvântare şi sfinţire pentru convieţuire într-o unitate nedespărţită în scopul procreării. Mirii se mărturisesc şi se cuminecă înainte de nuntă, însemnând că primesc sfânta taină a cununiei curaţi trupeşte şi sufleteşte. Cununia se săvârşeşte în biserică, în faţa altarului, simbolizând că se leagă în faţa lui Dumnezeu, de la care vine tot binele (Efeseni 5, 32). Mirii stau înaintea tetrapodului, pe care e aşezată crucea şi evanghelia, adică simboalele dumnezeirii şi ale învăţăturilor ei, după care învăţături au să vieţuiască căsătoriţii. Li se pune pe cap vălul (sovon), care e simbolul fecioriei şi al nevinovăţiei; florile şi petalele ce le ţin mirii în mână ori le poartă pe cap încă sunt chipurile nevinovăţiei lor. Luminile în mâna mirilor sau a naşilor sunt simbolul vieţii curate căsătoriale, ce are să strălucească

ca o lumină. Mirele stă de-a dreapta miresei, însemnând că el este cap femeii, precum şi Hristos – cap bisericii (Efeseni 5, 23). După binecuvântare mirii îşi dau mâna dreaptă, iar preotul le leagă cu o năframă simbolizând legământul ce au să-l păstreze căsătoriţii în co-înţelegere nedezlegată până la capătul vieţii. Mâna dreaptă e semn de credinţă, de prietenie şi de tărie (la cumpărări dăm mâna dreaptă, salutăm cu dreapta, la cooperative unirea e simbolizată cu două mâini încopciate). Mirii îşi întind mâna unul altuia, pentru că păşesc la cea mai sfântă legătură. Încununarea înseamnă că mirii au dus viaţă feciorească şi e un semn de laudă din partea bisericii pentru virtuţile de castitate. Preotul înseamnă cu cununile de câteşitrei ori fruntea mirilor, spre a simboliza întărirea legăturii sfinţite în numele Sfintei Treimi. Rugăciunile, ecteniile şi binecuvântarea închipuie cererea ajutorului dumnezeiesc. Apostolul şi Evanghelia arată datorinţele celor căsătoriţi şi dovedesc că nunta este aşezământ instituit de Iisus. Rugăciunea „Tatăl nostru" o rosteşte mirele, însemnând că cere toate cele de lipsă de la Dumnezeu. Preotul le dă să guste vin din acelaşi pahar, numit paharul comun, de obşte însemnând că soţii trebuie să poarte în comun bucuriile şi durerile vieţii. Gustarea vinului mai e aducere aminte de nunta din Cana; şi de bucuria sufletească ce trebuie să dăinuiască în viaţa conjugală. Înconjurarea tetrapodului cu cântarea „Isaia dănţuieşte" înseamnă că precum neamul omenesc s-a bucurat, când Iisus, conform proorociilor, şi-a logodit sieşi mireasă biserica, aşa şi biserica se bucură de încheierea acestei cununii şi că legătura încheiată nu se va mai rupe, are să fie fără sfârşit, ca cercul făcut prin înconjurare. La sfârşit, după ce preotul ia coroana de pe capul mirilor, aceştia pun mâna pe Evanghelie şi pe cruce în semn de jurământ că vor păzi credinţa şi curăţia conjugală. În unele părţi, mirii îşi aleg un sfânt ca patron al cununiei lor. Aruncarea de zaharicale, asupra mirilor, arată belşugul darurilor de sus; aruncarea grâului, împărţirea pâinii sunt semne ale fecundităţii şi sunt rămăşiţe de datini nevinovate, dar păgâne. Emblema cununiei poate fi prestolul, masa, inelul, cununa mirilor, două mâini încopciate.

Cununile mirilor (*cununii, coroane*), făcute din flori, din ramură de prun, de mirt, din spice ori confecţionate din metal, simbolizează viaţa de curăţie ce au dus mirii până aici şi învingerea patimilor de necurăţie, pentru care *virtute* sunt remuneraţi cu încoronare. De aceea mai de mult se încununau nupturienţii numai la prima cununie (văduvele şi fetele depravate nu se încununau).

Cununile la morţi sunt semne de onoare, de iubire faţă de cel răposat, mai simbolizând şi credinţa că răposatul este vrednic de cununa drepţilor după încununarea vieţii sale cu florile faptelor bune, ale virtuţilor creştineşti. Cununile mai închipuie şi dorinţa ca răposatul să fie primit în grădina raiului cu flori şi cu verdeaţă neveştejite. Cununa, după forma ei de cerc, înseamnă şi veşnicia.

Cupolele bisericilor orientale închipuie bolta cerului. După numărul lor,

cupolele au simbolica următoare: o cupolă simbolizează unitatea dumnezeirii; două înseamnă cele două firi (dumnezeiască şi omenească) în Hristos; trei simbolizează pe Sfânta Treime; 4 ne amintesc de patru evanghelişti; 5 închipuie cele 5 rane ale Domnului; 7 înseamnă cele 7 Taine; 13 cupole închipuie pe Iisus cu cei 12 Apostoli.

Cuptorul de foc e simbolul mizeriei acestei vieţi şi al surghiunului. Cei trei tineri în cuptorul cel de foc cântă bucuria scăpării din această lume de necazuri (Daniel 3, 26). Cuptorul din Vavilon închipuie puterea lui Dumnezeu, prin care apără şi mântuie pe cei drepţi ai săi. Daniil şi soţii săi au stins văpaia cuptorului prin credinţa lor în Dumnezeu. Cuptorul mai e şi simbolul chinurilor din iad şi al focului nestins de acolo.

Curăţenia corpului a fost în Test. Vechi simbol al curăţiei inimii. De aceea se ţineau cu mare strictеţe spălările rituale şi curăţirile levitice.

Curăţirea după naştere. La 40 de zile după naştere, în Test. Vechi, partea bărbătească, băiatul, se aducea lui Dumnezeu ca o primiţie de naştere spre închinare şi se răscumpăra (Levitic 12, 2; Luca 2, 22). Obiceiul a trecut şi în creştinism. Lehuza, ca şi în legea veche, numai după anumite zile avea voie să iasă din casă; iar întâiul drum trebuia să-l facă spre casa Domnului, ca să dea mărire lui Dumnezeu, să-i mulţumească pentru darul naşterii şi să-i ceară ajutorul de sus. Totodată aduce şi pruncul la 40 de zile, să-l închine Domnului, să-l îmbisericească, precum au adus părinţii şi pe Iisus pruncul „după obiceiul legii" (Luca 2, 22).

Curăţiri levitice v. art. *Levitice curăţiri.*

Curăţitorul v. art. *Propiţiatoriu.*

Curcubeul e simbolul păcii şi al împăcării lumii cu Dumnezeu, fiindcă cuprinde şi leagă cerul cu pământul. În Test. Vechi e semnul legământului (Geneza 9, 9) ce l-a făcut Dumnezeu cu poporul ales; pentru creştini înseamnă legământul cel nou prin moartea Domnului. Curcubeul e simbolul Mariei, care este maica împăcării lumii cu Dumnezeu. Fiind chipul păcii cu Dumnezeu, curcubeul mai e şi simbolul lui Iisus, care ne-a adus această pace. Este şi chipul Sfintei Euharistii, prin care ni se dă chezăşia vieţii veşnice şi a graţiei dumnezeieşti, conform legământului prin Iisus Hristos. Cele şapte culori ale curcubeului închipuie cele şapte taine ale bisericii. Culorile-i principale sunt albastru, simbolul potopului, roşu – al focului ce mistuie lumea şi verdele, chipul nădejdii; toate trei simbolizează pe Sfânta Treime într-un Dumnezeu, căci precum curcubeul are trei culori principale dar este numai un curcubeu şi nu trei, astfel în Dumnezeu sunt trei persoane deosebite şi totuşi numai acelaşi Dumnezeu este unul singur.

Curea la încălţăminte este simbolul unui lucru de nimic, neînsemnat. De aceea se exprimă Ioan Botezătorul în referinţa sa către lucrarea lui Iisus: „căruia nu sunt vrednic ai dezlega curelele..." (Matei 3, 11), adică nu este

vrednic să-i facă nici cel mai neînsemnat serviciu lui Iisus. A dezlega cuiva încălţămintele înseamnă slugărnicie.

Curmalul *(Pistacia vera)* este simbolul frumuseţii corporale (Cântarea cântărilor 7, 8).

Curpan, adică candelabrul cu 12 braţe şi 12 lumănări, care atârnă de obicei din mijlocul cupolei mari a naiei bisericii, simbolizează pe cei 12 Apostoli şi lumina învăţăturilor lor.

Cursă *(laţ),* ca instrument de vânătoare, este chipul primejdiilor de tot felul şi al păcatelor ademenitoare, ascunse (Psalmi 24, 16; 9, 15). Cursa este simbolul morţii care ne pândeşte întocmai ca o cursă, să ne prindă în laţul său.

Cuţitul în iconografie apare ca insigniul sfântului apostol Vartolomeu, care a fost martirizat tăindu-i-se capul cu cuţitul, precum şi al multor mucenici martirizaţi prin cuţit. Patriarhul Avraam, în icoanele bisericeşti, e înfăţişat cu cuţitul în mână, în scena când voia să sacrifice pe fiul său Isac.

Cutremurul închipuia în Test. Vechi mânia lui Dumnezeu: „şi s-a clătinat pământul..." (Psalmi 67, 9; Naum 1, 5; Avacum 3, 10); mai simbolizează cutremurul ce se va produce la a doua venire (Isaia 24, 19). Cutremurul la moartea Mântuitorului înseamnă eliberarea naturii – ca fruct al răscumpărării – de sub stricăciunea păcatului, căruia i-a fost supusă (Romani 8, 29). Pământul, care a primit pe Iisus cu bucurie la naştere, se cutremură când trebuie să-l îngroape. Poporul crede că pământul se scutură câteodată de multele păcate îngrămădite pe el şi se cutremură de privirea lui Dumnezeu.

După această credinţă la 2 din stâlpii pământului stau îngeri la pază, la al treilea stă sf. Ilie, iar la al 4-lea Scaraoţchi cu diavolii săi. Când sf. Ilie cheamă pe îngeri la rugăciune, diavolii vor să-l oprească; el îi taie cu biciul şi atunci stâlpii neproptiţi se clatină. După o altă versiune, Iuda este legat de unul din stâlpii pământului, şi îl clatină adesea, ba chiar roade din stâlp, pe care apoi sf. Ilie, în timpul de somn al lui Iuda, îl îngroaşă de câte nouă ori.

Cuvântarea bisericească v. art. *Predica.*

Cuvuclion v. art. *Cortul sfânt.*

D

Dafin *(laurus nobilis)* este emblema gloriei şi a învingerii. Fiind pururea verde, se plantează pe morminte şi se pune pe sicrie ca simbol al nemuririi sufletului.

Dalmatica v. art. *Sacos.*

Damaschin (= din Damasc). Ioan Damaschinul, sf., învăţător şi apologet al bisericii, scriitor bisericesc († 754). Comem. la 4. XII; la catolici: 6. V.

Damian (gr. = isteţ, omul poporului); sfânt, fratele sf. Cosma, doctor fără de arginţi şi martir († 303). Comem. la 1. VII şi 27. IX.

Daniil (evr. = dăruit, de la Domnul, Dumnezeu e judecător) prorocul e prototipul lui Iisus. Precum Daniil scapă pe izraeliteni din robia babilonică, aşa Iisus scapă lumea din robia păcatului. Daniil în groapa leilor este tipul pogorârii în iad a Mântuitorului. Pentru credinţa sa neclătită şi pentru curăţia gândurilor sale a stat nevătămat în groapa leilor, unde fu aruncat de vrăjmaşii săi, precum şi Domnul Hristos s-a pogorât în adâncuri şi a legat pe Lucifer în tartar. Comem. la 21.VII.

Dansul cununiei, adică ocolirea ce o fac mirii de trei ori în jurul tetrapodului din mijlocul bisericii şi în timpul cântării „Isaia dănţuieşte", simbolizează că biserica se bucură de încheierea acestei căsătorii binecuvântate de Dumnezeu şi că legătura aceasta are să rămână sfântă şi fără de sfârşit, ca şi cercul (= simbolul nemărginirii) ce-l fac mirii cu ocolirea mesei.

Dansul morţii în iconografie apare de prin veacul al XIV-lea şi simbolizează atotputernicia morţii. Este înfăţişat astfel: Moartea în chipul unui schelet, îmbrăcat ori nud, îi surprinde pe oameni în mijlocul bucuriilor lor şi îi invită la jocul său. Ea dansează înaintea lor, le fluieră şi toată lumea, de la mic până la mare, trebuie să joace după fluieratul ei.

Dansuri sfinte (religioase). Fiind dansul expresiunea simţămintelor interne, îl aflăm la toate popoarele vechi. Primele începuturi le vedem la cultul

divin, de unde au trecut şi în viaţa socială. La jocurile sfinte luau parte de regulă femei. La evrei s-a introdus numai târziu şi s-a practicat mai ales la sărbătoarea colibelor. Dansurile sfinte au fost expresia pietăţii, un fel de rugăciune. Creştinismul a condamnat dansurile sfinte şi le-a scos din cult.

Dantelăria îşi are simbolica sa în ornamentica bisericească. Astfel dantelăria stiharului preoţesc închipuie potenţata frumuseţe sufletească, ce trebuie să o aibă preotul liturghisitor; iar dantelăria măsaielor felurite de pe prestol, mese şi a altor obiecte de ritual simbolizează onoarea şi podoaba ce se cuvine obiectelor sfinţite.

Darea semisiclului este darea ce o plăteau evreii Dumnezeu-regelui la templu. Arată referinţa dintre biserică şi stat. Biserica recunoaşte temeinicia trebuinţelor statului după cuvintele Mântuitorului „Daţi ce este al lui Dumnezeu..." (Matei 22, 21) şi îndeamnă pe credincioşi la supunere faţă de stăpânire. Mai închipuie şi datoria noastră de a da lui Dumnezeu totul, iar lumii numai ceea ce i se cuvine în marginile trebuinţei.

Darul legănat lui Iehova se numea în Test. Vechi o parte din pâinea şi vinul aduse pe lângă sacrificiile sângeroase. Preotul care vărsa sângele la jertfă lua o parte de pâine şi vin, le legăna înaintea lui Iehova şi această parte rămânea în folosul său. În creştinism a trecut obiceiul la ridicarea paosului şi a panaghiei, din care ofrandă o bună parte rămâne preotului slujitor. Ridicare legănată se mai face în biserica noastră la sfinţirea colivei şi la prinoase.

Darul ridicat (siclul, didrahma), ce trebuia să plătească la templu fiecare bărbat evreu trecut de 20 de ani, simboliza egalitatea oamenilor în faţa lui Dumnezeu.

Daruri (prinoase) se numesc pâinea, vinul şi alte bucate, ce le aduc creştinii la biserică, în sărbători ori şi în alte zile, ca jertfă lui Dumnezeu. Sunt de origine veche; au fost şi la păgâni. În Test. Vechi o mare parte din daruri revenea leviţilor, care la împărţirea ţării n-au primit pământ, ci s-au împărtăşit de primiţiile şi de prinoasele aduse la templu; ceea ce se dăruia preoţilor era privit ca un dar adus lui Dumnezeu. Obiceiul a trecut şi la creştini; prinoasele le binecuvântă biserica şi se roagă ca Dumnezeu „să înmulţească întru bunătăţi rodurile dăruitorilor de bunăvoie". Darurile acestea simbolizează şi exprimă credinţa şi mulţumirea către Dumnezeu pentru rodurile pământului primite pentru susţinerea vieţii corporale şi deci mijlocit şi a celei sufleteşti.

Darurile de Crăciun, rămăşiţe de datini romane, sunt simbolul iubirii creştine şi ne amintesc de darurile ce le-au adus magii pruncului Iisus. Mai sunt şi simbolul darului celui nepreţuit al mântuirii, ce l-a adus pruncul Iisus prin naşterea Sa, pe seama întregului neam omenesc. Darurile acestea sunt şi simbolul bucuriei, ce se repetă an de an prin serbarea sfintei naşteri, a începutului mântuirii noastre.

Darurile *(colindeți)* date copiilor piţărăi şi colindătorilor în ajunul Crăciunului înseamnă bucuria ce se revarsă asupra lumii prin sărbătoarea Naşterii Domnului. Precum copiii se bucură de darurile primite, aşa se bucură toată lumea de darul lui Dumnezeu, revărsat prin naşterea Mântuitorului.

Darurile magilor, adică: aurul, tămâia şi smirna, se sfinţesc în biserica romano-catolică la sărbătoarea Trei Crai (Bobotează), simbolizând că cei ce le vor folosi au să fie feriţi de toate boalele trupeşti şi sufleteşti în decursul anului.

Darurile magilor sunt: 1) *Aurul,* adus lui Iisus, ca unui împărat cu împărăţie fără sfârşit; precum aurul nu ruginește, aşa şi această împărăţie rămâne în strălucire veşnică. Aurul e simbolul faptelor bune, la care a îndemnat Iisus lumea. Creştinii îi aduc şi azi dar de aur lui Dumnezeu prin faptele lor de iubire şi de milostenie creştinească; 2) *Smirnă* i s-a adus ca unui om, fiindcă smirna amară înseamnă patimile şi moartea crudă a Mântuitorului. Întrebuinţându-se smirna la îmbălsămare, ea închipuie moartea şi îmbălsămarea lui Iisus. Creştinii aduc azi dar de smirnă prin suferinţele şi abnegaţia lor; 3) *Tămâia* i s-a adus ca unui Dumnezeu şi simbolizează dumnezeirea lui Iisus. Creştinii îi aduc dar de tămâie prin rugăciuni şi prin pietate adevărată. Tămâia magilor mai închipuie că riturile păgâne s-au destrămat ca fumul tămâiei şi miresmele templelor nu mai sunt de nici un folos. Darurile magilor mai au şi următoarea simbolică: aurul e iubire, tămâia e rugăciunea, smirna e abnegaţia şi mortificarea patimilor. Câteşitrei mai înseamnă şi cele trei oficii ale Mântuitorului: oficiul regesc, preoţesc şi profetic.

Darurile înainte sfinţite *(Praesanctificatorium, Doron)* este numirea Sfintei Euharistii, ce se întrebuinţează la liturghia sfântului Grigorie cel Mare din fiecare zi a marelui Post al Învierii, afară de Sâmbătă şi Duminică. Se pregăteşte şi se sfinţeşte la liturghia din Duminica premergătoare. Simbolizează aceeaşi ca şi Sfânta Euharistie de la liturghia sf. Ioan Hrisostom, adică jertfă nesângeroasă.

Darurile sfinte ale euharistiei sunt pâinea şi vinul. Sunt cele mai nimerite elemente de jertfă, fiindcă reprezintă întreaga natură, ca cele mai de seamă dintre produsele pământului. Ca alimente, ele simbolizează întreagă viaţa omului. Deoarece numitele alimente omul trebuie să şi le câştige cu trudă, cu muncă, darurile sfinte mai închipuie şi roadele muncii sufleteşti. Când biserica şi credincioşii aduc darurile sfinte, înseamnă deci că se jertfesc pe sine cu corp cu suflet lui Dumnezeu (v. şi art. *Sfintele, Euharistia*).

David (evr. = plăcut, iubit) e prototipul Mântuitorului. Ambii s-au născut în umilinţă şi în Betleem, au trecut prin multe neajunsuri şi le-au învins. Precum David a fost chemat de la turmele sale să fie păstorul poporului, aşa s-a făcut Mesia, cel născut şi crescut în umilinţă, împărat al neamurilor. Precum sub David s-a organizat statul teocratic şi a ajuns cea mai mare întindere, aşa prin Iisus s-a organizat împărăţia lui Dum-

nezeu cu întindere veşnică, cu regele Iisus ca Domnul Domnilor (Luca 1, 32; Apocalipsa 19, 16). Lupta lui David cu Goliat a fost tipul luptei lui Hristos cu vrăjmaşul omenirii. Toiagul lui David a fost tipul crucii, iar piatra din praştie a fost piatra lui Hristos (Psalmi 117, 22); ţintirea în fruntea lui Goliat închipuie însemnarea catehumenului la frunte cu semnul crucii, de care se îngrozeşte Satana. Procesiunea ducerii chivotului în Sion este tipul înălţării lui Iisus la ceruri şi al procesiunilor religioase. Zidirea templului pe ţarina lui Ornan închipuie că nu în Izrael, ci între păgâni se va ridica biserica creştină. Iconografia ni-l înfăţişează pe David ca psalmist cu harfă, iar ca rege este îmbrăcat în purpură regală.

Dealul viilor în asemănările biblice închipuie biserica şi comunitatea creştină, care stă în cea mai strânsă legătură cu biserica lui Hristos, cu Tatăl şi cu Apostolii, precum este de strânsă legătura între viţă şi mlădiţele sale; de aceea Apostolii se numesc mlădiţele. Precum se credea că vita e cea mai nobilă dintre toate plantele, astfel şi biserica creştină este cea mai nobilă dintre toate alcătuirile sociale.

Deaproapele după Sfânta Scriptură e fiecare om, care are lipsă de ajutor. În parabola de la Luca 10, 29–37, *omul* căzut între tâlhari simbolizează pe Adam şi tot neamul omenesc; *Ierusalimul* e raiul, unde este pace şi siguranţă; *Ierihonul* înseamnă viaţa acestei lumi păcătoase şi iadul, care sunt mai jos decât Ierusalimul; *calea* e lumea plină de ispite şi de nenorociri; *tâlharii* închipuie pe diavoli, care ne pândesc şi rănesc inimile cu păcate, lăsând pe oameni aproape morţi sufleteşte, dezbrăcându-i de tot ce este dumnezeiesc. *Preotul* şi *levitul* sunt reprezentanţii Testamentului Vechi, care n-a adus vindecare lumii; *preotul* închipuie adică legea veche, care n-a folosit nimic omenirii, iar *levitul* este antitipul profeţilor, care încă nu au vindecat rănile neamului omenesc. *Samarineanul* închipuie pe Iisus, care a scăpat lumea şi a vindecat toate rănile trupeşti şi sufleteşti. *Asinul* înseamnă corpul Domnului, care „oaia cea rătăcită pe umerii săi a purtat". *Untul de lemn* şi *vinul*, turnate pe răni închipuie sângele lui Iisus, cu care ne-a spălat rănile, adică păcatele; untul de lemn mai înseamnă mila şi darul lui Dumnezeu, iar vinul simbolizează mânia, urgia dumnezeiască care ne îndeamnă la pocăinţă. *Ospătăria (casa de oaspeţi)* e chipul bisericii, care primeşte pe toţi oamenii din lume precum în ospătărie se aciuiesc tot felul de oameni. *Ospătarul* închipuie pe Apostoli şi pe urmaşii lor, pe preoţii care poartă grijă credincioşilor încredinţaţi lor. *Cei doi dinari* înseamnă legea veche şi cea nouă, a căror învăţătură au să o tâlcuiască învăţătorii bisericii. *Reîntoarcerea* samarineanului simbolizează a doua venire a Mântuitorului.

Decembrie, a patra lună a anului bisericesc (în biserica romano-catolică, întâia a anului început cu adventul) şi a douăsprezecea a celui solar. Numele l-am primit de la romani, care o aveau ca luna a zecea (= *decem*) în anul început de la martie şi care o închinaseră zeului Saturnus, tatăl zeilor, în onoarea căruia – pe la sfârşitul lunii – se ţineau serbările

Saturnalii. De la aceste serbări s-au strecurat şi la noi obiceiurile de Crăciun, cu colinde, daruri etc. Luna decembrie pentru viaţa bisericească are însemnătate deosebită, pentru că cu dânsa se începe era creştină şi adică calcularea anilor de la naşterea Domnului, ce după mărturiile Sfinţilor Părinţi s-ar fi întâmplat tocmai în această lună. Are sărbători bisericeşti: sf. ierarh Nicolae (6), Naşterea Domnului (25), Soborul Sfintei Născătoare (26) şi sf. arhidiacon martir Ştefan (27). Poporul i-a dat porecla de Indrea, Andrea şi Undrea, derivată de la gerul cel mare obişnuit în această lună şi care înţeapă ca andreaua; o altă versiune derivă porecla de la sf. Andrei (30 noiembrie), care ar deschide zilele acestei luni de iarnă.

La romani luna Decembrie a fost consacrată şi zeiţei Vesta, personificarea flăcării şi a nevinovăţiei, în virtutea căruia fapt mai toate sărbătorile erau închinate pentru copii. Datina aceasta a trecut şi în creştinism; sf. Naum (1 decembrie) este protectorul copiilor ce învaţă cu greu şi ajutorul lor la studii, sf. Nicolae (6 decembrie) aduce daruri copiilor, Crăciunul – prin comemorarea naşterii Domnului – este cea mai pronunţată sărbătoare a copiilor, iar la 29 (biserica catolică la 28 decembrie) se face pomenirea pruncilor nevinovaţi din Betleem. Tot în acest înţeles se explică şi obiceiurile poporului de a pune copiii la carte în ziua sf. Naum înţeleptul (1 decembrie) spre a fi deştepţi; iar de ziua sf. Varvara (4 decembrie) se îmbărburează copiii cu miere spre a fi feriţi de vărsat; unde mai punem apoi bucuriile de Ajun cu „moş Ajun" şi „moş Crăciun". Iconografia zugrăveşte luna aceasta încadrată de zodia Cornului caprei, fiindcă soarele intră în această constelaţie, simbolizând că se face o săritură în mersul timpului, adică de la 22 decembrie nopţile încep să se scurteze, iar ziua începe să crească.

Degetul, când este aşezat pe gură, e simbolul tăcerii, al tăinuirii, *Degetul lui Dumnezeu* închipuie pedeapsă îngrozitoare, cum fuseseră de exemplu plăgile egiptene (Exod 13, 3) şi cum se rosteşte şi în rugăciunile de exorcisme („să te ajungă degetul lui Dumnezeu") închipuind atotputernicia dumnezeiască. Degetul ori lacătul la gură, ca insigniu, îl are sf. Ioan Nepomuc, care a fost martirizat, neînvoindu-se să destăinuiască secretul unei mărturisiri duhovniceşti.

Delfinul, ca simbol, a intrat în păgânism, unde era simbolul renaşterii, nădejdii, învierii. Înfăţişat pictural ori plastic pe baptisterii, închipuie botezul şi renaşterea prin acesta. Este apoi simbolul lui Hristos şi al învăţăturilor Lui, al vieţii Lui, care toate ne dau nădejdea mântuirii. Înfăţişat pe sicrie şi pe morminte, este simbolul creştinismului, care ne călăuzeşte prin împărăţia morţii, spre înviere.

Demon v. art. *Diavolul.*

Demetria, Demetriu, Dimitrie (grec. = din pământ, fiu al zeiţei pământului). *Demetria,* sf. martiră († 362) sora sf. Dafrosa. *Demetriu (Dimitrie):* sf. mare mucenic, făcător de minuni, izvorâtor de mir în Tesalonic († 305). Comem. la 26. X.

Denii *(vigilii, privegheri de seară)* se numesc serviciile divine din preseara unor sărbători (de ex. miercuri şi vineri seara din săptămâna a 5-a a păresimilor, la sfinţiri de biserici etc.) care se săvârşesc întru amintirea serviciilor divine ale creştinilor de pe timpul persecuţiilor, când numai noaptea se puteau aduna la rugăciune prin catacombe. Deniile mai înseamnă şi rugăciunile ce le făcea Iisus cu Apostolii Săi noaptea.

Descălecarea în Test. Vechi a fost semnul reverenţei faţă de o persoană mai înaltă (Geneza 24, 64; I Samuil 25, 23).

Deschiderea casei se numeşte rugăciunea de sfinţire a casei, ce o face preotul la casa în care şi în ziua când s-a născut pruncul. Se face agheasma mică şi se stropeşte casa, lehuza, pruncul şi căsenii. Rugăciunea şi stropirile înseamnă pogorârea îndurării lui Dumnezeu asupra maicii, asupra noului născut, precum şi curăţirea casei de toate relele, curăţirea trupească şi sufletească a celor ce locuiesc în această casă.

Descoperirea capului şi facerea semnului crucii, când trecem pe lângă biserică, sau vreo troiţă, înseamnă că suntem conştienţi de măreţia casei lui Dumnezeu, căreia avem să-i arătăm supunere şi evlavie, fiindcă într-însa vedem cu ochii sufleteşti pe însuşi Mântuitorul; iar pe cruce ni se înfăţişează Domnul cu patimile şi cu moartea sa, suferite pentru noi şi pentru mântuirea noastră; acest cuget să ne îndemne la trezvie sufletească şi la viaţă fără prihană.

Descoperirea capului la rugăciune indică un semn deosebit de reverenţă faţă de cele sfinte. Mai simbolizează că creştinii se apropie de Dumnezeu nu ca nişte sclavi, ci ca fii mântuiţi, liberi şi cu demnitate. Sf. ap. Pavel porunceşte bărbaţilor a se ruga cu capul descoperit (I Corinteni 11, 4), ca un semn de demnitate mai înaltă a creştinului şi a bărbatului. Evreii, atât în trecut cât şi azi, stau cu capul acoperit la rugăciune, considerându-se ca nişte robi ai regelui lor teocratic.

Descoperirea darurilor sfinte la rostirea „Credeului" simbolizează că credincioşii pronunţă simbolul credinţei, fac mărturisirea credinţei lor în fiinţa de faţă a lui Dumnezeu.

Desculţi umblau în Test. Vechi numai săracii şi jelitorii. Umblarea descălţat era deci simbolul disprețului (Deuteronom 25, 10). Preoţii Testamentului Vechi intrau desculţi la cultul divin (Exod 30, 19), ca simbolizare a sfinţeniei acelui loc; astfel şi-a lepădat încălţămintele sale Moise în faţa rugului de foc, ca în loc sfânt, şi tot astfel intră şi azi orientalii (mahomedanii, chinezii etc.) în casele lor de rugăciune. Sandalele se purtau nu atât contra frigului, cât mai ales contra murdăriei; lepădarea, descălţarea sandalelor la intrarea în locul sfânt închipuie deci curăţie sufletească, stimă, lepădarea gândurilor şi a preocupărilor lumeşti când se prezintă omul în faţa atotputernicului Dumnezeu.

Desjugarea (tăierea funiilor) e simbolul mântuirii şi al dezrobirii (Ieremia 2, 20; 5, 5; 27, 2; Isaia 9, 4).

Despărțămintele bisericii, trei la număr (altar, naos, tindă), închipuie pe Sfânta Treime în o Dumnezeire.

Despuierea altarului v. art. *Dezbrăcarea altarului.*

Deșertul, ca antiteza grădinii raiului, e simbolul lumii depărtate de Dumnezeu, al păcatului și al iadului. În deșert stau demonii, spiritele rele. La ziua împăcării, evreii trimiteau lui Azazel în pustie țapul păcatelor, în credința că urzitorul păcatelor locuiește în deșerturi.

Devoțiunea *(votul)*, făgăduința în fața lui Dumnezeu de a săvârși anumite fapte bune (miluirea săracilor, abstinență, vot monahal etc.) simbolizează onorarea lui Dumnezeu prin practicarea faptelor creștinești.

Dezbrăcarea de scutece la botez (de haine pe cel major) înseamnă lepădarea de omul cel vechi, de viața păcătoasă și de credința ce a avut-o omul până aci.

Dezbrăcarea *(despuierea)* altarelor în biserica apuseană, în Joia mare, închipuie dezbrăcarea lui Iisus de haine. „Împărțit-au hainele..." (Matei 27, 35).

Dezideriu (grec. = doritor, înfocat): sfânt, martir împreună cu Ianuarie. Comem. la 21. IV.

Dezlegare *(absolutio)* este iertarea păcatelor, ce o primește penitentul după mărturisire și căire sinceră, în taina pocăinței. Simbolizează judecata lui Dumnezeu și puterea, cu care a înzestrat Mântuitorul pe Apostoli și pe urmașii lor, de a lega și a dezlega, când le-a zis: „luați Duh Sfânt: cărora veți ierta..." (Ioan 20, 22).

Dezlegarea încălțămintelor e simbolul slujirii, al micimii, al neînsemnătății cuiva. Astfel expresia lui Ioan; „nu sunt vrednic..." (Marcu 1, 7) înseamnă serviciul inferior al său față de lucrarea dumnezeiască a Mântuitorului.

Dezlegarea mesei *(Binecuvântarea mesei)* se numește complexul de ceremonii și rugăciuni ce se îndeplinesc înainte de a începe mâncarea. Alimentele sunt darurile lui Dumnezeu, care ni le dă spre susținerea vieții pământești. Se cade deci fiecărui creștin, ca înainte de folosirea acestor daruri de sus, să dea mulțumită lui Dumnezeu pentru acelea. Creștinii noștri nu mănâncă până nu-și descoperă capul, se înseamnă cu semnul crucii și rostesc o scurtă rugăciune. Îndeosebi la praznice, pomeni, agape publice etc. rugăciunile se îndeplinesc de către preoți, care mai și binecuvântă masa. Prin rugăciuni și binecuvântare se dezleagă masa, adică se dă învoirea de a mânca. Dezlegarea mesei este deci un semn de mulțumire și de laudă către Cel Prea Înalt, care ne dă cele de lipsă: hrană corporală și hrană sufletească.

Diac v. art. *Ministranții.*

Diaconii (gr. = servitori) sunt urmașii celor șapte diaconi din Testamentul Nou, instituiți spre ajutorul Apostolilor (Faptele Apostolilor 6). Singuri nu pot săvârși funcții sacre, ci sunt numai

ajutătorii episcopilor şi ai preoţilor. Ca atare simbolizează pe îngeri, care sunt puşi spre slujba lui Dumnezeu şi a oamenilor.

Diaconic (veşmântar, *schevofilachia*) în vechimea creştină era numită încăperea din partea nordică a altarului, unde, pe pastoforii, diaconii strângeau şi aşezau ofrandele aduse de creştini şi le pregăteau pentru serviciul divin. Şi diaconicul, ca şi celelalte încăperi ori despărţăminte ale bisericii, închipuie un loc sfinţit, în care să intrăm şi să ne purtăm cu toată evlavia.

Diaconul, stând la proscomidie cu cădelniţa de-a dreapta preotului liturghisitor, simbolizează pe îngerul de la mormântul Domnului (Matei 28, 2), fiindcă la proscomidie se face referire şi la moartea şi învierea Domnului.

Diadema (= coroana) a fost în Test. Vechi un cerc ce avea la partea de la frunte un ornament lat. Din diademă s-a dezvoltat mai târziu coroana şi mitra. Diadema este semnul demnităţii regale (I Samuil 10, 24; II Regi 11, 12) şi al onoarei. „Pus-ai pe capul lui coroană de piatră scumpă" (Psalmi 20, 3) sunt cuvinte ce le rosteşte diaconul în momentul când Arhiereul îşi pune mitra pe cap.

Diavolul *(evr. Satan, gr. Demon, Lucifer, Beelzebut, Belial),* prin păcatul sumeţiei, a căzut din lumina cerului şi de aceea simbolul lui este întunericul şi e înfăţişat cu corpul negru (sur şi verde) şi cu nimb negru. Nu este principiu al răului, cum ar fi Ahrimanul perşilor, ci e numai ispititor şi îndemnător la păcat şi la rău. Spre a se închipui păcătoşenia şi răutatea lui, e înfăţişat adesea ca un monstru: gol, negru, cu coarne de ţap şi cu picioare de om, şchiop din cauza căderii din cer, cu coadă, cu gheare, cu aripi negre ori cu aripi de liliac şi suflând foc din gură. În scop de ispitire poate îmbrăca figura oricărui animal (afară de miel, simbolul lui Hristos şi afară de porumbel, simbolul Duhului Sfânt); în icoana raiului apare ca şarpe înşelător; ca ţap simbolizează păcatul; în chip de câine înseamnă că e slujitorul oamenilor. Apocalipsa ni-l prezintă ca pe un balaur, în care sunt concentrate toate animalele. Diavolul e înfăţişat adesea şi în chipul unei femei nude, acoperită numai la coapse, având părul despletit şi gheare la picioare. Lucifer, căpetenia diavolilor, e închipuit cu figură de om, păros, cu mai multe feţe, cu coarne şi legat în lanţuri, ca simboale ale răutăţii şi ale păcatului. Simboalele diavolului, ce servesc şi ca tipuri, sunt în Biblie: Egiptul, Asiria, Isav, Irod, Iuda, Varava, Faraon, Pilat; alte simboale: vulturul, ursul învins de către David (I Samuil 17, 34), basiliscul, behemothul (Iov 40, 15), mistreţul, care strică via Domnului (Psalmi 79, 14); maimuţa, ţapul (Levitic 16, 22); câinele, care era privit ca animal necurat (Exod 22, 31) şi este simbolul ereziarhilor; leul cu referire la Psalmi 21, 23 şi I Petru 5, 8; vulpea, simbolul minciunii şi al şireteniei; dragonul, broasca – simbolul avariţiei; leviatanul (Psalmi 73, 15; 103, 27); corbul; şarpele, adesea cu cap de femeie; porcul ca reprezentant al spiritelor necurate, pe care Iisus le mână în porci (Matei 8, 31–32) şi ca simbol al lăcomiei şi indecenţei.

Dicaniciu, toiagul patriarhilor, cu aceeaşi însemnătate ca şi cârja episcopală.

Dichirul *(dicheria)*, sfeşnic mic cu două braţe, adică cu două lumânări, având în mijlocul lor o cruce. Simbolizează cele două firi şi două voinţe (dumnezeiască şi omenească) în persoana lui Iisus Hristos, după cum învaţă biserica ortodoxă. Crucea din mijlocul luminilor înseamnă că aceste două firi sunt într-o persoană. Lumânările ieşind dintr-o tulpină demonstrează că cele două firi sunt în una şi aceeaşi persoană a lui Iisus, combătând părerea lui Nestorie, care afirma că în Iisus sunt două persoane deosebite.

Dimineaţa simbolizează întreaga lucrare de mântuire a creştinismului, care tinde din întunericul moral să ne scoată la lumină, la înflorire sufletească. Dimineaţa este învingerea luminii asupra întunericului şi a morţii. De aceea rugăciunile principale se fac dimineaţa. Insigniul dimineţii e luceafărul şi cocoşul. Dimineaţa mai e şi simbolul deşteptării din somnul morţii; după moarte urmează dimineaţa în altă lume.

Dimiterea poporului din biserică se face prin cuvintele: „cu pace să ieşim"; în biserica apuseană cu *„ite missa est"*. Obiceiul s-a luat de la romani, care de la orice festivitate dimiteau poporul cu *„ire licet"*.

Dimitrie v. *Demetriu.*

„Din mila lui Dumnezeu..." *(Dei gratia...)* este formula de început a scrisorilor circulare, ales a scrisorilor pastorale, ce le adresează episcopul către autorităţile inferioare şi către eparhioţii săi. Înseamnă smerenie, recunoaşterea că puterea legală o are Episcopul mijlocit de la Dumnezeu, din îndurarea Lui şi o îndeplineşte cu ajutorul Sfântului Duh, conform I Corinteni 12, 28: „Şi pe unii i-a pus Dumnezeu în biserică mai întâi Apostoli, al doilea proroci, al treilea învăţători". Întrebuinţarea formulei derivă de la sinodul din Efes (431) şi cel din Calcedon (451). Formula au adoptat-o apoi şi domnitorii lumeşti creştini, ca o recunoaştere că toată stăpânirea este de la Dumnezeu („că nu este stăpânire fără numai de la Dumnezeu..." Romani 13, 2).

Dintele este simbolul puterii în Test. Vechi, în care ni se spune că Samson, cu falca unui măgar, a ucis mulţime de filisteni (Judecători 15, 15) şi cu ajutorul lui a izvorât apă (Judecători 15, 19). În creştinism dintele e simbolul moaştelor sfinţilor şi al minunilor lor. În Cântarea cântărilor (4, 2) e simbolul preoţilor şi al credincioşilor, spălaţi şi curăţiţi prin botez.

Dion: sf. martir. Comem. la 9. III.

Dionisie, Dionisiu (gr. = dumnezeiesc): sf. episcop al Alexandriei şi învăţător al bisericii universale († 265). Dionisie Areopagitul. Comem. la 3. X.

Diptic: o tablă în forma tablelor legii lui Moise, pe care sunt consemnaţi parohienii morţi şi vii. Mai demult se citea dipticul în biserică după prefacerea

darurilor. Simbolizează biserica triumfătoare şi cea luptătoare.

Discocalima (acoperământul discului) şi *potirocalima* (acoperământul potirului) înseamnă, până sunt la proscomidie, scutecele în care a fost înfăşat pruncul Iisus, iar când sunt pe prestol închipuie giulgiurile de îngropare a Mântuitorului.

Discos v. art. *Nimb.*

Discul (gr. *diskos* = farfurie) *patena* e farfurioară din acelaşi material ca şi potirul. Pe disc se aşază agnetul şi părticelele la proscomidie şi adică discul poartă corpul Domnului, precum potirul poartă sângele Lui. Până se află la proscomidie, discul închipuie ieslea în care s-a născut Mântuitorul, iar făcându-se referire şi la moartea Domnului în rugăciunile proscomidiei, discul mai simbolizează şi jertfelnicul, pe care se junghie corpul lui Iisus, adică închipuie lemnul crucii, pe care Iisus, ca pe un altar de jertfă, şi-a sacrificat corpul Său. Când se află pe prestol, discul simbolizează locul, adică mormântul, unde a fost aşezat corpul Domnului luat de pe cruce, deoarece agnetul de pe disc înseamnă corpul lui Iisus. Forma largă şi de cerc a discului închipuie iubirea mare şi nemărginită a Mântuitorului şi credinţa largă, cu care preotul şi credincioşii să vină la jertfa lui Iisus şi să o primească. La intrarea mare, discul e ţinut ridicat la frunte; ridicarea lui închipuie ridicarea pe cruce şi răstignirea lui Iisus.

„Doamne miluieşte": răspuns liturgic, care simbolizează cererile de mântuire ale celor ce alergau la Mântuitorul (orbul, canaaneanca...), precum şi cererea de a primi darurile sfintei liturghii. La orele din sfintele Posturi se rosteşte de 40 de ori, spre a simboliza postul de 40 de zile şi serveşte ca cerere stăruitoare întru jertfa păcatelor.

„Doamne strigat-am..." e cântarea de la începutul Vecerniei şi urmează imediat după ectenia mare, în care ne-am mărturisit păcatele. Simbolizează rugăciunea de seară, jertfa de seară şi cererea către Dumnezeu, ca să ne ia sub scutul său.

Dobânda talantului din parabola evanghelică (Matei 25, 27) simbolizează mântuirea sufletească. Cel ce a neguţătorit bine talantul său, darul dumnezeiesc, îşi agoniseşte viaţa veşnică, adică mântuirea, iar cel ce a lenevit este aruncat în întunericul cel mai din afară, în munca veşnică a iadului.

Doi, ca număr simbolic, apare atât în Test. Vechi, cât şi în Test. Nou, precum şi în practica vieţii creştine. Este elementul binar, care simbolizează antagonismul dintre bine şi rău, dintre pozitiv şi negativ, în care sens este socotit ca cifra discordiei. Numărul de doi închipuie legătura strânsă dintre Dumnezeu şi om: În Test. Vechi Dumnezeu e Stăpânul, iar omul e robul, care are să fie mântuit. În Test. Nou Dumnezeu e Tatăl, iar oamenii sunt fiii lui. Numărul 2 în simbolica creştină apare ca contrast între cer şi pământ, între rai şi iad, virtuţi şi păcate, profeţi şi apostoli, între creştini şi păgâni. Poruncile în Sinai au fost scrise pe 2 table de piatră. Sfânta Scrip-

tură are două părți: Test. Vechi și Test. Nou. Veșnicia are două împărății: a fericirii (raiul) și a osândei (iadul). Revelația este supranaturală și naturală. Biserica are două părți: văzută și nevăzută. Biserica vie se împarte în: biserică ascultătoare și biserică învățătoare (I Petru 5, 1; Ioan 21, 15). Iisus a avut două firi, două voințe. Ușile împărătești au două aripi, care închipuie Test. Vechi și Test. Nou.

Doisprezece: număr sfânt atât la creștini cât și la iudei și la păgâni. E produsul lui 3 (număr dumnezeiesc) și al lui 4 (numărul lumii). Cele 12 luni ale anului sunt referite la cei doisprezece zei greco-romani. În Test. Vechi avem 12 patriarhi, 12 sunt fiii lui Iacob. După Apocalipsa (21) doisprezece e numărul cardinal al noului Ierusalim; cei 24 bătrâni ai Apocalipsa 4, 4 sunt cei 12 proroci și 12 Apostoli. Iisus în vârstă de 12 ani merge la biserică. Simbolul credinței are de 3×4, adică 12 articole, fiindcă se bazează pe descoperire dumnezeiască (simbolizată prin numărul 3) și pe credința omului (simbolizată prin numărul 4). Roadele Sfântului Duh sunt 12.

Doliul *(jelirea)* se ține de către familia răposatului cu oarecare cerințe ale uzului social, tradițional ori statorit prin norme de uz. Doliul îl au toate popoarele. Noi l-am moștenit de la romani și de la evrei. Aceștia jeleau cu deprinderi deosebite ca: haine negre, ruperea veșmintelor, îmbrăcarea în sac, presărarea cenușii pe cap, postul, șederea în casă (süvé) niște zile anumite etc. Doliul este simbolul durerii adânci și demonstrează iubirea față de cel răposat. La noi se împlinește cu îmbrăcarea în haine negre, cernite, cu reținere de la petreceri și jocuri, cu ținută de seriozitate și prin acte de milostenie. La popor în multe părți (Banat) este obiceiul de a jeli după înmormântare 6 săptămâni, adică până la parastasul, respectiv pomana, de 40 de zile. Bărbații umblă cu capul descoperit, nu-și tund părul, nici nu își rad barba.

Dom se numește catedrala, adică biserica de reședință a Episcopilor și Mitropoliților. Noțiunea derivă de la latinescul *domus* = casă, ca însemnare că biserica este casa lui Dumnezeu. Numirea se mai deduce de la inițialele D. O. M., care sunt prescurtarea inscripției de pe templele romane: *„Deo Optime Maximo"* = celui mai bun, celui mai mare Dumnezeu. Inscripția de inițiale D. O. M. o au bisericile catedrale, precum și unele claustre ale bisericii latine. Domul are aceeași simbolică, ce o are și biserica.

Dominic, Dominica, nume latin, înseamnă: proprietatea Domnului. Dominic: întemeietorul ordinului călugăresc al dominicanilor († 1121). Comem. la 4. VIII.

Dominica, Domnica: sf., cuvioasă fecioară, făcătoare de minuni pe timpul lui Teodosiu cel Mare. Comem. la 8. I.

Domițian: sfânt, episcopul Miletului, făcător de minuni. Comem. la 10. I.

Domniile: îngeri din ordinul al doilea al celor nouă cete (domniile, puterile, stăpâniile). Simbolizează sfințenia poruncilor dumnezeiești, pe care le împlinesc.

Sunt căpeteniile îngerilor şi sunt înfăţişaţi cu stihare până jos, cu orare verzi, în mâna dreaptă cu toiag de aur, în stânga cu sigiliul (X) lui Hristos.

Doron = Darurile înainte sfinţite v. *art.*

Dorotea *(Dora)* **Dorotei** (gr. = dar de la Dumnezeu): sf. fecioară şi martiră în Cesarea Asiei Mici († 300). Comem. la 6. II.

Dorotei Tebanul: sf. ascet renumit şi scriitor bisericesc. Comem. la 13. VIII.

Dosoftei (gr. = dăruit de Dumnezeu): sfânt anahoret şi chinovnic. Comem. la 13. VIII.

Dospirea: în Biblie, e simbolul imoralităţii, al putrezirii şi al necurăţiei.

Doxologia *(măritoarea)* **mare:** înseamnă cântarea îngerească deasupra ieslei Domnului, prin care s-a vestit pacea în cer şi pe pământ (Luca 2, 14). E o cântare de laudă, ce dimineaţa, împreună cu întreaga făptură, i-o aducem lui Dumnezeu, pentru că ne-a adus din nefiinţă la fiinţă, de la întuneric la lumină şi e o rugăciune de a fi povăţuiţi de Dumnezeu în toate zilele. Credincioşii stau în picioare în decursul acestei laude, ca semn de stimă adâncă şi de cerere pioasă către Ziditorul făpturilor.

Doxologia *(măritoarea)* **mică:** simbolizează cântarea îngerească de preamărire a Sfintei Treimi. („Mărire Tatălui şi Fiului şi Sfântului Duh...").

Dragon = balaur, zmeu, v. art. *Columna.*

Drahma pierdută (Luca 15, 8): după Sf. Grigorie cel Mare înseamnă sufletele pierdute ale oamenilor. Chipul lui Dumnezeu, imprimat pe drahmă, pe sufletele noastre, s-a pierdut prin păcat. Drahma a fost găsită numai prin aprinderea luminii, adică prin întruparea lui Iisus şi prin măturarea conştiinţelor cu învăţătura Lui mântuitoare. Zece drahme înseamnă 9 cete de îngeri plus omenirea pierdută şi regăsită. Bucuria femeii închipuie bucuria îngerilor în ceruri pentru regăsirea unui păcătos, pentru întoarcerea celui ce părea pierdut prin întunericul sufletesc şi prin rugina păcatelor; gunoiul din casa unde s-a aflat drahma simbolizează rugina păcatelor.

Dreapta: e simbolul puterii şi al vredniciei morale. *Şederea de-a dreapta* înseamnă împărtăşirea de onoare mare, deosebită, de puterea dată cuiva „şezi de-a dreapta mea" (Psalmi 109, 1); Mântuitorul, înălţat la cer, şade de-a dreapta Tatălui. La judecata din urmă, cei buni stau de-a dreapta, iar cei răi de-a stânga Judecătorului. La evrei, în frunte de-a dreapta şedeau bătrânii şi fruntaşii. Cu dreapta facem semnul crucii, binecuvântăm. În biserica apuseană bărbaţii şed de-a dreapta, femeile de-a stânga. La cununie bărbatul stă de-a dreapta, însemnând că „bărbatul este cap femeii". În icoanele ce reprezintă cele 2 Testamente, de-a dreapta e Noul şi de-a stânga Vechiul Testament. În icoanele sfinţilor apostoli Petru şi Pavel, acesta din urmă stă totdeauna de-a dreapta, fiindcă reprezintă Test. Nou, e apostolul neamurilor,

iar Petru e de-a stânga, fiindcă el mai reprezintă întrucâtva iudaismul şi a predicat mai mult iudeilor. În icoanele sfinţilor, martirii stau de-a dreapta, iar confesorii de-a stânga, ca inferiori acelora în gradul de vrednicie.

Dreptatea are şi în creştinism aceeaşi simbolică, ce o avea şi la păgâni zeiţa Justitia. La aceştia era adică închipuită în chipul unei femei, legată la ochi, ţinând într-o mână o cumpănă, iar în cealaltă o sabie. Legarea la ochi sau ochii închişi ai zeiţei simboliza necăutarea la faţă, la rang, la stare, lucru contrar celui ce se obişnuieşte adesea în justiţia pământească. Iconografia creştină încă înfăţişează dreptatea personificată printr-un înger, care este legat la ochi şi are cântarul în mână. În icoanele judecăţii universale, cântarul dreptăţii îl ţine sf. arh. Mihail stând lângă dreptul Judecător. Dreptatea, ca virtute, are următoarele simboale: cântarul sau balanţa, echerul, triunghiul echilateral cu fir de plumb al zidarilor, una ori două săbii, vulturul, ochii acoperiţi ori legaţi (de prin secolul XVI), struţul, cocorii cu piatră în gheare. Pentru a exprima lipsa de dreptate din lume se zice că „dreptatea umblă cu capul spart", ceea ce ar însemna că pe pământ nu poate să fie dreptate deplină, care se deplineşte numai în ceruri la Dumnezeul dreptăţii.

Drepţi la rugăciune v. art. *Starea dreaptă.*

Drumul crucii v. art. *Calvarul.*

D. S.: în icoanele sfinte sunt iniţialele cuvintelor Duhul Sfânt, puse lângă ori deasupra porumbelului, care simbolizează, respectiv înfăţişează, pe Sfântul Duh.

Duhul Sfânt: a treia persoană din Sfânta Treime, de o fiinţă cu Tatăl şi cu Fiul, cu aceleaşi atribuţii şi de aceeaşi mărire şi putere; i se cuvine aceeaşi adoraţie ca şi Tatălui şi Fiului. În icoane Duhul Sfânt e mai adesea înfăţişat prin simbolul iubirii, adică printr-un porumbel alb cu aripile întinse. Alteori îl vedem ca porumbel, ce zboară într-un triunghi, înconjurat de raze solare. Porumbelul are uneori un nimb de cruce pe cap, iar din gură emite raze. Spre a forma semnul crucii, porumbelul e închipuit cu capul în jos şi cu aripile în zbor. Porumbelul, ce-l ţine Mântuitorul în palmă, are emblemele celor patru evanghelişti, spre a simboliza că sfintele evanghelii sunt insuflate de Duhul Sfânt. În icoana Pogorârii Duhului Sfânt e înfăţişat în chipul limbilor de foc, ce se pogoară deosebit pe fiecare dintre Apostoli. În icoana Schimbării la faţă e închipuit ca nor luminos, din care glăsuieşte Dumnezeu Tatăl. Pe icoana Duhului Sfânt adesea sunt şi iniţialele *„D. S."* = Duhul Sfânt sau *„S. S."* = *Spiritus Sanctus.*

Duminica *(Ziua Domnului, Dies Dominica, Ziua cea dintâi a săptămânii)* este ziua întâi a săptămânii, întru amintirea că lumea în această zi şi-a luat începutul şi s-a despărţit lumina de întuneric. În ziua dintâi a săptămânii a înviat Iisus, împărtăşindu-ne viaţă nouă, a dat putere Apostolilor zicându-le „luaţi Duh Sfânt" şi tot în această zi s-a pogorât Duhul Sfânt peste Apostoli şi a revărsat darurile

Sale asupra lumii. Duminica este deci sărbătoarea Sfintei Treimi: Tatăl creatorul în ziua de Duminică a făcut lumina, Fiul Răscumpărătorul în zi de Duminică a desăvârşit, prin învierea Sa, mântuirea săvârşită prin cruce, iar Duhul Sfânt, sfinţitorul lumii, Duminica s-a pogorât şi ne-a sfinţit pe toţi. Evreii Testamentului Vechi ţineau ziua Domnului Sâmbăta, în amintirea creaţiunii lumii şi a scoaterii lor din robia egipteană. Sfinţii Apostoli au mutat ziua Domnului pe Duminică, ziua cea dintâi a săptămânii, spre a serba scoaterea noastră din întunericul neştiinţei la lumină şi scoaterea din robia veşnică a păcatului la lumina curăţiei sufleteşti. Duminica simbolizează întreagă viaţa Mântuitorului şi se serbează cu reţinere de la orice muncă corporală, cu bucurie sufletească (de aceea nu se face ajunare) şi cu meditaţii. Duminica creştinii se roagă stând şi fără metanii, spre a simboliza învierea Domnului. Prin aceasta dovedim că noi, cei ce am înviat împreună cu Hristos, trebuie să privim veşnic la cele cereşti şi să demonstrăm că Duminica este simbolul veacului ce va să fie, veac de odihnă. Ea este începutul zilelor, după cum o numeşte Moise (Geneza 1, 5) şi Sfânta Scriptură. Serbarea ei a fost instituită de Apostoli, care încă săvârşeau servicii divine (frângeau pâinea, Faptele Apostolilor 20, 7) în ziua de Duminică.

Sf. Duminică, în credinţa poporului, simbolizează lumina zilei şi a puterii soarelui, personificate. Maica Domnului e supranumită de poporul nostru cu denumirea de Sfânta Duminică.

Duminica albă *(Antipasca, Paştile mici, Duminica Tomii)* se numeşte prima Duminică după Paşti în biserica latină. Numirea o are de la împrejurarea că în timpurile vechi creştine cei ce s-au fost botezaţi în Sâmbăta mare ori la Paşti îşi lepădau haina albă, primită la botez, abia la Duminica Tomii, adică la 8 zile după Paşti.

Duminica brânzii simbolizează pierderea fericirii raiului. Cântările şi citirile ne arată cum Adam şi Eva au fost izgoniţi din rai pentru neînfrânare şi lăcomie, pentru care păcate trebuie şi noi să plângem mult şi să facem penitenţă sinceră în timpul postului.

Duminica crucii v. art. *Duminica a treia din Postul mare.*

Duminica fiului rătăcitor simbolizează, prin cântările şi citirile sale, căinţa adevărată, precum şi nemărginita îndurare a lui Dumnezeu faţă de păcătoşii cei ce se reîntorc cu sinceritate.

Duminica lăsatului de carne în citirile, imnurile şi cântările sale ne aduce aminte de înfricoşata judecată din urmă, cu îndemnul către fiecare creştin să-şi îndrepte voinţa şi dorinţa numai către mântuire şi să nu se reazăme singur numai pe îndurarea lui Dumnezeu, care este nemărginită, dar care nu se cade să fie precupeţită.

Duminica mare *(Rusalii, Pogorârea Duhului Sfânt)* se numeşte Duminica pogorârii Duhului Sfânt, după însemnătatea sa cea mare, că în această zi biserica creştină şi-a luat începutul său.

Duminica neagră *(Dominica passionis)* se numeşte, în biserica apuseană, a cincea Duminică din Postul mare, fiindcă de aci înainte crucile, praporii şi icoanele luminoase sunt învelite cu negru ori violet ca semn de expresie de jale, de durere asupra patimilor lui Iisus. Biserica de aci înainte se ocupă mai intensiv cu patimile Domnului. De la această Duminică începând, creştinii vechi mergeau la biserică în haine negre, până la Paşti. Evanghelia ne prezintă momentul când Iisus s-a ascuns dinaintea evreilor, care voiau să-l ucidă cu pietre, fiindcă le zisese că El este mai înainte de Avram. În memoria acestui fapt şi biserica ascunde corpul Domnului de pe crucifix, acoperindu-l adică cu un văl violet.

Duminica tânără este numită de popor Duminica ce urmează după luna plină, adică Duminica primă a lunii noi. E răspândită credinţa că ar fi mai sfinţită decât celelalte Duminici şi rugăciunile ar fi mai bineprimite; se obişnuieşte să se facă sfinţire de case, feştaniile îndătinate la fiecare lună nouă, rugăciuni contra boalelor, rugăciuni pentru vite etc.

Duminica Tomii v. art. *Antipasca.*

Duminica a treia din Postul mare *(Duminica crucii):* prin cântările şi citirile sale simbolizează întărirea celor ce vreau să îndeplinească greaua călătorie a sfântului Post. Precum Moise cu lemnul a îndulcit apele amare ale lacului Mera, astfel crucea ne îndulceşte amăreala ajunării. Crucea care se venerează mai deosebit în această Duminică simbolizează pomul vieţii, care ne asigură eternitatea în rai. De aceea la Utrenia acestei Duminici se scoate crucea portativă în mijlocul bisericii, pe tetrapod, spre închinare şi sărutare şi pentru ca credincioşii, ca nişte drumeţi în calea sfântului mare Post, să se odihnească puţin la umbra crucii şi să prindă putere nouă spre continuarea ajunării.

Duminica Sfintei Treimi: în biserica apuseană se numeşte Duminica primă după Rusalii, care la noi e Duminica tuturor sfinţilor. Se serbează îndeosebi ca şi aducere aminte că Apostolii, după primirea Duhului Sfânt, în această Duminică, ar fi pornit să propovăduiască în lume învăţăturile sfinte şi pe Sfânta Treime.

Duminica tuturor sfinţilor e Duminica primă după pogorârea Duhului Sfânt, aşezată în cinstea tuturor sfinţilor din Test. Vechi şi a celor din Test. Nou. Cuprinsul cântărilor şi citirilor simbolizează că, după pogorârea Duhului Sfânt, s-a vestit evanghelia la toate popoarele şi tot prin lucrarea Sfântului Duh s-au ivit sfinţii bisericii creştine.

Duminica Vameşului şi a Fariseului: este prima din cele trei Duminici premergătoare şi pregătitoare pentru Sfântul Post al Învierii. În cântările şi citirile serbării se condamnă mândria şi se îndeamnă creştinii la umilinţă.

Dumnezeu, fiinţă absolută, care există prin sine însuşi, are plenitudinea tuturor perfecţiunilor, nu e condiţionat de nimeni şi de nimic afară de El (Mihălcescu, *Dogmatica*). Ca fiinţă pur spirituală, nu se poate percepe cu sim-

ţurile noastre şi deci nu se poate înfăţişa în chip. În Test. Vechi, pe Dumnezeu nimeni nu-l poate vedea (Ioan 1, 18) şi veşnicia nu se poate înfăţişa prin semne temporale. E în nori, în foc, în tunet. Spre înfăţişarea lui Dumnezeu iconografia se vede silită să recurgă la chipuri simbolice. Dumnezeu e înfăţişat sau în Treime, sau ca persoană singuratică. Forma omenească i-o dau creştinii după cuvintele: „Să facem om după chipul şi asemănarea noastră..." (Geneza 1, 26). Dumnezeu Tatăl înainte de secolul IV nu a fost înfăţişat în icoană, conform cuvintelor „pe Dumnezeu nimeni nu l-a văzut..." (Ioan 1, 18). Pentru închipuirea lui Dumnezeu Tatăl s-au întrebuinţat multă vreme cele 4 litere j. h. w. h. = tetragramatonul, cu numele Dumnezeului Testamentului Vechi, al lui Iehova. Evreii adică, nefiindu-le permisă pronunţarea numelui de Iahwe, se foloseau de numele de Adonai = Domn, ori de numele Elohim. Deoarece iudeii atribuiau o putere mistică, protectoare şi vindecătoare numelui de 4 litere, tetragramatonului, acesta a trecut şi în creştinism; mai ales în evul mediu vedem numele „Iehova" ori „j. h. w. h." pe clopote, pe cruci, încadrate în nimb de soare. Abia prin secolul XIII e înfăţişat Dumnezeu ca un moşneag şezând pe scaun, în mână cu sceptrul, semnul puterii, conform vedeniei lui Daniil (7, 9): „şi a şezut cel vechi de zile...". În forma aceasta e închipuit adesea şi ca Creator al lumii. Iar Apocalipsa ni-l prezintă „cu părul alb ca lâna, ca zăpada, în mâna dreaptă cu şapte stele şi şapte Duhuri"; culoarea albă simbolizează lumina, iar cele 7 stele şi 7 duhuri sunt chipul celor 7 daruri ale Duhului Sfânt (Apocalipsa 2, 1). Ca şi *Creator al lumii,* Dumnezeu este înfăţişat sub chipul unui bătrân, care pluteşte prin nori arătând cu mâna dreaptă, iar binecuvântând creaţiunea e înfăţişat cu mâinile întinse spre a simboliza providenţa, grija şi ocrotirea făpturilor. Ca *Stăpân al cerului,* Dumnezeu e înconjurat de stele, soare, lună şi de îngeri ori purtându-se pe norii cerului. Ca *Domn al lumii* e înfăţişat Dumnezeu stând sau şezând pe globul pământesc, fiindcă „al Domnului e pământul şi plinirea lui..." (Psalmi 23, 1) ori şezând pe tron, îmbrăcat în ornate, pe cap cu coroană ori cu nimb triunghiular, care formă din urmă a nimbului mai simbolizează şi pe Dumnezeu în Treime. Dumnezeu Tatăl are adesea o carte în mână: cartea legii, cartea vieţii, cartea judecăţii. La începutul creştinătăţii Dumnezeu era închipuit, respectiv personificat, prin următoarele simboale: a) un ochi în triunghi, simbolul providenţei (Proverbe 22, 12; I Petru 3, 12), ochiul simbolizând atotştiinţa şi fiinţa de faţă de pretutindeni; cu deosebire în ornamentica de altar şi pe monumente sepulcrale; b) o mână dreaptă ieşită din nor (Psalmi 118, 18), ţinând adesea o cunună ori o coroană (Sirah 10, 4); c) crucea în cerc, crucea însemnând pe Dumnezeu, cercul simbolizând lumea; d) un foc, conform cuvintelor „şi Domnul este foc mistuitor" (Deuteronom 4, 24); e) împărat pe 7 tronuri, soare, coroană, 7 făclii ca simboale ale atotputerniciei; f) un stâlp de foc după Exod 13, 21: „Domnul mergea... noaptea într-un stâlp de foc"; g) ori prin şapte ochi, după Zaharia (4, 10): „şapte ochi ai Domnului privesc..."; h) o mână,

care întinde coroana de biruinţă deasupra martirilor. În Test. Vechi Iehova era închipuit printr-un nor des, în care s-a arătat lui Moise în Sinai (Exod 19, 16) ori ca un deget (după Exod 13, 16). În nimbul lui Dumnezeu Tatăl şi în cel al Fiului de obicei sunt şi literele O, ω (omega). N (ν=n). (O ω N = cel ce este). Nimbul, în formă de disc ori de triunghi luminos, înseamnă puterea şi sfinţenia lui Dumnezeu; iar literele o. ω n. simbolizează eternitatea.

„Dumnezeu e Domnul“, cântarea de la începutul Utreniei, înseamnă cântarea păstorilor din Betleem, care în dimineaţa naşterii preamăreau şi lăudau pe Dumnezeu pentru nemărginitul dar revărsat în lume prin trimiterea Mântuitorului făgăduit. Cântarea e simbolul bucuriei pentru venirea Mântuitorului pe pământ, al descoperirii şi al arătării lui Dumnezeu în lume prin naşterea lui Iisus Hristos. Intonarea ei la începutul Utreniei, adică în faptul zilei, înseamnă lauda şi preamărirea Celui de Sus, că ne-a dat iarăşi lumina zilei şi ne-a păzit nevătămaţi.

Durerile Sfintei Preacurate v. art. *Şapte dureri.*

Dupăcinare *(Pavecernița, Dupăserânda, Completorium):* una dintre orele canonice, liturgice, rugăciune publică ce se îndeplineşte îndeseară, după cină. Simbolizează mulţumirea adusă lui Dumnezeu pentru începutul nopţii şi ne aduce aminte de somnul veşnic, adică de moarte, care să nu ne surprindă fără de veste. Moartea fără de veste este închipuită prin noapte, din care cauză s-a şi aşezat rugăciunea aceasta pentru timpul de întuneric. Mai simbolizează pogorârea în iad a Mântuitorului Hristos şi slobozirea de acolo a sufletelor celor drepţi, precum şi părerea noastră de rău pentru păcatele săvârşite, căinţa şi umilinţa noastră, la care se face referire în cântările şi citirile prescrise.

Dveri v. art. *Uşile împărăteşti.*

E

Ecaterina v. art. *Caterina.*

Ecce homo (lat. = iată omul), exclamarea lui Pilat, când pe Iisus, încoronat de către ostaşi şi plebe cu cunună de spini şi cu sceptru în mână, l-a scos în faţa mulţimii. Prin această exclamare a intenţionat să exprime nevinovăţia şi deplinătatea morală a Mântuitorului, care în faţa atâtor maltratări stătea resignat şi rezolut să-şi îndeplinească până la sfârşit misiunea chemării Sale şi spre a-l arăta poporului revoltat ca pe tipul omului desăvârşit. Momentul acesta, unic în istoria lumii, a fost prins de arta creştină începând de prin veacul X în opere de artă desăvârşită atât în pictură (Tizian), cât şi în sculptură (Dürer). În artă, sub numirea de *Ecce homo*, se înţelege figura lui Iisus batjocorit, îmbrăcat în hlamidă, cu sceptru în mână şi încununat cu cunună de spini. Tipul lui *Ecce homo* în Test. Vechi a fost batjocorirea lui Noe de către Ham, precum şi batjocorirea lui Elisei de către copiii dezmăţaţi din Bethel (II Regi 2, 23). Ca şi aceştia a fost şi Iisus, fără vină proprie, batjocorit de către ostaşi şi plebe.

Echinocţiu (egalitatea zilei cu noaptea la 22 iunie şi 22 septembrie) e simbolul dreptăţii eterne, care alege tot ce-i bun pentru fericire şi tot ce-i rău pentru întuneric, precum se alege primăvara sămânţa şi precum se aleg şi repară toamna rodurile.

Ectenia mare (de la gr. *ektesis* = sârguincios) e o rugăciune responsorică, comună mai multor rânduieli liturgice. Simbolizează recunoaşterea stării de păcătoşenie şi a lipsei diferitelor necesităţi (dar, pace etc.), pe care le cerem de la Dumnezeu (I Timotei 2, 1).

Ectenia mică este începutul şi sfârşitul ecteniei mari şi înseamnă datoria de a ne ruga, a ne mărturisi păcatele servind şi ca un repetat îndemn de pietate pentru credincioşi.

Ectenia stăruitoare, rostită după citirea Evangheliei şi în care rugăciunile se aduc „din tot sufletul şi din tot cugetul", are simbolica ecteniei mari v. *art.*

Eden (evr. = frumseţe): un ţinut la Răsărit, în care a fost grădina raiului

(Geneza 2, 8). De la frumseţa raiului, întreg ţinutul a luat numire de Eden, adică frumos. Edenul e chipul împărăţiei cereşti cu frumseţa fericirii eterne.

Edit (germ. = luptătoare): sf. abatisă în Wilton (Anglia), fiică de rege († 984). Comem. la 16. IX.

Edmund (germ. = apărător): sf., primul martir al ordinului iezuitic în Anglia sub Elisabeta († 1581). Comem. la 1. XII.

Eduard, Ede (germ. = apărător al patriei): sf., regele Angliei; întemeietorul abaţiei Westminster († 1065). Comem. la 13. X.

Effata (evr. = deschide-te): e semnul atotputerniciei lui Dumnezeu şi simbolizează însăşi vindecarea. Semnele externe, întrebuinţate de Mântuitorul la vindecări şi la alte minuni au fost tipul actelor sacramentale, adică al formelor externe, văzute, ale rugăciunilor, prin care se împărtăşeşte darul cel nevăzut în Sfintele Taine.

Efod v. art. *Umeralul.*

Efrem (siriacă = roditor) *Sirul:* unul dintre cei mai mari părinţi şi învăţători bisericeşti. Veşnic lăcrima pentru păcate († 378). Comem. la 28. I şi 18. VI.

Efta, Eftimie (gr. = curajos) *cel mare,* sf. părinte bisericesc. Lăcrima veşnic ca şi Efrem şi Arsenie († 473). Comem. la 20. I.

Egiptul e simbolul păcatului, al iadului. Izraelitenii au fost aci în robie, în strâmtorări şi în mare turburare. Ca să prăznuiască cu demnitate, Dumnezeu îi scoate pe izraeliteni din robie, din iadul păcatelor şi îi aşază în singurătate în pustia Sin, unde sunt feriţi de toate înşelăciunile diavolului (idolatrie etc.). Scoaterea din robie simbolizează îndemnul către creştini de a părăsi robia păcatului, strâmtorarea patimilor şi de a petrece în curăţie. Pustia Sin e simbolul curăţiei sufleteşti şi al sfinţeniei bisericii. Precum izraelitenii în pustie sau împărtăşit de mană, de apă din piatră, astfel şi creştinii în biserică se împărtăşesc de mană cerească (Sfânta Euharistie) şi de apă vie (învăţăturile sfinte). Egiptul e şi simbolul diavolului, care ne asupreşte cu păcatele, ne robeşte şi ne ispiteşte, cum erau ispitiţi izraelitenii la idolatrie, când erau în robia egipteană.

Elefterie (gr. = cel liber) din Roma, sf. episcop al Iliricului. Mamă-sa fusese convertită de sf. ap. Pavel. Comem. la 15. XII.

Elemosina e simbolul văzut al milei creştine, al iubirii deaproapelui şi al credinţei adevărate. „Milă voiesc şi nu jertfă" (Matei 9, 13).

Elena (gr. = strălucitoare ca soarele): sf., mama lui Constantin cel Mare, ziditoare de biserici († 328). Comem. la 21. V şi 28. VIII.

Eleonora, Nora (gr. = miluitoare): sf. cuvioasă şi regina Angliei († 1291). Comem. la 21. II.

Elisaveta (Saveta, Veta, Elisa, Elis, Ella, Alice, Betty): nume evreiesc, în-

seamnă: Dumnezeul jurământului, proteguit de Dumnezeu. Sf. E., mama lui Ioan Botezătorul. Comem. la 24. VI.

Elisei (evr. = Dumnezeu e mântuirea mea), ca şi Ilie, e prototipul lui Iisus (Luca 4, 27). Minunile lor sunt asemănătoare; învierea fiului Sunamitei (II Regi 4) numai prin atingere e tipul învierii sfinţilor adormiţi (Matei 27, 52). Vindecarea lui Neeman leprosul e tipul vindecării orbului din evanghelie (Ioan 9, 7) († 896 a. Hr.). Comem. la 14. VI.

Elvira = înaltă, măreaţă. Sf. fecioară şi martiră în Alsacia în veacul IV. Comem. la 6. III.

Ema (engl. = dumnezeiesc): sfântă întemeietoare de claustre în Germania, soţia lui Ludovic († 876). Comem. la 31. I.

Emanuil, Manuil (evr. = Dumnezeu cu noi): martir în 1570. Comem. la 4. XI.

Embleme: semne distinctive ale sfinţilor, figuri simbolice cu sau fără inscripţiuni. Emblemele evangheliştilor sunt luate după figurile sau feţele heruvimilor, pe care Ezechiel i-a văzut cum purtau tronul lui Dumnezeu, al lui Iisus. *Matei* are ca emblemă un cap de om, sau chipul unui tânăr, ori al unui înger, fiindcă îşi începe evanghelia cu naşterea Mântuitorului şi vrea să dovedească firea omenească a lui Iisus. *Marcu* are un cap de leu, fiindcă începe evanghelia cu păşirea lui Ioan, care este „glasul celui ce strigă în pustie" şi fiindcă vorbeşte despre puterea împărătească a lui Iisus, leul fiind simbolul puterii, care înseamnă şi puterea cuvântului evanghelic. *Luca* are un taur (bou) de jertfă, fiindcă începe cu sacrificiul lui Zaharia şi vorbeşte despre misiunea preoţească a lui Iisus. *Ioan* are un vultur, fiindcă el se înalţă la cele mai sublime taine ale dumnezeirii şi demonstrează dumnezeirea lui Iisus.

Emeric (germ. = principele locului); sf., fiul regelui ungar Sf. Ştefan († 1031). Comem. la 4. XI.

Emil, Emilia, Emilian, Emilin (lat. = înţelept, sârguincios, imitator): Sf. Emil, episcopul Cizicului, apărător al icoanelor. Comem. la 8. VIII.

Engolpion (gr. *en* = pe, colpion = *piept, panaghia, panaghion*): insigniu episcopal. E o cutiuţă sau medalion din aur şi pietre scumpe, având icoana Domnului sau a Sfintei Născătoare de Dumnezeu cu Iisus în braţe (de aceea se numeşte şi panaghion). Pe pieptul Arhiereului engolpionul simbolizează legătura arhiereului cu Domnul Iisus Hristos, precum şi cu biserica Lui şi îi aduce aminte să aibă veşnic în inima sa pe Hristos. Tipul engolpionului este pectoralul (choşen) arhiereului din Test. Vechi, în care se păstrau sorţii sfinţi şi care aminteşte de datoria de păstor a Arhiereului (Exod 28, 15). Engolpionul mai e şi aducere aminte de iconiţele şi de cutiuţele cu moaşte, ce le purtau la grumaji creştinii cei dintâi.

Enoh, fiul lui Cain (Geneza 4, 17), e tipul oamenilor care caută numai plăcerile lumeşti şi bunătăţile pământeşti. De

aceea urmaşii lui s-au numit „fiii oamenilor, fiii lumii".

Enoh (Geneza 5, 22) e tipul dreptilor şi al sfinţilor. Prin viaţa sa morală s-a învrednicit a fi în apropierea lui Dumnezeu şi i s-a dat misiunea de a vesti oamenilor venirea potopului şi sfârşitul lumii. A fost răpit de viu la cer (Evrei 11, 5) iar urmaşii lui, ca şi ai lui Set, s-au numit „fiii lui Dumnezeu". Înainte de a doua venire, Enoh va vesti pocăinţa pe pământ împreună cu Ilie.

Enos, (Geneza 5, 6; Luca 3, 38), fiul lui Set, e tipul blândeţii şi al fricii de Dumnezeu. A fost şi tipul preoţiei, fiindcă dânsul a început să cheme numele Domnului, adică a introdus cultul divin. Urmaşii lui sunt numiţi „fiii lui Dumnezeu". E sfânt comem. la 12. XII.

Epheu *(iederă):* plantă cu frunzele pururea verzi, se plantează pe morminte, ca simbol al nemuririi sufletului. Tot în acest înţeles se leagă chită de iederă la oalele ce se dau de pomană. Evreii au fost siliţi să-l poarte la serbările lui Bachus (II Macabei 6, 7).

Epifania v. art. *Botezul Domnului.*

Epifanie, Epifaniu (gr. = renumit, apariţie strălucitoare); sf., episcopul Ciprului, mare predicator şi distins apologet († 403).

Epigonaţiu *(bederniţă, nabederniţă, genuncherul, subgenuale):* insigniu episcopal, în formă de pătrat din materie preţioasă, cu fireturi şi având în mijloc icoana Mântuitorului ori numai o cruce. Se leagă de brâul episcopului la coapsa dreaptă, slobozit până la genunchi. Epigonaţiul înseamnă sabia spirituală (Efeseni 6, 17), puterea cuvântului dumnezeiesc, cu care, ca cu o sabie, Arhiereul are să învingă pe vrăjmaşii bisericii. Mai închipuie şi învingerea lui Iisus asupra morţii.

Epigraf v. art. *Epitaf.*

Episcopii sunt, prin punerea mâinilor asupra, urmaşii mijlociţi într-un şir neîntrerupt ai Apostolilor şi simbolizează pe aceştia, fiindcă şi episcopii conduc pe creştini la lumină, la mântuire, precum au făcut Apostolii.

Epitaf *(epigraf)* se numeşte inscripţiunea de pe crucile mormintelor şi de pe monumentele sepulcrale. E semn de aducere aminte de cei morţi şi simbolizează cinstirea şi comuniunea neîntreruptă cu dânşii.

Epitaful *(sfântul aer, plaşteniţa, mormântul Domnului)* e o pânză de mătase, cu icoana înmormântării Domnului. În Vinerea patimilor e aşezat pe o masă sau pe o estradă în mijlocul bisericii, spre a-l săruta credincioşii. E. simbolizează luarea de pe cruce şi înmormântarea Domnului, iar cântările de plângere, ce se săvârşesc în faţa mesei cu epitaful, închipuie plângerea Maicii Domnului şi plângerea mironosiţelor. Din dimineaţa învierii până la Înălţarea Domnului, sfântul Epitaf stă întins pe prestol sub antimis. Luarea lui de pe prestol la Vecernia din Miercurea Înălţării simbolizează înălţarea sfântă a lui Iisus la cer. În unele biserici, după aşezarea lui pe estradă ori pe masă, un preot presară flori pe epitaf în semn de

recunoştinţă pentru jertfa cea mare şi de încoronare a Celui ce a învins moartea. După sărutare apoi preotul împarte din aceste flori la preoţii şi la credincioşii care sărută sfântul epitaf, ca simboale ale aducerii aminte de patimile Domnului. Credinţa în sfinţenia sfântului Epitaf se manifestă în unele locuri prin aceea că bolnavii, ori neputincioşii, în scop de însănătoşire şi ca o cerere şi nădejde de vindecare, trec pe sub masa pe care e aşezat sfântul mormânt, iar cu ocazia procesiunii la slujba îngropării de Vineri seara, respectiv Sâmbătă dimineaţa, se culcă la pământ, ca preoţii să treacă cu Epitaful peste dânşii.

Epitrahil *(orar dublu, stola)* simbolizează funia cu care a fost legat Mântuitorul în noaptea judecării şi înainte de răstignire. Mai simbolizează jugul preoţiei lui Hristos şi al deplinei supuneri, precum şi revărsarea Duhului Sfânt asupra preoţilor („cel ce varsă darul său..." rugăciunea îmbrăcării). Ca orar dublu închipuie darul îndoit al preotului, adică 1) de a învăţa şi 2) de a săvârşi sfintele Taine. La rugăciunile particulare, patrafirul se aşază pe capul creştinului închipuind pogorârea de sus a Sfântului Duh, ocrotirea lui prin puterea acestui Duh Sfânt şi e o aducere aminte de rugăciunile sfinţilor Apostoli, când au pus mâinile asupra creştinilor. Fără epitrahil nu se poate oficia nici un serviciu sacru.

Eremiţi *(pustnici, anahoreţi):* bărbaţi pioşi, care au părăsit lumea şi s-au retras în singurătate, spre a petrece viaţa în rugăciune şi în contemplaţie. Prototipul lor e dat de Moise, Ilie şi Iisus în pustie. Ei simbolizează abnegaţia desăvârşită şi neobosita râvnă spre mântuire.

Ermil diaconul, sf. martir sub Liciniu. Comem. la 13. I.

Ermiona: sf. fecioară, o fiică a sf. ap. Filip († 117). Comem. la 4. IX.

Erodiu *(barza, cocostârc):* în Biblie e simbolul gândurilor înalte, fiindcă îşi făcea cuibul în vârful chiparoşilor şi în cedrii Libanului (Psalmi 103, 18). E şi simbolul moravurilor bune, fiindcă emigrează şi revine tot la acelaşi anotimp (Ieremia 8, 7). O legendă ni-l prezintă ca pasăre binecuvântată de către Domnul Hristos, fiindcă la moartea Domnului a rotit în jurul crucii şi a strigat mereu: „Întăreşte-l! Întăreşte-l!".

Eternitatea (veşnicia) simbolic este înfăţişată printr-un izvor ce curge întruna şi nu mai sfârşeşte. Un alt simbol al eternităţii este inelul, care nu are capăt. În arhitectură e reprezentată prin forma rotundă a bisericilor de stil bizantin şi prin rotunjirea formelor de stil romanic. Romanii înfăţişau eternitatea printr-o femeie, care ţine în mână globul terestru, ori îl are la picioare, şi printr-un şarpe ce-şi muşcă coada.

Eudochia, Eudoxia (gr. = de bun neam, renumită): sf. cuvioasă şi martiră în Baalbek în Liban († 114). A înviat pe fiul dregătorului din Iliopole şi l-a încreştinat. Comem. la 1. III.

Eufemia (gr. = de bun renume): sf. martiră în Calcedon († 307) în goanele lui Deciu. Comem. la 11. VII.

Eufrasia (gr. = bună cuvântare): martiră în Nicomedia în persecuțiile lui Maximilian. Comem. la 19. I.

Eufrosina, Erosina (gr. = luminoasă, veselă): sf. cuvioasă fecioară († 400). Comem. la 25. IX.

Eugen, Eugenia (gr. = născut din nobilime). Sf. Eugen mărturisitorul. Comem. la 17. II.

Eugenia: sf. cuvioasă martiră în Roma. A trăit într-o mănăstire de monahi tunsă și îmbrăcată ca bărbații și a fost mult timp egumenul acestei mănăstiri. Comem. la 24. XII.

Euharistia (gr. = mulțumire, *Sf. Cuminecătură*) e cea mai momentuoasă dintre cele șapte Taine ale Noului Testament, în care creștinul primește corpul și sângele adevărat al lui Hristos, sub chipul pâinii și al vinului. Se numește euharistie, fiindcă Iisus a dat mulțumire lui Dumnezeu la instituirea ei, din care pricină și preotul rostește la începutul canonului euharistic *„să mulțumim Domnului"*. Euharistia închipuie cina cea de taină, întreagă viața și îndeosebi moartea Domnului pe cruce, prin care ne-a adus viață adevărată și pe care ne-o împărtășește și azi prin Sfânta Cuminecătură (Ioan 6, 53). Precum pâinea și vinul dau putere corpului fizic, astfel Sfânta Euharistie dă putere sufletului. Metania mare ce o face creștinul înainte de Sfânta împărtășire închipuie adânca reverență către darul de grație cerească (după împărtășire nu facem metanie ori sărutare de icoane, ci numai închinare și semnul crucii, spre a nu vărsa sfintele daruri). Ne cuminecăm toți din același pahar, închipuind că toți avem aceeași osândă și aceeași mântuire. Creștinii se apropie la cuminecare cu lumini aprinse în mână, simbolizând că ei se apropie cu conștiința curată, luminoasă spre sublima Taină. Conform poruncii a patra bisericești, creștinul are să se cuminece de patru ori pe an, adică câte o dată în fiecare dintre cele patru mari posturi. Astfel cuminecarea o primește creștinul în fiecare anotimp, ca simbol că, precum acestea se schimbă în întreagă forma și înrâurirea lor, așa și creștinul să-și schimbe forma de viață prin curățire sufletească și prin sfințenie. În păresimi fiecare creștin trebuie să se cuminece, fiind sfântul și marele Post o aducere aminte de patima și moartea Domnului, care a instituit Sfânta Euharistie; la Paști ne împărtășim spre a simboliza învierea, înnoirea noastră sufletească. Sfânta Euharistie are trei elemente: pâinea, vinul și apa spre închipuirea Sfintei Treimi. Vinul încât se poate are să fie roșu, ca mai asemănător sângelui Mântuitorului. Marginea sfântului Potir, care închipuie coasta Mântuitorului, o sărutăm îndată după cuminecare în semn de adâncă mulțumire și de adorare a patimilor Domnului. Tipurile Sfintei Euharistii în Test. Vechi au fost: ploaia de mană, jertfa lui Melchisedec (Geneza 14, 18), apa ce a izvorât din stâncă, strugurele uriaș; în Test. Nou: minunea din Cana, înmulțirea pâinilor. Simboalele Sfintei Euharistii sunt: 1) peștele ce duce în spate o coșară cu pâine; peștele înseamnă pe Iisus, iar din latura coșării curge un lichid roșu însemnând astfel pâinea și vinul; 2) cerbul lângă izvor, ca referire la dorința vie după hrana cerească; 3) doi porumbei, ce beau apă dintr-o fântână săritoare, cum zice

Origen: „Eşti poftit zilnic la apa cuvântului lui Dumnezeu şi să stai la fântâna lui"; 4) mielul cu steag; 5) pelicanul şi fenixul; 6) teascul.

Euhologii *(sacramentalii, ierurgii, molitve, sfinţiri, sacramenta minora)* sunt acte publice (sfinţirea apei, sfinţirea caselor etc.) ale cultului extern divin; sunt rugăciuni, prin care se cere darul lui Dumnezeu asupra persoanelor sau lucrurilor, spre scopul cultului divin ori spre scopuri particulare. Sfinţirile se fac în diferitele momente ale vieţii, pe când sfintele taine împărtăşesc darul lor mântuitor numai în momentele principale ale vieţii. Euhologiile simbolizează curăţirea naturii de blestem, depărtarea relelor temporale, exorcizarea şi închipuie şi instrumentele darului dumnezeiesc spre mântuire. Simbolica ceremoniilor lor: vezi *la fiecare articol respectiv.*

Eulalia (gr. = elocvenţă): sf. martiră a credinţei în vârstă de 12 ani († 304). Comem. la 10. XII.

Eulogia: v. art. *Binecuvântare.*

Eusebiu (gr. = temător de Dumnezeu, Evsevie): sf. episcop în Samosata († 380). Comem. la 22. VI.

Eustella: sf. martiră în Franţa († 199). Comem. la 30. IV.

Eutalia (gr. = norocos, înfloritoare): sf. fecioară şi martiră în Sicilia († 250). Comem. la 27. VIII.

Eutimie v. *Eftimie.*

Eva (evr. = viaţă); ca prima femeie în lume, e prototipul femeilor şi mama tuturor oamenilor. Are concentrate în sine toate slăbiciunile femeieşti. Păcătuirea ei a fost expiată prin virtuţile Sfintei Fecioare. Că a fost făcută din carnea şi din oasele bărbatului, înseamnă unirea nedespărţită, ce trebuie să o aibă căsătoriţii întreolaltă, adică aceştia trebuie să fie o voinţă, o inimă, precum carnea şi oasele se ţin laolaltă. Crearea ei din coasta lui Adam înseamnă că femeia nu e capul bărbatului, dar nici sclava lui, ci este deopotrivă cu el. Femeia să recunoască superioritatea bărbatului, iar acesta să o considere ca născută din inima sa (Efeseni 5, 25). Zidirea Evei închipuie modul de instituire al bisericii. Precum Adam a adormit în mod supranatural şi în somn a fost alcătuită femeia, aşa a adormit Iisus pe cruce în somn supranatural şi prin somnul morţii Sale a alcătuit biserica. Coasta deschisă a Domnului e simbolul sacramentelor. Precum din aceea a ieşit sânge şi apă, aşa din Sfintele Taine iese darul, graţia de sus. Eva, mama tuturor oamenilor, e tipul Mariei, adevărata mamă a celor vii, care a şters blestemul adus de Eva şi ne-a câştigat viaţă supranaturală; e tipul Sfintei Maici şi prin aceea că şi Evei i s-a rupt inima când a strâns corpul rece al fiului său Abel, ucis de fratele lui, precum a doua Eva, Sfânta Maică Maria, a ţinut pe piept pe Fiul său cel ucis de fraţii Lui. În icoane Eva e înfăţişată cu un măr (simbolul păcatului) în mână şi acoperită cu frunze de smochin şi cu păr foarte bogat, ca simbol al recunoaşterii păcătuirii. Sf. Eva comemorată la 12 şi 14. XII şi Duminică înainte de Crăciun.

Evanghelia (gr. = veste bună) e colecția cărților celor patru evangheliști, în care se cuprinde viața Mântuitorului și învățăturile Lui. Aceste învățături s-au răspândit ca o veste bună, dumnezeiască, în lume. Citirea evangheliei de către preot simbolizează arătarea Mântuitorului în lume și învățarea Lui, iar ca un act de cult e un moment solemn, în care cu ochii sufleteşti îl vedem pe Iisus însuşi vorbind şi învățând; de aceea trebuie ascultată cu toată atenția şi evlavia, la care ne şi provoacă preotul prin „Înțelepciune! Drepți!", adică la auzul înțelepciunii să stăm drepți (coborâți din strane şi scaune), în semn de respect față de cartea înțelepciunii, cu fața spre altar, cu atenție, fiindcă nu preotul păcătos vorbeşte, ci Domnul însuşi; creştinii pot şedea şi în genunchi, spre a simboliza reverență şi mulțumită pentru învățăturile sfinte şi ca semn de supunere în fața acestora; ne asemănăm adică Mariei care, şezând lângă picioarele Domnului, asculta cuvintele Lui.

Citirea evangheliei o face numai preotul liturghisitor, care simbolizează pe însuşi Domnul şi pe Apostoli, pe când citirile celelalte le pot îndeplini şi diaconii şi lectorii. Se citeşte din uşile mari ale altarului (la apuseni de la altar, în partea evangheliului), simbolizând că evanghelia este cea mai de seamă dintre citirile bisericeşti, în vreme ce alte citiri (apostol, psalmi etc.) se fac în mijlocul bisericii. După citire (şi la începutul ei) preotul sărută evanghelia (v. *Sărutarea Evangheliei*), iar credincioşii înalță laudă „mărire...", fiindcă Dumnezeu s-a îndurat să ne dea învățătura şi lumina evangheliei. La citirea evangheliei de la Paşti se trag clopotele la fiecare vers, care sunt 12, însemnând că ea s-a propagat de către cei 12 Apostoli în toată lumea şi străbate şi azi prin mijlocirea bisericii şi că precum sunetul clopotului se lățeşte în toate părțile, aşa a străbătut şi cuvântul dumnezeiesc în toate regiunile. Sărutarea sfintei evanghelii şi închinarea în fața ei închipuie reverență adâncă către învățăturile Domnului. Scoaterea ei prin uşile împărăteşti şi aşezarea pe analog, în Duminicile anului, la utrenie, spre a o săruta poporul, simbolizează pogorârea Mântuitorului în lume şi predicarea mântuirii. Aşezată pe tetrapod, simbolizează pe Iisus Hristos predicând. Lumânările, ce le aprind credincioşii şi cea care o ține preotul în mână în decursul citirii ei înseamnă că lumina evangheliei a şters întunericul necredinței, ce dăinuia înainte de venirea Domnului şi că luminează şi astăzi în lume. Pe prestol, pe tronul lui Dumnezeu, are să fie totdeauna evanghelia, fiindcă ea închipuie fundamentul creştinismului şi pe însuşi Mântuitorul. În zilele săptămânale ale celor dintâi 5 săptămâni din Păresimi nu se citeşte evanghelia, ca simbol că păcătosul e lipsit de cuvântul lui Dumnezeu din cauza păcătoşeniei sale.

Evanghelia aşezată pe antimisul sfintei mese înseamnă temeiul creştinătății, legea nouă şi pe însuşi Mântuitorul predicând poporului.

Evanghelia aşezată dimpreună cu o cruce, cu icoana şi cu o lumânare de ceară pe pieptul preotului mort, în sicriu, închipuie că preotul a fost propovăduitorul dumnezeiesc al evangheliei, a purtat crucea vieții şi a vestit patimile Domnului, a venerat pe sfinții lui Dumnezeu şi a fost ca o lumină pentru credincioşii săi.

Evanghelia lui Lazăr se numeşte pericopa din sfântul evanghelist Ioan (11, 1–52), în care ni se înfăţişează învierea lui Lazăr din morţi. Se obişnuieşte a se citi cu ocazia înmormântărilor, la uşa mormintelor (unii o citesc în faţa bisericii), fiindcă minunea aceasta este cea mai grăitoare dovadă şi întărire în credinţa că nu numai sufletul este nemuritor, dar şi corpurile vor învia la a doua venire. Precum a fost chemat Lazăr din mormânt, aşa vom fi chemaţi odată toţi cei din morminte să ne înfăţişăm la marea dare de seamă. Citirea acestei pericope este deci un semn de aducere aminte de moarte, de învierea corpurilor şi de judecata universală.

Evangheliarul *(evanghelistar)* e complexul celor patru evanghelii şi închipuie viaţa şi învăţătura Domnului Hristos. Pentru cuprinsul lui însemnat, e legat foarte luxos, ferecat cu aur şi argint, adesea înfrumuseţat cu pietre scumpe. Deasupra, la mijloc, are icoana învierii ori crucifixul, însemnând că ne prezintă istoria jertfei de răscumpărare; la cele 4 colţuri are icoanele celor 4 evanghelişti, care au scris-o şi au propovăduit-o; în dos are momente însemnate din viaţa Mântuitorului.

Evangheliste sunt patru năfrămi de pânză, având fiecare câte un chip al unui evanghelist. La sfinţirea altarului, ele se zidesc în cele patru colţuri ale prestolului. Închipuie întreaga creştinătate din cele patru părţi ale lumii, întemeiată pe cele patru sfinte evanghelii.

Evangheliştii sunt antitipurile celor patru mari proroci. În unele icoane sunt înfăţişaţi ca patru râuri, ce izvorăsc din stânca pustie, stâncă care închipuie pe Mântuitorul. La început au fost înfăţişaţi în formă simbolică sub chipul celor patru figuri înaripate (a omului, leului, boului şi vulturului), precum le-a văzut prorocul Ezechiel (1, 5; Apocalipsa 4, 7) în vedenie. Aceste figuri corespund spiritului profetic şi cuprinsului singuraticelor evanghelii (v. art. *Embleme*). Figurile simbolice sunt înaripate, de obicei cu două aripi, spre a închipui înălţarea gândurilor la Dumnezeire, figura simbolică a lui Matei e chiar cu nimb. Mai târziu apoi au fost înfăţişaţi evangheliştii în chip de oameni, fiecare cu emblema sa specifică, spre a se deosebi unul de altul. Iconografia creştină ne prezintă adesea aceste figuri de embleme îmbinate într-una.

Excursiuni se fac a doua zi de Paşti întru amintirea că Iisus a călătorit cu cei doi învăţăcei (Luca şi Cleopa) la Emaus (Luca 24, 13), după mărita Sa Înviere.

Exorcismul se face de către preoţi prin rugăciuni, prin însemnarea cu semnul sfintei cruci, prin suflare şi scuipare asupra Satanei de câteşitrei ori. Simbolizează puterea bisericii şi a slujitorilor ei asupra duhurilor necurate, putere împărtăşită mijlocit de către însuşi Mântuitorul, când a zis Apostolilor: „Iată dau vouă putere să călcaţi peste şerpi, peste scorpii şi peste toată puterea vrăjmaşului".

Ezechiel, nume evr., înseamnă Dumnezeu e tare. Sf. E.: profet în Test. Vechi († 597 î. Hr.). Comem. la 12. XII.

F

Fabian (*Fabius* = semănător de fasole); Sf. Fabian, papă şi martir în Roma († 250). Comem. la 20. I.

Facerea lumii *(creaţia)* şi căderea lui Adam se comemorează în Duminica lăsatului de brânză.

Facerea semnului crucii v. *Semnul crucii.*

Facerea semnului crucii şi descoperirea capului când trece creştinul pe lângă biserică, sau pe lângă o cruce (troiţă), e semn de reverenţă şi de respect către casa lui Dumnezeu şi către obiectul mântuirii. Constituie un fel de mărturisire a credinţei că în biserică e de faţă însuşi Mântuitorul în Sfânta Euharistie, iar pe cruce creştinul vede cu ochii sufletului pe Iisus cel răstignit.

Faclă *(torţă):* lumânare groasă din răşină. E simbolul fulgerelor (Geneza 15, 17; Psalmi 11, 6; Iov 41, 19) şi semnul tempestăţilor şi al nenorocirilor. Mai e simbolul luminii în opoziţie cu întunericul. Faclele se întrebuinţează la înmormântări, simbolizând lumina vieţii eterne şi spre a închipui că întunericul, noaptea este învinsă de lumină. La păgâni torţele serveau la îngropăciuni pentru luminarea materială, fiindcă dânşii făceau înmormântarea noaptea; la creştini, care îngroapă ziua, faclele sunt numai simboale. Faclele mai înseamnă libertate şi mântuire. Cele 7 făclii din Apocalipsă (4, 5) închipuie cele 7 puteri ale Duhului Sfânt.

Făclia este o lumânare mare de ceară şi are aceeaşi simbolică ce o are lumânarea. Făclia stinsă, ce serveşte ca monument sepulcral ori este numai pictată în relief pe monumente înseamnă viaţa pământească stinsă, sfârşită.

Făina de grâu ce se aducea la sacrificiile Testamentului Vechi era simbolul faptelor bune, cea de orz, ce se aducea la sacrificiul necredinţei, închipuia prepusul de necredinţă.

Faldisteriul, adică tronul arhieresc în biserica apuseană, situat în partea evangheliului din altar ori sanctuar,

înseamnă că în jurul tronului dumnezeiesc se cade să fie şi slujitorii lui, episcopii, iar cu înălţimea sa simbolizează datoria episcopului de a supraveghea pe credincioşii săi.

Fanare v. art. *Felinare.*

Fântâna se sfinţeşte la săparea ei, spre a închipui că Dumnezeu poartă şi acum grijă de fiii Săi şi le izvorăşte apă, precum în pustie a izvorât izraelitenilor apă din piatră. Se sfinţeşte prin rugăciuni, ca şi prin darul acesta să se preamărească Dumnezeu. Fântânile la holde, la răspântii sunt semnul milei creştine. Spre a fi ferită de duhurile rele, aproape în tot locul sunt străjuite de câte o cruce, de o troiţă. Se mai sapă o atare fântână întru amintirea unui răposat iubit, pentru eternizarea memoriei acestuia. Fântâna, şi cu deosebire fântâna vieţii, e simbolul mântuirii.

Fântâna de lângă proscomidier, în care preotul îşi spală mâinile la liturghie, precum şi fântâna de lângă baptisteriu, în care se varsă apa şi uleiul sfinţit de la botez spre a nu ajunge în loc necurat, închipuie curăţia sufletească ce trebuie să o aibă preotul la serviciul divin, precum simbolizează şi cinstea ce se dă obiectelor sfinţite, care trebuie ferite de pângărire.

Fântâna săritoare simbolizează viaţa harului, ce ni se dă în Sfânta Euharistie. Precum apa fântânii săritoare se întoarce iarăşi spre izvorul său, aşa şi cei ce au primit Sfânta Euharistie se împărtăşesc de darul şi de puterea de a se întoarce iarăşi către Dumnezeu.

Fânul e simbolul vieţii. Moartea coseşte şi uscă viţile, precum se coseşte şi se uscă (Isaia 40, 6) iarba.

Fânul, cu care se acoperă mesele şi casele creştinilor în ajunul şi în sărbătorile Crăciunului, înseamnă că Iisus, după naştere, a fost pus în ieslea cu fân şi că creştinii se pregătesc pentru primirea pruncului Iisus în casele lor şi în inimile lor.

Faraon (împărat egiptean) e simbolul puterii lumeşti a statului, cu tendinţa ei de domnire faţă de biserică, precum şi simbolul păgânismului faţă de împărăţia creştină. Mai închipuie şi pe fiii lumii, pe fiii veacului acestuia care nu recunosc Domn şi Dumnezeu peste ei, maltratează pe supuşii lor şi îi silesc să lucreze în zilele Domnului. Prin încăpăţânarea sa şi împotrivirea faţă de Dumnezeu, Faraon e simbolul celor robiţi sufleteşte, care nu iau în seamă admonierele de sus. Deşi Dumnezeu l-a admoniat prin plăgi, Faraon rămâne totuşi în nepăsare (Exod 11, 9). Este un veşnic memento al dreptăţii lui Dumnezeu; precum Faraon a ucis pruncii evreieşti în apă, aşa piere şi el prin apă. Faraon e chipul diavolului şi al păcatului strămoşesc urzit din sumeţie; iar egiptenii înecaţi în mare sunt simbolul demonilor şi ai păcatului, ce se îneacă în apa botezului. Pieirea lui Faraon înseamnă nemernicia puterii lumeşti faţă de atotputernicia dumnezeiască.

Fariseii sunt prototipul semidocţilor, care se cred mai presus decât ceilalţi oameni şi care numai litera legii o cunosc dar nu au simţul realităţii, nu au

inimă. Domnul Hristos îi pune adesea în contrast cu vameşii, care au inimă smerită şi vreau să se înalţe spre cele sufleteşti. În mustrările Sale, Hristos reprobă sofismul netrebnic al fariseilor faţă de nevinovăţia celor ce primesc învăţătura milei, virtutea umilinţei. („Cel ce se înalţă smeri-se-va, iar cel ce se smereşte înălţa-se-va"). În vorbirea vulgară, porecla de *farisei* se dă oamenilor făţarnici şi mândri, care vreau să se arate de ceea ce nu sunt, să arate mai mult decât ce sunt şi pot.

Faşa de la botez, până pruncul încă nu e botezat, înseamnă legăturile întunericului, ale păcatului strămoşesc. De aceea, în pridvorul bisericii, preotul dezbracă pruncul, îl dezleagă de faşă însemnând că îl dezleagă de omul cel vechi şi de legăturile păcatului strămoşesc. După ce s-a botezat şi miruit, pruncul e înfăşat din nou ca şi un simbol de legământ cu Hristos şi cu biserica Lui; mai însemnând acum faşa şi legătura dragostei către Dumnezeu. La opt zile, ori, după cum este obişnuit azi, îndată după botez, tot cu faşa se face spălarea noului botezat şi cu rostirea „îndreptatu-te-ai"; faşa la această spălare înseamnă nevinovăţia primită în botez.

Faur (fierar), după mărturia unei legende, e binecuvântat cu meşteşugul său. Maica Domnului, urcând dealul Golgotei, a întâlnit pe un faur care cobora de pe deal şi care i-a spus cum l-au silit păgânii să facă piroane lungi şi groase pentru pironirea lui Iisus; dar el le-a dat prin foc şi le-a făcut mici şi subţiri de tot. Maica Domnului l-a binecuvântat pentru acest semn de milă şi i-a zis: „fii binecuvântat meşter fierar, să dai o dată cu ciocanul şi să-ţi câştigi banul".

Faust, Fausta, Faustini, Faustina (lat. = norocos, fericit): sfântul Faust, martir împreună cu Andrei Stratilat († 250). Comem. la 12. VII.

Febe *(Fibi):* sf. diaconiţă, numită de către sf. ap. Pavel de conducătoarea comunităţii din Chenhrea Corintului (Romani 16, 1).

Febronia, Fevronia (gr. = din neamul febronilor): sf. fecioară şi martiră din Nisibi († 304). Comem. la 25. VI.

Februarie: a şasea lună în calendarul bisericesc, a doua în cel solar. Romanii au închinat-o în cinstea zeului Faber, Februarie, către care în primele 8 zile aduceau rugăciuni pentru sufletele morţilor, iar la sfârşitul lunii făceau serbările ispăşitoare (Februaliile). Ca o rămăşiţă transmisă şi adaptată în acest sens se serbează la noi Sâmbăta ecumenică înainte de Duminica judecăţii (de obicei pe la capătul lui Faur). Sărbătoare bisericească are numai Întâmpinarea Domnului (2 februarie). Meteorologia populară practică pune zilele de la începutul lunii acesteia ca semne de orientare în mersul vremuirilor de iarnă, câtă mai este: de aceea la 2 februarie, la Stretenie, dacă e zi cu soare (ursul îşi vede umbra), va mai dăinui iarna încă 40 de zile. Cu Februarie încep adică schimbările atmosferice, cu zile mai lungi, cu soare mai tare. Poporul mai ţine pe sf. Trifon (1), pe Haralambie (v. *art.*) iar la 15 Martinul de iarnă, un fel de lupercalii

spre a fi feriţi de lupi. Biserica latină a închinat-o apostolului Petru.

Fecioara Sfântă şi-a avut cultul ei din începuturile creştinismului. E adorată ca Sfântă Fecioară, ca Născătoare de Dumnezeu, ca Maică sfântă şi preacurată. Din această adoraţie derivă înfăţişarea Sfintei Fecioare în felurite chipuri în icoanele sfinte. După tradiţie, chipul Sfintei Fecioare să-l fi făcut mai întâi evanghelistul Luca, care a fost şi pictor. În timpurile primare i s-au împrumutat trăsăturile feţei de la statuia Minervei, adaptate cu cele relatate în evanghelii despre Sfânta Fecioară. În secolele prime era închipuită ca o fiinţă cerească, voalată, cum era portul evreilor, şezând pe scaun, în poală cu micul prunc Iisus. Mai târziu e înfăţişată ca împărăteasa cerurilor şi regina îngerilor, înconjurată de îngeri ori purtată de ei cu cântări de laudă şi având coroană pe cap. Tot ca regina cerului sufletesc e înfăţişată conform Apocalipsa 12, 1, ca o femeie îmbrăcată cu soare, având luna sub picioare şi pe cap o cunună cu 12 stele. Stelele închipuie pe cei 12 Apostoli, care au prorocit pentru dânsa. Luna de sub picioarele ei înseamnă pe păgâni; iar şarpele, ce-l vedem adesea călcat de Sfânta Fecioară, simbolizează pe şarpele din rai, pe diavolul şi păcatele învinse. Ca Maică fericită o înfăţişăm cu coroană pe cap şi cu pruncul în braţe, iar ca Maică duioasă are adesea simboalele celor şapte bucurii în formă de roze; ca Maică îndurerată e străpunsă de 7 săgeţi, chipul celor şapte dureri, ori o vedem alungată de balaurul cu 7 capete şi 10 coarne (Apocalipsa 12, 3; Matei 2, 13). Ca Maică rugătoare şi mijlocitoare pentru cei păcătoşi e înfăţişată în chip de Maică duioasă, îngenunchind; ca ajutătoare a creştinilor, o vedem într-o cupă mare, din care curge apă vindecătoare de boale; ca ocrotitoare, e zugrăvită cu mâinile întinse. În icoanele judecăţii eterne stă de-a dreapta Fiului, către care conduce cetele drepţilor şi se roagă pentru cei condamnaţi; adesea e înfăţişată în rugul arzând, ţinând pruncul în braţe şi prorocul Moise îngenunchind în faţă (*Triod*, Duminica 4 din Post); această înfăţişare simbolizează fecioria Preacuratei (v. şi art. *Icoana Preacuratei*).

Fecioarele înţelepte din evanghelie (Matei 25) sunt simbolul acelor suflete care îşi caută mântuirea şi îşi pregătesc fericirea veşnică; mai închipuie apoi şi virtuţile creştine. Fecioarele nebune, neînţelepte închipuie pe toţi cei neîngrijitori de mântuirea lor proprie; acestea mai simbolizează şi păcatele, în opunere cu virtuţile. În vechimea creştină fecioarele au fost înfăţişate la intrarea bisericilor ca îndemn spre virtute şi spre ferirea de păcate, de neînţelepciune. Iconografia ni le prezintă şi în jurul Domnului Hristos, pe cele înţelepte la dreapta ca simbol de fericire, iar pe cele nebune la stânga Lui, în semn de condamnare veşnică a acestora.

Fecioria înseamnă curăţie, sfinţenie morală şi nevinovăţie corporală şi sufletească. Simboalele fecioriei Sfintei Născătoare sunt: rugul lui Moise, o grădină închisă, o poartă închisă, un crin ce răsare dintre spini ori dintr-o sticlă străvezie. La păgâni se credea că fecioria fizică împrumută oarecare putere magică (vestalele); tot aşa în demo-

nologia evului mediu, unde invocarea spiritului trebuia să o facă o fecioară.

Felicia, Felicitas (lat. = fericită): sf. martiră în Roma cu 7 fii ai săi († 108). Comem. la 10. VII.

Felician (lat. = fericit): sf. martir în Roma, iubitor de săraci († 286). Comem. la 9. VI.

Felinare (fanare), ce se întrebuinţează la procesiuni, conducte etc. pentru ca să nu se stingă lumănările, simbolizează aceeaşi ca şi lumănările şi torţele.

Felix (lat. = norocit): sf., episcop în Nola, făcător de minuni († 256). Comem. la 14. I.

Felon *(Fenol, Mantia, Penula, Casula, Planeta, Sfită),* de la grec. *faion* = acopăr şi *otos* = tot, este veşmânt liturgic preoţesc, fără mâneci, în formă de cort (casula) şi care acoperă toate celelalte veşminte. Fenolul, ca haină liturgică, este simbolul curăţiei sufleteşti şi al sfinţeniei. Având forma supraveşmântului şi a purpurei, ce le purtau regii la festivităţi publice, felonul este şi icoana hlamidei roşii, în care fusese îmbrăcat şi batjocorit Iisus. El mai închipuie dreptatea şi dragostea creştinească ce trebuie să le aibă preoţii slujitori. Felonul simbolizează întreagă viaţa lui Iisus: marginile dimprejur înseamnă întruparea, câmpul luminat simbolizează învierea, iar crucea cusută pe felon închipuie patimile şi moartea lui Iisus pe cruce. Un fel de manta în 4 cornuri, ca veşmânt obişnuit la evrei şi care se aseamănă cu felonul, a purtat şi Iisus şi Apostolii Săi.

Femeia apocaliptică (Apocalipsa 12) este simbolul Fecioarei sfinte. Sfânta este înfăţişată înconjurată de raze, adică cu aureolă de soare, având luna sub picioare, unde stă şi balaurul învins de dânsa. Femeia apocaliptică mai închipuie şi religiunea supranaturală, care luminează toate şi învinge toate ispitirile şi nenorocirile.

Fenix, pasărea legendară, care renaşte din cenuşa sa proprie, e simbolul nemuririi şi al Mântuitorului. Păgânii credeau că pasărea aceasta se arde pe sine însăşi în cuib, iar din cenuşa-i proprie iese, învie mai frumoasă şi mai tânără de cum fusese. În mitologia egipteană e închipuită ca un vultur, cu creastă, cu pene aurii în jurul gâtului şi cu coadă albă. Când îşi prevedea sfârşitul, se transforma într-un cuib de plante aromatice, iar din oasele ei renăştea un nou fenix. O legendă iudaică crede că dintre toate vieţuitoarele numai fenixul nu a gustat din pomul oprit din rai; de aceea i s-a dat nemurirea. Cu referire la biserică, fenixul e simbolul evoluţiei bisericii; şi aceasta adică din prigoniri, asupriri, din moarte iese tot mai maiestuoasă, mai puternică. În fine, mai închipuie şi viaţa creştinului adevărat, care după viaţa pământească, după moartea corpului, învie spre o viaţă sufletească, mai frumoasă.

Fenol v. art. *Felon.*

Ferăstrăul este emblema sfântului apostol Simon şi a proorocului Isaia, care au murit martirizaţi prin ferăstruire.

Ferdinand (germ. = apărător curajos); sf. rege în Castilia († 1152). Comem. la 30. V.

Ferestrele sunt simbolul simţurilor omeneşti. Spiritul rău, cu toate ispitele sale, intră prin simţuri. Sf. ap. Pavel numeşte pe creştini de temple ale lui Dumnezeu (II Corinteni 6, 16) şi cere de la dânşii să-şi aplice reţele la ferestrele simţurilor (cum erau la ferestrele templului din Ierusalim spre a nu intra aci necurăţia), ca să nu intre în inimile lor nimic din gândurile şi poftele rele. Ferestrele bisericilor, la început, se construiau foarte mici, spre a simboliza că biserica nu are lipsă de lumină naturală, cât mai vârtos de luminarea supranaturală sufletească, de mărirea lui Dumnezeu. Mai târziu ferestrele s-au construit tot mai mari; s-au colorat însă, ca puţina zare ce strălucea printr-însele să mărească mistica serviciilor divine şi să simbolizeze gândurile pioase ale creştinilor; în biserică se oficiază servicii tainice, care au să fie cuprinse mai mult cu ochii sufleteşti şi nu atât cu cei trupeşti. Astfel ferestrele lungi, colorate, închipuie frumseţea Ierusalimului ceresc, rozetele cu frunze prinse într-un cerc înseamnă împărăţia creştină; cercul anume închipuie pe Dumnezeu şi veşnicia, iar figurile de frunze înseamnă a) cele cu trei frunze pe Sfânta Treime; b) cele cu patru închipuie lumea, crucea, pe evanghelişti, virtuţile cardinale; c) cele cu şapte frunze simbolizează cele şapte daruri ale Duhului Sfânt, cele şapte taine, precum şi cele şapte zile ale creaţiunii. Ferestrele stilului roman, cu cercul său, cu formă ascuţită şi cu rozete au simbolica următoare: cercul închipuie globul pământului şi deşertăciunea celor pământeşti, iar roza înseamnă „floarea din rădăcina lui Iesei", din care a răsărit Mântuitorul, adică pe Maica Sfântă. Ferestrele acestui stil mai au şi forma tablelor lui Moise, care ne aduc aminte de datoria de a păzi legea Domnului şi poruncile Lui şi înseamnă că în biserică se propagă numai cuvântul lui Dumnezeu.

Fericirile sunt 9 sentinţe de virtute morală luate din predica de pe munte (Matei 5). Simbolizează timpul predicării Mântuitorului, iar introducerea lor în cultul divin ne îndeamnă a urma întru toate acestor sentinţe sfinte. Cântarea lor după psalmii de tipic, care înseamnă proorociile Testamentului Vechi, închipuie că aceste prorocii s-au împlinit cu adevărat în Iisus Hristos.

Feştanie v. art. *Sfinţirea apei.*

Feştania *(sfinţirea caselor),* ce se face de către preot prin casele creştinilor în Ajunul Crăciunului, înseamnă vestirea de bucurie a îngerilor în noaptea Naşterii Domnului. Se sfinţesc casele la Ajun spre a fi ferite de rele şi ca să fie vrednice de primirea Domnului Hristos, care s-a născut pe pământ şi care bate la uşa fiecăruia pentru deschidere.

Festum lumini v. art. *Întâmpinarea Domnului.*

Ficul v. art. *Smochinul.*

„Fie numele Domnului...", cântare liturgică la sfârşitul liturghiei, înseamnă tăria lui Iov, care a binecuvântat tot ce a

făcut Dumnezeu. La sfârşitul liturghiei, creştinii încă dau mulţumire pentru jertfa cea mare a sfintei liturghii şi laudă numele Domnului.

Filacterii, între obiectele de ritual ale Testamentului Vechi sunt nişte pieliţe de pergament cu inscripţii din lege. La rugăciune credincioşii le legau cu curele una la cap şi alta la mâna stângă. Au servit ca semne de aducere aminte de lege şi de împlinirea ei (Exod 13, 9). Filacteriile au fost privite ca obiecte sfinte, apărătoare de boale, de primejdii şi de orice ispită.

Filaret (gr. = milostiv) *milostivul:* sf., distins prin iubirea de săraci şi milostenie († 780). Comem. la 1. XII.

Fildeşul (Psalmi 44, 10). Pentru culoarea-i albă strălucitoare, pentru fineţea şi tăria lui era preţuit în vechime ca şi aurul (Solomon are tronul, iar în Tir sunt palate de fildeş). Palatele de fildeş sunt simbolul măririi lui Mesia, a cărui mărire se manifestă prin învăţăturile, minunile, sfinţenia vieţii şi prin gloria cerească.

Filimon (gr. = iubitor): sf., ucenicul sf. ap. Pavel, care l-a şi convertit; martir († 67). Comem. la 22. XI. Alt Filimon: sf. martir, făcător de minuni. Comem. la 14. XII.

Filip (gr. = iubitor de cai): sf., apostol, din cei 12. Martir († 81), spânzurat cu capul în jos. A predicat în Frigia. Comem. la 1. V. şi 14. XI.

Filonela (gr. = cea mai plăcută): sf. ucenică şi rudenie a sf. ap. Pavel († 90). Comem. la 11. X.

Filotea (gr. = plăcută): sf. fecioară şi martiră în Roma († 300). Comem. la 10.VIII.

Fimbrii v. art. *Agrafe.*

Finicul *(palmier, curmal)* e cel mai înalt arbore în Orient şi la Sud, ale cărui ramuri cresc numai la vârf şi sunt pururea verzi. Înălţimea lui simbolizează învingerea asupra morţii, la care nimeni n-a putut ajunge afară de Hristos, iar ramurile, totdeauna verzi, înseamnă că învingerea aceasta va fi veşnică şi împărăţia lui Iisus nu va avea sfârşit. Cu ramuri de finic a fost întâmpinat Iisus la intrarea în Ierusalim. Ramura de finic e şi insigniul martirilor, ca simbol că ei au învins patimile şi moartea.

Fiul pierdut *(rătăcit, curvar* – Luca 15) e simbolul căinţei adevărate, al lepădării de plăcerile lumeşti şi al îndurării nemărginite a lui Dumnezeu. Cele trei stări: *Ruperea legăturii* cu tatăl, *oprirea din calea rătăcirii, iertarea* şi bucuria tatălui sunt icoana vieţii noastre şi calea mântuirii. Şi noi, fii ai lui Dumnezeu, rupem legătura cu Dumnezeu prin neîmplinirea poruncilor şi ne risipim averea sufletească, dar trebuie să ne oprim cu toată inima din calea răutăţii şi să cerem iertare. *Fiul cel mic* din parabolă simbolizează pe oamenii aplecaţi spre patimi, care se depărtează de Dumnezeu, de casa poruncilor Lui. *Fiul cel mare* închipuie pe oamenii cei drepţi, pe care i-a făcut Dumnezeu la început, căci

păcătoşii au devenit ca atare numai mai târziu, în urma îndemnurilor diavoleşti. *Avuţia* înseamnă darurile cereşti, darurile sufleteşti (minte, voie liberă, judecată, nemurire) care Dumnezeu le-a dat tuturora, drepţilor şi păcătoşilor, de care însă aceşti din urmă nu ştiu să se folosească. *Ţara străină* simbolizează câmpul fărădelegilor. *Foametea* închipuie golătatea, lipsa de mângâiere, ce o simte sufletul cel depărtat de Dumnezeu. *Cetăţeanul* stăpân e chipul diavolului, căruia sufletul depărtat de Dumnezeu i se supune cu slugărnicie, adică păcătosul se aruncă mai departe în adâncimea păcatelor. *Porcii* înseamnă patimile josnice şi pe oamenii afundaţi în păcate; precum porcul cu capul plecat spre pământ nu priveşte către ceruri, aşa omul depărtat de Dumnezeu crede să afle mângâiere în plăcerile pământului. *Rădăcinile* sunt plăcerile senzuale, ce le caută mereu păcătosul; la gustare ele au o dulceaţă oarecare, dar mai apoi sunt pline de amăreală; aşa şi păcatul la început amăgeşte cu dulceaţă, ca apoi să ne amărască. *Hainele zdrenţuite* înseamnă fărâmiţarea hainei sufleteşti ce se rupe zi de zi, încât omul ajunge zdrenţuit de patimile sale. *Întoarcerea* e simbolul căinţei adevărate, sincere, conştiinţa izvorâtă din lipsuri; suferinţa îl mustră în ultimul său pas spre prăpastie şi el se hotărăşte să se întoarcă. *Primirea* din partea tatălui închipuie iubirea nemărginită a lui Dumnezeu către omenirea rătăcită. *Veşmântul cel dintâi* închipuie nevinovăţia şi curăţia sufletească ce o primeşte omul la botez. *Inelul* este semnul darului Duhului Sfânt (II Corinteni 1, 22), ce-l primeşte creştinul în taina sfântului mir; unde e păcatul, acolo se pierde acest dar. *Încălţămintea* înseamnă scut şi apărare, spre a nu se mai întoarce păcătosul pe calea rătăcită şi să nu-l mai poată muşca şarpele veninos (Psalmi 90, 13), adică diavolul.

Flacăra v. art. *Para de foc.*

Flagelarea e simbolul celei mai desăvârşite căinţe. În secolul XIII s-a constituit secta flagelanţilor, care, pentru iertarea păcatelor, îşi chinuiau corpul bătându-l cu bice de curea, prevăzute la capete cu plumb, cu cuie etc. După flagelare îşi ridicau mâinile către cer cerând iertarea de sus. Biserica noastră condamnă acest mod al pocăinţei.

Flavia (lat. = bălai): sf. fecioară şi martiră, sora sf. Placidus, în Messina († 541). Comem. la 5. X.

Flavian (lat. = bălai): cuvios anahoret într-un munte, unde 60 de ani nu a vorbit cu nimeni. Comem. la 15. II.

Flaviu (lat. = bălai): fratele împ. Vespasian, martir la 95. Comem. la 22. VI.

Floarea lacrimilor (crinul) e floarea binecuvântată. Legenda ne spune că, în fuga lor spre Egipt, Iosif şi Maria poposiră la umbra unor spini. Cum privea Maria copilaşul din braţe iar în gând i se imagina vedenia măcelului (pruncilor) din Betleem, i s-au umezit ochii şi şi-a şters lacrimile cu scufiţa lui Iisus, pe care o aşeză pe o tufă să se uşte. La plecare, câtă nu le fu mirarea când, în locul spinului, văzură un lujer verde, iar pe locul scufiţei o floare albă ca zăpada,

crinul ca un potir de cristal. Crinul culege şi azi cel dintâi lacrimile de rouă ale dimineţii.

Floarea soarelui e simbolul creştinului. Precum aceea se îndreaptă necontenit spre soarele astral, tot aşa şi creştinul să se îndrepte veşnic spre soarele Hristos.

Floarea Paştilor (vioreaua) e floare legendară. Maica sfântă atât de cu amar se tânguia la cruce, încât şi Domnul Hristos a început să lăcrimeze, iar lacrimile Lui s-au prefăcut într-o floare albastră, ca şi ochii Lui. Iisus a zis atunci: „Iată ochii mei, culege-i, ei au să iasă şi de sub zăpadă şi să vestească patimile şi învierea mea". Jidovii le-au astupat cu pământ şi cu gunoi, ca să nu mai crească, dar ele au crescut şi de sub pământ. O altă legendă ne mai spune că crucea Domnului s-ar fi aflat chiar de pe urma acestor viorele, care s-au fost prins de cruce, când au dezgropat-o din pământ; de atunci a rămas obiceiul ca în Vinerea patimilor sfânta cruce să se împodobească cu viorele. Se mai numeşte şi *floarea jalei,* după legenda că viorelele ar fi răsărit din lacrimile de jale ale Sfintei Maice, când urca Golgota; în acest înţeles şi culoarea violetă a florii acesteia a devenit culoarea simbolică a doliului.

Floarea suferinţei *(Floarea Golgotei, Fl. patimilor, Passiflora, Ceasornic):* plantă agăţătoare cu frumoase flori aurii. Ne spune o legendă că, în calea spre Ierusalim, Mântuitorul ar fi lăcrimat şi, căzând o lacrimă pe floarea patimei, aceasta ar fi exclamat: „să fii binecuvântat fiul lui David", după care şi Domnul ar fi binecuvântat-o. Când se ruga Iisus pe Muntele Olivilor, picăturile de sânge ale sudorilor Sale au fost absorbite de floarea suferinţei. În dimineaţa Învierii, de pe locul unde a vorbit cu Mântuitorul, Maria Magdalena culesese o floare, floarea patimilor, care purta toate insigniile patimilor sfinte, de pe urma căror însuşiri iezuitul Ferrari i-a dat numirea de floarea patimilor. Corola punctată roşiatic se aseamănă cununii de spini; cele 5 stigme ne-ar da cele 5 rane; ovarul închipuie paharul suferinţei, pistilul ar simboliza stâlpul de biciuire; cele trei bobiţe ne dau cele 3 cuie; frunza e asemănătoare lancei sfinte, lujerii simbolizează biciul, iar floarea albă ne prezintă nevinovăţia lui Iisus. În icoanele sfinte întâmpinăm floarea suferinţei cum se cătără pe crucea Domnului.

Flora (lat. = înflorită): martiră în Roma († 254) sub Gallienus. Comem. la 29. VII.

Florian (lat. = strălucitor, înfloritor): sfânt, martir în goanele lui Diocleţian († 304). Patronul pompierilor şi al tuturor celor ce lucrează cu focul (fauri, mecanici...). Comem. la 4. V.

Floriile *(Intrarea lui Iisus în Ierusalim, Duminica Floriilor, Dies palmarum sive floris):* sărbătoare împărătească în Duminica dinainte de Paşti. Simbolizează timpul din urmă al măririi lui Iisus şi intrarea Lui în Ierusalim. În ziua premergătoare, adică în Sâmbăta lui Lazăr, se aduc cu procesiune la biserică ramuri verzi (salcă, răchită, palmier,

măslin) în sunetele cântării „Învierea cea de obşte..." închipuind pe copii şi pe poporul evreiesc, care l-au întâmpinat pe Iisus cu osanale şi cu ramuri de finic. Ramurile se sfinţesc după evanghelia utreniei şi se împart credincioşilor (în unele biserici se împart la miruirea de la liturghie); aceştia le ţin în mână în decursul serviciului divin simbolizând pe poporul evreiesc, care a întâmpinat pe Iisus cu ramuri de finic. Creştinii duc apoi sălcuţele sfinţite pe la casele lor, ca talismane creştineşti, apărătoare de boale şi de ispitele celui rău. Prin purtarea lor în mână şi aducerea în casele noastre mărturisim că vom fi statornici în hotărârea de a fi creştini reînviaţi şi că nu vom face ca şi evreii faţă de Mesia, adică azi să-i strigăm „osana", iar mâine să cerem: „răstigneşte-l!". Ramurile în mâinile credincioşilor mai închipuie şi învierea lui Iisus şi învingerea Lui asupra morţii. Înseamnă şi faptele bune, cu care să ne înfăţişăm în Ierusalimul cel nou, în cetatea cerească. – În biserica apuseană, după sfinţirea răchitei, stropirea cu agheasmă şi tămâierea ei se face procesiune, ca simbol al intrării lui Iisus în Ierusalim. În frunte se poartă crucifixul acoperit cu văl, care închipuie pe Iisus cel ce merge în Ierusalim spre patima morţii, iar creştinii cu ramurile simbolizează pe evreii întâmpinători. Prapori nu se poartă, din cauza doliului de Săptămâna mare.

Florile sunt cele mai simple, dar cele mai frumoase făpturi ale Creatorului; toţi le iubesc şi le ocrotesc. De aceea slujesc ca simbol al iubirii lui Dumnezeu către oameni şi al iubirii oamenilor către Dumnezeu. Sunt emblema frumuseţii şi a binelui şi simbolizează frumuseţea vieţii morale sufleteşti, după care însuşire fiecare sfânt îşi are floarea sa specifică (de exemplu floarea sf. Ioan, sânzienele etc.); sunt chipul providenţei dumnezeieşti şi ne îndeamnă la încredere, la recunoştinţă şi la mângâiere; căci dacă Dumnezeu poartă de grijă şi acestor făpturi neînsemnate, le îmbracă şi le înfrumuseţează („vedeţi crinii câmpului..."), cu atât mai vârtos se îngrijeşte de noi, care trebuie deci să-i fim recunoscători şi încrezători. Ca simboale ale nevinovăţiei, le vedem în mâinile şi pe capetele mirilor. Ca podoabe ori ca chipuri pe morminte, pe cruci şi monumente sepulcrale sunt simboalele faptelor morale, semne de iubire către cei adormiţi, mai servind şi ca îndemn să ne înfrumuseţăm sufletele cu podoaba virtuţilor, care singure ne petrec şi dincolo de mormânt. În acest înţeles şi ca simbol al mântuirii, izvorâte din mormântul Domnului Hristos, se obişnuieşte în unele biserici (mănăstiri) împărţirea de flori la Vinerea mare (*Tipic bisericesc,* Bucureşti). La serviciul luării de pe cruce, când sfântul epitaf se aşază pe estrada din mijlocul bisericii, preotul răsfiră flori pe el, iar la sfârşitul serviciului divin şi după plângeri, cu ocazia sărutării sfântului epitaf, împarte fiecărui creştin câte o floare în semn de aducere aminte că prin moartea Domnului ne-a răsărit floarea mântuirii, pentru a cărei câştigare ni se cere să ne înfrumuseţăm cu florile virtuţilor, ale faptelor bune, frumoase, al căror simbol chiar sunt florile. Florile sunt chipul nevinovăţiei, bucuriei sufleteşti, al martiriului (crinul), precum şi al deşertăciunii (florile veştejite). În Sfânta Scriptură obvin

adesea atât în Test. Vechi (Cântarea cântărilor), cât şi în Test. Nou (în asemănări). La sărbători mai însemnate (Paşti, Rusalii...) ornăm cu flori altarele, biserica, icoanele, crucile, închipuind printr-însele inimile credincioşilor, care încă au să fie înfrumuseţate cu florile virtuţilor. În unele biserici se împart credincioşilor flori sfinţite, în prima ori a doua zi de Paşti, care flori simbolizează mântuirea ce a răsărit din mormântul Domnului prin înviere pentru tot creştinul, îndemnând pe toţi la înfrumuseţarea lor sufletească. Florile sunt şi chipul iubirii; împărţirea lor înseamnă că creştinii să se înfrumuseţeze cu virtutea iubirii creştine pe temeiul darului învierii. Împărţirea de flori (roze) la Paşti îşi are şi legenda sa (v. art. *Oul de Paşti*).

Florile ce le folosesc mirii la cununie, ca cununi pe cap ori ca jerbe, înseamnă strălucirea fecioriei.

Florile şi plantele se sfinţesc în biserica apuseană la Sântămărie (15 august), după tradiţia că în sicriul Sfintei Fecioare, după suirea ei la cer, s-au aflat numai flori. Prin sfinţirea aceasta biserica îndeamnă pe creştini la adorarea Ziditorului, care ne-a dăruit plăcerea florilor şi folosinţa plantelor şi să venereze pe Sfânta Fecioară, care este roza creştinătăţii, chipul blândeţii şi al milei.

Fluturele, după analogia ieşirii lui din păpuşă, din larva moartă în decursul iernii, este simbolul învierii corpurilor. Fluturele mai este şi chipul omului; precum acela, atras de flacăra orbitoare a luminii nu mai poate scăpa până nu se prăpădeşte, tot astfel este şi omul slab sufleteşte, pe care îl atrag ispitele şi plăcerile lumii ca nişte raze orbitoare, în a căror strălucire se pierde asemenea unui fluture. Ca simbol al deşertăciunii lumeşti îl găsim adesea înfăţişat pe monumentele sepulcrale, pe morminte.

Foametea, ca şi calamitate naturală, pricinuită de secetă, ori de lăcuste (II Regi 8, 1; 6, 25) în Palestina, e simbolul pedepsei lui Dumnezeu asupra poporului ales. În parabole (Luca 15) foametea închipuie lipsa de mângâiere, ce o simte sufletul depărtat de Dumnezeu, adică lipsa de povaţă, de învăţătură bună şi de îndemn creştinesc.

Focul, ca şi vântul, după puterea lor specifică, simbolizează cele sufleteşti şi supranaturale. Focul în Biblie închipuie şi sfinţenia dumnezeiască (Levitic 9, 24), ce se arătase în focul lui Aron, care ardea şi arde necontenit pe altar. Fiindcă focul constituie cel mai curat, puternic şi încălzitor element, el mai înseamnă puterea şi mărirea lui Dumnezeu (Exod 24, 17; 3, 2; 19, 18), care încălzeşte, nimiceşte şi învie (I Corinteni 3, 13; Psalmi 96, 3) prin iubirea şi graţia Sa. Focul pogorât peste Apostoli închipuie luminarea minţii, curăţirea de păcate şi încălzirea inimii către Dumnezeu; de aceea se şi numesc ei lumina lumii (Matei 5, 14); iar pogorârea Duhului Sfânt în chipul limbilor de foc simbolizează împărtăşirea darului cuvântului, al limbii, al vorbirii, prin care apostolii aveau să înveţe pe toţi oamenii de toate limbile. Focul din rugul lui Moise (Exod 3, 2) simbolizează pe Dumnezeu, care a

cercetat pe popor nu spre a-l pedepsi, ci spre a-l susţine şi înălţa („Domnul Dumnezeu foc mistuitor este"). Focul e simbolul Sfântului Duh şi al Sfintei Treimi; are 3 părţi alcătuitoare: para, lumina şi căldura, adică 3 lucruri diferite şi totuşi este acelaşi foc. Pedepsele eterne se arată prin foc (Matei 5, 22), iar unele virtuţi ca adevărul, dreptatea, fericirea şi durerea sunt adesea închipuite prin foc şi prin lumină.

Focul îl sfinţeşte biserica apuseană la deniile din Sâmbăta mare, înainte de procesiunea învierii. Focul acesta se produce prin piatră, cu amnarul, spre a simboliza pe Mântuitorul, care a ieşit şi a înviat din mormântul de piatră, şi înseamnă căldura ce se aprinde în inima creştinului prin harul dumnezeiesc; focul, ca lumină, mai închipuie conştiinţa creştină luminată de dreptate. Sfinţirea şi producerea focului se săvârşeşte în afară de biserică, însemnând că mormântul Domnului a fost afară de Ierusalim. De la focul acesta se aprind apoi toate luminile, stinse mai înainte, din biserică. Deodată cu focul se sfinţesc şi cele cinci bucăţi de tămâie, ce se aplică în lumânarea de Paşti. După ce procesiunea de înviere reintră în biserică, se sfinţeşte şi se aprinde de la focul sfinţit o lumânare mai mare de ceară, lumânarea de Paşti, care încă închipuie pe Iisus, cel înviat, pe cel ce încălzeşte inimile credincioşilor cu focul dragostei sale dumnezeieşti.

Focul din cădelniţă simbolizează dumnezeirea lui Iisus.

Focul nestins şi viermele neadormit simbolizează chinurile iadului.

Focul sfânt la evrei s-a numit focul ce ardea ziua-noaptea la templu. Închipuia dumnezeirea, care s-a arătat izraeliteniIor în stâlp de foc, iar lui Moise în rugul arzător.

Focuri. Un obicei, rămas de la romani, strecurat la iudei şi trecut şi la poporul nostru, este aprinderea focurilor în preseara unor sărbători. Romanii înscenau aceste focuri la serbările în onoarea zeului Soare. Şi azi tot în legătură cu soarele se aprind focurile şi adică: la sărbătoarea Sfântului Ioan Botezătorul, în iunie, când soarele începe să se lase mai jos în elipsa sa, precum şi la sărbătoarea Sfântului Dimitrie, în octombrie, când soarele se pare că mai scade din putere. Feciorii în preseara sărbătorii adună brad şi vreascuri şi le aprind în grămezi la marginea satului. Se crede că, cu cât fumul e mai mare, cu atât va fi mai mare şi darul pentru câmpuri şi vite. După ce s-a mai stâmpărat focul, tinerii sar perechi de perechi peste foc, strigând „Hai la focul lui Ioan... lui Sâmedru". Săritura peste foc se crede a fi apărătoare de boale, mai ales de friguri în acel an. De la acest obicei s-a urzit vorba de: se duce şi prin foc cu el. În preseara sărbătorii mucenicilor încă se aprind focuri ca simboale ale martiriului, ale sângelui acelora. În noaptea Învierii, prin unele locuri (Basarabia), creştinii stau pe lângă focuri în curtea bisericii ori prin curţi şi aşteaptă să vadă cum se deschide cerul; e şi o amintire de paznicii de la mormântul Domnului, care se încălzeau în noaptea friguroasă.

Fortunat, nume latin, înseamnă norocos. Sf. F.: unul din cei 70 de ucenici ai Domnului. Comem. la 4. I.

Fotina, Fotini: samarineanca din Evanghelie (Ioan 4); s-a încreştinat şi a fost martirizată la Roma. Comem. la 28. II.

Fragi (căpşune) întâlnim în ornamentica bisericilor, plastic ori pictate, mai adesea în împletiri de ghirlande; sunt simbolul ispitelor după culoarea lor roşiatică, iar după însuşirea de a creşte la pământ sunt simbolul trecătoarelor desfătări lumeşti, pământeşti.

Francisc (francez = liber, francez). Sf. Francisc de Salles, episcop al Genevei, învăţător bisericesc şi întemeietor de ordin călugăresc, numit al franciscanilor. A înfiinţat cea dintâi gazetă şi e patronul gazetarilor († 1622). Comem. la 29. I.

Francisca: sfântă în Roma, întemeietoarea ordinului collatinerilor, înzestrată cu darul profeţiei († 1440). Comem. la 9. III.

Frângerea pâinii, adică a agneţului la liturghie înainte de cuminecare, simbolizează patimile şi moartea Domnului; iar aşezarea pe disc, în formă de cruce, a celor patru părţi frânte, înseamnă momentul când Iisus la cina cea de Taină, a frânt pâinea şi a dat-o Apostolilor (Matei 26, 26).

Frate: numire de consângenitate în gradul mai apropiat. Creştinii se numesc întreolaltă fraţi, însemnând că toţi sunt fiii aceluiaşi părinte Dumnezeu. Monahii şi Ostaşii Domnului îşi zic fraţi, iar preoţii se numesc fraţi în Hristos, simbolizând aceeaşi credinţă, iubire şi dependenţă de Tatăl ceresc, închipuind acelaşi jug şi datorinţă. Domnul Hristos, care a luat adevărat corp omenesc, numeşte fraţi pe cei ce împlinesc voia Sa sfântă.

Fraţi de cruce se numesc doi tineri neconsângeni care leagă prietenie şi iubire frăţească pe viaţă, un fel de legământ de sânge obişnuit la toate popoarele orientale. Ambii îşi încrestează braţul drept sau mâna dreaptă, cu un cuţit, în chipul crucii, iar sângele scurs şi amestecat cu apă îl beau. Frăţia se mai leagă astfel: rămânând numai unul dintre fraţi în viaţă, acesta, la îngroparea ultimului său frate, se coboară în groapă pe coşciug, apoi un flăcău îl ridică din groapă ca semn de ajutor neprecupeţit, îşi fac semnul crucii, se sărută cu sărutul păcii şi al iubirii, frâng un colac ca simbol de purtarea aceleiaşi sarcini, de ajutorare în bine şi în rău şi se declară fraţi de cruce.

Frâul este simbolul temperanţei şi al înfrânării ca virtuţi creştine. Creştinul trebuie să-şi înfrâneze pornirile sălbatice şi patimile. („Pune Doamne strajă gurii mele..." Psalmi 140, 3).

Frida *Fridburga, Elfrida* (germ. = apărătoare): sfântă abatisă în Metz († 640). Comem. la 29. III.

Frideric (germ. = principele păcii): sf. martir episcop în Utrecht († 838). Comem. la 18. VII.

Frunza e simbolul puterii sufleteşti. Toamna când bat vânturile reci şi se apropie iarna, frunzele cad mereu şi se ofilesc; tot aşa şi omul păcătos prin vânturile ispitelor îşi pierde mereu din puterile sufleteşti, se pregăteşte spre iarnă, spre moarte sufletească. Primăvara apoi, când frunzele încep iarăşi să revină, să înverzească, închipuie întoarcerea păcătosului la Dumnezeu. Frunza mai are simboluri după numărul său. Trei frunze într-un cotor ne arată unitatea Treimii; patru frunze închipuie cele patru evanghelii şi sfânta cruce, care are 4 părţi; şapte frunze simbolizează cele 7 daruri ale Duhului Sfânt. În ornamentica bisericească întâlnim frunzele în rozetele ferestrelor şi pe ghirlande decorative etc.

Frunza de smochin v. art. *Smochin.*

Frunzar se numeşte verdeaţa de crengi, cu care împodobim biserica la Înălţarea Domnului şi la Rusalii. Închipuie frumuseţea spirituală, cu care trebuie să se împodobească tot creştinul.

Frunziş e simbolul locului de azil, de scăpare, ori de apărare contra arşiţei. Sfânta Fecioară cu pruncul Iisus în fuga spre Egipt se ascunde sub frunzişuri dinaintea urmăritorilor lor.

Frupt, *slastă, de dulce,* mâncare grasă: închipuie îmbuibarea, deşertăciunea celor pământeşti şi lăcomia, în opoziţie cu mâncările de post care sunt simbolul înfrânării, al căinţei şi al smereniei.

Fuga la Egipt e simbolul supunerii faţă de poruncile lui Dumnezeu şi e a doua din cele şapte dureri ale Fecioarei Sfinte. Mai închipuie şi tainele providenţei dumnezeieşti, ce se manifestă în viaţa sfinţilor şi în virtutea căreia Dumnezeu nu lasă pe fiii săi nici în durere, nici în bucurie continuă, ci le trimite acestea într-o variaţie suportabilă. Astfel şi Sfintei Fecioare, după bucuria naşterii şi a venirii magilor, i-a trimis durere şi frică. Tradiţia ne spune că pe drumul lung sfânta familie a fost acostată şi de nişte tâlhari dintre care însă, fiul harambaşei, orbit de splendoarea pruncului dumnezeiesc, s-a umilit şi s-a rugat de Iisus să-i fie ajutor în viaţă; acesta să fi fost mai târziu tâlharul penitent, răstignit de-a dreapta Mântuitorului.

Fuiorul popii. La ajunul Bobotezei şi la Ziua crucii preotul sfinţeşte toate casele creştinilor. Cu acest prilej poartă un fuior, din care femeile smulg câte un fir–două de leac. În schimb apoi – pe lângă alte daruri – fiecare gospodină îi dă preotului câte un fuior întreg, de unde a rămas şi vorba: „o dă pe deasupra ca fuiorul popii". Fuiorul îl dau femeile în credinţa că vor avea cânepă multă în acel an şi pentru ca împreună cu fuiorul acela să se ducă toate relele din casă. Se mai dă fuiorul şi în credinţa că Maica Domnului va face din acest prinos un năvod, o mreajă cu care scoate mereu sufletele morţilor din iad.

Fulger *(trăsnet)* e simbolul măririi şi al atotputerniciei lui Dumnezeu. Darea legii în Sinai se face între tunete şi fulgere. Poporul crede că fulgerul e o săgeată aruncată de sf. Ilie, ca să ucidă duhurile

rele. De aceea limba de foc merge în zig-zag, până ce-l găseşte pe diavol şi-l nimereşte; credinţa aceasta o întăreşte faptul că uneori dintre mai mulţi arbori, sau persoane, numai pe unul, adică în care s-a ascuns duhul rău, îl nimereşte fulgerul.

Fumul e simbolul deşertăciunii lumeşti şi a celor trecătoare (Isaia 51, 6). La instalarea pontificelui roman (papa) al bisericii romano-catolice se aprinde în faţa lui tămâie ori o chită de paie, iar un cardinal, arătând spre fum, exclamă: *sic transit gloria mundi* (= aşa trece mărirea lumii). Fumul acesta simbolizează deci avertizarea la îndatorirea chemării sale, ca să cugete veşnic la deşertăciunea lumii şi la tronul judecăţii divine şi după acest îndemn să-şi întocmească şi întetească îndeplinirea chemării sale. La jertfele Testamentului Vechi fumul indica semnul primirii (Abel) ori neprimirii jertfei (a lui Cain) din partea lui Dumnezeu. La romani, din fumul jertfei se dădea oracolul.

Fumul cădelniţei înseamnă mirosul cel bun al Duhului Sfânt, iar prin înlăturarea sa închipuie înlăturarea rugăciunii noastre către Dumnezeu, după analogia fumului înălţat din jertfa lui Abel.

Funia este emblema diavolului, cu care trage spre iad pe cei ce i-au slujit lui. În icoanele ce reprezintă judecata din urmă, mulţi dintre diavoli trag cu funiile spre iad pe cei ce s-au închinat şi s-au afierosit lor în viaţă. Ca instrument de măsurare a pământului în Test. Vechi era simbolul unei părţi de pământ de moşie şi astfel simbolul sorţii.

Funigeii: după tradiţia populară sunt resturi din voalul Sfintei Fecioare, pe care vântul le-a rupt şi le-a împrăştiat când Sfânta Maică se urca la ceruri.

Furnica e simbolul înţelepciunii, al prevederii şi al sârguinţei, pentru că lucrează toată vara şi se prevede cu cele de lipsă la iernat (Proverbe 6, 6).

Furiile antice din mitologia romană au trecut în creştinism ca simboale ale unor păcate (mânia etc.) şi al pedepselor ce au de îndurat cei condamnaţi la osândă veşnică. Spre simbolizarea mai expresivă a răutăţii şi a veninului acestor păcate, furiile sunt înfăţişate în chipul unor femei ale căror fire de păr sunt vipere, iar în mână strânge fiecare dintre ele câte trei vipere.

Furtuna e simbolul păcatului, al războaielor şi al vandalismului. În furtună răsună vocea lui Dumnezeu (Exod 19, 16; Ieremia 23, 19); furtuna e deci şi semnul atotputerniciei lui Dumnezeu. Duhul Sfânt se pogoară asupra Apostolilor în furtună („şi s-a făcut sunet ca de o suflare ce vine repede" (Faptele Apostolilor 2, 2).

G

Găina e chipul prevederii şi al iubirii, prin simţul ei de ocrotire faţă de puii săi. Prin aceasta e simbolul iubirii nemărginite a lui Hristos faţă de omenire „... de câte ori am vrut să adun..." (Matei 23, 37; 26, 34). Îndată după îngropăciune, creştinii noştri dau de pomană peste mormânt o găină, de obicei neagră, ca în lumea cealaltă să râcâie potecile de ciulini înaintea mortului. Poporul mai are superstiţia că găina prevesteşte rău, chiar moarte în casă, dacă cântă ca cocoşul.

Galaction (evr. *galah* = preot nejidovesc): sf. martir prin decapitare cu sabia în goanele lui Deciu. Comem. la 5. XI.

Galeria v. art. *Corul bisericii.*

Galben. Culoarea galbenă şi aurie este simbolul înţelepciunii şi al sfinţeniei. Nimbul sfinţilor e auriu, de unde şi numirea lui de aureolă. Îngerii în jurul tronului lui Dumnezeu strălucesc în raze aurii, galbene. Galbenul mai e simbolul încercărilor, al greutăţilor vieţii. După culoarea uleiului, galbenul e simbolul sfintei Taine a mirului (respectiv confirmaţiunii la apuseni).

Garafa (sticluţa), în care se ţine apa şi cea în care se ţine vinul întrebuinţat la proscomidie, închipuie garafa cu apă, respectiv cea cu vinul de la Cina cea din urmă a Mântuitorului. Garafa cu apă simbolizează pe învăţătorii înţelepciunii dumnezeieşti, iar garafa cu vin înseamnă inima plină de iubire creştinească, vinul roş simbolizând iubirea.

Gavriil (evr. = puterea lui Dumnezeu) **arhanghelul** e îngerul bunei vestiri, simbolul naşterii şi al începutului, deoarece a binevestit Sfintei Fecioare întruparea Mântuitorului. În mână are crinul ca simbol al păcii şi e îmbrăcat în veşmânt preoţesc, în vreme ce pe arh. Mihail, îngerul judecăţii, îl vedem în haine ostăşeşti şi cu sabia în mână. Gavriil este îngerul care întinde sfântului Ioan cartea (Apocalipsa 10, 2), se arată lui Daniil (8, 16), la tălmăcirea visurilor, femeii lui Manoe, lui Ioachim şi Anei, lui Zaharia, Sfintei Fecioare, lui Iosif, păstoritorilor şi tot el este îngerul

care a răsturnat piatra de pe uşa mormântului.

Gazela *(căprioara)* e simbolul iubirii, al graţiei, isteţimii şi al sprinteniei (Faptele Apostolilor 9, 39).

Genealogia *(cartea neamului)* lui Iisus la Luca (3, 23–38) ajunge până la Adam, simbolizând că Adam şi Eva au fost protopărinţii neamului omenesc; genealogia aceasta închipuie deci unitatea genului omenesc. Adam a fost protopărintele care ne-a adus păcatul, iar Iisus a fost protopărintele mântuitor (I Corinteni 15, 20–22; Romani 5, 14). La Matei (1, 1) genealogia începe cu Avraam, spre a simboliza pogorârea lui Iisus din neamul ales, iar ca fiu al lui David El este între urmaşii împărăţiei acestuia. Înşirarea urmaşilor simbolizează că în Iisus s-au realizat făgăduinţele date neamului ales; iar numărul de trei în genealogie înseamnă cele trei epoci din istoria evreilor: *Teocraţia* de la Avraam până la David, *Regatul* de la David până la Iehonia, *Preoţia* după robie până la Iisus. Patrusprezece e suma lui 7+7, număr sfânt, a cărui îndeplinire s-a ajuns prin Mântuitorul, care începe al şaptelea şapte (3×14=6×7), adică începe neamul sfânt, fiindcă până la dânsul fuseseră numai 6×7 de neamuri. Genealogia e pregnant simbolizată prin arborele lui Iesei (Isaia 11, 1; Romani 15, 12). Din pieptul lui Iesei se înalţă un pom, pe crengile căruia stau înaintaşii lui Iisus, ca nişte flori, în vârful arborelui cu Maria şi Hristos.

Genii: nişte figuri de îngeri, înaripaţi, care ţin făclii stinse, ori suflă băşici de săpun şi servesc ca monumente picturale ori arhitectonice pe morminte. Geniile închipuie deşertăciunea vieţii, care s-a stins întocmai ca făclia şi s-a risipit ca băşica de săpun. Întrebuinţarea lor simbolică a trecut din păgânism şi în viaţa creştină, cu înţeles creştinesc.

Genoveva (lat. = femeie tânără): sf. fecioară, prin ale cărei rugăciuni Parisul, a cărei patroană este, a fost cruţat de vandalismul lui Atila († 512). Comem. la 3. I.

Genuflexiune v. art. *Îngenunchere.*

Genuncherul v. art. *Epigonaţiu.*

Ghedeon (Judecători 6, 17, 36) este prototipul apostolului Toma. Şi lui Ghedeon, ca şi lui Toma, îi trebuie probe pentru a se încredinţa că Dumnezeu îi va da putere să învingă pe Madianiţi.

Gheenă (evr. *Ghe Hinnom*) este iadul sau locul de osândă veşnică al păcătoşilor. În valea Ghe Hinnom din apropierea Ierusalimului, în timpurile vechi, izraelitenii idolatri jertfeau (II Regi 23, 10; Ieremia 7, 31) copii şi oameni, zeilor păgâni Moloh şi Baal. În analogia arderii în foc a acestor jertfe de oameni, Gheena este simbolul focului veşnic al iadului.

Ghenadie: sf. călugăr în Athos. Prin mijlocirea Maicii Domnului s-a învrednicit a face minuni, izvorând untdelemn într-un vas gol. Comem. la 17. XI.

Gheorghe (gr. = lucrător de pământ, agricultor): sfânt mare martir, serbat la

23 aprilie. După tradiţie, pe când era prinţ al Capadociei, s-a dus în oraşul Selene al Libiei, unde idolatria era în floare şi un balaur cerea chiar şi jertfe de copii sorţiţi spre aceasta. Aci a scăpat pe prinţesa Aia, sortită şi ea de jertfă pe seama balaurului, ucigându-l pe acesta cu sulița, în urma cărui fapt s-a lăţit legea creştină în întreg ţinutul. Balaurul închipuie puterile contrare bisericii, iar prinţesa scăpată simbolizează biserica creştină. După această tradiţie, sf. Gheorghe a primit atributul de cavalerul creştinătăţii. Este tipul cavalerismului de mai târziu şi este patronul societăţilor religioase ale tinerimii. Iconografia ni-l prezintă călare pe un cal alb şi omorând balarul; adesea mai are şi un steag în mână, ca simbol de învingere a bisericii asupra păgânătăţii. Ni-l mai prezintă ca pe un tânăr viguros, cu sabia în mână, ridicată asupra balaurului răpus de suliţă sub picioarele calului, ca simbol al triumfului binelui asupra răului, al creştinismului tânăr asupra păgânismului învechit. El este patronul cavaleriei medievale, al cruciaţilor, patronul Genevei, al Germaniei şi al cailor. Cu armura-i neîntinată a intrat în domeniul basmelor ca şi chipul lui Făt-Frumos pe cal înaripat şi care eliberează pe Ileana Cosânzeana din sclavia zmeului. Legenda populară povesteşte că Dumnezeu, văzând că sf. Gheorghe şi sf. Dimitrie sunt cei mai veneraţi dintre sfinţi, le-a dar lor cheile timpului. Sf. Gheorghe, ca mai tânăr, deschide vremea frumoasă, iar sf. Dimitrie deschide vremea iernatică. În dimineaţa sărbătorii Sfântului Gheorghe poporul scoate apă cu ciuberele din fântâni şi o varsă pe jos, ori cei ce scot apă se udă unii pe alţii, urându-şi sănătate şi voie bună. Chiar şi roua cu care obişnuiesc tinerii şi fetele să se spele în ziua Sfântului Gheorghe se crede a fi dătătoare de sănătate. Obiceiul udatului în ziua de Sfântul Gheorghe se reduce la dorinţa după ploaie la începutul primăverii şi la o legendă veche, care mărturiseşte că, după ce a fost ucis balaurul de către sfântul martir, pe acel loc, regele provinciei, adică tatăl Aiei, a ridicat în cinstea Sfintei Maici Preacurate o biserică, din al cărei altar a izvorât apa vindecătoare, prin care minune s-a întărit şi s-a lăţit mult credinţa creştină. În ziua de Sf. Gheorghe se pun brazde verzi pe la prispe, pe porţi, în ferestre, iar pe la uşi se înfig ramuri de tei, de fag, simbolizând ivirea primăverii şi credinţa că sf. Gheorghe deschide pământul primăvara, precum sf. Dimitrie îl închide toamna. Sf. Gheorghe a fost martirizat în anul 303, după felurite chinuri, prin decapitare.

Gherasim: sf. avă în Palestina. A excelat prin post şi rugăciune. În postul mare se hrănea numai cu sfintele Taine. I se supuneau şi animalele. Comem. la 4. III.

Ghertruda (germ. = luptătoare cu lancea): sf., sora lui Carol cel Mare, întemeietoare de claustre († 820). Comem. la 17. III.

Ghiocel: o scoică de melcuţ de mare care, descântată, se poartă la mână ori la gât, ca talisman; este reminiscenţă de datină păgână. Se crede a fi apărătoare de boale felurite şi mai ales ispititoare de dragoste. Biserica îl condamnă ca lucru necreştinesc.

Ghizela (germ. = ostatec, prizonier); sf., soția regelui ungar Ștefan. Ca văduvă, a intrat în ordinul benedictin († 1095). Comem. la 7. V.

Globul *(sfera)* e simbolul universului, al pământului și al cerului, al lumii și al naturii văzute. Globul cu crucea pe el înseamnă împărăția lui Hristos pe pământ. Globul de sub cruce simbolizează pământul stăpânit de puterea crucii. Globul ce, în icoanele sfinte, îl ține Dumnezeu sau Iisus, închipuie lumea („cel ce ține cu palma..."). Globul pe care șade Dumnezeu, Iisus („Cerul este scaun și pământul așternut picioarelor lui..." Isaia 66, 1) sau Sfânta Fecioară închipuie pământul. Globul pământului în icoanele creațiunii e totdeauna verde, ca simbol al frumseții, al nădejdii și al iubirii, căci Dumnezeu din iubire a creat pământul și toate făpturile de pe dânsul. După însușirea sa de a nu sta pe loc, globul mai închipuie noroc și nestatornicie.

Gloria *(Imnul îngeresc)* o zice preotul apusean la liturghie, înainte de citirea Evangheliei, simbolizând preamărirea Sfintei Treimi de către îngeri și e o aducere aminte de cântarea corurilor îngerești la nașterea Domnului (în advent și în post nu se cântă).

Gloria *(mărirea lui Dumnezeu).* Simboalele ei sunt *cerurile* („Cerurile spun mărirea..." Psalmi 18, 1) și *lumina,* adică lumina în care se arată și se vede Dumnezeu („și mărirea Domnului..." Luca 2, 9). Această mărire strălucește la nașterea Domnului și spre a legitima pe îngeri ca pe trimișii lui Dumnezeu. Spre mărirea lui Dumnezeu servesc bisericile și instituțiile cu caracter religios creștin; de aceea și vedem adesea pe frontispiciile lor inscripția de A. M. D. G. *(Ad Maiorem Dei Gloriam)* sau numai A. D. G. (*Ad Dei Gloriam* = întru mărirea lui Dumnezeu). Tot întru mărirea lui Dumnezeu trebuie să slujească și creștinul în toate vorbele, în toate lucrările și voințele sale („ori de beți ori de mâncați, toate întru mărirea lui Dumnezeu să faceți...").

Gloriolă v. art. *Aureolă* și art. *Nimb.*

Golătatea protopărinților (Geneza 3, 7) simbolizează curăția lor sufletească, pe când nu erau încă stăpâniți de nici un gând necurat și nu fuseseră încă întinați de macula păcatului.

Gotic, stil v. art. *Stilul.*

Gradele *(treptele)* **ierahice** sunt de pe timpurile apostolice în forma celor ale Testamentului Vechi. Gradele mari, superioare sunt *episcopii, presbiterii* și *diaconii.* Sfințirea lor se face prin pregătire, tonsură și hirotonie; gradele ierarhice înseamnă puterea și darul deosebit, ce se împărtășește celor aleși ai lui Dumnezeu după măsura puterii lor și după măsura grației și a serviciului în care sunt rânduiți cei aleși (Efeseni 3, 7). V. și art. *Ierarhie.* În biserica cerească a îngerilor încă sunt trei trepte (grade) ale celor nouă cete. Tot astfel deosebim gradele de vrednicie ale sfinților, asemănate cu cele 9 cete de îngeri: soborul Apostolilor, strămoșilor, patriarhilor, prorocilor, ierarhilor, mucenicilor, drept-

credincioşilor, mucenițelor şi cuvioaselor.

Grădina e simbolul frumuseții şi al plăcerii. Însuşi raiul a fost o grădină (Geneza 2, 8; 3, 24) frumoasă, cu tot felul de pomi roditori „plăcuți la vedere şi buni la mâncare". Grădina mai este şi chipul bisericii, al cărei grădinar este însuşi Domnul Hristos; florile grădinii simbolizează pe credincioşii de diferite confesiuni. Grădina este şi simbolul altarului, fiindcă primele altare se ridicară prin grădini naturale şi pe sub arborii ce erau în mare cinste la toate popoarele antice.

Grădinarul e simbolul lui Hristos, care a plantat biserica Sa, ca pe o grădină. Iisus se arată Mariei ca grădinar (Ioan 20, 15).

Graduale v. art. *Gremiale.*

Grajdul în care s-a născut Iisus este antiteza paradisului, un contrast între nemernicia pământului şi între măreția dumnezeirii şi simbolizează suprema umilire a Domnului cerului, care se naşte în cel mai mic şi cel mai disprețuit locaş de pe pământ. Mai închipuie şi prevestirea suferințelor, ce avea să le îndure Mântuitorul după firea sa omenească.

Granat *(rodier):* măr cu fructe roşietice (Cântarea cântărilor 4, 3); prin mulțimea semințelor sale într-un fruct este simbolul bisericii creştine cu mulțimea credincioşilor săi (v. art. *Rodierul*).

Grația divină ni s-a dat prin jertfa cea mare a lui Hristos. În iconografia bisericească Sfânta Maică e personificarea grației, ca aceea ce poate să mijlocească darul şi mila de sus. În icoanele judecății din urmă Sfânta Maică stă în genunchi la dreapta marelui Judecător şi acoperă pe cei vrednici de grație, iar la stânga este sf. Ioan Botezătorul, care ține o carte, aceea a Testamentului Vechi, deasupra celor condamnați ca semn că aceştia, pentru faptele lor de necredință, nu au fost împărtăşiți de grația divină.

Grâul şi alte semințe, aruncate de creştini spre convoiul de procesiuni, ce merg în litie la sfințirea şi binecuvântarea holdelor ori spre a înălța rugăciuni la țarine în timp de secetă, închipuie participarea cu inima şi cu gândul a celor ce din oarecare pricini binecuvântate nu au putut lua parte la procesiune; mai închipuie şi dorința şi rugămintea către Dumnezeu ca să binecuvânteze şi să verse îmbelşugare asupra bucatelor. Convoiul îl mai stropesc creştinii şi cu apă închipuind participarea la rugăciunile ce se săvârşesc pentru ploaie. Obiceiul a rămas de la romani.

Grâul, ca cel mai de folos nutriment, închipuie darul lui Dumnezeu şi este simbolul învierii corpurilor după cuvintele Mântuitorului: „grăuntele de grâu... dacă va muri, roadă multă va aduce" (Ioan 12, 24; I Corinteni 15, 36). În parabole, grâul închipuie pe drepții lui Dumnezeu, al căror locaş este raiul.

Grâul la litiile sărbătorilor se sfințeşte pe litier în semn de mulțumire lui Dumnezeu, pentru toate roadele pământului, dintre care grâul este cel mai însemnat aliment.

Grâul nou îl sfinţeşte biserica noastră cu litie, procesiune la 23 aprilie (sf. Marcu). Sfinţirea grânelor simbolizează revărsarea darului de sus asupra holdelor şi nădejdea de rod îmbelşugat. Obiceiul s-a transplantat de la romani, care sfinţeau grânele la 25 aprilie, dar în creştinism i s-a dat un înţeles şi referire de credinţă creştină.

Grăuntele este simbolul lui Hristos. Precum grăuntele trebuie să treacă prin diferite şi multe lucrări (secerat, treierat, măcinat...) până devine pâine, astfel şi Domnul Hristos a trecut prin multe suferinţe până ce a desăvârşit opera Sa de mântuire. Grăuntele mai serveşte de simbol al învierii Domnului şi al învierii corpurilor conform cuvintelor Domnului Hristos: „precum grăuntele numai dacă putrezeşte aduce roadă multă..." (Ioan 12, 24).

Greceşti, cuvinte, precum sunt *„Kyrie eleison, Christe eleison"* au mai rămas în biserica latină spre aducere aminte de timpul când bisericile creştine erau una şi spre a simboliza nădejdea într-o nouă unire a bisericilor. Cuvinte evreieşti se mai întrebuinţează întru aducerea aminte de înscrisul vinei I. N. R. I. de pe crucea Domnului, scris în trei limbi: greceşte, latineşte şi evreieşte spre a-l înţelege toată lumea de pe acel timp. În bisericile catedrale se obişnuieşte ca Episcopul să citească evanghelia de la Paşti în limba credincioşilor, iar preoţii o citesc şi în greceşte (în unele catedrale, latineşte şi evreieşte) întru aducerea aminte de inscripţia crucii şi de timpul bisericii universale din primele veacuri creştine.

Gregoriană, apă v. art. *Apa gregoriană.*

Gregoriu v. art. *Grigorie.*

Gremiale *(graduale)* e o năframă de mătase, ce se pune în poala episcopului liturghisitor, ori o ţine acesta pe umeri în timpul cât şade în faldisteriu. E un insigniu arhieresc, care simbolizează jugul lui Hristos, precum şi dregătoria mai înaltă şi datoriile mai mari sacerdotale ale episcopului în biserica latină.

Grifon e un animal fabulos, luat din mitologia grecească, care-l închipuia cu corp de leu şi cu cap de vultur. A fost şi este simbolul preoţiei şi al spiritualizării. În ornamentica bisericească apare în evul mediu. Dante în „Infernul" său îl are ca simbol al lui Hristos, închipuind prin corpul de leu natura omenească, iar prin capul de vultur natura cea dumnezeiască a lui Iisus.

Grija se numeşte pomenirea şi elemosina (pomana) ce o dă un creştin pentru sufletul său, întru iertarea păcatelor. Această pomenire o face creştinul până când încă e în viaţă. Simbolica e aceeaşi ca şi a pomenii date pentru sufletul răposatului, adică cererea îndurării lui Dumnezeu spre iertarea păcatelor.

Grijanie = cuminecare, împărtăşire; v. *art.*

Grindina *(Piatra)* este semnul pedepsei dumnezeieşti pentru păcatele oamenilor. În evul mediu se credea că vrăjitoarele o trimit spre a nimici semănăturile. Poporul nostru, ca plugar de baştină, este

în veşnică frică de grindină, care-i poate nimici într-un moment toată truda unui an de zile. De aceea a împletit o sumedenie de superstiţii şi credinţe cu referire la grindină. Se crede că piatra (grindina) o fac diavolii din văzduhuri din omătul ce se ridică din jurul pământului spre cer şi o trimit asupra bucatelor; Sf. Petru o fierbe câte trei zile piatra, ca să o mărunţească şi să nu strice semănăturilor (de aceea el şi este cinstit în trei zile 29, 30 iunie şi 1 iulie), iar sf. Ilie o împrăştie cu sulița şi sabia. Femeile şi bărbaţii ţin cu nelucrare Joile după Paşti de frica grindinei; nimeni nu are voie să mănânce, să taie, să zdrobească sau să arunce în sus mere şi alte fructe, până la Sânpetru ori Sântilii, adică până la coacerea lor spre a nu bate piatra. Singurul lucru creştinesc este, între multele obiceiuri, că la intemperii de grindină creştinii aprind în casă, ca un fel de jertfă şi rugăciune, trei ramuri de sălcuţă de la Florii, sfinţite de biserică şi care astfel pot să fie cu adevărat apărătoare de grindină cu ajutorul rugăciunilor înălţate în acest scop.

Gura ca organ al vorbirii şi al nutriţiunii are în simbolică deosebită însemnare. Cu gura mărturisim adevărul şi spunem minciuna, rostim binecuvântarea şi enunţăm blestemul. Gura să ne servească numai spre lauda lui Dumnezeu („Doamne, buzele mele vei deschide..." Psalmi 50, 16), pentru că „nu ce intră în gură spurcă pe om, ci ce iese din gură, adică hulele, vorbele...". Apocalipsa 1, 16 ne înfăţişează pe Dumnezeu cu o sabie în gură, adică cu dreptatea şi cu admoniţia ori pedeapsa. Închiderea gurii şi a ochilor la moarte, executată de către rudeniile cele mai de aproape, închipuie deşertăciunea lumească; cu moartea adică deodată pier toate vorbele şi poftele lumii acesteia.

Gura roşie *(prihorul)* e pasăre binecuvântată. Se zice că la început acest soi de pasăre ar fi fost peste tot de culoare sură. La răstignirea Domnului a rătăcit pe Golgota şi s-a îngrozit de chinurile ce le suferea Iisus pe cruce din cauza cununii de spini. Ca să-l scape de chinuri, prihorul s-a aşezat pe cununa lui Iisus şi i-a smuls toţi spinii, în care muncă s-a stropit de sânge şi de atunci a rămas cu guşa roşie. Iisus a binecuvântat-o, să fie ferită de rele şi să i se împlinească toate dorinţele.

Gutuia v. art. *Lămâia.*

H

Hacheldama (evr. = locul sângelui) se numeşte un loc de morminte, în apropierea Ierusalimului, ce-l cumpăraseră Arhiereii (Matei 27, 7) de la un olar, în scop de a îngropa acolo pe străini. Este simbolul ruşinii, al crimei, fiindcă a fost cumpărat pe banii ce-i căpătase Iuda pentru vinderea lui Iisus şi pe care îi aruncase înapoi Arhiereilor. Cumpărat cu preţ de sânge, închipuie păcătoşenie, tâlhărie, loc de osândă.

Haina îngerească v. art. *Mantia călugărilor.*

Haina de nuntă din parabola nunţii (Matei 22) înseamnă virtuţile şi faptele bune, cu care trebuie să fie împodobit cel ce vrea să ajungă în împărăţia cerească şi la masă cu drepţii lui Dumnezeu.

Hainele *(îmbrăcămintea)* sunt simbolul păcatului. Primii oameni, înainte de păcătuire, au fost goi, adică în stare de nevinovăţie; numai după păcătuire s-au acoperit cu frunze. În parabola nunţii (Matei 22) *haina de nuntă* închipuie haina virtuţilor, a faptelor bune, în care trebuie creştinul să se îmbrace, dacă vrea să ajungă la cer. Drepţii sunt înveşmântaţi în haină albă, semnul fericirii şi al curăţiei, închipuite şi prin stiharul alb al preoţilor şi prin haina albă a celor botezaţi. *Haina pestriţă* (Geneza 37, 32) e tipul cămăşii împestriţate de sânge a Mântuitorului, pentru care s-au aruncat sorţi (Matei 27, 35), mai însemnând şi biserica creştină, care s-a întemeiat pe sângele Domnului Hristos şi al mucenicilor. *Hainele zdrenţuite* (Luca 15) înseamnă fărâmiţarea hainei sufleteşti, ce se rupe zi de zi, adică păcătuirea tot mai adâncă, încât omul nu mai poate însuşi să o întremeze, să o facă iarăşi întreagă; *haina cea dintâi* închipuie curăţia sufletească ce a primit-o omul în botez. Creştinii vechi îngropau morţii numai într-o haină albă simbolizând nevinovăţia lor. Veşmintele mai închipuie şi insigniul stării sociale, al oficiului. De aceea răposatul e înmormântat cu hainele de uniformă ale oficiului (preoţii în odăjdii etc.), simbolizând prin aceasta că dânsul, afară de faptele sale ca om, mai are să dea seama şi de faptele serviciului său.

Haine preoţeşti (reverendă, giubea...) ce se întrebuinţează afară de serviciul sacru înseamnă că ecleziasticii se deosebesc de lume şi sunt departe de depravarea ei. Ele acopăr întreg corpul, ca simbol că persoanele clerului au să fie cu totul, adică cu trup şi cu suflet în serviciul Domnului.

Haralambie: sf. preot şi martir în Magnezia, pe timpul lui Severus. Este patronul celor bolnavi de ciumă, din care cauză este zugrăvit ţinând un monstru (ciuma) de lanţ şi călcându-l cu picioarele. Poporul face de ziua sfântului colivă la biserică pentru sufletele celor morţi de moarte năprasnică şi pentru ca cei vii să fie feriţi de ciumă. Comem. la 17. IX şi 10. II.

Hareti (gr. = împodobită cu graţie). V. art. *Aretia.*

Harfa este emblema psalmistului David şi chipul psalţilor, al cântăreţilor bisericeşti.

Haritina (gr. = plină de graţie, împodobită): sf. martiră sub Diocleţian. Comem. la 5. X.

Hazran este un baston de abanos ori din cotor de bambus, având capătul de sus din argint cu gravuri şi figuri alegorice. Îl poartă episcopii şi arhimandriţii ca insigniu al puterii ecleziastice şi al demnităţii lor înalte în ierarhia bisericii, respectiv a monahismului.

Hedvig (germ. = luptătoare în război): sf. cuvioasă din ordinul cistercinilor († 1243). Comem. la 17. X.

Heinrich (germ. = stăpânul casei): sf. episcop în Upsala Suediei şi martir († 1150). Comem. la 19. I.

Hermelin: animal despre care se crede că vânează şi ucide cu predilecţie şerpii; e simbolul lui Hristos, care a „călcat capul şarpelui..." (Geneza 3, 15). Din blana de hermelin se confecţionează mantia pontificelui bisericii romano-catolice ca insigniu de putere ecleziastică şi de pavăză în contra duşmanilor bisericii, a diavolului.

Hermina (Ervin, Irma) germ. = credincioasă: sf. abatisă în Trier († 708). Comem. la 28. XII.

Heruvic *(Imnul Domnului)* este un imn liturgic care simbolizează cântarea îngerilor, cu care ne închipuim şi noi împreună cântând în ceruri. În biserică nu mai suntem pe pământ, ci în ceruri; de aceea ne închipuim şi noi asemenea cu heruvimii cântând lui Dumnezeu cântarea de laudă. Trebuie deci să lepădăm toată grija cea lumească, ca să putem primi cu vrednicie pe Împăratul cel nevăzut, în sfânta cuminecătură. În decursul cântării Heruvicului se tămâiază sfânta biserică şi credincioşii, simbolizând înălţarea gândului acestora spre cele cereşti, eliberarea de grijile lumeşti ca să fie demni de participarea împreună cu îngerii la preamărirea lui Dumnezeu. Vezi şi art. *Intrarea cea mare.*

Heruvimi (evr. = cunoştinţă): îngeri din ordinul întâi (Stăpânii, Heruvimii, Serafimii) al celor nouă cete. Sunt înfăţişaţi în forma unui cap înaripat cu două aripi. În Test. Vechi se raportează la Dum-

nezeu Tatăl, care lucrează printr-înşii (Geneza 3, 24). Heruvimii poartă tronul sau căruţa lui Dumnezeu, în care slujbă sunt închipuiţi ca nişte roţi pline de ochi (Ezechiel 1,18), având fiecare heruvim câte patru feţe: de om, de bou, de leu şi de vultur. Tronul e simbolul puterii şi al stăpânirii, roţile şi aripile închipuie mişcarea repede, iar ochii mulţi simbolizează atotştiinţa lui Dumnezeu. Apar adesea în corp omenesc, cum vedem pe heruvimul de la poarta raiului, care învârteşte sabia de foc (Geneza 3, 24) şi cum sunt cei doi heruvimi de pe chivotul legii, în mijlocul cărora trona Iehova (Exod 25, 18).

Hexagrama: două triunghiuri suprapuse, formând o stea cu 6 vârfuri; a fost întrebuinţată în vechime în arta magică la egipteni, perşi ş.a. La evrei a devenit emblema casei regale a lui David şi a lui Solomon, numită şi steaua lui David. Ca simbolul eternităţii şi al atotputerniciei lui Dumnezeu a rămas până azi emblema templelor evreieşti, sub numirea de Mogen Doved (v. *art.*).

Hilda (germ. = eroină): sf. abatisă şi întemeietoare de claustre († 680). Comem. la 16. XI.

Hipopotam (evr. = *behemoth*): în Test. Vechi este personificarea Satanei.

Hirotesirea (gr. = a întinde mâna) este punerea mâinilor de către Arhiereu pe capul celor aleşi spre serviciul bisericesc administrativ (lectori, ipodiaconi...). Hirotesirea este simbolul puterii ocrotitoare a lui Dumnezeu. Clericii se hirotesesc în mijlocul bisericii în faţa altarului în timpul intrării celei mici. Închinarea ce o fac înaintea uşilor mari simbolizează umilinţa şi micimea în faţa cerului, iar plecarea în faţa Arhiereului închipuie supunerea către Iisus, de la care cere darul. Tunderea părului în chipul crucii înseamnă sfinţire şi jertfire personală în slujba lui Hristos, care a mântuit lumea prin cruce. Cântarea „Axios" e semn de întărire că şi poporul îl află demn pe cel ales la treapta respectivă. *Lectorului* i se pune un felon scurt pe umeri, însemnând că el se adăposteşte acum sub jugul lui Hristos şi că Dumnezeu îl ia sub scutul Său; i se dă să citească Apostolul, ca simbol că el are slujba de a citi în biserică. I se dă un stihar, iar în mână o făclie, fiindcă el va fi purtător de lumină; *exorcistului* i se dă o carte şi apă sfinţită spre a simboliza că dânsul, prin rugăciuni şi prin stropirea cu agheasmă, are să alunge spiritele rele; *acolitului,* care aprinde luminile şi aduce prosfora, i se dă sfeşnicul, cădelniţa, cana de vin şi cea de apă; *ipodiaconul* se încinge cu brâu în semn de umilinţă şi curăţie spirituală. La sfârşitul hirotesirii, Arhiereul îşi spală mâinile însemnând curăţia sufletească a celor consfinţiţi acum lui Dumnezeu.

Hirotonie (gr. = punerea mâinilor) se numeşte punerea mâinilor arhiereşti asupra celor ce intră în treptele mari ierarhice. A fost în Test. Vechi (Exod 29, 4 şi 35) şi au practicat-o şi Apostolii (Faptele Apostolilor 6, 6). Hirotonia diaconului se face îndată după cântarea axionului, adică înainte de aşezarea sfintelor daruri pe prestol, simbolizând că diaconul nu are puterea de a consacra

sfintele daruri şi de a săvârşi sfânta liturghie. Închinarea de trei ori în faţa uşilor împărăteşti închipuie umilirea în faţa lui Dumnezeu celui în Treime. Diaconii manuductori, care îl conduc în altar pe candidatul la diaconie, exclamă: „Porunceşte Preasfinţite!", însemnând cererea colectivă către Arhiereu pentru sfinţire; iar rostirea „porunciţi" adresată poporului – cererea de aprobare şi din partea credincioşilor spre a putea fi hirotonit candidatul. În primele veacuri creştine poporul era de faţă la toate hirotoniile şi îşi afirma consensul ori neînvoirea la sfinţirea clericilor. La intrarea în altar candidatul se pleacă înaintea Arhiereului, simbolizând prin aceasta supunerea faţă de mai marele bisericii; înconjurarea de 3 ori a sfintei mese cu cântări de tropare înseamnă bucuria bisericii pentru împărtăşirea acestui oficiu, precum şi legătura de slujire lui Dumnezeu şi bisericii pe vecie, cercul făcut cu înconjurarea simbolizând veşnicia. Sărutarea prestolului de toate 4 laturile închipuie stima adâncă faţă de sfânta masă, adică faţă de mormântul Domnului şi obligarea de a sluji pentru toţi oamenii din cele 4 regiuni ale lumii. Îngenuncherea numai cu un picior în faţa sfintei mese închipuie că diaconul a primit numai treapta ierarhică de a fi slujitor pe lângă presbiter. Plecarea cu capul pe prestol înseamnă că Iisus, capul tuturor, stă aici de faţă pe sfânta masă. Arhiereul îi pune omoforul pe cap, pune mâinile asupra sa şi îi citeşte rugăciunea; punerea mâinilor simbolizează pogorârea darului dumnezeiesc. După ecteniile cuvenite i se dau diaconului orarul, mânecările şi ripida, ca insignii ale misiunii sale; la predarea fiecărui obiect, Arhiereul cântă „vrednic este" şi-l arată de fiecare dată poporului, care răspunde tot cu „vrednic este", închipuind că şi credincioşii îl află vrednic de această slujbă pe cel ales. Ripida i se dă în semn că diaconul are să apere sfintele cu ripida, este adică numai ajutorul preotului. După cuminecare diaconul rosteşte rugăciunea amvonului, spre închipuire că serviciul său este numai în afară de altar. Orarul i se dă ca insigniu al serviciului şi spre avertizare că, intrând în slujba sfântă, are să se asemene îngerilor, care încă poartă orare şi, ca aceştia, să laude neîncetat pe Dumnezeu. Mânecările i se dau ca simbol că el s-a legat acum a servi cu credinţă Domnului şi are să poarte povara slujbei, cum a purtat Iisus legăturile la patimile Sale. Preotul se hirotoneşte după înconjurarea cea mare, adică după aşezarea sfintelor daruri pe prestol, închipuindu-se că preotul poate şi are să săvârşească Sfânta Euharistie. Ceremoniile sunt aproape aceleaşi ca la hirotonia diaconului, cu următoarele adăugiri: candidatul este condus în altar de către *doi preoţi* manuductori, însemnând prin aceasta demnitatea sa mai mare faţă de cea a diaconului; în faţa altarului îngenunchează cu amândoi genunchii, simbolizând dubla misiune a preotului de a săvârşi cele sfinte şi de a învăţa poporul. Tot spre această închipuire i se dă în mână Liturghierul şi Evanghelia. Umărul manuductorilor îl sărută, spre a simboliza sarcina comună în aceeaşi slujbă. Ca insignii preoţeşti hirotonitul primeşte epitrahil şi felon, iar sfintele părticele şi potirul i se dau spre închipuirea că el are să săvârşească jertfa cea fără de sânge, Sfânta Euharistie. Nerepeţi-

rea (indelebilitatea) hirotoniei înseamnă că darul şi puterea spirituală, ce le-au primit Apostolii de la Mântuitorul, se împărtăşesc mijlocit şi urmaşilor acestora, preoţilor. – În biserica latină afară de aceste acte se mai observă următoarele: toţi preoţii prezenţi aşază mâinile pe capul celui ce se hirotoneşte, închipuind că acum este frate cu dânşii, cu aceleaşi obligaţii şi aceleaşi drepturi. Cu uleiul catehumenilor, Arhiereul îi unge preotului policarele şi degetul arătător al ambelor mâini, cu care degete prinde Sfânta Cuminecătură, precum mai unge şi palmele mâinilor, în care are să ţină la liturghie corpul şi sângele Domnului. Prin această ungere se simbolizează împărtăşirea darului de sus, care îi dă puterea ca din aceste mâini de aci înainte să se reverse binecuvântare, sfinţire peste credincioşii păstoriţi de acest preot. La fine, Arhiereul şi preoţii manuductori îi împărtăşesc sărutarea păcii în semn de frăţietate şi de iubire creştinească.

Hlamidă (porfiră, latineşte: *sagum*): o manta de culoare roşie, lungă până la genunchi, încătărămată la piept ori pe umeri, ce o purtau nobilii romani; împăraţii romani o aveau din materie fină şi mai lungă. Într-o astfel de hlamidă din urmă, regală, a fost îmbrăcat Iisus, ca semn de batjocură, pentru că s-ar fi erijat pe sine rege al iudeilor (Matei 27, 28). E tipul obiectelor de tortură ale mucenicilor şi tipul felonului.

Hobot v. art. *Vălul miresei.*

Holda *(Hulda, Olda):* sfântă profetească în Test. Vechi, care a fost de mare ajutor la aflarea Cărţii legii († 641 a. Hr.). Comem. la 10. IV.

Holocaust *(arderea de tot)* e cea mai aleasă dintre jertfe la evrei. Arderea totală a cărnii închipuia devotamentul deplin către Dumnezeu. Animalul trebuia să fie parte bărbătească, adică mai tare şi fără defect, închipuind că jertfitorul se dedică pe sine cu toată dorinţa şi liber de orice păcat (Romani 12, 1).

Horae v. art. *Ore.*

Horos, candelabrul din cupola naosului bisericii, cu multele sale lumini, închipuie cerul şi mulţimea stelelor lui.

Hortensia (lat. = grădinăriţă): sf. martiră în Salonic († 300). Comem. la 1. VI.

Hostia *(azimă, mielul pascal, sacrificiu, oblatus panis)* e pâinea de jertfă a Sfintei Euharistii, cu care se cuminecă credincioşii laici ai bisericii romanocatolice. S-a introdus în secolul VII şi s-a generalizat în secolul XI, pe temeiul credinţei că Mântuitorul, serbând Paştile iudeilor, ar fi mâncat azimă la Cina cea de taină. Hostia are imprimată o *cruce, mielul* ori numele lui *Hristos* sau numai iniţialele *I. H. S.* La liturghie preotul frânge hostia în trei părţi, închipuind pe Sfânta Treime şi cele trei momente principale: naşterea, învierea şi înălţarea Domnului, precum şi pe cele trei feluri de membri ai bisericii: triumfători, luptători şi pătimitori. Înălţarea hostiei la rugăciune simbolizează învierea Domnului. Hostia e simbol al corpului, precum vinul e al sângelui lui Iisus. Forma rotundă, cu inscripţie şi cu cruce în mijloc a pâinii euharistice e de prin

veacul al XIII-lea. După chipul crucii de pe hostie s-a răspândit credința și datina la creștini ca, înainte de a începe pâinea, să facă pe partea din jos a ei semnul crucii cu cuțitul. Căci precum hostia e pâinea vieții sufletului, așa și pâinea de toate zilele este un dar de la Dumnezeu, o binecuvântare pentru susținerea vieții pământești și pentru lucrarea mântuirii. Forma rotundă a hostiei închipuie nemărginirea dumnezeirii și a iubirii sale, rotunjimea simbolizând deplinătatea dumnezeiască.

Hram *(rugă, nedeie, praznic):* ziua aniversară a sfințirii bisericii, când se face amintirea sfântului patron al bisericii și reînnoirea sfințirii prin înconjurarea bisericii și stropirea ei cu agheasmă. Bucuria sufletească se întinde și în bucuria materială cu ospitalități și petreceri lumești, în exemplul evreilor Testamentului Vechi, care la sfințirea templului (III Regi 8) au ținut veselie de 14 zile.

Hreanul (tormac, cochlearia), ca plantă amară, se sfințește în ziua de Paști, împreună cu pasca, cu carnea și cu ouăle și se mănâncă cu acestea, spre a simboliza scăparea din amărăciunea păcatului prin jertfa și învierea Domnului, precum evreii consumau la Paști ierburi amare întru amintirea scăpării lor din amărăciunea robiei egiptene. Din împrejurarea că hreanul servește și ca medicament, sfințit acum și de biserică, mai închipuie și darul revărsat prin serbarea Învierii, prin care s-a vindecat lumea de ranele păcatului strămoșesc și ale celorlalte păcate.

Hristos (gr. = Uns): e numele Mântuitorului, al Fiului lui Dumnezeu, după dregătoriile Sale. În Test. Vechi se ungeau regii, arhiereii și profeții la introducerea în oficiu, fiindcă untul de lemn era simbolul mântuirii. Iisus a avut toate trei dregătoriile. Domnul Hristos a fost preînchipuit în complexul de simboale ale Testamentului Vechi. Tipuri au fost: Abel, Isaac, Melchisedec, toiagul lui Aron, Samson, David, Iona. În secolele prime a fost înfățișat numai în icoane simbolice: ca un păstor (Ioan 10, 11), ca un miel (Ioan 1, 29), leu, pește, pelican, cocoș, fenix, viță de vie (Ioan 15, 1), măslin, soare, lumină, izvor, piatră, cale, poartă, pâine, strugure din Ierihon, ca simbol al creștinismului, al fructului Test. Nou. Numele de Hristos e înfățișat ca monogram cu litera X. Iulian zicea că poartă război contra lui X. Abia sinodul al VI-lea a dispus înfățișarea lui Iisus în chip de om, care icoane îl arată ca Dumnezeu, ca învățător, ca samaritean și ca Mântuitor, de unde și numirea lor de icoane salvatoriene. Înfățișarea lui Hristos în icoane se face după chipul, trimis de către însuși Iisus regelui Abgar, care încredință unui pictor să facă chipul lui Iisus. La prima privire însă pictorul a orbit de strălucirea Domnului, încât însuși Iisus a trebuit să întregească chipul. Un astfel de chip ne prezintă și scrisoarea apocrifă a lui Lentulus. Icoanele, numite *vesperine,* ce-l înfățișează pe Mântuitorul în patimile sale, au de bază chipul întipărit pe sudariul Veronicăi. Până prin veacul al IV-lea iconografia înfățișa pe Iisus cu chip urât, bătrân, după cuvintele profetice „N-avea nici chip..." (Isaia 53, 2) și numai mai târziu e înfățișat ca om și de rară frumusețe, în temeiul Psalmi 44, 3 „împodobit cu frumsețâ mai mult decât

fiii oamenilor". Ca insignii, Mântuitorul are crucea pe care e răstignit, cununa de spini, instrumentele patimilor, steagul la înviere, toiagul, globul lumii ţinut în palmă, mielul, şarpele călcat pe cap („va zdrobi..." Geneza 3, 15) şi evanghelia. În nimbul Mântuitorului se scriu iniţialele O. ω. N. (cel ce este), ori X şi M ori, de o parte şi de alta, IHE.XPE. NH, KA = Iisus Hristos cel ce a biruit. În icoana ori în nimbul lui Hristos mai vedem cuvântul grecesc FC (*fos:* lumină), fiindcă Iisus e lumina lumii (Ioan 8, 12). Demnitatea de rege a lui Hristos o simbolizează o coroană, respectiv un cerc întreg din aur, cu pietre scumpe; un tron regal, pe care e aşezat vreun simbol al Domnului ş.a.: roza aurea, miel, cruce, rol de scrisoare, carte, rol cu 7 pecete, mantia, sceptrul. Alte simboale ale Domnului Hristos sunt: prestolul, vulturul, delfinul, dragonul, piatra unghiulară, stânca din Horeb, pomul, grifonul, lumina de Paşti, snopul de grâu, cocoşul, cămila, coroana, luceafărul de dimineaţă (Apocalipsa 22, 16), pantera; apa, fiindcă e patria simbolică a lui Hristos, a peştelui, fenix-ul; cuiele, simbolul celor trei dureri corporale, linul, buretele, cădelniţa, şarpele de aramă, crucifixul, găina, biserica = corpul lui Hristos.

„Hristos a înviat" cu răspunsul „Adevărat că a înviat" este salutul de bucurie al creştinilor la sărbătoarea Paştilor, până la Înălţare. Ne reaminteşte bucuria Apostolilor în dimineaţa învierii, când, împărtăşindu-li-se vestea, se întrebau: *„a înviat Domnul?"* şi îşi răspundeau: *„a înviat cu adevărat"*. Salutul simbolizează credinţa noastră în învierea Domnului şi credinţa despre prezenţa Lui în lume, chiar şi după moartea Sa. Fiindcă dintre toate momentele vieţii Domnului învierea a fost faptul cel mai controversat şi este şi azi chiar pentru mulţi necredincioşi punct de îndoială, salutul a fost şi este o mărturisire de credinţă în public asupra adevărului învierii. E totodată şi un avertisment de a ne arăta vrednicia de împărtăşire cu Domnul, căci precum Iisus a petrecut încă 40 de zile cu Apostolii după înviere, aşa s-a făgăduit să petreacă şi cu noi în veci.

Humerale *(amictus):* o năframă albă, confecţionată din giulgiu, ce o poartă preoţii bisericii apusene pe umeri, sub felon; simbolizează înfrânarea vorbelor, jugul lui Hristos şi este scut împotriva ispitelor. Servind mai demult ca acoperământ de cap, mai închipuie şi coiful de apărare contra celui rău şi aduce aminte că preotul liturghisitor să se ferească de orice distragere şi să fie atent numai spre cele sfinte. Fiind întrebuinţată la sfânta liturghie, care este o aducere aminte de patimile Domnului, humerale înseamnă şi năframa cu care soldaţii au acoperit faţa lui Iisus, în semn de batjocură.

Hubert (germ. = gânditor adânc): sf. episcop în Lüttich şi apostolul Ardenilor. E patronul vânătorilor, după legenda că la o vânătoare într-o zi de Vinerea mare a zărit un cerb cu cruce între coarne, la a cărui vedere sfântul s-a încreştinat († 727). Comem. la 3. XI.

Hugo (germ. = gânditor): sf. monah benedictin şi abate în Cluny († 1109). Comem. la 29. IV.

I

Iachin şi Boaz: doi stâlpi de aramă din pridvorul templului lui Solomon (I Regi 7, 15; II Paralipomena 3, 15), simbolizau puterea dumnezeiască, care stăpâneşte în templu.

Iacob (evr. = înşelător, călător), Geneza 25, 26. Este prototipul lui Iisus. Iacob merge în ţară străină să-şi caute mireasă; Iisus, la porunca Tatălui, încă se duce în ţară departe să-şi câştige, ca mireasă, biserica. Deşi tatăl lui Iacob era bogat iar acesta însuşi prigonit, Iacob a purces la drum singur şi sărac şi a dormit numai pe piatră; Iisus, al cărui Tată e stăpânul lumii, „nu are unde să-şi plece capul" (Matei 8, 20). Iacob a slujit pentru mireasa sa; Iisus a suferit 33 de ani şi pentru biserica Sa s-a făcut tuturor slugă. Iacob, cu cei 12 fii, a fost protopărintele poporului ales; Iisus, cu cei 12 Apostoli, a fost protopărintele sufletesc al creştinilor. Lupta lui Iacob cu îngerul este simbolul rugăciunii. Precum Iacob a stăruit, a învins pe înger şi a primit binecuvântare, aşa şi noi trebuie să stăruim mult în rugăciune, până Dumnezeu ne ascultă şi ne binecuvântează. Împăcarea lui Iacob cu Isav e chipul blândeţii lui Iisus celui supus la toate. Scara şi Piatra lui Iacob, v. *art.*

Iacob: fratele Domnului, sf. apostol şi martir († 41). A fost aruncat jos de pe aripa bisericii, de unde învăţa pe oameni, şi ucis cu pietre de către jidovi. Comem. la 19. X şi 25. VIII.

Iadul (gr. = Hades, evr. = Gheenă, lat. = *Infernus, Orcus*) este un loc închipuit sub pământ, „în cele mai de jos ale pământului"; este locul de osândă veşnică al demonilor şi al slujitorilor lor (Isaia 14, 15; Psalmi 29, 3). Ca simbolizare a chinurilor din iad, se zice că acolo este „plângere şi scrâşnirea dinţilor, întunericul cel mai din afară" (Matei 22, 13; 25, 41), acolo este „viermele neadormit (Isaia 66, 24) şi focul nestins". Întunericul închipuie osânda, focul neadormit este icoana veşniciei acestui fel de chinuri. În Apocalipsă (20, 15) ni se prezintă iadul ca o mare de foc. Mai adesea e închipuit şi înfăţişat iadul

după descrierea lui Dante şi adică: iadul are 4 râuri (Acheron, Styx, Cocitus, Flegeton); în mijlocul lui vedem Moartea ori pe Satan şezând pe tron de fier. Cele 4 râuri sunt contrastul celor 4 râuri ale raiului; în apropierea iadului o mână nevăzută ţine cântarul dreptăţii, într-un taler cu o piatră de moară, închipuind greutatea enormă a păcatelor, iar în celălalt platan cu o uşoară năframă albă ca simbol al faptelor bune şi curate, care nu cântăresc aproape nimic faţă de balastul păcatelor. Iadul se mai înfăţişează având în mijloc pe Satan în formă de balaur, care varsă din gură pară de foc, iar în pântece se văd cum ard păcătoşii în chinuri grozave. Iadul, închipuit ca un monstru cu gura deschisă, este tipul chitului lui Iona. Simboalele iadului în Test. Vechi sunt: viermele neadormit (Isaia 66, 24), focul nestins (Marcu 9, 43), gheaţa veşnică (Iov 24, 19), întunericul şi scrâşnirea dinţilor (Matei 8, 12) şi cuşca leilor (Psalmi 21, 22).

Ianuarie este luna primă în anul solar şi a cincea în anul bisericesc, care începe cu septembrie. La anul roman de 10 luni a adăugat-o Numa Pompiliu în onoarea zeului Ianus, zeul timpului, cu al cărui ajutor învinsese pe latini. Numele şi-l are de la acest zeu, căruia la începutul lunii îi închinau serbările, aşa-numite Ianuale, împreunate cu petreceri, jertfe, colinde, oracole, dăruiri, felicitări, obiceiuri ce s-au adaptat în înţeles creştinesc cu colindele de Crăciun şi cele de Anul nou. Poporul i-a dat numirea de *Gerar* de la gerul ei mare, ori de *Ghenarie* (de la Ianuarie) sau şi *Călindar* de la Calendariumul roman. Sărbători însemnate bisericeşti are: Tăierea împrejur a Domnului Iisus, Sf. Vasile (1 ian.), Botezul Domnului (Bobotează la 6 ian.), Sf. Ioan Botezătorul (7 ian.) şi Trei ierarhi (30 ian.). Luna Ianuarie, în iconografia bisericească, este zugrăvită în chipul unei femei, ce ţine o cheie (cheia anului) în mâna dreaptă şi stă rezemată pe 12 stâlpi spre a simboliza că dânsa deschide uşa la celelalte luni ale anului. Insigniul lunii este Vărsătorul de apă, fiindcă în decursul ei intră soarele în constelaţia Vărsătorului din zodiacul cerului.

Iar, slăbănogul de la lacul Vitezda (Ioan 5), e simbolul nemulţumitorului şi al ticăloşiei, fiindcă în loc să se fi umilit şi să fi dat mulţumire lui Iisus pentru vindecare, s-a arătat obraznic, neruşinat. După tradiţie, Iar ar fi fost acela dintre slugile Arhiereului, care a dat palme lui Iisus (Ioan 18, 22).

Iarna în Sfânta Scriptură e simbolul bătrâneţilor neputincioase. Mai închipuie şi timpuri de groază (Matei 18, 3). Ca anotimpul tristeţii şi al amorţirii (Cântarea cântărilor 2, 11), simbolizează întunericul Testamentului Vechi şi al păgânătăţii. Gerul şi natura moartă a iernii închipuie suferinţele vieţii şi moartea. Iconografia ne-o prezintă, în icoana lumii, ca pe un om purtând povara anilor, cu cojoace în spate, căciulă în cap, încălzindu-se la foc, încadrat într-un chenar de zodiac, cu cornul de capră (decembrie), Vărsătorul de apă (ianuarie), şi Peştele (februarie).

Iaspis e una dintre cele 12 nestemate, ce le purta Arhiereul în Test. Vechi, închi-

puind cele 12 seminţii. Pentru rezistenţa sa, iaspisul simbolizează credinţa cea tare.

I. Ch. Th. Ys. (gr. *ichtis* = peşte) este monogramul lui Iisus. Fiecare literă a acestui cuvânt formează începutul unui alt cuvânt momentuos şi anume al lui: Iesus, Hristos, Theu, Ios, Soter = Iisus Hristos Fiul lui Dumnezeu, Mântuitorul. Creştinii cei dintâi, precum şi cei de pe timpul persecuţiilor, nu aveau voie să rostească numele de Iisus ori de Hristos şi de aceea reprezentau pe Iisus în chipul peştelui şi se foloseau de numirea monogramului de sus. În catacombe se află icoana unui peşte care poartă o coşară cu pâine, închipuind pe Iisus, care se dă şi azi pe sine lumii în pâinea şi sângele Sfintei Euharistii.

IC. XC.: monogramul Mântuitorului, prin care se indică întreaga activitate a Domnului, îndeplinită în scopul mântuirii.

Icoana pusă pe pieptul mortului în sicriu simbolizează că răposatul a fost creştin adevărat, a fost cinstitor al sfinţilor şi a nădăjduit în ajutorul şi mijlocirea acestora.

Icoana Preacuratei. Sfânta Fecioară a fost venerată din începuturile creştinătăţii. Chipurile ei le-a înfăţişat biserica încă din primele secole, ca expresiunea adâncii veneraţii şi a căutat să redea sublimele ei însuşiri ca Maică duioasă, ca Sfântă Fecioară şi ca Împărăteasa cerului. De aceea în icoane o vedem înfăţişată ca o fecioară cuvioasă, supusă voii lui Dumnezeu. Hainele albe ale Sfintei Fecioare sunt simbolul nevinovăţiei şi ne-o arată ca pe o Fecioară curată, cele albastre sunt semnul supunerii, iar cele verzi sunt chipul nădejdii, ce ne-a prilejuit prin naşterea sfântă. Ca maică Născătoare de Dumnezeu e înfăţişată cu pruncul în braţe, şezând pe scaun ori stând în picioare, iar ca maică dureroasă (mater dolorosa) are inima înţepată cu şapte suliţi (şapte dureri). Ca maica lui Dumnezeu şi ca împărăteasa cerului o vedem cu pruncul în braţul stâng, iar în dreapta cu sceptrul şi pe cap cu cunună regală. Ca regina lumii e înconjurată de îngeri şi de cei 12 Apostoli, simbolizând că dânsa este regina cerului şi a celor 12 Apostoli. Adeseori e închipuită fără prunc în braţe, şezând pe globul pământului, în jurul căruia s-a încolăcit şarpele zdrobit de Hristos (Geneza 3, 15). În alte icoane Sfânta Fecioară are semiluna sub picioare, însemnând că, contra lunii care se schimbă necontenit, dânsa este fără de prihană, neschimbătoare. Luna sub picioarele Sfintei Fecioare mai închipuie învingerea asupra păgânismului, în special semiluna simbolizează biruinţa asupra turcilor păgâni. Icoanele Sfintei Fecioare au de obicei în dreapta inscripţia grecească M P O Y (*Meter Theou,* Maica Domnului), iar în stânga IHC. XPC (a lui Iisus Hristos). Cele mai multe din icoanele Sfintei Preacurate sunt făcătoare de minuni.

Icoana hramului se pune pe frontispiciul bisericii, spre a se şti cărui sfânt e închinată biserica, adică cine este patronul acesteia. În biserica apuseană icoana hramului e aşezată în absidă, adică în dosul prestolului, ca toţi să privească la dânsa şi să implore la toate rugăciunile ajutorul patronului.

Icoanele reprezintă şi simbolizează momentele mântuirii şi pe cei ce au desăvârşit-o, adică pe Dumnezeu, pe Sfânta Fecioară, pe îngeri şi pe sfinţii care au lăţit evanghelia. Cultul icoanelor îşi are începutul în primele secole creştine; după potolirea persecuţiei lor, li s-a statornicit venerarea relativă, adică creştinii se închină în faţa icoanelor, le sărută, dar această închinare nu o dau lemnului ori vopselei, ca materie, ci închinarea se aduce sfântului zugrăvit pe icoană. La privirea sfintei icoane, întocmai ca şi la aceea a unui chip lumesc, creştinul îşi reîmprospătează viaţa sfântului zugrăvit, se îndeamnă de faptele lui sfinte şi se hotărăşte a le urma. Icoanele înalţă, transpun spre cele cereşti, deşteaptă evlavie şi îndemn de a urma virtuţile sfinţilor, iar pentru necărturari sunt o carte deschisă a istoriei de mântuire sfântă.

Icoanele sfinţilor în casele creştineşti sunt mărturii ale credinţei şi simboale ale sfinţeniei, ce trebuie să domnească în casele creştinilor care au să fie nişte case de rugăciune, tot atâtea temple sfinţite şi prin rugăciunile preoţilor cu ocazia sfeştaniilor la case. Prin icoanele sfinte, casele creştinilor se deosebesc de casele iudeilor şi ale păgânilor, ale căror lăcaşuri sunt numai simple adăposturi contra intemperiilor naturii. Icoanele sfinte ne arată casele creştinilor stând sub purtarea de grijă a lui Dumnezeu şi sub protecţia sfinţilor, sunt ferite de rele şi de ispite şi au pacea şi binecuvântarea dumnezeiască asupra lor. Fiecare casă şi familie îşi alege un patron, un sfânt protector (de ex. sf. Nicolae...), a cărui icoană trebuie să atârne la loc de frunte şi pe lângă care să nu lipsească de pe pereţi icoana Mântuitorului şi a Maicii Sfinte.

Iconostas, catapeteasmă (de la *ikion* = icoană şi *stasis* = aşezarea): pe peretele de lemn sau de zid ce desparte altarul de corabie, spre a deosebi locul celor mai sfinte. S-a dezvoltat din grilajul ce şi până azi desparte altarul de naos în bisericile apusene, precum şi din necesitatea că, în măsura în care se înmulţeau creştinii, intrau în biserică şi mulţi din cei nepregătiţi, cărora nu le era permis să privească lucrările sfinte. Iconostasul simbolizează catapeteasma Testamentului Vechi şi e o carte deschisă a istoriei mântuirii, cu chipurile Vechiului şi Noului Testament. Mai închipuie cerul şi pe Dumnezeu între sfinţii Săi, cu îndemnul de a le urma acestora. Cele trei uşi ale iconostasului simbolizează pe Sfânta Treime. Aşezarea sfintelor icoane ne înfăţişează întreaga istorie a mântuirii. La temelia iconostasului, în rândul de jos, stau icoanele din Test. Vechi, cu lucrările sale, ce se referă la jertfa cea mare de pe cruce, de ex.: Zaharie cu jertfa, şarpele de aramă, jertfa lui Melchisedec etc. În rândul al doilea e Mântuitorul ca proroc ori ca învăţător, la dreapta lui e Maica Sfântă, ambii lângă uşile mari (simbolul Raiului), pentru că ei ne-au deschis uşile raiului. Lângă strana dreaptă se află icoana hramului sau a sf. Ioan Botezătorul, iar la strana stângă e icoana unui sfânt (de regulă a sf. Nicolae) mai însemnat al bisericii. În rândul deasupra uşilor sunt aşezate icoanele celor 12 sărbători împărăteşti, având în mijlocul lor Cina cea de taină, spre închipuire că în altar se săvârşeşte actul cinei din

urmă. Dinjos de icoana Cinei cei de taină se află icoana măhramei sfinte, care simbolizează blândeţea lui Iisus manifestată şi în chinurile cele mai grozave; blândeţea aceasta să fie şi creştinilor îndemn de a-i urma în această virtute şi în iertare. În rândul următor sunt Apostolii ca cei mai de seamă împreună lucrători cu Domnul, în mijloc având pe Mântuitorul ca împărat şi ca Arhiereu, de o parte pe Maica Sfântă şi de alta pe Ioan Botezătorul. Cel din urmă rând de sus are icoanele profeţilor cu insigniile lor şi cu semnele, prin care au preînchipuit naşterea Domnului. În vârful iconostasului, la mijloc apoi, se află icoana răstignirii, prin care s-a desăvârşit opera mântuirii.

Ida (germ. = lucrătoare, activă): mai multe sfinte ale bisericii apusene. Comem. la 5. II şi 4. IX.

Iedera v. art. *Epheu.*

Iepurele în Sfânta Scriptură nu obvine decât la înşirarea animalelor necurate (Levitic 11, 5). În simbolica creştină iepurele închipuie viaţa creştinului; precum iepurele e veşnic primejduit şi pe fugă, aşa e şi creştinul veşnic primejduit şi alungat de ispite. În legătură cu Paştile, iepurele care păzeşte ouăle roşii în cuibul său de verdeaţă simbolizează moartea, iar oul închipuie mormântul Domnului, care a fost săpat într-o grădină. Chipurile şi figurile plastice ale iepurelui de Paşti mai au următoarea explicare: în căldura primăverii, când toate animalele încep să iasă la luminiş, iepurele se încumetă şi până prin grădini. Copiii au născocit astfel că ouăle de Paşti, ascunse de părinţi şi aflate de copii în iarba grădinilor, ar fi ouate de iepuri.

Ierarhie (de la gr. *ieros* = sfânt, *arché* = autoritate) înseamnă totalitatea persoanelor care sunt învestite cu putere bisericească şi simbolizează ierarhia cerească, adică cetele de îngeri şi pe sfinţii din cer. Treptele sau gradele ierarhice sunt din timpurile apostolice şi s-au luat din Test. Vechi. Trepte cardinale superioare preoţeşti sunt: episcopii, presbiterii şi diaconii, iar treptele laterale sunt: patriarhii, arhiepiscopii, mitropoliţii etc. Gradele inferioare sunt: uşierii, citeţii, lectorii, anagnostii, acoluţii, exorciştii, ipo- sau subdiaconii, cântăreţii, canonarhii etc.; treptele ierarhice se întemeiază şi pe cuvintele sf. Pavel: „este un Domn, însă o deosebire de daruri..." (Efeseni 4, 7). Fiecare membru al bisericii îşi are sfera sa de lucrare. În această lucrare de mântuire unii sunt chemaţi, cu deosebită cinste şi vrednicie, ca să împărtăşească mijloacele mântuirii şi aceştia sunt membrii clerului, ierarhia bisericească.

Ieremia (evr. = Dumnezeu dăruieşte): al doilea dintre profeţii cei mari şi vajnic predicator al pocăinţei. Simbolizează durerea şi suferinţele poporului său. Are ca insigniu rolul de hârtie şi nuiaua, ce a văzut-o în cer. Prin sfinţenia sa şi prin iubirea faţă de poporul nerăsplătitor, apoi prin suferinţele şi blândeţea ce l-au caracterizat şi în mijlocul persecuţiilor este tipul Mântuitorului. A fost şi tipul lui Ioan Botezătorul, prin alegerea şi prin predica sa; ca şi acesta, proorocul Ieremia a fost ales din pânte-

cele maicii sale (Ieremia 1, 5) de vestitor al Mesiei (Ieremia 1, 10). († 600 a. Hr.). Comem. la 1. V.

Ieremiadă e numele colectiv al plângerilor proorocului Ieremia. Ieremiada simbolizează plângerea pentru păcate. Păcatul a pricinuit moartea Mântuitorului şi păcatul surpă şi azi inimile oamenilor, care ar trebui să fie tot atâtea temple ale lui Dumnezeu. Prin stricarea oamenilor, păcatele surpă şi nimicesc biserica lui Dumnezeu, precum s-au surpat zidurile Ierusalimului, asupra cărora şi-a vărsat prorocul ieremiadele sale.

Ieronim (*Hieronymus* gr. = cel sfinţit): sf. preot, mărturisitor şi părinte bisericesc, traducătorul Bibliei († 420). Comem. la 15. VIII şi 30. IX.

Ierusalim (evr. = *jerusch schalem* = pace înaltă, lăcaşul păcii) e simbolul păcii ce se desăvârşeşte în Ierusalimul cel nou. După ce a fost aşezat în Ierusalim chivotul legii, oraşul a devenit capitală, „cetatea lui Dumnezeu", centrul poporului ales, preînchipuind cetatea cerească prezisă de profeţi. Ierusalimul e simbolul sufletelor, în care locuieşte însuşi Dumnezeu prin Duhul Sfânt şi în care e sălăşluită pacea şi iubirea. Precum a cercetat Dumnezeu Ierusalimul cu graţia sa dar şi cu admoniţia sa, aşa cercetează şi pe fiecare om în parte; cel ce nu va asculta de Dumnezeu, nu va scăpa de soarta Ierusalimului. Precum acesta s-a ruinat, aşa se va strica şi sufletul cel păcătos. Tipul risipirii Ierusalimului a fost dărâmarea foişorului de către Samson în Test. Vechi.

Ierusalimul nou = *Împărăţia cerească.*

Iertarea e simbolul celei mai desăvârşite credinţe creştineşti, trăite după sfaturile şi după pilda Mântuitorului, care a zis: „iertaţi şi se va ierta vouă", iar în torturile cele mai grozave a răspicat: „Doamne iartă-le, că nu ştiu ce fac" (Luca 23, 34). E totodată chipul faptic al iubirii creştine, care culmineză în iubirea vrăjmaşului: „binecuvântaţi pe cei ce vă blestemă pe voi". Iertarea e simbolul răzbunării creştineşti.

Ierurgii v. art. *Sacramentalii.*

Ieşirea cu procesiune din biserică în dimineaţa Învierii simbolizează mergerea mironosiţelor la mormântul Domnului, să caute şi să ungă corpul lui Iisus, precum mai înseamnă şi ieşirea Mântuitorului din mormânt; iar intrarea procesiunii în biserică cu cântarea „Hristos a înviat" închipuie întoarcerea mironosiţelor de la mormânt, după ce au aflat pe Iisus cel înviat şi au vestit tuturor cunoscuţilor lor învierea Domnului.

Ieslea e simbolul umilinţei, întru care a venit şi s-a arătat Mântuitorul lumii, ca fiu al lui Dumnezeu. Această pogorâre a fost un lucru neobişnuit, dar corespundea umilinţei şi simplicităţii păstorilor, cărora li s-a arătat Iisus mai întâi. E şi un îndemn, că cei ce-l caută pe Domnul au să se apropie de El cu inimă smerită şi înfrântă. Ieslea ne aduce aminte de sărăcia şi mizeria în care s-a născut Fiul lui Dumnezeu, pentru ca să ne îmbogăţească pe noi cu darurile Sale cele cereşti. La poporul german a fost

multă vreme obiceiul ca la Crăciun fiecare casă să-şi aibă o iesle construită de către capul familiei; azi ieslea este aproape pretutindeni înlocuită cu pomul de Crăciun. La poporul român în loc de iesle, ca închipuire, se aşterne şi se ţine în toate trei zilele de Crăciun fân pe mese şi în casă, care nu se mătură până ţine sărbătoarea, ca simbolizare a fânului din ieslea Betleemului.

Ignaţiu, nume latin, înseamnă: plin de foc, arzător. Sf. I. Teoforul, episcop în Antiohia Siriei, martir sfâşiat de lei în circ († 110). Comem. la 1. II.

I. H. S. (*in hoc singo vinces* sau *Iesus Hominum Salvator*), cele trei litere începătoare (luând pe H în locul lui I grecesc) ale numelui Iisus. Monogramul este insigniul ordinului iezuiţilor, fiindcă semnul acesta s-ar fi arătat într-o vedenie sf. Bernard de Siena, care-l şi purta în palmă pirogravat, iar Loyola îl avea pe piept. E întipărit pe hostie şi ca inscripţie îl vedem pe casele şi claustrele iezuiţilor.

Ilarie, Ilarion, Hilarion (gr. = vesel). Sf. Ilarie, episcop în Pictavia (Arles), părinte bisericesc († 368). Comem. la 21. X.

Ilie (evr. = Dumnezeul meu e Iehova) e prototipul lui Hristos şi al lui Ioan Botezătorul. Toţi trei se pregătesc în pustie, în singurătate, pentru misiune. Hrănirea lui de către corbi e admoniţie avarilor ca să nu se lege de bunurile pământeşti, căci pe Ilie l-au hrănit doar cele mai nesăţioase dintre păsări. Vindecarea şi învierea copilului văduvei păgâne preînchipuie puterea lui Hristos, care a înviat sufletele moarte ale păgânilor. Ilie a adus jertfă spre câştigarea îndurării dumnezeieşti; Iisus s-a adus pe sine însuşi jertfă de mântuire. Norul pogorât peste jertfa lui Ilie a fost tipul corpului lui Iisus şi al Sfintei Fecioare, care au picurat rouă dumnezeiască (Psalmi 71, 6; Isaia 45, 8). Uciderea preoţilor păgâni e tipul stârpirii idolatriei prin Iisus Hristos. Înălţarea de viu a lui Ilie la cer (896 î. Hr.) a fost tipul înălţării lui Iisus; iar apariţia lui Ilie şi Moise la Schimbarea la faţă simbolizează că s-a sfârşit timpul profeţiilor Testamentului Vechi şi se începe binecuvântarea Testamentului Nou. Comememorat la 20 iulie. Tradiţia populară crede că sf. Ilie va fi trimis la sfârşitul lumii să se războiască cu Antihrist; îl va ucide şi din sângele lui se va aprinde pământul. Tunetul şi fulgerul se crede a fi răzbunarea sfântului Ilie asupra diavolilor, după care umblă cu carul său de foc şi duruie în cer. Tradiţia l-a înzestrat adică cu atribuţiile lui Joe *(Jupiter Tonans)* şi Hellios, pe care ni-i prezintă mitologia în căruţă de foc. Ploile furtunoase de după ziua sf. Ilie sunt urmarea supărării lui, că nu i s-a spus când îi este ziua. După această zi grindina nu mai are putere. Tot din această cauză s-ar pricinui căldurile zilelor câinelui (caniculare) 20–30 iulie, când adică constelaţia Sirius (câinele) răsare în acelaşi timp cu soarele şi care, înjugată cu soarele, se crede că face să fiarbă marea, să turbeze câinii şi să se pălească (Păliile) totul. – Femeile nu mănâncă mere şi alte fructe până la Sfântul Ilie, când se crede că morţii, mai ales copii, vin pe la casele lor şi de aceea sunt chemaţi copiii la câte un măr nescuturat până aci şi li se dau

mere de pomană. Se duc la biserică spre sfinţire tot felul de fructe şi colaci (moşii de sf. Ilie). Pasărea predilectă a sf. Ilie este cocoşul. Obiceiul de a tăia cocoş în această zi se reduce la un fel de jertfă plăcută adusă sfântului; se zice că sf. Ilie toacă în cer în fiecare miez de noapte, dar nu-l aude nimeni afară de cocoşi, care încep apoi să cânte. Sf. Ilie, care a fost răpit de viu la ceruri, unde s-a urcat prin văzduh în căruţa de foc, este patronul aviaţiei. Biserica noastră, la sărbătoarea de sf. Ilie, a statornicit rugăciuni publice pentru aviaţie şi comemorarea eroilor aviatori.

Iliton v. art. *Liton.*

Imnul Domnului v. art. *Heruvic.*

Imnul îngeresc v. art. *Gloria.*

Imnul Născătoarei (Axion) este o cântare de preamărire („Cuvine-se cu adevărat...") în onoarea Născătoarei de Dumnezeu, ce se cântă la liturghie după prefacerea darurilor. V. art. *Axion.*

Imnul triumfal („Sfânt...") e simbolul de biruinţă al Domnului asupra morţii: mai înseamnă şi neîncetata preamărire a lui Dumnezeu de către îngeri, cum ni-i înfăţişează prorocul Isaia într-o vedenie (Isaia 6).

Indelebilitatea, adică nerepetarea botezului, închipuie că Domnul Hristos numai o dată a murit pentru noi; şi noi în botez murim numai o dată păcatului (Romani 6, 8). Indelebilitatea mai simbolizează că este numai un Dumnezeu, o credinţă (Efeseni 4, 5). Indelebilă e şi taina mirului şi a preoţiei, pentru că toate trei imprimă creştinului un semn şi un dar nepieritor, neşters.

Indiţia (endiţia, trapezophoros) e al doilea acoperământ al prestolului. Confecţionat din materie mai preţioasă, simbolizează hainele strălucitoare de la Schimbarea la faţă ale Mântuitorului, precum şi strălucirea măririi de care păzitorii mormântului s-au cutremurat şi au căzut ca morţi la învierea Domnului.

Inelul, prin nesfârşirea sa, e simbolul veşniciei. Inelul mirilor înseamnă iubirea conjugală fără sfârşit; spre aducere aminte de această îndatorire conjugală este obiceiul să se graveze pe inel numele logodnicului. Schimbarea reciprocă a inelelor (cum e în ritualul ortodox) se face în semnul că cei logodiţi îşi vor păstra credinţa nestrămutată unul faţă de altul. Spre aducere aminte de această promisiune, inelul de logodnă se poartă pe deget. Le ortodocşi inelul bărbatului e din aur şi închipuie că bărbatul e capul femeii; iar al femeii e de argint şi înseamnă că ea are să stea sub strălucirea şi sub scutul bărbatului. Două inele încopciate închipuie cerul şi pământul; trei inele încopciate simbolizează trinitatea şi veşnicia ei. Inelul mai închipuie semnul, pecetea darului Duhului Sfânt, ce-l primeşte creştinul în sfânta Taină a mirului. Unde este numai păcat, acolo se pierde acest dar şi tărie de sus (Luca 15). – Inelul ca insigniu episcopal v. art. *Inelul arhieresc.* – Inelul piscatoris, inelul de insigniu papal înseamnă că dânsul este urmaşul sfântului ap. Petru în scaunul pontifical. Inelul, ce-l

primesc monahele la intrarea în monahism, închipuie logodirea lor cu biserica şi cu viaţa de abnegaţie. Cu privire la inel, la poporul nostru există credinţa superstiţioasă că blestemul rostit se prinde mai bine, dacă ai inel pe deget în momentul blestemării; dacă inelul de logodnă se rupe, ori se pierde, eventual cu prilejul cununiei este uitat acasă, este semn de nefericire şi mai ales de prevestirea morţii unuia dintre miri.

Inelul arhieresc (inel pontifical), ce-l primesc episcopii la învestitură, e chipul dignităţii şi al puterii oficiale. Înseamnă logodirea episcopului cu Hristos şi cu biserica într-o legătură nesfârşită, cum e şi inelul fără capăt.

Inelul pontifical v. art. *Inel arhieresc.*

Infula (mitra) e principalul insigniu şi ornament episcopal în biserica latină. Înseamnă puterea coifului mântuirii şi adică puterea dată episcopului de a aduce jertfă pentru popor şi de a-l conduce pe acesta la mântuire eternă. Cele două vârfuri ale infulei închipuie cele două Testamente, care conţin cuvântul lui Dumnezeu; Episcopul să fie înzestrat şi să strălucească prin ştiinţa ambelor Testamente; sunt şi o aducere aminte de cele două coarne ale lui Moise, care au fost simboalele ştiinţei şi autorităţii lui în popor.

Inima e izvorul vieţii, organul sufletului, centrul bucuriei şi al durerii, sediul afecţiunilor în credinţa vulgară (Cântarea cântărilor 5, 2). Inima Sfintei Maici e închipuită ca străpunsă de 7 săgeţi (cele 7 dureri). Prin şi cu inima slujim lui Dumnezeu ori mamonei. De aceea zice psalmistul: „inimă curată zideşte întru mine" (Psalmi 50, 11). Creştinul trebuie să deschidă uşa inimii sale, spre a intra numai ce este bun, numai pentru Domnul, care i-o cere zicându-i: „iată stau la uşă şi bat..." (Apocalipsa 3, 20) şi care vrea să intre în inima fiecărui om, spre a-l sfinţi.

Inocentes, Inocenţii v. art. *Sfinţii mărunţi.*

Inocentia (lat. = nevinovată): sf. martiră în Aquileia († 310). Comem. la 16. IX.

Inocentie, Inocenţiu (lat. = nevinovat): sf. martir, comem. la 17. VI.

Inorog *(onagru, unicorn):* animal fabulos, amintit la Psalmi 21, 23, înfăţişat cu corp de cal şi cu un corn în frunte. În simbolica creştină inorogul simbolizează pe Hristos cu atotputernicia Sa dumnezeiască. Se credea despre inorog că nici un vânător nu putea să-l răpună; se îmblânzea şi adormea însă în poala unei fecioare. În arhitectura asiro-caldeică îl aflăm gonit de vânători. În iconografia şi sculptura bisericească îl întâmpinăm prin evul mediu sub chipul de vânătoarea inorogului: arhanghelul Gavriil îl alungă pe inorog (simbolul fiului lui Dumnezeu) cu 3 câini (credinţa, iubirea, nădejdea) ori cu 4 câini (dreptatea, pacea, justiţia, mizericordia) până în poala Sfintei Fecioare.

I.N.R.I. este inscripţia de pe crucea Domnului, prin care titlu se arăta vina

judecării şi răstignirii Lui. Inscripţia e compusă din iniţialele cuvintelor: „Iisus Nazarineanul Regele Iudeilor", fiindcă Iisus fusese judecat şi condamnat pentru presupusul delict de a se fi erijat pe sine în demnitatea de rege al iudeilor. Înscrisul este simbolul răutăţii şi al ranchiunei; vina a fost meşteşugită de iudei ca o rebeliune în contra împăratului roman („nu avem alt împărat decât numai pe Cezarul" Ioan 19, 15). Titlul a fost scris în cele trei limbi mai lăţite pe atunci: greceşte, latineşte şi evreieşte, spre a fi citite şi înţelese de toată lumea şi spre a simboliza că moartea Domnului şi rodurile ei au fost pentru toată lumea.

Insigniile episcopeşti, cum sunt mitra, veşmântul roş, toiagul, inelul, crucea, tronul etc., arată şi simbolizează în afară, în mod vizibil, puterea şi drepturile spirituale şi disciplinare în gradul ierarhic ale Episcopului (v. art. *Episcopi*).

Insigniile sfinţilor sunt semnele, obiectele distinctive, ca simboale, prin care se arată vrednicia şi mărirea lor câştigată. Cel mai însemnat insigniu este nimbul, ca simbolul măririi cereşti, ce au primit-o drepţii lui Dumnezeu, pentru viaţa lor sfântă. Sfinţii sunt apoi înfăţişaţi cu insigniile misiunii lor de propovăduire, cu semnele minunilor ce le-au făcut ori cu obiectele de tortură şi de martiriu. *Martirii* au de obicei în mână ramură de finic, care închipuie viaţa de veci, de pace câştigată, precum şi biruinţa asupra păcatului; dacă au fost soldaţi mai au şi un steag ca insigniu; iar fiecare îşi are semnul obiectului de tortură. *Fecioarele* sfinte poartă în mână 1) *crinul* – semnul nevinovăţiei; 2) *candela* – simbolul înţelepciunii creştine şi 3) *cununa de mireasă,* fiindcă ele sunt miresele, logodite cu patimile lui Hristos. *Mărturisitorii* (confesorii) sunt îmbrăcaţi în veşmintele slujbei lor (episcopii cu mitra, călugării cu mantia etc.), purtând în mână crinul, simbolul purităţii vieţii şi o roză, simbolul bucuriei pentru întemeierea lumii creştine.

Interiorul bisericii, împărţit în trei părţi (tinda, naia şi altarul) închipuie pe Sfânta Treime într-un Dumnezeu.

Intrarea în biserică are să fie însoţită de o ceremonie deosebită, spre a se închipui că creştinul păşeşte într-un loc sfânt, în casa lui Dumnezeu. Creştinii cei dintâi sărutau pragul sfintei biserici la intrare, spre a-şi arăta devotamentul lor de pietate către lăcaşul sfânt. Azi obişnuim a ne descoperi capetele în faţa uşii bisericeşti şi, înainte de intrare, a ne face semnul crucii cu închinăciune, ca un semn de smerenie, de curăţire sufletească, de lepădare a gândurilor lumeşti, în sensul cuvintelor „dezleagă încălţămintea ta..." (Exod 3, 5). Creştinul, şi cu deosebire preotul, au să intre în biserică cu deplină evlavie, cu frică şi cu cutremur din cauza nevrednicie lor în faţa cerescului împărat. La deschiderea uşii se rosteşte rugăciunea: „Uşa îndurării deschide-o nouă Născătoare de Dumnezeu, ca să nu pierim cei ce nădăjduim întru tine, ci să ne mântuim prin tine din nevoi, că Tu eşti mântuirea neamului omenesc", ca simbol de invocare a mijlocirii Sfintei

Născătoare, care este izvorul mântuirii neamului omenesc, prin a cărei mijlocire ni s-au deschis uşile raiului, închipuit prin biserică. Păşind pragul bisericii, zicem rugăciunea: „intra-voi în casa Ta, închina-mă-voi întru biserica cea sfântă a Ta..." La mijlocul bisericii ne oprim şi rostim psalmul: „În mijlocul bisericii bine te voi chema Doamne..." Sărutăm icoana hramului (respectiv a sărbătorii) de pe tetrapod, zicând în taină troparul hramului ori rugăciunea „Tatăl nostru", prin ceea ce închipuim preamărirea sfinţilor lui Dumnezeu, care sunt temelia bisericii. Preotul apoi deosebit când intră în altar rosteşte încă o dată: „Intra-voi...", făcând închinăciune şi semnul crucii, spre simbolizarea smereniei adânci la intrarea în Sfânta Sfintelor, unde numai persoanele sfinte pot intra. Semnul crucii închipuie că numai prin crucea Domnului ne-am învrednicit a intra în altar, care este chipul cerului. În faţa prestolului se închină până la pământ, simbolizând că stă în faţa atotputerniciei lui Dumnezeu, în nemijlocita apropiere a marelui Împărat prezent în Sfânta Euharistie. Sărută apoi prestolul, mormântul Domnului, în semn de cea mai smerită mulţumire pentru binefacerile şi harurile ce ni s-au prilejuit prin mormântul Mântuitorului.

Intrarea cea mare *(înconjurarea mare)* în decursul cântării heruvimice închipuie intrarea lui Iisus în Ierusalim. De aceea mai înainte se tămâiază întreaga biserică, simbolizând şi noi aşteptarea venirii Mântuitorului, precum au aşteptat iudeii intrarea lui în Ierusalim. Se tămâiază sfintele daruri, se poartă lumănări înaintea preotului, se cântă cântarea heruvimică, simbolizând laudele aduse de pruncii evreieşti, care sunt închipuiţi prin ministranţii ce merg înaintea preotului; cântarea heruvimică înseamnă lauda ce o aduc creştinii astăzi lui Dumnezeu pentru deplinătatea mântuirii. Intrarea cea mare mai simbolizează şi patimile Domnului; ridicarea darurilor la Proscomidier înseamnă prinderea Mântuitorului şi judecarea Lui; purtarea sfântului potir şi a discului închipuie ducerea lui Iisus spre jertfire; de aceea credincioşii îngenunchează şi tac muţi de durere privind la Domnul. – Potirul e ţinut în mâna dreaptă, precum sutaşul a ţinut sulița în mâna dreaptă şi a împuns coasta stângă a Mântuitorului, stând în faţa Lui. Tot aşa şi noi ţinem potirul în dreapta, stăm în poziţia sutaşului şi ne închipuim că prindem deci din coasta stângă, din inima sângerândă a Mântuitorului, sângele şi apa. Spre această închipuire de prindere ţinem potirul mai jos decât discul, care, ridicat la frunte, ţinut în stânga, e semnul răstignirii corpului lui Iisus pe cruce, pâinea de pe disc închipuind adică corpul Domnului. – La liturghia darurilor înainte sfinţite discul îl ţinem în mâna dreaptă, sus la frunte, spre a însemna ridicarea Domnului pe cruce, fiindcă pe disc se află acum adevăratul corp şi sânge al Mântuitorului, iar în potir e numai vin natural, care se sfinţeşte abia după aşezarea într-însul a părticelei din agneţ. Oprirea cu sfintele daruri în mijlocul bisericii înseamnă răstignirea şi moartea lui Iisus. – *Pomenirile* simbolizează cuvintele tâlharului penitent, care ceruse iertare. Precum Iisus a iertat pe tâlharul, aşa va ierta fiecărui penitent greşelile, dacă se îndreaptă cu vrednicie şi cu

căință către Mântuitorul; în momentul acesta să rostească în taină fiește-care creștin un „Doamne pomenește-mă" pentru iertarea păcatelor sale. Pomenirile mai înseamnă că acest sacrificiu liturgic are aceeași valoare ca și jertfa de pe cruce. – *Intrarea preotului în altar* închipuie luarea de pe cruce, iar așezarea sfintelor daruri pe prestol simbolizează înmormântarea Domnului, pentru care și rostește preotul troparele de îngropare („în mormânt cu trupul..."). *Discul,* când se așază pe prestol, înseamnă mâinile lui Iosif și Nicodim, care au purtat corpul Domnului și l-au îngropat, iar acoperitorul discului închipuie năframa, cu care s-a învelit capul lui Iisus. Potirul simbolizează vasul în care a curs sângele din coasta, mâinile și picioarele Mântuitorului, iar acoperitorul potirului înseamnă giulgiul de înfășare a corpului lui Iisus în mormânt. – După așezarea sfintelor daruri pe prestol, preotul liturghisitor descoperă potirul și discul și, înfășurând acoperământele, le pune de o parte. Descoperirea aceasta înseamnă că Iisus, când a fost luat de pe cruce, a fost dezbrăcat de ostași, care au împărțit între sine hainele sfinte; mai înseamnă și luarea de pe cruce și înmormântarea. Sfântul aer, umplut de mireasma tămâiei, îl pune ca acoperământ peste disc și potir, însemnând el acum giulgiul de înfășurare plin de miresme (Ioan 19, 40) și ungerea corpului lui Iisus cu miresme înainte de îngropare. Acoperământul acesta mai simbolizează piatra ce a prăvălit-o Iosif deasupra mormântului. – Intrarea cea mare astfel închipuie și conductul care l-a petrecut pe Domnul la mormânt. Tămâierea darurilor acoperite pe prestol înseamnă aromatele cu care mironosițele au uns corpul sfânt; închiderea ușilor și tragerea, închiderea perdelei, înseamnă sigilarea mormântului și așezarea străjerilor la paza mormântului. Perdeaua închisă ne îndeamnă la statornicie în credință; să nu facem și noi, adică, cum făcuseră evreii, care l-au primit pe Mântuitorul cu osanale și triumf și apoi peste niște zile i-au cerut răstignirea.

Intrarea (înconjurarea) cea mică *(vohod)* la „Mărirea" fericirilor de la liturghie închipuie arătarea Mântuitorului în lume, spre a vesti evanghelia. Deschiderea ușilor împărătești înseamnă că venirea lui Hristos ne-a deschis și nouă ușile cerești. Ieșirea preotului din altar pe solee simbolizează că Iisus a ieșit de la Tatăl cel ceresc și s-a pogorât pe pământ, iar ieșirea pe ușa de miază-noapte închipuie că Mântuitorul, prin venirea Sa, ne-a adus din întuneric (apus) la lumină. Iisus Domnul e simbolizat prin evanghelia din mâinile preotului. Luminile și sfeșnicele purtate înainte închipuie pe Ioan Botezătorul și pe ceilalți profeți, care au vestit venirea Mântuitorului în lume, mai însemnând și lumina cunoștinței, ce a străbătut în lume prin învățăturile sfinte ale evangheliei. Ministranții simbolizează pe profeți și pe apostoli. Preotul oprindu-se cu evanghelia în fața ușilor mari simbolizează pe Mântuitorul ca vestitor al Cuvântului. Sărutarea evangheliei din partea preotului înseamnă iubirea și cinstea date lui Hristos. Aplecarea preotului cu evanghelia închipuie pogorârea Domnului din cer și umilirea Lui de a se face om, iar ridicarea sus a evangheliei simbolizează pe Iisus, când a început

să învețe, să se înalțe; de aceea credincioşii sunt provocați să stea cu toată atenția „drepți" sufleteşte, fiindcă stau în fața „Înțelepciunii" lui Dumnezeu. Intrarea pe uşile mari închipuie că Iisus este uşa cea cerească şi că El ne-a deschis poarta cerului, simbolizată prin uşile împărăteşti.

Intrarea în biserică a Sfintei Fecioare *(Praesentatio Beatae Virginis Mariae, Vedenie):* sărbătoare împărătească la 21 noiembrie întru amintirea aducerii la templu a Preasfintei Fecioare. Consfințirea ei întru slujirea lui Dumnezeu este un simbol de viață creştinească şi un îndemn de a năzui şi noi spre o viață bisericească şi spre ascultare către cele sfinte. Sărbătoarea mai înseamnă mijlocit venirea lui Hristos pe pământ, înnoirea lui Adam celui căzut şi împăcarea neamului omenesc cu Dumnezeu. – Numirea slavonă de Ovidenie a sărbătorii a prilejuit credința la popor că sărbătoarea aceasta este ziua în care s-a vădit lumea şi se ține pentru sănătatea ochilor, pentru vedere. În acest scop se sfințeşte în această zi un fuior cu care, udat, se şterg ochii bolnavi şi se vindecă. Femeile îşi dau azi de pomană lumina de veci, care nu se stinge niciodată în lumea cealaltă; se împart apoi lumini, colaci şi apă cu deosebire pentru cei morți fără lumânare (numită pomana aceasta *moşii de ovidenie*). – Vremuirea zilei este prognostic pentru anul viitor: stele, senin la Vedenie arată an rău, iar ninsoare, moină ne prevesteşte an bun.

Intrarea lui Iisus în Ierusalim e simbolul demnității înalte a lui Iisus. El intră în Ierusalim cu onoruri cuvenite unui rege, demonstrând prin aceasta misiunea Sa de Mesia cel făgăduit, spre a îndeplini dregătoria de mântuire sufletească. De aceea nu intră cu insignii lumeşti, ci cu insignii mesianice, cu insigniile păcii şi ale jertfei. Spre a simboliza că El este „mielul lui Dumnezeu", intră tocmai în ziua când evreii alegeau mielul pascal. Cei doi asini simbolizează pe iudei şi pe păgâni şi adică: asina închipuie pe iudei, care în prostia lor n-au primit cuvântul mântuitor, iar mânzul de asină, pe care încă nimeni n-a şezut, înseamnă pe păgâni, pe care încă nu i-a îndreptat nimeni până aci, dar care au să preamărească învățăturile sfinte. Veşmintele puse de Apostoli pe asin înseamnă darurile şi învățătura ce aceştia le-au împărtăşit tuturor popoarelor; iar veşmintele, ce le arunca poporul evreu înaintea lui Iisus, simbolizau păcatele păgânilor, lepădarea acestor păcate, spre a putea primi pe Mântuitorul în inimile curate; aşternerea veşmintelor mai însemnase că Iisus nu are să calce pe pământ ca Stăpânitor pământesc, ci va stăpâni în ceruri, ca Domn al unei împărății, morale, înălțate deasupra materiei brute a pământului. Pruncii, care strigau osanale, închipuie pe popoarele păgâne, neamurile, care au primit credința şi s-au încreştinat. Bucuria cea mare manifestată la Intrarea lui Iisus în Ierusalim simbolizează biruința asupra păcatelor.

Intrarea în biserică v. art. *Biserica.*

Intrarea mică la Vecernie v. art. *Înconjurarea la Vecernie.*

Ioachim (evr. = Domnul e scăparea poporului său): Sf. Ioachim, soțul sfintei

Ana şi tatăl Sf. Fecioare Preacurate († 10 î. Hr.) Comem. la 9. IX şi 16. VIII.

Ioan (evr. = Dumnezeu e milostiv, dăruit de la Dumnezeu). Sinaxarele ne dau peste 200 de sfinţi cu numele Ioan.

Ioan Botezătorul v. art. *Naşterea sfântului Ioan Botezătorul.*

Ioan evanghelistul, cel mai tânăr dintre Apostoli, „învăţăcelul pe care-l iubea Iisus" şi căruia i-a încredinţat pe Sfânta Lui Maică (Ioan 19, 26–27; 21, 20). Ca evanghelist are de emblemă vulturul, pentru că s-a înălţat cu gândul la dumnezeirea lui Iisus. Ca insignii are *cazanul,* în al cărui ulei clocotitor a fost aruncat, fără să-i facă vreo stricăciune; *un pahar* (potir) din care, după relatarea tradiţiei, sfântul ar fi băut otravă (v. art. *Vinul lui Ioan*), fără a-l vătăma câtuşi de puţin; acest pahar mai închipuie paharul de la nunta din Cana, ţinută în casa lui Ioan, după unii chiar la nunta acestuia. Biserica ortodoxă îl înfăţişează pe Ioan totdeauna ca pe un tânăr, după tradiţia întemeiată pe cuvintele de la Ioan 21, 22, că Ioan nu ar fi murit ci a fost răpit la cer; apusenii îl zugrăvesc şi ca bătrân. Tradiţia ne spune că la cererea sa proprie a fost înmormântat de viu de către ucenicii săi în Efes, în groapa săpată de el însuşi, la anul 100 d. Hr., în etate de 94 ani; iconografia ni-l mai arată cum îl primesc doi îngeri în cer, iar ucenicii stau miraţi la groapa deschisă. Comem. la 26. XII. Dintre apostoli, numai dânsul a murit de moarte naturală.

Ioana (evr. = binecuvântată de Dumnezeu): sf. mironosiţă. Comem. la 27. VI.

Iohana (evr. = binecuvântată): sf., fiica lui Ludovic al XI-lea al Franţei; întemeietoarea ordinului Annunciata († 1505). Comem. la 4. II.

Iona (evr. = porumbel): al cincilea dintre profeţii mici, simbolizează scăderile profetismului prin faptul că Iona se teme de înalta sa misiune. Din viaţa lui Iona se evidenţiază că profeţia este de la Dumnezeu şi profetul face numai ce i se dă de sus. Şederea lui Iona în chit e tipul pogorârii lui Iisus trei zile în mormânt. Scăparea lui din chit a fost tipul învierii lui Iisus şi al învierii corpurilor. Iona e prototipul lui Hristos şi prin aceea că dânsul, ca evreu, a fost trimis să predice păgânilor întocmai ca şi Domnul Hristos (Matei 15, 24). Pocăinţa ninivitenilor e simbolul căinţei adevărate (Matei 12, 41) şi o admoniţie către evrei şi către creştini să-şi dea seama de faptele lor şi să facă penitenţă nefăţărită.

Iosefa, Iosefina (închinată lui Dumnezeu): sf. cuvioasă din ordinul augustinienilor, în Spania († 1696). Comem. la 11. I.

Iosif (evr. = înmulţitor, ispravnic) este prototipul lui Iisus. Precum pe Iosif (Geneza 37), fiu iubit al tatălui său, fraţii l-au urât şi l-au vândut, aşa şi pe Iisus, fiu iubit al Tatălui (Matei 3, 17), l-au urât, l-au prigonit şi l-au vândut fraţii săi. Iosif fu preamărit şi înălţat după atâtea necazuri; Iisus, ieşind din temniţa mormântului, S-a preamărit şi S-a înălţat la ceruri (Filipeni 2, 9). Precum Faraon a poruncit să se îndeplinească tot ce a dispus Iosif, astfel enunţă Dumnezeu referitor la Iisus „pe acesta să-L ascul-

taţi" (Matei 17, 5). Iosif a iertat pe fraţii săi şi le-a dat belşug de pâine; Iisus a iertat pe asupritorii Săi, rugându-se: „Doamne, iartă-le că nu ştiu ce fac" (Luca 23, 34), le-a dat toate bunătăţile primite de la Tatăl în cele 7 Taine şi pâine cerească în Sfânta Euharistie.

Iov (evr. = duşmănit, persecutat) **cel drept** simbolizează neputinţa firii omeneşti şi încrederea în Dumnezeu. După dreptatea sa, multele suferinţe şi răbdarea sa pilduitoare, Iov e prototipul Mântuitorului, care şi El a fost nedreptăţit a suferi şi a răbdat cu resemnare toate batjocurile după cum zice profetul Isaia (53, 3) „ci chipul lui necinstit... defăimat a fost şi nesocotit..."; iar batjocorirea lui Iov din partea soţiei sale şi a prietenilor închipuie pe Ecce Homo. Sf. Iacob (5, 11) îndeamnă pe creştini ca în necazurile lor să privească la Iov şi la plinirea lui, adică la Iisus. Iov a fost privit şi de prototip al sfinţilor şi cu deosebire al martirilor, care cu resemnare au suferit chinuri şi moarte pentru credinţă.

Ipolit, Hipolyt (gr. = sfâşiat de cai): sfânt, martir prin sfâşiere cu caii în goanele lui Valerian († 258). Comem. la 10. VIII.

Irina: sf. fecioară şi martiră în Constantinopol († 130). Comem. la 13. VIII, 18. IX şi 5. V.

Irineu: sf. episcop în Lyon, părinte bisericesc, discipolul lui Policarp şi martir († 202). Comem. la 22. VIII şi 28. VI.

Irod e tipul şi reprezentantul prigonitorilor de Dumnezeu. Tipul lui a fost Faraon, care a persecutat pe izraeliteni. E simbolul tiranilor plini de cruzime, de fătărnicie şi al vrăjmaşilor împărăţiei lui Dumnezeu; dar e şi chipul pedepsei lui Dumnezeu, pentru că Irod a murit de moarte groaznică.

Isabela (span. = lăudătoare de Dumnezeu).

Isac e prototipul lui Hristos. Precum Isac fusese întâi născut, fiu iubit al tatălui său, şi a fost jertfit, astfel şi Dumnezeu a dat jertfă pe Fiul Său iubit şi unul născut (Romani 8, 32). Isac şi-a dus singur lemnele de jertfă pe muntele Moria, Iisus şi-a dus însuşi crucea pe muntele Golgota (Filipeni 2, 8). Isac s-a lăsat să fie legat şi aşezat pe lemnele de jertfă; Iisus însuşi a îngăduit să fie pironit pe cruce (Isaia 53, 7). O tradiţie relatează că mulţimea ostaşilor nu a fost în stare să-L aşeze pe Mântuitorul pe cruce, până ce nu s-a pus El singur de bunăvoie. Isac fusese numai tip, de aceea l-a primit Avraam înapoi (Evrei 11, 19), iar în locul lui s-a jertfit un berbec, tipul lui Iisus care s-a jertfit de fapt pentru păcatele noastre. Isac este deci tipul morţii şi al învierii lui Iisus. Deşi Isac nu a murit de fapt, tatăl său îl dăduse însă spre moarte, iar Dumnezeu i-l dăduse înapoi ca şi cum l-ar fi înviat din morţi, precum în adevăr a înviat pe Hristos.

Isaia (evr. = Domnul este mântuirea): cel dintâi dintre marii profeţi. Are ca insigniu rolul de hârtie, ferăstrăul şi o ramură verde. Rolul e semnul profe-

ţiei. Ramura verde o are, fiindcă el vorbeşte de „floare din rădăcina lui Iesei...". Ferăstrăul îl are ca insigniu, pentru că după tradiţia talmudică pe Isaia l-ar fi înghiţit un cedru, chiar la rugămintea profetului, ca să scape de duşmanii ce-l urmăreau; aceştia însă l-au adulmecat, au tăiat cedrul cu un ferăstrău şi cu cedrul împreună au tăiat şi pe profet († 681 î. Hr.). Comem. la 5. V.

Isidor (gr. = darul lui Dumnezeu): sf. preot şi teolog erudit în Alexandria († 404). Alt Isidor comem. la 7. XII.

Isidora (gr. = dăruită de Dumnezeu): sf. fecioară în mănăstirea din Tabena – Egipt († 380). Comem. la 31. VIII.

Isop, plantă orientală, amintită adesea în Biblie, este simbolul curăţirii, deoarece cu chită de isop se făceau stropirile jertfelor („Stropimă-vei cu isop", Psalmi 50, 9). Din pricina gustului amar, isopul e chipul chinurilor şi al morţii. Fiind cel mai mic dintre arbori e simbolul umilinţei, cu deosebire faţă de cedrul înalt, care este chipul mândriei. În acest înţeles e şi simbolul lui Iisus, care s-a umilit pe sine, ca Dumnezeu, luând corp omenesc.

Ispas v. art. *Înălţarea Domnului* (Matei 4).

Ispitirea lui Iisus în pustie (Luca 4) înseamnă lupta de bunăvoie cu vrăjmaşul sufletului, spre a ne fi şi nouă pildă de urmat. Lupta începe în pustie care, în opunere cu raiul, e simbolul pământului blestemat de Dumnezeu după căderea lui Adam. Cele trei feluri de ispitiri închipuie cele trei rădăcini ale păcatelor. Prima cu ispitirea simţurilor de lăcomie (mâncare şi băutură); a doua corespunde mândriei şi a treia dorinţei ochilor (cu senzualitate şi sumeţie). Iisus le-a învins pe toate, arătându-ne cum să ne apărăm şi noi contra ispitelor. Tipul ispitirii lui Iisus a fost ispitirea protopărinţilor în rai.

Ispravnicul din parabolele evanghelice este Fiul lui Dumnezeu, căruia i s-a dat dreptul de a judeca şi de a împărţi darurile de sus (Ioan 5, 22).

Iisus (evr. = mântuitor, liberator) e numele lui Mesia, ca persoană istorică în economia mântuirii şi simbolizează lucrarea mesianică, adică mântuirea omenirii („şi vei pune numele lui Iisus, că Acela va mântui pe poporul Său...", Matei 1, 21).

Iuda Iscarioteanul, apostolul care a fost vânzătorul învăţătorului Său, e întruchiparea tuturor sentimentelor iudaismului. Acest iudaism îşi are el şi însuşirile sale bune, cum ar fi păstrarea şi respectul legii, dar are multe păcate şi scăderi, dintre care mai deosebite sunt: lăcomia şi râvna după câştig. Sinuciderea lui Iuda ne arată că avea conştiinţa păcatului, care l-a silit la această căinţă extremă. Iuda are ca insigniu punga, fiindcă dânsul se îngrijea de cele materiale pentru ceata Apostolilor. E înfăţişat, după tradiţie şi după legende, ca un bărbat urât, cu părul roşu.

Iulia, Iulian, Iuliana, Iuliu (lat. = tânăr, voios, strălucitor). Sf. Iulia, fecioară şi martiră în Troyes († 270). Comem. la 21. VII.

Iulian (lat. = luminător): martir în Galatia pe timpul lui Diocleţian. Comem. la 12. IX.

Iuliana: sf. martiră în goanele lui Aurelian. Comem. la 5.III.

Iunie: a zecea lună în anul bisericesc şi a şasea în cel solar. La romani a fost consacrată tinereţii, urzindu-şi numirea de la senatorii tineri *(iuniores),* ori de la zeiţa Junona. Evreii o numeau Tamuz şi aduceau în decursul ei ca jertfă pârga de grâu, al cărui seceriş începea acum (Levitic 23, 15; Deuteronom 16, 9–10). Are sărbători bisericeşti: Naşterea sf. Ioan Botezătorul (24) şi sfinţii Apostoli Petru şi Pavel (29). Biserica apuseană o numeşte luna lui Medard (8 iunie), sfânt foarte temut pentru obişnuitele sale ploi torenţiale şi căruia îi oferă jertfă de trandafiri; îi zice şi luna sfinţilor Petru şi Pavel şi luna lui Ioan. Iunie este luna în care totul se arată în puterea creşterii: tot ce a încolţit în primăvară, creşte acum şi se dezvoltă. E astfel simbolul tinereţii, al creşterii şi al libertăţii. În atmosferă, în natură, în soare se produc unele schimbări în mersul şi firea lor, ce influenţează şi asupra omului, care se simte neputincios în faţa elementelor naturii, ce se dezlănţuie. De aceea superstiţia are larg teren în luna aceasta. Joile după Paşti se întind şi în luna iunie, ţinute de frica grindinei. În 9 iunie poporul ţine ziua lui Aliseu, care leagă grâul, pentru ca acesta să nu sece bobul în spice. În 11 este sărbătoarea lui Vartolomeu, care se ţine cu nelucrare pentru piatră şi fiindcă în această zi seacă rădăcina grâului, adică, începe să se coacă. În 24 se împart colaci, castraveţi şi poame dulci pentru sufletul răposaţilor, care mai întâi au să guste din fructele pârguite. Se adună flori de sânziene, cu care se împodobesc tinerii, apoi se împletesc în cununi pe la porţi, pe case şi la uşi, care apoi, uscate, sunt păstrate de leac. La 29 (Sânpetru) se împart de pomană colaci şi mere dulci, după ce au fost tămâiate şi făcute metaniile cuvenite. Iconografia zugrăveşte luna iunie în chipul unui om care coseşte (fân şi grâu), iar în zodiac are racul ca insigniu, fiindcă soarele intră în Constelaţia Racului. Numirea populară este *Cireşar,* fiindcă acum se coc cireşele.

Iulie, luna a unsprezecea în anul bisericesc, a şaptea în cel civil. Numirea a rămas de la romani, care îi ziceau Quintilis, mai apoi Iulius, după numele împăratului Iulius Caesar, care tocmise calendarul. După istoricul Meletie, pe la sfârşitul acestei luni a fost Iisus în părţile Cesareii lui Filip (Matei 16, 13). Are numai o sărbătoare bisericească: sf. Ilie (I Regi 18–20) la 20 iulie. Numirea populară de *Cuptor* o are de la căldurile sale caniculare. Biserica apuseană i-a dat numirea de luna ap. Iacob (iulie 25). Iconografia o zugrăveşte în forma unui leu, fiindcă soarele intră în Constelaţia Leului. Folclorul ne prezintă sărbătorile populare: la 8 iulie Precupul (Muc. Procopie) când „arde piatra în apă"; se serbează contra grindinei; la 15 se cinsteşte Cirică (sf. Chiric) pentru ferirea de năpaste; la 16, 17 şi 19 Circovii Marinei (sf. Marina): femeile ţin serbare cu nelucrare, duc la biserică usturoi, tămâie şi pelin, le pun la icoana Maicii Domnului iar după slujbă le duc acasă, ca leacuri contra feluritelor boale de

copii; în ziua de Sântilii (20), dacă tună şi fulgeră, se crede că sf. Ilie umblă cu căruţa de foc prin cer şi caută să trăsnească în diavoli; în casă se aprinde tămâie şi lumânarea de Paşti, ca să piară duhul rău şi să nu nimerească trăsnetul în casă; în 22 sf. Foca este ţinut pentru primejdia de foc, iar în 27 se serbează Pintilie (Pantelimon), fratele lui Ilie, pentru trăsnete şi se împart colaci şi mere dulci pentru sufletul răposaţilor.

Iuliu (lat. = luminat): sf. martir în Sebaste, în Durostor lângă Dunăre († 302). Comem. la 27. V.

Iust, Iusta, Iustin, Iustina (lat. = cel drept): sf. Iustin, filosof, scriitor şi părinte bisericesc, martir în Roma († 166). Comem. la 1. VI şi 13. IV.

Iustina: sf. cuvioasă fecioară, martirizată de huni († 451). Comem. la 1 şi 16. VI.

Izvoarele, având apă bună, proaspătă, înviorătoare, erau în Test. Vechi simbolul fericirii şi al binelui (Isaia 43, 19). Însuşi Dumnezeu este asemănat cu un izvor de fericire perfectă (Ioan 4, 10; 7, 38). După puterea vindecătoare a apei sale, izvorul e închipuirea renaşterii, iar după însuşirea de a nu seca niciodată simbolizează viaţa veşnică. Izvorul, ţâşnit din piatra pustiei Sin, e tipul ranelor Mântuitorului, din care a răsărit mântuirea. Hristos e supranumit „izvorul vieţii" întocmai precum e numită şi Sfânta Născătoare, care a născut pe Hristos, „apa vieţii". În arhitectură şi în iconografia bisericească un izvor cu cele 4 embleme ale evangheliştilor înseamnă puterea dătătoare de viaţă a evangheliei şi se aseamănă celor 4 râuri, ce izvorăsc din rai. Pe mormintele catacombelor sunt înfăţişate izvoare, simbolizând că prin meritele Domnului Hristos i s-a deschis răposatului un izvor de nouă viaţă fericită. În analogia acestei simbolice se ţine la poporul nostru obiceiul de a trage izvorul (v. *art.).*

Izvorul, a trage e un obicei rămas de la romani, care se ţine şi azi la poporul nostru. După înmormântare, în decurs de 6 săptămâni, o fată din casă sau o rudenie cară o cofiţă de apă în fiecare zi la un creştin, căruia de regulă i se dau şi hainele de pomană. Tragerea izvorului e un act de elemosină, de milă; apa, ca element de viaţă, închipuie că cel răposat să fie învrednicit de apa vieţii, de îndurarea lui Dumnezeu şi de viaţa veşnică. Tragerea izvorului mai simbolizează credinţa familialilor că prin Domnul Iisus Hristos s-au deschis răposatului izvoare de fericire în ceruri.

Izvorul tămăduirii este numirea sărbătorii ce se ţine în multe locuri (Moldova) în Vinerea din Săptămâna luminată. Preoţii şi credincioşii, purtând icoana sfântă, fac procesiuni la câmp, făcând rugăciuni pentru ploaie şi de apărare contra boalelor. Se crede că în această zi toate apele sunt sfinţite şi toţi cei ce beau şi se spală, se scaldă în această zi, se tămăduiesc şi rămân sănătoşi. Se face pască şi se roşesc ouă, care se duc apoi mâine-zi, în Sâmbăta Tomii, la biserică, unde se sfinţesc şi se dau de pomană pentru cei morţi.

Î

Îmbisericire se numeşte introducerea pruncului în biserică la patruzeci de zile după naştere. Obiceiul a trecut din Test. Vechi (Levitic 12, 2–4; Luca 2, 22), după care lehuza se considera de necurată, putea să iasă din casă numai după anumite zile şi atunci trebuia să meargă mai întâi la casa Domnului, ca să dea mărire, să ceară ajutorul lui Dumnezeu şi să închine pruncul înaintea Tatălui ceresc. În ritualul rugăciunilor de ziua a 40-a mama cu pruncul se opresc înaintea uşii bisericii, nu intră în biserică fiindcă mama e încă necurată. Preotul ia pruncul în braţe, îl binecuvântează şi cu însemnarea crucii rosteşte: „Îmbisericeşte-se robul N...". Îl duce apoi în faţa altarului şi-l închină înaintea Domnului, precum a făcut şi bătrânul Simion din evanghelie cu pruncul Iisus şi, după rostirea rugăciunii anumite, îl predă mamei, asupra căreia încă se rosteşte rugăciunea de curăţire. În unele biserici sunt introduşi băieţii şi în altar.

Îmblătirea în Test. Vechi a fost icoana unor mari nenorociri, mai ales a încălcării de către duşmani, care se asemănau cu îmblăciul.

Îmbrăcarea la liturghie este a doua parte a proscomidiei (v. *art.*). Înainte de îmbrăcare, preotul face trei închinăciuni cu semnul crucii, spre răsărit, închipuind mulţumirea faţă de Dumnezeu, care l-a învrednicit a se îmbrăca în hainele sfinţite spre a sta înaintea tronului dumnezeiesc (altarul) şi a aduce jertfă de mulţumită. La îmbrăcarea fiecărui veşmânt preotul se închină, sărută crucea de pe veşmânt şi rosteşte rugăciunea anumită. Sărutarea se face în semn de reverenţă şi de mulţumire (v. art. *Sărutarea veşmintelor).* Deosebite de hainele lumeşti de rând şi avându-şi fiecare simbolica sa, veşmintele liturgice şi îmbrăcarea lor este o pregătire şi o autorizare pentru o lucrare deosebită, pentru o stare de sfinţenie. Sunt astfel şi aducătoare aminte că acum preotul are să lepede orice grijă lumească şi să fie îndreptat cu trup, cu suflet numai spre slujba sa sfântă. Cele trei însemnări cu semnul crucii asupra veşmântului cu rostirea „Dumnezeule curăţeşte-mă..." simbolizează o cerere pentru curăţirea de păcate, pe care le săvârşim: cu gândul, cu vorba şi cu fapta.

Îmbrăcarea mortului în haine curate şi spălarea lui cu apă caldă înseamnă: curăţia sufletească, cu care răposatul trebuie să se înfăţişeze în faţa lui Dumnezeu. Precum a fost înfăşurat corpul Domnului Hristos în giulgiuri albe, ce simbolizează haina dreptilor şi curăţia sufletească, astfel e îmbrăcat şi mortul în haină albă, în haină simbolică. Creştinii erei primare se înmormântau numai în stihar alb, spre a închipui credinţa şi dorinţa ca răposatul să se înfăţişeze nevinovat în faţa dreptului Judecător. Peste acest veşmânt i se dau şi hainele stării sale civile, închipuind că răposatul, la judecata mare, are să dea seamă şi de faptele serviciului său, nu numai de cele ale sale proprii ca om particular.

Îmbrăcarea preotului în veşmintele preoţeşti liturgice închipuie darul şi puterea de a săvârşi cele sfinte, precum şi alegerea lui deosebită prin sfinţirea preoţiei. Mai simbolizează îngrijirea şi darurile lui Dumnezeu, ce se revarsă asupra oamenilor prin actele sfinte săvârşite de către preoţii îmbrăcaţi în odăjdiile sfinte. În semn de mulţumire pentru aceste daruri, la îmbrăcare preotul sărută fiecare veşmânt, respectiv crucea de pe el.

Îmbrăcarea pruncului cu cămaşa albă, respectiv acoperirea lui cu o bucată de pânză albă numită crijmă – după afundarea lui în apa botezului –, înseamnă nevinovăţia, ce o primeşte pruncul în taina sfântului botez. E totodată şi aducere aminte de haina albă, de stiharul ce-l purtau catehumenii în decurs de 8 zile după botez în timpurile primare creştine.

Împreunarea (amestecarea) chipurilor (împreunarea sfântă). Înainte de împărtăşire, preotul liturghisitor, după ce a frânt agnetul, ia partea IC, face cu ea deasupra potirului semnul crucii şi o pune în potir zicând: „plinirea potirului credinţei Sfântului Duh". Actul simbolizează că precum Duhul Sfânt a prefăcut pâinea şi vinul în corpul şi sângele Domnului, tot el plineşte şi împreunarea corpului cu sângele lui Iisus. Împreunarea chipurilor, adică a apei cu vinul, mai înseamnă şi unirea lui Hristos cu credincioşii, care unire se îndeplineşte în Sfânta Cuminecare. Peste apă, înainte de amestecare, se face semnul crucii, simbolizând că împreunarea aceasta este rodul morţii de pe cruce a Domnului Hristos.

Împreunarea sfântă v. art. *Împreunarea chipurilor.*

Împungerea agnetului la semnul IC al prosforei simbolizează împungerea coastei Mântuitorului de către sutaşul roman Longhin („şi unul din ostaşi..." Ioan 19, 34).

Împungerea coastei Mântuitorului este antitipul zidirii Evei. Din coasta noului Adam, protopărintelui nostru sufletesc, a ieşit Eva adevărată, adică biserica, mireasa lui Hristos. Prin această coastă ni s-a deschis poarta vieţii precum prin poarta corabiei lui Noe a intrat tot ce nu fusese menit să se prăpădească.

Înălţarea sfintei cruci (Ziua crucii): sărbătoare împărătească la 14 septembrie întru amintirea evenimentului aflării

lemnului crucii de către sf. Elena la 326, precum şi întru amintirea aducerii lemnului la anul 628 de către împăratul Heracliu la Ierusalim. E zi de post pentru cinstirea morţii Domnului pe cruce. Preoţii sfinţesc casele creştinilor în această zi, spre a revărsa darul sfintei cruci asupra lor. La Utrenie preotul scoate din altar crucea portativă, împodobită cu mirt ori cu busuioc, o pune pe tetrapod spre a o vedea toţi şi a o săruta. Scoaterea crucii şi ridicarea ei în mijlocul bisericii închipuie aflarea ei şi ridicarea de către patriarhul Ierusalimului, spre a o vedea tot poporul care fusese de faţă la aflarea ei, precum înseamnă şi momentul când împăratul Heracliu, desculţ şi cu capul descoperit, a dus-o pe umerii săi de pe Golgota la Ierusalim. Înainte de a o aşeza pe tetrapod, preotul ridică crucea spre toate regiunile, închipuind că puterea crucii sfinţeşte toate marginile pământului.

Înălţarea Domnului (*Ascensio Domini,* **Ispas):** sărbătoare împărătească în joia săptămânii a şasea, la 40 de zile după Paşti. Închipuie desăvârşirea mântuirii şi a împăcării omului cu Dumnezeu. Prin înălţarea sa, Mântuitorul ne-a deschis uşa cerului şi ne-a pregătit loc de fericire (Ioan 14, 3). La vecernia de miercuri-seara, sfântul epitaf se ia de pe altar în semn că Iisus se înalţă la ceruri. În biserica apuseană, în joia înălţării, când se răspică la citirea evangheliei: „şi s-a înălţat...", se sting lumânările de Paşti care închipuiau pe Mântuitorul înviat şi iarăşi pe pământ prezent şi care ardeau necontenit până aci pe prestol. Însemnătatea sărbătorii se manifestă prin fastul ceremonialului şi prin împodobirea bisericii cu verdeaţă. Această împodobire închipuie frumseţea noului Ierusalim, ce ni s-a deschis şi e un îndemn ca şi creştinii să-şi înfrumuseţeze sufletele lor cu fapte bune, care să-i facă vrednici de cer, unde Mântuitorul, prin înălţarea Sa, a pregătit loc celor ce vreau să se mântuiască. Spre a înălţa decorul serbării şi a-i da însemnătatea cuvenită, biserica universală, după obiceiul vechilor creştini, face procesiuni solemne, simbolizând conductul Apostolilor, care au mers împreună cu Mântuitorul la Vitania, unde Domnul s-a înălţat în faţa lor la ceruri. Biserica latină o numeşte Joia cuminecării, fiindcă credincioşii, după pregătirea demnă – în cele trei zile premergătoare, numite zilele procesiunilor, sau zilele crucii – purced la sfânta împărtăşire. După războiul mondial (1914–1918) biserica noastră a decretat sărbătoarea aceasta de „ziua eroilor", cu pomenirea solemnă a eroilor căzuţi pentru întregirea neamului. Precum biserica a rânduit sărbători pentru glorificarea sfinţilor săi mucenici, aşa naţiunea a statorit zile de pomenire şi glorificare pentru eroii săi, martiri ai neamului şi totodată şi ai bisericii. Căci precum Mântuitorul, după desăvârşirea operei Sale de mântuire, s-a înălţat întru mărire, astfel şi eroii, desăvârşindu-şi cea mai supremă jertfă a iubirii creştine, s-au înălţat în mărirea cuvenită, la nemurirea din ceruri. De aceea la monumentul lor din cimitire, din centrul comunei ori din faţa bisericii, se fac procesiuni solemne, se săvârşeşte slujba parastasului şi se acopăr mormintele eroilor cu flori, aprinzându-se candele şi lumânări, ca simboale, semne ale vieţii lor nepieritoare în amintirea urmaşilor.

Înălţarea sfântă, adică înălţarea sfântului agneţ la liturghie, când preotul, înainte de sfânta cuminecare, exclamă „să luăm aminte sfintele...", închipuie moartea, îngroparea şi învierea lui Iisus. Înainte de înălţarea sfântă preotul face trei închinăciuni, cu însemnarea sfintei cruci şi cu rugăciunea vameşului: „curăţeşte-mă Doamne..." simbolizând umilinţa şi frica de a se atinge de sfântul corp al Domnului.

Înălţimile simbolizează cerul, în care tronează Dumnezeu înconjurat de sfinţii săi îngeri. Toate popoarele zidesc altarele şi bisericile pe înălţimi, crezându-se aci mai aproape de Dumnezeu. Obiceiul acesta a fost şi la evrei (Ebal, Sion, Iisus se roagă pe înălţime...) şi a trecut şi la creştini. Bisericile pe loc mai înalt sunt simbolul bisericii spirituale, zidite pe piatra tare a credinţei; ele apar ca „cetate deasupra muntelui, la care vor curge popoarele" (Miheia 4, 2) şi ca închipuire a cetăţii cereşti, a Ierusalimului sfânt ce pogoară din cer (Apocalipsa 21, 2).

Încălţămintea este simbolul omului pelegrin pe pământ. Cei din apropierea lui Dumnezeu nu mai au lipsă de încălţăminte (Exod 3, 5). Încălţămintele sunt şi simbolul puterii şi al stăpânirii. A-şi scutura praful de pe picioare, înseamnă a fi făcut un lucru zadarnic (Matei 10, 14), a rupe orice legătură cu cineva. Evreii în Test. Vechi îşi descălţau sandalele la intrarea în templu, iar popoarele orientale (mahomedanii etc.) şi azi se descalţă la intrarea în moschee. De aceea şi pe sfinţi îi înfăţişează iconografia desculţi, iar creştinii cei dintâi înmormântau morţii fără încălţăminte. Încălţămintea mai înseamnă scut şi apărare (Luca 15), spre a nu se mai întoarce omul pe calea rătăcirilor şi să nu mai poată fi ispitit de nimic. Ele mai înseamnă şi tăria ce a dat-o Hristos creştinilor de a călca peste şerpi şi scorpii (Psalmi 90, 3). Încălţămintea mai închipuie şi corpul omenesc; Dumnezeu porunceşte lui Moise (Exod 3, 5) să se descalţe, adică să lepede tot ce are corporal, pământesc. Precum încălţămintea acoperă piciorul, aşa corpul acoperă sufletul. Cu corpul se mai aseamănă şi prin faptul că se confecţionează din pielea dobitoacelor; corpul omului încă are în sine tot felul de pofte dobitoceşti. Dacă vrea cineva să stea de faţă înaintea lui Dumnezeu, trebuie să se dezbare de corp, să se lepede de tot ce este trupesc.

Încensator v. art. *Cădelniţă.*

Începătoriile: îngeri din ordinul al treilea (începătorii, arhangheli, îngeri) al celor nouă cete. Sunt înfăţişaţi cu îmbrăcăminte de ostaşi, cu za de metal, cu coifuri în cap, încinşi cu brâne de aur şi ţinând în mână sabie ori suliţă.

Începutul chipului îngeresc v. art. *Chipul îngeresc cel mic.*

Închinarea ce o fac creştinii, de câte ori preotul deschide uşile împărăteşti, înseamnă că ne închinăm în faţa Mântuitorului Hristos, în semn de mulţumire sinceră, pentru că ne-a deschis uşile împărăţiei cereşti, a căror deschidere este simbolizată prin deschiderea uşilor mari ale altarului. Închinarea credin-

cioşilor în faţa sfintei Evanghelii la intrarea cea mică şi la tetrapod simbolizează că ne închinăm lui Dumnezeu însuşi şi îi aducem mulţumire pentru învăţăturile împărtăşite în sfânta Evanghelie.

Închinarea e semnul de adâncă reverenţă şi mulţumire către Dumnezeu, ca şi către cel mai mare binefăcător al nostru. Se manifestă în actele publice şi private, în cultul intern şi extern.

Închinarea capului la rugăciune simbolizează sentimentele de umilinţă şi de pietate faţă de Dumnezeu, iar închinarea capului, ce trebuie să o facem la fiecare însemnare a noastră cu semnul crucii, simbolizează umilinţă şi veneraţie faţă de patimile Domnului şi ne inspiră râvna de a urma acelor sfinte patimi.

Închinarea corpului o facem la auzirea şi la rostirea numelui lui Iisus, în semn că El are „nume, căruia toată suflarea are să se plece".

Închinarea pruncului v. art. *Otrăţire.*

Închinarea reciprocă a credincioşilor cu ocazia sărutării icoanei sfinte şi la miruire în ziua de Paşti e semnul împăcării şi al dragostei creştineşti. Se face întru memoria morţii şi a învierii Domnului şi este reminiscenţă a sărutării sfinte a păcii, ce s-a îndătinat în vechimea creştină.

Închinarea reciprocă este închinarea ce o face creştinul când intră în biserică şi se închină în dreapta şi spre stânga către credincioşii prezenţi. Tot această închinare o face după sărutarea icoanei de pe tetrapod la intrarea în biserică, precum şi la sărutarea evangheliei şi cu ocazia miruirii. Închinarea reciprocă simbolizează închinarea păcii, vechea sărutare a păcii, împăcarea cu toţi oamenii, cu sine însuşi şi cu toată lumea şi se plineşte conform cuvintelor: „când aduci darul tău la altar..." (Matei 5, 32). Este o reminiscenţă a sărutării păcii, îndătinată în vechimea creştină şi este semnul văzut al dragostei creştine.

Încredinţare v. art. *Logodna.*

Înconjurarea de trei ori în jurul analogului şi a colimvitrei, la serviciul botezului, închipuie făgăduinţa celui botezat de a ţine neştirbită legea creştinească, în care a intrat acum, cercul făcut prin înconjurare însemnând nemărginirea, veşnicia.

Înconjurarea bisericii, cu ocazia sfinţirii ei, când se cântă „Înconjuraţi popoarelor Sionul...", precum şi transportarea cu procesiune a sfintelor moaşte simbolizează că biserica este întemeiată pe piatra cea tare care este Hristos, este înconjurată de sfintele Lui învăţături, ale Apostolilor şi evangheliştilor şi este sfinţită cu sângele lui Hristos şi al martirilor săi, cărora şi noi avem să le urmăm întru toate.

Înconjurarea mare v. art. *Intrarea cea mare.*

Înconjurarea mesei de trei ori la cununie, cu cântarea „Isaia dănţu-

ieşte...", înseamnă bucuria sufletească ce o simte biserica pentru împărtăşirea acestei sfinte taine a cununiei şi simbolizează că cei căsătoriţi niciodată nu vor strica legătura aceasta sfântă, pentru că cercul făcut la înconjurare închipuie veşnicia, nemărginirea iubirii lor conjugale.

Înconjurarea mică v. art. *Intrarea mică.*

Înconjurarea prestolului la cântarea trisaghionului de la liturghie şi binecuvântarea scaunului de sus, de către preot, închipuie că Iisus vine ca împărat să şadă pe scaunul Împărăţiei sale. Oprirea preotului în dosul prestolului şi, respectiv şederea episcopului pontificant pe scaunul de sus, înseamnă puterea şi datoria lor de a supraveghea turma credincioşilor.

Înconjurarea la vecernie ce o face preotul prin uşa de miazănoapte a altarului, după ce a deschis uşile împărăteşti, înseamnă venirea Mântuitorului pe pământ. Ieşirea din altar închipuie naştere minunată şi arătarea în public a lui Iisus, prin care ne-a adus de la întunericul (simbolizat prin uşa de la apus) vieţii la lumina nespusă a raiului, a cărui deschidere e simbolizată prin uşile împărăteşti deschise. Sfeşnicul purtat înaintea preotului închipuie pe Ioan Botezătorul („sfeşnicul luminii"); oprirea preotului în faţa uşilor mari înseamnă predicarea şi umilirea lui Iisus, simbolizată prin plecarea capului preotului. Intrarea preotului în altar şi cădirea înseamnă Înălţarea şi norul în care a fost învăluit Iisus la Înălţarea Sa la ceruri.

Încununarea mirilor este semnul onorării şi al remunerării pentru păstrarea curăţiei sufleteşti şi a fecioriei lor.

Îndreptarea corpului spre răsărit la rugăciune e tradiţie apostolică şi simbolizează îndreptarea spre Hristos „răsăritul cel de sus" şi privirea spre rai, pe care ni-l închipuim tot la răsărit. Precum Adam a fost scos din raiul răsăritului, aşa nădejdea reintrării am primit-o prin al doilea Adam iarăşi la răsărit. Sf. Hrisostom zice: „Iisus a fost pus pe cruce cu faţa spre apus, iar spre a-l putea privi în faţă creştinii trebuie să se întoarcă spre răsărit".

Îngenuncherea *(genuflexio)* **la rugăciune** e simbolul omagiului intern, al supunerii şi al evlaviei faţă de Dumnezeu. O facem cu deosebire în timpul postului, în timp de căinţă şi calamităţi generale, fiindcă ea înseamnă recunoştinţa cea mai înaltă şi pocăinţa sinceră. A fost în uz şi la evrei (I Regi 8, 54; II Paralipomena 6, 13). Îngenunchează magii, Iisus în grădina Ghetsimani, Apostolii, Ştefan (Faptele Apostolilor 7, 60). Îngenuncherea se face cu ambii genunchi deodată, simbolizând totală supunere în faţa lui Dumnezeu. – Diaconul îngenunchează numai cu un picior la hirotonie, închipuind că primeşte numai prima treaptă ierarhică; preotul îngenunchează cu ambele picioare, simbolizând dubla misiune a sa: de a învăţa şi de a săvârşi cele sfinte şi ca semn că primeşte a doua treaptă ierarhică principală.

Îngeri (gr. = soli, vestitori, trimişi) sunt fiinţe personale, spirituale, create

de Dumnezeu mai înainte de celelalte făpturi (Iov 38, 7); sunt spirite slujitoare lui Dumnezeu şi apărătorii oamenilor (Evrei 1, 14). În Test. Vechi şi Nou îi întâlnim la toate momentele mai însemnate. Din aceste considerații a izvorât cultul îngerilor şi chemarea lor ca mijlocitori către Dumnezeu. Biserica noastră are aşezată întru venerarea lor sărbătoare „Soborul mai marilor voievozi" (8 noiembrie), iar biserica latină are 5 sărbători ale îngerilor. Numărul îngerilor este foarte mare (mii de mii, cete, legiuni...) şi se împart în mai multe categorii după slujba ce li s-a dat; stau în armonie desăvârşită împărțiți în 9 cete. Aceste 9 cete sunt concentrate în 3 trepte sau clase, fiecare treaptă având câte 3 cete, precum ni-i prezintă Dionisie Areopagitul: Clasa I. Scaunele *(Troni),* Heruvimii, Serafimii; Clasa II. Stăpâniile *(Dominationes),* Domniile *(Principates),* Puterile *(Potestates);* Clasa III. Îngeri *(Angeli),* Arhangheli, Începătoriile *(Virtutes).* Îngerii sunt înfățişați în Test. Vechi şi în iconografia creştină cu corp omenesc şi aproape tot în chip de bărbați; abia de la secolul XVI încoace iau şi chip de femeie, ori sunt înfățişați ca nişte copii mici, mai adesea fără organe genitale spre a simboliza nevinovăția, curăția lor sufletească şi starea lor fără de păcat. Adeseori ni se prezintă îngerii numai în forma unui cap înaripat, însemnând prin aceasta că dânşii sunt fără de corp, imateriali, au însă cunoştință şi voință libere, al căror sediu se crede a fi în creieri. Mai adesea îi întâlnim ca tineri, închipuind că ei nu sunt supuşi timpului, nu îmbătrânesc, ci trăiesc veşnic; aparițiile lor în lume sunt aproape numai în această formă. – Îngerii sunt înfățişați cu aripi (Daniel 8, 15; 9, 21), fiindcă dânşii sunt cursorii cerului şi îndeplinesc cu iuțeală voia lui Dumnezeu. Sunt îmbrăcați în stihare albe (Ioan 20, 12; Faptele Apostolilor 10, 30), adică în haina nevinovăției, încinşi cu brâu şi purtând orar, iar în mână cu atributul misiunii lor. Pe Mihail îl vedem cu sabia de foc în mână ca luptător contra diavolului, ori ține în mâna dreaptă cântarul dreptății. Crinul buneivestiri îl are Gavriil. Rafail are ca insigniu peştele şi toiagul. Alți îngeri poartă stâlpări de măslin, ori sunt înfățişați cum vestesc cu trâmbițele judecata din urmă. Harfa şi cădelnița în mâna unor îngeri înseamnă că dânşii preamăresc pe Dumnezeu cu muzică şi cu cântări şi înalță laude şi rugăciuni de mijlocire către Cel Înalt. Pe vechile sicrie îi găsim adesea ca nişte genii antice, fără haine, uneori chiar şi cu chip de amoreți, iar mai târziu, la ortodocşi, îi vedem înfățişați în tunice şi fără aripi. Îngerii cei buni sunt simbolul ascultării către Dumnezeu, al adorării şi al supunerii față de Dânsul, rămânând statornici în credință şi ascultare şi aplecați voinței divine; sunt simbolul stăruinței în bine şi în lupta contra Satanei şi a ispitelor (Romani 8, 35), slujindu-ne cu îndemnul de a lupta şi noi întocmai ca şi dânşii în contra răului. Prin împărtăşirea cu sfântul botez, fiecare creştin se învredniceşte să primească un înger păzitor, care să-l însoțească până la sfârşitul vieții.

Îngeri, în special se numesc îngerii din ordinul al 3-lea (începătorii, arhangheli, îngeri) al celor 9 cete. Ei sunt chipul blândeții, al ascultării, al păcii şi

al frumuseții. Ca slujitori ai lui Dumnezeu, ni-i înfățișează iconografia în chipul unor tineri înveşmântați cu stihare luminoase şi lungi; ca ascultători grabnici şi vrednici ai poruncilor de sus, îi vedem cu aripi şi zburând; ca vestitori ai păcii şi ai dreptății, au în mână o ramură de finic ori câte o sabie.

Îngerii cei răi sunt simbolul păcatului, a cărui răutate ni se arată prin căderea lor din fericirea veşnică şi prin aruncarea lor în iad. Sunt chipul semeției, al mândriei şi al încrederii de sine, adică al celor mai detestabile păcate, care i-au şi răzvrătit în contra ziditorului şi în urma cărora au pierdut ajutorul şi grația dumnezeiască; căderea lor din cer simbolizează pedeapsa păcatului (Proverbe 16, 18), pentru că în cer nu are loc păcatul. Iconografia ne înfățişează căderea îngerilor răi astfel: în cer şi aproape de cer ei au încă forma de îngeri, frumoşi la chip, dar, pe măsura ce se pogoară în jos, îşi pierd frumseța şi lumina, devin tot mai urâți, mai întunecați, mai negri, încât spre mijlocul văzduhului se prefac în chipurile dracilor. Transformarea aceasta în cădere e simbolul păcătuirii şi al treptelor de decădere morală, alunecând tot mai în jos până la iad.

Înger păzitor se numeşte îngerul cel bun, care de la primirea sfântului botez este tovarăşul nevăzut şi nedespărțit al creştinului, care-l îndeamnă pe om numai spre bine şi îl păzeşte până ce acesta se arată vrednic de tovărăşia lui sfântă. Când omul calcă pragul păcatului, îngerul se depărtează. La moarte, îngerul păzitor primeşte sufletul şi-l petrece în calea spre cer. Iconografia ni-l prezintă ca pe îngerul lui Tobie, ori de mână cu un copil, pe care-l apără de prăpastie. Biserica latină i-a închinat o sărbătoare în prima Duminică din septembrie, spre a închipui venerația ce le-o dăm îngerilor şi legătura ce o avem cu îngerul păzitor.

Îngroparea v. art. *Înmormântarea.*

Înhumarea v. art. *Înmormântarea.*

Înmormântarea (înhumarea, îngroparea) o fac popoarele din convingerea că prin arătarea acestui ultim semn de iubire se mângâie sufletul celui răposat. La evrei înmormântarea a fost îndatorată prin lege pentru a da pământului ce este din pământ, după cuvintele lui Dumnezeu, rostite către Adam (Geneza 3, 19) „pământ eşti...". Creştinii, după pilda Mântuitorului, trebuie să fie îngropați în pământ, unde să aştepte învierea corpurilor lor. Corpul trebuie să-l cinstim şi după moarte, căci el este biserica Sfântului Duh şi are să iasă odată din pământ, cum a ieşit şi Mântuitorul şi să se înfățişeze înaintea dreptului Judecător; de aceea înmormântările au să se facă în cimitire sfințite de Episcop şi corpurile să fie aşezate aci spre odihnă, până la a doua venire, în loc liniştit, sfințit, neatins şi netulburat.

Înmormântarea creştină, prin toate actele sale de cult, ne prezintă un şir de simboale. După ce creştinul a murit, i se spală corpul cu apă călduță închipuind curăția sufletească, cu care adormitul are să se prezinte în fața lui Dumnezeu, ca dreptului Judecător. I se ung toate

încheieturile cu ulei (simbolul îndurării de sus) ca semn de îndurare a lui Dumnezeu, ce să se pogoare asupra răposatului. Precum a fost înfăşurat corpul Domnului cu giulgiu de in, astfel corpul creştinului este îmbrăcat în haină albă, într-o cămaşă albă, care simbolizează haina drepţilor, curăţia sufletească primită o dată cu botezul (creştinii cei vechi îngropau morţii lor numai în singura această haină). Îl îmbrăcăm apoi în veşmintele de uniformă ale stării sale, închipuind prin aceasta că la judecată are să dea seamă şi de faptele slujbei sale avute (Preotul de ex. e îmbrăcat cu ornate şi cu sfântul aer pe faţă, în semn că a fost serv al lui Hristos şi liturghisitor). Închiderea gurii şi a ochilor de către familiali indică deşertăciunea lumii acesteia; cu moartea deodată pier toate vorbele, ce se rostesc cu gura şi toate poftele ce se stârnesc cu mijlocirea ochilor. – Cadavrul îmbrăcat astfel este aşezat într-un sicriu (raclă), cu faţa în sus, cu privirea spre răsărit, adică spre raiul de fericire, care ni-l închipuim la răsărit. I se pune pe zăbranic, pe acoperitorul feţii, o cruciuliţă de lemn spre a închipui că cel răposat a crezut în Hristos, în crucea Lui şi se află şi acum sub sfântul ei scut. – Mortul este apoi stropit mereu cu agheasmă de către familiali şi de către ceilalţi creştini, ca simbol de sfinţire a corpului şi spre a închipui dorinţa ca sufletul lui să se poată înfăţişa sfinţit, în curăţie sufletească la înalta judecată cerească. – Punerea mâinilor cruciş pe piept înseamnă că răposatul cere iertare de la toţi şi îi roagă să solicite pentru dânsul îndurarea lui Dumnezeu. – Crucea de ceară în mâna adormitului în Domnul (la preoţi cruce de metal) înseamnă steagul de biruinţă al credinţei, în care a vieţuit răposatul; iar icoana (la preoţi evanghelia, semn că a fost propovăduitor al acesteia) pe piept simbolizează că răposatul a fost venerator al sfinţilor şi nădăjduitor în ajutorul lor. Pânza (zăbranicul) albă de pe faţă închipuie haina nevinovăţiei ce a primit-o în botez. – Trei lumânări şi statul (toiagul v. *art.*) puse pe piept închipuie trecerea din lumea întunericului la lumina vieţii, întru împărăţia Domnului Hristos. – Monedele (banii) puse în gura ori în crucea de ceară a mortului, precum şi banii înfipţi în lumânarea de mână, adică în lumânarea muribundului, tot aşa şi cei puşi în lumânările ce se împart de pomană la morminte, sunt mijloace de plătire a vămilor văzduhului; obiceiul a rămas de la romani, care puneau bani în sicrie pentru luntraşul Charon, care trecea sufletele peste râul infernului. – Praporul ori steagul negru (la copii albastru), în multe părţi bradul, înaintea casei mortuare indică cazul de moarte la acea casă; şi această datină s-a transplantat de la romani, care în acest scop întrebuinţau chiparosul. – Clopotele şi sunarea lor de câte trei ori (dimineaţa, la amiază şi seara) în decurs de 3 zile înseamnă glasul de chemare la rugăciune pentru cel adormit şi totodată serveşte ca un memento că toţi vom avea să urmăm o dată aceeaşi cale; tragerea clopotelor mai închipuie şi trâmbiţa îngerească, cu care odinioară, la învierea de obşte, îngerii vor chema pe toţi cei din morminte la judecata cea din urmă. – Bocetul, precum şi cântecul zorilor, urzit de la romani şi de la evrei, închipuie durere mare. Privegherile la

casa mortuară se ţin ca o reminiscenţă a vechiului obicei, când creştinii cu preoţii se adunau la casa mortuară şi făceau rugăciuni toată noaptea. – Sărutarea mortului de către familiali şi rudenii, obicei roman, simbolizează iubirea faţă de cel răposat, precum şi pacea la care acesta a ajuns acum. Biserica săvârşeşte la casa mortuară panahidă mică, face citiri din Apostol, Evanghelie (stâlp) spre închipuire că adormitul creştin a vieţuit conform acestor învăţături sfinte; iar citirea psalmilor de umilinţă simbolizează cererea îndurării de sus pe seama celui răposat şi sunt o mângâiere pentru familiali. – A treia zi, în preajma înmormântării se împart tuturor celor prezenţi lumânări ori făclii, care se poartă aprinse la convoiul de îngropăciune şi care simbolizează lumânările întrebuinţate de Iosif şi Nicodim la înmormântarea Domnului şi sunt semne de bucurie, pentru că răposatul a sfârşit lupta vieţii pământeşti şi se apropie acum de veşnica lumină cerească. – Tămâia şi cădirea simbolizează miresmele de la mormântul lui Iisus Hristos; mai închipuie apoi bunamireasma virtuţilor adormitului şi sunt totodată şi simbol al rugăciunilor înălţate pentru sufletul acestuia (Apocalipsa 8, 4). – Sigilarea sicriului (apaos) o îndeplineşte preotul stropind corpul cu vin, cu agheasmă ori cu ulei, în chipul crucii şi cu rostirea cuvintelor psalmistului: „Stropimă-vei cu isop..." (Psalmi 50, 8). Sigilarea simbolizează sfinţirea şi curăţirea corpului, precum şi cererea de iertare pentru păcat pe seama celui răposat, întocmai cum şi David a cerut iertare prin cuvintele de mai sus din psalm. – Convoiul mortuar înseamnă ultimul onor ce i se dă celui adormit, iar descoperirea capetelor celor ce-l petrec în calea din urmă închipuie cinstea deosebită, arătată în extern faţă de răposatul. Praporii bisericii purtaţi la îngropăciune simbolizează că răposatul a fost membru al bisericii lui Hristos, ostaş al credinţei creştine şi acum trece în lumea duhurilor sub scutul steagului de biruinţă al acestei credinţe. Crucea este purtată în fruntea convoiului însemnând că crucea este izvorul învierii noastre şi că răposatul, ca un creştin adevărat, şi-a purtat crucea vieţii şi a stat sub ocrotirea ei. – Preotul păşeşte în fruntea convoiului înaintea sicriului spre a simboliza că, precum l-a condus pe creştinul respectiv în biserică, prin botez, aşa îl conduce acum, iarăşi prin biserică şi prin mijlocirea ei, la odihnă veşnică. Acesta este şi rostul ducerii în biserică a mortului. Trisaghionul (Sfinte Dumnezeule) se cântă pe tot drumul, spre însemnarea că răposatul a adormit în nădejdea de a ajunge în ceata îngerilor, care intonează necontenit această cântare în ceruri. Stările (opriri, stâlpi) la răspântiile străzilor şi drumurilor se fac spre închipuirea că răposatul se mai opreşte acum pentru ultima oară, cu corpul, prin locurile pe unde umblase în viaţa sa. Ducerea în biserică înseamnă dorinţa de a fi primit răposatul în biserica cea cerească; precum acest creştin prin biserică a intrat în împărăţia pământească a lui Dumnezeu, tot iarăşi prin biserică păşeşte pragul întru împărăţia cerească a lui Dumnezeu. – Muzica instrumentală la conductul de îngropare este reminiscenţă de datină romană şi ebraică şi înseamnă o deosebită onorare, pompă, doliu şi durere mare. – În biserică se

cântă Catisma în trei stări, închipuind că în viaţa sa creştinul răposat a crezut în Sfânta Treime. Corpul cu sicriul e aşezat în mijlocul naosului bărbaţilor, cu faţa spre răsărit (adică capul spre apus, picioarele spre răsărit, spre altar) ca o simbolizare că adormitul este în drumul său spre raiul care ni-l închipuim la răsărit şi că acum, la ultimele rugăciuni, se cuvine să stea cu privirea tot spre răsărit, cum a stat în viaţa sa la rugăciune. – Troparele învierii înseamnă credinţa în învierea corpurilor. Canonul morţilor închipuie rugăciunea de umilinţă şi este un îndemn de a ne înălţa din lumea deşertăciunilor spre lumea fericirii cereşti. Apostolul şi Evanghelia se citesc pentru că ele ne dau învăţături doveditoare asupra învierii corpurilor şi sunt o recunoaştere că răposatul a crezut în aceste sfinte învăţături. Cântarea despărţirii şi sărutarea cea din urmă, adică sărutarea crucii, ori şi a icoanei hramului aşezate pe sicriu sau pe tetrapod, sunt simbolul ultimului rămas bun. Rugăciunea de dezlegare (iertăciunile) înseamnă rugăciunea şi mijlocirea bisericii pentru iertarea păcatelor celui adormit. Cântarea „În veci pomenirea..." este un îndemn şi o provocare ca cei rămaşi să-şi aducă pururea aminte şi să se roage pentru cel răposat. La înmormântarea preoţilor se citesc evanghelii, apostoli şi rugăciuni mai multe, exprimând prin acestea demnitatea lui mai mare în ierarhia creştinătăţii şi că dânsul a fost slujitor vrednic al lui Dumnezeu; iar liturghie deplină i se face, până ce sicriul cu mortul este în biserică, spre a închipui că preotul decedat să mai asiste şi acum, pentru ultima oară, la jertfa nesângeroasă, care o adusese neîncetat în viaţa sa de preot şi în această casă a lui Dumnezeu. La morminţi preotul aruncă în groapă, peste sicriu, cărbunii şi cenuşa din cădelniţă, spre a simboliza adevărul că pământ şi cenuşă suntem (Geneza 3, 27). Turnarea în groapă a untului de lemn din candelă simbolizează că răposatul a fost întărit în faptele sale virtuoase cu untul de lemn, adică cu puterea Duhului Sfânt. Sigilarea gropii o face preotul cu hârleţul (lopata), însemnând cu el în cele patru părţi ale gropii, tăind de fiecare parte un semn, o formă a crucii lui Andrei (X), aruncând în groapă de fiecare dată, respectiv de fiecare parte, ţărâna ridicată cu hârleţul, şi rostind, la copii: „Al Domnului este pământul..." (Psalmi 23, 1) iar la cei mari: „Pecetluieşte-se groapa" (v. art. *Sigilarea gropii*). Ţărâna aruncată de preot şi cuvintele rostite înseamnă egalitatea deplină în mormânt şi datoria creştinească de a îngropa pe cei morţi. Se mai sigilează mormântul şi în semn de avertizare că mortul să nu fie scos de acolo până la a doua venire, până la judecata din urmă. – Pământul (ţărâna) aruncată în groapă de către preot, de către neamuri şi de către însoţitorii convoiului, cu rostirea de „în veci pomenirea lui; Dumnezeu să-l ierte; fie-i ţărâna uşoară..." este o aducere aminte de răspicarea Creatorului către protopărinţi: „pământ eşti şi în pământ te vei întoarce" şi înseamnă că toţi suntem acelaşi pământ şi ne vom întoarce într-însul; mai închipuie şi o rugăciune către Cel de sus pentru iertarea păcatelor şi pentru odihna uşoară a celui adormit. Obiceiul a rămas de la romani, care la îngropare încă rosteau „sit tibi terra levis" precum şi de la evrei, care aruncau

în groapă grunji ori pietre spre simbolizarea datoriei de a îngropa pe cei morți. Crucea pe mormânt, la capul mortului, ne arată că aci este îngropat un creștin, care a purtat sarcina vieții sale, crucea sa și a urmat lui Hristos cel răstignit pe cruce; ne arată că cel îngropat aci nu este mort, pentru că chiar prin cruce s-a nimicit moartea, ci el stăruie aci până la ceasul învierii. – Cununile se așază pe mormânt ori se agață de cruce, ca simbol al biruinței celui răposat asupra lumii, asupra păcatelor, pentru care este acum încununat în ceruri; iar candela arde la cruce în semn de rugăciune către Dumnezeu pentru odihna veșnică și luminoasă și ca o dorință pioasă ca adormitul să fie sălășluit acolo, unde este lumina eternă. Florile legate în jerbe, împletite în cununi ori aruncate simple în groapă sau așezate pe mormânt, precum și cele plantate pe mormânt, sunt semnele iubirii sincere, simbolul dorinței de înflorire sufletească a răposatului în viața de veșnicie și sunt o reminiscență de la înmormântarea Sfintei Născătoare; Apostolul și evanghelistul Ioan adică, petrecând pe Maica Domnului la mormânt, după porunca și după indicarea unui înger, a luat ramuri de finic și le-a presărat pe mormântul Sfintei Maici. – Corpul se așază în groapă cu capul la apus, cu picioarele spre răsărit, adică să privească spre răsărit, închipuind că răposatul merge înainte spre lumina vieții, spre soarele Hristos. Aprinderea luminilor, tămâierea, elemosina, pomana, dată în trei zile dupăolaltă la mormânt (obicei roman și evreiesc în Test. Vechi) înseamnă ungerea corpului lui Iisus de către mironosițe. La morminți deloc după înmormântare se împarte pomană (colaci, vameși, câte un ban și o lumânare de ceară) pentru îmblânzirea spiritelor rele de la vămi (romanii împărțeau carne crudă pentru Cerberus, câinele păzitor al infernului). După înmormântare, la casa mortuară, toți cei ce au luat parte ori au ajutat la înmormântare, precum și rudeniile, își spală mâinile într-un lighean, în care s-a pus o piatră naturală, conform unui obicei rămas de la romani și de la evrei, care considerau cadavrul de necurat. Se face apoi praznicul (agapa, comândare, pomană), adică se dă de mâncare celor ce au dus mortul, petrecătorilor și rudeniilor. Biserica admite agapele acestea în înțelesul de milostenie (Luca 14, 12) pentru sufletul celui adormit și ca o cerere ca toți cei prezenți să înalțe într-un gând rugăciuni pentru dânsul și spre a nu-l uita. La pomană, pe lângă rostirea anumitelor rugăciuni și cântări, se ridică și se leagănă în sus și în jos pomul mortului, coliva, paosul și colacul, precum se face aceasta la toate serviciile de pomenire pentru morți. Din colivă trebuie să guste toți însoțitorii și mesenii, ca semn de comuniune, de legătură sufletească cu cel mort. Grâul colivei înseamnă că precum grâul numai semănat și putrezit răsare iarăși din pământ, așa și corpurile îngropate în pământ vor răsări la sfârșitul veacurilor; iar dulceața de miere, de zahăr, a colivei închipuie că credința răposatului îl va învrednici de dulceața fericirii raiului. Jelirea, doliul, datină transplantată de la romani și evrei (II Samuil 19, 4), este simbolul durerii și are ca insigniu: la bărbați – haine negre și capul descoperit (familialii în șapte zile) iar la femei – despletirea părului, voaluri negre și haine cernite.

– înmormântarea pruncilor până la 7 ani – fiind ei încă nevinovaţi şi neavând păcate imputabile – se săvârşeşte fără jale mare, cu veşminte rituale colorate, chiar albe şi nu se face dezlegare.

Înmulţirea pâinilor în pustie (Luca 9, 10–17) de către Mântuitorul este tipul aşezării, instituirii Sfintei Euharistii la Cina cea de taină. Precum Iisus în pustie a săturat cu puţine pâini atâta mulţime de om, astfel şi azi Mântuitorul ne dă hrana corpului şi sufletului, Sfânta Cuminecătură, care se mănâncă necontenit şi totuşi nu se sfârşeşte niciodată şi hrăneşte o lume întreagă.

Înnoirea învierii v. art. *Antipascha.*

Înnoirea sfinţirii bisericii se face la aniversarea anuală a patronului bisericii (de ex. la sărbătoarea sfântului Ilie, sfântului Nicolae etc.). Ziua aceasta, numită ziua hramului, ziua de rugă, o serbează credincioşii cu pietate, cu bucurie trupească şi sufletească. Sfinţirea bisericii se înnoieşte prin stropire cu agheasmă, prin înconjurarea ei cu procesiune solemnă, prin îngenuncheri şi citirea sfintei evanghelii. Bucuria serbării se revarsă asupra întregii comunităţi, continuându-se în ospitalităţile obişnuite la ziua hramului, la rugă, la care bucurie iau parte rudenii şi cunoscuţi de departe.

Însemnarea agnetului cu copia în forma crucii şi rostindu-se „Întru pomenirea Domnului...", la proscomidie, închipuie că prescura are să fie adusă lui Dumnezeu, ca jertfă bineprimită. Tipul acestei însemnări a fost în Test. Vechi punerea mâinilor asupra animalului de sacrificiu.

Însemnarea cu semnul sfintei cruci v. art. *Semnul crucii.*

Însemnarea, ce o face preotul liturghisitor pe prestol cu sfânta Evanghelie, în chipul crucii, la începutul liturghiei, simbolizează datoria creştinească de a începe orice lucrare cu facerea semnului crucii şi că deci cu atât mai vârtos începerea de jertfă sfântă trebuie să fie precedată de însemnarea cu semnul crucii; mai închipuie că sfânta liturghie se bazează pe învăţăturile evanghelice. Tot astfel însemnarea în chipul crucii, cu sfânta Evanghelie, la sfârşitul liturghiei, când rosteşte preotul: „Că tu eşti sfinţirea...", simbolizează mulţumirea către Dumnezeu că ne-a învrednicit a săvârşi jertfa liturgică şi este un îndemn pentru credincioşi de a-şi încheia şi dânşii fiecare lucrare a lor cu însemnarea semnului sfintei cruci, adică cu rugăciunea crucii.

Însemnarea pruncului, ce o face preotul cu semnul crucii la botez, simbolizează că botezul numai prin crucea lui Hristos are putere şi că creştinul are întreaga sa viaţă să trăiască în credinţă adevărată şi să mărturisească crucea prin purtarea sa creştinească şi prin toate faptele sale de viaţă.

Întâiul născut v. art. *Primogenit.*

Întâmpinarea Domnului *(Occursus Domini):* sărbătoare împărătească la 2 februarie, adică la 40 de zile după Naşterea Domnului. Legea mozaică privea de necurată pe fiecare lehuză, care în a 40-a zi după naştere trebuia să-şi facă rugăciunile de curăţenie la

templu. Biserica apuseană numeşte, în analogie, sărbătoarea aceasta „purificationis Beatae Mariae festum", fiindcă şi Sfânta Fecioară s-a prezentat la templu în ziua determinată curăţirii. La noi a introdus-o Iustinian (540), după ce prin serbarea aceasta încetară nişte epidemii şi cutremure la Constantinopol; la apuseni a instituit-o Gelaziu (494) spre a contrabalansa serbările de curăţire, lupercaliile şi februaliile romanilor, ce erau împreunate cu orgii, cu procesiuni şi cu iluminare de făclii. Papa i-a dat însemnare creştină cu sfinţirea de lumini *(festum luminis)*, păstrând şi procesiunile cu lumini sfinţite. Sfinţirea luminilor simbolizează pe Iisus, pe care dreptul Simion l-a numit „lumină spre luminarea neamurilor" (Luca 2, 32). Serbarea ne mai aminteşte de aducerea lui Iisus la templu la 40 de zile după naştere, prin ceea ce a dovedit din nou, acum a doua oară (prima dată la circumcizie), că s-a născut cu adevărat corp omenesc. Jertfa de miel, prescrisă la curăţirea de a patruzecea zi după naştere, a fost tipul jertfei celei mari a lui Iisus „mielul lui Dumnezeu", iar jertfa de porumbei este tipul Sfântului Duh, care curăţă totul prin foc şi prin apă. Bătrânul Simion este antitipul lui Moise, care încă muri, după ce i s-a fost dat să privească ţara făgăduinţei.

Întinderea mâinilor la rugăciune este simbolul răstignirii Mântuitorului şi mărturisirea jertfei Lui. Azi o mai practică preoţii în biserica latină, la serviciile divine.

Întoarcerea catehumenului spre apus, la botez, înseamnă lepădarea de Satana, de întunericul cel vechi, simbolizat prin regiunea Apusului, precum mai înseamnă şi lepădarea de păcate.

Întoarcerea catehumenului spre răsărit şi enunţarea împreunării („mă unesc cu Hristos") cu Hristos închipuie că cel ce se botează primeşte pe deplin învăţătura creştină, ajunge la lumina cunoştinţei, simbolizată prin regiunea de Răsărit, către care s-a îndreptat.

Întrebările „crezi lui Hristos etc. ...", ce le pune preotul la botez, închipuie învăţăturile ce se împărtăşeau catehumenilor în timpurile vechi creştine înainte de împărtăşirea sfintei taine a botezului.

Întunericul natural este simbolul întunericului sufletesc, ivit de pe urma păcatului. Mai închipuie şi pe diavolul, pe domnul întunericului al cărui chip ni-l înfăţişează iconografia în culoare neagră. Întunericul simbolizează tot ceea ce este ascuns, acoperit „ce v-am spus la ureche vestiţi prin case" (Matei 10, 27). Mai înseamnă apoi pedeapsă dumnezeiască, cum fusese plaga întunericului egiptean şi cum va fi întunericul de la sfârşitul lumii (Apocalipsa 16, 10). Întunericul e simbolul iadului şi al chinurilor lui numite „întunericul cel mai din afară"; rătăcire (I Ioan 2, 9) şi nenorocire mare (I Samuil 2, 9). Întunecimea ce s-a făcut la moartea Mântuitorului închipuie jertfa lui Iisus pentru întreg pământul. Întunericul, în fine, este semnul veşniciei, pe care nu o cunoaştem, nu o putem cuprinde fără lumina cunoştinţei şi fără curăţia sufletească („umblaţi până când aveţi lumină...").

Învăţătorii legii şi Fariseii din Test. Vechi sunt tipul vrăjmaşilor bisericii, care ademenesc lumea prin învăţături false şi se pierd în erezii păcătoase.

În veci pomenirea e cântarea de despărţire la înmormântări. Simbolizează dorinţa ca toţi să păstreze memoria, să nu-l uite pe cel răposat şi să-l pomenească în rugăciunile lor. Enunţarea serveşte tot în acest sens şi ca inscripţie pe monumentele sepulcrale.

Învierea celor trei morţi de către Domnul Hristos simbolizează învierea sufletească a celor trei categorii de păcătoşi. Fiica lui Iair (Matei 9, 18), pe care Domnul a înviat-o *în casă* (corpul ei, adică, nu fusese scos în public) reprezintă pe acei creştini care, după o viaţă petrecută creştineşte, cad în păcătuire, dar păcătuirea lor se ţine în ascuns, nu iese în public, şi sunt priviţi tot de oameni creştini cumsecade; în faţa lui Dumnezeu însă, care cunoaşte şi cele ascunse ale noastre, ei se prezintă ca nişte morţi sufleteşte. – Fiul din Nain (Luca 7, 11), pe care Domnul îl înviase în drumul spre mormânt, simbolizează pe cei ce săvârşesc păcatele în public, la lumina zilei şi fără sfială. Lazăr (Ioan 11), pe care l-a înviat din groapă, trecut deja în descompunere, închipuie pe păcătoşii învechiţi în rele, pe care păcatele îi acopăr ca pe un cadavru, răspândind duhoarea faptelor lor rele. Învierea acestor trei categorii de morţi sufleteşte este un îndemn puternic spre a se îndrepta omul şi a învia sufleteşte „pentru că Dumnezeu nu voieşte moartea păcătosului..."

Învierea Domnului (*Paştile* de la evr. *pessah* = trecere). Paştile le-au ţinut evreii întru aducerea aminte de scăparea lor din robia egipteană şi trecerea în ţara făgăduinţei. Mântuitorul a ales această sărbătoare pentru scăparea omenirii din robia păcatului. Se numeşte „sărbătoarea sărbătorilor", „soare" între celelalte sărbători, prăznuindu-se cu bucurie mare, la care mai contribuie şi natura cu reînvierea de verdeaţă şi de flori. Fastul şi însemnătatea serbării le arată cântările înveselitoare, luate toate din Test. Nou, iluminarea bisericilor şi a caselor creştine, procesiunile, odăjdiile luminoase şi alte ceremonii deosebite, precum şi pregătirea cu post de 7 săptămâni. În noaptea Învierii se ţinea, în vechimea creştină, priveghere cu iluminarea caselor creştinilor, de unde a rămas obiceiul de a ilumina şi azi casele cu ocazia procesiunii de înviere. Mirosul de tămâie mai abundent decât altă dată închipuie miresmele purtătoarelor de mir. În zorile zilei (Matei 28, 1) ori la miezul nopţii, preotul provoacă pe credincioşi cu „veniţi de luaţi lumină", ca după aprinderea lumănărilor să iasă cu toţii în procesiune, înconjurând biserica ori o parte din sat. Provocarea „veniţi de luaţi lumină" simbolizează momentul învierii, iar procesiunea şi ieşirea din biserică ne aduce aminte cum purtătoarele de mir au căutat corpul Domnului în dimineaţa Învierii; intrarea în biserică şi cântarea de „Hristos a înviat" închipuie cum mironosiţele aflaseră (Magdalena, Matei 28, 8) pe Iisus şi au vestit Apostolilor învierea. Obiceiul de a bate preotul cu crucea în uşa închisă a bisericii rostind „Deschideţi, boieri, porţile..." simbolizează deschiderea raiului numai prin

crucea Domnului. La Svetilnă preotul iese cu evanghelia, crucea şi cu icoana învierii în solee şi miruie pe credincioşii care sărută cu toată evlavia crucea şi icoana, ca şi când ar săruta pe însuşi Mântuitorul cel înviat. Pe fiecare îl întâmpină cu „Hristos a înviat", la care aceştia răspund „Adevărat că a înviat", ca închipuire că Apostolii, când li sa comunicat vestea învierii, se întrebau „s-a sculat Domnul?" şi îşi răspundeau „a înviat cu adevărat". La miruire, credincioşii se închină (în vechime se îmbrăţişau şi se sărutau cu sărutarea păcii) reciproc în semnul iubirii şi al păcii („să iertăm toate pentru înviere..."). În catedrale evanghelia liturgică se citeşte de către episcop în limba ţării, iar ceilalţi preoţi o citesc în greceşte, latineşte şi evreieşte, în care limbi fusese înscrisul crucii; diaconii o citesc de pe amvon, întorcându-se spre cele 4 regiuni spre a însemna că evanghelia s-a vestit tuturor popoarelor. La fiecare stih dintre cele 12 ale evangheliei se face pauză şi se trag clopotele, spre a simboliza că, precum sunetul clopotului se împrăştie în văzduh, aşa s-a propovăduit şi s-a lăţit („în toată lumea a ieşit vestirea lor", Psalmi 18, 4) şi evanghelia prin cei 12 Apostoli. – Biserica sfinţeşte în această zi pasca, adică colacul de Paşti, carnea, ouăle, pâinea, sarea, hreanul şi alte alimente simbolizând că după postul îndelungat se cuvine acum să mâncăm numai bucatele sfinţite, ca şi unele ce reprezintă darurile lui Dumnezeu şi care au să se reverse cu bucurie asupra tuturor celor pregătiţi pentru serbare. Bucatele acestea de azimă, ou, miel, ierburi amare sunt antitipul mâncărilor de la ospăţul pascal mozaic, care au trecut şi s-au adoptat în sens creştinesc şi în lumea creştină. Mâncările amare închipuie greutăţile păcatelor din care am scăpat prin învierea Domnului. – După rugăciunea amvonului, bucatele sunt aşezate spre sfinţire pe o masă lungă ori tetrapod. Sfinţirea se îndeplineşte şi spre aducerea aminte de momentele arătării lui Iisus, în aceeaşi zi, în faţa Apostolilor, după înviere, când a şi mâncat cu dânşii (Luca 24, 30, 43; Ioan 21, 12). Clopotele bisericii se trag toate în decurs de 3 zile de sărbătoare, spre însemnarea bucuriei ce s-a revărsat peste lumea întreagă creştină, prin mijlocirea crucii şi prin înviere. Toate uşile altarului stau deschise în decursul Săptămânii luminate, ridicându-se chiar de la locul lor, spre a simboliza că prin Învierea Mântuitorului ni s-au deschis uşile împărăţiei cereşti (închipuite prin altar). În acest înţeles poporul a adoptat, respectiv şi-a alcătuit credinţa că în noaptea de Înviere, ca şi în noaptea Crăciunului şi a Bobotezei, se deschide cerul şi stă aşa până la Duminica Tomii (când uşile altarului se aşază iarăşi la locul lor). – Bucuria învierii se revarsă şi asupra caselor creştine care, de obicei (în Banat), sunt sfinţite de preoţi, cu sfeştanie, făcută în fiecare casă în Sâmbăta mare ori în decursul Săptămânii mari. În ziua de Paşti pe mesele creştinilor se află oul de Paşti, ou roşu, colacul, mielul etc., iar creştinii îşi petrec în veselie sufletească şi trupească. Întrebuinţarea oului de Paşti după tradiţie s-ar deduce de la sărbătoarea romanilor în onoarea lui Castor şi Pollux, care s-au născut din două ouă ale zeiţei Leda, precum şi de la credinţa păgână care privea ouăle ca simboale ale

creaţiunii şi ale învierii (v. şi art. *Oul de Paşti*). La întâlnire, credincioşii, până la Înălţarea Domnului, se întâmpină cu: „Hristos a înviat" şi cu răspunsul: „Adevărat a înviat". Învierea Domnului a fost controversată chiar de la început, când iudeii au mituit pe ostaşii străjuitori ai mormântului să spună că Apostolii l-au furat pe Iisus din mormânt; ceilalţi vrăjmaşi ai credinţei creştine le-au urmat cu tăgăduirea Învierii chiar până în zilele noastre. De aceea salutarea aceasta este o întărire de credinţă, o adeverire că Iisus a înviat cu adevărat din mormânt. În unele părţi se obişnuieşte să se salute credincioşii şi la Crăciun cu „Hristos s-a născut" şi răspunsul „Adevărat s-a născut", precum şi la Bobotează cu „Hristos s-a botezat" şi răspunsul „Adevărat că s-a botezat", obişnuinţă fără de nici un rost, fiindcă aceste evenimente nu au fost nicicând controversate. – Mai demult serbarea se întindea asupra întregii săptămâni, numită Săptămâna luminată; azi se ţine în trei zile, spre evidenţierea însemnătăţii Învierii Domnului asupra vieţii creştine. Paştile, ca simbol al renaşterii, se serbează primăvara, când natura moartă se trezeşte la o nouă viaţă şi când toate (pomii înmuguriţi, ivirea plantelor) ne amintesc de înviere. La romani, care începeau anul cu primăvara, se ţineau serbările de primăvară în cinstea zeiţelor Castra şi Ostera, simboalele soarelui. – A doua zi de Paşti e obiceiul la popor a stropi unii pe alţii cu apă, pe la fântâni, în case, pe drum, de pe ferestre (tinerii stropesc fetele cu parfumuri). E o amintire de timpurile când păgânii alungau cu stropire de apă pe creştinii adunaţi la rugăciune; obiceiul mai are temei şi în legendele ouălor roşii (v. art. *Oul*). – Tipurile învierii în Test. Vechi sunt: ieşirea lui Noe din corabie, Samson, scăparea lui Iona din chit etc. Simboalele învierii: steagul în mâna lui Iisus, primăvara, lumânarea de Paşti, oul de Paşti, păunul, salamandra, fenixul etc.

Învierea lui Lazăr (Ioan 11) e tipul învierii lui Iisus şi simbolul învingerii asupra morţii, precum şi al încrederii în puterea dumnezeiască a Mântuitorului. E totodată dovadă despre învierea corpurilor; precum Domnul pe Lazăr l-a înviat din morţi, tot aşa poate Dumnezeu să învie corpurile din morminte la a doua venire.

J

Jelirea se făcea la evrei prin deprinderi deosebite ca ruperea veşmintelor, presărarea capului cu cenuşă, purtarea veşmintelor negre, îmbrăcarea în sac, nespălarea, postul ş.a., prin care acte se simboliza durerea mare (v. şi *Doliul*).

Jertfa simbolizează credinţa, iubirea şi nădejdea în Dumnezeu. E deodată cu omenirea şi începând cu jertfa lui Cain şi Abel. În Test. Vechi cea mai însemnată jertfă este cea a lui Melchisedec, care a adus pâine şi vin, ca tip al jertfei ce avea să fie înfăptuită de Domnul Iisus Hristos. Jertfa mai închipuie un act de împăcare. Jertfa lui Cain este tipul jertfei produsă cu inimă păcătoasă, iar cea a lui Abel e tipul jertfei bineprimite şi aduse cu inimă curată.

Jertfa dreptăţii e jertfa fără de sânge din Test. Vechi, adusă pentru iertarea păcatelor. E tipul jertfei liturgice.

Jertfelnic v. art. *Proscomidier.*

Jidovul rătăcitor v. art. *Ahasverus.*

Jocul *(dansul)* e simbolul destrăbălării, al ispitirii şi expresia simţămintelor interne de voluptate. De aceea biserica creştină îl condamnă. L-au avut şi îl au toate popoarele. În Test. Vechi a fost introdus în cultul divin (Mariam; David joacă în faţa chivotului; jocul religios la sărbătoarea corturilor). În cultul popoarelor păgâne mai dăinuie şi azi. În religia islamului se mai ţine şi acum secta „dervişilor învârtitori", în Anglia era o sectă creştină numită a „Jumperilor" (a săltătorilor). Ca o reminiscenţă, a mai rămas din dansurile romane sacre în onoarea zeiţei Ceres jocul „Paparudelor" care, jucând şi cântând, cer ploaie pe timp de secetă.

Sfânta Joi, ca personificare a zilei, e luată din păgânism, unde Joi a fost simbolul luminii zilei, derivat de la zeul Joe–Jupiter. În credinţa poporului, Sfânta Joi reprezintă puterea distrugătoare a soarelui.

Joi: a cincea zi a săptămânii bisericeşti şi a patra a celei comune. Egiptenii au închinat-o planetei Jupiter, iar roma-

nii îi ziceau *Dies Iovi* (de la care am primit şi noi numirea de Joi), sau *feria quinta,* cum o numeşte şi azi biserica latină. Biserica noastră comemorează pe sfinţii Apostoli şi pe sf. ierarh Nicolae din Mira, iar biserica romano-catolică închină rugăciunile zilei în onoarea Sfintei Euharistii, care s-a aşezat de către Domnul Hristos în zi de joi. În ziua a cincea a creat Dumnezeu vieţuitoarele în ape şi în aer (Geneza 1, 20). Cele mai însemnate joi sunt: *Joia mare,* întru comemorarea spălării picioarelor, cinei de taină, a rugăciunii cei peste fire şi a vinderii de către Iuda; *Joia înălţării;* iar în biserica romano-catolică pe lângă aceste joi mai este Joia verde (v. *art.*). În credinţa poporului, joile după Paşti sunt sărbători rămase din păgânism.

Joia mare (Joia patimilor, Joia verde) este joia din Săptămâna patimilor. Serviciile divine reprezintă momentele premergătoare patimilor Domnului adică: cina din urmă, aşezarea Sfintei Euharistii, spălarea picioarelor, rugăciunea lui Iisus în grădina Ghetsimani, trădărea şi sărutul lui Iuda. Cina de taină e simbolizată prin sfânta liturghie a lui Vasile cel Mare, împreunată cu vecernia, care corespunde timpului de cină. Aşezarea Sfintei Euharistii e închipuită prin serviciul liturgic, prin scoaterea agnetului pentru euharistia bolnavilor şi prin procesiunea, ce se obişnuieşte în unele ţinuturi, cu care ocazie se aduc la biserică Paştile, prescurile de Paşti, pregătite şi dăruite de unul dintre credincioşi. Acestea se aduc într-un ulcior (ciubăr) întru amintirea celor de la Marcu 14, 13 „veţi întâlni un om ducând un ulcior cu apă". Spălarea picioarelor, practicată azi numai în mănăstiri şi la catedrale, simbolizează smerenia şi este aducerea aminte a spălării din foişor (Ioan 13). În decursul liturghiei de Joia mare nu se face sărutarea sfântă, pentru că e ziua când a sărutat Iuda cu sărutarea trădării, a vinderii, pe Învăţătorul. Seara la 8 ore se oficiază denii cu citirea celor 12 evanghelii despre patimile Domnului. Întregul serviciu de priveghere simbolizează patimile Domnului, judecata şi moartea lui Iisus. E numită *Joia verde,* fiindcă creştinii cei dintâi mâncau la Joia mare ierburi verzi, amare, după datina evreilor, care lângă mielul pascal mâncau ierburi amare întru amintirea necazurilor din Egipt. Dimineaţa, înainte de a cânta cocoşii a treia oară, creştinii fac foc prin curte sau prin grădini închipuind focul din curtea Arhiereului, unde Petru s-a lepădat de Iisus. Întru amintirea patimilor Domnului nu se mai trag clopotele, ci se bate toaca începând de la ora 9 a.m. şi până Duminică dimineaţa la Înviere. Joia aceasta are supranumirea de *mare*, pentru că aminteşte aşezarea Sfintei Euharistii, mijloc de mântuire pentru toate neamurile.

Joia patimilor v. art. *Joia mare.*

Joia verde v. art. *Joia mare.*

Judecata de apoi (Judecata din urmă, Judecata universală): tipul său în Biblie sunt plăgile egiptene şi scoaterea schimbătorilor din templu. Sfârşitul lumii şi judecata de apoi se comemorează în Duminica lăsatului de carne. Iconografia ne înfăţişează judecata din urmă, evidenţiind puterea lui Hristos, ca

judecător, mărirea Lui, răsplata drepților și osânda păcătoșilor. Mântuitorul vine pe norii cerului cu putere și mărire multă, având de-a dreapta pe Sfânta Maică, de-a stânga pe sf. Ioan Botezătorul, iar împrejur zburând cetele îngerești. Sub picioarele Domnului stă înfricoșatul scaun de judecată, cu crucea, cu cartea vieții, cu relicvele sfinte, șase Apostoli de o parte și șase de altă parte, pe lângă dânșii cu cetele sfinților. De la picioarele lui Iisus iese un râu de foc, care sfârșește spre miazăzi (spre stânga) în gura unui balaur, iar în râu păcătoșii condamnați spre munca veșnică sunt purtați de valuri spre gura balaurului din iad. Cântărirea sufletelor la judecată au avut-o toate popoarele orientale; în platane se așază un suflet bun și în altul cel rău, ori un suflet bun și în celălalt diavolul. În icoanele judecății apare numai Iisus („toată judecata a dat-o numai Fiului...") cu crinul într-o mână, ca simbol al îndurării și cu sabia, de obicei roșie, ieșindu-i din ochi (Isaia 49, 2; Apocalipsa 1, 16). Icoanele acestea se pun pe portaluri și în pridvoarele bisericii, încât cei ce intră în biserică să se smerească și să-și propună îndreptarea lor, gândindu-se la marea dare de seamă.

Judecata din urmă v. art. *Judecata de apoi.*

Judecata universală v. art. *Judecata de apoi.*

Jugul e simbolul robiei, al atârnării de cineva, al slugărniciei și al asupririi: „fiul celei de sub jug" (Ieremia 27, 2; Isaia 9, 3; 10, 27). Jugul mai simbolizează și păcatul care ne înjugă, ne robește și îl purtăm ca o sarcină grea, ce ne apasă. Mai închipuie și jugul legii Testamentului Vechi, care, în opunere cu jugul lui Hristos, a fost o sarcină grea. Sf. Ciprian aseamănă jugul cu crucea, despre care zice Mântuitorul (Matei 11, 28–30): „luați jugul Meu". Jugul lui Hristos se pare greu numai pentru păcătoși, căci dreptul învinge păcatul și atunci jugul devine o sarcină ușoară. Ruperea jugului în Test. Vechi închipuie mântuire, eliberare din sclavie.

Junghierea agnețului la proscomidie, când preotul rostește „junghie-se mielul lui Dumnezeu...", simbolizează jertfa cea mare a lui Iisus.

Junghierea victimei de sacrificiu de către aducătorul de jertfă (la cele publice de către preot) în Test. Vechi a fost tipul morții și vărsării sângelui Mântuitorului (Romani 3, 25).

Jurământ: act prin care cineva ia pe Dumnezeu de martor, spre a mărturisi ceva cu adevărat. Era și în Test. Vechi (Geneza 14, 23–24; 24, 3) ca un act religios și simboliza mărturia existenței lui Dumnezeu și prezența lui Dumnezeu spre adeverire. Iisus îl condamnă (Matei 5, 34).

Jurământ de credință: în Test. Vechi îl făcea femeia prepusă de necredință către soț. Închipuia judecata unui delict în lipsa martorilor.

Juruință v. art. *Vot.*

L

Labarum: steagul lui Constantin cel Mare, ce ni-l descrie sf. Eusebiu astfel: Pe o lance lungă trece de curmeziş un sul de lemn, ambele formând semnul crucii. De sul atârnă o pânză, purpură pătrată, împestriţată cu fireturi. Deasupra lancei o coroană cu semnul crucii în forma de X şi cu litera grecească P, care laolaltă constituie monogramul lui Iisus. Labarumul e simbolul învingerii creştinătăţii asupra lumii păgâne şi este tipul praporilor noştri bisericeşti (v. art. *Prapor*).

Labirintul e simbolul lumii pline de cotituri şi de ispite. Din întunecatul labirint al lumii păcătoase ne poate scoate, ca un fir al Ariadnei, numai învăţătura sfântă. În timpul cruciadelor pavimentul bisericilor se înfrumuseţa cu labirint de mozaic, numit *drumul Ierusalimului,* format din nişte cercuri şi linii curbe, împletite întreolaltă spre a închipui Ierusalimul pământesc şi spre a simboliza drumul Calvarului pentru cei ce nu puteau să peregrineze la locurile sfinte din Palestina.

Lacrima este simbolul căinţei, al durerii şi al chinurilor. Cei dintâi oameni, la pierderea fericirii raiului, au plâns şi au lăcrimat în semn de părere de rău, de căinţă. Plângem de bucurie şi plângem de durere. Plângerea pentru păcate este un semn de reîntoarcere, de sinceritate care va fi răsplătită, după cum ne încredinţează Psalmistul: „cei ce seamănă în austru cu lacrimi dumnezeieşti, secera-vor spice pururea de hrana vieţii" (Psalmi 125, 5). Însuşi Mântuitorul a deplâns soarta frumosului Ierusalim „din care nu va rămânea piatră pe piatră". Lacrimile Magdalenei, cu care a udat picioarele Mântuitorului, au fost semnul căinţei sincere (Luca 7, 38). Din lacrima de milă a Domnului a răsărit crinul (v. *art.*), din lacrimile de durere ale Maicii Sfinte a răsărit ghiocelul. Mulţi sfinţi cuviincioşi (Arsenie...) au plâns, au lăcrimat viaţa întreagă pentru păcatul lor şi pentru păcatele lumii.

Lacrima Magdalenei se numeşte roza albă, care după o legendă ar fi înălbit de pe urma lacrimilor de penitenţă ale Mariei Magdalena. Este insigniul

acesteia şi simbolul căinţei, al penitenţei sincere.

Lăcustele, în Test. Vechi (Levitic 11, 22), sunt simbolul nenorocirilor şi al devastărilor (Exod 10, 14–15; Ioil 1, 4), fiindcă roiurile de lăcuste făceau prăpăd în cereale. Din cauza că adesea pricinuiau şi morburi diferite, sunt simbolul boalelor. Mai sunt şi chipurile atotputerniciei şi pedepselor lui Dumnezeu, care şi prin cele mai neînsemnate lucruri poate să-şi manifeste puterea şi să aducă pedeapsă groaznică, cum au fost lăcustele plăgilor egiptene.

Ladislau (germ. = renumit): Sf. L., rege al Ungariei († 1095). Comem. la 27. VI.

Lămâia, ce o purtau iudeii şi o poartă şi azi în mâini la sărbătoarea corturilor, înseamnă bucuria pentru darurile de roade ce le dădea Dumnezeu poporului ales, în anotimpul de toamnă, când se ţine sărbătoarea. – Se poartă acest fruct ca semn simbolic şi cu referire la pomul cunoştinţei binelui şi a răului din rai; după tradiţia iudaică, pomul din care gustaseră protopărinţii a fost un soi de lămâi *(citrus pomi Adami).* Lămâia cu gustul său amărui, acru, închipuie amărăciunea vieţii, prilejuită prin păcătuirea lui Adam şi Evei. Mai înseamnă apoi şi necazurile robiei din Egipt, precum şi greutăţile şi intemperiile peregrinajului prin pustie al izraelitenilor. După analogia acestora, lămâia este şi simbolul vieţii pământeşti, care nu este alta decât un peregrinaj plin de greutăţi şi de ispite. Pe la noi, evreii, în loc de lămâie, întrebuinţează fructul de gutui.

Lancea *(suliţa)* cu care a fost împuns Mântuitorul pe cruce e relicvă sfântă. Prin deschiderea pieptului Mântuitorului s-a revărsat de sus darul cel mântuitor. Puterea acestui dar s-a manifestat îndată după împungerea coastei sfinte, căci Longhin sutaşul, care împunsese pe Domnul, a fost cel dintâi care s-a încreştinat, fiind mai apoi şi martirizat. Întru amintirea acestei împungeri, la proscomidie se împunge sfântul agneţ cu copia, adică cu simbolul lancei sfinte, rostindu-se cuvintele „şi unul din ostaşi..." (Ioan 19, 34).

Lanţul e simbolul încopcierii lucrurilor. Avem lanţul faptelor bune, ce se înlănţuie şi atârnă una de alta (de veriga iubirii atârnă mila etc.). Tot aşa îşi au păcatele lanţul lor nesfârşit (ura e legată de mânie, mânia de mândrie etc.). Ca mijloc de pedeapsă, lanţul e semnul robiei în păcate. În iad păcătoşii sunt ferecaţi în lanţuri, precum a fost legată şi puterea Satanei de către Mântuitorul, la pogorârea Sa în iad.

Laptele, fiind cel mai întăritor aliment, este simbolul binelui sufletesc, al fericirii. În vechime catehumenii gustau la botez lapte şi miere, ca semn că cel botezat a intrat în starea de fericire prin baia botezului. Creştinismul se numeşte ţara unde curge lapte şi miere (Ieremia 11, 5).

La râul Vavilonului, Psalmul (136) de pocăinţă, ce se cântă în cele 3 Duminici (D. Fiului Pierdut, D. judecăţii şi D. brânzii) de pregătire spre sfântul Post al Învierii, simbolizează că şi noi suntem depărtaţi de patria adevărată, precum

fuseseră evreii în timpul robiei. Ne-am depărtat de ceruri şi ne-am sălăşluit, ne-am lăsat deportaţi de către ispite în robia păcatului şi a răutăţilor de tot felul. Cântarea aceasta de aducere aminte mai închipuie că, asemenea acelor evrei robiţi, ne plângem şi noi bunătatea pierdută şi dorim, ca şi aceia, să ne reîntoarcem în ţara fericirii, pentru care am fost zidiţi şi sortiţi şi ne aminteşte că pe pământ suntem numai nişte robi ori numai nişte pelerini.

La revedere v. art. *Revedere.*

Larva e simbolul vieţii şi al învierii corpurilor, ascunde în sine o viaţă ce n-o vedem, dar care la primele raze de soare iese la iveală. Se aseamănă oamenilor, care au inima ca şi moartă, precum e starea viermelui în larvă, şi cărora le lipseşte căldura bunătăţii şi a harului, care să-i ajute spre viaţă nouă. Larva mai e şi simbolul învierii corpurilor; precum din larva, ce se aseamănă unui mormânt, iese o viaţă nouă la timpul hotărât, aşa vor învia şi corpurile din morminte la a doua venire.

Lăsatul de brânză simbolizează păcătuirea lui Adam, căderea lui şi urmările păcatului. Toate cântările şi citirile zilei care ne aduc aminte de strămoşii noştri căzuţi pentru neascultare, mai bine zis pentru neînfrânare, ne îndeamnă la pocăinţă şi la postire, la aceste leacuri de mântuire sufletească şi trupească.

Laţul *(cursa)* (Luca 21, 35; Isaia 24, 17) este simbolul primejdiei şi al năpăstuirii din partea barbarilor, iar cu referire la creştini înseamnă ispitele şi primejdiile urzite de la diavolul. Este şi primejdia morţii, care e înfăţişată adesea cu laţ în mână.

Laude bisericeşti *(ore liturgice):* simbolizează lauda şi preamărirea lui Dumnezeu în timpuri determinate, după Psalmi 118, 164 „De şapte ori în zi te voi lăuda..." Se săvârşesc întru aducerea aminte a vieţii, a patimilor şi a morţii Domnului, a pogorârii Duhului Sfânt şi a altor fapte din economia mântuirii. Sunt de tot şapte şi simbolizează mulţumirea omului către Dumnezeu pentru crearea lumii în şase zile şi aşezarea celei de a şaptea: 1) *lauda de seară* sau *vecernia*, în care aducem mulţumire pentru binele primit peste zi; 2) *lauda de noapte („după vecernie")*, în care ne aducem aminte de sfârşitul vieţii noastre şi cerem iertarea cuvenită; 3) *lauda de miază-noapte* întru aducerea aminte de învierea Domnului, de învierea morţilor şi de a doua venire a lui Hristos; 4) *lauda mânecării (utrenia),* în care mulţumim lui Dumnezeu pentru că ne-a arătat lumina zilei, adică ne-a trimis lumina evangheliei; această laudă se îmbină cu ora I; 5) *lauda orei III* închipuie timpul şi momentele în care Iisus a fost judecat la moarte, precum şi pogorârea Duhului; 6) *lauda orei VI* ne arată timpul şi momentele răstignirii Domnului; 7) *lauda orei IX* e aducere aminte de moartea lui Iisus şi se îmbină cu liturghia. Pentru ca aceste servicii divine să nu se întrerupă prea des, săvârşindu-se în 7 rânduri şi spre a uşura credincioşilor participarea la orele liturgice, s-au împărţit numai în trei rânduieli de rugăciuni şi anume: 1) *rugăciunile de seară* cuprinzând ora IX,

Serânda şi Dupăcinarea; 2) *Rugăciunile* de mânecare cu miezonoptica, utrenia şi ora I; 3) *Rugăciunea de amiazăzi,* care cuprinde ora III, VI şi sfânta Liturghie. – Trei rânduri de rugăciuni simbolizează pe Sfânta Treime, iar câte trei rânduieli în fiecare rând de rugăciune închipuie pe cele nouă cete îngereşti, care necontenit înalţă laudă lui Dumnezeu.

Laur v. art. *Dafin.*

Laura (lat. = încununată cu laur, preamărită): sf. martiră în Spania († 864). Comem. la 19. X.

Laurentia (lat. = laureată): sf. fecioară în Palestina († 303). Comem. la 8. X.

Laurentie, Laurenţiu (lat. = laureat, învingător): sf. arhidiacon şi martir în Roma, prăjit pe grătar în goanele lui Valerian († 258). Comem. la 10. VIII.

Lavoarul *(spălătorul),* ce se afla în tinda cortului sfânt, a fost simbolul curăţiei interne, al sfinţeniei. Precum corpul, aşa şi sufletul trebuia să intre curat în templu. E tipul baptisteriului mic de la intrările bisericilor apusene, precum şi al fântânii sau spălătorului din altarul bisericilor noastre.

Lazăr din Betania (Ioan 11). Lazăr (evr. = Doamne ajută) e simbolul vieţii omeneşti. Viaţa nu este alta decât moarte, iar lumea un mormânt, din al cărui întuneric numai Domnul Hristos ne poate scoate. Învierea lui Lazăr e chipul atotputerniciei lui Dumnezeu. Mormântul e simbolul lumii, în care suntem adânciţi; piatra şi înfăşurăturile închipuie păcatele, care ţin pe om legat şi-l închid în mormântul vieţii pământeşti. Pe cei ce îl iubesc, Dumnezeu îi cheamă la viaţă şi le dezleagă legăturile păcatelor (50 d. Hr.). Comem., ca sfânt, la 17. XII.

Lazăr săracul (Luca 16) e simbolul vieţii pământeşti. În viaţa pământească ne împrejmuie şi ne bântuie tot felul de boale corporale şi sufleteşti. În evul mediu bolnavii se numeau şi „fraţii lui Lazăr", de unde şi spitalele au primit numirea de lazarete.

Legănarea în sus şi în jos sau ridicarea darurilor, a colivei, colacilor, a paosului şi a panaghiei a rămas obicei cultural din Test. Vechi (Levitic 7, 14), unde preoţii aduceau darul legănat, din care o parte rămasă nejertfită era partea preoţilor. Legănarea înseamnă înălţarea rugăciunilor de îndurare şi este un semn deosebit de închinare şi de oferire.

Legarea mâinilor mirilor de către preot la cununie şi punerea lor una într-alta e simbolul legăturii căsătoriale, însemnând că mirii au să trăiască unul altuia până la capătul vieţii şi în toate împrejurările.

Legătura sângelui, ce a fost făcută de Moise, când s-a pogorât din Sinai cu cei 70 de bătrâni, care au adus jertfă, iar cu sângele jertfei au stropit poporul, închipuie legătura dintre Dumnezeu şi poporul Său ales. În virtutea acestei legături Dumnezeu ocroteşte pe poporul Său, iar acesta se îndatorează să ţină poruncile lui Dumnezeu. Sângele de la sacrificii simboliza deci un semn de aducere aminte de Dumnezeu, de datoriile

impuse şi de pedeapsa ce ar urma cu neîmplinirea poruncilor. Legătura sângelui a fost în uz la toate popoarele orientale (Ungurii la Atelkuz). Se făcea în scop de prietenie socială şi politică după ritualul că contractanţii îşi slobozeau sânge din mână într-un vas comun, din care apoi gusta fiecare ca semn de comuniune (v. art. *Frate de cruce*).

Legătura sării se numea în Test. Vechi legământul lui Dumnezeu cu poporul ales, ca o legătură trainică, neviolabilă, fiindcă sarea este simbolul conservării, al neputrezirii, al neviolabilităţii (Numeri 18, 19; II Cronici 13, 5; Levitic 2, 13). A fost în uz în vechime şi mai există şi azi la toate popoarele din Orient. Principii arabi încheie această legătură în forma următoare: ambii presară pe aceeaşi pâine puţină sare, rostind: „Pace! Sunt prieten cu prietenii tăi şi duşman cu duşmanii tăi". Pâinea apoi o mănâncă împreună, simbolizând comunitatea de prietenie.

Lemnarul *(stolerul):* după o legendă, este blestemat cu meşteşugul său. Când Maica Domnului, în drumul spre Golgota, întâlnise pe un lemnar şi l-a întrebat de nu văzuse pe fiul ei Iisus, acesta i-ar fi răspuns că jidovii l-au silit să facă o cruce uşoară Mântuitorului, dar el a făcut-o cât se poate de grea pentru acel făcător de rele. Maica Domnului l-ar fi blestemat atunci, zicându-i: „Meştere lemnar, pentru că n-ai milă de fiul meu, să lucrezi cu anul şi cu greu să-ţi câştigi banul!".

Leo, Leon (lat. = leu): sf. Leon cel Mare, papă şi învăţător bisericesc. Comem. la 18. II şi 11. IV. Alt Leon, sihastru şi martir în Patara Liciei. Comem. la 18. II.

Leonida (lat. = leu): sf., tatăl lui Origen şi martir sub Severus în Alexandria († 204). Comem. la 22. IV.

Leontia, Leontina (lat. = ca leul de puternică): sf. fecioară şi martiră († 90). Comem. la 1. III.

Leontie (lat. = tare ca un leu): martir comem. la 18. VI şi 13. IX.

Leopold (germ. = curajos): sf., fost markgraf în Austria († 1136). Comem. la 15. XI.

Lepădarea de Satana şi scuipările asupra acestuia de către catehumen (ori de către naş) înseamnă lepădarea de credinţa veche şi de păcatele ce le-a făcut până aci la îndemnul Satanei.

Lepra e simbolul păcatului şi al morţii, închipuite prin hainele rupte, ce le purtau leproşii. Precum lepra amorţeşte corpul omului, aşa şi lepra păcatului face pe om să-şi piardă simţul moral şi să nu-şi mai cunoască starea sa de boală sufletească. Precum leprosul numai prin jertfă de curăţire putea să reintre în societate, aşa leprosul sufleteşte numai prin căinţă adevărată poate reintra în comunitatea împărăţiei sfinte.

Leprosul aducea la jertfa de curăţire două păsări vii, ca simbol că este privit de mort politiceşte şi bisericeşte, dar va învia pentru ambele stări. Preotul tăia una dintre păsări, iar sângele îl scurgea

în apă vie, închipuind prin aceasta curățirea leprosului, deoarece apa este mijlocul curățirii, iar sângele închipuie ştergerea necurăției. Pasărea vie o înmuia preotul cu o nuia sau cu isop în apă şi în sânge şi stropea pe cel lepros, simbolizând că acesta este acum liber de a intra în societate. Tunderea părului şi spălarea veşmintelor închipuiau primirea în comunitatea politică. Leproşii au fost tipul creştinilor învârtoşați la inimă, cărora li se potrivesc cuvintele lui Iisus: „mergeți şi vă arătați preoților" (Matei 8, 4), adică mergeți şi faceți pocăință adevărată.

Leul, în Test. Vechi, este simbolul seminției lui Iuda (Geneza 49, 9), de unde s-a referit şi ca simbol al lui Hristos, fiindcă în Sfânta Scriptură Iisus e înfățişat ca un leu din seminția lui Iuda (Apocalipsa 5, 5). Leul fiind cel mai puternic dintre animale, este şi chipul tăriei, al puterii de stăpânire; aşa îl vedem pe tronul lui Solomon ca simbol al puterii de domnie (II Cronici 9, 19). Evanghelistul Marcu îl are ca emblemă, însemnând misiunea împărătească a lui Iisus, despre care misiune vorbeşte evanghelistul în evanghelia sa; acest leu îl vedem adesea înfățişat cu aripi (pe singhelii...) spre a simboliza puterea cuvântului evanghelic şi înălțarea gândului creştinesc. După credința că leul doarme cu ochii deschişi, el mai este şi simbolul vigilenței lui Hristos, care necontenit păzeşte biserica sa şi o apără de tot răul. Isaia (21, 8) îi dă leului atributul de paznicul lui Dumnezeu. Înfățişat pe monumente sepulcrale, leul simbolizează corpul omului, puterea fizică a acestuia, ce acum este pierită, trecută; leul care îşi deşteaptă puii săi morți, prin urletul grozav, închipuie învierea morților la a doua venire, iar chipul lui Daniil în groapa leilor înseamnă eliberarea de păcat, din moarte. Leii care poartă coloane, portale, catedre, monumente sepulcrale simbolizează învingerea păcatului. Leii de la intrările bisericilor sunt simboale de străjuitori contra răului. Un leu sau mai mulți, ce țin în spate catedra de predicat (în catedrala din Cluj), închipuie puterea învățăturilor creştine, care cu tăria lor trebuie să se împlinească. Tot astfel leii ce sprijină scaunul arhieresc înseamnă puterea ierarhică a bisericii, al cărei reprezentant este episcopul. Leul este insigniul sfântului Zosima, căruia neavând cu ce să sape groapa spre a înmormânta pe cuvioasa Maria Egipteanca, un leu i-a venit în ajutor şi a săpat-o cu ghearele sale.

Levi: unul din cei 12 fii ai lui Iacob. Seminția lui Levi a fost aleasă – în locul celor dintâi născuți – ca să săvârşească cultul divin şi să păstreze descoperirea dumnezeiască. Împărțită în trei trepte: arhierei, preoți, leviți, simboliza, după cuvintele lui Moise (Numeri 16, 5), *alegerea, sfințenia* şi *apropierea* de Dumnezeu. Levi este prototipul preoției creştine.

Leviatan v. art. *Balaur.*

Leviți, castă de preoți ca slujitori şi ajutători ai preoților Testamentului Vechi. Au fost prototipul diaconilor din biserica creştină.

Levitice curățiri se numesc în Test. Vechi spălările, ce trebuiau să se facă

de pe urma unor necurăţiri, cum era necurăţia prin atingerea de cadavre, de leproşi etc. Necurăţirile acestea simbolizează păcătoşenia omului şi susţineau trează conştiinţa de păcat. De aceea spălările închipuiau şi curăţirea de păcate. Curăţirea levitică se făcea prin stropire cu apa curăţirii, cu apa spălării şi prin aducerea de jertfă.

Libanul: munte înalt, patria cedrilor, e simbolul măreţiei, al puterii şi a tot ce este încântător (Isaia 35, 2).

Libaţiuni. În Test. Vechi, ca sacrificiu de libaţiune se aducea vin roş-negru, numit sângele strugurilor. Libaţiunea a fost tipul jertfei fără de sânge, ce o aduce biserica creştină sub forma vinului în Sfânta Cuminecătură.

Libera = requiemul, ţinut în faţa unui catafalc, în biserica romano-catolică înseamnă tot aceeaşi ca parastasul nostru.

Lidia: sfântă, soţia senatorului Filit din Roma. S-a distins prin credinţă şi iubirea de săraci. Comem. la 28. III.

Lilie = Crinul, v. *art.*

Limba e simbolul propovăduirii. Limbile de foc ale Apostolilor înseamnă limbile curate de orice păcat, care grăiesc numai adevărul şi cuvântul lui Dumnezeu. Sfânta Scriptură numeşte limba sabie cu două tăişuri (Iacob 3, 5) şi pricina a multor păcate. Iar sf. Ioan Hrisostom zice: „Nu este alt membru al corpului omenesc prin care diavolul ne poate înşela mai uşor, decât limba şi o gură fără pază. Deci la rugăciune mai ales să purtăm limba cu înţelepciune".

Limba (vorbirea) este simbolul internului. Vorbirea constituie un dar dumnezeiesc, pe care Dumnezeu îl poate da şi îl poate lua; astfel a amestecat limbile la turnul babilonic ca semn de pedeapsă simţitoare, iar Apostolilor le-a dat darul de a vorbi în mai multe limbi. Acest dar a fost şi este un semn al atotputerniciei lui Dumnezeu şi un mijloc de preamărire, de revelaţie a puterii dumnezeieşti. Dumnezeu face să vorbească chiar şi animalele (asinul lui Valaam, Numeri 22, 28), spre a ruşina pe cei necredincioşi. Creştinul să manifeste în vorbire numai ceea ce serveşte întru preamărirea Celui Prea Înalt şi spre mântuirea sa proprie.

Limbus (lat. = hotar, limen): după învăţătura bisericii latine este locul unde stau sufletele celor fără de păcate personale, dar care totuşi nu sunt vrednici să intre în rai. E situat la hotarul infernului, între cer şi iad şi constituie un fel de pridvor al cerului; se aseamănă sânului lui Avraam din Test. Vechi, unde au stat şi sufletele dreptilor legii vechi, până ce i-a slobozit Iisus prin pogorârea Sa în iad şi prin învierea Sa. *L. infantum* e locul unde stau sufletele pruncilor morţi nebotezaţi, precum şi al pruncilor din Betleem, ucişi de Irod.

Lin v. art. *Teascul.*

Linguriţa, cu care se cuminecă preoţii şi poporul, înseamnă cleştele cu care serafimul a luat cărbunele de foc de pe altar, l-a atins de buzele proorocului

Isaia şi l-a curăţit de păcate („Iată s-a atins de buzele tale...", Isaia 6, 7). Mai simbolizează şi buretele muiat în oţet, pe care soldatul l-a întins Mântuitorului pe cruce (Matei 27, 48). A fost introdusă de Ioan Hrisostom, spre a sista vechiul obicei de a bea înşişi credincioşii din potir, cu care ocazie uşor se puteau vărsa sfintele şi se deteriora paharul sfânt.

Linte: simbol al lucrurilor neînsemnate (Ezechiel 4, 9), faţă de cele mai importante. Isav, pentru un blid de linte, adică pentru o poftă, un lucru neînsemnat (Geneza 25, 33), îşi vinde dreptul cel mai important al său, cel de primogenitură. Lintea în analogie este şi simbolul păcatelor, pentru care omul îşi vinde, adică îşi pierde, sufletul său, cel mai mare bun ce-l poate avea („că ce va da omul în schimb pentru sufletul său...").

Litanie se numesc în biserica apuseană rugăciunile, ce le începe cantorul şi la care răspunde sau le continuă poporul. Închipuie jertfa de mulţumire a tuturor credincioşilor. Litanie se mai numeşte şi procesiunea religioasă, ca simbol al rugăciunii comune într-un scop comun.

Litierul e o tavă prevăzută cu o trichiră şi cu trei căni: una pentru vin, alta pentru untdelemn şi a treia pentru grâu. Pe litier se pun cele cinci prescuri, numite litii, ce se sfinţesc la litia sărbătorilor. Litierul simbolizează locul unde Iisus a săturat mulţimea în pustie (Marcu 6, 39).

Litii se numesc cele 5 prescuri ce se sfinţesc pe litier la rugăciunea litiei. Simbolizează pâinile cu care a săturat Iisus mulţimea în pustie (Marcu 6, 41).

Litiile de la vecernia sărbătorilor (la Naşterea Domnului şi la Bobotează se oficiază la Utrenie) sunt servicii divine, la care se sfinţesc cinci prescuri, vin, grâu şi untdelemnt. Serviciile litiei derivă de la creştinii cei dintâi, care începeau serbarea de cu seara, cu priveghere de noapte, când sfinţeau şi pâinile. Litiile se săvârşesc în pronaos, locul penitenţilor, spre a arăta că cerem îndurarea lui Dumnezeu afară de altar, întocmai ca şi penitenţii din timpurile vechi. Rugăciunea litiei se face după vohod, care închipuie pogorârea Mântuitorului, fiindcă de la Domnul Hristos aşteptăm darurile şi revărsarea bunurilor pământeşti. Sfinţirea acestor 5 pâini sau prescuri simbolizează sfinţirea celor 5 pâini în pustie (Matei 14, 19), cu care Mântuitorul a săturat 5 mii de oameni. *Untul de lemn* se sfinţeşte cu această ocazie întru amintirea înmulţirii untului de lemn de către prorocul Ilie (I Regi 17, 14). Cu acest ulei sfinţit, ca simbol al darului lui Dumnezeu, se miruie apoi credincioşii în decursul liturghiei: se miruie la frunte, închipuind că se ocrotesc sub scutul cel înalt al Domnului, sub grija celui Preaînalt. *Vinul* se sfinţeşte ca produs al pământului şi ca un dar deosebit, care este învrednicit să se poată preface în sângele Domnului în Sfânta Euharistie. *Grâul* şi binecuvântarea lui simbolizează mulţumirea dată lui Dumnezeu pentru roadele pământului.

Litiile cu procesiuni, ţinute la diferite ocazii (aducerea sălciilor, la grâne, la boale epidemice, la Bobotează, la

morminţi...), se fac în semn de umilinţă şi de mulţumire lui Dumnezeu pentru bunătăţile primite, precum închipuie şi cererea comună a credincioşilor către Dumnezeu, care să-şi reverse darul şi ajutorul şi să-i apere de tot felul de primejdii.

Liton (iliton, corporale): o năframă de in ori de mătase, în care este învelit, respectiv cusut antimisul; simbolizează năframa cu care a fost învelit capul Domnului Hristos la înmormântare (Ioan 20, 7).

Liturghia (gr. = serviciu, lucrare publică) se numeşte serviciul divin în general, iar în special serviciul euharistic, când în faţa tuturor se aduce jertfa. Momentul principal al liturghiei este serbarea cinei cea de taină, aducerea jertfei cei fără de sânge, adică Sfânta Euharistie, iar celelalte acte sunt numai lucrări pregătitoare ori simboale. Are trei părţi (proscomidia, liturghia chematilor şi liturghia credincioşilor) spre a închipui pe Sfânta Treime. Liturghia în mod simbolic reprezintă întreagă viaţa Mântuitorului, este jertfa Testamentului Nou, în care însuşi Iisus se jertfeşte fără de sânge, real şi adevărat sub forma pâinii şi a vinului. Cel dintâi liturghisitor a fost Iisus la cina cea de taină şi la Emaus. Liturghia se săvârşeşte la 9–10 ore, când Iisus a fost condamnat la moarte, nicicând însă înainte de luminat ori după-amiază.

Liturghia celor chemaţi (catehumenilor, missa catehumenorum) este a doua parte a liturghiei şi se întinde de la sfârşitul proscomidiei până la ectenia „Cei chemaţi ieşiţi..." Închipuie şi ne aduce aminte împlinirea profeţiilor, de predicarea lui Ioan, de întruparea fiului lui Dumnezeu („Unule născut..."), de arătarea şi de lucrarea prin care a *chemat* şi a adus lumea la mântuire. Azi această parte a liturghiei are numai caracter simbolic, prin ale cărei rugăciuni şi prin provocarea catehumenilor la ieşirea din biserică ni se aminteşte starea noastră de păcătoşenie şi provocarea să ieşim din această stare, ca să nu fim scoşi din împărăţia lui Dumnezeu, precum au fost scoşi catehumenii din biserică. Adică să se privească de chemaţi toţi cei încărcaţi cu păcate şi să-şi ceară iertare şi graţie. Această parte a liturghiei are subîmpărţirile: 1) Binecuvântarea împărăţiei Sfintei Treimi, fiindcă sfânta liturghie închipuie întreaga operă de mântuire a Sfintei Treimi; 2) Ecteniile sunt cereri de pace pentru toate stările şi pentru toate trebuinţele sufleteşti şi corporale şi ca rugăciunile să fie bine primite; 3) Psalmii, antifoanele şi fericirile simbolizează împlinirea profeţiilor, predicarea lui Ioan şi întruparea Mesiei; 4) Înconjurarea cea mică simbolizează venirea Domnului şi umilirea Lui; 5) Trisaghionul înseamnă arătarea Sfintei Treimi la Botezul Domnului şi armonia dintre îngeri şi oameni; 6) Citirea Apostolului închipuie trimiterea învăţăceilor în lume, cădirea însemnând harul ce s-a pogorât prin predicarea lor; 7) Citirea evangheliei închipuie învăţarea Mântuitorului în public; 8) Ecteniile stăruitoare şi rugăciunile pentru cei chemaţi simbolizează trebuinţa rugăciunii. – Înainte de binecuvântarea de la începutul liturghiei chematilor, preotul liturghisitor deschide uşile împărăteşti spre a simboliza că

prin jertfa Domnului, ce se îndeplineşte în sfânta liturghie, ni s-a deschis împărăţia cerească. Apoi în faţa sfântului prestol rosteşte rugăciunea „Împărate ceresc" de trei ori, în semnul cinstirii Sfintei Treimi şi cerând venirea şi umbrirea Sfântului Duh asupra jertfei fără de sânge. În cântarea îngerească („Mărire întru cei de sus..."), rostită de două ori, spre simbolizarea că sfânta liturghie se îndeplineşte în cinstea lui Iisus celui în două firi, se laudă Domnul Hristos pentru întruparea Sa, rânduită spre mântuirea neamului omenesc. Sărutarea sfintei evanghelii şi a prestolului închipuie că preotul sărută însuşi corpul Domnului şi cere ajutorul Lui. După închiderea uşilor mari, face cu sfânta evanghelie semnul crucii pe prestol şi rosteşte începutul liturghiei („Binecuvântată este..."). Semnul crucii cu evanghelia simbolizează obiceiul creştinesc de a începe orice lucrare cu facerea semnului crucii şi că preotul are să săvârşească lucrarea sfântă întru aducerea aminte de viaţa Mântuitorului, depozitată în sfânta evanghelie, închipuind şi faptul că acum se pregăteşte serbarea jertfei celei mari de pe cruce.

Liturghia credincioşilor *(Missa fidelium)* este a treia parte a sfintei liturghii, centrul cultului divin şi începe de la „Câţi sunteţi credincioşi..."; consistă din sacrificiul de laudă şi de mulţumire, care amintesc de jertfa lui Iisus. Are trei părţi: 1) *anaforaua* (rugăciuni pregătitoare pentru misterul prefacerii); 2) *actul prefacerii sau canonul Sfintei Euharistii* şi 3) *rugăciunile la împărtăşire.* Liturghia credincioşilor închipuie lauda îngerilor din ceruri, în asemănarea cărora aducem şi noi laudă şi jertfă lui Dumnezeu. Ne mai înfăţişează momentele jertfei celei mari de răscumpărare: pregătirea spre patimă, cina cea de taină, patimile, moartea, învierea, înălţarea şi şederea de-a dreapta Tatălui. Simbolica acestei părţi de liturghie este următoarea: 1) Ecteniile pentru credincioşi sunt semne de cerere. Cele 3 ectenii şi 3 rugăciuni, ce se zic de la citirea Evangheliei până la Heruvic, închipuie că Mântuitorul a învăţat pe oameni în decurs de 3 ani. Heruvicul ne îndeamnă să stăm cu cucernicie în aşteptarea Împăratului tuturor, care vine între noi în Sfânta Euharistie. Intrarea cea mare închipuie intrarea lui Iisus în Ierusalim spre patimă de bunăvoie, conductul la moarte şi îngroparea. Sărutarea sfântă şi simbolul credinţei înseamnă iubirea creştină, mărturisirea credinţei noastre şi ridicarea inimilor spre cele înalte („sus să avem inimile"). 2) Canonul Sfintei Euharistii începe cu provocarea credincioşilor să stea cu toată frica („să stăm... cu frică...") la pregătirea sfintelor şi cu rugăciune de mulţumire („să mulţumim Domnului"). Imnul triumfal înseamnă preamărirea lui Dumnezeu de către oameni şi de către îngeri. Închinarea preotului de trei ori în faţa sfintelor daruri arată umilinţa şi nevrednicia sa de a sta de faţă la misterul cel mare al prefacerii. Consacrarea elementelor euharistice, ca amintire a cinei celei de taină, se face cu rostirea „luaţi..., beţi..." şi cu „fă adică...", când prin lucrarea Duhului Sfânt se preface pâinea în corpul, iar vinul în sângele Domnului. Momentul însemnat se dă de ştire credincioşilor prin clopoţire, iar pentru cei

de departe sună clopotele mari, pentru ca în acest moment mare şi înfricoşat al prefacerii (epicleză) toată suflarea să facă rugăciune împreună. Credincioşii se prostern, ori numai îngenunchează şi laudă pe Dumnezeu în imnul triumfal „Pe tine te lăudăm", iar uşile şi perdeaua stau închise ca semn al misterului necuprins al prefacerii, la care nu pot să privească cei nedemni. Axionul („Măreşte...") închipuie preamărirea Născătoarei de Dumnezeu, a împărătesei tuturor sfinţilor. – În decursul imnului de laudă se întâmplă cel mai însemnat act al sfintei liturghii: transsubstanţializarea, epicleza, prin lucrarea Duhului Sfânt: adică pâinea se preface în corpul adevărat, iar vinul în sângele adevărat al Mântuitorului. De aceea se cade ca în acest moment nimeni să nu stea în strane ori în scaune, ci toţi în genunchi să se roage („şi ne rugăm Ţie...") cu umilinţă. 3) Împărtăşirea se începe prin pregătirea credincioşilor (cu „şi să fie mila..." până la „şi ne învredniceşte...") cu rugăciunea de mulţumire; sfânta înălţare a agnetului închipuie înălţarea Domnului pe cruce, iar facerea semnului crucii cu el pe 4 părţi ale discului simbolizează faptica crucificare şi pe Iisus real în agneţ; frângerea pâinii înseamnă frângerea pâinii la cina cea de taină, precum mai simbolizează şi patimile şi moartea Domnului; punând în potir părticica cu inscripţia IC a agnetului, se face amestecarea (împreunarea) chipurilor, adică se uneşte corpul cu sângele Domnului. Arătarea sfântului potir către popor la „Cu frica..." închipuie arătarea lui Iisus după înviere mironosiţelor şi Apostolilor, iar a doua arătare cu „totdeauna..." simbolizează înălţarea lui Iisus la ceruri, când a binecuvântat pe Apostoli; de aceea şi preotul binecuvântă poporul cu potirul, ca şi când însuşi Domnul ar binecuvânta. Rugăciunea amvonului înseamnă că preotul, ca păstor sufletesc, se roagă în mijlocul poporului. Împărţirea anaforei închipuie agapele, adică mesele obşteşti, ce se ţineau după liturghie în timpurile primare creştine.

Liturghia morţilor = parastas, v. *art.*

Livia: sf., comem. la 25. VI.

Locul cel de sus *(scaunul de sus, sintronul)* e un tron sau jilţ în dosul prestolului, într-o firidă a zidului altarului. Arhiereul liturghisitor şade la citirea Apostolului în acest jilţ, simbolizând pe Hristos în tronul Lui de arhiereu etern. Scaunele din jurul jilţului, ce le au unele catedrale, închipuie pe Apostoli şezând în jurul Mântuitorului. Sintronul mai simbolizează şi tronul cel mai presus de ceruri, unde Iisus şade de-a dreapta Tatălui. Deasupra scaunului e icoana lui Hristos binecuvântând poporul, iar împrejur sunt icoanele Apostolilor, ca închipuire a cerescului tron, unde Domnul este înconjurat de sfinţii Săi.

Locuri sfinte: sunt locurile destinate pentru cultul divin; simbolizează locurile de rugăciune ale Mântuitorului, pe care le-a sfinţit prin cercetare şi prin cinstirea lor. Locuri sfinte se mai numesc şi locurile unde a trăit şi a pătimit Domnul. Peregrinajul la aceste locuri constituie o datorie creştinească de evlavie şi de recunoştinţă. Tot locuri

sfinte, cu pelerinaj, se numesc şi locurile unde s-a arătat deosebit îndurarea lui Dumnezeu prin minuni, vindecări etc., cum sunt cele mai multe dintre mănăstiri.

Logodna *(fidanțare, sponsalia, așezământ, încredințare)* e un act solemn, prin care nupturienții îşi făgăduiesc învoire reciprocă în scopul căsătoriei. Părinții trebuie să-şi dea şi ei învoirea, ca simbol că unde este binecuvântarea părinților, ce întăreşte casa fiilor, acolo va fi şi binecuvântarea lui Dumnezeu. Logodnicii stau în mijlocul bisericii, ori în fața sfântului altar spre a însemna că fac făgăduială sfântă, în scop de taină. Mirele stă de-a dreapta, pentru că „bărbatul este cap femeii" (Efeseni 5, 23). Lumănările, ce le țin mirii ori naşii lor, se aprind de la lumina de pe prestol, însemnând că binecuvântarea vine numai de la Dumnezeu, de pe tronul Lui cel înalt, închipuit prin altar. Naşii sunt martorii promisiunii de căsătorie. Făgăduiala o fac mirii în chip de iubire şi de voie liberă. Preotul îi binecuvântă de câte trei ori pe fiecare, la fiecare dată însemnându-i cu semnul sfintei cruci pe cap, prin ce se simbolizează că biserica, instituită prin îndurarea Sfintei Treimi, este martoră acestor făgăduințe reciproce ale mirilor şi cere binecuvântarea cerului asupra lor. După ce binecuvântă inelele, preotul, cu inelul de aur, face de trei ori semnul crucii pe fruntea mirelui, de fiecare dată făcând un cerc şi spre mireasă şi rostind „logodeşte-se...", tot astfel făcând şi cu cel de argint la mireasă. Inelul de aur al mirelui înseamnă starea mai de seamă a mirelui față de mireasă, al cărei inel de argint închipuie inferioritate. Însemnarea semnului crucii pe frunte e chipul ajutorului dumnezeiesc, ce se revarsă din opera de mântuire prin cruce; însemnarea de trei ori simbolizează că logodna se binecuvântează în numele Sfintei Treimi. Însemnarea cu inelele la frunte şi cercul făcut spre mireasă, respectiv spre mire, închipuie legătura strânsă dintre miri, care au să fie un corp, precum şi inelul este un corp şi precum cercul făcut este nemărginit. Nunul (ori preotul) apoi schimbă inelele (uneori mirii înşişi şi le schimbă) şi le predă mirilor. Schimbarea inelelor înseamnă asigurarea reciprocă, în fața martorilor, că îşi vor ține promisiunea pentru a încheia o legătură pe viață, nesfârşită precum nesfârşit este şi inelul; mai înseamnă că mirii vor trăi în bună înțelegere şi ajutorare reciprocă şi că fiecare se transpune pe sine în posesiunea celuilalt.

Lot (Geneza 19) e simbolul necredinței în opoziție cu Avraam, care este tipul celor credincioşi. Fuga şi scăparea lui Lot e chipul providenței dumnezeieşti şi al vieții creştineşti. Precum Dumnezeu a trimis la Lot pe îngeri, aşa trimite solii Săi şi la oameni spre a-i admonia şi a-i feri de nevoile trupeşti şi sufleteşti. Fuga lui Lot ne arată cât de grăbit şi de timpuriu trebuie să urmăm porunca lui Dumnezeu, dacă vrem să nu pierim în primejdiile ce ne înconjoară (Sirah 3, 25). Soția şi fetele lui Lot păcătuiesc prin necredința lor şi devin astfel simbolul ereticilor şi al celor ce doresc numai după cele lumeşti şi se arată nepăsători față de poruncile (Luca 17, 32) dumnezeieşti. Lot închipuie

duhul spiritual, duhul lui Dumnezeu, iar soţia sa simbolizează duhul lumii. Amândoi adică vreau să se suie la munte, vreau şi chiar pleacă să se mântuiască; soţia sa însă doreşte să mai privească spre lume, să-şi ia rămas bun de la aceasta măcar şi numai cu o singură ochire ori gândire jinduitoare. Iubirea de lume i-a fost pieirea, căci dânsa este pedepsită şi prefăcută în stâlp de sare şi nu în altceva, pentru că sarea e simbolul înţelepciunii; astfel de pedepsire are să fie veşnic exemplu, cu câtă înţelepciune trebuie oamenii să-şi aleagă calea mântuirii. Fiecare adică să stăruie numai în duhul lui Dumnezeu şi numai spre munte, adică spre înălţimi sufleteşti, lepădând orice grijă de lume. Duhul lumii care ne omoară cu o singură clipire de ochi, cum făcuse şi cu soţia lui Lot, trebuie să-l alungăm din suflete. Ca sfânt, e comemorat la 9. X.

Loxia *(Plisc crucii):* pasăre binecuvântată, despre care legenda ne spune că, văzând pe Mântuitor sângerând pe cruce sub cununa de spini, a zburat grăbită şi a smuls toţi spinii, trăgându-i unul câte unul din cunună. În această muncă grea pliscul i s-a înstrâmbat în forma crucii şi a rămas aşa până azi. Ca răsplată a iubirii şi a milei, Domnul a binecuvântat-o să trăiască fără nici un gând în arborele Lui cel sfânt, în brad şi moartea să n-aibă putere asupra ei. În adevăr nu o prigoneşte nici o răpitoare, fiind carnea ei amară de la răşina bradului şi nici nu putrezeşte. Loxia e consacrată micului Iisus, fiindcă clocеşte tocmai pe timpul Crăciunului, care este aniversarea Naşterii Domnului. Mulţi o ţin la casele lor ca apărătoare de trăsnete şi ca vindecătoare de rane corporale, după credinţa că Iisus i-ar fi împărtăşit şi această putere.

Luarea vremii, adică pregătirea preotului spre serviciul liturgic, consistă din rugăciunile ce le face în faţa uşilor împărăteşti, în care rugăciuni se cere iertare şi ajutorul lui Dumnezeu spre a putea îndeplini sfânta jertfă. Rugăciunile de umilinţă şi de pocăinţă mai închipuie deşteptarea conştiinţei şi a pocăinţei. Sărutarea icoanelor simbolizează ortodoxia, credinţa adevărată, iar închinarea către strane şi către popor înainte de intrarea sa în altar închipuie cererea de iertare ca, împăcat cu toţi oamenii („când aduci darul tău..." Matei 5, 23–24), să poată săvârşi sacrificiul cel mare. Luarea vremii mai înseamnă că preotul se leapădă de toate patimile şi păcatele, spre a fi vrednic de săvârşirea celor sfinte. Intrând în altar, după trei închinăciuni sărută sfânta evanghelie, care închipuie pe Dumnezeu şezând pe tron, şi apoi sărută prestolul, care închipuie tronul, mormântul şi lăcaşul lui Dumnezeu în lume. Rugăciunile de pregătire, după cuvenită închinare în semn de reverenţă adâncă în faţa atotputerniciei lui Dumnezeu, se fac afară de altar, în faţa uşilor împărăteşti, spre a simboliza că preotul nu se arată încă vrednic de a începe sfânta lucrare tainică a liturghiei, fără a cere ajutorul de sus. Rugăciunile acestea, făcute afară de altar, mai închipuie starea omenirii, păcătoşenia omului din timpurile dinainte de venirea Mântuitorului în lume.

Luca (lat. = luminos) evanghelistul a fost medic şi pictor de meserie şi este

patronul acestora. De la dânsul avem chipul Sfintei Născătoare. Are ca insigniu o ramură de smochin, fiindcă, după tradiție, la martirizarea sa a fost spânzurat de un smochin. Muribunzilor, cărora nu le mai puteau ajuta nici medicii, li se puneau mai demult pe piept „bilețelele lui Luca", niște rugăciuni către sfântul Apostol și cărora li se atribuia putere vindecătoare prin ajutorul și mijlocirea sfântului. Are ca emblemă boul, pentru că începe evanghelia sa cu preotul Zaharia; iar misiunea preotului a fost, și în Test. Vechi ca și acum, aducerea de jertfă, atunci sângeroasă, acum nesângeroasă, iar boul a fost anume obiectul de jertfă. Emblema se reduce și la aceea că Luca vorbește despre misiunea preoțească a lui Iisus († 80). Comem. la 30. VI și 18. X.

Luceafărul de dimineață simbolizează pe Sfânta Fecioară Maria, din care a răsărit soarele dreptății. Mai închipuie și pe Ioan Botezătorul, care a prevestit pe Soarele, ce avea să vină după dânsul. Este apoi și simbolul Mântuitorului, care a adus ziua luminoasă a creștinismului (Apocalipsa 22, 16). Prin Bucovina se crede că luceafărul de dimineață este Maica Domnului. În iconografie, luceafărul ce iese din mare este chipul Sfintei Maici a lui Dumnezeu, care este ajutătoarea celor ce, prin valurile mării acestei vieți, doresc să ajungă la liman.

Luceafărul de seară, care ne vestește întunericul, e simbolul lui Lucifer, al stăpânului întunericului. Luceafărul de seară la zile de ajunări înseamnă steaua magilor, prin care s-a vestit păgânilor mântuirea. De aceea se ține ajunarea numai până la ivirea acestei stele.

Lucia (lat. = luminoasă): sfântă fecioară și martiră din Siracuza. O parte din moaștele sfintei se află la Episcopia din Argeș († 303). Comem. la 6. VII.

Lucian (lat. = luminos): sfânt bărbat bisericesc, preot și martir din Antiohia, care a strălucit prin erudiție și cunoașterea Sfintei Scripturi († 312). Comem. la 7. I.

Lucina (lat. = strălucitoare): sfântă ucenică a ap. Pavel. Dânsa a înmormântat pe sf. Apostol, pe moșia sa proprie († 100). Comem. 30. VI.

Lucrătorii la seceriș (Luca 10, 2) închipuie pe Apostoli și pe urmașii lor, pe preoți, care au să se bucure de cinste deosebită înaintea credincioșilor. Biserica romano-catolică are rânduite posturi (posturile cântăreților) anumite pentru timpul de toamnă, când se împărtășesc hirotoniile, la a căror împărtășire se cere deci și rugăciunea credincioșilor.

Lucreția (lat. = câștigătoare): sfântă fecioară și martiră în Spania († 306). Comem. la 23. XI.

Lumânarea aprinsă, ce se dă în mâna celui ce se botează (dacă e major) ori în mâna nașului (dacă catehumenul e prunc mic) și care arde sub decursul serviciului, înseamnă candela aprinsă a credinței după pilda celor cinci fecioare înțelepte. Închipuie apoi și iubirea aprinsă, cu care omul are să-și lumineze sufletul către Dumnezeu, sub a cărui

ocrotire a ajuns acum prin taina sfântului Botez. Lumănarea de la botez mai înseamnă esenţa şi darul împărtăşit prin sfântul botez, precum şi starea internă luminată a celui ce s-a botezat. După această lumănare şi după această stare nou-botezaţii se numesc şi „luminaţi". Primit fiind acum cel botezat între fiii luminii, i s-a împărtăşit darul cunoştinţei de Dumnezeu şi iertarea păcatelor, ca adică el să fie „fiul luminii şi al zilei şi nu al nopţii şi al întunericului" (I Tesaloniceni 5, 4). Mai închipuie această lumănare datorinţele legate de noua stare de dar a botezatului. După cum în lumină este strălucire (chipul credinţei) şi căldură (chipul iubirii) şi precum ceara şi fitilul în formă de columnă simbolizează nădejdea ce se înalţă spre cer, astfel creştinul, înfrumseţat cu aceste virtuţi în botez, să le păzească şi să le deprindă cu roadele dreptăţii. Lumănarea o ţinem în mână la botez, spre a închipui că, precum soarele şi lumina nu luminează numai pentru unul ori altul, ci la toată lumea, aşa creştinul are datoria ca sfinţenia şi nevinovăţia, câştigate în botez, să le păstreze şi cultive nu numai pentru sine („nu se pune lumina sub obroc..."), ci are să le arate la toată lumea şi la toate ocaziile („aşa să lumineze lumina voastră..." Matei 5, 15–16).

Lumănarea aprinsă ce se întrebuinţează la toate ierurgiile, sfinţirile închipuie, cu privire la actul sacramental: puterea şi sublimitatea darului ceresc ce se împărtăşeşte credincioşilor în acest act de sfinţire; iar cu referire la credincioşi închipuie sinceritatea, puterea credinţei, focul iubirii creştine, înălţarea, nădejdea, frumseţa curăţiei sufleteşti ce se revarsă asupra lor şi strălucirea vieţii eterne.

Lumănarea aprinsă, la actul Sfintei Cuminecări, închipuie pe Hristos, care de pe altar, din „muntele cel sfânt al Domnului", propovăduieşte mântuirea şi adevereşte că Iisus, sub speciile pâinii şi al vinului în adevăr, este de faţă pe sfântul altar. Credincioşii se apropie de Sfânta Euharistie ţinând în mâini lumănări aprinse, ca simbol al dragostei către Dumnezeu şi al curăţiei lor interne.

Lumănarea (sau *candela*), ce o aprinde Arhiereul la sfinţirea bisericii, pe prestol, închipuie pe Hristos, lumina lumii şi înseamnă că de la altar se propovăduieşte mântuirea şi tot binele. Mai simbolizează şi candela eternă din templul Testamentului Vechi, care ardea necontenit, precum şi focul ce s-a pogorât din cer, ca să aprindă jertfa la sfinţirea templului lui Solomon.

Lumănarea ce o aprinde creştinul în biserică, în sfeşnic, la icoane, ori şi acasă, simbolizează că el trebuie să-şi cerceteze conştiinţa şi să stea totdeauna cu cuget curat în faţa lui Dumnezeu. Lumănarea aprinsă mai e şi îndemn ca fiecare creştin să fie „lumină a lumii...", păstrându-şi sufletul curat ca lumina.

Lumănarea ce trebuie să ardă pe prestol, în faţa lui Dumnezeu, înaintea tronului Său, închipuie curăţia sufletească, morală, ce trebuie să o aibă preotul şi poporul în decursul serviciilor divine. Mai simbolizează smerenia şi jertfa inimii, ce au să se manifeste în

momentele sfinte ale serviciilor dumnezeieşti.

Lumănarea de mână ce se dă muribundului simbolizează pe Hristos, lumina lumii, care îi dă curaj în lupta cu moartea şi îl îndeamnă ca în acest moment însemnat să-şi înalţe cugetul numai la cele cereşti. Lumănarea aceasta îi aminteşte muribundului şi îl încredinţează că, dacă a umblat în viaţa sa cu faptele luminii, va intra în strălucirea cerului (Ioan 3, 21). Lumănarea, ca simbol al credinţei şi al faptelor bune, i se dă creştinului în momentul când trece în lumea spirituală, precum i s-a dat şi în viaţa pământească la botez, la cuminecare, la cununie etc. Lumină i s-a dat când a intrat în viaţa corporală şi spirituală la botez şi lumină i se dă când iese cu corpul din această viaţă. Muribundul adică a ajuns către miezul nopţii, când vine mirele, adică Iisus şi îi cere seamă, de are candela aprinsă ori ba. Lumănarea de mână îl petrece până la mormânt; acolo se stinge şi e lăsată să fumege spre a simboliza că o dată cu moartea se sfârşeşte orice nădejde, se stinge şi piere ca fumul toată mărirea şi frumseţea lumii, toate trec în fum şi cenuşă şi rămân numai faptele bune, simbolizate prin lumănare. Numai acestea varsă lumină în urma noastră şi dincolo numai credinţa vie luminează întunericul mormântului. Pentru familiali şi cei prezenţi lumănarea de mână închipuie deşertăciunea şi scurtimea vieţii, iar pentru cel muribund simbolizează îndemnul că acum, în lupta cu moartea, să se lipească de Hristos, de soarele dreptăţii, cu toată căldura credinţei, cu focul iubirii şi cu tăria nădejdii şi să-şi pună încrederea şi nădejdea numai în „cel ce locuieşte întru lumina cea neapropiată".

Lumănarea de Paşti în biserica apuseană se sfinţeşte şi se aprinde la Paşti şi stă pe latura evangheliei altarului până la Înălţare. Lumănarea de Paşti închipuie norul luminos, care a scos şi a condus pe izraeliteni prin pustie spre ţara făgăduinţei, precum Iisus ne conduce prin învierea Sa din moarte la viaţa făgăduită. Lumănarea de Paşti închipuie pe Iisus cel înviat. Ceara lumănării simbolizează corpul Domnului, iar focul de Paşti, cu care se aprinde lumănarea, înseamnă natura dumnezeiască a lui Iisus. Cele cinci bucăţi de tămâie aurită, ce se pun în ceara lumănării în formă de cruce, înseamnă cele cinci rane ale Mântuitorului şi sunt o aducere aminte de sacrificiul de seară al lui Moise (Exod 30, 8), care a fost un sacrificiu de ardere şi miresme şi care a preînchipuit pe Hristos şi jertfa de pe cruce. Ranele Domnului sunt simbolizate şi prin cele cinci găurele ale luminii de Paşti. Boabele de tămâie sunt aurite, pentru că ele simbolizează pe Mântuitorul şi închipuie frumseţa şi scumpătatea ce au prilejuit ranele Domnului pe seama lumii.

Lumănarea *(sau candela)* **eternă** arde necontenit în faţa chivotului pe altar în bisericile apusene, închipuind credinţa că pe altar şi în chivot Iisus Hristos, lumina lumii, este de faţă cu corpul şi sângele Său în Sfânta Euharistie.

Lumănarea frântă, ce o vedem pe monumentele sepulcrale, închipuie deşertăciunea vieţii, sfârşitul vieţii pământeşti.

Lumănarea fumegândă şi întoarsă în jos, pictată ori plastic pe monumentele sepulcrale, simbolizează că o dată cu moartea piere ca fumul toată mărirea şi strălucirea lumii şi rămân numai faptele bune, care sunt simbolizate prin lumănarea ce a mai rămas nearsă.

Lumănarea Învierii se numeşte lumănarea ce o aprinde preotul pontificant în dimineaţa Învierii, în vreme ce toate celelalte lumănări din biserică sunt stinse. Stingerea lumănărilor şi adică întunericul închipuie întunericul ce s-a fost sălăşluit în lume înainte de venirea Mântuitorului, care, cu venirea Sa, ca un soare a luminat lumea, a adus mângâiere, dreptate şi viaţă. Serviciul divin începe cu provocarea din partea preotului: „veniţi de luaţi lumină (din lumină)", când credincioşii vin pe rând şi îşi aprind lumănările de la aceea a preotului. Lumănarea aceasta aprinsă unică, din mâna preotului, simbolizează pe Iisus, care a răsărit ca lumina vieţii din mormânt, din întuneric, precum mai înseamnă şi strălucirea ce s-a făcut la mormânt în zorile zilei de înviere şi strălucirea îngerilor, care au orbit cu raza lor pe custozii mormântului. Lumănările aprinse ce le poartă credincioşii la procesiunea Învierii simbolizează dorinţa vie a mironosiţelor de a afla pe Domnul Hristos; ca şi acelea, să purcedem şi noi în întunericul nopţii, să-l căutăm pe Iisus cel înviat, cu dorinţă sinceră de a-L afla, a-L vedea, a I ne închina şi de a-I sluji Lui. Lumănările acestea de la Înviere le duc creştinii, dacă se poate, aprinse până acasă, ceea ce denotă un semn bun, un semn de noroc şi de fericire pentru cel ce a reuşit să le ducă astfel. Ajunşi acasă, trecând pragul, o sting, îşi face fiecare cruce cu închinăciune după ce cu lumănarea a afumat grinda casei în formă de cruce. Făcându-se în tot anul acest lucru, se poate număra pe grindă de câţi ani este casa. Poporul le crede de binefăcătoare şi de sfinţite aceste lumănări, le aprinde la intemperii, la grindine, la furtuni, având ele darul să alunge puterile demonice, ce se cred a fi în văzduhuri. Tot aşa se crede şi despre lumănările de la prohodul Domnului din Vinerea sau Sâmbăta patimilor. Cu lumănarea Învierii se afumă şi vitele bolnave de tragăn sau joahnă. Simbolica lumănării de Înviere se lămureşte dintr-o legendă lăţită în Bucovina. În vechimea creştină, în noaptea spre Duminica Paştilor intra în biserică numai preotul singur cu o lumănare stinsă. După ce se ruga un timp mai îndelungat la masa de piatră, la prestol, deodată numai se despica piatra şi se ivea o lumină, de la care apoi preotul îşi aprindea lumănarea şi, ieşind la popor, îl întâmpina cu salutarea: Hristos a înviat! Şi apoi de la lumănarea preotului fiecare îşi aprindea pe a sa adusă de acasă. Piatra adică închipuie mormântul Domnului, despicarea pietrei simbolizează luarea uşii de pe mormânt de către îngeri, iar lumina, para, ce s-a arătat, înseamnă pe Domnul Hristos înviat.

Lumănarea muribundului v. *Lumănarea de mănă.*

Lumănările aprinse la citirea evangheliei înseamnă lumina adevărului evanghelic, care a străbătut întunericul păgânătăţii. Ne mai amintesc de tim-

purile păgânătății, când în persecuții creştinii puteau să asculte cuvântul evangheliei numai prin catacombele întunecoase, unde trebuia luminat.

Lumânările aprinse la conductul mortuar şi purtate de toți participanții înseamnă dorința şi cererea către Dumnezeu ca mortului să i se lumineze calea spre viața strălucitoare în lumina eternă.

Lumânările aprinse la prohodul Domnului în Vinerea mare simbolizează luminile folosite de Iosif şi Nicodim la înmormântarea Domnului.

Lumânările ce se sfințesc în biserica apuseană în ziua de sf. Blasiu (la 3 februarie) sunt apărătoare de boale. Două lumânări de ceară, aşezate şi legate cruciş, le sfințeşte preotul stropindu-le cu apă sfințită şi, rostind o rugăciune, atinge cu acelea fața credincioşilor, spre a fi feriți de boala de grumaji prin mijlocirea acelui sfânt, care după tradiție a vindecat un copil de boala de grumaji printr-o rugăciune rostită între două lumânări ținute cruciş.

Lumânările de ceară ce le aduc creştinii ca ofrandă, ca prinos pe lângă vin, miere, grâu ş.a. la altar şi la biserică, azi de obicei numai la sărbători mari (Crăciun, Paşte, Botez, Rusalii), înseamnă darul binevoit, darul dragostei. Precum ceara e făcută din flóri, aşa prin ceara oferită însemnăm oferirea noastră deplină şi jertfa tuturor lucrurilor noastre (Simion Tesal). E cel mai prețuit dar ce-l aducem altarului, fiindcă albina e simbolul curăției şi al fecioriei. Ea strânge cu sârguință cea mai prețuită dulceață a florilor, din care se formează ceara curată, considerată astfel ca şi inima florilor mirositoare. Ceara înseamnă deci mirosul spiritual al darului, credința şi iubirea celor ce aduc ca ofrandă lumânările. Fiind adunată ceara din toate florile câmpului, lumânarea mai simbolizează şi universalitatea bisericii creştine. Lumânarea de ceară închipuie viața şi patimile Domnului. Precum lumina luminează, încălzeşte, aprinde, mistuie şi străluceşte necontenit, aşa a luminat viața Domnului Hristos pe cei ce erau în întuneric şi a strălucit prin sfințenie şi prin minuni. Ca simbol al patimilor Domnului se arată prin aceea că Iisus prin foame, lipsă şi persecuții S-a consumat („râvna casei tale m-a mâncat"), S-a mistuit pe Sine singur, cum se mistuie ceara lumânării; precum se consumă ceara, aşa s-a consumat şi viața Domnului Hristos prin caritatea Sa față de neamul omenesc. – Lumânarea de ceară mai este simbolul vieții creştineşti de pe pământ şi al celei dincolo de mormânt. Precum focul consumă pe încetul ceara, care se nimiceşte mereu, astfel se consumă şi întru noi căldura vieții, se pierde viața cu încetul şi se micşorează. Precum lumânarea necurățită de murdăriile formate la ardere se stinge de la sine, astfel se stinge adesea viața omului pe neaşteptate, dacă nu se dezbară de murdăriile patimilor şi ale păcatelor. Necurățiile acelea închipuie păcatele, care dacă nu le îndepărtăm, nu le stăpânim, micşorează iubirea, credința, virtuțile, încât ni se stinge şi viața sufletească. De aceea ni se spune: „să fie mijloacele voastre încinse şi făcliile aprinse" (Luca 12, 35), adică să nu lăsăm ca lumina darului, aprinsă prin sfântul

botez, să se stingă, ci să stăm cu ea până la capătul vieţii, ca să întâmpinăm pe mirele (Matei 25) ce vine în miezul nopţii. Lumănarea se mai consideră şi ca închipuirea vieţii în eternitate a celor drepţi, care ca nişte lumini strălucesc în veci, „mărirea Domnului îi înconjură şi Domnul este lumina lor veşnică" (Isaia 60, 19).

Lumănările de Paşti, ce se sfinţesc la Paşti şi creştinii le ţin aprinse în mână la serviciul divin al Învierii, simbolizează strălucirea îngerilor, când au prăvălit piatra de pe uşa mormântului. Creştinii cei vechi duceau aceste lumini acasă şi le ţineau la loc de frunte, fiind înrăvăşite pe dânsele sărbătorile schimbătoare bisericeşti (Paşti, Rusalii etc.).

Lumănările le ardem pentru cei morţi în semn de cerere, ca Domnul Iisus Hristos, lumina cea veşnică, să le strălucească cu fericire eternă în împărăţia sufletelor.

Lumănările mirilor simbolizează curăţia vieţii căsătoriale. Precum a fost Iisus chipul luminii şi al fericirii şi sălăşluieşte pe altar, astfel mirii, când îşi aprind lumănările lor de la lumina de pe altar, să ştie că legătura căsătoriei numai prin Iisus se desăvârşeşte.

Lumănările la cultul divin constituie o jertfă adusă lui Dumnezeu, închipuie lumina vieţii şi sunt simbolul Mântuitorului, care s-a numit pe sine „lumina lumii, izvorul luminii". Ele mai înseamnă şi lumina credinţei, prin arderea lor avertizându-ne să vieţuim ca fiii luminii, iar prin mistuirea lor ne arată cum trec în deşertăciune măririle şi bunurile pământeşti. Luminile multe în biserică închipuie cerul luminat de mulţimea stelelor şi înseamnă lumina mare a învăţăturilor dumnezeieşti, ce se revarsă din citirile şi cântările sfinte şi ne luminează cărările spre viaţa veşnică. Au fost şi în vechiul templu şi ne reamintesc de primele veacuri ale creştinătăţii, când credincioşii se rugau prin catacombe, ce trebuiau luminate. Lumănările mai simbolizează nădejdea ce stăruie în sus şi iubirea ce încălzeşte inimile creştinilor. Lumănările ce ard la cultul divin închipuie pe Mântuitorul şi pentru faptul că El a luminat conştiinţele oamenilor, iar în inimile lor a revărsat căldura credinţei şi a iubirii creştine; prin lumina şi flacăra care radiază strălucire şi căldură, lumănările ne admoniază că şi noi să facem să strălucească între oameni lumina noastră de căldură, adică lumina de fapte bune şi de ajutorare creştinească. – Lumănarea ce arde şi se mistuie în onoarea lui Dumnezeu simbolizează viaţa creştinului şi ne îndeamnă ca să ne jertfim şi noi viaţa, să ne mistuim numai în slujba lui Dumnezeu şi să nu ne facem robi păcatului, care ne conduce la întunericul sufletesc. – Numărul lumănărilor la cultul divin nu e statorit. Pe altar de obicei au să ardă două lumănări, una de-a dreapta şi alta de-a stânga crucifixului, simbolizând cele două naturi ale Domnului Hristos. Trei lumănări închipuie raza Sfintei Treimi. Când oficiază Arhiereul, se aprinde şi dichirul cu două lumănări; în biserica apuseană când oficiază Arhiereul ard 7 lumănări pe altar, referite la numărul sfânt de şapte şi la vedenia din Apocalipsa 1, 4, 11, 13, 16, 20. Mirosul

plăcut al lumănărilor de ceară închipuie bunămireasma lui Hristos, adică plinirea darurilor ce ni s-au dat printr-Însul, precum şi nemărginita Lui sfinţenie, ce ne adumbreşte prin mijlocirea rugăciunilor şi a serviciilor divine, la care trebuie să aprindem lumănări. Mirosul acesta mai simbolizează apoi sfinţenia şi curăţia sufletească, ce trebuie să şi le însuşească şi să le aibă fiecare creştin, ca să se poată numi şi dânsul bunamireasmă a lui Hristos. – Sfânta biserică prescrie ca lumănările ce se ard la serviciile divine să fie din ceară. Lumănarea de ceară simbolizează adică pe Iisus. Ceara, ca cel mai curat element, închipuie curăţia naturii omeneşti, iar focul, para lumănării, simbolizează natura dumnezeiască a lui Hristos. – Precum din sucul cel mai curat al florilor mirositoare, fără a se vătăma acestea, ceara este adunată de albinele curate, care sunt chipul castităţii, aşa prin lucrarea Sfântului Duh s-a născut Iisus, fără stricăciune, din Preacurata, care este chipul virginităţii. – Lumănarea de ceară simbolizează naşterea eternă şi temporală a Mântuitorului. Precum razele luminii se arată în aer, fără a-l strica pe acesta, aşa s-a născut şi Iisus din eternitate, de la Tatăl, fără stricăciune (Evrei 1, 3). Razele, ce ies din lumină, sunt de aceeaşi vreme cu lumina; aşa este şi Fiul de un timp cu Tatăl („nici început având..."). Precum lumina nu pierde nimic din puterea sa când emite razele, aşa şi Hristos, fără micşorarea dumnezeirii, a primit întreaga Sa natură dumnezeiască din Tatăl. – Cu privire la naşterea temporală a lui Iisus, focul, razele, închipuie dumnezeirea, ceara simbolizează corpul, iar fitilul înseamnă inima Domnului. Precum elementul focului, deci şi lumina, întrece prin putere şi subtilitate toate celelalte elemente ale naturii, aşa petrece şi Dumnezeu toate celelalte create de Dânsul. Precum fitilul, în momentul ce se aprinde, se mistuie la început fără a pieri şi ceara, astfel şi inima lui Iisus, de la cea dintâi unire cu divinitatea a fost onorată cu darul fericirii; nu tot aşa însă şi trupul lui Hristos, care s-a făcut părtaş acelei fericiri abia după înviere. – Lumănarea de ceară ne mai avertizează la păstrarea în curăţenie a inimii şi că din dulceaţa vieţii, întocmai ca albinele, să culegem numai mierea învăţăturilor sfinte. Ne mai îndeamnă apoi că, precum se înmoaie ceara, aşa să ne muiem şi noi inimile pentru smerenie, pentru căinţă. Lumănarea, ca şi candela, închipuie viaţa pământească a omului, care se mistuie, se stinge mereu, cum se mistuie lumănarea. – Biserica romano-catolică sfinţeşte de trei ori în an lumănările de ceară: la Paşti, la ziua sf. Blasiu şi la 2 februarie. – Lumănările nu se mai folosesc azi în biserică numai spre luminat, ci mai mult ca simboale ale Sfintei Treimi („lumină este Tatăl, lumină este Fiul, lumină şi Duhul Sfânt") şi ale Domnului Hristos.

Lumea este chipul cerului şi al pământului. Sub numirea de lume se înţelege de obicei numai pământul cu viaţa-i plină de pofte, de plăceri şi de păcate în opunere cu cerul, care este locul binelui şi al fericirii. Iconografia ne înfăţişează lumea în chipul unei mări tulburate sau în formă de pahar al plăcerilor, ori printr-o femeie (Venus) care în faţă este de o rară frumuseţe, simbolizând înşelăciunea de suprafaţă a

lumii, iar spatele îi sunt roase de şerpi şi de viermi, ca simbol al realităţii şi deşertăciunii acestei vieţi pământeşti. – Lumea şi universul mai sunt înfăţişate în chipul unui cerc ori în forma cercului zodiacal. Ca cer şi pământ, o vedem adesea închipuită lumea sub forma de două cercuri aşezate peste olaltă.

Lumina înseamnă ceva ce este arătat, ce se vede; e simbolul lui Dumnezeu, izvorul luminii, al Sfintei Treimi şi îndeosebi al lui Iisus, care însuşi se numeşte lumina eternă („umblaţi până când aveţi lumină...") şi a venit pe pământ „lumină din lumină". Lumina mai înseamnă şi cuvântul lui Dumnezeu şi pe vestitorii (Apostoli, preoţi) acestui cuvânt (Matei 5, 14). Lumina la toate popoarele este simbolul vieţii. La romani de ex., cu ocazia capturării unei cetăţi, viaţa prizonierilor atârna de timpul ce se scurgea până la sfârşirea lumânării aprinse de învingători. La evrei, în Sfânta Sfintelor ardea lumina eternă ca simbol al eternităţii lui Dumnezeu. Biserica a întrebuinţat de la începutul ei lumina la serviciile divine, nu atât în scop de luminare, cât mai ales ca simbol, fiindcă lumina simbolizează puterea supranaturală şi dumnezeiască a religiei. Lumina naturală luminează întreaga lume, dă viaţă. Fără de lumină natura este rece, pustie, întunecoasă şi nevizibilă. De aceea lumina este cel mai nimerit simbol pentru Dumnezeu, care este izvorul luminii şi însăşi lumina, care dă viaţă, încălzeşte inimile şi curăţă tot răul. Lumina mai închipuie credinţă, iubire, bucurie, rugăciune, jertfă şi e un veşnic îndemn, ca înşine să fim fii ai luminii. După concepţia biblică şi medievală, lumina este considerată ca veşmântul viu al lui Dumnezeu „cel ce se îmbracă cu lumina ca şi cu o haină" (Psalmi 103, 2). Lumina este simbolul lui Hristos care, cu darul mântuirii, cu mărirea vieţii Sale şi cu puterea învăţăturilor străluceşte ca o lumină în biserică şi în sufletele credincioşilor. El este „luminarea neamurilor" (Isaia 42, 6; 60, 3), lumină care luminează pe tot omul ce vine în lume (Ioan 1, 9). Lumina se perindă mereu în economia divină în actul de mântuire al Testamentului Nou. La naştere se arată mărirea Domnului (Luca 2, 9); magii sunt conduşi de lumina stelei miraculoase (Matei 2, 2); la Schimbarea la faţă „hainele Lui se făcură albe ca lumina"; la Înviere îngerii au strălucit ca fulgerele (Matei 28, 3), la Saul „lumină a strălucit peste el" (Faptele Apostolilor 9, 3) etc. În Sfânta Scriptură lumina mai închipuie nădejde, iar întunericul înseamnă deznădejde, muncă veşnică.

„Lumina lină" e un imn de preamărire a Mântuitorului, la Vecernie. „Lumina lină" înseamnă pe Domnul Hristos, care a venit în lume, a împrăştiat întunericul neştiinţei, a împărtăşit învăţături luminoase, a propovăduit iubirea şi blândeţea. Însuşi a fost lumină *„lină"* plin de blândeţe, pe care a predicat-o cu graiul („fericiţi cei blânzi..."), cât şi cu fapta („ca un miel nevinovat..."; „trestie zdrobită nu va frânge..." (Matei 12, 20).

Lumina lumii sunt Apostolii (Matei 5, 14) şi urmaşii lor Episcopii şi preoţii, ca vestitori ai cuvântului lui Hristos; aceştia au să propună oamenilor toate adevărurile dumnezeieşti, prin care luminează în lume ca într-un întuneric.

Lumina de veci se numeşte lumănarea, ce o dau femeile de pomană la Ordenii (Vedenie 21. XI) şi care, după credinţa lor, nu se stinge niciodată în lumea cealaltă. Se dă deodată cu moşii (colac, apă şi haine) de Ordenii, îndeosebi pentru iertarea păcatelor şi pomenirea celor ce au murit fără lumănare de mână.... Simbolizează jertfă de împăcare şi de cerere pentru iertarea păcatelor celor vii şi celor morţi.

Luna închipuie ierarhia bisericească. Precum luna îşi primeşte lumina de la soare, astfel ierarhia îşi primeşte lumina sa de la Hristos, soarele dreptăţii. Mai închipuie şi corabia bisericii, care are formă de lună şi care încă e luminată de Iisus Hristos. Sfânta Fecioară, şezând pe semilună şi înconjurată de stele şi de soare, înseamnă că ea este regina cerului. Luna ori semiluna sub picioarele Sfintei Fecioare mai închipuie şi învingerea creştinătăţii asupra păgânismului şi îndeosebi biruinţa asupra turcilor. Poporul crede că petele din lună reprezintă scena uciderii lui Abel de către fratele său Cain. După o altă tradiţie, petele din lună ar fi monahiile, care şi-au călcat jurământul fecioriei şi sunt trimise în lună să-şi ispăşească păcatele. Luna, ca stăpânitoarea nopţii, are ceva mistic în lumina sa palidă. Se crede că ar avea influenţă de atracţie spre somnambulism; copiii nebotezaţi încă sunt feriţi de lumina lunii, care, dacă i-ar ajunge, se crede că i-ar face lunatici. Iconografia înfăţişează luna în formă de seceră, ori ca faţa unui om sau şi în chipul unei femei, ce poartă semiluna în păr.

Luna nouă la evrei se serba cu sacrificiu şi sunare în trâmbiţe de argint, simbolizând dorinţa ca Dumnezeu să audă rugăciunea înălţată prin sunetul trâmbiţei. Cea mai însemnată lună nouă era aceea a lunii a şaptea, numită şi ziua răsunării, sărbătoarea trâmbiţelor, care mai târziu a devenit sărbătoarea anului nou. Iudeii adoptaseră o datină păgână, că la luna nouă să facă în faţa caselor lor focuri, peste care săreau şi prin ceea ce ispiteau norocul acelei lumi; era adică semn de noroc şi sănătate, dacă putea cineva să sară fără să se arză. Strecurată şi în creştinism, această datină a dăinuit până pe la sinodul al VI-lea, care a oprit-o şi în locul ei a introdus sfinţirea caselor, sfeştania de la începutul fiecărei luni (luna tânără), obicei care se păstrează şi până azi în multe părţi.

Luna tânără v. art. *Lunile.*

Luni: ziua a doua a săptămânii bisericeşti şi ziua întâia în calculul civil. Egiptenii au închinat-o planetei Luna, iar romanii o ţineau în onoarea zeiţei Luna; evreii îi ziceau „ziua a doua a Sâmbetei" şi ziua cerului, fiindcă în această zi a creat Dumnezeu tăria între cer şi pământ (Geneza 1, 6–8). Creştinii la început o numeau *feria secunda,* numire ce a rămas şi până azi în biserica apuseană. Biserica universală a închinat-o întru comemorarea îngerilor, care sunt stâlpii şi propagatorii luminii şi ai binelui în lume, făcându-se toate rugăciunile zilei întru amintirea lor. Cea mai însemnată zi de luni este *Lunea patimilor,* numită popular Lunea mare, închinată memoriei patriarhului Iosif, care a fost prototipul lui Iisus. Precum acela s-a înălţat din umilire la mărire, aşa s-a înălţat şi Iisus, ale cărui patimi

încep chiar în această Luni. Ni se mai pune înainte pilda smochinului uscat, ca admoniere la o viaţă creştinească, ca să nu se uşte şi sufletul nostru în focul cel de veci. Altă însemnătate are *Lunea morţilor,* adică Luni după Duminica Tomii, când se fac procesiuni şi rugăciuni la morminţi. Mulţi creştini postesc Lunea pentru „uşurarea corpului", de obicei în urma unei juruinţe (vot) ori de bunăvoie. În superstiţia poporului, Lunea nu joacă un rol mai însemnat. Atât doar că, fiind ea începutul zilelor de lucru în săptămână, cu ziua de Luni se încep toate lucrările mai de seamă (zidiri de case etc.) ale omului.

Lunea morţilor v. art. *Ziua morţilor.*

Lunea Paştilor se serbează întru aducerea aminte de Învierea Domnului şi spre amintirea călătoriei lui Iisus spre Emaus în tovărăşia celor doi învăţăcei, Luca şi Cleopa (Luca 24, 13). Întru această amintire se păstrează datina de a se face excursii în Lunea Paştilor. Împărţirea florilor şi udatul din această zi: vezi la art. *Învierea Domnului.*

Lunile anului, în simbolica creştină, şi-au statornicit cuvenită însemnătate, prin urzirea lor, prin aşezarea lor în diferitele anotimpuri, precum şi prin serbările ce li se încadrează. Numărul de 12 al lunilor ne aminteşte de cei 12 Apostoli, care au completat şi desăvârşit cununa, opera mântuirii. Însemnătatea urzirii se reduce la numire şi la închinare. De ex. Ianuarie, începutul lunilor, a fost la romani închinată şi îşi are numirea de la zeul Ianus, care era zeul timpului, al sfârşitului şi al începutului, zugrăvit cu 2 feţe, cu una privind spre trecut, cu alta spre viitor. Aşezarea lor în anotimpuri are o deosebită însemnare; aşa de ex. Martie, închinată de către romani lui Mars (soare, strălucire), zeului soarelui, al primăverii şi războiului, e aşezată tocmai la începutul primăverii, când pământul dă o luptă crâncenă să scape din amorţeala iernii şi să-şi raporteze învingerea cu izbucnirea vegetaţiei, a vieţii. Iar sărbătorile, atât cele bisericeşti, cât şi cele de mitologie populară, îşi au toate referirea la aceste feluri de simbolică. Biserica noastră a aşezat aproape pentru fiecare lună câte-o sărbătoare împărătească, ori cel puţin a unui sfânt mai însemnat, iar biserica apuseană a rânduit pentru fiecare lună comemorarea vreunui Apostol; astfel sf. ap. Pavel (10 ianuarie) începe şirul lunilor, fiindcă el a fost cel mai fecund propovăduitor, îi urmează Petru (22 februarie) în zodia Vărsătorului, fiindcă el a fost pescar, Matia (24 februarie) pentru martie, fiindcă dânsul a intrat mai târziu în şirul Apostolilor, precum intră ziua de 29 în luna februarie numai la anumite intervale, Filip (1 mai) pentru aprilie, Iacob cel Mic (1 mai), Varnava (11 iunie), Iacob cel Mare (25 iulie), Vartolomeu (24 august), Matei (21 septembrie), Simon (28 octombrie), Andrei (10 noiembrie), Toma (29 decembrie), ca necredincios, e cel din urmă între Apostoli.

Lunula se numeşte cutia, în formă de semilună, în care se ţine hostia bisericii apusene şi are simbolica potirului. Tot lunulă se mai numeşte şi aureola (v. *art.*), fiindcă are formă de lună.

Lupul e reprezentantul animalelor sălbatice şi simbolul răutăţii şi al răpirii („lupi răpitori..." Matei 10, 16). Este chipul morţii şi al primejdiei; Iisus avertizează pe Apostoli să fie prudenţi şi înţelepţi, căci sunt înconjuraţi din toate părţile de primejdii şi sunt ameninţaţi cu moartea. *Lupi în haine de oaie* simbolizează pe oamenii vicleni, făţarnici (Matei 7, 15) şi pe sectari. Poporul crede că lupul este câinele sfântului Petru şi că ar avea trei peri de drac pe cap şi de aceea e aşa de sălbatic. Când urlă lupii la un loc, se zice că se roagă lui Sânpetru să le rânduiască hrană. La vechii germani lupul a fost în mare cinste, considerat de animal sfânt şi plin de noroc, simbol al norocului şi al învingerii. De aici şi mulţimea de numiri după lup (Wolf, Adolf...). – Sf. ap. Pavel are adesea lupul ca emblemă şi insigniu spre a simboliza viaţa sa petrecută în păcătoşenie, înainte de a fi fost chemat la apostolie. Ca şi apostol, are de insigniu mielul, chipul blândeţii şi al jertfirii. În icoane adesea le vedem ambele insignii, cu însemnarea lor indicată mai sus. În ornamentica sculpturală aflăm lupul şi în unele biserici de la noi. Astfel lângă crucea de sus a iconostasului din Biserica Albă din Bucureşti se află 2 lupi, cu corp lungăreţ, înaripaţi şi cu gurile căscate (Cristea: *Iconogr.*).

M

Macabeii, prin eroismul şi prin virtuţile lor neînfrânte, sunt prototipul martirilor din biserica creştină. Mama macabeilor se înalţă prin tăria credinţei şi prin stăruinţă. Este asemănătoare cu Felicitas şi Simforoza din martirologia creştină.

Macarie egipteanul: sf. monah, făcător de minuni în Alexandria († 395). Comem. la 19. I.

Măciuca e insigniul sfinţilor Iacob cel tânăr, Iuda Tadeu, Timotei şi Apolinariu, care au suferit mucenicie prin ucidere cu măciuca.

Macul ce se pune în sicriul mortului, după însuşirea sa de a fi somnifer este simbolul morţii. Obiceiul a rămas de la romani.

Magdalena Maria (Matei 27, 56; Ioan 19, 25): sfântă, e simbolul penitenţei, al adevăratei căinţe creştineşti. În referire către Marta, ea reprezintă păgânismul, care a venit la Iisus cu toată ardoarea să-L asculte şi să-I primească învăţăturile, pe când Marta reprezintă speculaţia legii vechi. Magdalena are ca insigniu un *crucifix,* spre a simboliza penitenţa desăvârşită, mortificarea patimilor şi a corpului; *un vas cu mir,* simbolul gratitudinii şi al iubirii; un *craniu,* ca simbol al penitenţei şi o *carte,* evanghelia, conform cuvintelor lui Iisus: „vesti-se-va ce a făcut aceasta..." (Matei 26, 13). Tradiţia ne mărturiseşte că Magdalena ar fi făcut penitenţă în singurătatea unei peşteri, în care a stat atâta timp, cât timp trăise în lumea păcătoşeniei. Este patroana păcătoaselor penitente, pentru salvarea cărora în biserica apuseană şi în veacul XIII s-a instituit un ordin monahal numit al „magdalinetelor". La primirea în ordin novicele sunt aşezate într-un coşciug şi li se cântă cântări de îngropare ca simbolizare că dânsele au murit pentru lumea pământească şi pentru toate desfătările acesteia († 50). Comem. la 13. III şi 22. VII.

Magii închipuie pe popoarele păgâne, care au venit să se închine Mântuitorului lumii şi mai târziu să primească învăţătura Lui. Tradiţia le dă numele: *Melchior,* care a adus darul de aur ca

reprezentant al iafetiților (Europa), închipuit ca om bătrân; *Gașpar,* care a adus tămâie ca reprezentantul semiților (Asia), închipuit ca tânăr roș; *Balthazar,* care a oferit smirnă, ca reprezentantul hamiților (Africa), închipuit brunet bărbos, ori ca un negru. Toți trei închipuie adică cele trei rase umane, cele trei continente cunoscute pe atunci și cele trei vârste principale ale omului. Ca oameni învățați și diregători puternici, care conduceau viața spirituală și lumească din Caldeea, îngenunchează cu hainele lor strălucitoare pe paiele staulului; această îngenunchere simbolizează supunerea și prosternarea puternicilor, a regilor și a întregii lumi în fața lui Iisus. Magii mai erau și reprezentanții științei ce vine să se închine în fața noii științe a iubirii, propagată de Mântuitorul. Tipul magilor în Test. Vechi a fost regina din Saba, care venise să vadă bogăția și înțelepciunea lui Solomon, a celui mai mare dintre regii lui Izrail, care și dânsul este prototipul lui Iisus.

Maică în simbolica creștină se numește Biserica, care întocmai ca o maică se îngrijește de creșterea și de fericirea fiilor săi, a creștinilor. Maica lumii este numită Sfânta Fecioară, care a născut pe Mântuitorul și sub a cărei ocrotire și grație scăpăm toți cei din necazuri; i se mai dau și atributele de maică sfântă, maică duioasă și maică îndurerată. În Test. Vechi capitala se numea mama celorlalte cetăți, considerate acestea ca fiicele ei.

Maică îndurerată v. art. *Mater dolorosa.*

Maica sfântă v. art. *Fecioara sfântă.*

Maimuța în simbolica bisericească reprezintă păcatul zgârceniei, al lăcomiei, ca și broasca, punga și corbul. Unele biserici monumentale aveau în evul mediu chiar înăuntrul lor figuri de maimuțe ca simboale. Maimuța în asemănări este și simbolul diavolului, de pe urma urâciunii și a sprinteniei sale.

Mai: a noua lună în anul bisericesc și a cincea în cel solar. Romanii au avut-o închinată zeiței Maia, mama lui Mercur. Momente de istorie sfântă sunt în mai: darea legii pe muntele Sinai (Exod 19, 16), alegerea Apostolilor (Luca 6, 13), vindecarea fiicei canaanence (Marcu 7, 24–30), a surdomutului (Marcu 15, 32), săturarea poporului în pustie, Înălțarea, Pogorârea Duhului Sfânt (Faptele Apostolilor 2). Are sărbători bisericești: Constantin și Elena (21), Înălțarea, adesea și Pogorârea Duhului Sfânt, de unde biserica apuseană i-a dat numirea de luna Rusaliilor. Poporul îi zice Florar, fiindcă acum încep să înflorească toate. De la romani, care la începutul lunii serbau în onoarea zeiței Flora, sărbătoarea Floraliile, cu înfrumusețarea caselor cu flori, cu jertfe aduse pe câmpul verde, ne-au rămas și nouă datinile de Arminden (v. *art.*) la 1 mai, cu așezarea pomului de mai în fața caselor, cu excursii la câmp și cu petreceri în natura liberă. Iconografia o zugrăvește în chipul unui om de vârstă mijlocie purtând un coș cu flori, iar la picioare având iarbă verde spre a închipui firea înverzită și înflorită. Din cauza dezvelirii florilor și rozelor, luna mai se mai numește și luna trandafirilor. În biserica romano-catolică, fiind cea mai frumoasă dintre lunile anului, e închinată întru

cinstea Sfintei Fecioare. În fiecare zi de mai, înspre seară, se săvârşeşte vecernia („devoţiunile de Mai") la altarul plin de flori, întru onoarea Sfintei Maici, care este numită „regina lunii mai" şi în care rugăciuni se arată toate virtuţile îndeplinite în Sfânta Maică Marie. Ziua de 1 mai e sărbătoarea florilor, a soarelui, ziua veseliei şi a tinereţii, închinată naturii, ce a pornit spre dezvoltare. Europenii, sub numirea de „ziua muncii", au făcut-o ziuă a revoluţiei, a grevei generale şi a dezbinării dintre fraţi – în vreme ce natura împăciuitoare îşi desfată frumuseţea în deplinătate, pare că anume cerând armonia şi pacea socială.

Mamona (aram. = ban, avuţie) este personificarea averii, un fel de zeu al banului, idolul avuţiei (Plutus) în opunere cu Dumnezeu, care este spirit perfect. E simbolul avuţiei pământeşti şi al grijilor lumeşti, al nedreptăţii, fiindcă avuţia se câştigă mai adesea pe această cale.

Mâna este simbolul puterii. Mâna lui Dumnezeu prin nori strălucind raze e simbolul puterii lui Dumnezeu. Mâna mai e simbolul apărării şi al binecuvântării (punerea mâinilor). O mână binecuvântând din nori înseamnă bunătatea lui Dumnezeu, ce a manifestat-o la facerea lumii. Mâna ce ţine şi aruncă fulgere din nori e simbolul puterii dumnezeieşti, al răsplătirii şi al dreptăţii divine. La crearea lumii Dumnezeu e înfăţişat cu mâinile întinse, ca semn de iubire şi de ocrotire asupra făpturilor. Mâna ce o întâmpinăm adesea în chipurile din catacombe simbolizează biserica şi instituţiunea ei dumnezeiască. Mâna mai închipuie credinţă, fidelitate (mirii îşi dau mâna, prietenii îşi întind mâna la întâlnire, se dă mâna la târguieli etc.). A da mâna cu cineva înseamnă cinste, legătuire, prietenie şi sinceritate.

Mana e prototipul Sfintei Euharistii, a manei adevărate cereşti, în care se află însuşi Iisus Hristos. Culoarea albă a manei şi a Sfintei Euharistii închipuie curăţia corpului lui Iisus. Sfânta Cuminecătură hrăneşte viaţa sufletului, precum mana a hrănit corpurile izraeliteniIor. Mana ajungea pentru toţi izraelitenii şi era adunată în şase zile ale săptămânii; astfel Sfânta Euharistie o primim în cele şase zile ale vieţii pământeşti, spre a fi aşezaţi la masa vieţii în Sâmbăta mare a veşniciei. Strângerea manei a fost tipul frângerii pâinii la Cina cea de taină. Mana se strângea numai pentru câte-o zi („pâinea cea de toate zilele"), simbolizând că Dumnezeu este veşnic cu noi şi se îngrijeşte de viaţa noastră trupească şi sufletească („că ştie Tatăl, că vă trebuie acestea toate"). Precum mana se adună numai înainte de răsăritul soarelui, aşa suntem datori a ne face rugăciunile înainte de răsăritul şi de ivirea soarelui. Mana e numită şi pâinea îngerilor, cu care se hrănesc aceştia.

Mănăstiri (grec. *monos* şi *stasis* = loc singuratic, locuinţă de monahi, izolată) s-au numit la început colibele anahoreţilor singuratici, iar colonia lor de mai târziu s-a numit lavră (de la grec. laurai = sat, cătun). Mai târziu s-au zidit mănăstiri, numite (cenobii) chinovii sau mandre (grec. = staul) ori ascetarii (locuinţe de asceţi), în occident claustre

(lat. locuri închise), care cuprindeau pe toţi monahii unui ţinut. Mănăstirile se zidesc de obicei pe locurile unde s-a arătat deosebita grijă şi îndurare a lui Dumnezeu prin oarecare minune. Mănăstirile sunt simbolul acelor locuri din pustie, unde au petrecut prorocii Ilie, Ioan Botezătorul şi unde Mântuitorul a respins ispitirea Satanei. Mănăstirea are şi biserică, cu aceeaşi însemnătate ce o au bisericile parohiale.

Mâncarea este un dar deosebit al lui Dumnezeu în scopul susţinerii vieţii de pe pământ şi astfel mijlocit în scopul vieţii sufleteşti. În acest înţeles, creştinul înainte de mâncare şi după mâncare îşi face semnul crucii şi rosteşte o rugăciune (Tatăl nostru etc.), în care mulţumeşte lui Dumnezeu pentru bunătăţile corporale primite ca dar de sus, îi aduce laudă şi îi cere sprijinul şi ajutorul şi pe mai departe.

Mandorlă se numeşte aureola din jurul întreg corpului lui Iisus. Are formă eliptică şi este înfăţişată ca o mandulă. Simbolizează gloria deplină a lui Hristos. Sfânta Fecioară are în jurul său o strălucire de raze, ori pară de foc în formă de mandorlă, care e numită *gloria*, spre a închipui mărirea ei din ceruri.

Mandragore: mere gălbui, mirositoare (Geneza 30, 14; Cântarea cântărilor 7, 14), ce cresc în Palestina; sunt chipul frumuseţii şi al amăgirii. Deoarece fructul mandragorei îl întrebuinţau cei vechi ca leac contra sterilităţii şi fiindcă rădăcinile ei se asemănau unui prunc, unei forme de om, mandragora mai era, în Biblie, şi simbolul iubirii şi al fecundităţii.

Mandul *(migdal)* este un arbust ce creşte în Palestina, ca tufă ori ca pom. Tradiţia susţine că toiagul lui Aron (Numeri 17, 8) ar fi fost dintr-un pom de mandule, de unde s-a referit ca simbol al preoţiei şi al oficiului ei sacru. Tăria coajei de mandulă este un semn şi un îndemn ca preotul în afară să se arate strict, tare şi cu toată energia, iar lăuntrul să-i fie ca sâmburele mandulei dulce, moale şi plăcut. Rodul mandulului este simbolul Sfintei Fecioare, în care s-a sălăşluit corpul lui Iisus; precum sămânţa de mandulă stă în găoacea osoasă, ce nu se sparge, aşa a stat şi Domnul Hristos în pântecele Sfintei Fecioare. Fructul migdalului închipuind deci încarnaţiunea lui Iisus, Mântuitorul este adesea zugrăvit în nimbul integral de forma mandulei, care nimb se numeşte *mandorlă* şi cuprinde, adică înconjură întreg corpul Domnului.

Mânecânda v. art. *Utrenie.*

Mânecările *(rucavițe, naracvițe, pumnaşe, manipulus)* cu care preoţii liturghisitori strâng mânecile lungi ale stiharului înseamnă puterea dată preoţilor şi Episcopilor de a săvârşi cele sfinte. Mânecile mai simbolizează şi legătura cu care au fost legate mâinile Mântuitorului la judecată şi în decursul patimilor, precum şi funia cu care Iisus a fost legat de cruce în drumul spre locul de osândă.

Mâini. Două mâini încopciate, ca chipuri ori reliefuri pe monumentele sepulcrale, simbolizează rămas bun şi nădejdea revederii în cealaltă viaţă.

Mâinile catehumenului (celui ce se botează) ridicate în sus închipuie că dânsul a lepădat toată legea veche şi toate păcatele. Lăsarea mâinilor în jos înseamnă supunere, umilinţă şi primirea credinţei creştine.

Mâinile drepte ale mirilor, la cununie, le leagă preotul în semnul că dânşii îşi declară unul altuia credinţă neclătită, ajutor şi iubire reciprocă ca o legătură nedezlegabilă.

Mâinile încopciate, cu încleştarea degetelor, sau cu palmele mâinilor una peste alta *(compositio palmis)* şi puse pe piept în decursul rugăciunii, înseamnă că rugăciunea răsare din inimă.

Mâinile întinse v. art. *Întinderea mâinilor.*

Mâinile mortului, puse cruciş pe piept iar pe ele aşezată o cruce, închipuie că răposatul a crezut în Iisus Hristos, în crucea Lui şi în învăţăturile Lui pecetluite prin crucificare. Mâinile aşezate cruciş pe piept mai simbolizează pacea, împăcarea, sărutarea păcii, cererea de iertare de la toţi fraţii, precum şi cererea, ca toţi fraţii să solicite pentru dânsul îndurarea lui Dumnezeu, prin rugăciunile lor.

Mâinile la rugăciune se aşază în diferite poziţii, ca simboale felurite ale simţămintelor pioase: 1) mâinile suprapuse cu degetele încleştate înseamnă deplinătatea şi tăria rugăciunii; 2) mâinile aşezate pe piept şi suprapuse ca să formeze o cruce înseamnă umilinţă şi dorinţa rugăciunii din inimă; ambele forme obişnuite la ortodocşi; 3) palmele suprapuse spre a înfăţişa forma crucii închipuie că rugăciunea se îndeplineşte prin jertfa crucii şi 4) palmele lipite deolaltă, ca vârfurile degetelor să se atingă, închipuie înălţarea gândului către cele cereşti (în uz la apuseni). Prima şi ultima formă e datină apuseană, cum o declară papa Nicolae I (858–867) care, întrebat fiind de către bulgari, că punerea mâinilor cruciş pe piept corespunde oare spiritului romano-catolic, papa a combătut obiceiul şi a apărat practica latină de a pune la rugăciune la un loc mâinile ridicate sau palmele mâinilor *(compositis palmis),* ori a încleşta degetele mâinilor întreolaltă *(digitis compressis).* Punerea mâinilor laolaltă în toate aceste forme, la rugăciune, închipuie că aceasta izvorăşte din inimă, că adorăm pe Dumnezeu cu credinţă caldă şi stăm în faţa lui, precum stă robul sau delincventul legat şi care se roagă pentru îndurare şi pentru iertare.

Mâinile paralizate, ce se văd lipite de sicriu, în icoanele Adormirii Maicii Preacurate, înseamnă pedeapsa lui Dumnezeu asupra evreului Atonie. Evreii au voit să împiedice pompa procesiunii de îngropare a Preasfintei, iar Atonie a şi prins de sicriu să-l răstoarne. La moment i s-au paralizat mâinile şi au rămas prinse de sicriu. Simbolizează pedeapsa şi urgia dumnezeiască asupra tuturor celor ce uneltesc contra voinţei lui Dumnezeu şi a rânduielilor Lui.

Mâinile puse cruciş pe piept la rugăciune constituie o datină veche a bisericii ortodoxe şi simbolizează ridicarea

gândului către Dumnezeu şi a cererii din toată inima, căci pieptul este privit ca sediul inimii şi al afecţiunilor. Tot astfel le aşezăm mâinile şi când păşim la Sfânta Cuminecătură, ca semn de pace şi de iubire creştină.

Mâinile ridicate v. art. *Ridicarea mâinilor.*

Mâinile spălate v. art. *Spălarea mâinilor.*

Manipulus: veşmânt liturgic în biserica apuseană, confecţionat din acelaşi material din care sunt făcute stola şi casula. La început a fost în formă de ştergar, legat la mâna stângă în scop de a şterge sudoarea, apoi spre a acoperi mâna stângă, în care se purta sfântul potir, sfântul sânge cu ocazia împărtăşirii. Închipuie lacrimile pocăinţei, care şterg de pe suflet păcatele zilnice; mai înseamnă şi sarcinile şi greutăţile apostoliei, pe care trebuie să le poarte preotul. După cuvintele de la îmbrăcare la hirotonie, manipulus înseamnă şi faptele cele bune, ce trebuie preotul să şi le câştige, iar după rugăciunea de îmbrăcare la liturghie sunt icoana plângerii şi a durerii. Mai simbolizează şi năframa Veronicăi, cu care Iisus şi-a şters sudorile şi pe care a rămas întipărită faţa Domnului.

Mantia în Test. Vechi este simbolul scutului şi al apărării. Prorocii Ilie şi Elisei trec Iordanul pe cojocul lor (II Regi 2, 8, 14). Ruperea mantiei este semnul neapărării (I Samuil 15, 27; I Regi 11, 30).

Mantia *(cappa, pluviale),* un veşmânt liturgic arhieresc, larg, fără mâneci, de culoare purpură ori violetă (la călugări neagră) şi care atârnă de pe umeri în jos acoperind întreg corpul, simbolizează plenitudinea morală şi puterea chemării arhiereşti. În partea dinainte are cusute 4 lespezi pătrate, dintre care cele de la cheutori închipuie tablele legii, iar cele de la încheietura de jos simbolizează cele două Testamente, în care să se adâncească Arhiereul. Fâşiile mantiei, râurile, care le are şi stiharul arhieresc, închipuie râurile de apă vie, despre care vorbeşte Iisus şi care au să curgă din gura Arhiereului. Clopoţeii sunt antitipul celor de la mantia Testamentului Vechi, simbolul deşteptării şi sunt admoniţie ca să-i fie îndreptate cugetele numai spre Dumnezeu şi spre împlinirea poruncilor Lui.

Mantia călugărilor, de culoare neagră, numită haina mântuirii, platoşa dreptăţii, haina îngerească şi cu care e înfăşurat călugărul când moare, are aceeaşi însemnătate ca şi mantia arhierească.

Manuductori se numesc persoanele sfinţite care la hirotonia ori hirotesia unui cleric îl conduc pe acesta de mână prin toate actele de sfinţire. De obicei manuductorii sunt de aceeaşi treaptă cu cel de se hirotoneşte. Simbolizează pe îngerii care se bucură în ceruri de întoarcerea unui păcătos şi de cei ce intră în împărăţia fericirii, cu aleşii lui Dumnezeu.

Mănuşile *(chirotecae)* liturgice, ce le poartă Arhiereul bisericii apusene la

serviciile divine, sunt introduse din secolul XII şi închipuie îmbrăcămintea, respectiv acoperirea mâinilor lui Iacob cu pielea de ied, pentru a dobândi binecuvântarea părintească (Geneza 27, 16). Culorile mănuşilor sunt de 5 feluri (alb, roz, verde, violet şi roşu). Mănuşile sunt simbolul adevăratei binefaceri, după răspicarea biblică „să nu ştie dreapta ce face stânga"; tot aceasta simbolizează şi cercul de aur cu crucea şi chipul lui Hristos, cusut pe dânsele. Mănuşile sunt semnul că oficiul episcopului cere o deosebită curăţie sufletească şi multă prevedere. La liturghia pontificală în biserica apuseană Arhiereii mai îmbracă pantofi şi ciorapi, ca semne ale autorităţii mai înalte arhiereşti, care simbolică o au şi mănuşile arhiereşti.

Mânzul asinei, pe care încă nimeni nu a şezut (Matei 21, 2) şi pe care a încălecat Iisus la intrarea Sa în Ierusalim, înseamnă pe păgâni, care până la venirea Mântuitorului au vieţuit fără a cunoaşte pe Dumnezeu. Iisus i-a supus şi pe aceştia şi S-a făcut împărat al neamurilor.

Mappae = v. *Acoperămintele sfintei mese.*

Mara (Mera), izvor de apă amară din pustia Sin (Exod 15, 23), simbolizează amărăciunile, împilările şi prigonirile din marea sărată a acestei vieţi. Îndulcirea acestora ne-o aduce lemnul crucii, al cărui tip a fost lemnul dulce aruncat de Moise în lacul Mara, prin care apa sărată a izvorului s-a prefăcut în apă bună de băut. Prin îndulcirea apei li s-a dat izraelitenilor să înţeleagă că Dumnezeu este în mijlocul lor, le poartă grijă şi îi va scăpa de toate amărăciunile călătoriilor.

Mărăcini *(huci):* în Biblie sunt simbolul oamenilor păcătoşi şi netrebnici.

Marcel (gr. = ciocanul): sf. episcop al Apameei. Comem. la 14. VIII. Alt Marcel, sf. monah care a petrecut ziua şi noaptea în continuă rugăciune († 486). Comem. la 29. XII.

Marcela: sfântă fecioară, pe care sf. Ieronim o numeşte gloria doamnelor romane († 410). Comem. la 26. VIII.

Marcu: sf. evanghelist, discipolul lui Petru. Are ca emblemă leul, adesea înaripat, fiindcă începe evanghelia sa cu sf. Ioan Botezătorul „glasul celui ce strigă în pustie", apoi fiindcă leul, ca cel mai tare dintre animale, este simbolul tăriei şi înseamnă puterea dumnezeiască a evangheliei. Evanghelistul mai are ca insigniu şi o piatră, după tradiţia că sfântul ar fi fost ucis cu pietre. Biserica apuseană face litia cea mare şi procesiuni la holde în ziua sf. Marcu (25 aprilie), întru amintirea că pe timpul papei Grigorie cel Mare, printr-o procesiune din ziua sfântului Apostol Marcu, a încetat ciuma, ce bântuise în Roma. Sf. Marcu e patronul Veneţiei.

Marea *(oceanul, adâncul)* e simbolul lumii şi al păcatelor în care ne adâncim şi din care numai cu ajutorul îndurării lui Dumnezeu ne putem mântui (Isaia 51, 10). Marea e şi chipul primejdiilor mari (Psalmi 129, 1; 67, 23; Apocalipsa 12, 15). E simbolul vieţii sufleteşti; precum soarele ridică din

mare aburii, ce se prefac în ploaie de binecuvântare, în vreme ce necurăţiile (săruri etc.) rămân jos şi nu se înalţă spre cer, aşa din sufletul nostru numai gândurile bune se ridică spre ceruri, iar şalacul rămâne pe pământ. Biserica ne poartă ca o corabie pe marea vieţii, precum a purtat barca pe Noe deasupra apelor tulburate. *Marea Roşie* închipuie sângele egiptenilor lui Faraon şi e tipul baptisteriului, pe care l-a înroşit sângele lui Iisus (I Corinteni 10, 1–4); *norul luminos* simbolizând pe Duhul Sfânt, care îi dă baptisteriului putere de renaştere şi ne conduce la pământul făgăduinţei; trecerea izraelitenilor prin Marea Roşie a fost tipul botezului (I Corinteni 10, 2). *Marea de sticlă* din Apocalipsa 4, 6 încă este tipul botezului. *Marea de aramă* din templu a fost tot tipul baptisteriului. Era ţinută de 12 boi de aramă, ca tipuri ai celor 12 Apostoli.

Margareta (gr. = perlă, mărgăritar): sf. fecioară şi martiră în Antiohia şi patroana femeilor însărcinate († 310). Comem. la 20. VII.

Mărgăritare *(nestemate, pietre scumpe)* sunt simbolul fericirii eterne. Înseamnă şi cuvântul lui Dumnezeu, ce nu trebuie împărtăşit deodată şi în întregime, ci numai treptat celor ce nu-l înţeleg („nu daţi mărgăritarele câinilor" Matei 7, 6). Legenda le trage originea din lacrimile de căinţă ale Evei. Mărgăritarele mai închipuie împărăţia lui Dumnezeu, pentru a cărei dobândire trebuie să jertfim şi noi totul (Matei 13, 45).

Mărgăritare se numesc sfintele daruri şi euharistia bolnavilor. Simbolizează cea mai înaltă jertfă a lui Iisus. De aceea sfintele daruri trebuie să le primim cu toată vrednicia.

Mărgăritarele cele 12 din pieptarul arhiereului Testamentului Vechi simbolizau cele 12 seminţii ale lui Izrail. Au fost şi tipul celor 12 Apostoli şi anume: laspisul = Petru, smaragd = Andrei şi Pavel, calcedon, agată = Iacob cel bătrân, onyx = Filip, sardon = Vartolomeu, crisolit = Matei, beril = Toma, topaz = Iacob cel tânăr, crisopras = Tadeu, liguriu = Simon, ametist = Matia. Pe candelabrele evului mediu 12 pietre scumpe însemnau cele 12 porţi ale Ierusalimului ceresc.

Margaritum, cutia cu Sfânta Cumînecătură a bolnavilor. V. art. *Năstrapă,* cu aceeaşi simbolică.

Maria (caldeic = cea maiestuoasă, glorioasă): maica Mântuitorului. Numele corespunde Sf. Fecioare şi simbolizează că Sf. Născătoare este cea mai glorioasă dintre femei, fiind aleasă de Dumnezeu să fie purtătoarea mântuirii întregii lumi. Numele Maria mai înseamnă şi amărăciune şi închipuie astfel că Sfânta Maică a suferit cele mai grele amărăciuni (cele 7 dureri) ce le poate suferi o mamă în viaţa sa. Tipurile Mariei în Test. Vechi sunt: *Eva,* care adusese păcatul, pe care l-a învins Maria şi a restituit curăţia; *Estera,* care fusese mântuitoarea poporului iudeu, precum Maria a fost mântuitoarea omenirii; *Sulamita,* mireasa din Cântarea Cântărilor, Maria fiind mireasa lumii. Simboalele Mariei sunt nenumărate, atât în Biblie cât şi în natură. În Test. Vechi:

sicriul mărturiei, deasupra căruia trona Dumnezeu; *rugul* care nu a ars în foc (Exod 3, 2), precum fecioara a născut rămânând fecioară; *cojocul lui Ghedeon* (Judecători 6, 37) prin care Dumnezeu şi-a arătat puterea sa; *inorogul; scara lui Iacob; toiagul lui Aron,* care a odrăslit peste noapte. Mărgăritarele Mariei în Cântarea cântărilor sunt: *grădina închisă* în care a intrat Dumnezeu, fără să o deschidă (4, 12); *turnul lui David* (4, 4), fiindcă în genealogia regească se înalţă ca un turn, *turnul de fildeş* (7, 5), *luna* (6, 9); *poarta închisă* (Ezechiel 44, 2). Alte simboale: *curcubeul,* ca simbolul legăturii cerului cu pământul, precum şi simbolul păcii şi al bunevoirii; *rândunica* numită şi pasărea Mariei.

Marin (lat. = corăbier, de pe mare) *diaconul:* sf. sihastru († 390). Alt Marin: martirul. Comem. la 16. XII.

Marina (lat. = de pe mare, marinară): sf. martiră în Antiohia Pisidiei, fiica unui preot idolesc. În vârstă de 15 ani, martirizată de însuşi tatăl său († 270). Comem. la 17. VII.

Mariu (lat. = strălucitor): sf. episcop în Arenahe; este patronul aurarilor, care meserie o exercitase şi dânsul în tinereţe († 594). Comem. la 31. XII.

Măritoarea mare v. art. *Doxologia mare.*

Măritoarea mică v. art. *Doxologia mică.*

Marmura, ca mineral rezistent, închipuie tărie, putere şi trăinicie (Cântarea cântărilor 5, 15) şi este simbolul măririi şi al frumuseţii.

Marta şi Maria (Luca 10, 38–39) sunt simbolul celor două directive, ce se luptă în viaţa creştină. *Marta* închipuie viaţa activă, de binefacere, de milostenie, de ospitalitate şi de ajutorare a aproapelui. Partea ei de lucrare nu e rea, căci doar şi ea slujeşte Domnului, îngrijeşte de cele materiale atât de necesare pentru viaţă. Greşeala ei era numai că se ocupa prea mult de aceste lucruri pieritoare, întrelăsând „partea cea bună", grija celor sufleteşti. *Maria* reprezintă viaţa creştinească contemplativă. Nu se lasă atrasă numai de unele lucruri ale mântuirii, ci toate cugetele îi sunt îndreptate spre Dumnezeu, se îngrijeşte de cele nepieritoare, de sufletul care este mai mare decât corpul şi decât hrana (Matei 6, 25).

Marţi e a treia zi de săptămână în calculul bisericesc şi a doua zi în cel civil. Egiptenii o numeau ziua soarelui, închinată planetei Marte; evreii o numeau „a treia a Sâmbetei". În Test. Vechi e „ziua apelor", căci Dumnezeu în această zi a despărţit între uscat şi ape (Geneza 1, 6–9). Creştinii cei dintâi o numeau „feria tertia", cum a rămas şi până azi în biserica apuseană. Biserica ortodoxă a închinat-o prorocilor, care au fost trimişii lui Dumnezeu şi îndeosebi pror. Ioan Botezătorul, iar biserica apuseană serbează Marţea pe sf. Apostoli şi pe sf. Antoniu. Cea mai însemnată zi de marţi este „Marţea patimilor sau Marţea mare", care în serviciile divine ne aminteşte de sfârşitul vieţii, iar cu pilda celor 10 fecioare ne avertizează la

viața de curăție sufletească. În Marțea după Duminica Tomii la „Paștile morților" se fac procesiuni la morți. În cultul bisericii apusene „Marțea grasă", înainte de Miercurea cenușii, e ziua de zăpostire, de lăsatul secului. În superstiție, Marțea apare ca un personaj răufăcător „Marțolea, Marțara, Marți seara", în chipul unei hârce năzdrăvane, care colindă în seara de marți spre miercuri toate casele și pedepsește pe femeile care lucrează în această seară. Unii o cred să fie Sfânta Miercuri, care nu permite să se toarcă și să se facă fuioare înspre ziua ei. Marți se crede a fi zi critică, nenorocoasă.

Martie, a șaptea lună în calendarul bisericesc, a treia în cel civil, cu care se începea anul la evrei (Exod 12, 2) și la romani; la aceștia din urmă a instituit-o Romul în onoarea tatălui său Mars (zeul războiului și al puterii producătoare). După tâlcuirea sfinților Părinți, în această lună a creat Dumnezeu lumea, a zidit pe om, au fost scăpați izraelitenii din robie și au intrat în țara făgăduinței (Iosua 5, 10), a fost potopul, zămislirea Domnului, patimile, răstignirea și învierea și se crede că tot în această lună va să fie și învierea de obște. Are sărbători bisericești: 40 de mucenici (9), Bunavestire (25) și începutul marelui Post. Ca insigniu are berbecele, simbolul tăriei și vegetației, ce începe acum și fiindcă soarele intră în constelația Berbecelui. Poporul o numește Mărțișor (de la martius = împletit, adică vegetația începe să împletească), Germănar, Încolțișor (de la încolțirea plantelor) și închină primele zile ale lunii unei ființe legendare, Baba Dochia, care în 9 zile scutură și leapădă câte un cojoc de pe urma cărui scuturat vremuiește mereu. Obiceiul de 1 martie cu darurile și mărțișoarele ne-a rămas de la romani, care serbau la 1 martie ziua nașterii lui Mars, când bărbații împărțeau daruri la femei și la copii. Sărbători populare: Sântoader (19), când se adună flori de fân cu care se scaldă copiii să fie drăgălași ca florile, punând în apă și o piatră să fie tari ca piatra. Dragobetele (3) e cap de primăvară, se logodesc păsările și e rău de friguri. La ziua mucenicilor (9) se bate în pământ cu cangele să iasă căldura și se fac focurile mucenicilor. La Mezipăresimi se numără ouăle.

Martin (lat. = marțial, războinic, de la zeul Mars): sf. supranumit gloria Galliei, lumina bisericii apusene în veacul IV. A înființat prima mănăstire în Franța și este patronul Franței († 400). Comem. la 11. XI.

Martinian: sf. cuvios († 415). Comem. la 13. II.

Mărțișor = *Martie.*

Mărțișor e un amulet, o monedă de argint ori din alt metal, legat cu fir împletit din roșu și alb, ce se pune în ziua de 1 martie la gâtul copiilor, spre a fi tari ca argintul, curați ca firul alb și rumeni ca firul roșu. Banul mai înseamnă și dorința de îmbelșugare, iar roșul închipuie dorința de a rămâne copilul sănătos, ferit de pojar, de roșeață. După o lună firul se agață într-un trandafir, ori într-un vișin, ca cel ce l-a purtat să fie rumen, ca trandafirul și ca vișina. Tinerii încă își dau unul altuia mărți-

şoare, adică felurite obiecte de lux, jucării, cu dorinţă de norocire. Biserica le admite numai dacă aceste amulete sunt obiecte religioase şi purtate cu gând creştinesc. Obiceiul mărţişorului a rămas de la romani, care la începutul anului (la 1 martie) lor, adică la începutul primăverii îşi trimiteau reciproc felurite daruri împreunate cu urări de noroc.

Mărturisirea credinţei simbolizează jertfa ce omul o aduce lui Dumnezeu. Este arătarea credinţei prin cuvinte, prin fapte, chiar şi prin moarte (Matei 10, 22).

Mărturisirea păcatelor v. *Pocăinţa.*

Mărul, după dulceaţa şi după culoarea sa ispititoare, e simbolul păcatului, al ispitirii, al căderii Evei. Conform tradiţiei, pomul cunoştinţei binelui şi a răului ar fi fost un măr; de aceea vedem în icoana raiului cum şarpele întinde Evei un măr. Sfânta Fecioară e adesea înfăţişată cu un măr în mână şi călcând pe capul şarpelui, ca simbol că dânsa a fost sortită să ridice mijlocit păcătuirea Evei şi să zdrobească capul şarpelui (Geneza 3, 15). După ce a venit Mântuitorul Hristos, al doilea Adam, s-a referit crucea la pomul mărului. În colinde *mărul Domnului* închipuie crucea. În această referinţă, ca pom de Crăciun se întrebuinţează mărul ori bradul cu închipuirea că Iisus, prin crucea Sa, ne-a recâştigat raiul, pierdut de pe urma mărului. Frumuseţile raiului, ce ni-l aduce Iisus cu naşterea sa, sunt simbolizate prin merele aurite şi prin zaharicalele pomului de Crăciun. După forma sa sferică mărul este simbolul globului pământesc, al vieţii pământeşti, plină de ispite. Trei mere de aur sunt emblema sfântului Nicolae, după tradiţia că sfântul dăruise unui om sărac trei bulgări de aur, câte unul pentru fiecare dintre cele trei fete ale acestuia, spre a se putea mărita. După credinţa poporului, că în măr mai este încă ceva din păcatul strămoşesc, prin care pierduserăm raiul, nu se mănâncă, nici nu se taie măr până la Sânpetru, când au să se sfinţească merele ca jertfe de pârgă şi să se dea de pomană.

Mărul lui Adam se numeşte proeminenţa gâtlejului la bărbaţi, care e simbolul aducerii aminte de păcătuire. După tradiţie, când Adam a îmbucat din rodul mărului oprit, i s-a agăţat în gât o bucată, ce se vede şi azi la bărbaţi.

Mărul Domnului v. art. *Mărul.*

Masa colivei închipuie masa de sacrificii din Test. Vechi, pe care se aşeza şi se păstra jertfa ce nu se ardea întreagă şi din care o bună parte rămânea în beneficiul slujitorilor altarului. Tot astfel din jertfa de colivă sfinţită o parte se redă jertfitorului, iar o altă parte rămâne preoţilor slujitori.

Masa Domnului v. art. *Prestol.*

Masa pâinilor feţii, numită aşa pentru că stă în faţa lui Iehova în sfânta templului sau a cortului sfânt, simbolizează jertfa de mulţumire în numele celor 12 seminţii. Pâinile închipuie pâinea sufletească, adică graţia de sus.

Masa sfântă v. art. *Prestol jertfelnic.*

Măslinul v. art. *Olivul.*

Maslu *(oleoungerea, unctio suprema):* taină în care bolnavul, prin ungerea cu ulei sfinţit şi prin rugăciunile preoţilor, primeşte har de sus spre însănătoşire corporală şi sufletească. La săvârşirea maslului oficiază 7 preoţi (în lipsă şi numai 5, 3 ori unul) după simbolica numărului şapte din Biblie (şapte preoţi în 7 zile au înconjurat Ierihonul; Ilie şi Elisei de 7 ori s-au rugat şi au atins mortul: II Regi 4, 35; 7 diaconi; maslul e a 7-a taină etc.). Mărturisirea bolnavului înseamnă curăţirea de păcate. Uleiul e icoana milei de sus şi a alinării durerilor; cu ulei se unge *fruntea* ca sediu al cugetelor; *pieptul* – ca sediu al inimii unde se nasc poftele rele; *faţa* – ca organ al simţurilor; *mâinile şi picioarele* (genunchii) – ca mijloace prin care se săvârşesc păcatele. Epitrahilul şi evanghelia se pun pe capul bolnavului, simbolizând pogorârea darului lui Dumnezeu. Virguliţele [beţişoarele cu vată] cele şapte, din care cu câte una fiecare preot unge corpul bolnavului, se ard ca semn de a se risipi tot păcatul şi neputinţa bolnavului. Din făina de la maslu se face cu ulei şi cu agheasmă o cocă, ca semn de binecuvântare prin lucrurile sfinţite.

Mastics se numesc aromatele preparate din amestecătura de ceară fiartă, tămâie, smirnă, aloe, răşină şi sacâz, toate fierte laolaltă, cu care amestecătură se unge sfânta masă la sfinţire. Masticsul închipuie aromatele mironosiţelor, iar ungerea simbolizează ungerea corpului lui Iisus de către Nicodim şi de către mironosiţe.

Matei (evr. = dăruit, dar lui Dumnezeu), evanghelist şi apostol, este simbolul neamului omenesc. Precum pe Matei, care fusese un simplu vameş păcătos, Mânuitorul l-a chemat la apostolie, astfel cheamă Dumnezeu la mântuire pe tot omul, fără considerare la stare şi la rang. Matei mai e şi simbolul umilinţei, fiindcă se numea pe sine însuşi „Matei vameşul". Numele de Levi, ce-l avusese mai înainte i l-a schimbat Domnul Hristos în cel de Matei (dăruit), pentru că acesta, la prima chemare, a lăsat toate ale sale şi a urmat lui Iisus. Matei ca evanghelist are de emblemă un înger, un copil ori un bărbat, fiindcă începe evanghelia sa cu naşterea Mântuitorului după corpul omenesc, vrând să adeverească firea omenească a lui Iisus. Ca Apostol propovăduitor, are de insigniu o suliţă cu care a fost martirizat în Etiopia († 70). Comem. la 16. IX.

Mater dolorosa (maică îndurerată) este supranumirea Maicii Domnului, care a suferit cele mai grozave chinuri sufleteşti, pe care le-a putut suferi vreo maică pe pământ. Tot această numire o au şi icoanele, ce reprezintă pe Sfânta Maică îndurerată. Durerile Sfintei Maici le înfăţişează iconografia printr-una ori prin şapte săgeţi (simbolizând cele 7 dureri) înfipte în inima ei. Biserica apuseană are două sărbători pentru onorarea Mater dolorosei.

Matia, apostol chemat şi ales prin sorţi dintre ucenici, în locul lui Iuda. E tipul clerului, care este ales de Dum-

nezeu prin sorți. Ca insigniu are o piatră, fiindcă a fost ucis cu pietre de către evrei în Galileea, unde a predicat († 80). Comem. la 9. VIII.

Matilda, Matildis (germ. = luptătoare, îndrăzneață): mama regelui Otto I († 968). Comem. la 14. III.

Mătanii (rozariul) se numeşte şirul de boabe din lemn ori metal, înşirate pe o ață, cu care numărăm repetatele rugăciuni de Tatăl nostru, Psalm 50, Doamne miluieşte etc. Înseamnă sabia spirituală spre rugăciune şi sunt insigniile pocăinței. Tot mătanii se numesc şi rugăciunile repetate pe rozariu.

Mâțişoare se numesc ramurile de salcă ori răchită verde, ce se sfințesc la Florii (v. art. *Florii* şi *Salcia*).

Mauriţiu, Moriţ (lat. = maurul): sf. martir sub Diocleţian († 298). Comem. la 21. II şi 22. IX.

Mausoleu e numită o criptă mai mare, monumentală, cu formă de biserică. Numirea a luat-o de la mormântul lui Mausol, regele Frigiei, care fusese una din cele 7 minuni ale lumii vechi. Are aceeaşi simbolică, ce o are cripta.

Maxim Mărturisitorul sau omologetul: sf. martir ucis cu pietre la anul 250. Vajnic apărător al ortodoxiei contra ereticilor. Comem. la 14. V. Alt M. († 662). Comem. la 21. I.

Maximilian: sf. martir în goanele lui Iulian Apostatul. Comem. la 22. X.

Megaloschimni *(schimonahi):* călugări care pe lângă votul monahal se mai obligau la o viață de tot aspră, abzicând şi de toate treptele ierarhice monahale; prin îmbrăcăminte simplă, prin asprime şi mortificarea corpului se deosebesc (*schima otos* = o figură deosebită) de ceilalți monahi, încât biserica îi aseamănă cu serafimii. Ca semn de penitență şi de adevărată dezvoltare în slujba Domnului, la început vieţuiau prin stânci, păduri şi vizuini, iar azi ei nu părăsesc defel mănăstirea.

Meil, un veşmânt arhieresc în Test. Vechi, necusut, fără mâneci, cu clopoței de aur şi cu rodii împletite din câte 4 fire în cele 4 culori ale cortului sfânt. Clopoţeii închipuiau cuvântul lui Dumnezeu şi aduceau aminte de poruncile Lui (Numeri 15, 38). În doi dintr-înşii erau rodii din tort, ce închipuiau cele două table ale legii. Culoarea vânătă a meilului simboliza cerul şi era o aducere aminte ca Arhiereul, slujitorul Împăratului ceresc, să-şi îndeplinească serviciul cu devotament şi să năzuiască numai spre cele cereşti.

Melania (gr. = neagră): sfântă cuvioasă din Roma. A dus o viață ascetică, nutrindu-se numai cu pâine şi apă († 439). Comem. la 31. XII.

Melchior (gr. = regele luminii): sf., unul din cei trei crai de la răsărit († 20). Comem. la 6. I.

Melchisedec: sf., regele Salemului, aduce lui Avraam ca ofrandă pâine şi vin şi primeşte de la acesta zeciuială (Geneza 14, 18). Proaducerea aceasta e

tipul jertfei euharistice şi simbolul raportului, ce trebuie să fie între stat şi biserică (Evrei 7, 2). Melchisedec, supranumit regele dreptăţii, este prototipul lui Iisus, care încă a fost regele, soarele dreptăţii. Melchisedec a fost regele Salemului, adică al oraşului păcii; pe Iisus încă îl vestesc îngerii de rege al păcii (Isaia 9, 6; Luca 2, 14; Efeseni 2, 17). Aducerea jertfei este tipul preoţiei regeşti a lui Iisus, despre care se zice: „tu eşti preot în veac după rânduiala lui Melchisedec" (Psalmi 109, 4; Evrei 6, 20; 7, 1). Comem. la 12. XII.

Meletie, Melentie (gr. = dulce ca mierea): sf., patriarhul Antiohiei, erudit bărbat bisericesc şi apărător al ortodoxiei. E numit şi martir pentru întreita sa exilare şi pentru chinurile suferite întru apărarea credinţei († 381). Comem. la 12. II.

Mene, Tekel, Fares (numărat, cântărit, împărţit): cuvinte scrise de o mână tainică pe peretele palatului lui Belşaţar într-o noapte de orgii. Cuvintele profetice vestesc sfârşitul domniei nelegiuite, sfârşitul lui Belşaţar, ce a urmat chiar în aceeaşi noapte şi împărţirea regatului (Daniel 5). Sunt simboalele pedepsei lui Dumnezeu, ce se aplică cu dreptate tuturor celor de o seamă cu Belşaţar, care îşi petrec viaţa numai în orgii şi în fapte de ruşine.

Mere sodomitice sunt fructele unui arbore de pe ţărmul Mării Moarte. Sunt simbolul specific al păcatului. Pe dinafară merele sunt frumoase, roşii, ademenitoare; pe dinăuntru însă sunt goale, negre, iar dacă încercăm să le stoarcem, spre a ne potoli setea cu ele, se prefac deodată în praf. Tot astfel este şi păcatul, ispititor, delicios, dar conţinutul îi e numai praf şi cenuşă, blestem şi amărgire.

Metania mare, adică aplecarea corpului la pământ, încât să-l atingem cu genunchii, cu mâinile şi cu fruntea, se face numai în Postul mare şi simbolizează căinţă adâncă şi totală zdrobire a inimii.

Metania mică, puţină aplecare a corpului până la brâu, ori încât să ajungem cu degetele la pământ, închipuie umilinţă şi căinţă şi micimea noastră în faţa atotputerniciei dumnezeieşti.

Metodie (gr. = calea bună): sf., patriarhul Constantinopolului. A introdus sărbătoarea ortodoxiei († 846). Comem. în Duminica ortodoxiei.

Mezuzah, un mic rol de pergament, pe care sunt scrise versurile din Deuteronom 6, 4–9 şi 11, 13–31 şi care, închis într-o cutioară de sticlă, e înfipt în uşorul de la intrarea casei fiecărui evreu. Pergamentul, cu cutioara ce poartă inscripţia „Şaddai" (evr. = atotputernicul), simbolizează porunca dată lui Moise: „Scrie-le pe uşorii casei tale şi pe porţile tale...". Deuteronom 6, 9 conţine poruncile scrise de la 6, 4–9 şi 11, 13–31 şi sunt o neîntreruptă aducere aminte de împlinirea lor. Mezuzah-ul e şi o amintire de ornamentele caselor evreieşti din Test. Vechi, care au fost împestriţate cu texte din Biblie, precum se obişnuieşte şi până azi în Orient de a grava ori de a face inscripţii pe porţile caselor.

Mielul *(agnus)* e simbolul Mântuitorului, care poartă păcatele lumii (Isaia 53, 7). Ioan îl întâmpină pe Iisus la Iordan cu cuvintele „iată mielul Domnului" (Ioan 1, 29). Judecata lumii o va face mielul cel cu şapte coarne (Apocalipsa 5, 6). Mielul, când simbolizează pe Iisus, este înfăţişat în icoane totdeauna cu nimbul crucii. Drepţii sunt asemănaţi cu oi sau cu miei la judecata din urmă (Matei 25). Mieluşeii şi oile din răspicarea lui Iisus către apostolul Petru („paşte mieluşeii Mei" Ioan 21, 15) înseamnă pe creştini, ca membri ai împărăţiei lui Hristos. Mielul, învrednicit a fi simbolul lui Hristos, e antiteza porcului, care simbolizează pe diavolul; acesta doreşte şi roagă pe Iisus să fie mânat în porci (Matei 8, 31). Din această simbolizare se deduce credinţa deşartă că întâlnirea cu oi sau miei aduce noroc, iar întâlnirea cu porci aduce nenorociri şi rele. Mielul e simbolul sufletului. Precum este iubit mielul pentru nevinovăţia şi blândeţea sa, aşa şi sufletul omului numai în stare de nevinovăţie e plăcut lui Dumnezeu. De aceea mielul care închipuie pe Iisus („ca un miel nevinovat...") a fost ales pentru materie de jertfă. Ca simbol, mielul apare de prin veacul IV. Adesea are un nimb, un toiag de păstor ori şade pe tron, stă sub un arc de triumf; îl vedem lângă cruce ori îndărătul ei, ori stând în mijlocul a 12 oi (Apostolii), care vin pe două porţi, prin poarta Ierusalimului (simbolul Test. Vechi) şi prin cea a Betleemului (simbolul Test. Nou); ca miel pascal, are crucea ori steagul de biruinţă a morţii. Mielul mai închipuie lumina şi adevărul veşnic, apoi sufletul credincios al oamenilor: al celor vii şi al celor morţi.

Mielul lui Dumnezeu *(Agnus Dei)* închipuie pe Iisus după cuvintele „Iată mielul lui Dumnezeu..." Simbolizează şi mărirea lui Dumnezeu, care luminează în Ierusalimul ceresc. v. art. *Agnus Dei.*

Mielul pascal e prototipul lui Iisus (I Corinteni 5, 7), care însuşi este mielul fără maculă al lui Dumnezeu (I Petru 1, 19), cel ce a ridicat păcatul lumii. Precum ungerea uşorilor cu sângele mielului a mântuit pe izraeliteni de la moarte, tot aşa sângele lui Iisus ne-a slobozit din moartea sufletească. Mielului pascal nu i s-au frânt oasele, ca să rămână un întreg şi spre a simboliza integritatea corpului lui Iisus, care s-a jertfit pe cruce întreg, neatins, precum îl primim şi azi în Sfânta Euharistie (Ioan 19, 36; I Corinteni 10, 16). Iisus a fost jertfit în aceeaşi sărbătoare, în care se tăia mielul pascal. Mielul pascal era mâncare dumnezeiască, din care numai poporul lui Dumnezeu putea să se împărtăşească, precum şi Sfânta Euharistie, adică corpul şi sângele Domnului, numai creştinii pot să le primească. La consumarea mielului pascal se amestecau şi ierburi amare, ce închipuiau primejdiile şi greutăţile robiei egiptene, precum şi căinţa şi mărturisirea sinceră. La ospăţul mielului pascal evreii stăteau în picioare, îmbrăcaţi, încinşi, cu toiagul în mână, gata de drum, simbolizând grăbita lor plecare de noapte din robia egipteană. Tot astfel şi noi când ne cuminecăm, să fim gata a ieşi din pământul robiei păcatului, cu căinţă şi mărturisire sinceră, încinşi cu fapte bune, încălţaţi cu smerenie (Luca 12, 35; Efeseni 6, 15) şi cu toiagul încrederii în Dumnezeu.

Mielul de Paşti îl binecuvântă biserica la Paşti, spre a se reînnoi memoria lui Hristos care, ca un miel nevinovat, s-a jertfit pe sine pentru păcatele lumii. Mielul de Paşti închipuie pe Iisus (Ioan 1, 29), al cărui tip a fost mielul izraeliteniIor, ce-l aduceau ca jertfă întru amintirea scăpării lor din robia egipteană, precum mielul nostru ne aduce aminte de Iisus, care ne-a mântuit din robia păcatului. Binecuvântarea mielului de Paşti mai înseamnă că după trecerea sfântului Post putem mânca bucate de carne, mulţumind lui Dumnezeu pentru marea îndurare ce a revărsat-o în lume prin învierea Sa. În biserica romano-catolică mielul de sfintele Paşti se confecţionează din oarecare materie (ceară...) şi i se dă un steag făcut din ceara luminii de Paşti. Mielul acesta închipuie pe Iisus, iar steagul înseamnă învingerea lui Iisus asupra morţii. Mielul de Paşti are şi un nimb spre simbolizarea măririi.

Miercurea cenuşii e ziua cu care începe marele post al Păresimilor în biserica apuseană. Cenuşa rezultată din arderea răchitei rămase de la Floriile anului trecut se sfinţeşte la serviciul divin din Miercurea cenuşii, se tămâiază şi se stropeşte cu agheasmă. Preotul, întingând degetul în cenuşă, unge în semnul crucii fruntea creştinilor îngenuncheaţi, rostind cuvintele: „Adu-ţi aminte că eşti praf şi cenuşă!", ca semn de pocăinţă şi aducere aminte de moarte şi ca pregătire pentru sfântul Post. Ungerea aceasta înseamnă pecetea morţii scrisă pe fruntea fiecărui creştin şi pe care numai cu penitenţă adevărată o putem şterge.

Miercuri: a patra zi în săptămâna bisericească şi a treia în calculul civil. Egiptenii au închinat-o planetei Mercur, iar romanii zeului Mercur, de unde i-a rămas şi numirea până azi. Evreii o numeau ziua a patra a Sâmbetei. În creştinism a intrat de la romani numirea de *„feria quarta"*. În această zi s-au creat luminătorii cei mari (Geneza 1, 14). Biserica universală a dedicat-o în onoarea sfintei cruci: în rânduielile bisericeşti se amintesc patimile, moartea Domnului şi întristarea Maicii Domnului. Biserica apuseană, afară de acestea, mai onorează miercurea pe sf. Iosif, logodnicul Mariei. E zi de post, de jale, nunţile şi petrecerile fiind cu desăvârşire oprite, pentru sfatul ce l-au ţinut arhiereii împotriva lui Iisus şi pentru vinderea lui Iuda (Matei 26, 3–4), întâmplate în această zi. Între zilele de miercuri este însemnată „Miercurea mare, Miercurea patimilor", când ni se arată marea îndurare a lui Dumnezeu în pilda Mariei Magdalena şi în condamnarea iubirii de argint a lui Iuda. Biserica apuseană începe marele post al Paştilor cu Miercurea cenuşii.

„Sfânta Miercuri" e personificarea zilei de miercuri în basme şi în superstiţii.

Mierea este cel mai curat produs al albinelor, strâns numai din flori. Curăţenia şi dulceaţa ei simbolizează cuvântul lui Dumnezeu (Psalmi 118, 103) şi dulceaţa paradisului. De la această închipuire se derivă întrebuinţarea ei la botez şi la cununii în primele veacuri creştine, când celor nou-botezaţi, precum şi mirilor după cuminecare, li se dădea să

guste lapte şi miere. Fiind mierea ca şi laptele nutremânt de căpetenie, simbolizează buna înţelegere şi rod îmbelşugat (Palestina se numea ţara unde curge lapte şi miere). În Test. Vechi obvine adesea ca simbol al plăcerii, al desfătării, al înţelepciunii vieţii şi al bunurilor cereşti; legea Domnului se numeşte adevărata înţelepciune a vieţii, mai dulce decât mierea (Proverbe 24, 13; Psalmi 118, 103; Cântarea cântărilor 4, 11). Fiindcă consumarea necumpătată a mierii este dăunătoare, ea este şi simbolul desfrânărilor.

Miezunoptica (Polunoştniţa, Miazănoptânda, Nocturnum): rugăciune de laudă săvârşită la miezul nopţii. Ne aduce aminte de timpurile când creştinii prigoniţi puteau să se adune numai noaptea la rugăciune. Mai simbolizează apoi rugăciunea Mântuitorului în grădina Ghetsimani, învierea Domnului, învierea morţilor, a doua venire şi judecata din urmă, arătată în cuvintele troparului: „iată mirele vine în miezul nopţii...". Miezunoptica ne mai aminteşte de neîncetata cântare a îngerilor în faţa lui Dumnezeu şi ne reîmprospătează cântarea de psalmi, ce a intonat-o Iisus cu Apostolii după cina cea de taină (Matei 26, 30).

Migdal v. art. *Mandul.*

Mihail (evr. = cine e ca Dumnezeu?) e arhanghelul puterii. A fost căpetenia îngerilor în lupta contra Satanei, care se răzvrătise şi pe care l-a şi aruncat jos din cer. Are în mână sabia dreptăţii şi a puterii. În icoanele judecăţii din urmă ţine cântarul dreptăţii eterne (Daniel 10, 13; 12, 1; Apocalipsa 12, 7; 20, 1–2). Mihail e îngerul care apără sufletele oamenilor după moarte şi le conduce la cer. În Test. Vechi, ca îngerul Domnului s-a arătat lui Avraam, lui Lot la pustiirea Sodomei, lui Iacob când a fugit dinaintea lui Isav, a purces înaintea taberelor izraelitene, s-a arătat lui Balaam când a blestemat pe izraeliteni etc. Biserica Ortodoxă i-a consacrat o sărbătoare la 8 noiembrie, iar biserica apuseană la 28 septembrie, adică aproape de echinocţiul de toamnă, în zodia cântarului. Prin această aşezare a sărbătorii, creştinii sunt avertizaţi la trecerea lumii, la moarte, căci echinocţiul înseamnă cumpăna dreptăţii eterne iar toamna şi culesul roadelor este simbolul judecăţii din urmă.

Miniaturi se numesc iconiţele pictate ori plastice, precum şi figurile plastice ce le lipesc credincioşii la icoanele făcătoare de minuni. Aceste chipuri se confecţionează din lemn, ceară, metal şi au forma diferitelor membre corporale (picior, mână etc.) ori au formă de animale. Prin lipirea lor de sfânta icoană, pe lângă o scurtă rugăciune, simbolizăm cererea îndurării de sus contra diferitelor boale din acele membre ori contra boalelor de la animale. Miniaturile mai sunt şi simbolul cererii şi al rugăciunii pentru mijlocirea însănătoşirii ori sunt semnul de mulţumire pentru însănătoşirea primită prin rugăciune.

Ministranţii *(diecii, serafimii),* prunci îmbrăcaţi în stihare, purtând în mâini ripizi şi sfeşnice şi care merg înaintea preoţilor la serviciile divine (liturghie, înmormântări, litii...) simbolizează pe

Apostoli şi pe învăţăceii lui Iisus, care mergeau înaintea Lui să-i pregătească calea (Matei 10). Mai simbolizează pe pruncii evreieşti, care la intrarea lui Iisus în Ierusalim mergeau înainte şi cântau „Osana". Ministranţii cu sfeşnice şi cu lumănări închipuie apoi pe sf. Ioan Botezătorul, care a fost înainte-mergătorul lui Iisus, precum şi pe îngeri, ca soli ai mântuirii, care au vestit naşterea Domnului. De obicei slujesc şapte sau nouă ministranţi, închipuind cele şapte daruri ale Duhului Sfânt, respectiv cele nouă cete de îngeri. Prin purtarea ripizilor cu chipurile de serafimi şi stând în solee în faţa uşilor împărăteşti, ei simbolizează pe serafimii şi heruvimii în faţa tronului dumnezeiesc. Ministranţii, care la solemnităţi bisericeşti poartă scut şi suliţă, închipuie pe îngerii luptători contra Satanei (v. *Scutul*). La începerea sfintei liturghii, ministranţii se închină spre altar în semn de mulţumită pentru începutul marii jertfe. Închinarea ce o fac când se deschid uşile la intrarea cea mică înseamnă mulţumita pentru deschiderea uşilor raiului pe seama omenirii. Întâmpină pe preot şi merg înaintea lui, închipuind pe îngerii de la naşterea Domnului, fiindcă intrarea mică simbolizează venirea Mântuitorului; mai închipuie aici şi pe Ioan Botezătorul ca înaintemergător. Se închină la „Mărire ţie..." cântat înainte şi după sfârşirea evangheliei, ca semn de mulţumire pentru că s-a răspândit în lume cuvântul dumnezeiesc. La intrarea mare, care înseamnă patimile şi crucificarea, ministranţii închipuie pe îngerul care a întărit pe Domnul în suferinţe. Se închină la „Ale Tale..." şi la fiecare stih (3) de „şi ne rugăm Ţie..." ca semn de laudă, de umilinţă, de rugăciune şi de mulţumire pentru consacrarea Sfintei Euharistii. La „Şi pe toţi..." fac închinăciune, în semn de mulţumire pentru jertfa cea mare ce s-a făcut pentru toată lumea. Închinarea de la „Şi să fie mila..." e un semn de cerere a milei de sus. La „Fie numele Domnului...", la sfârşitul liturghiei, se închină spre a simboliza mulţumirea pentru că au fost învredniciţi să slujească la sfânta liturghie.

Minodora (Mina = înzestrată cu putere) cu surorile sale Mitrodora (cu înţelepciune) şi cu Nimfodora (cu iubire înfrumuseţată): sf. fecioare şi martire în Asia Mică sub Galienus. În icoane sunt înfăţişate cum le strujesc cu măciuca trei ostaşi († 303). Comem. la 10. IX.

Minunile ce avea Moise să le facă în faţa lui Faraon şi înaintea egiptenilor (Exod 4, 1–9) au fost semnele alegerii lui şi a trimiterii dumnezeieşti. Minunea cu lepra din sân închipuie că Moise avea să poarte pe poporul izraelitean ca pe un prunc lepros la sânul său şi să-l tămăduiască, să-l scape de răutăţile şi de planurile nimicitoare ale egiptenilor. Şarpele închipuie greutăţile şi planurile ascunse ale egiptenilor, de care avea Moise să-i mântuiască pe izraeliteni. Râul Nil, care a înghiţit pe Faraon şi oastea lui, închipuie pedeapsa şi stricăciunea, ce i-a ajuns pe egipteni pentru asupririle nedrepte faţă de izraeliteni.

Mir *(balsam, chrisma)*: e un ingredient compus din amestec de untdelemn, balsam, vin şi încă 38 de alte aromate felurite, pregătit în Joia mare. În biserica ortodoxă cu mir se ung creştinii la botez

de către preoţi, iar în biserica apuseană cu chrismă se unge fruntea creştinilor la confirmare şi numai de către Episcop. Precum untul de lemn îl întrebuinţau păgânii la antrenări spre întărirea corpului şi spre a muia părţile vârtoase, astfel mirul întăreşte pe creştini spre biruinţa păcatului şi le înmoaie învârtoşirea inimii. Balsamul are miros plăcut, fereşte de putrezire şi era leac pentru rane (Luca 10, 34); astfel creştinii, prin sfântul mir, sunt îndemnaţi să facă fapte de bunămiresmă duhovnicească, sunt feriţi de putreziciunea păcatului şi se vindecă de toate ranele sufleteşti. Amestecarea mai multor ingrediente la mir înseamnă că creştinul are să îndeplinească toate virtuţile deopotrivă. Mirul, după o legendă, s-ar fi plămădit din sudorile Domnului Hristos, când îşi ducea crucea grea spre Golgota; de aceea e vindecător al trupurilor, al sufletelor. Mir a izvorât din moaştele mai multor sfinţi (Dimitrie...).

Mir, ca taină, e simbolul revărsării Duhului Sfânt şi e semn de o deosebită alegere şi de pecetluire prin rostirea formulei: „pecetea Darului..." E aşezată această taină întru amintirea pogorârii Sfântului Duh peste Apostoli, spre a-i întări în credinţa ce aveau să o binevestească. De aceea şi nou-botezatul, deodată cu botezul, e miruit cu mir sfinţit de episcop, în semn că asupra dânsului s-a revărsat Sfântul Duh (Faptele Apostolilor 8, 14–17; 19, 6) spre a-l întări în credinţa ce trebuie să o păstreze, să o mărturisească şi după care să vieţuiască. Miruirea mai e simbolul de o deosebită alegere şi e apărătoare în contra a tot felul de ispite. Taina mirului se săvârşeşte prin ungere, ca un semn mai văzut decât punerea mâinilor, ce se făcea la început de către Apostoli (Faptele Apostolilor 8–17). Miruirea se face în semnul crucii: la *frunte* spre a şterge pecetea ruşinii protopărinţilor, la *urechi* spre ascultarea credinţei, la *nări* spre a fi bunămiresmă a faptelor bune, la *piept* spre întărirea în contra ispitelor, la *mâini* spre a lucra numai fapte bune, la *picioare* spre a umbla în căile dreptăţii şi ale poruncilor lui Dumnezeu. Simbolul mirului e porumbelul cu ramura de măslin, ori având deasupra capului pară de foc.

Mire în Sfânta Scriptură simbolizează pe Iisus după pilda celor zece fecioare. În Test. Vechi logodirea şi căsătoria au fost chipul legăturii lui Dumnezeu cu neamul omenesc. Sf. Ioan Botezătorul încă îl numeşte pe Iisus mirele dumnezeiesc (Ioan 3, 29–30).

Mireasa în creştinism înseamnă biserica lui Hristos, fiica Sionului (Apocalipsa 19, 7–9; 21, 2).

Mireasma e simbolul sfinţeniei, al bunului miros de credinţă şi al muceniciei. Sfinţii exală mireasmă şi din corpul lor mort (sfântul mucenic Dimitrie şi alţii au izvorât mir din moaştele lor) ca simbol al vieţii lor curate în opoziţie cu putoarea, care este semnul păcatului, exalată de către diavol. Mireasma, ce se împrăştie în biserică cu ocazia sfinţirii acesteia de către Arhiereu, închipuie harul ce se pogoară de sus şi umple lumea; tot aceasta mireasmă mai simbolizează şi norul de mărire a lui Dumnezeu, ce s-a arătat la sfinţirea templului lui Solomon (I Regi 8, 11).

Mireasma tămâierii înseamnă mireasma şi bunătatea învăţăturilor creştine, precum şi curăţirea rugăciunii, ce se înalţă cu fumul tămâiei spre cer.

Mirniţa, peniţă de ungere cu mir şi ulei sfinţit, simbolizează suflarea Duhului Sfânt prin care se împărtăşeşte darul de sus.

Miron (gr. = uns cu untdelemn): sfânt, preot şi martir în persecuţiile lui Deciu, în Ahaia († 250). Comem. la 16. VIII.

Mironosiţe *(purtătoare de mir)* sunt femeile care s-au dedicat în slujba Domnului Hristos şi i-au urmat în tot locul. La înmormântarea Mântuitorului ele au mers, după obiceiul evreilor, să ungă corpul Domnului şi lor li s-a şi arătat mai întâi Mântuitorul după înviere. Sunt tipul tuturor femeilor pioase, apoi al monahelor, care se dedică în slujba misericordiei şi a lăţirii învăţăturilor creştine.

Mirosul plăcut = mireasmă v. *art.*

Mirt: plantă tufoasă, cu patria în Orient. La păgâni ramura sau cununa de mirt a fost simbolul învingerii în lupte şi la întreceri. Evreii împodobeau cortul sfânt cu mireasmă de mirt. În creştinism e simbolul învingerii asupra morţii; de aceea se plantează pe morminte. Mai e şi simbolul frumuseţii, al tinereţii şi al virginităţii; de aceea la nunţi este împletit în jerbe ori în cununi, purtate de miri şi de nuntaşi.

Mirungere e numirea ungerii cu mir sfinţit la botez, apoi şi ungerea creştinilor cu untul de lemn sfinţit la litii. v. art. *Mir* şi art. *Untul de lemn al bucuriei.*

Missa catehumenorum v. art. *Liturghia celor chemaţi.*

Missa fidelium v. art. *Liturghia credincioşilor.*

Mitra arhierească *(infula)* în Test. Vechi era la început o învelitoare de cap a preoţilor, numită chidar sau chanună, peste care se aşeza alta de culoare vânată în forma unui caliciu şi care simboliza viaţa de curăţie morală a preotului şi a arhiereului. Pe frunte era legată cu o lamă, diademă sau cu o floare şi avea inscripţia „Sfântul Domnului". Diadema închipuia demnitatea Arhiereului ca şi cap al preoţiei şi că arhiereul este alesul lui Dumnezeu, spre care are să-şi îndrepte tot gândul său (Exod 28, 38). Mai târziu s-a dezvoltat în formă de coroană pe capul Arhiereului. În Test. Nou, mitra sau coroana arhierească închipuie cununa de spini de pe capul Mântuitorului (Matei 27, 29) şi simbolizează onoarea şi demnitatea Arhiepiscopului de a săvârşi cele sfinte. O poartă şi dignitari distinşi. După rugăciunea îmbrăcării, mitra mai simbolizează curaj, tărie cu care Arhiereul trebuie să fie înzestrat şi poate, ca şi cu un coif de apărare, să înfrunte toate atacurile vrăjmaşilor bisericii lui Hristos. Mitra episcopilor romano-catolici are două vârfuri, care înseamnă cele două Testamente, pe care episcopul trebuie să le cunoască.

Moartea pentru creştini este puntea de trecere din viaţa pământească la viaţa

eternă, unde fiecăruia i se dă locul („şi vor merge...") cuvenit („veniţi binecuvântaţii... duceţi-vă de la mine..."), ce şi l-a agonisit omul prin faptele sale de pe pământ. Toate ceremoniile şi obiceiurile, împreunate cu moartea, se raportă la trecerea în altă viaţă, la intrarea în noapte, cum o numeşte Iisus moartea, în care omul nu mai poate lucra nimic pentru mântuirea sa. Grozăviile morţii le recunoaşte şi creştinul, dar el se resignează în credinţa şi în asigurarea că moartea nu este o nimicire, ci e numai o trecere la altă viaţă („samănă-se întru stricăciune, sculase-va întru nestricăciune..." Corinteni 15, 42). Pregătirea sufletească pentru acest drum are să o facă şi o face creştinul cu mijlocirea bisericii. Şi anume: se mărturiseşte şi se cuminecă spre a se uni cu Hristos; sărută sfânta cruce întru aducerea aminte de patimile Domnului, prin care îşi aşteaptă mântuirea. Există o datină, rămasă de la romani, de a pune la pământ pe cel muribund, în credinţa că pământul îi va atrage mai curând moartea şi nu are să ducă o luptă îndelungată cu aceasta. Preotul citeşte canonul ieşirii sufletului în scop de uşurare a luptei în agonie. I se dă în mână lumănarea muribundului, ca simbol al vieţii veşnice. Biserica romano-catolică îi împărtăşeşte sfânta taină a uncţiunii, cu untul de lemn al vindecării de toate durerile pământeşti. În unele locuri este obiceiul de a arunca cenuşă pe capul muribundului, ca semn de aducere aminte că omul este praf şi cenuşă şi că după moarte va deveni iarăşi praf şi cenuşă şi, deci, ca îndemn la pocăinţă. Sărutarea din urmă, ce o dădeau creştinii vechi muribundului, a fost semnul iubirii şi al peceţii spre viaţa de veci. În Test. Vechi moartea era asemănată cu somnul şi închipuită ca duşman, venind înarmată cu lance, cu lanţuri şi curse, ca să prindă pe oameni şi să-i rănească. Evreii aveau şi un înger al morţii, care picura venin (de unde şi expresia de: a gusta moartea, a bea paharul morţii...). Evreii îşi închipuiau viaţa ca o peregrinare vremelnică, iar moartea ca o trecere la părinţi. Moartea e înfăţişată şi închipuită în forma unui schelet, cu craniul gol, din care rânjesc numai dinţii, fiindcă numai ce este pământesc se raportează la moartea pământească, sufletul rămâne nemuritor. Sufletul poate să moară numai în sens moral, precum zice şi Mântuitorul: „lasă pe cei morţi să-şi îngroape morţii lor..." Scheletul are în mână: măr, coasă, seceră, orologiu de nisip etc., ca simboale ale morţii. Moartea e închipuită adesea călare pe o mârţoagă hidoasă, purtând în mână un arc, cu care săgetează oamenii (Apocalipsa 6, 8). Mai e înfăţişată în chipul unei femei urâte, de culoare galbenă, cu părul despletit, cu coasa în mână, ori ca o femeie ce strâmbă din gură şi zboară cu părul despletit, cu aripile ei de liliac, tăind cu coasa tot ce-i iese în cale. Întru început moartea a fost simbolizată printr-un cadavru plin de şerpi şi de viermi. Simboalele morţii sunt nenumărate: *mărul,* prin a cărui gustare Adam şi Eva au adus moartea în lume; *orologiul de nisip,* ca simbol al deşertăciunii, *coasa, secera, cenuşa, lumănarea, potirul* ca simbol al patimilor şi al mormântului Domnului; *inorogul, coşaşul, craniul* ca simbol al deşertăciunii şi al vanităţii lumeşti, *salcia plângătoare,* (Psalmi 136, 1–2), *melcul* ca simbolul învierii, *corabia* cu

o cruce pe monumente sepulcrale, *coşciugul, lopata, sapa, arcul, sulița* etc. Cel mai plastic şi creştinesc simbol al morții este *crucea* şi *crucifixul*, care să nu lipsească din nici o casă creştinească şi din nici un cimitir.

Moaşte *(relicvii):* adică oseminte de ale sfinților; se aşază într-o cutiuță şi se zidesc la sfințirea bisericii, în sfânta masă a altarului, însemnând că biserica s-a zidit prin sângele Domnului şi s-a dezvoltat prin cel al martirilor. Actul de aşezare a moaştelor se întemeiază şi pe obiceiul din vechime, de a zidi bisericile pe mormintele martirilor „şi am văzut sub jertfelnic sufletele celor înjunghiați pentru cuvântul lui Dumnezeu" (Apocalipsa 6, 9).

Mogen Doved (evr. = steaua lui David) este aşa-numita hexagramă, constând din 2 triunghiuri suprapuse. Ea este emblema, pajura lui David, ca trimis al lui Dumnezeu. Steaua aceasta înseamnă echilibrul universal, dumnezeirea şi universul. Triunghiul dedesubt simbolizează lumea de jos, pământească, iar cel de sus, cel suprapus, închipuie lumea de sus, lumea spirituală. Prin tangență ele formează 6 triunghiuri mici din afară, care închipuie cele 6 zile ale creațiunii şi cele ale săptămânii, iar hexagonul format înăuntru simbolizează Sabatul, ziua de odihnă. Sinagogile şi templele evreieşti o au ca emblemă, atât după simbolizarea de mai sus, cât şi după însemnarea lor de cetăți ale lui David, fiindcă şi cetatea din Sion a lui David a fost hexagonală, în forma stelei lui David. Pe templele iudaice mai închipuie şi pe Mesia aşteptat de iudei după cuvintele de binecuvântare din Numeri 24, 17: „o stea va răsări din Iacob...".

Moise (de la evr. Moyses, *mou* = apă, *yses* = mântuit, adică mântuit din apă) e prototipul lui Iisus. De mic e căutat de un tiran cu gând ucigaş, precum e căutat pruncul Iisus de către Irod. Moise află pe poporul izraelitean în sclavie străină; Iisus află lumea în robia păcatului. Moise se pregăteşte în pustia Madian 40 de ani cu reculegere sufletească; Iisus stă retras 30 de ani în contemplație şi 40 de zile în post şi rugăciune înainte de începerea misiunii Sale. Toiagul lui Moise, care a ajutat să scape izraelitenii de oastea lui Faraon, este tipul crucii prin care ne-am mântuit noi creştinii. Evreii, după trecerea prin Marea Roşie (simbolul botezului), au primit de sus apă şi mană; creştinii prin botez primesc nevinovația, curația, iar prin Sfânta Cuminecătură se împărtăşesc cu pâinea vieții şi cu sângele sfânt. Piatra lui Moise e tipul lui Hristos, care prin cruce ne-a deschis izvoarele grației (Ioan 4, 13). Descoperirea dată în Sinai e tipul schimbării lui Iisus la față. Spargerea tablelor legii a însemnat că legământul vechi nu avea să țină mult.

Semnele miraculoase între care s-au dat poruncile simbolizează datoria de a le ține şi îndeplini ca porunci dumnezeieşti. Moise a fost cel mai mare profet al Test. Vechi; Iisus este deplinătatea profeților (Ioan 1, 17). († 1571 î. Hr.). Comemorat, ca sfânt, la 4. IX.

Monah v. art. *Călugăr.*

Monogramul Mântuitorului. În primele veacuri creştine nefiind permisă înfăţişarea în icoane a crucii, creştinii s-au folosit de semne simbolice. Primul semn, simbol al lui Hristos a fost peştele (v. *art.*), adesea împreună cu ancora. Mai târziu apare crucea în forma literei greceşti T, cum s-a aflat prin catacombe, apoi cea în litera X *(crux decussata)*, prin secolul al treilea forma † *crux immissa* şi *crux gammata* (crucea cârligată, zvastica), care se brodau pe hainele creştinilor de la Constantin cel Mare încoace. Ca monogram apar apoi iniţialele I (Iisus) şi X (Xristos), deosebite ori laolaltă. Pe labarumul lui Constantin este monogramul constantinic, având îmbinarea lui X cu grecescul r = P, formă de stea, apoi de A ω (Alfa şi Omega) după Apocalipsă 1, 8. În biserica orientală s-a dezvoltat mai deosebit monogramul IC. XC., pe când în biserica apuseană semnul IHS, ce se tâlcuieşte cu *„in hoc signo"*, ori *„Iesus Hominum Salvator"*, care semn a devenit insigniul ordinului iezuitic. Monogramul e înfăţişat adesea cu două ramuri de finic încrucişate, ori este însoţit de pasărea fenix sau de o cruce; altă dată e încercuit de un cerc simplu ori de o cunună, precum vedem această încercuire şi la cruci la miel, la emblemele evangheliştilor. Partea P din monogram are adesea un nimb, fiindcă monogramul se ia ca personificare a Mântuitorului. Câteodată vedem monogramul într-un tron arhieresc, înlocuind pe Hristos. Monogramul e şi simbolul Sfintei Euharistii. Hostia bisericii apusene are întipărit monogramul de IHS.

Monstrantia *(Ostentatorium)* se numeşte vasul sfinţit, în care se aşază spre venerare şi în care se poartă Sfânta Euharistie cu ocazia litiilor în biserica latină. Are forma unui turnuleţ, care închipuie pe Iisus „turnul nostru cel tare"; ori este de forma unei frunze, fiindcă Iisus se numeşte pomul vieţii. Din secolul XVI începând, monstrantia (monstranţa) are formă de potir ori cea a soarelui, care corespunde mai distinct hostiei dintr-însa şi soarelui spiritual Hristos. Razele, ce înconjoară monstranţa, închipuie sfinţenia corpului lui Iisus dintr-însa. Monstranţe se mai numeau la început şi relicvele sfinţilor, ce se expuneau, spre vedere publică, credincioşilor.

Monstrul în simbolica creştină apare cu deosebire în arhitectura stilului gotic. Stâlpii şi colonadele acestui fel de biserici se rezema pe nişte monştri, balauri şi pe alte diferite figuri alegorice, iar deasupra stâlpilor şi pe frontispicii vedem feluri de jigănii, şerpi, scorpii etc. Pe turnul bisericii Notre Dame din Paris se află chiar figura diavolului, reprezentând răutatea şi diabolitatea. Spre a simboliza apoi că aceste făpturi nu au loc în casa lui Dumnezeu, că sunt scoase de aici, învinse, răpuse de cuvântul evanghelic, figurile lor au loc numai în partea din afară a bisericii. Monştrii aciuiţi în jurul bisericii mai simbolizează că elementele şi toate făpturile au să preamărească pe Dumnezeu (Psalmi 148).

Monumentele sepulcrale sunt simbolul aducerii aminte de cei răposaţi, precum şi al iubirii faţă de dânşii. Cele

mai adecvate spiritului creştinesc sunt crucile sfinte, fiindcă ele exprimă mai lămurit credinţa şi nădejdea celor ce-şi dorm somnul la umbra lor. În timpul mai nou au adaptat şi creştinii felurite monumente, care au şi ele simbolul morţii şi al vieţii veşnice, dar reamintesc credinţe păgâne; astfel sunt columnele frânte, sarcofage, urne cinerare acoperite cu văl de jale etc. Monumentele creştine şi crucile mai înseamnă pe îngerii păzitori, care şi după moarte veghează asupra noastră. Monumentele au inscripţiuni, cu indicarea anului naşterii, al morţii etc., precum şi cuvintele de rămas bun, cum sunt: la revedere, adio (*ad Deum* = cu Dumnezeu), fie-i ţărâna uşoară, în veci pomenirea, fie-i somnul lin ş.a.; mai au apoi înfăţişate felurite chipuri simbolice, ca: scheletul, simbolul morţii; orologiul de nisip, în care este scurs întregul nisip ca închipuire a vieţii pământeşti sfârşite; făclia stinsă, ca semn al vieţii stinse; o lumânare frântă în două, ca simbol al vieţii frânte; două mâini încopciate, ca semnul nădejdii de revedere ş.a. Monumentele sunt ca nişte altare, ridicate în memoria înaintaşilor noştri. Până ele vor sta, vor fi mărturie văzută a iubirii celor ce le-au ridicat şi vor vesti adevărul nerăsturnat, că tot omul trebuie să moară o dată, ca să poată ajunge să viețuiască în cealaltă lume. Monumentele se înalţă şi privesc spre cer, în sus, spre înălţimi, pare că ar privi spre acela, întru a cărui amintire s-au ridicat şi care la rândul său asemenea priveşte de sus, din ceruri, spre ai săi iubiţi cu care aşteaptă să se revadă în ceruri.

Morişca de Vinerea Mare v. art. *Scârţâitoarea.*

Mormântul e simbolul odihnei de veci. Ca loc de odihnă a corpurilor celor iubiţi, a fost în toate timpurile şi la toate popoarele în mare cinste. Egiptenii construiau mormintele în piramide, evreii aveau mormintele regilor şi cripte, romanii păstrau cu deosebită pietate urnele cu cenuşa morţilor; creştinii zideau bisericile pe mormintele martirilor, spre a căror amintire se îngroapă în prestol şi azi moaşte de ale sfinţilor. După credinţa în învierea corpurilor şi după răspicarea dumnezeiască: „pământ eşti...", creştinii se îngroapă în pământ. Mormintele au fost totdeauna împodobite cu simboale de ale morţii, iar popoarele vechi, care credeau că în mormânt omul îşi continuă viaţa mai departe, aşezau în sicrie şi în mormânt tot felul de obiecte, purtate şi necesare vieţii pământeşti. În catacombe s-au găsit ca simboale sepulcrale icoanele lui Iov, Daniil, Noe, Iona, păcătuirea lui Adam şi Evei, Petru şi cocoşul, păstorul cel bun, trecerea prin Marea Roşie, Lazăr, palmierul, mielul, măslinul, ancora, pasărea Fenix. În evul mediu găsim pe morminte ca simboale: dansul morţii, purgatorul, scheletul. În evul modern avem închipuite ca pictură ori plastic: moartea cu coasa, genii cu făclii în jos, urne de cenuşă, piramide, stâlpi retezaţi de jumătate, macul ca simbol al somnului, simboale ale deşertăciunii, fluturi ca simbolul sufletului etc.

Mormântul Domnului v. art. *Epitaf.*

Morminţii: sunt locuri sfinte, în care trebuie să intrăm cu evlavie şi să petrecem în rugăciuni şi în amintiri pioase. Sfinţirea lor se face din pietatea către

cei iubiţi ai noştri şi de pe urma legăturii sufleteşti ce o avem cu cei morţi. Sfinţirea o face numai Episcopul ori delegatul său, spre a simboliza alegerea deosebită a locului. Rugăciunile şi stropirea cu agheasmă a întregului cimitir, precum şi a crucii din mijloc, închipuie cererea îndurării lui Dumnezeu şi izgonirea a tot ce este rău din acest loc de odihnă. Sfinţirea se face în zile hotărâte pentru pomenirea morţilor, în Sâmbetele morţilor. Procesiunii de sfinţire îi premerge liturghia. Toate lucrările şi rugăciunile de sfinţire se referă la cererea îndurării lui Dumnezeu, la înmormântarea lui Iisus şi la sfinţirea locului de îngropare (v. şi art. *Cimitir*).

Morţi (Matei 8, 22): închipuie pe oamenii cei necredincioşi, pe cei morţi sufleteşte, care nu se pot ridica la cele cereşti, ci se leagă cu toată râvna numai de pământ. Răspicarea Mântuitorului cu „lasă pe cei morţi..." Matei 8, 22 este un îndemn ca creştinul să nu fie mort sufleteşte, ci să fie hotărât a urma chemării lui Hristos, lăsând toate ale lumii.

Moş Ajun: fiinţă legendară, ca personificare a zilei de Ajun. El pregăteşte calea lui Moş Crăciun, e vestitorul naşterii lui Hristos şi îndeamnă pe creştini la pregătirea demnă pentru marea sărbătoare. Din desagii săi împarte copiilor buni mere, nuci şi cârnaţi. Fiindcă la Ajunul Crăciunului biserica în cântările sale face pomenirea lui Adam şi a Evei, figura lui Moş Ajun se referă şi la moş Adam, care şi el s-a bucurat şi se bucură împreună cu lumea de venirea Mântuitorului. Moş Ajun e preamărit de copiii piţărăi, care colindă în ziua şi în seara de ajun şi vestesc naşterea Domnului. După mărturia colindei cu: „bună ziua lui Ajun, da-i mai bună a lui Crăciun", este considerat Moş Ajun ceva inferior lui Moş Crăciun.

Moş Crăciun, figură legendară, care în noaptea de Crăciun, respectiv în seara de Ajunul Crăciunului, aduce diferite daruri copiilor buni, le pune la căpătâi ori sub bradul – pomul de Crăciun. Are figura unui moşneag aplecat de greutatea anilor şi de aceea a desagilor plini cu daruri, ce le poartă în spate. Cu o barbă lungă, stufoasă, albă ca zăpada, cu cojocul plin de fulgi de nea şi cu căciula de oaie până după urechi, el trece prin noaptea sfântă, cu faţa veselă ori încruntată, după cum întâlneşte copii buni ori răi; are adesea şi un pom de Crăciun în spate ori în braţe. Darurile aduse de Moş Crăciun sunt simbolul răsplătirii virtuţilor şi amintesc de darurile magilor, ce le aduseseră bunului prunc Iisus. Moş Crăciun însă aduce darurile sale numai copiilor buni şi ascultători.

Moşi se numesc pomenile (colivă, colac, ulcică, lumina de ceară), precum şi zilele în care se împart pomenile pentru cei morţi. Închipuie jertfă de îndurare pentru iertarea sufletelor celor răposaţi. *Moşii de toamnă* sunt: sâmbăta înainte şi cea după Sâmedru, cu referire la natura ce se pregăteşte de moarte. *Moşii de primăvară* sunt sâmbăta înainte şi după Duminica lăsatului de carne, cu referire la învierea naturii şi cu referire la judecata din urmă, despre care aminteşte acea Duminică. *Moşii de vară* sunt în Sâmbăta înainte şi în cea după Rusalii, cu referire la rodurile de vară şi ca un imbold de năzuinţă spre roduri sufleteşti.

Moşi de vară e numirea pomenii ce se dă în Sâmbăta Rusaliilor, atât cea dată pentru sufletul morţilor, cât şi ceea ce şi-o dau cei vii (grija v. *art.*). Ca pomană se împart cofe, ulcele, colac şi lumină. Cofele se împodobesc cu flori de trandafir ori de corobaţică floarea grâului *(Centaurea, Cyanus),* despre care se crede că înfloreşte chiar în acea noapte spre Sâmbăta moşilor. E zi de rugăciune prin morminţi, după credinţa că păcătoşii, în această zi, sunt trimişi din nou în munca iadului. Se mai crede că în ziua moşilor se cuminecă toţi morţii; de aceea creştinul nu mănâncă până nu împarte de pomană. Moşii de vară se încheie în Sâmbăta după Rusalii, când iarăşi se dă de pomană.

Mozzetta (muzeta): haină preoţească în forma de guler larg, ce ajunge până la cot şi este prevăzută cu o glugă mică. O poartă papa şi dignitarii mai înalţi. Simbolizează puterea episcopală în afară de serviciile liturgice.

Mreaja (reţea, năvod) este simbolul insidiei şi al primejdiilor de tot felul. Mreaja mai e şi insigniul morţii, care în icoane adesea e înfăţişată cu lance şi cu mreajă. Mreaja mai închipuie şi raiul, cerul, împărăţia lui Dumnezeu, judecata din urmă, care adună pe toţi oamenii. Precum în mreajă se prind tot felul de peşti, dintre care se aleg numai cei buni, aşa la judecată se vor alege cei buni spre fericire, iar cei răi se aruncă afară spre muncă veşnică.

M.P.Θ.V. (gr. = *Mater Theou,* Maica lui Dumnezeu) este monogramul sfintei Născătoare de Dumnezeu, în icoane şi în nimb, care mai au la stânga inscripţia de IHE. XPS. (Iisus Hristos), adică Maica lui Iisus Hristos Dumnezeu.

Mugurii de Paşti. În paginile sale despre prigonirea ortodoxiei din partea calvinilor şi uniţilor, istoria bisericească aminteşte că în Ardeal, ortodocşii, pentru a-şi păstra ortodoxia şi a nu se duce la bisericile unite, se împărtăşeau la Paşti cu muguri şi cu fructele pomilor iar în loc de miruire întrebuinţau mierea (dr. S. Dragomir: *Istoria dezrob. relig.*). O mai făceau aceasta în urma credinţei, ce există la toate popoarele, că plantele ar dispune de puteri tainice, ce le pot transmite şi omului, cum se spune despre muguri, care se crede a avea puteri de întărire, şi despre miere, ca produs natural.

Muntele sau înălţimile pământului (Amos 4, 13) simbolizează tărie, putere, mărire, precum şi atotputernicia lui Dumnezeu: „Domnul peste înălţimile pământului". Muntele este şi semnul autorităţii (Psalmi 75, 4) şi al singurătăţii; mai închipuie mândrie, sumeţie şi încredere de sine, a căror răutate s-a distrus deodată cu venirea Domnului: „toată valea..." (Luca 3, 5). *Muntele cel sfânt* e numit Sinaiul şi Sionul, iar despre Sfânta Fecioară se zice că este munte sfânt şi de Dumnezeu umblat. Muntele înseamnă şi înălţare sufletească, curăţie morală. Îngerul îndeamnă pe Lot să fugă şi să se mântuiască în munte şi să nu se aprindă împreună cu sodomiţii (Geneza 19, 17). Lot ascultând de sfatul îngerului şi-a mântuit sufletul, iar femeia lui, prin neascultare şi iubirea de lume, şi-a atras

pedeapsa exemplară. Muntele pe care stă mielul lui Dumnezeu şi din care izvorăsc cele 4 râuri ale evangheliilor, închipuie biserica creştină, ale cărei învăţături curg din sfintele evanghelii.

Muştar: fiind cea mai mică dintre seminţe, e simbolul lucrurilor neînsemnate. E o plantă tufoasă, ce trăieşte numai un an, dar creşte până la înălţimea de 2–5 m., încât păsările cerului se adăpostesc în ramurile ei. Muştarul simbolizează împărăţia cerului (Matei 13, 31) şi pe Mântuitorul care, după sf. Grigorie, „a fost îngropat ca o sămânţă într-o grădină mică şi a crescut arbore mare: ramurile sunt propovăduitorii evangheliei, care cu învăţăturile lor au cuprins întreaga lume. Pe ramurile lui se adăpostesc credincioşii, unde găsesc mângâiere şi scut sigur". Muştarul mai închipuie pomul vieţii şi raiul, iar păsările sunt simbolul sufletelor credincioşilor, care caută scăpare în împărăţia lui Dumnezeu (Ezechiel 17, 23; 20, 40), propovăduită de biserică. Închipuie, în fine, şi biserica lui Hristos, care din neînsemnată ce fusese a crescut atât de mare, încât cuprinde azi tot pământul.

Muştele sunt simbolul necurăţiei şi al obrăzniciei. Căpetenia lor e Belzebut (*Beel* = zeu, *zebul* = muşte), principiul răului, care a pricinuit ciumă şi boale prin muştele sale. Ca plagă trimisă asupra egiptenilor (Exod 8, 21), muştele închipuie pedeapsă dumnezeiască.

Muzica la convoiul mortuar este semn de cinste deosebită, de pompă şi simbolizează durerea mare în urma pierderii unui iubit al nostru.

Muzica bisericească închipuie sentimentele pioase lăuntrice într-o formă mai expresivă decât cele arătate prin grai şi cântare. Cântarea şi muzica bisericească înalţă evlavia şi sunt simbolul gândurilor înălţate, al dorinţelor vii de reculegere, de adorare şi exprimă nu numai sentimentele cântăreţilor, ci şi pe cele ale ascultătorilor; ele vestesc mărirea lui Dumnezeu într-o formă mişcătoare şi de aceea în biserica apuseană s-a introdus încă de la început în cultul divin public.

Myrha v. art. *Smirnă.*

N

Nabederniță = epigonațiul v. *art.*

Nafură = v. *anaforă.*

Naia bisericii = corabia bisericii v. *art.*

Naos = v. art. *Corabia bisericii.*

Năpârcă v. *Aspidă.*

Narcisă, floare de primăvară, ce o vedem plantată pe morminte, este simbolul deşertăciunii. A trecut din mitologia romană, în care Narcisus, nevoind să împărtăşească iubirea unei nimfe, a fost sortit de Nemeză să-şi privească în apa unui râu propriul său chip frumos, îndrăgostindu-se de sine însuşi. Ruşinat de acest fapt, s-a sinucis şi din sângele lui s-a ivit floarea narcisă, ca simbol al morţii şi ca închinare zeilor infernului.

Năsălie v. art. *Calul sfântului arhanghel Mihail.*

Născătoare de Dumnezeu v. art. *Fecioara Sfântă.*

Naşterea Domnului *(Arătarea Domnului, Teofania, Crăciun):* sărbătoare împărătească la 25 decembrie întru amintirea întrupării Domnului. Sf. Hrisostom o numeşte „sărbătoarea sărbătorilor, căci de nu s-ar fi născut Domnul, nu s-ar fi îndeplinit mântuirea". Serviciile divine se fac cu mare fast, simbolizând bucuria adusă în lume de sfânta naştere. De aceea se serbează fără ajunare, fără îngenunchere, se opreşte orice lucru şi petrecere (mai demult se eliberau sclavii). Bucuria pentru naşterea Mântuitorului se exprimă şi prin multele obiceiuri (colinde etc.) împreunate cu serbarea. Pentru însemnătatea praznicului, biserica serbează şi ziua antemergătoare, numită Ajunul Crăciunului, cu post, cu ore împărăteşti, cu liturghie, iar în vechime şi cu botezarea catehumenilor. În Ajun preoţii, purtând icoana sărbătorii şi cântând troparul de Crăciun, sfinţesc casele creştinilor, spre a le curăţi şi a le feri de toate relele. Prin această sfinţire se închipuie că, precum casele, astfel şi inimile lor să fie curăţite spre a servi de lăcaş Domnului Hristos. Cântarea troparului prin toate casele simbolizează

vestirea îngerilor în noaptea naşterii din Betleem. În seara de Ajun mesele şi locuinţele credincioşilor se acopăr cu fân spre a simboliza naşterea Domnului în ieslea cu fân, precum şi a exprima dorinţa ca Mântuitorul să se sălăşluiască cu iubirea Sa şi cu ocrotirea Sa şi în casele şi în inimile noastre. Colindele, dăruirile şi alte obiceiuri de Ajun şi de Crăciun sunt rămăşiţe de datini romane, păgâne, înrădăcinate şi adaptate în înţeles creştinesc spre a se exprima şi printr-însele bucuria naşterii. Litia de la 2 ore din noapte ne aminteşte de naşterea Domnului în timpul nopţii, iar serviciul dupăcinării e o aducere aminte cum în vechimea creştină, în seara de Ajun, creştinii petreceau toată noaptea cu servicii dumnezeieşti şi în priveghere. Naşterea Domnului este statorită pe 25 decembrie, fiindcă răstimpul acesta arată mai potrivit starea decăzută a omenirii de pe timpul lui Hristos, căci şi natura e plină de omăt de viscole, cu ger şi zile scurte şi aşteaptă şi dânsa o reînviere din amorţeală, precum aşteptase omenirea o renaştere morală. Înainte de Crăciun sunt zilele cele mai scurte şi nopţile cu întunericul lor mai lungi, însemnând că omenirea, înainte de venirea Domnului, a dăinuit în întunericul idololatriei, care a început să ia sfârşit o dată cu venirea Mântuitorului, precum şi zilele se mai lungesc şi se mai luminează de la Crăciun înainte. Păgânii cam pe acest timp de iarnă aveau sărbătorile soarelui, care dă putere de viaţă lumii materiale. Pentru contrabalansarea acestor sărbătoriri, pătrunse şi în creştinism, s-a instituit sărbătoarea Naşterii pe decembrie, căci soarele cunoştinţei cu lumina sa şi cu căldura dragostei sale a înviorat lumea şi îi dă viaţă sufletească. Măreţia serbării se arată şi din postul de 40 de zile, ce-i premerge. Umblarea cu steaua aminteşte de închinarea magilor, cărora să le urmăm şi noi întru închinare sfântă. Însemnătatea sărbătorii în biserica romano-catolică se vădeşte şi din faptul că în ziua Crăciunului preotul poate oficia trei mise: 1) la miezul nopţii întru amintirea că Iisus s-a născut la miezul nopţii, e numită şi misa îngerească, simbolizând preamărirea din partea îngerilor; 2) misa de dimineaţă, numită misa păstorilor, a cărei evanghelie vorbeşte despre păstorii din Betleem şi 3) misa de amiazăzi.

Naşterea Fecioarei Maria: sărbătoare la 8 septembrie în onoarea sfintei Preacurate. Fiindcă a fost aleasă de Dumnezeu să fie Maica Domnului Hristos, creştinii o venerează încă de la început. Cultul ei s-a dezvoltat şi pentru viaţa-i plină de dar, plină de umilinţă şi din convingerea că dânsa, ca Maica lui Iisus şi astfel şi a lumii creştine, poate să ne fie cea mai caldă ajutătoare şi mijlocitoare. Este începutul mântuirii noastre, fiind Maica lui Adam cel nou, Maica vieţii celei nouă, din care a răsărit binecuvântarea omenirii. Cântările, rugăciunile şi citirile sărbătorii simbolizează viaţa ei cea sfântă, la a cărei urmare suntem îndemnaţi fiecare. Toţi sfinţii sunt prăznuiţi în ziua morţii lor, care este începutul vieţii lor adevărate. Numai Sfânta Născătoare îşi are prăznuirea şi la naşterea ei, fiindcă a stat sortită, aleasă de mai înainte să fie sfântă.

Naşterea sfântului Ioan Botezătorul se serbează la 24 iunie. Dintre

sfinți numai dânsul şi Sfânta Fecioară au sărbătoarea naşterii (ceilalți numai în ziua morții lor), fiindcă a fost încă din pântece plin de Duhul Sfânt, precum se învederează din vestirea îngerească şi din săltarea în pântecele maicii sale cu ocazia vizitei făcută de Fecioara Maria (Luca 2). Serbarea în lunile de vară față de naşterea Domnului din decembrie îşi are simbolica mistică: în decembrie şi iunie sunt solstițiile; în decembrie zilele încep a se mări, iar în iunie a se micşora; serbarea s-a aşezat pe când se micşorează zilele, pentru că însuşi recunoaşte micimea sa față de Hristos: „Aceluia se cade să crească, iar eu să mă micşorez" (Ioan 3, 30). Ioan este ultimul reprezentant al Testamentului Vechi, al iudaismului; petrecerea în pustie este tipul ascetismului de mai târziu. Insigniile lui Ioan sunt: pielea de cămilă, brâul de curea şi un miel după cuvintele „iată mielul..." (Ioan 1, 29). Adesea e înfățişat cu figură de propovăduitor, învățând poporul, iar lângă dânsul un arbore cu securea înfiptă: „iată securea la rădăcină" (Matei 3, 10). Pictura grecească ni-l prezintă şi cu aripi, dându-i Sfânta Scriptură atributul de „îngerul Domnului", ca trimisul lui Dumnezeu. Ioan este patronul croitorilor, fiindcă singur şi-a făcut în pustie cojocul şi hainele. Tradiții şi obiceiuri: în preseara sărbătorii se aprind pe dealuri şi virane „focurile lui Ioan", ca simbol că Ioan a mărturisit de lumină (Ioan 1, 8). Tot în acea noapte flăcăii împletesc cu ramuri şi uscături nişte roți („roțile lui Ioan") pe care, aprinzându-le, le rostogolesc de pe dealuri în strigăte şi chiote, cu referire la cursul soarelui, care până aici a stat mai sus pe cer, iar de aici înainte se lasă tot mai jos. Românii aşază în porți şi pe case cununi împletite din Sânziene, florile sfântului, ca semn de venerare şi în extern. După o tradiție, licuriciul *(Lampyris noctiçula)* luminează numai de când sf. Ioan, zărindu-l în pustie aşa de micuț, l-a ridicat şi l-a aşezat pe o floare, să nu fie călcat.

Naşterea pruncului. În ziua naşterii unui prunc preotul face sfeştanie şi rugăciune, numită *deschiderea casei* în casa unde s-a ivit naşterea; mulțumeşte adică lui Dumnezeu, se roagă pentru liniştirea durerilor lehuzei şi stropeşte pe toți cei din casă cu agheasmă, ca să fie feriți de ispite şi de rele.

Năstrapa, adică vasul de aur, care conținea mana din chivotul legii, era simbol al manei din pustie, adică al providenței şi al grației dumnezeieşti şi, prin urmare, era şi un semn de aducere aminte de împlinirea legii atât pentru cler, cât şi pentru credincioşi.

Naşul e reprezentantul finului său la botez. Închipuie pe părintele sufletesc al pruncului, cu care intră în înrudire spirituală. El mărturiseşte credința în locul finului şi îşi ia răspunderea pentru creşterea şi păstrarea în credința creştină a acestuia. Trebuie să fie de acelaşi sex şi confesiune cu finul şi major de vârstă. Instituția naşului derivă din vechimea creştină. În timpul persecuțiilor, cel ce voia să se boteze, trebuia să se prezinte, la anunțarea de catehumenat, cu un naş, cu un martor, care garanta pentru siguritatea dorinței de a se încreştina anunțătorul.

Năvodul (mreaja) închipuie împărăţia lui Dumnezeu. Precum năvodul prinde peşti şi buni şi răi (Matei 13, 47), care sunt apoi selecţionaţi, aşa în împărăţia lui Dumnezeu sunt oameni buni şi oameni păcătoşi. La sfârşitul lumii, aceştia, întocmai ca peştii mrejei, vor fi selecţionaţi: cei buni pentru împărăţia veşnică, iar păcătoşii pentru osânda veşnică.

Natalia (gr. = voioşia vieţii): sf. martiră în Cordova, soţia sf. Aureliu († 852). Comem. la 27. VII. Altă Natalie: comem. la 26. VIII.

Naum (evr. = mângâiere, odihnă, pricepere): sf., unul din cei 12 mici profeţi ai Vechiului Testament, înzestrat cu o putere miraculoasă de a scrie şi a profeţi. Poporul nostru îl numeşte Naum cel învăţat şi în ziua lui sunt puşi copiii să citească toată ziua, spre a fi uşori la carte. Comem. la 1. XII.

Nazarie (evr. = sfinţit): sfânt, fost soldat roman sub Nero şi martirizat împreună cu Celsus în Milan († 67). Comem. la 28. VII.

Nazireatul, votul de abstinenţă (de pildă de la băuturi, necurăţiri etc.) obişnuit în Test. Vechi, e simbolul consacrării omului în slujba lui Dumnezeu şi a bunelor moravuri şi e tipul monahismului. Nazireii purtau păr lung, neretezat, în semn de devotare lui Iehova. La sfârşitul nazireatului părul îl aruncau în foc, închipuind că îl oferă ca jertfă lui Dumnezeu.

Necurăţia, pricinuită din atingerea de cadavre, mortăciuni, morboşi, era în Test. Vechi simbolul necurăţiei sufleteşti.

Nedospire. Aluaturile aduse la sacrificiile Testamentului Vechi erau nedospite, însemnând curăţia sufletească, căci dospirea era simbolul necurăţiei şi al imoralităţii (Matei 16, 6).

Neghina e simbolul stricăciunii şi al oamenilor răi (Matei 13, 25), care vor fi aruncaţi în focul iadului. Precum neghina, prin ciuruire, este aleasă din grâu şi aruncată în gunoi ori în foc, aşa şi la sfârşitul veacului cei răi vor fi despărţiţi de cei buni şi vor fi aruncaţi în foc.

Negru e simbolul nopţii şi al întunericului şi în analogie chipul iadului şi al stăpânitorului lui, al diavolului. Diavolul e înfăţişat în icoane în culoare neagră, ba chiar şi nimbul lui e negru, spre a-i învedera răutatea şi păcătoşenia. Culoarea neagră mai e simbolul morţii, al durerii şi al doliului după cei morţi. În Test. Vechi culoarea neagră era culoarea hainelor de rând şi a celor de jelire. Şi în biserica creştină negrul e semnul jelirii. În Postul mare se îmbracă întreaga biserică în negru, ca simbol al căinţei şi al penitenţei. Preoţii întrebuinţează haine negre la înmormântări şi la zile de jale. Negrul e simbolul unctiunii sfinte în biserica romano-catolică.

Neînmormântarea sau lăsarea cadavrului la fiare era simbolul celei mai mari batjocoriri la iudei.

Nesalutarea e semnul disprețului şi al lipsei de iubire. Evreii nu salutau pe păgâni, pentru care Domnul Hristos îi mustra adesea.

Nestor (gr. = priceput, versat): sf. martir († 290). Comem. la 27. X.

Nichifor (gr. = purtător de biruință): sfânt, patriarhul Constantinopolului. În contra iconoclaștilor a luptat cu tărie de credință și cu mare erudiție († 828). Comem. la 2. VI și 13. III.

Nichita: sf. cuv. († 330). Comem. la 15. IX.

Nicodim (gr. = învingător, al poporului): sfânt, care întâi în ascuns, mai apoi pe față a fost discipolul Domnului († 50). Comem. la 25. XII și duminica a doua după Paști.

Nicolae (gr. = învingător): sf. episcop în Mira Lichiei, distins prin milostenie și blândețe. Patronul și protectorul poporului și al corăbierilor. Copiii, în preseara sărbătorii, sunt surprinși cu daruri aduse de sf. Nicolae, obicei dedus din tradiția că, odinioară, în mod nevăzut, a adus zestrea de nuntă unei familii sărace. Se crede că pedepsește pe copiii răi, de unde și porecla vulgară de „sf. Nicolae" dată nuielei. († 350). Comem. la 6. XII.

Nifon: sf. cuvios († 1508). Comem. la 11. VIII.

Nimb *(diskos, gloriola, lunula, cercul auriu, aureola)* e un insigniu al sfinților în jurul capului, în forma unui disc, semicerc, semilună, sau pătrat. Dumnezeu Tatăl și fețele Sfintei Treimi (Psalmi 68) au nimbul în formă de triunghi, iar toate trei persoanele Sfintei Treimi sunt închipuite prin crucea de cerc. Nimbul închipuie o deosebită cunună a măririi de veci, ce o dă Dumnezeu sfinților pentru viața lor virtuoasă de pe pământ. Această mărire li se dă, afară de fericirea eternă, și martirilor, fecioarelor și propovăduitorilor cuvântului. Ca simbol al luminii, nimbul are culoarea aurului, însemnând strălucirea luminii dumnezeiești și a focului sfânt în persoanele sfinte. Biserica orientală dă nimb tuturor celor care de pe pământ s-au ridicat la cele înalte, adică patriarhilor, profeților și altor drepți din Test. Vechi, apoi sfinților din Test. Nou și sfinților bisericii. Spre a evidenția răutatea și întunericul păcatului, biserica înfățișează chiar pe Iuda și pe diavolul cu nimb negru. Biserica latină dă nimb numai persoanelor dumnezeiești și sfinților Testamentului Nou și ai celor bisericești. Nimbul de culoarea aurului îl dau romano-catolicii numai persoanelor dumnezeiești: Tatălui, Fiului și Sfântului Duh, precum și Sfintei Fecioare. În culoarea argintului îl au sfinții Apostoli și sfinții părinți bisericești; în culoarea sângelui e nimbul martirilor; verde e nimbul sfinților, care fuseseră căsătoriți, fiindcă verdele e culoarea pământului înverzit, iar galbenul deschis e nimbul altor sfinți care au intrat în grația lui Dumnezeu.

Nino sau Nuna (Christiana): sf. N., fiica sfântului împărat Constantin, misionară și apostolul ținutului Georgia († 320). Comem. la 15. XII.

Nisipul e simbolul deșertăciunii, al mulțimii („ca nisipul mării"), al fragilității și nestatorniciei („casa pe nisip"). Orologiul de nisip, ca decorațiune pe

morminte ori numai înfăţişat pe monumentele sepulcrale, simbolizează trecerea şi deşertăciunea vieţii. În orologiu nisipul e scurs spre a simboliza că viaţa pământească s-a sfârşit.

Noaptea închipuie timpurile Testamentului Vechi „căci noaptea a trecut în opunere cu ziua, care înseamnă timpul Testamentului Nou" (Romani 13, 12). Noaptea cu întunericul său e şi simbolul morţii; de aceea în rugăciunea de seară cerem ajutorul lui Dumnezeu pentru ora morţii. E şi simbolul veşniciei, ce ne apare ca un întuneric imens, şi pe care nu-l putem pătrunde cu mintea. Iconografia ne înfăţişează noaptea în chipul unei femei ori bărbat, care ţine în mână o făclie întoarsă şi stinsă, iar pe cap şi faţă e acoperit cu un văl.

Nodurile cele trei de la brâul de funie al călugărilor simbolizează cele trei voturi monahale: supunerea, fecioria şi sărăcia de bunăvoie.

Noe, numit al doilea Adam, e prototipul lui Hristos. A lucrat la barca sa 120 de ani şi a predicat pocăinţa; Iisus încă a predicat pocăinţa cu multe nevoinţe şi a lucrat la întemeierea bisericii sale, al cărei simbol e corabia. Noe a fost ales să populeze din nou pământul, ca un al doilea Adam, şi să-l rezidească; Iisus a refăcut inimile oamenilor. Noe a fost mântuitor şi mângâietor al genului omenesc prin corabia sa, scăpându-l din pieire; Iisus este adevăratul Mântuitor, care prin biserica şi prin crucea sa ne scapă din adâncul iadului. La legământul cu Noe, Dumnezeu i-a arătat curcubeul ca chezăşie a graţiei; prin Iisus, Dumnezeu a făcut legământ cu toţi oamenii, iar chezăşia graţiei este Sfânta Euharistie.

Noiembrie: a treia lună în anul bisericesc şi a unsprezecea în cel solar. Numirea o avem de la romani, la care întru început era a noua (novem) lună a anului. Are sărbători bisericeşti: sfinţii Arhangheli (8) şi intrarea în biserică a Sfintei Fecioare (21). Iconografia o zugrăveşte în chipul unui om, ce are cunună pe cap, cu fructe în mâna dreaptă, iar în stânga având zodia Săgetătorului, în a cărui constelaţie intră soarele. Poporul o numeşte Brumar, de la bruma obişnuită acum, apoi Vinar, Vinicer, luna storsului de vin. Datini şi superstiţii: în 7 zile se ţin Filipii, dintre care cel mai straşnic este cel şchiop (21) pentru lupi; la 8, sfinţii Arhangheli cu praznice şi pomeni de lumănări; la 11 – sfântul Mina, sărbătoarea tâlharilor: se duc lumini la biserică şi se aprind la capătul de jos, ca să se întoarcă făcătorii de rele de la casă, cum s-a întors lumănarea; la 21 – Ordenii: se ţin praznice şi rugăciuni, ca Maica Sfântă să dăruiască cu copii pe cei ce nu-i au; la 29 – ajunul sf. Andrei, când se întorc toate vasele şi se ung ferestrele şi uşile cu usturoi contra strigoilor.

Noroi: simbolul lucrurilor lumeşti, materiale, simbolul păcatelor. Borboriţii (sectă gnostică) se acopereau peste tot corpul şi peste haine cu noroi, spre a închipui pe omul păcătos în faţa lui Dumnezeu, care numai unul singur străluceşte în lumină.

Norul e simbolul îndurării lui Dumnezeu şi al îmbelşugării, pentru că prin

nori ne vine darul ploilor aducătoare de roade şi de îmbelşugare pământească şi tot prin nor a condus Dumnezeu odinioară pe poporul său în pustie. Prin nor s-a manifestat Dumnezeu la schimbarea la faţă şi tot prin norii cerului va veni la judecată, cu putere şi cu mărire multă (Matei 24, 30); de aceea norul în Test. Vechi închipuie prezenţa şi puterea lui Dumnezeu. În icoane o mână ce arată prin nori este simbolul atotputerniciei dumnezeieşti. Norul e şi simbolul Sfintei Fecioare, care cu Naşterea Domnului a revărsat pe pământ rouă şi ploaie dumnezeiască („pe norul cel uşor..." *Catavasia Născătoarei*).

Norul luminos (norul dumnezeiesc), care lumina noaptea şi *stâlpul de foc,* care ziua arăta izraelitenilor calea în pustie, sunt simbolul învăţăturilor dumnezeieşti. Partea lor dinspre Egipt a fost întunecată, iar cea dinspre izraeliteni luminoasă, însemnând prin aceasta că numai credincioşii, cei aleşi ai lui Dumnezeu, pot înţelege învăţăturile sfinte.

Norul de tămâie, ce se producea la tămâierea din templu în Test. Vechi, a fost mijlocul de descoperire a lui Iehova în mijlocul poporului, ca să-l sfinţească. De aici s-a luat şi în creştinism credinţa că prin norii de tămâie se pogoară sfinţenie asupra obiectelor şi a locurilor tămâiate. De aceea se cădeşte, se tămâiază la toate actele de cult, chiar şi la cele mai neînsemnate. Norii de tămâie sunt deci simbolul de sfinţenie, de sfinţire şi de pogorâre a darului de sus.

Nouă: număr simbolic compus din produsul numărului sfânt de trei (3x3). Avem 9 porunci bisericeşti, 9 fericiri (Matei 5, 3–11), 9 însuşiri ale lui Dumnezeu, 9 păcate străine, 9 cete îngereşti. Nouă sunt oficiile sfinte, pregătitoare ale sfintei liturghii şi anume: vecernia, pavecerniţa, miezunoptica, utrenia, ora I, III, VI, IX şi prânzânda. Nouă (după calculul vechi) era ora morţii Mântuitorului şi nouă e numărul pedepselor veşnice. Numărul nouă se ţine şi la poporul nostru în superstiţie, în descântece („fapt de 9 feluri, 9 zile..." şi în poveşti, „peste 9 mări şi ţări").

Nucul la toate popoarele a fost privit ca un arbore demonic. Păgânii şi evreii îl ţineau ca locul de adăpost al demonilor. După Talmud, fiecare cracă de nuc are nouă frunze şi sub fiecare frunză se adăposteşte câte un diavol. Şi în superstiţia poporului nostru nucul este privit ca un pom magic, fermecător; se crede că cel ce plantează un nuc are să moară când nucul va ajunge cât grosimea grumazului omului. În Sfânta Scriptură se face amintire de un nuc în Cântarea cântărilor.

Nudul e simbolul stării de nevinovăţie. Primii oameni în rai erau goi, neacoperiţi şi numai după păcătuire s-au acoperit cu frunze. Păgânii au nudul în artă. Biserica creştină îl condamnă şi îl priveşte ca un semn al păcatului originar, făcând excepţie numai nudul lui Hristos pe cruce şi al câtorva sfinţi.

Nuiaua *(varga)* e simbolul mâniei dumnezeieşti. Nuiaua în mâna lui Dumnezeu închipuie pe popoarele vrăjmaşe, prin care au fost pedepsiţi izraelitenii (Isaia 10, 5). Nuiaua mai închipuie şi

pe Mesia (Isaia 11, 1), ca „toiag din rădăcina lui Iesei".

Numele. În Test. Vechi darea numelui era un semn al unei împrejurări de naştere (Geneza 25, 25–26; 38, 29), ori al unei dorinţe (Geneza 29, 32). Se dădea numai un nume (de ex. Simon), fără a avea şi nume de familie, precum a fost obişnuit şi mai dăinuieşte şi azi la popoarele orientale; un fel de patronimic se alcătuia prin expresia „*Simon bar* (fiul lui) *Iona*". – La turci abia zilele acestea s-a ordonat ca fiecare ins să-şi ia şi un nume de familie. Şi la aceştia era expresia de „*Ahmet ben* (fiu lui) *Ali, Benhur* (fiul lui Hur)". – Schimbarea numelui se făcea la intrarea într-o diregătorie sau misiune („*Avram* în *Avraam* = *tată al multor neamuri*": Geneza 17, 5; *Simon* în *Petru* sau *Chifa* = *piatră*); obiceiul acesta a rămas azi numai la intrarea în călugărie şi la introducerea papilor. La început nu se dădea numele deodată cu botezul, ci numai de când s-a luat obiceiul de a boteza şi pe copii. Creştinii vechi aveau nume biblice (Maria, Iosif) ori nume de martiri, pe care le primeau apoi şi la botez, la convertire etc. Cel ce vine la botez primeşte numele vreunui sfânt, spre a însemna că cel botezat este primit în comuniunea sfinţilor şi că sfântul acesta, ca patron, să-i fie sprijinitor şi chip de vieţuire creştinească. Numele nou primit la botez simbolizează moartea păcatelor şi reînvierea într-un om nou prin baia naşterii de a doua, şi îi dă dreptul să fie membru al bisericii lui Hristos; de aceea la toate rugăciunile se pomeneşte numai numele de botez. Însăşi bisericile la sfinţire primesc patronajul unui sfânt, al cărui nume îl poartă şi Biserica („Biserica sfântului Ilie" etc.).

Numele unui sfânt se dă confirmându-lui în biserica apuseană ca simbol că acel sfânt să-i fie protector în lupta vieţii şi exemplu de virtute.

Numele de botez. Biserica creştină dă fiecărui creştin la botez un nume al unui sfânt. Sfinţii sunt eroii creştinătăţii, ai omenirii şi ai binelui. Creştinii trebuie să le urmeze întru toate şi de aceea fiecare creştin primeşte numele unui sfânt, care să-i fie model de vieţuire şi călăuză, ocrotitor şi mijlocitor către Dumnezeu. Ziua numelui (onomastica) are să fie deci o zi sfântă, o sărbătoare pentru creştin. Să o ţinem în fiecare an, nu în obişnuitele petreceri lumeşti, ci întru cugetări pioase şi să ne întrebăm la fiecare aniversare: cât suntem de departe pe drumul binelui şi al cerului sau cât şi cum am urmat sfântului patron? (Pentru orientare am înşirat în Dicţionar nume de sfinţi creştini din biserica universală cu însemnarea numelor, cu simbolica lor.) La rugăciuni şi pomeniri se foloseşte numai numele de botez, pentru că creştinul pe temeiul acestuia este membru al împărăţiei dumnezeieşti.

Numerii biblici şi ai **catehismului** sunt simboale în strânsă legătură cu ritualul biblic şi creştin, precum şi cu dogmele creştine. Numerii 1, 3, 4, 7 sunt numeri fundamentali, iar ceilalţi sunt componenţi, sau produsul lor. Simbolica fiecăruia se află la numărul respectiv. Înţelepciunea lui Dumnezeu, nepătrunsă de mintea noastră, a întocmit ca cele nevăzute să fie cunoscute prin cele văzute, concrete, încât şi numerele să-şi aibă însemnătatea şi semnificaţia lor.

Unu (1) e simbolul unității în Dumnezeire; doi (2) simbolul dualismului; trei (3) al Sfintei Treimi şi al celor 3 virtuţi cardinale etc. Popoarele păgâne legau simboale de numerele 3, 7, 9. Astfel erau 7 minuni ale lumii,7 porți ale cetăților, 7 columne la Roma; la arabi vedem numărul 1001 în poveşti; 13 la toate popoarele e considerat ca număr nenorocos. Românii ţin de norocos pe 101, de unde derivă şi obiceiul de 101 de salve de tunuri ce se trag la serbări naţionale şi bisericeşti. Tot aşa e şi cu salvele ce se trag în număr de 21, ca produs de numeri (3x7) sfinţi, la serbări religioase (rugă, hramuri).

Numirea Domnului, sărbătoare la 1 ianuarie. Fiindcă Naşterea Domnului s-a statornicit pe 25 decembrie, sărbătoarea numirii Domnului s-a pus pe 1 ianuarie, adică la opt zile după naştere. După legea mozaică, atunci i s-a dat Domnului Hristos numele de Iisus (evr. = mântuitor) şi s-a supus circumciziei. Numirea Domnului e tipul punerii numelui, respectiv numirea catehumenului de la ceremonia sfintei Taine a botezului.

Nun v. art. *Naş.*

Nuna v. art. *Nino.*

Nunta v. art. *Cununia, Căsătoria.*

O

Oaia reprezintă animalele domestice în opoziție cu lupul, care e reprezentantul animalelor sălbatice. Ca cea mai blândă şi mai nevinovată dintre animale, a fost aleasă în Test. Vechi pentru jertfa de animal curat. Oaia e simbolul blândeții şi al evlaviei, precum şi al credincioşilor adevărați creştini („paşte oile mele..." Ioan 21, 16). *Oaia cea rătăcită* e simbolul sufletului păcătos, care rătăceşte prin munții păcatelor şi prin pustiul patimilor. *Lupi în haine de oaie* închipuie pe oamenii vicleni, fățarnici (Matei 7, 15) şi pe sectari. Şi în credința poporului oaia e cu noroc la casă. Se zice că oaia dată de pomană pentru sufletul mortului, trecând în lumea cealaltă îşi umple lâna de apă şi apoi o scutură pe focul în care arde stăpânul ei. A întâlni o oaie ori un miel se crede a fi semn de noroc, iar întâlnirea unui porc ori a unui iepure este semn de nenorocire. Credința a rămas de la evrei, care considerau porcul şi iepurele de animale necurate. Oaia este simbolul creştinului bun şi prin împrejurarea că dânsa, când se culcă, îşi face rugăciunea obişnuită, face cruce cu piciorul, îngenunchează şi apoi se culcă.

Oala în simbolica Testamentului Vechi înseamnă făptura omului, chipul omului zidit din pământ, care în mâna lui Dumnezeu este ca şi lutul în mâna olarului, şi care e atât de şubred, încât la cea mai uşoară atingere se sparge, ca vasele olarului. Oala spartă închipuie popoarele nimicite de Dumnezeu, făcătorul lor, pentru că nu şi-au îndeplinit datoria, nu au ascultat glasul Lui (Ieremia 19, 11; 18, 6: Isaia 29, 16). Oalele cu carne sunt simbolul oraşelor (oamenii închipuind carnea, iar oala oraşul) egiptene şi al îmbelşugării, după care izraelitenii ahtiau în pustie (Exod 16, 3; Ezechiel 11, 11); şi până azi se ține expresia de „oalele cu carne" pentru serviciile publice bine plătite, fără a cere o pregătire ori o muncă intensivă. – În credința poporului nostru este obiceiul ca, după ce a fost scos mortul din casă, toate vasele, scaunele, oalele din odaia mortuară să fie întoarse cu susu-n jos, iar una dintre oale trebuie spartă de vatră, în semn că păcatele celui răposat să nu treacă cu el în lumea cealaltă, ci să rămână, să se întoarcă (cum se întorc obiectele de mai sus) pe pământ şi că

toate relele de la casă să se spargă şi să se depărteze, precum se sparge oala.

Obedniţa *(prânzânda, tipica, rugăciunea de masă)* e rugăciunea ce se citeşte după liturghia celor înainte sfinţite ori când nu se săvârşeşte defel liturghie. Se numeşte prânzândă, fiindcă în mănăstiri se citeşte cam pe la amiază. În cei doi psalmi tipici, de la care îşi are numirea, ne aduce aminte de naşterea Domnului, de întruparea Lui şi de darurile revărsate în lume prin naşterea Sa.

Occursus Domini v. art. *Întâmpinarea Domnului.*

Ochiul în Sfânta Scriptură e simbolul puterii corpului („de va fi ochiul tău curat...": Luca 11, 34). Deoarece ochiul vede şi bune şi rele (Matei 5, 28), creştinul e îndemnat să privească numai pe cele bune. Ochiul e simbolul atotştiinţei lui Dumnezeu. Ochiul în triunghi închipuie providenţa dumnezeiască. Ochiul în aureolă de soare înseamnă pe Dumnezeu. Un ochi în mâna lui Dumnezeu simbolizează atotputernicia Lui. Ochii mulţi sunt simbolul heruvimilor şi al atotştiinţei lui Dumnezeu. Preotul şi creştinul la serviciile divine au să-şi ţină privirea ochilor în jos, ca semn de smerenie şi ca un îndemn de a sta în faţa lui Dumnezeu liberi de orice gând şi simţire lumească. Preotul ridică ochii înainte de darea unei binecuvântări şi înainte de a începe o rugăciune, ca aducere aminte de exemplul Domnului Hristos, care înainte de invocarea lui Dumnezeu-Tatăl îşi ridică ochii în sus (Matei 14, 19) şi ca simbol al ridicării sufletului şi al gândului spre Dumnezeu. Ochiul, în fine, e şi simbolul isteţimii; ochi ageri înseamnă adică iscusinţă, agerimea minţii. Biserica este simbolizată printr-un ochi deschis, iar sinagoga este închipuită printr-un ochi închis. Ochii sunt simbolul, respectiv insigniul dreptăţii.

Octava sărbătorii se numeşte cursul de şapte zile al sărbătorii, cum e de pildă săptămâna luminată, care la început se serba întreaga săptămână ca sărbătoarea Paştilor. Se mai numeşte octavă şi ziua din urmă, adică încheierea serbării, numită şi înnoire sau înnoirea serbării; octava e luată de la evrei care, după cele 7 zile de serbare, mai ţineau şi a opta zi ca încheiere, ca înnoire. Prin această serbare de a opta zi se închipuia începerea vieţii veşnice, adevărate, după cele şapte zile de viaţă pământească. A trecut şi în creştinism, unde octava înseamnă aducere aminte de învierea Domnului, întâmplată a opta zi a săptămânii, adică în ziua numită „cea dintâi a săptămânii".

Octombrie: a doua lună a anului bisericesc şi a zecea a celui civil. Romanii o numeau Octobris, a opta lună a anului început la Martie, de unde am primit şi noi numirea şi o aveau închinată zeului Bachus, zeul vinului, în cinstea căruia se dădeau serbările bacanalii. Are sărbători bisericeşti: sf. Paraschiva (14) şi sf. Dimitrie (26). – Iconografia o zugrăveşte în chipul unui om semănător de grâu, ori al unui om cu frunze de vie pe cap, fiindcă acum se face culesul viilor, lângă figură o scorpie, pentru că soarele intră în constelaţia Scorpionului. Poporul o numeşte Brumărel şi Brumar, când începe roua şi bruma toamnei. Tradiţii şi obiceiuri: se ţine ziua de 1 octombrie, Procoavele, spre a fi ocrotiţi de

Acoperământul Sfintei Maici, care este rugătoare către Dumnezeu; Sf. Paraschiva, protectoarea săracilor, când la Iaşi se scot moaştele ei cu procesiune din biserica Trei Ierarhi; este numită şi Vinerea mare, fiind martirizată într-o zi de vineri; zi de post ori pe ce zi ar fi şi nu se mănâncă nici fructe, care au cruce pe ele (castraveţi, nuci...). – Sâmbetele moşilor de toamnă, cu colivă şi pomeni; – în preseara Sâmedrului (25) se fac focurile lui Sâmedru.

Odăjdii v. art. *Veşmintele.*

Odihnă, în sens pământesc se numeşte odihna corpului, care recreează şi înviorează corpul. În sens spiritual, odihna (Matei 11, 28) e chipul armoniei interne sufleteşti. Cei osteniţi şi însărcinaţi cu patimi şi păcate vor fi dezlegaţi de legăturile lumeşti şi vor afla pacea sufletească, liniştea conştiinţei, care consolează numai prin Mântuitorul. Odihnă se numeşte şi somnul de moarte al corpului şi mărirea dreptilor.

Odihne la înmormântări v. art. *Stările* şi art. *Stâlpul.*

Odoare bisericeşti: sunt veşmintele şi vasele de preţ ale bisericii (Simbolica: *la fiecare în parte*).

Oglinda e simbolul faptelor. Într-însa ne vedem imaginea şi ne judecăm starea corporală şi sufletească; ne vedem adică cum suntem: frumoşi ori urâţi, buni ori răi. De aceea oglinda a devenit emblema virtuţilor dreptăţii şi a prudenţei. Oglinda ne îndeamnă la îndreptarea spre bine şi la câştigarea înţelepciunii drepte a vieţii. Privirea în oglindă ne mai arată nemernicia noastră. Oglinda mai e şi simbolul virginităţii Sfintei Născătoare.

Oleoungere v. art. *Maslu.*

Olga (germ. = sublimă): sfântă, prinţesă rusească, bunica sfântului Vladimir († 969). Comem. la 11. VII.

Olimp (Olimpiu): sf., unul din ucenicii sfântului ap. Pavel (Romani 16, 15). Comem. la 15. I.

Olimpia, Olimpiada: sfântă diaconiţă, model de pietate desăvârşită şi de milostenie în Constantinopol († 420). Comem. la 25. VII şi 17. XII.

Oliver, Olivian (lat. = ramură de măslin, de pace): sf. episcop şi martir. Comem. la 29. V.

Olivul *(măslin),* arbore, din ale cărui fructe se stoarce untul de lemn, întrebuinţat în ritualul Testamentului Vechi şi al celui creştin. Olivul e simbolul mândriei, iar după frunzele-i pururea verzi închipuie nemurirea; ramura de măslin e simbolul păcii; ramurile lui multe şi stufoase sunt simbolul familiei numeroase (Judecători 9, 8).

Omoforul *(paliu, humerale, amictus):* ornat lung arhieresc, în forma orarului. Se pune episcopului pe ambii umeri, un capăt atârnând pe spate, altul pe piept. Simbolizează oaia rătăcită (omul păcătos), pe care Iisus a adus-o pe umerii Săi la Tatăl ceresc, închipuind prin această faptă răscumpărarea neamului omenesc. Tot aşa arhiereul, care încă e mijlocitor şi jertfitor pentru întreg poporul, prin predică şi prin rugăciune

aduce oile rătăcite în staulul bisericii. Omoforul simbolizează deplinătatea puterii arhiereşti. În decursul serviciului, la momentele când i se pune omoforul pe umeri episcopul închipuie pe Iisus Hristos, iar când i se ia de pe umeri simbolizează pe slujitorul lui Hristos. Tipul omoforului este efodul arhiereului din Test. Vechi. Fără omofor, episcopul nu poate servi. În biserica apuseană îl au papii şi episcopii privilegiaţi; pe pânza lui albă au cusute cruci negre şi se confecţionează din lâna mieilor sfinţiţi de papa în ziua sf. Agnes.

Omul e chipul şi asemănarea lui Dumnezeu (Geneza 1, 26), care l-a făcut şi l-a pus stăpânitor peste toate făpturile. Corpul e făcut de însăşi mâna lui Dumnezeu; închipuindu-se prin aceasta că Dumnezeu i-a dat omului o menire mai înaltă decât celorlalte făpturi, că l-a înzestrat cu desăvârşiri, să aibă în armonie miraculoasă tot ceea ce au celelalte făpturi, adică să fie un microcosmos, iar cu sufletul să fie părtaş lumii sufleteşti. Omul este chipul şi asemănarea lui Dumnezeu prin cele trei însuşiri sufleteşti: cugetare, cunoştinţa şi voinţa, ca simbol al Sfintei Treimi. Prin cugetare poate cunoaşte pe Dumnezeu, prin voinţă îl poate iubi, prin nemurire poate fi părtaş vieţii veşnice.

Omul cu doi feciori din sfânta Evanghelie (Matei 21, 28) închipuie pe Dumnezeu, care a chemat pe fiii Săi la vie, adică în împărăţia Sa. Fiul cel întâi chemat, care a respins chemarea dar totuşi a venit, înseamnă pe păcătoşii penitenţi, care la primele învăţături şi chemări nu ascultă, dar mai apoi, căindu-se, se îndreaptă; mai închipuie şi pe păgâni, care n-au voit să primească învăţătura sfântă, dar la chemarea lui Iisus prin Apostolii Săi au intrat în împărăţia mântuirii. Fiul al doilea, care a făgăduit că vine, dar n-a venit, simbolizează pe izraeliteni, care au promis ascultare şi nu s-au ţinut de cuvânt; mai închipuie pe sinedrişti şi pe farisei, care se ţineau drepţi, dar nu s-au pocăit şi nu s-au îndreptat nici la venirea Mesiei.

Onisifor: sf. credincios din Efes (II Timotei 4, 19). Alt Onisifor, martir († 290). Comem. la 9. XI.

Onofrei, Onufrei, Onufrie (gr. = călăreţi pe asin): sf. anahoret cuvios, a petrecut în rugăciune ca sihastru 60 de ani, fără să fi fost văzut de lume († 400). Comem. la 12. VI.

Onoruri publice la toate popoarele se făceau regilor şi beliducilor învingători întorşi din războaie, ca simboale de mulţumire şi de bucurie pentru biruinţa repurtată. Cu onoruri publice este primit şi Mântuitorul, la intrarea Sa în Ierusalim, cu osanale, cu ramuri verzi şi cu veşminte aşternute în cale ca unui învingător asupra morţii.

O. ω N. (gr. = cel ce este, cel veşnic) sunt iniţialele înscrise în nimbul sau în jurul nimbului, care înconjură, în icoane, capul lui Dumnezeu şi al lui Iisus Hristos, ca Fiul lui Dumnezeu. Simbolizează atotputernicia şi eternitatea lui Dumnezeu şi anume: litera *O* prin rotunjimea sa de cerc închis simbolizează nemărginirea, eternitatea; ω = omega înseamnă începutul şi sfârşitul şi, după cele trei trăsături ale sale, închipuie pe Sfânta Treime; *N* literă din trei linii

nedespărţite care, ţinându-se strânse deolaltă, nedezlegate, încă simbolizează pe Sfânta Treime, iar ca iniţială a cuvântului grec. *nika* = învingător simbolizează învingerea lui Hristos asupra morţii şi este una din literele monogramului (I. C. N. I.) ori (IC.XR. NI.KA = Iisus Hristos Nika) Mântuitorul, ce serveşte de sigil al pâinilor, al prescurilor de jertfă.

Opt, în simbolica creştină, obvine ca produsul lui 2 şi 4 (2×4=8). Avem opt glasuri de cântări fundamentale. A opta zi este octava (otdania, ieşirea) praznicelor mari. Biserica apuseană are 8 fericiri. Steaua magilor are opt colţuri. Crucea în cerc încă are opt colţuri, ca simbol al împărăţiei creştine în lume. Crucea cavalerilor maltensi are opt vârfuri. În asemănarea zilelor săptămânale, care sunt şapte şi cărora le urmează a opta zi ca un început de nou sabat, precum şi în analogia celei de a opta zi după Înviere, care se numeşte înnoirea învierii, numărul opt e simbolul înnoirii, al reînvierii şi al nemuririi. Numărul opt îl aflăm în arhitectura bisericii la temeliile în opt laturi (octogon) ale baptisteriilor, cu referire la a opta zi, când a fost tăierea împrejur a lui Iisus şi care a slujit ca tip al botezului.

Ora întâi *(hora prima)* este începutul zilei (la ora 6 dimineaţa după calcul nostru), când trebuie să aducem laudă lui Dumnezeu cu rugăciuni şi cu imnuri. Simbolizează darul şi jertfa aduse lui Dumnezeu, ce au să o facă la ivirea luminii zilei toate făpturile şi să-i ceară ajutorul sfânt. E aducere aminte de prinderea lui Iisus şi ducerea lui la Pilat şi Caiafa (Ioan 18, 28).

Ora a noua (3 ore d. a.), simbolizează momentul când Iisus şi-a dat sufletul în mâinile Tatălui şi deci a adus jertfă deplină pentru păcatele noastre (Matei 27, 46).

Ora a şasea (ora 12), aminteşte de patimile şi de înfricoşata răstignire a lui Iisus pe cruce. Simbolizează şi întunericul (Marcu 15, 33), ce s-a făcut la răstignirea Domnului. La ora 6 s-a urcat Petru pe acoperiş să se roage şi a primit descoperirea că toată lumea are să vină la mântuire (Faptele Apostolilor 10, 9).

Ora a treia (la noi 9 a.m.) se ţine cu rugăciuni întru amintirea unor momente însemnate din opera mântuirii. La ora 3 au ţinut iudeii sfatul împotriva lui Iisus; Vineri dimineaţa la ora 3 a rostit Pilat sentinţa morţii asupra lui Iisus (Marcu 15); la ora 3 s-a pogorât Duhul Sfânt peste Apostoli (Faptele Apostolilor 2, 15).

Orar *(stola):* veşmânt îngust şi lung de forma unei fâşii, cu care se încinge diaconul peste umărul stâng şi pe subsuoara dreaptă. Închipuie puterea diaconilor de a sluji preoţilor şi a ajuta la cele sfinte. Mai închipuie aripile îngerilor, precum şi diaconii se aseamănă îngerilor. Orarul are inscripţia: „sfânt, sfânt, sfânt", arătând că diaconii fac servicii ca şi îngerii în ceruri. Când diaconul ridică cu un deget capătul orarului, anunţă începerea rugăciunilor, iar când se încinge cruciş cu el, la Înălţarea sfântă, simbolizează că diaconul îşi acoperă slăbiciunile şi neputinţele omeneşti, spre a putea privi Sfânta Cuminecătură.

Orar dublu v. art. *Epitrahil.*

Orb: închipuie pe oamenii plini de răutate şi de păcate, adică pe cei orbi sufleteşte. Precum orbul nu pricepe frumuseţea culorilor, numai dacă i s-ar reda vederea, aşa şi oamenii orbi cu duhul nu cunosc pe Dumnezeu şi nu pricep frumuseţea fericirii sufleteşti, până nu li se deschid ochii spirituali. Orbul din Evanghelie (Ioan 9, 7) închipuie omenirea, care zăcuse în întuneric înainte de Hristos şi pe care Mântuitorul a scos-o din vechea orbire şi a dus-o la cunoştinţa adevărului, la lumina credinţei. *Tina,* ce a frământat-o Mântuitorul şi cu care a uns ochii orbului, închipuie darul dumnezeiesc al credinţei. Ea nu a dat vederea deplină, căci orbul a mai fost trimis să se spele în lacul Siloamului. Trimiterea aceasta simbolizează că credinţa singură nu ne poate mântui, ci mai sunt de lipsă faptele şi conlucrarea noastră. Siloamul dătător de lumină este sfânta biserică, la care ne mână şi azi Domnul; biserica are două scăldători, prin care ne luminăm, ne curăţim: botezul şi pocăinţa. Prin cea dintâi ne curăţim de păcatul strămoşesc şi ne luminăm, iar prin pocăinţă ne spălăm de păcate, de câte ori ne mărturisim şi ne cuminecăm. Sf. Augustin zice că pulberea ar însemna firea omenească, pământească a lui Iisus, iar scuipatul înseamnă natura suprafirească. Vindecarea cu amestecătura aceasta a servit spre a deştepta credinţa slabă a celui orb, care să simtă că Iisus a făcut ceva cu ochii lui. Amestecătura cu scuipat, şi nu cu apă, mai arată dumnezeirea lui Iisus care, precum a făcut pe om din ţărână, aşa poate să dea corpului ceea ce acesta nu ar avea (aici ochii); tradiţia crede că tina nu a căzut jos cu spălarea în Siloam, ci a rămas şi a servit spre zidirea ochilor, care fuseseră secaţi. *Orb pe orb a conduce* înseamnă că cel ce nu cunoaşte adevărul dumnezeiesc nu poate conduce pe altul la mântuire, ci vor pieri amândoi în păcate.

Ore *(ceasuri, horae):* rugăciuni şi ceremonii mai scurte, întru aducerea aminte de orele în care a pătimit Iisus. Orele închipuie treptele patimilor Mântuitorului. Sunt *ore liturgice* adică orele din zi şi noapte, rânduite pentru anumite servicii divine, şi *ore canonice* cu însemnătate şi rânduieli liturgice speciale (de ex. ora 6 simbolizează învierea din morţi). Timpul rugăciunilor de ore canonice se socoteşte după calculul oriental al Testamentului Vechi, care începea ziua cu ivirea dimineţii; adică ora 1 corespunde orei a şasea din calculul nostru, ora a 3-a e ora a noua la noi etc. Orele din parabola evanghelică (Matei 21) înseamnă epocile din istoria omenirii şi anume: ora I: epoca de la Adam până la Noe; ora III: de la Noe până la Avraam; ora IV: de la Avraam până la Moise; ora IX: de la Moise până la Hristos şi ora XI: de la Hristos până la sfârşitul lumii (I Ioan 2, 18). Orele acestea mai închipuie şi diferitele vârste ale omului: copilăria, tinereţea, bărbăţia, bătrâneţea şi sfârşitul vieţii, ora morţii.

Ore împărăteşti se numesc orele canonice, ce se săvârşesc în ajunul Botezului, Crăciunului şi în Vinerea Patimilor; numirea şi-o au de la împrejurarea că la serviciul lor luau parte şi împăraţii. Au aceeaşi însemnătate, ca şi celelalte ore canonice de rugăciune.

Orest: sf. martir († 300). Comem. la 10. XI.

Orga e inventată de sf. Cecilia şi introdusă în biserica apuseană în secolul VII. Sunetul ei mistic şi cutremurător închipuie glasul îngerilor şi tunetul cerului.

Ornate v. art. *Veşminte liturgice.*

Orologiul *(ceasul)* din turnul bisericii e simbolul judecăţii dumnezeieşti. Ne aminteşte de ora supremă a judecăţii eterne, în care ni se va cere seamă de lucrurile şi faptele din fiecare moment al vieţii. E un semn de avertizare la trecerea repede a timpului, ce nu se mai întoarce – arătătoarele nu se mai întorc îndărăt – şi la întrebuinţarea înţeleaptă a fiecărei clipite. Orologiul e şi un obiect trebuincios la biserică, deoarece în biserică toate serviciile se îndeplinesc la timpuri anumite şi la ore determinate; ne avertizează deci să lăudăm pe Domnul în toată vremea. Orologiul din turn aminteşte tuturora din înălţime, ca un memento de sus, că timpul trece, se rostogoleşte repede în veşnicie şi nu se mai întoarce; prin urmare cât de bine chibzuit avem să folosim acest timp spre a ne agonisi veşnicia cerească, care nu trece ca timpul, ci rămâne pentru totdeauna.

Orologiul de apă v. art. *Clepsidră.*

Orologiul de nisip e simbolul timpului şi al morţii. De obicei e înfăţişat în mâna ori pe capul scheletului ce închipuie moartea. Orologiul de nisip îl vedem adesea pe morminte ca ornamentaţie arhitectonică, ori înfăţişat ca icoană pe monumentele sepulcrale, spre a simboliza trecerea şi deşertăciunea vieţii. Nisipul e scurs în orologiu ca simbol al sfârşitului vieţii.

Ortrina v. art. *Utrenia.*

Ortul popii, a da înseamnă a muri. Ortul e a patra *(quart)* parte (cam 10 parale) dintr-o monedă veche. În credinţa poporului a rămas datina romană de a pune bani în mâna mortului spre a plăti pe luntraşul Charon, care trecea sufletele în lumea cealaltă. Poporul nostru încă pune un ort, o monedă în mâna dreaptă a mortului, ca să aibă cu ce plăti vămile văzduhului. Ortul popii se mai numeşte şi plata dată preotului pentru slujba înmormântării; de aici însemnarea figurată a expresiei.

Osana (evr. = Doamne mântuieşte) e o strigare de bucurie, întrebuinţată mai la toate popoarele la întâmpinarea regilor sau a altor bărbaţi viteji biruitori din război. E semn de stimă şi de mulţumire, de laudă şi de preamărire. La serviciile divine, cântarea ori exclamarea „osana" simbolizează şi ne aduce aminte de strigarea de bucurie, ce a făcut-o poporul evreu lui Iisus la intrarea lui în Ierusalim.

Osculum Domini se numeşte sărutarea cea din urmă, ce familialii o dau muribundului. Este chipul iubirii acelora şi pecetea pentru o viaţă viitoare în Domnul, spre care a năzuit muribundul şi pentru ajungerea căreia se roagă şi familialii.

Osculum pacis v. art. *Sărutarea sfântă.*

Ospăţ *(masă)* în Sfânta Scriptură e simbolul fericirii cereşti (Proverbe 9, 2; Amos 6, 4). Primirea călătorilor şi ospătarea lor era în Test. Vechi o datorie religioasă şi pioasă (Avraam ospătează pe cei 3 îngeri). Neinvitarea la ospăţ era simbolul pieririi (Matei 8, 12; Luca 13, 25). Ospăţul fiarelor e închipuit la Ezechiel 39, 4 ca o pedeapsă pentru răutatea evreilor. Ospăţul (Proverbe 9) înseamnă şi lucrarea înţelepciunii lui Dumnezeu în lume şi între oameni, cum e şi ospăţul de nuntă de la Matei 22. La ospăţ sunt chemaţi toţi oamenii, iar casa închipuie împărăţia lui Dumnezeu, adică biserica.

Oţetul este simbolul lumii nemulţumitoare şi lipsite de iubirea creştină. Lumea de obicei răsplăteşte binele cu rău, cum mărturiseşte şi adagiul că „Facerea de bine cu Recunoştinţa nu s-au întâlnit pe pământ". În cântările deniei din Joia patimilor, se arată minunat cum evreii au dat lui Iisus „în loc de apă oţet, în loc de mană, fiere...". Deoarece în vechimea creştină oţetul se pregătea numai din vin, la ocazii de înmormântare, în lipsa vinului se va fi sigilat sicriul şi numai cu oţet din vin. Şi azi se mai ţine în unele părţi (Banat) acest obicei, ce nu mai are îndreptăţire şi trebuie abandonat, fiindcă oţetul nu se mai face azi din vin.

Otilia (Odilia): sf. fecioară abatisă în Niedermünster († 720). Comem. la 13. XII.

Otrăţire (Botez de lipsă, Închinare). Dacă pruncul nou născut este în pericol de moarte, moaşa ori alt creştin are voie să boteze pruncul cu botezul forţat, adică să-l închine lui Dumnezeu, spre a nu rămâne în întunericul morţii şi în păcatul originar. Îl afundă în apă ori îl ţine către soare rostind cuvintele: „Botează-se N. în numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh". Dacă pruncul se însănătoşeşte, are să fie botezat în biserică, îndeplinindu-se numai celelalte ceremonii, afară de afundare. Îngăduirea acestui fel de botez simbolizează îndurarea nemărginită a lui Dumnezeu de a nu se pierde un suflet prin lipsa botezului deplin, iar afundarea în apă închipuie aceeaşi ca şi la botezul bisericesc.

Otto (germ. = proprietar): sfânt episcop în Bamberg şi apostolul Pomeraniei († 1139). Comem. la 2. VII.

Oul e simbolul corpului şi al sufletului omenesc. Precum puiul din ou nu poate cuprinde existenţa lumii până nu a ieşit de sub coajă, astfel şi omul până e în corp, al cărui simbol e coaja oului, nu poate cuprinde ce este adevărata fericire veşnică spre care trebuie să năzuiască. Precum din ou iese o viaţă nouă numai dacă e încălzit de cloşcă, tot aşa are omul lipsă de căldura Duhului Sfânt spre a se înălţa la viaţa spirituală. Oul simbolizează lumea, globul pământesc şi viaţa şi ca simbol era în mare cinste la toate popoarele. Însuşirile oului îşi referă simbolica şi la învierea corpurilor; precum în oul proaspăt nu vedem semnul păsării şi totuşi iese pui dintr-însul, aşa vor învia şi corpurile noastre, deşi în mormânt vedem numai ruină.

Oul de Paşti, care la iudei simboliza creaţiunea, în creştinism simbolizează creaţiunea nouă a omenirii prin Iisus Hristos. Oul de Paşti închipuie pe Iisus

în groapă. Coaja oului înseamnă piatra mormântului, pe care Mântuitorul a spart-o şi a înviat, precum pasărea sparge coaja oului şi iese la lumină. Culoarea roşie a oului de Paşti închipuie sângele Mântuitorului, vărsat pentru mântuirea lumii; celelalte culori simbolizează primăvara cu pământul înviorat şi înfrumseţat de flori. Oul a avut rol şi în sărbătorile de primăvară ale romanilor, care îl aduceau ca prinos zeilor (zeiţei Ostera). Ciocnirea cu ou roşu închipuie învierea lui Iisus, care, ca puiul prin ciocnirea găoacei, a ridicat piatra mormântului şi a înviat. Obiceiul de ciocnire şi dăruire de ou roşu la Paşti a rămas din era primară creştină; credincioşii la Paşti se sărutau frăţeşte, îşi dăruiau ou încondeiat cu cruci şi se întâmpinau cu salutarea de „Hristos a înviat" şi cu răspunsul de „Adevărat că a înviat"; astfel oul însemna sărutarea sfântă şi bucuria învierii. Cojile de la ouăle cu care se fac Paştile, poporul nostru le ţine de sfinţite, le aruncă pe apă curgătoare, ca să meargă să dea de ştire Blajinilor de sosirea Paştilor. Ouăle de Paşti sunt ascunse în cuib de iepure, care le păzeşte, fiindcă iepurele e simbolul morţii. Iepurele cu iuţimea sa închipuie moartea, iar oul simbolizează mormântul Domnului ascuns în grădina morţii. În jurul oului de Paşti s-au înfirat felurite legende, dintre care amintim aci câteva: Fariseii porunciseră ca pe drumul Golgotei poporul şi copiii să batjocorească pe Iisus, azvârlindu-i cu pietre şi ouă stricate; când să scoată însă ouăle de prin coşări, le văzură înroşite frumos şi nu le mai azvârliră. – Când jidovii chinuiau pe Domnul Hristos, Maica Sfântă a adus un coş de ouă, îmbiindu-le şi rugându-i să înceteze cu batjocurile şi chinurile; ei însă, cu atât mai tare îl chinuiau. Sfânta Maică aşeză coşul lângă cruce şi se porni pe plâns amarnic. Sângele din ranele Domnului scurs de pe cruce înroşi ouăle, iar Iisus zise prietenilor şi femeilor: „Faceţi ouă roşii întru amintirea răstignirii". În dimineaţa Învierii mironosiţele, pentru a scăpa de batjocurile pruncilor evreieşti, pe drumul către mormântul Domnului, au împărţit ouă roşii copiilor destrăbălaţi. – În dimineaţa Învierii nişte fete, mergând la piaţă, aduseră vorba despre minunea învierii. Una dintr-însele zicea că numai atunci va crede minunea, dacă i se vor înroşi ouăle din coşară. Când desfăcu la piaţă coşara, privi uimită cum se înroşiseră ouăle şi leşină de spaimă. Abia o putură trezi din leşin, stropind-o cu apă şi cu miresme de flori. Din această legendă derivă obiceiul de a se împărţi în unele biserici flori sfinţite la Paşti, iar în Lunea Paştilor tinerii colindă cu daruri de flori pe la fete, pe care le stropesc cu parfumuri, primind în schimb câte un ou roşu. Vestea minunii de înviere străbătu şi la masa de praznic a lui Pilat, unde unul din farisei îşi exprimă îndoiala şi zicea că va crede vestea numai dacă se vor înroşi ouăle de pe masă şi va cânta cocoşul fiert din blid. Nu sfârşi bine vorba şi ouăle se şi înroşiră, iar cocoşul, bătând din aripi, îi stropi pe toţi cu ciorbă, din pricina căreia ar fi rămas jidovii până azi cu pistrui pe obraz.

P

Pacea este Hristos, regele păcii, care vine să supună universul, nu cu arme, ci cu blândețea, după cum zice profetul Zaharia 9, 9: „iată regele tău vine blând pe asin", adică pe simbolul păcii, în centrul împărăției mesianice. Este de remarcat că în anul nașterii Domnului nu a fost nici un război în lume. Simboalele păcii sunt: curcubeul, care încopcie lumea și leagă cerul cu pământul, sărutarea sfântă; o mână care împărtășește binecuvântare; ramura de măslin; două ramuri de finic deasupra crucii.

Pacificale se numește crucifixul, ce-l întinde episcopului bisericii romanocatolice spre sărutare la intonarea „Pax tecum sit semper". Înseamnă binecuvântarea păcii, care să se reverse peste cler și peste credincioși prin darul lui Dumnezeu.

Paharul închipuie soartă (Psalmi 10, 6; Isaia 51, 22; Matei 26, 39), soartă rea, suferință, durere (Matei 26, 39). Paharul ca sortire se folosește conform unui obicei laic, nepotrivit și condamnabil, la sfințirea și așezarea crucii în vârful turnurilor bisericii. Întreprinzătorul edilitar, după așezarea crucii, de acolo din vârful ascuțit al turnului, închină și bea câte un pahar de vin în cinstea ctitorilor, sfințitorului și a credincioșilor, pe rând apoi aruncându-le jos ca un semn de sortire (dacă paharul se sparge, este semn de nenorocire pentru persoana căreia i se urase cu el).

Paharul comun *(de obște)*, cu vin, ce-l binecuvântă preotul la cununie și îl dă mirilor să guste de câte trei ori, înseamnă soarta comună a vieții lor conjugale, unirea lor într-un gând, o simțire și o lucrare; mai închipuie și datoria lor de a gusta împreună bucuriile și durerile vieții.

Paharul mântuirii = Sfânta Cuminecătură.

Paharul sfânt v. art. *Potir.*

Pahomie (gr. = cel tare, cel mare): sf., unul din întemeietorii monahismului († 348). Comem. la 15. V.

Paianjenul e simbolul răutăţii, al ranchiunei, fiindcă el e în contrast cu albina, suge numai otravă din toate. Ţesătura de păianjen închipuie faptele rele, de silnicie, lucrările de nelegiuire (Isaia 59, 5). Crucea, ce o poartă păianjenul în spate, se reduce la o legendă, după care odinioară păianjenul şi rinocerul căzuseră într-o prăpastie. Păianjenul credincios privea spre cer şi cerea mereu ajutorul lui Dumnezeu, în vreme ce rinocerul, necredincios, îl batjocorea pentru acest fapt. Credinţa păianjenului a răsplătit-o Dumnezeu prin darul de a-şi putea înfiripa şi a ţese din corpul său o pânză, pe care să se urce şi să iasă din groapă şi i-a imprimat crucea credinţei în spate. Rinocerului necredincios i-a dat să aibă un corn în frunte, care să-l admonieze pururea şi să-i arate, ca şi un deget, că în cer sus este un Dumnezeu bun, ajutător.

Paiele sunt simbolul păcătoşilor (Matei 3, 12). Precum paiele netrebuincioase se ard, astfel vor fi aruncaţi şi cei păcătoşi în focul cel nestins (Luca 3, 17). Paiul în Sfânta Scriptură înseamnă un lucru de nimica, un gunoi („ce vezi paiul... în ochiul fratelui" Matei 7, 3); tot aşa şi în limbajul comun înseamnă o netrebnicie în referinţă cu fânul, când întrebăm de un rezultat („ce e? fân ori paie?"). Paiele mai simbolizează şi nerodire.

Paies, adică părul de lângă tâmple, ce se împreunează cu barba, era la evrei şi este şi azi oprit a se tăia (Levitic 19, 27), spre a se putea deosebi de păgâni, care sacrificau idolilor această parte a părului. Paiesul simbolizează deci un semn de distincţie, de deosebire, precum a rămas şi până azi la evreii habotnici.

Paladia (gr. = închinată zeiţei Palas): sfântă martiră împreună cu Meletie şi alţi 11 mii de martiri. Comem. la 24.V.

Paliu v. art. *Omofor.*

Palla: numirea latină a acoperământului sfântului potir.

Palmier *(finic)* e simbolul învingerii. Precum romanii primeau cu ramuri de finic pe beliducii şi împăraţii învingători, astfel au primit şi iudeii pe Iisus, pe biruitorul morţii, cu ramuri de palmier, semne de învingere, cu flori, chipurile virtuţilor lui Iisus şi cu ramuri de măslin, insigniile păcii, aduse toate de Mântuitorul şi sălăşluite pe pământ. În Sfânta Scriptură palmierul adesea e simbolul măririi, al frumuseţii, al norocului şi al soliditătii. Întrebuinţarea ramurilor de palmier la sărbătoarea Floriilor, care este la începutul primăverii, ne mai aminteşte de învingerea vegetaţiei noi asupra iernii, asupra morţii acesteia. Două rămurele de finic deasupra unei cruci, ori în jurul unui porumbel, înseamnă învingerea morţii prin cruce şi înstăpânirea păcii. Ramura de palmier este insigniul martirilor. În mâinile acestora precum şi în ale îngerilor închipuie biruinţa asupra celor pământeşti. Ramura de finic în tovărăşia păsării Fenix simbolizează învingerea asupra păcatului şi asupra morţii.

Pământul e simbolul sufletului. Precum acela cere lucrare ca să producă

roade, aşa trebuie lucrat şi sufletul, ca să rodească fapte bune. Pământul e şi simbolul omului, care este făcut din pământ şi în pământ se va întoarce (Geneza 2, 7; 3, 19). Pumnul de pământ sau de ţărână ce le aruncă creştinii în groapa mortului simbolizează credinţa în învierea cea de apoi, e semn de iubire şi e o aducere aminte de datoria creştinească de a îngropa pe cei morţi. În Sfânta Scriptură şi în iconografie pământul e aşternut picioarelor lui Iisus (Isaia 66, 1).

Pamfil: sfânt, preot şi martir, scriitor bisericesc în Cesareea, unde a format o mare bibliotecă de cărţi bisericeşti († 308). Comem. la 16. II.

Panaghia e o iconiţă cu chipul Născătoarei de Dumnezeu. Ridicarea şi clătinarea panaghiei, însoţite de cântarea „Cu sfinţii odihneşte...", înseamnă ridicarea rugăciunii de cerere pentru îndurarea lui Dumnezeu întru uşurarea şi iertarea păcatelor celui răposat.

Panaghia (gr. = cea mai sfântă) se numeşte artosul, adică părticica scoasă în formă de triunghi din prescura a doua la proscomidie în onoarea Sfintei Fecioare. E simbolul venerării Sfintei Născătoare de Dumnezeu, care ea însăşi e supranumită: panaghia.

Panaghiu *(engolpion)* este o iconiţă mică, în forma şi de mărimea unui ban, făcut din email, argint ori din aur şi având chipul lui Dumnezeu Tatăl, al Mântuitorului ori al Sfintei Fecioare. Episcopul îl poartă pe piept în semn de aducere aminte de datoriile sale de a preamări necontenit pe Dumnezeu cel sfânt (grec. = *panaghios*), de a avea pe Hristos în inima sa şi de a cere ajutorul Preasfintei Născătoare pentru sine şi pentru credincioşi.

Panahida *(parastas mic)*, numită şi serviciu dumnezeiesc de noapte, e o rânduială bisericească mai scurtă decât parastasul şi se face la pomenirea morţilor. La panahidă de obicei se sfinţeşte colivă, pâine, colac şi lumini, ce se dau apoi de pomană. Are simbolica parastasului.

Pancratiu (gr. = stăpânitor a toate). Sfânt martir în Roma sub Diocleţian. A suferit martiriu în vârstă de 14 ani. E patronul copiilor şi este unul dintre cei trei sfinţi de gheaţă († 340). Comem. la 12. V.

Pâinea, ca principalul aliment pentru susţinerea vieţii corporale şi cu deosebire pâinea Sfintei Euharistii, e simbolul vieţii veşnice (Ioan 6, 32). Pâinea se binecuvântă de biserică şi ca dar de sacrificiu la litie, la parastas, la Paşti etc. Iisus se numeşte pe sine pâinea vieţii, căci în Sfânta Euharistie pâinea se preface în corpul Domnului Hristos. Melchisedec aduce jertfă de pâine şi vin ca tip al Sfintei Euharistii. Pâinea mai e simbolul vieţii veşnice a corpului, căci treieratul, seceratul şi măcinatul înseamnă greutăţile pământeşti şi moartea. – În credinţa poporului pâinea e sfântă, e „faţa lui Dumnezeu" şi e în mare cinste. Creştinul nu începe pâinea, până nu face cu cuţitul de trei ori semnul crucii pe faţa ei (v. art. *Crucea*).

Pâinea (colacul de Paşti, prescurele, colacii morţilor) o binecuvântă biserica

întru aducerea aminte de minunile dumnezeieşti cu înmulţirea pâinilor şi spre a simboliza bunătatea pâinii cereşti în Sfânta Euharistie.

Pâinea durerii se numea la evrei ospăţul sau pomana, ce se oferea de către familiali îndată după înmormântare petrecătorilor şi jeluitorilor mortului. A fost simbolul jalei şi al durerii adânci.

Pâinea şi sarea, ce se oferă Domnitorului ţării, când cercetează, descinde ori intră triumfal într-un oraş, sat, sau în o parte a ţării, închipuie onoarea ce i se dă ca unui Domnitor şi este semn de ospitalitate şi de bună primire. Pâinea e cel mai de seamă element prin care se susţine viaţa, iar sarea este element de conservare contra putrefacţiei şi e simbolul înţelepciunii. Oferirea pâinii şi a sării simbolizează deci dorinţa ca Stăpânitorul să se îngrijească de bunăstarea vieţii materiale şi morale a ţării, să fie sarea pământului plin de înţelepciune şi conservator al tuturor tradiţiilor naţionale. Datina a rămas din cultul romanilor, care aduceau lui Jupiter, împăratul zeilor, ca sacrificii, pâine, sare şi tămâie. Pâine şi sare se aşază pe masă la sfinţirea caselor noi; preotul le binecuvintează cu rugăciunea către Dumnezeu spre a da putere şi îmbelşugare de roade credincioşilor şi spre a-i întări întru viaţă nestricăcioasă.

Pâinea vieţii simbolizează pe Iisus Hristos, care însuşi s-a numit pe sine astfel: „Eu sunt pâinea vieţii..." (Ioan 6, 35). Pâinea vieţii se numeşte şi Sfânta Cuminecătură, constituind corpul şi sângele Domnului.

Pâinea şi vinul, ca principale mijloace de trai, sunt simbolul faptelor bune. Evreii aduceau sub chipul jertfelor nesângeroase pâine şi vin, care simbolizau o inimă curată şi hrană spirituală.

Pantelie, Panteleon, Pantelemon (gr. = cel ce face din toate milostenie). Sf. Pantelemon: vindecător fără de arginţi şi martir. Medicii îl ţin ca patron al lor, precum îl au şi pe sf. Luca. († 305). Comem. la 27. VII.

Pantocrator se numeşte icoana din vârful iconostasului ori a cupolei, reprezentând pe Iisus ca Arhiereu, ori ca Împărat. E simbolul atotputerniciei lui Dumnezeu, căci prin Iisus ca Arhiereu s-a mântuit lumea şi tot printr-însul, ca Împărat, se conduc creştinii la viaţă veşnică.

Pantofii ce-i îmbracă episcopii bisericii romano-catolice la serviciile divine sunt semne distinctive ale autorităţii mai înalte, aduc aminte de sandalele Apostolilor şi cu crucile de pe ei simbolizează datoria şi stăruinţa, ce trebuie să o aibă episcopii în predicarea cuvântului dumnezeiesc. Mai sunt şi un insigniu, prin care credincioşii sunt avertizaţi să cunoască şi să preţuiască pe acele persoane ierarhice, care au fost trimise (= au încălţat sandale) cu scopul de a le propovădui cuvântul sfânt al evangheliei.

Pânza de in, ce se întrebuinţează la confecţionarea acoperămintelor prestolului, simbolizează greutăţile lumeşti ale credincioşilor, ale aleşilor lui Dumnezeu, fiindcă la confecţionarea pânzei se cere multă muncă, lucrare. Acoperămin-

tele închipuie pe credincioşii bisericii care, ca nişte veşminte sfinte, înconjură pe Domnul, simbolizat prin sfânta masă.

Paos (gr. = înrudit) se numeşte vinul ce se întrebuinţează la sigilarea sicriului (v. *art.*), apoi vinul ce se aruncă în groapă peste sicriu şi cel ce se dă la pomană. Paosul simbolizează sângele Domnului Hristos, precum pâinea închipuie corpul Domnului. Precum în Sfânta Euharistie toţi ne împărtăşim ca membri ai bisericii cu corpul şi sângele Domnului, astfel gustând din pâine şi din paos toţi cei ce petrecem mortul închipuim prin aceasta legătura noastră întinsă cu cei morţi, cu care formăm o familie în lumea sufletelor, răscumpărată de Iisus Hristos prin sângele său pe cruce. Această legătură şi comuniune se manifestă şi prin ridicarea paosului şi a pâinii la panahidă şi la parastas.

Papa *(pontifice, episcop, patriarh)* din Roma, după credinţa bisericii apusene, e urmaşul sf. ap. Petru, este capul văzut al bisericii şi cea mai mare (infailibil) autoritate în materie de religie şi morală. La alegerea sa, Papa primeşte un nume nou spre a simboliza că începe o viaţă nouă, o viaţă de sfânt. Numai numele de Petru nu l-a luat până acum nici un pontifice, ţinându-se în tradiţie că cu Petru II are să se sfârşească şirul papilor. Insigniile papei sunt: 1) tronul papal, tronul apostolic, scaunul sfânt; 2) inelul pontifical *(anulus piscatoris);* 3) tiara; 4) crucea cu trei braţe în vârful toiagului pastoral; 5) reverenda albă de mătase; 6) mozeta purpurie; 7) pantofii cu cruci de aur şi cu moaşte. La întronizare cardinalul ceremoniar aprinde în faţa papei de trei ori câte o chită cu câlţi ori de paie şi, arătând spre fum, rosteşte de fiecare dată: *Sanctissime, sic transit gloria mundi* (= aşa trece mărirea lumii), prin care îl avertizează la smerenie şi la marea răspundere ce o are cu conducerea bisericii.

Păpuşoiul (cucuruzul) îl aflăm zugrăvit în pictura unor biserici. Înseamnă darul lui Dumnezeu revărsat prin plante şi prin rodurile lor. Aflându-se mai ales în bisericile româneşti (biserica Sf. Gheorghe Nou în Bucureşti), vrea să simbolizeze belşugul ce-l dă Dumnezeu pământului românesc prin acest soi de plantă.

Para de foc *(flacăra)* e simbolul patimilor, al ispitelor sufleteşti (Apocalipsa 19, 12) şi al tuturor răutăţilor. De aceea din gura şi din ochii diavolului, ai zmeilor, ai balaurilor ţâşneşte pară de foc. Para mai simbolizează şi puterea dumnezeiască. Dumnezeu e închipuit adesea cu ochi de pară; Duhul Sfânt se pogoară ca pară de foc. Dumnezeu se arată lui Moise în rug arzând, iar pe Sinai în fulgere. Îngerii încă sunt adesea înfăţişaţi ca pară după Psalmi 103, 5: „Cel ce face pe îngerii săi duhuri şi slugile sale pară de foc".

Paraclis (gr. *para ecclesia* = biserică alăturată) e un loc de închinăciune, cu o încăpere mai mică, un fel de capelă. Este zidită ori instalată afară de biserică (de ex. în o sală de învăţământ) sau este legată de biserică şi despărţită de celelalte părţi cu pereţi ori numai cu stachete cum ar fi sacristia la biserica romano-catolică, unde se ţin veşmintele

sacre şi se face botezul. Paraclisele publice sunt ca şi capelele, bisericuţe, în care, dacă sunt sfinţite de Arhiereu, se poate săvârşi liturghie (de ex. la mănăstiri, reşedinţe episcopeşti, morminţi) şi au acelaşi simbol ca biserica; în caz contrar se poate face numai agheasma şi prohodul. Paraclisele se sfinţesc numai prin agheasmă, cu însoţire de rugăciuni speciale.

Paradisul *(rai)* pământesc a fost tipul bisericii luptătoare şi a celei învingătoare. În paradisul bisericii luptătoare pomul vieţii îl constituie lemnul crucii, prin care Mântuitorul ne-a făcut părtaşi vieţii; tot pom al vieţii e şi Sfânta Euharistie, cu care ne hrănim sufletul spre viaţă veşnică. Râul paradisului a curs din coasta Mântuitorului prin cele 4 evanghelii spre cele 4 regiuni ale lumii. – În paradisul ceresc pomul vieţii e însuşi Mielul (Apocalipsa 22, 1–2; 2, 7 şi 7, 17). Pomul cunoştinţei binelui şi a răului nu mai există, căci timpul de probă a trecut. – Paradisul e simbolul sufletului curat, căruia Hristos (= pomul vieţii) îi dă viaţă, iar pomul ştiinţei e voinţa liberă, ce se supune lui Dumnezeu; cele 4 râuri ale raiului simbolizează cele 4 virtuţi cardinale. Raiul cu frumseţea lui e înfăţişat în Geneza 2, 8; este lăcaşul lui Dumnezeu, unde îl vom vedea faţă în faţă şi ne vom bucura de vederea Lui (I Corinteni 13, 12) şi unde sfânta Biserică, prin rugăciunile ei, cere să fie aşezate sufletele creştinilor („în loc unde nici plângere, nici strigăt, nici duere nu vor mai fi..." Apocalipsa 21, 4). În iconografie raiul e înfăţişat în chipul unei grădini înconjurate de ziduri, la a cărei poartă un înger învârteşte sabia de foc, iar la intrare străjuieşte sf. Petru. În mijlocul paradisului şade Maica lui Dumnezeu înconjurată de îngeri, la dreapta tâlharul penitent (Luca 23, 43), la stânga cele 5 fecioare înţelepte, iar la o parte stau Avraam şi Lazăr, cu mulţimea drepţilor împărţiţi în cete. Afară de rai şade Iisus la judecată, în mijlocul celor 12 Apostoli, iar lângă ei îngenunchează Adam şi Eva; neamurile aşteaptă rândul la judecată, iar deoparte lângă zid stau triste cele 5 fecioare neînţelepte.

Paramanul (paramandul): un veşmânt în patru colţuri, cu sforicele, ce-l poartă călugării pe spate. Simbolizează jugul monahal. Crucea, trestia şi sulița cusute pe el simbolizează că monahul are să poarte crucea Domnului şi să urmeze patimilor lui Hristos.

Paramente = veşminte liturgice şi veşminte sacre.

Paraschiva: sf. cuvioasă din Tracia, făcătoare de minuni. Moaştele ei se află la sfânta Mitropolie din Iaşi († 1050). Comem. la 14. X.

Parastas (gr. = a veni în ajutor), *Panahida mare, Requiem* este o rugăciune de mijlocire pentru sufletul celui mort. În unele biserici se aduce la parastas pom, colivă, paos, pâine şi grâu spre sfinţire. Pomul simbolizează paradisul, precum şi pomul cunoştinţei binelui şi a răului din rai, prin gustarea căruia a intrat moartea în lume; iar rugăciunile parastasului închipuie dorinţa ca răposatul să ajungă din nou în acel rai, cu ajutorul lui Dumnezeu.

Păresimi v. art. *Postul Mare.*

Partenie (gr. = fecioresc): sf. episcop în Lampsac, făcător de minuni († 340). Comem. la 7. II.

Părticelele *(accidenţe euharistice)* ce le scoate preotul la proscomidie din patru prescuri (adică afară de cea din care se scoate agnetul) simbolizează legătura tainică dintre Hristos şi sfinţii Săi, precum şi credinţa că sfinţii, prin viaţa lor pioasă şi plină de virtuţi, înrâuresc asupra noastră şi mijlocesc pentru noi. Părticelele nu se prefac în corpul Domnului ca agnetul, ci numai se sfinţesc, sfinţind pe cei pentru care se aduc şi pe cei ce gustă dintr-însele. Părticica în onoarea Născătoarei, scoasă în formă de triunghi din prescura a doua şi care se aşază de-a dreapta agnetului, înseamnă demnitatea de a fi aproape de Fiul ei. Cele nouă părticele din prescura a treia închipuie pe sfinţii preamăriţi în ceruri, precum şi cele nouă cete îngereşti şi se aşază la stânga agnetului, însemnând că aceştia s-au învrednicit a sta în apropierea lui Dumnezeu. Cele scoase din a patra pentru cei vii şi din a cincea pentru cei morţi simbolizează biserica luptătoare şi triumfătoare, sub conducerea unuia şi aceluiaşi cap, a lui Iisus Hristos.

Părul era la evrei semnul unui dar dumnezeiesc, al unui ornament şi semn distinctiv bărbătesc. De aceea tunderea părului era oprită; bărbaţii puteau doar numai să-l reteze puţin cu excepţia celui de la tâmple, numit paies, fiindcă păgânii aveau obiceiul să sacrifice idolilor acest păr de la tâmple. Părul despletit e simbolul jalei şi al pocăinţei; a fost obicei în Test. Vechi, şi se mai ţine şi la noi în unele părţi, că femeile îşi lasă părul despletit pe spate când moare cineva din casă sau o rudă apropiată. Magdalena a şters cu părul său picioarele Mântuitorului, în semn de pocăinţă. Purtarea de grijă a lui Dumnezeu e aşa de mare, că cunoaşte şi lucrurile ce nu se pot număra („şi perii din cap vă sunt număraţi" Matei 10, 30). Apostolii se înfăţişează în pictura bisericească cu păr bogat spre a închipui viaţa lor dedicată întru servirea lui Dumnezeu, ca un fel de nazireat desăvârşit, căci Nazireii nu-şi tundeau părul (Numeri 6, 5). Părul, ca ornament femeiesc, este simbolul păcătuirii. Icoanele ce reprezintă pe Eva în rai, ne-o arată cu un păr atât de bogat, încât îşi acoperea goliciunea, ca semn de recunoaştere a păcatului. Apostolul opreşte pe femeie să se prezinte cu capul descoperit în biserică, fiindcă părul este mijloc de ispitire şi, deci, simbol al păcătuirii. Părul lung ce acoperă întreg corpul este insigniul sf. Maria Magdalena şi al sf. Maria Egipteanca, care au fost cele mai mari desfrânate şi s-au îndreptat prin pocăinţă.

Paruzia (gr. = ce se face neîncetat) se numeşte pomenirea morţilor la toate liturghiile de peste an. Are aceeaşi simbolică, ce o are parastasul.

Pasca (*pessah* evr. = trecere, cruţare) se numeşte sărbătoarea Paştilor şi mielul pascal la evrei. Simbolizează scăparea evreilor întâi născuţi în noaptea ieşirii din Egipt, când fiecare familie izraeliteană avea să taie un miel şi să ungă cu sânge uşorii casei, ca să fie cruţaţi de

moarte copiii evreilor. Junghierea mielului de Paşti închipuie împăcarea cu Dumnezeu. Mâncarea mielului la ospăţul pascal însemna alegerea lor de popor ales; nu se frângea os din miel, închipuind unitatea poporului evreiesc. La ospăţ mâncau şi ierburi amare, care simbolizau greutăţile robiei egiptene; în loc de pâine se consuma azimă în semn de curăţie sufletească, fiindcă aluatul dospit era simbolul imoralităţii şi ca aducere aminte de graba cu care au ieşit din Egipt, nemaiavând timp pentru dospirea pâinii. Mâncau stând în picioare, încinşi, cu toiagul în mână, gata de plecare, închipuind graba cu care au ieşit izraelitenii noaptea din Egipt. Ospăţul pascal al evreilor este tipul Sfintei Euharistii, care ne uneşte pe toţi creştinii. Slobozirea la Paşti a unui delincvent din închisoare simboliza la evrei eliberarea din robia egipteană.

Pască se numeşte anafura, ce se împarte credincioşilor în ziua de Paşti, precum şi colacul de Paşti, tot cu aceeaşi simbolică.

Pasca se numeşte o cocă, o pogace rotundă ori patrulateră, ce o face fiecare casă creştină întru cinstea Învierii Domnului. Deasupra are o cruce, tot din aluat, simbolizând crucea Domnului. Se sfinţeşte în ziua de Paşti prin rugăciuni prescrise, tămâiere şi stropire cu agheasmă de către preot. Pasca simbolizează pâinea, ce a binecuvântat-o Domnul Hristos la cina cea de taină, precum şi pâinea binecuvântată la Emaus (Luca 24, 30), din care a gustat însuşi cu învăţăceii Săi. Rotunjimea ei înseamnă scutecele, iar forma patrunghiulară închipuie mormântul Domnului. Din pasca sfinţită toţi cei din casă gustă câte puţin, ca şi din celelalte bucate sfinţite în aceeaşi zi, iar restul se păstrează de leac pentru vitele bolnave. Crucea de pe pască este apărătoare contra grindinei, făcându-se cu ea semnul crucii la tunete, la grindină şi la viforniţe.

Păsările sunt simbolul sufletului. În legendele creştine sufletul martirilor şi al sfinţilor e personificat cu o pasăre, de obicei cu porumbelul. După iuţimea zborului lor închipuie şi pe îngeri, care încă sunt înfăţişaţi cu aripi. Păsările mai sunt şi simbolul iscusinţei şi al înţelepciunii, al rânduielii şi al împlinirii datorinţelor (Ieremia 8, 7); îşi construiesc cuiburile cu măiestrie deosebită, iar cele călătoare îşi fac drumul fără busolă şi tot la acelaşi soroc şi sunt un îndemn pentru creştini de a-şi împlini şi ei datoriile creştineşti cu toată acurateţea. Mai sunt apoi simbolul iubirii şi al providenţei dumnezeieşti; Dumnezeu poartă grijă şi de pasărea cea mai mică (Matei 6, 26); în acest sens ele sunt şi chipul săracilor şi al neputincioşilor, care stau sub ocrotirea providenţei (Matei 10, 29; Iov 12, 7; Psalmi 83, 3). În parabola mustarului păsările închipuie pe credincioşi, iar păsările răpitoare din parabola semănătorului simbolizează pe diavoli.

Passiflora v. art. *Floarea suferinţei.*

Paştile mici v. art. *Antipasca.*

Pastorale *(pedum):* toiagul arhieresc în biserica apuseană. La un capăt e îndoit ca şi cârja păstorilor de oi, simbolizând că episcopul e păstorul cel bun al oilor

credincioase şi, dacă s-a rătăcit careva, să o caute, să o prindă cu uşurinţă şi să o aducă iarăşi în staul.

Păstorii din Betleem sunt simbolul creştinului hotărât de a vedea pe Iisus şi a-i urma. Ei au alergat cu bucurie şi cu dorinţă fierbinte să caute şi să-L vadă pe Hristos; au zis „să mergem" (Luca 2, 15) şi au şi plecat îndată, îndemn de a căuta şi noi pe Iisus cu inimă doritoare şi hotărâţi a ne apropia de Dânsul.

Păstorul e simbolul preoţimii, care poartă grijă de turma credincioasă. În Test. Vechi păstorii erau în mare cinste; David, din păstor, devine rege. Regii şi dregătorii la toate popoarele orientale se numeau păstori; tot aşa se numeau profeţii; Dumnezeu şi Iisus Hristos ca Mesia sunt păstorii cei buni (Ezechiel 34, 23; 37, 24; Ioan 10, 11). Mântuitorul caută sufletele pierdute şi le aduce la Tatăl (Isaia 40, 11; Luca 15, 5). Icoane din catacombe îl înfăţişează pe Iisus ca păstor tânăr, cu haine scurte şi cu o oaie în spate. Păstori se numeau în timpurile primare creştine şi se numesc şi azi preoţii şi învăţătorii bisericii (Efeseni 4, 11). Iisus trimite pe Apostoli să păstorească, când îi zice lui Petru „paşte oile mele".

Patena v. art. *Discul.*

Paterița v. art. *Toiagul, Cârja arhierească.*

Patric, Patriciu (lat. = părintesc): sf. martir în Bitinia († 363). Comem. la 19. V. Alt Patric, episcopul Prusiei. Comem. la 28. IV.

Patricia (lat. = închinată patriei sale): sf. martiră în Nicomidia sub Diocleţian († 304). Comem. la 13. III.

Patron *(hram)* se numeşte sfântul, pe care şi-l alege comunitatea bisericească şi sub a cărui ocrotire se pune biserica cu ocazia sfinţirii sale. Această alegere simbolizează îndemnul către creştini de a urma vieţii acelui sfânt, ca să fie vrednici de ajutorul şi de mijlocirea lui către Dumnezeu, atât în folosul singuraticilor cât şi al comunităţii întregi. La fiecare aniversare a zilei (numită hram, rugă, nedeie) patronului se serbează cu pietate şi cu bucurie reînnoirea bisericii, adică reînnoirea sfinţirii ei, după exemplul poporului evreiesc, care la sfinţirea templului a ţinut serbare de 14 zile (I Regi 8). În ziua hramului se înconjoară biserica cu procesiune, se stropeşte cu agheasmă ca o aducere aminte de actul târnosirii ei. Patron au şi oraşele, ţările, familiile, singuraticii creştini şi diferitele bresle. La ziua patronului familia ţine *praznic,* pomană întru amintirea morţilor familiei şi cu rugăciuni către patronul casei.

Patru e număr pământesc, ce-l întâlnim în toate referinţele de viaţă şi de lucrare omenească. Anul are patru anotimpuri; ziua are patru împărţiri; dimineaţa, amiaza, seara, noaptea; lumea are patru regiuni (răsărit...); viaţa omului are patru trepte (copilăria, tinereţea, bărbăţia şi bătrâneţea). Patru e fundamentul în socotire. Patru e simbolul lumii după întinderea celor patru regiuni cardinale. Pătratul închipuie lumea ca scaun al picioarelor lui Dumnezeu. În Test. Vechi obvine ca numărul armoniei şi al depli-

nătăţii: Sfânta Sfintelor era în forma cubului, sfânta reprezenta 2 cuburi, iar pridvorul era alcătuit din două pătrate; patrulaterale au fost altarele, chivotul, mesele pe patru cercuri; cele 4 cornuri ale altarelor simbolizau deplinătatea graţiei lui Dumnezeu; obiectele sfinte erau din 4 feluri de metale; perdelele, veşmintele, aveau patru culori; tămâia consta din 4 ingrediente, ca exprimare a celor patru condiţii ale rugăciunii. Vechiul Test. a avut patru profeţi mari; din rai ieşeau patru râuri. În Test. Nou sunt patru evanghelişti, care au propovăduit în cele patru părţi ale lumii. Crucea are 4 părţi. Biserica are patru criterii (una, sfântă, sobornicească, apostolică); sunt patru păcate mortale, 4 strigătoare la cer şi patru virtuţi morale; avem patru părinţi bisericeşti, care stau ca patru râuri ale raiului la picioarele Mântuitorului. Patru sunt lucrurile din urmă ale omului (moartea, judecata, iadul, raiul); la sfârşitul lumii îngerii vor aduna pe oameni din cele 4 vânturi la judecata universală.

Patrusprezece e număr biblic, compus din produsul numerelor sfinte: 7 şi 2 (7×2=14). În genealogia lui Iisus 14 obvine la enumerarea neamurilor, care se împart după cele trei epoci istorice şi anume: teocraţia, regatul (de la David) şi preoţia (de la reîntoarcerea din robie). Numărul 14 din fiecare epocă e număr sfânt socotit ca adaosul lui 7 cu 7, după care cu Iisus începe al 7-lea 7, ca plinirea legii (Daniel 9, 25).

Patruzeci e număr biblic cu referire la păcat şi la pedeapsă, la căinţă şi la darurile lui Dumnezeu. La potop 40 de zile şi 40 de nopţi; solii izraelitenilor stau în ţara făgăduinţei 40 de zile; izraelitenii pribegesc 40 de ani în pustie; ninivitenii fac penitenţă în 40 de zile; Iisus petrece cu învăţăceii săi 40 de zile după înviere. Moise, Ilie, Iisus postesc câte 40 de zile înainte de începerea misiunii. În legătură cu postul de 40 de zile, numărul patruzeci e simbolul vieţii omeneşti. Postul e ca o jertfă a vieţii pământeşti, ca o zeciuială din cele 365 de zile ale anului şi viaţa omului numai prin pocăinţă şi post se conduce spre viaţă veşnică.

Patruzeci de zile după naştere v. art. *Îmbisericire.*

Paul (lat. = cel mic) v. art. *Pavel.*

Paula, Paulina (lat. = cea mică): sf. cuvioasă, a trăit singură 20 de ani într-un schit lângă Betleem († 404). Comêm. la 26. I.

Păunul e simbolul mândriei, al sumeţiei, al frumseţii şi al încrederii de sine. Ca simbol a nemuririi îl aflăm adesea pe morminte, în urma credinţei după care carnea păunului nu ar putrezi niciodată. În acest înţeles, păunul este şi icoana învierii corpurilor. În vechime a fost consacrat zeiţei Iuno şi a fost emblema împărăteselor stimate ca zeiţe.

Pavăza v. art. *Scutul.*

Pavecerniţa v. art. *Dupăcinare.*

Pavel (gr. şi lat. *(paulus)* = mic, neînsemnat), cu atributul *apostolul neamurilor,* reprezintă creştinismul lumii

întregi. Este adesea înfățișat pe icoane cu ap. Petru, cu care laolaltă a lucrat la întemeierea noii împărății, Pavel de-a dreapta, fiindcă el binevestește pe Hristos cel înviat și biruitor asupra lumii, Petru de-a stânga, pentru că el a propovăduit pe Hristos ca om pământean. Insigniile sfântului Pavel sunt: a) un condei, ca dovadă că el a scris cele 14 epistole; b) cartea ținută în mâna stângă, care înseamnă cuvântul lui Dumnezeu vestit de el cu atâta îndemânare, precum și colecția scrierilor sale; c) sabia în mâna dreaptă, care simbolizează puterea predicii sale și este totodată și insigniul martiriului său, fiind adică decapitat. Spre dovedirea sfințeniei apostolești, tradiția susține că la străpungerea cu sabia a grumazului său ar fi curs lapte în loc de sânge. Adesea e închipuit cu două săbii, spre a simboliza moartea sa și puterea lui de înaltă gândire. Are lângă dânsul un miel și un lup, acesta din urmă referit la starea lui de dinainte de convertire, iar mielul la starea lui de apostol al păcii după încreștinare. Vasul, ce-l vedem adesea în icoanele sfântului, este insigniul referitor la cuvintele de „vas al alegerii", a fost chemat adică la apostolie să fie vas al Duhului. O stea pe capul sfântului Pavel arată că el a fost „lumina lumii" (Matei 5, 14); († 69). Comem. la 29. VI.

Pecetluirea gropii v. art. *Sigilarea.*

Pecetluirea mormântului v. art. *Sigilarea mormântului.*

Pecetluirea sicriului v. art. *Sigilarea sicriului.*

Pectoral *(engolpion* evr. *choșen):* veșmânt arhieresc în Test. Vechi, făcut dintr-o pânză dublă pătrată, în care se păstrau sorțile sfinte și care era legată de efod. Simboliza că Arhiereul este cel dintâi judecător al poporului. Se purta pe piept, adică la inimă, închipuind locul judecății și spre a însemna că Arhiereul să aibă totdeauna la inimă soarta poporului și să-și aducă aminte de el necontenit. Cele 12 nestemate de pe fața pectoralului închipuiau cele 12 seminții, conduse de Arhiereu.

Pedum v. art. *Pastorale.*

Pelaghia (gr. = închinată zeului mărilor): sf. fecioară și cuvioasă martiră în Antiohia Siriei († 305). Comem. la 8. X.

Pelicanul din icoanele și de pe ornamentațiile bisericești închipuie patimile Domnului și moartea Lui pe cruce pentru mântuirea lumii. După tradiție, femela pelicanului într-atât își iubește puii, încât îi ucide în dezmierdări; bărbatul pelican apoi își sfâșie îndată pieptul, își varsă sângele pe ei și îi învie. Astfel și Domnul Hristos ne-a dat învierea prin sângele Său și prin coasta Sa sfâșiată, împunsă. Se mai spune despre pelican că, dacă nu găsește merinde pentru pui, își sfâșie pieptul cu ciocul și îi hrănește cu sângele său, scăpându-i de la moarte. Așa a făcut și Mântuitorul; s-a lăsat împuns cu sulița în piept și sângele Său ne-a scăpat de moartea veșnică (Psalmi 101, 6).

Penița de miruit (mirnița): obiect sfințit, simbolizează suflarea Duhului Sfânt.

Penitența v. art. *Pocăința.*

Pentalfa, sau **pentagrama,** se numeşte o figură cabalistică, compusă din 5 triunghiuri sau din cinci *A.* La păgâni a servit ca talisman şi ca mijloc de stricat farmecele. Din credința veche păgână a trecut şi în credința deşartă a creştinilor. Prin evul mediu se folosea spre conjurarea spiritelor rele; desemnată pe pragurile uşilor, se credea să fie apărătoare contra vrăjilor.

Pentagrama v. art. *Pentalfa.*

Pentecosta v. art. *Pogorârea Duhului Sfânt.*

Perdeaua *(catapeteasma, dveră)* de la uşile împărăteşti ale altarului, în vechime, până ce bisericile nu avuseră iconostas, acoperea spațiul prestolului, ca să nu poată privi catehumenii şi alți nevrednici plinirea celor sfinte. Tot această însemnătate o are şi astăzi față de păgâni şi eretici, care s-ar afla în biserică. Perdeaua mai serveşte spre a indica momentele mai însemnate ale serviciilor, prin închiderea şi deschiderea ei. Când se deschide, perdeaua închipuie redeschiderea cerului şi a raiului prin moartea lui Iisus, iar când se închide înseamnă încuierea cerului şi a raiului din cauza păcătuirii lui Adam şi a omenirii, ori mai poate simboliza şi un alt moment însemnat din actul mântuirii, cum se va vedea mai jos. La începutul serviciilor divine perdeaua se deschide, fără însă a se deschide şi uşile, spre a semnala începutul slujbei. La Vecernie şi la Utrenie se deschide la început şi nu se mai închide până la sfârşit, fiindcă aceste servicii nu prezintă acte de mare importanță liturgică. În unele biserici se închide perdeaua la rostirea ecteniei „Câți sunteți chemați...", ca o amintire de timpurile când, la această rostire, uşierii bisericii închideau uşile despărțitoare dintre credincioşi şi catehumeni, după ce aceştia s-au retras la locul lor în pronaos. Se deschide apoi imediat înainte de Heruvic, spre a însemna că Mântuitorul pleacă de bunăvoie spre patimă. Închiderea ei după Heruvic, adică după intrarea cea mare, simbolizează nestatornicia poporului iudeu, care la intrarea lui Iisus în Ierusalim (închipuită prin intrarea cea mică) l-a primit cu osanale, iar acum l-a răstignit, răstignirea fiind închipuită prin intrarea cea mare. E totodată şi o avertizare, ca noi creştinii să fim statonici în credință. Închiderea după Heruvic mai înseamnă pecetluirea mormântului Domnului şi pe păstorii care au străjuit mormântul, fiindcă punerea darurilor sfinte pe prestol simbolizează aşezarea în mormânt a Domnului Hristos. Deschiderea perdelei la rostirea „Uşile...", înainte de Credeu, înseamnă deschiderea mormântului şi învierea Domnului, prin care s-au pecetluit învățăturile Sfintei Scripturi, în temeiul cărora s-a alcătuit norma noastră de credință creştinească, adică simbolul credinței. Ne mai aduce aminte că acum toți credincioşii sunt învredniciți să asculte simbolul credinței față de cei nechemați, care în vechime, la rostirea „Uşile", au trebuit să iasă afară şi să li se închidă uşile bisericii. Această deschidere mai simbolizează şi deschiderea uşilor minții şi ale inimii, spre a primi dogmele propuse în Simbolul credinței. Se închide apoi la Canonul Sfintei

Euharistii („Ale Tale..."), însemnând că acum este momentul mistic al plinirii *(epicleza)* darurilor în corpul şi sângele Domnului, la care nu poate privi oricine. La Imnul Născătoarei („Cuvine-se...") se deschide din nou spre a însemna că prin naşterea Mântuitorului din preasfânta Fecioară, pe care o lăudăm la toate serviciile divine, ni s-a deschis cerul şi ni s-a plinit mântuirea. Stă deschisă până la sfârşitul sfintei liturghii, când se închide spre semn de încheierea slujbei dumnezeieşti. În unele biserici se mai închide la „Să luăm aminte sfintele..." şi stă închisă la actul cuminecării preotului liturghisitor, în vreme ce se cântă chinonicul, spre a închipui momentul mare al împărtăşirii. Perdeaua este antitipul catapetesmei templului iudaic, care închidea Sfânta Sfintelor şi care s-a rupt în două la moartea Domnului, simbolizând că legea veche a luat sfârşit şi începe o nouă lege, legea darului. De aici perdeaua poartă şi numirea de catapeteasmă, iar după însemnătatea închiderii şi deschiderii are numirea de uşă (slavon.: *dveră*).

Peregrinajul simbolizează pietatea adâncă faţă de locurile sfinte, unde a trăit şi unde a pătimit Mântuitorul. Îl aflăm şi în Test. Vechi, în care se îndatora fiecare bărbat iudeu să meargă o dată în an la marele templu din Ierusalim. Creştinii cei dintâi peregrinau la Ierusalim şi la mormintele martirilor. Neputând cerceta locurile sfinte ale patimilor Domnului, creştinii peregrinează azi la locurile – de obicei mănăstiri, izvoare miraculoase – în care Dumnezeu şi-a împărtăşit mai cu îmbelşugare darul Său, prin vreo minune. Toate popoarele au peregrinajul lor (mahomedanii la Mecca, hinduşii la Gange). Peregrinajele au de scop ca să-L preamărim, să ne rugăm şi să-I mulţumim Domnului într-un mod deosebit. Sunt de folos şi prin sfinţenia locului. Precum e schimbarea aerului pentru corp, aşa este peregrinajul pentru suflet: omul se roagă mai liniştit, mai cu osârdie, văzând atâta pietate la toţi penitenţii şi fiind departe de ocupaţiile zilnice; ne mai împărtăşim apoi de o încredere după penitenţa făcută prin muncile şi greutăţile drumului de peregrinaj.

Persoane sfinţite sunt slujitorii sfântului altar, preoţii, care la hirotonie primesc darul dumnezeiesc de a lucra cele sfinte. Au trei grade principale ca simbol al Sfintei Treimi.

Pescari în Sfânta Scriptură sunt simbolul muncii onorabile şi ai isteţimii. Fiindcă Iisus îşi alege Apostolii dintre pescari, ca să adune sufletele pentru împărăţia cerească, ei sunt şi chipul cuceritorilor (Ieremia 16, 16) de suflete, „vânători de oameni" precum i-a numit Mântuitorul. În catacombe s-au aflat icoane ce reprezintă pescari scoţând peşti din apă, ca simbolizare a apostoliei şi a botezului, prin care sufletele se pescuiesc, se cuceresc pentru viaţa de fericire.

Pescuitul înseamnă în Biblie cucerire (Ieremia 16, 16). Pescuitul cel bogat din evanghelie (Luca 5) simbolizează lăţirea împărăţiei lui Dumnezeu prin propovăduirea Apostolilor. Faptul că Apostolii nu prinseseră nimic toată noaptea, iar la aruncarea mrejei, după

porunca lui Iisus, au umplut-o, închipuie că nu putem face nimic din propriile noastre puteri, fără ajutorul lui Dumnezeu. Peştii înseamnă sufletele creştinilor, care sunt prinşi şi mântuiţi prin botez. Umblarea lui Petru pe apă simbolizează ocrotirea şi ajutorul lui Dumnezeu asupra bisericii. Corabia înseamnă biserica creştină. Dumnezeu ajută apostolilor, creştinilor şi bisericii să se apropie de limanul mântuirii.

Peştele e simbolul lui Iisus. Neavând voie creştinii cei dintâi să pronunţe numele de Hristos, s-au folosit de simboale, dintre care mai potrivit fusese peştele chiar şi după grecescul său nume *Ichtis,* ca o compoziţie a literelor începătoare din expresia: *Iesos Hristos Theou Ios Soter* (= Iisus Hristos Fiul lui Dumnezeu, Mântuitor). Peştele e simbolul creştinului (Matei 4, 19), care se botează în apă, în patria peştelui; e chipul creştinului şi prin faptul că, deşi peştele trăieşte în apele mării sărate, îşi păstrează firea şi nu devine sărat; astfel creştinul adevărat, deşi trăieşte în lumea păcatelor, rămâne totuşi curat cu ajutorul rugăciunilor şi al harului. – Peştele care poartă în spate coşul cu pâine şi cu vin închipuie pe Hristos, care ne-a adus Sfânta Cuminecătură; tot aşa şi cel ce trage o corabie, fiind aceasta simbolul bisericii, conduse de Hristos, iar peştele care aduce un ban (statir) pierdut, simbolizează pe Iisus, care a regăsit omenirea pierdută (Matei 17, 27). Peştele e animalul cel mai curat şi bineplăcut lui Dumnezeu. La potop toate animalele au fost condamnate la moarte, numai peştii în apă au fost cruţaţi. De aceea şi sunt consideraţi ca simboale ale curăţiei sufleteşti, iar apa în care trăiesc şi care le dă viaţă e învrednicită a fi materia botezului. Din aceste motive s-a şi permis de a se consuma în posturi numai carnea peştelui, iar nu şi a altor animale.

Petra, Petronela (gr. = stâncă mică): sf. fecioară din Roma, botezată de sf. ap. Petru. († 70). Comem. la 31. V.

Petru (gr. = piatră), unul din ce 12 Apostoli ai Domnului, supranumit căpetenia (verhovnicul, corifeul) Apostolilor. Prin caracterul său impetuos (taie urechea ostaşului), e antitipul arhanghelului Mihail, care a răpus pe Satan şi care învârteşte sabia de foc la uşa raiului, unde, după tradiţie, străjuieşte şi apostolul Petru. – După slăbiciunile sale omeneşti, Petru e tipul bisericii şi al creştinului, care se înalţă de jos din păcate, spre cele de sus. Mântuitorul, în locul numelui de Simon îl învesteşte cu noul nume de Petru (= piatră, tărie), indicându-i-se o nouă misiune, de a fi propovăduitor statornic şi pildă de întremare în valurile vieţii, pildă a realităţii vieţii creştine, în care cel căzut poate iarăşi să se ridice prin tărie de credinţă. Petru a căzut de trei ori, dar prin căinţă adevărată s-a înălţat din nou la cel mai înalt grad de perfecţiune, la mucenicie, răstignit fiind cu capul în jos pentru Domnul. Într-însul vedem dar pe dreptul căzând şi păcătuind şi apoi ridicarea lui iarăşi la starea de sfinţenie; virtutea călcată şi apoi iarăşi înălţată; vedem cum apune darul dumnezeiesc şi cum răsare mai frumos decât cum fusese mai înainte. Iconografia ne prezintă pe sf. Petru în scenele cu: pescuitul bogat (Luca 5), umblarea pe apă (Matei 14,

25) ş.a., care toate ne dovedesc neputinţa de mântuire numai prin puterile noastre proprii şi că numai cu ajutorul lui Dumnezeu putem să ajungem, ca şi Petru, la liman; eliberarea lui din lanţuri (Faptele Apostolilor 12, 8) simbolizează eliberarea bisericii din păgânism şi eliberarea creştinilor din primejdiile lumii. Crucificarea lui cu capul în jos, făcută la cererea proprie, înseamnă smerenie, recunoaşterea păcătoşeniei şi nevredniciei sale. Dânsul, păcătos fiind, nu s-a simţit vrednic să moară ca şi Iisus cel nevinovat. S-a răstignit în felul acesta, pentru că dânsul şi în moartea sa voia să privească spre cer, spre care năzuia să meargă, în vreme ce Mântuitorul a privit la moartea Sa în jos spre iad, cu dorinţa să scoată de aici pe cei ferecaţi în obezi. Sf. Petru are ca insigniu: 2 chei, a cerului şi a pământului, în alte icoane chiar şi 3 chei, adică şi a iadului, fiindcă dânsul este antitipul arhanghelului Mihail, care, după răpunerea Satanei, încuiase iadul. Mai are apoi ca emblemă cocoşul, simbol al penitenţei (Matei 26, 75); adesea ţine în mână o carte însemnând propovăduirea lui şi simbolul epistolelor sale. Steaua, ce o vedem adesea pe capul Apostolului înseamnă că el a fost „lumina lumii". Sf. Petru este patronul bisericii apusene, precum fratele său Andrei este patronul bisericii răsăritene.

Piatra = grindină v. *art.*

Piatra e simbolul tăriei şi al neclătinării bisericii, care e întemeiată pe piatra credinţei şi pe Hristos, „piatra din capul unghiului" (Psalmi 117, 22; Matei 21, 42). Piatra din care a izvorât Moise apă în pustie e tipul Mântuitorului, al cărui sânge a curs ca dintr-un izvor pentru mântuirea neamului omenesc. Piatra de temelie (fundamentală) a bisericilor se sfinţeşte spre a fi piatra cea tare din Evanghelie. Tot aşa se sfinţeşte piatra de fundament a caselor creştinilor, spre a fi lăcaşuri Duhului Sfânt. Piatra cu şapte ochi (Zaharia 3, 9) înseamnă cele 7 daruri ale Duhului Sfânt (Apocalipsa 5, 6).

Piatra altarului se numeşte în biserica romano-catolică o piatră patrulateră, în care se aşază moaşte de ale sfinţilor şi care se zideşte în prestol şi înlocuieşte antimisul nostru. Înseamnă pe Hristos, care e piatra din capul unghiului şi temelia bisericii, precum şi pe sfinţi şi martiri, prin care se îndeplineşte mântuirea adusă de Domnul Hristos.

Piatra lui Iacob (Bethel) e tipul lui Hristos, care s-a făcut piatră unghiulară şi unsul Domnului (Matei 21, 42; Daniel 2, 34). E tipul altarului, al prestolului, care trebuie să fie construit din piatră şi uns cu sfântul mir.

Piatra sepulcrală v. art. *Monumente sepulcrale.*

Piatra unghiulară (Psalmi 117, 22) după înţeles istoric înseamnă pe Izrail, sortit să fie primul între popoare, disprețuit şi nebăgat în seamă din partea păgânilor. După înţeles tipic şi simbolic, piatra din capul unghiului este Mesia (Faptele Apostolilor 4, 11; I Petru 2, 6); Iisus a fost disprețuit şi smerit, deşi are misiunea dumnezeiască de a aduna şi a ţine laolaltă toate marginile pământului,

precum ţinea piatra unghiulară zidirea întreagă.

Piciorul: fiind cel mai de jos membru al corpului, e simbolul umilinţei; tot aşa spălarea picioarelor e semnul adevăratei smerenii. Precum în acest semn Iisus a spălat picioarele Apostolilor, aşa Episcopii spală în ziua de Joimari picioarele a 12 creştini săraci, dar onorabili. Precum piciorul e cel mai de jos organ al corpului, aşa şi aceşti săraci sunt cei mai de jos ai societăţii. Şi totuşi Episcopii se pleacă – după pilda Mântuitorului – la cele mai de jos, spre a fi tuturor slugă, conform răspicării Domnului: Cel ce vrea să fie mai mare, să fie tuturor slugă (Marcu 10, 44; Ioan 13, 16).

Pielea e simbolul însălbăticirii. După căderea în păcat, o îmbracă Adam şi Eva ca semn de nevinovăţie (Geneza 3, 21). Mai e şi semnul vieţii de pustnicie: Ioan Botezătorul în pustie a purtat îmbrăcăminte din piei de cămilă.

Pieta se numesc icoanele care reprezintă corpul mort al Mântuitorului în braţele Maicii Sale, ori în braţele Tatălui, precum şi cele ce reprezintă corpul lui Iisus deplâns de îngeri. Închipuie compătimire adâncă şi durere mare.

Pilat, guvernatorul Palestinei, este tipul tuturor stăpânitorilor, care se poartă indiferenţi faţă de religie. Deşi a fost convins de nevinovăţia lui Iisus, precum a mărturisit-o în grai, şi prin spălarea mâinilor declinând orice răspundere, totuşi, din interese personale, pentru a nu-şi pierde slujba, îl predă pe Iisus iudeilor spre răstignire.

Pimen, cuvios părinte, avă al mănăstirilor din Scete (Africa), supranumit luminătorul lumii şi modelul călugărilor († 451). Comem. la 27. VIII.

Piscina v. art. *Spălătorul.*

Piţărăi sunt numiţi copiii care în Ajunul Crăciunului merg prin casele creştinilor prevestind bucuria Crăciunului cu oraţii şi colinde. Închipuie pe păstorii din Betleem, care au vestit în împrejurimile Betleemului naşterea Domnului (Luca 2, 17).

Pius (lat. = cel blând), numele mai multor papi ai Romei.

Plăcintele sfântului Gheorghe. În unele părţi, la sărbătoarea sfântului Gheorghe se fac şi se împart plăcinte calde. Obiceiul s-a luat din tradiţia că la biserica sfântului adusese un copil nişte plăcinte ca ofrandă, în semn de mulţumire că sfântul îi ajutase să întreacă pe alţi copii la joc. Când nişte neguţători, intraţi în biserică, în urma gândului lor păcătos că sfântul n-o să le mănânce, voiră să le ia cu sine, o putere nevăzută i-a oprit să iasă din biserică până ce nu le-au răsplătit cu mult aur, din care apoi s-au făcut reparările bisericii, reclamate de mai mult timp, dar care tocmai din lipsa de bani nu au fost îndeplinite.

Plăcintele lui Lazăr. În Sâmbăta înainte de Duminica brânzii, creştinii fac plăcinte cu brânză, numite „plăcintele lui Lazăr", şi le împart de pomană întru amintirea săracului Lazăr din evanghelie. Împărţirea aceasta la începutul sfântului post simbolizează mila creştină,

înfrânarea, sărăcia de păcate, umilința, ce trebuie practicate totdeauna, dar cu deosebire în sfântul marele Post. Sunt îndemnul cel mai eficace de practicare a caritații şi de disprețuire a bunătăților deşarte ale pământului şi ne reaminteşte învățăturile din parabola cu bogatul nemilostiv (Luca 16, 19–31).

Plăgile egiptene (Exod 7–11) sunt simbolul pedepselor, ce le trimite Dumnezeu asupra celor împotrivitori. Au fost şi un memento pentru popoarele păgâne, demonstrându-le neputința zeilor lor şi puterea Dumnezeului celui adevărat. Dreptatea lui Dumnezeu se manifestă în pedepsirea lumii tocmai cu mijloacele prin care a păcătuit: Faraon a înroşit Nilul cu sângele pruncilor evreieşti, de aceea apa Nilului se preface în sânge; poporul a adorat şerpi şi alte animale, de aceea e lovit cu lăcuste, cu muşte ş.a. Plăgile mai sunt şi simbolul îndurării dumnezeieşti, care numai treptat a amenințat pe Faraon, voind să-l întoarcă („nu voiesc moartea păcătosului") şi numai după încăpățânare l-a pedepsit cu moarte. Ele mai sunt tipul plăgilor, ce vor fi la sfârşitul lumii.

Plângerea (Plânsul) este semnul durerii, al jalei şi simbolul văzut al iubirii. Plângem la despărțirea vremelnică de iubiții noştri, la moartea, la pierderea lor şi plângem la nenorociri. Cea mai momentuoasă plângere a fost aceea a Maicii Sfinte, a mironosițelor şi a celor ce au luat pe Domnul de pe cruce şi L-au îngropat, care plângere este eternizată în monumente de artă picturală şi plastică bisericească. – Plângerea mai este şi semnul căinței şi al penitenței. Petru a plâns cu amar în semn de căință pentru lepădarea de Hristos. Mulți sfinți au plâns viața lor întreagă atât pentru păcatele proprii, cât şi pentru cele ale lumii păcătoase (Sf. Arsenie a plâns o viață pentru 2 păcate din tinerețe), iar sf. Isidor Pelusiotul zicea: numai o dată să fi supărat pe Domnul şi nu aş avea lacrimi să-mi plâng păcatul.

Planeta = *Felon, Sfită.*

Plaştenița v. art. *Aer* şi art. *Epitaf.*

Plata apei. Când se umplu cu apă ulcelele, ce se dau de pomană, femeile pun pe ghizdeaua fântânii sau lângă izvor câte un ban, numit şi plata apei. Este credința în popor că orice obiect, ce se dă de pomană, trebuie plătit, căci altcum pomana nu este primită. Uneori se pune banul în apa din ulcior.

Platon (gr. = frunte lată): sf. cuvios în Constantinopol († 813). Comem. la 4. IV şi 4. X. Alt Platon: sf. martir († 300). Comem. la 18. XII.

Platoşa (zaua, armura) este simbolul apărării contra ispitelor şi contra puterilor satanice (Efeseni 6, 14), în contra cărora creştinii trebuie să fie îmbrăcați cu arma, cu platoşa dreptății (Isaia 59, 17).

Pleava în Sfânta Scriptură simbolizează pe oamenii păcătoşi (Ieremia 13, 24), pe care Iisus îi va curăța din aria Sa; pleavă sunt oamenii cei răi, netrebnici (Psalmi 1, 4–5; 34, 5). Şi în sens laic numirea de pleavă (pleava societății)

se dă oamenilor fără nici o valoare morală.

Plecarea capului din partea preotului la rugăciunea plecării de la începutul Vecerniei, în faţa uşilor mari, în solee, înseamnă pietate adâncă, precum şi pogorârea Mântuitorului din ceruri; iar ridicarea capului la sfârşitul rugăciunii închipuie ridicarea lumii din păcate, precum şi moartea Domnului.

Plecarea capului la rugăciune simbolizează pietatea şi reverenţa faţă de Dumnezeu (o facem la însemnarea cu semnul crucii, la binecuvântarea primită de la preoţi etc.).

Plecarea capului şi a genunchilor înaintea Episcopilor şi preoţilor, când dânşii ne împărtăşesc binecuvântarea, este semnul reverenţei faţă de slujitorii lui Dumnezeu, rânduiţi să păstorească şi să conducă la mântuire turma credincioasă. În timpurile vechi chiar şi împăraţii se plecau înaintea (Teodoret, *Hist. eccl.* 4, 5) episcopilor (Canossa).

Plecarea genunchilor *(genuflexiune)* e simbolul pocăinţei, al umilinţei şi al supunerii în faţa lui Dumnezeu, la a cărui îndurare cădem cu toţii. A fost în uz şi în Test. Vechi; în Test. Nou şi-au plecat genunchii Iisus, Ştefan etc. Azi practicăm genuflexiunea în timp de căinţă, la cereri momentuoase, în posturi, la citirea Evangheliei, la intrarea cea mare etc.

Plesnirea cu mâinile e semnul bucuriei (Psalmi 46, 1). A fost în cultul Testamentului Vechi obişnuită la sărbătoarea Purim (v. *art.*). În creştinism nu a pătruns.

Pleşuvia a fost în Legea veche un semn de batjocură (II Regi 2, 23).

Ploaia e simbolul binecuvântării lui Dumnezeu asupra oamenilor şi asupra pământului. Mai e icoana faptelor bune şi a unei juruinţe faţă de Dumnezeu (Proverbe 25, 14). Zilele ploioase în Test. Vechi sunt simbolul bătrâneţilor fără bucurie (Ecclesiast 12, 2). – În credinţa poporului ploaia s-ar face din omătul care stă şi vara în jurul pământului; din acest omăt o parte se ridică la cer, unde sf. Ilie o topeşte şi o preface în ploaie, iar o altă parte o prefac diavolii în gheaţă sau grindină.

Plopul *(populus alta)* este arbore blestemat, după cum mărturisesc legendele lui. În fuga spre Egipt, sfânta familie se adăpostise dinaintea urmăritorilor săi sub un plop, care însă s-a sumeţit, n-a voit să se aplece, să acopere pe pruncul Iisus şi să-l ascundă dinaintea prigonitorilor. Pentru sumeţia aceasta ar fi fost sortit şi blestemat să suspine veşnic. În analogie, plopul e şi simbolul oamenilor, care în viaţa lor pământească, când adică ar trebui să-l primească pe Domnul în inima lor, nu-l primesc şi, în urmare, sunt osândiţi să suspine cu sufletul lor atât în viaţa aceasta, cât şi în cealaltă. – După altă legendă, Maica Sfântă se aşezase sub un plop ca să nască pe Iisus. Plopul, în ciuda rugămintelor Sfintei Maici, îşi clătina întruna frunzele, tulburând liniştea. De aceea Maica Precistă i-a zis:

Blăstămat copac să fii,
De liniște să nu știi.
Să plângi veșnic fremătând,
Fără soare, fără vânt.

De atunci se zice că sufletul plopului se zbate zi și noapte, își plânge păcatul sumeției și al nemiluirii.

Plugul, ca unealtă a unei lucrări așezate, cinstite și aducătoare de roade, însemna în Test. Vechi o ocupație, o profesie onorabilă. Patronul plugarilor este sf. Isidor care, după tradiție, a fost silit de către stăpânul său tiran să are un pământ de piatră; la rugăciunile sale fierbinți, s-a pogorât un înger și i-a făcut arătura cu o pereche de boi albi ca neaua.

Pluviale: un veșmânt liturgic în biserica latină, asemănător felonului nostru și cu aceeași simbolică. Are numirea de mantia vecerniei și e întrebuințat la serviciile săvârșite afară de biserică.

Poame și pârga lor. Poporul nostru nu mănâncă fructe, până nu jertfește pârga lor, până nu dă de pomană pentru sufletul morților, de obicei la Sânpetru și la Sântilii. Obiceiul se reduce la tradiția că odinioară, în ziua de Sânpetru, Sântilii și Pantilii, se arătase la răsărit, bătrânilor noștri, un măr, în jurul căruia copiii cei morți adunau din merele căzute; din aceste fructe însă numai copiii acelor părinți se pot înfrupta, care nu au mâncat poame până în zilele numite, căci celorlalți le strigă un glas opritor: Nu luați voi, că au mâncat tatăl și mama voastră.

Poarta cetății în Test. Vechi închipuia puterea ei. La asirieni în această considerare se așezau la porți figurile celor patru tauri înaripați, cu cap de om, ca semne de admirație și de teamă. Templul lui Solomon avea la intrare două columne puternice: Iachin și Boaz. Multe biserici de renume arhitectonic au la intrările lor doi lei puternici, spre a închipui tăria așezământului Bisericii lui Hristos.

Poarta largă din Evanghelie închipuie calea păcatelor, iar poarta cea strâmtă simbolizează calea virtuților.

Pocăința *(penitența, al doilea botez),* ca sacrament, e un act sfânt, în care preotul duhovnic (ministrul tainei) prin punerea mâinilor, ca semn văzut și prin binecuvântarea cu semnul crucii, cu rugăciunea de dezlegare, cu puterea Duhului Sfânt iartă și dezleagă pe creștini de păcatele mărturisite. Creștinul reintră astfel din nou în legătură cu Dumnezeu. De aceea se numește și al doilea botez, în care ne curățim de toate păcatele mărturisite. A așezat-o însuși Iisus când a zis Apostolilor „luați Duh Sfânt" (Matei 18, 18; Ioan 20, 21). Pocăința e tipul judecății și al dreptății divine, precum și simbolul îndurării nemărginite a lui Dumnezeu. Toți oamenii trebuie să se mărturisească, pentru că toți sunt păcătoși; precum bolnavul corporal își mărturisește boala trupească, așa bolnavul sufletește își mărturisește boala sufletească, păcatele. Rugăciunea penitentului, rostită de către preot, închipuie cererea darului lui Dumnezeu, care să întărească pe penitent spre a-și mărturisi păcatele, precum și cererea pentru venirea Sfântului Duh, spre a primi mărturisirea acestuia. Duhovnicul

în decursul mărturisirii şade în scaun, în jeţ, însemnând că el este locţiitorul dreptului judecător. Priveşte cu faţă veselă, închipuind iubirea de oameni a lui Dumnezeu. Penitentul îngenunchează ca simbol, că stă în faţa lui Dumnezeu şi Lui se mărturiseşte. Mai înainte de a începe mărturisirea, penitentul îşi face semnul crucii, simbolizând că-şi pune toată încrederea în crucea Domnului. Duhovnicul îl înseamnă pe cap cu semnul sfintei cruci, ca chip de binecuvântare şi cererea ajutorului de sus spre sinceritatea mărturisirii. După spovedanie preotul aşază epitrahilul pe capul penitentului, spre a simboliza pogorârea darului de sus şi îi rosteşte rugăciunea de iertare. Dezlegarea o face duhovnicul printr-o enunţare şi prin facerea semnului crucii pe capul penitentului, simbolizând că dezlegarea o face în numele Sfintei Treimi. – După dezlegare, penitentul îşi face semnul crucii în chip de mulţumire că a fost învrednicit să primească sfânta taină şi apoi sărută epitrahilul duhovnicului preot, simbolizând adâncă reverenţă şi spre aducere aminte de femeia (sf. Veronica) bolnavă din evanghelie (Luca 8, 43), care s-a atins de poala hainei lui Iisus şi s-a tămăduit. Ca un simbol de căinţă desăvârşită, penitenţii în evul mediu stăruiau cu zilele înaintea bisericilor, numai în cămaşă şi în mână cu o lumânare aprinsă. – Pocăinţa a fost şi la iudei; păcătosul punea mâna pe coarnele animalului de jertfă, ca semn de mărturisire. Ioan Botezătorul a predicat botezul pocăinţei. Însuşi Domnul Hristos iartă păcatele lui Zaheu, ale orbului, Magdalenei, tâlharului penitent. Prin dezlegarea văzută se desăvârşeşte iertarea nevăzută. – La mărturisire preotul duhovnic e îmbrăcat în ornate (epitrahil şi felon) preoţeşti, spre a simboliza că săvârşeşte judecata cu deplină putere ierarhică. În biserica apuseană preotul îmbracă stolă violetă, cu însemnare că este în timp de căinţă, credinciosul este adică în stare de păcătoşenie, de jale. – Simboalele pocăinţei sunt tot acelea ale căinţei (v. *art.*) şi anume: *cocoşul,* cu referire la cocoşul sfântului Petru şi care ne admoniază la priveghere; *viţa de vie,* care plânge primăvara când se retează; *cenuşa, brâul, biciul, corbul* care, în analogie cu corbul lui Noe, este simbolul păcatului, ce nu se mai reîntoarce, dacă omul îşi păstrează graţia primită în Sfânta Taină.

Podoaba e simbolul faptelor bune, pe care le cere Domnul Hristos, zicându-ne să ne îmbrăcăm în „podoaba nestricăciunii". Biserica se îmbracă în podoabă, fiindcă este casa lui Dumnezeu. Podoaba mai e icoana atotputerniciei şi a frumuseţii divine: „Domnul s-a împărăţit, întru podoabă s-a îmbrăcat" (Psalmi 92, 1). Dumnezeu a împodobit pământul cu tot ce este de folos omului, iar acesta trebuie să se arate vrednic de această cinste, adică să-şi păstreze podoaba sufletească.

Podurile morţilor se numesc lucrurile ce se dau de pomană în răstimpul când mortul e dus la groapă. După credinţa poporului, aceste pomeni se îngrămădesc şi alcătuiesc un pod, pe care sufletul poate trece cu uşurinţă peste vămile văzduhului.

Pogorârea Duhului Sfânt *(Penteconta, Cincizecime, Duminica mare,*

Duminica verde, Ziua Duhului Sfânt, Rusalii). Precum evreii ţineau ziua Cincizecimii în amintirea primirii legilor în Sinai, prin care s-a întărit legătura lor cu Dumnezeu, tot astfel serbează şi biserica creştină ziua a cincizecea după Paşti întru amintirea pogorârii Duhului Sfânt (Faptele Apostolilor 2), prin care s-a întemeiat şi s-a întărit biserica creştină. Se numeşte şi Rosalii, Rosar, serbându-se tocmai pe timpul când înfloresc rozele, cu care se împodobeşte biserica. Numirea aceasta i s-a dat şi după împrejurarea că pe acest timp serbau şi romanii sărbătoarea Rosaliilor, în onoarea zeiţei Flora. Spre a contrabalansa această serbare, biserica creştină a instituit sărbătoarea Duhului Sfânt, împrumutând caracter creştinesc obiceiurilor adaptate de la păgâni. – În biserica veche, la Rusalii se botezau creştinii, spre a cărei amintire se cântă acum „Câţi în Hristos...“ în loc de trisaghion. Evreii îşi împodobeau sinagogile şi casele lor, la sărbătoarea Cincizecimii, cu verdeaţă, cu roze şi alte flori, simbolizând că legea li s-a dat pe când la munte era verdeaţă şi le aducea aminte de colibele de verdeaţă, în care au locuit în pustie. Biserica creştină (şi casele creştinilor) se înfrumseţează cu ramuri de tei, nuc, stejar etc. simbolizând că biserica, ca şi mireasa lui Hristos, e ornată cu Duhul Sfânt şi ca un îndemn pentru creştini de a se împodobi şi ei cu frumseţă sufletească. După această verdeaţă sărbătoarea a primit numirea şi de „Duminică verde“. Ramurile se împart creştinilor deodată cu anafura şi sunt duse şi păstrate acasă ca lucruri sfinţite, apărătoare de rele. Sărbătoarea e numită şi *Duminica mare*, pentru că prin pogorârea Duhului Sfânt s-a ajuns la unirea tuturor limbilor şi popoarelor (vezi Condacul Praznicului), care fuseseră despărţite de la turnul Babilonului. A doua zi de Rusalii se fac procesiuni pentru sfinţirea holdelor, unde se cere îndurarea şi ocrotirea Sfântului Duh asupra plantaţiilor. În ziua de Rusalii se împreună şi Vecernia cu sfânta Liturghie, simbolizând unitatea dumnezeiască în Treime; rugăciunile Vecerniei le ascultăm în genunchi, spre a arăta virtutea umilinţei, prin care ne învrednicim de harul cel de sus, ce ni se împărtăşeşte prin mijlocirea Sfântului Duh. – Biserica apuseană întrebuinţează la Rusalii ornate roşii, spre închipuirea limbilor de foc.

Policandru *(candelabru, polileu)* e un sfeşnic cu mai multe braţe, care atârnă de la cerime în mijlocul bisericii. Are simbolica sfeşnicelor, închipuind adică pe Hristos, dătătorul luminii veşnice. Lumănările aprinse ale policandrului simbolizează stelele de pe bolta cerului, precum şi lumina credinţei, a dragostei şi a nădejdii. Policandrele în care ard mai mult de douăsprezece lumini simbolizează rugul din care a vorbit Dumnezeu către Moise şi căruţa de foc a lui Ilie. Policandrul ce atârnă în mijlocul bisericii mai închipuie şi sfeşnicul cu şapte lumini, văzut în cer de profetul Zaharia (4, 2).

Policarp (gr. = roditor, plin de roduri): sf. episcop al Smirnei, scriitor bisericesc, discipolul sfântului evanghelist Ioan. Martirizat în goanele lui Marc Aureliu, care l-a numit „îngerul bisericii din Smirna“. A excelat prin umi-

linţă, blândeţe şi înţelepciune († 135). Comem. la 25. IV şi 26. I.

Polileu v. art. *Policandru.*

Pomană *(praznic, comândare, agapă):* e un act de milostenie, ce-l fac rudeniile întru amintirea unui răposat, spre a mijloci îndurarea lui Dumnezeu. După înmormântare se sfinţeşte pomana săvârşind sfeştanie, panahidă, ridicarea colivei, a pomului, paosului, a colacilor, care împreună cu un ospăţ se dau de pomană săracilor şi celor ce au petrecut mortul. Pomana se face în semn de milostenie şi pentru ca cei prezenţi, în rugăciunile lor, să-şi aducă aminte de răposatul; mai simbolizează cererea către Dumnezeu spre a uşura păcatele celui răposat. Ospăţul de pomană se dă îndată după înmormântare, apoi la 3, 9, 40 de zile, la jumătate de an şi la anul după moarte (v. şi art. *Sorocurile morţilor*).

Pomelnic *(diptic)* se numeşte condica celor morţi, care sunt pomeniţi în biserică. Fiecare creştin trebuie să-şi aibă pomelnicul familiei sale şi acasă. Pomelnicul închipuie legătura strânsă sufletească dintre morţi şi vii, precum şi îngrijirea din partea bisericii de a păstra această legătură şi de a se ruga pentru cei morţi. – Tot pomelnic se mai numeşte şi consemnarea enoriaşilor vii, care în timpurile prime încă se citea în biserică şi închipuia grija ce o are biserica pentru toţi membrii săi.

Pomenirea morţilor se face în temeiul învăţăturii Mântuitorului, că morţii nu mai pot lucra pentru mântuirea lor, deoarece i-a cuprins noaptea nepregătiţi. Înseamnă şi legătura strânsă, ce este între vii şi morţi, care toţi laolaltă alcătuiesc biserica vie a lui Hristos. Pe temeiul credinţei că cei vii, prin rugăciuni, prin milostenii pot ajuta celor morţi, spre iertarea păcatelor, biserica a rânduit zile de pomenire, sorocurile morţilor (v. *art.*). Serviciul de pomenire a morţilor este parastasul, apoi pomenirea la sfânta liturghie, sărindarul şi paruzia. Zilele anumite pentru pomenirea celor morţi sunt Sâmbetele morţilor (v. *art.*). Morţii se pomenesc numai cu numele de botez, consemnate în pomelnicul (diptic) familiilor şi în cel al bisericilor, pentru că prin botez s-au făcut membri ai împărăţiei creştine, căci numele patronimic (familial) este numai în referire cu viaţa pământească.

Pomenirile, ce le face preotul liturghisitor în solee, când iese cu sfintele daruri la intrarea cea mare, la heruvic, este adeverirea că jertfa cea fără de sânge, ce se aduce, este de aceeaşi valoare, ca şi jertfa Domnului pe cruce. Precum tâlharul s-a convertit şi s-a rugat „pomeneşte-mă Doamne...", iar Iisus l-a primit în împărăţia Sa, aşa va primi şi pe credincioşii care se îndreaptă şi cer iertare cu abnegaţie. De aceea şi fiecare creştin să rostească cu această ocazie un „pomeneşte-mă Doamne...", adus din inimă curată.

Pompie, Pompiliu: sf. martir în Africa în persecuţiile lui Deciu. Comem. la 10. IV.

Pomul (arborele) e simbolul vieţii şi al morţii, după asemănarea pomului din rai, din care s-a făcut crucea Domnului.

Pomul creştinătăţii e crucea lui Hristos cu douăsprezece ramuri, închipuind pe sfinţii Apostoli. Pomul, prin înverzirea sa, înseamnă trecerea din moarte la viaţă. Pomul mai înseamnă şi viaţa creştinului. Pomul bun face poame bune, cel rău face poame rele, se taie şi în foc se aruncă. Rodul corespunde însuşirii interne a pomului; la om roade se manifestă în fapte şi în vorbe. Pomul rău, sălbatic, numai dacă e altoit cu o creangă altoi din pomul bun va aduce roade bune. Ca şi o mlădiţă altoi este fapta bună, care cu încetul pătrunde în fiinţa omului şi îl schimbă, îl face om nou, care să poată aduce roade sufleteşti (Romani 11, 17). Deoarece păsările sunt simbolul sufletelor, un pom plin de păsări cântătoare simbolizează raiul cu sufletele drepţilor.

Pomul de Crăciun, care în seara de Ajun este împodobit cu zaharicale şi diferite daruri aduse de Moş Crăciun, simbolizează că, pe când Adam a păcătuit prin fructul pomului, Iisus ne-a mântuit prin lemnul crucii. Darurile şi zaharicalele pomului închipuie fructele mântuirii, iar luminiţele aprinse în pom înseamnă pe Iisus, „lumina lumii, care luminează pe tot omul" (vezi art. *Bradul*).

Pomul cunoştinţei binelui şi a răului este pomul raiului, de la al cărui fruct au fost opriţi primii oameni. Iconografia bizantină îl înfăţişează mai adesea în figura unui pom de smochin ori de măr (italienii au portocalul, orientalii bananul); Adam şi Eva, aceasta cu fructul într-o mână, iar cu cealaltă dându-i şi lui Adam, stau în picioare sub frunzişul gros; şarpele încolăcit e după pom şi, întinzând Evei mărul, are chipul unui şarpe adevărat ori este cu cap de tânăr sau bărbat frumos, spre a închipui ispitirea produsă şi prin senzualitate; adesea are două capete: unul de tânăr privind spre Adam şi altul de bărbat, cu care priveşte spre Eva, ca simbol de înşelăciune prin forţa bărbătească.

Pomul genealogic v. art. *Pomul lui Iesei.*

Pomul lui Iesei *(Pomul genealogic)* se numeşte arborele pe care pictura şi sculptura bisericească ni-l înfăţişează de prin secolul XII ca simbol al arborelui genealogic şi al Mântuitorului, pe care-l numeşte biserica „toiag din rădăcina lui Iesei" (Isaia 11, 1). Din toate membrele lui Iesei se înalţă rădăcini, ce se îngrămădesc la trunchiul unui arbore cu trei rânduri de ramificaţii, fiecare rând cu câte patru proroci, care ţin rolul de hârtie cu profeţia mesianică. În vârful arborelui e „floarea din rădăcina lui Iesei", adică Maica Domnului cu pruncul Iisus în braţe.

Pomul de Mai. La ziua de 1 mai, la Arminden, aproape la toate popoarele este obiceiul să se împlânte în faţa caselor pomul de Mai. Obiceiul derivă din timpurile păgânismului. Cei vechi ţineau pădurile precum şi arborii de lucruri sfinte, locuiau prin păduri, care mai serveau şi ca locuri de azil, se închinau şi jertfeau sub arbori *(Irmins)*. Era firesc deci ca, la sărbători, să-şi aducă arbori şi ramuri verzi, să şi le pună în jurul caselor, spre a fi apărătoare de rele. – Originea pomului de Mai, după latura

sa religioasă, ne-o dă o legendă germană. Sf. Walburga, în călătoria sa misionară cu cei doi fraţi ai săi, ajunsese într-un sat, unde lumea a început să o huiduiască, văzând-o în tovărăşia celor doi bărbaţi necunoscuţi. Sfânta şi-a împlântat în pământ toiagul de călătorie şi s-a rugat lui Dumnezeu să i se mărturisească fecioria prin înverzirea toiagului, care îndată a şi înverzit şi, fiind chiar ziua de 1 mai, poporul a prins de atunci obiceiul de a pune în faţa caselor pomul de Mai, împodobindu-l cu verdeaţă, cu flori şi cu de ale mâncării. El mai simbolizează şi reînvierea naturii, plină de verdeaţă, de flori şi de bucurie.

Pomul mortului *(bradul)*. Înaintea sicriului, cu deosebire la înmormântarea tinerilor, se poartă un pom sau o ramură (de brad) împodobită cu zaharicale, mere, turte, ce se împart apoi la pomană. Pomul mortului închipuie tinereţea celui ce a murit ca june, iar în general simbolizează viaţa veşnică şi raiul fericirii. Mai închipuie şi pomul cunoştinţei binelui şi răului, din care, mâncând, protopărinţii au atras moartea, ce a cuprins şi pe răposatul, însă numai pe un scurt timp, adică până când Iisus îl va duce în raiul fericirii, simbolizat prin pomul mortului.

Porcul e animal necurat, disprețuit în Test. Vechi (Levitic 11, 7; Deuteronom 14, 8) şi, ca atare, e simbolul păcatelor şi a necurăţiei sufleteşti. În contrast cu mielul, a cărui figură diavolul nu o îmbracă niciodată, porcul este animalul în care diavolii se cer să fie mânaţi (Luca 8, 32). Porcul mai e simbolul idolatrilor (Psalmi 79, 14) care, ca nişte mistreţi ai pădurilor, scormonesc via Domnului. Porcii sunt chipul celor ce se depărtează de la Dumnezeu şi se afundă în noroiul păcatelor; precum porcul cu capul plecat nu priveşte nicicând spre cer, aşa cel căzut în fărădelegi nu mai caută spre cele cereşti (Luca 15). Porcul mai este chipul nesaţului, necumpătului şi al lăcomiei. Această închipuire a voit să o scoată la iveală şi Moise, când a oprit pe izraeliteni de la consumarea cărnii de porc, oprită nu atât pentru primejdia ei, cât mai mult să le atragă luarea aminte asupra caracterului acestui animal. Când este sătul, îndestulat, uită pe stăpânul său, iar când flămânzeşte, când este în lipsă, îl recunoaşte, grohăie, încearcă să rupă totul, până ce i se satisface dorinţa şi îşi află îndestularea. Omul deci, şi în bine şi în rău, să nu uite pe stăpânul său.

Porfiră *(purpură, haină mohorâtă)* s-a numit mantia roşie a împăraţilor romani. Mântuitorul a fost îmbrăcat în porfiră ca semn de batjocură, fiindcă fusese acuzat că s-ar fi numit pe sine împărat al lui Izrael, precum i s-a scris şi vina pe cruce. În acest înţeles porfira simbolizează patimi, durere, suferinţe, batjocură, suferite fără vină de creştini, din partea celor ce îi asupresc şi prigonesc; după culoarea sa înseamnă şi sângele mucenicilor, martirajul creştinesc.

Porfirie (gr. = însemnat, regal): sf. martir († 290). Comem. la 9. XI.

Portic *(nautică, pridvor, tindă)* este partea bisericii înainte de pronaos, adică de locul femeilor. Nu e zidită până sus, ci este împreunată, prin columne, cu bol-

titura şi cu zidul de sus. Se mai numea şi trapeză în timpurile vechi, când se ţineau aci agapele de la finea sfintei liturghii şi era locul catehumenilor. Azi, pe unde îl mai au bisericile, în portic se săvârşeşte sfinţirea apei şi pomenirile pentru morţi, adică serviciile ce se pot face şi afară de biserică. Tipul lui a fost porticul templului lui Solomon. În bisericile apusene aici se află agheasmatarul de la uşa bisericii.

Porţile iadului (Matei 16, 18) închipuie întreg iadul, apoi războiul diavolului contra bisericii, precum şi gura ereticilor, care nu vor putea birui Biserica lui Hristos.

Porumbelul v. art. *Năstrapa* şi art. *Columba euharistică.*

Porumbelul alb e simbolul Duhului Sfânt, care s-a pogorât la Botezul Domnului. Mai e simbolul desăvârşitei curăţenii sufleteşti, al sincerităţii; este chipul îngerilor, al Sfintei Fecioare, al sufletelor celor drepţi, al martirilor. În Test. Nou e simbolul blândeţii (Isaia 60, 8; Matei 10, 16), „fiţi blânzi ca porumbeii". În Test. Vechi porumbelul lui Noe cu ramura de măslin simbolizează pe îngerul morţii, care vesteşte pace muribundului.

Porumbul v. art. *Păpuşoiul.*

Post *(ajunare, jejunium)* e o pregătire pentru momentele mai însemnate din istoria mântuirii, după exemplul dat de Mântuitor înainte de începerea operei Sale de mântuire. Este simbol de umilinţă internă, de căinţă, de abnegaţie şi de curăţie sufletească. E o reculegere spirituală, morală şi fizică, prin înfrânarea cugetelor, prin faptele milei şi prin reţinerea de la mâncări şi băuturi; postul îndeamnă la virtute, pregăteşte lăcaş darului de sus şi ne apropie de Dumnezeu. Precum bolnavul posteşte pentru însănătoşire corporală, aşa trebuie creştinul să se înfrâneze spre însănătoşire sufletească. L-au avut evreii în Test. Vechi (Moise, Estera, Ilie, Iona, Daniil); în Test. Nou, Mântuitorul, prin post, s-a întărit cu duhul, ca să învingă ispita diavolului. Postul poate fi abţinere totală de bucate şi de băuturi spirtoase *(inedia)* sau numai mâncare de pâine uscată, o dată pe zi după ora 9 *(xirofagia),* ori poate fi şi cu dezlegare de legume, de vin şi peşte. Postul adevărat simbolizează pregătirea Domnului Hristos şi a Apostolilor spre opera mare, precum şi nevoinţele sfinţilor spre înălţare sufletească. Precum anul are 4 anotimpuri, aşa şi Biserica a instituit 4 posturi, câte unul în fiecare anotimp: Postul Paştilor (primăvara), Postul sfinţilor Apostoli (vara), al Adormirii Născătoarei (toamna), al Crăciunului (iarna); posturi de o zi sunt: Miercurea şi Vinerea, ziua crucii, tăierea capului sfântului Ioan, postul ordonat la calamităţi ş.a. Înainte de cuminecare se posteşte în 7 zile (dacă nu e vreun post anual). L-au instituit Apostolii şi s-a practicat de la început. În post bisericile sunt îmbrăcate în negru, ca semn al penitenţei; rugăciunile, cântările sunt pline de umilinţă, cu metanii, cu îngenuncheri, cu sfânta liturghie a lui Grigorie, care ne îndeamnă la pocăinţă, la primirea Sfintei Cuminecături, la pătrunderea sfintelor Patimi, ca să putem reînvia şi noi din

patimi, precum a înviat Domnul Hristos din morţi. – Postul simbolizează satisfacţia dată lui Dumnezeu pentru păcatele noastre. Este semn de urmare a lui Hristos şi serveşte spre întărirea voinţei. Căci cine nu poate porunci stomacului său, nu va putea înfrâna alte dorinţe ale corpului.

Postul Adormirii Născătoarei de Dumnezeu *(Postul Sântei Mării)* se ţine la 1–15 august, aşezat de sfinţii Apostoli întru amintirea postului şi a rugăciunilor în care a petrecut Sfânta Fecioară înainte de adormirea sa. Precum înşişi sfinţii Apostoli au ţinut această ajunare întru onoarea Preacuratei, astfel trebuie şi noi creştinii să ne înfrânăm întru cinstea Sfintei Fecioare, ca să ne putem învrednici de mijlocirea şi de protecţia Maicii Domnului, care să rămână şi cu noi în veci, precum a fost făgăduit Apostolilor, arătându-se în trei zile de-a rândul după adormire şi zicându-le: „Bucuraţi-vă, că sunt cu voi în toate zilele".

Postul sfinţilor Apostoli Petru şi Pavel s-a aşezat în amintirea postului lor mai înainte de ce au început a predica evanghelia şi spre a le urma şi noi în post şi în rugăciune. Prin umilinţă şi curăţire sufletească să ne facem vrednici de Sfânta Evanghelie, propovăduită de Apostoli, precum şi de mijlocirea lor. Postul acesta, urmând imediat după Rusalii, mai simbolizează onorarea Sfântului Duh, care s-a pogorât asupra Apostolilor în ziua Cincizecimii.

Postul la calamităţi, orânduit de Episcop (porunca 6-a bisericească), simbolizează căinţă şi cererea de îndurare a lui Dumnezeu. Astfel de post a fost rânduit şi în Test. Vechi (Isaia 3, 7).

Postul sfintei Cruci: la 14 septembrie, întru aducerea aminte de înălţarea sfintei cruci, cu ocazia aflării ei. Prin căinţă şi umilinţă imităm pe sf. Maică Elena, care cu smerenie a cercetat locurile sfinte şi toată viaţa şi-a petrecut-o în post şi rugăciune.

Postul sfântului Ioan Botezătorul, la 29 august, se ţine pentru onoarea celui mai mare vestitor al pocăinţei şi în pilda ajunării lui în pustie. În această zi ne înfrânăm şi ne umilim ca semn că ne ferim de păcatul desfrânării şi al necumpătului, în care căzuse Irod. Nu e dezlegare nici la peşte; poporul nu taie nimic cu cuţitul, spre a închipui oroarea faţă de crima lui Irod, care a dispus să se taie capul sfântului şi nu fierbe nimic în această zi, spre a nu atinge pietatea zilei şi a simboliza postul şi înfrânarea.

Postul mare *(Postul Sfintei Învieri, Postul Paştilor, Ajunarea mare, Patruzecime, Quadragesima, Păresimi)* se numeşte postul de 40 de zile înainte de Florii şi adică până Vineri seara dinainte de Sâmbăta lui Lazăr, cu care începe Săptămâna Patimilor. Simbolizează postul de 40 de zile al lui Moise dinainte de darea legii, precum şi postul de 40 de zile de reculegere şi pregătire a lui Iisus spre opera mare a mântuirii. E şi un îndemn sfânt, de a urma acest exemplu al Domnului, ca prin abnegaţie, post şi curăţie să ne pregătim pentru mielul pascal. Şi cântarea bisericească ne îndeamnă ca spre ziua mare a învierii „să ne pregătim cu azimă", simbolul postului

şi al înfrânării, „şi cu ierburi amare", simbolul înfrânării gândului şi a patimilor. Cele şapte zile ce urmează patruzecimii, adică săptămâna patimilor, se ţin cu post aspru (Vineri şi Sâmbăta mare chiar cu abstinenţă totală) întru amintirea patimilor Domnului. În Postul mare se fac metanii dese, spre a se manifesta şi în extern căinţa adevărată. – Sfânta Înviere este precedată de acest lung ciclu de post întru amintirea patimilor Domnului, care au fost în toate timpurile cel mai tare stimulent la penitenţă. Creştinii vechi ţineau acest post nu numai cu ajunare, ci şi cu exerciţii continue spirituale şi cu mortificarea corpului, în sensul ca şi ei să pătimească oarecum patimile Domnului. De aceea dânşii posteau câte 70, apoi 60 şi 50 de zile. Amintirea acestor postiri se mai ţine în numirile Duminicilor de pregătire: Duminica vameşului *(septuagesima),* Duminica risipitorului *(sexagesima)* şi Duminica judecăţii *(quinquagesima).* Poartă numirea de mare, pentru că este mai lung decât celelalte posturi de peste an şi pe deasupra i se mai adaugă şi săptămâna patimilor, care se numeşte însăşi Săptămâna mare.

Postul Naşterii Domnului are patruzeci de zile şi închipuie timpul dinainte de venirea Mântuitorului, aşteptată de toată lumea. Mai simbolizează şi Test. Vechi, în care patriarhii şi dreptii patru mii de ani au aşteptat cu post şi rugăciune venirea Mesiei. Postul Naşterii închipuie şi ajunarea de 40 de zile a lui Moise înainte de ce a primit legea în Sinai şi ne îndeamnă că cu atât mai mult ni se cuvine deci nouă a ne pregăti spiritual spre a primi pe Mântuitorul, pe întemeietorul legii celei noi şi a-l vedea sufleteşte pe pruncul Iisus.

Postul negru se numeşte în grai comun ajunarea aspră, adică ajunarea numai cu pâine şi apă, ori chiar totală abţinere de la mâncare şi băutură; se obişnuieşte a se ţine în Vinerea patimilor şi în cele 12 Vineri mari de peste an. Este semn de căinţă adâncă, de penitenţă adevărată. Poporul ţine post negru de câte o zi în 7 săptămâni, pentru descoperirea unui furt.

Potir *(calix, paharul sfânt)* e paharul Sfintei Euharistii. Cel mai însemnat dintre vasele sfinte, fiindcă la sfânta liturghie el cuprinde corpul Domnului, care a pătimit şi sângele Lui, care s-a vărsat pentru noi şi astfel închipuie înseşi patimile lui Iisus. În sens alegoric potirul este paharul suferinţelor, ce l-a golit Mântuitorul pentru noi. Ne aduce aminte şi de paharul de la cina cea din urmă care, după tradiţie, să fi avut forma potirului nostru. Până e la proscomidie, potirul închipuie patimile şi moartea Domnului, precum şi paharul în care a curs sângele Mântuitorului. Astfel închipuie inima Domnului Hristos, din a cărei deschizătură a curs sângele Său scump şi curge şi azi pentru noi. – Când se află pe prestol, potirul înseamnă pe Hristos şezând pe tronul măririi Sale, iar împreună cu discul închipuie mormântul Domnului; acoperitorul lui simbolizează piatra mormântului şi năframa cu giulgiul de îngropare. – Marginea potirului o sărută toţi cei ce se cuminecă, pentru că ea înseamnă coasta Mântuitorului, din care a curs sângele Domnului; în acest înţeles potirul e numit şi paharul mân-

tuirii, din care curge vindecare veşnică. Potirul trebuie să fie de aur ori de argint, din venerația către corpul şi sângele Domnului. Forma potirului s-a luat după cea a crinului, care e simbolul nevinovăției, spre a închipui astfel curăția şi nevinovăția sângelui Domnului, ce se află în potir, precum şi curăția sufletească de care se împărtăşesc cei ce primesc Sfânta Cuminecătură din potir. – La intrarea cea mare potirul este ținut mai jos decât discul şi anume în mâna dreaptă, însemnând că, stând în fața Domnului răstignit, prindem în potir sângele curs din inima Domnului împunsă de sutaş. Discul în acelaşi timp se ține sus la frunte, spre a simboliza corpul (pâinea de pe disc) lui Iisus răstignit, adică ridicat pe cruce. – La intrarea mare a liturghiei celor înainte sfințite, potirul se ține în mâna stângă, însemnând că vinul din potir este încă vin natural, nu este sfințit, e numai un dar oferit; iar doronul, adică pâinea de pe disc, care este deja sfințită şi care este acum adevărat corpul şi sângele Domnului, e ținut cu discul în mâna dreaptă, sus la frunte, ca să închipuie pe Iisus ridicat cu corpul şi sângele său pe cruce.

Potopul e tipul sfârşitului lumii, când se va prăpădi întreaga viață de pe pământ, ca la potop; mai este şi tipul judecății din urmă (Matei 24, 39; II Petru 3, 6). Potopul este apoi tipul agheasmei şi al botezului, fiindcă mulți din cei morți la potop îşi mântuiră sufletul, când, la vederea valurilor, şi-au revenit şi au făcut penitență; precum potopul a deschis lui Noe şi familiei sale o nouă şi fericită viață, astfel şi botezul ne deschide uşile mântuirii. Porumbelul întors în corabie este tipul Sfântului Duh, care sfințeşte apele.

Poziția corpului (starea dreaptă, aplecarea...) la rugăciune şi mişcarea mâinilor sunt simbolul manifestării în extern a simțămintelor noastre interne, precum şi al devotamentului față de cele sfinte.

Praesentatio B.V.M. v. art. *Intrarea în biserică.*

Praesanctificatorium v. art. *Darurile înainte de sfințire.*

Praf şi pulbere e simbolul deşertăciunii şi al nemerniciei celor pământeşti. „Şi s-a făcut ca praful cel din arie vara, ce se împrăştie de vânt" (Daniel 2, 35). Praful e simbolul omului în viața sa pământească („ce este omul pe fața pământului: praf şi pulbere, care-l bat vânturile"

Prapor: (steag bisericesc), alcătuit dintr-o pânză, pe o latură având zugrăvită icoana hramului, spre a se şti cărei biserici aparține şi sub al cărui scut stă biserica respectivă, iar pe cealaltă, de obicei, icoana învierii Domnului. Se deosebeşte de steag prin aceea că praporul atârnă de un sul orizontal, montat cruciş pe o rudă lungă, verticală. Originea şi forma o are de la labarumul lui Constantin cel Mare. – Praporul înseamnă învingerea lui Hristos asupra diavolului şi, prin urmare, biruința bisericii asupra păgânismului şi a rătăcirilor de multe feluri. – Praporul este steagul de luptă al lui Hristos Domnul, în jurul căruia lumea creştină să se adune şi să lupte contra vrăjmaşilor văzuți şi nevă-

zuți, precum s-au luptat și sfinții lui Dumnezeu.

Praporii ce se poartă la conductul mortuar simbolizează că răposatul a fost membru al bisericii lui Hristos și ostaș al credinței creștine, luptându-se sub pavăza praporilor, care sunt semnele de biruință ale credinței creștine.

Preacurata v. art. *Fecioara sfântă.*

Predica *(cuvântarea bisericească),* ca act de cult, închipuie cuvântările Mântuitorului și ale sfinților Apostoli în scopul propovăduirii și prin care s-a întemeiat biserica creștină. Se rostește de obicei de pe un loc mai înălțat (amvon, catedră), care simbolizează locurile înalte (munte etc.), de unde a predicat Domnul Hristos și care, prin înălțimea lor, mai sunt și chipul înălțării noastre sufletești, ce o simțim prin ascultarea cuvântului dumnezeiesc. Înainte de predică cuvântătorul face semnul crucii, spre a închipui că predica o rostește în numele Sfintei Treimi și cu ajutorul celui de sus („Vi se va da vouă, în ceasul acela, ce să vorbiți..." Matei 10, 19); după predică iarăși face semnul crucii, ca o mulțumire din partea preotului că a fost învrednicit să îndeplinească actul sfânt al propovăduirii. La început se rostea îndată după evanghelie, spre a o asculta și catehumenii. Mai târziu, după ce s-a observat că unii vin numai să asculte predica și apoi părăsesc biserica, sfinții părinți au dispus a se cuvânta la finele liturghiei. Simboalele predicii sunt: limbile de foc, porumbelul, care închipuie pe Duhul Sfânt inspiratorul dumnezeiesc, crucea, vulturul ș.a.

Predicatoriul v. art. *Scaunul predicatorial.*

Pregătirea darurilor la Proscomidier înseamnă destinarea și pregătirea lui Iisus spre moarte, spre jertfă. De aceea se citesc locurile tipice din proroci și din Psalmi.

Pregătirea preotului liturghisitor v. art. *Luarea vremii.*

Preoția, ca taină a Testamentului Nou, are de simbol: discul cu pâinea și epitrahilul. La hirotonie, în semn că preotul ia jugul lui Hristos, Episcopul îi întinde epitrahilul și felonul, iar ca simbol că poate să săvârșească Sfânta Euharistie, i se dă pâinea și potirul.

Preoții sau **presbiterii** (gr. = bătrânii) sunt urmașii învățăceilor lui Iisus și îi închipuie pe aceștia. Numirea de bătrâni li se dă nu după vârstă, ci după viața lor religioasă-morală și după învățătura lor. – Preoții poartă și azi osânda lui Hristos, care a pătimit nevinovat; și ei sunt urâți de lume (Matei 10, 22; „de m-au alungat pe Mine și pe voi vă vor alunga" Ioan 15, 20), ba chiar batjocoriți, cum se observă adesea prin mahalale, unde lumea întunecată, destrăbălată, înhămată în solda diavolului, scuipă și aruncă paie ori fân în urma preotului, în semn de batjocorire. Aruncarea cu paie și fân este semn de dispreț, paiele însemnând adică gunoi, netrebnicie. Ca niște demonizați, asemănători celor din Biblie („ce este, nouă... ai venit să ne munceşti?" Luca 4, 34), ei se tem de apariția persoanei sfințite; însăși prezența preotului le

răscoleşte conştiinţa încărcată de păcate şi simt mustrare internă, ce ar vrea s-o acopere cu batjocorirea preotului. Din această păcătoşenie (demonizare) s-a scornit credinţa deşartă că întâlnirea unui preot ar aduce nenorocire, iar întâlnirea unui ţigan, chipul diavolului negru şi întunecat, ar prilejui norocire.

Preoţii Testamentului Vechi au fost prototipul lui Hristos şi al preoţimii din Test. Nou. Ei aveau să fie fără defect, precum şi Hristos a fost fără maculă şi precum preoţii trebuie să fie curaţi sufleteşte. Uncţiunea lor a fost tipul ungerii lui Iisus prin Duhul Sfânt (Ioan 1, 33) şi tipul punerii mâinilor la hirotonie. Îmbrăcămintea lor avea simbolica următoare: cămaşa albă, lungă închipuie viaţa de curăţie şi deplinătatea serviciului; bracele simbolizau acoperirea păcatelor şi virginitatea; brâul îl deosebea pe preot de ceilalţi credincioşi şi simboliza gătirea spre slujba lui Dumnezeu; cele 4 culori ale veşmintelor însemnau că preotul este purtătorul de grijă al tuturor oamenilor celor 4 regiuni ale pământului; mitra albă, de forma unui turban, închipuia intenţia curată, sinceră, cu care avea să servească; intrarea lor desculţi în locul sfânt însemna sfinţenia locului şi a fost un obicei înrădăcinat până azi la orientali.

Preruperea clopotului la prefacerea sfintelor daruri în adevărat corpul şi sângele Domnului este un semnal ca fiecare creştin absent de la biserică, oriunde s-ar afla (în casă, afară, pe drum), să îngenuncheze, să-şi facă semnul crucii cu închinăciune şi acestea la fiecare stih şi clopoţire, adică de trei ori. Rugăciunea aceasta este un semn de mulţumire, pentru că Dumnezeu a rânduit plinirea jertfei, ce s-a făcut pentru toată lumea (vii şi morţi; drepţi şi păcătoşi), iar în momentul înălţător, înfricoşat, când în jurul jertfei sunt şi îngerii de faţă, când însuşi Domnul s-a pogorât între noi aievea în pâinea şi vinul euharistiei, este un simbol de smerenie, o cerere de iertare şi îndurare de la Dumnezeu.

Prepeliţele, ce Dumnezeu le-a trimis spre hrană poporului ales, în pustie, sunt simbolul providenţei dumnezeieşti (Exod 16).

Presbiter v. art. *Preoţii.*

Prescură *(prosforă, proaducere)* e o pâinişoară rotundă, ce se aduce ca jertfă la proscomidie, având imprimat sigilul prescornicului. În unele biserici inscripţia prescornicului o au numai patru prescuri, iar a cincea, a Născătoarei Sfinte, are sigilul „M" (= Maria) într-un triunghi. În vechime se aducea numai o pâine; azi se aduc cinci ori şapte prescuri, spre a simboliza cele 5 ori şapte pâini, cu care a săturat Iisus mulţimea în pustie. Precum acelea au stâmpărat foamea corporală, aşa şi pâinea de jertfă în Sfânta Euharistie împărtăşeşte creştinilor nutriment sufletesc, mântuire. Cinci prescuri mai închipuie cele 5 rane ale Domnului, iar şapte prescuri sunt referire la numărul sfânt de 7. Prescura are să fie din grâu curat, fiindcă Iisus a asemănat corpul său cu grâul. Sf. Ioan Hrisostom ne mărturiseşte că prescura închipuie corpul viu al Mântuitorului şi adică: făina închipuie corpul, dospeala înseamnă sufletul, sarea este mintea, iar

apa simbolizează spiritul. Prescura este antitipul pâinii de jertfă adusă de Melchisedec în Test. Vechi, apoi al manei din pustie, precum şi al pâinii de la cina cea de taină. Rotunjimea prescurilor simbolizează nemărginirea iubirii şi sfinţeniei lui Dumnezeu.

Prescura Paştilor se numeşte un colac, constătător din patru bobiţe, puse în formă de cruce. Se sfinţeşte la biserică în ziua de Paşti; o parte rămâne preotului liturghisitor, cu alta se face milostenie săracilor, iar o bobiţă se aduce acasă şi se păstrează ca leac contra boalelor. În referinţă simbolică, ea constituie un dar proadus ca jertfă întru amintirea Învierii şi pentru mulţumirea harurilor, revenite omenirii de pe urma mântuirii.

Prestol *(altar, jertfelnic, masă sfântă, masa Domnului)* (I Corinteni 10, 21) se numeşte masa din mijlocul altarului, pe care se îndeplineşte sfânta jertfă nesângeroasă, sfânta liturghie. Prestolul are formă de masă, iar de pe el să nu lipsească crucea, pentru că şi Domnul Hristos s-a folosit de masă la cina din urmă pentru jertfa nesângeroasă, iar pentru cea sângeroasă a întrebuinţat crucea; tot masă au avut şi Apostolii la jertfa ce o aduceau. – Treptele prestolului, în număr de 1, 3 ori 7, închipuie treptele, gradele perfecţiunii creştine; una simbolizează unitatea Sfintei Treimi; trei trepte înseamnă sfinţirea, luminarea minţii şi împărtăşirea sau unirea noastră cu Dumnezeu, mai simbolizând şi pe Dumnezeu în trei feţe; şapte trepte închipuie cele 7 daruri ale Duhului Sfânt şi cele 7 sacramente, ale căror roade se revarsă de pe sfânta masă asupra lumii. – Masa Domnului trebuie să fie zidită din piatră, spre a simboliza pe Iisus, care este piatra, stânca, temelia bisericii şi a mântuirii (Faptele Apostolilor 4, 11; II Tesaloniceni 2, 4) şi spre a închipui puterea ce se împrăştie pentru lumea creştină prin jertfele aduse aici. – Aşezarea prestolului în mijlocul altarului înseamnă că Iisus a săvârşit mântuirea în mijlocul pământului şi fiindcă şi tipul lui, adică masa templului, încă se afla în mijlocul Sfintei Sfintelor. – Prin aşezarea lui mai înălţată decât cealaltă parte a bisericii simbolizează muntele Golgota, locul de jertfă al Mântuitorului. – Prestolul închipuie tronul lui Dumnezeu în mijlocul poporului Său şi scaunul măririi Lui; mai înseamnă masa de la cina cea de taină, fiindcă pe el se aşază corpul şi sângele Domnului, adică Sfânta Cuminecătură instituită la acea cină, precum mai simbolizează şi jertfelnicul Domnului, adică crucea, pe care Hristos s-a adus jertfă pentru lume. – Forma lui patrunghiulară închipuie că el se aduce jertfă pentru oamenii din toate cele patru regiuni ale lumii. Forma de sicriu ne aduce aminte de obiceiul primilor creştini de a aduce jertfele lor pe mormintele mucenicilor. Dacă este proptit numai pe un picior, acesta înseamnă pe Iisus Hristos, care singur a desăvârşit mântuirea; iar dacă se propteşte pe patru picioare, închipuie pe cei 4 evanghelişti, ale căror chipuri zugrăvite pe patru pânze, numite evangheliste, se şi zidesc în cele patru colţuri ale prestolului, ca simbol că prin învăţătura depusă în scrierile lor s-a încreştinat lumea. – Aşezarea moaştelor de sfinţi în mijlocul sfintei mese ne aminteşte obiceiul primilor creştini de a zidi bisericile pe mormintele mucenicilor. –

Fiindcă prestolul mai închipuie şi mormântul Domnului, el este înfăşurat cu giulgiuri ca şi corpul Domnului şi anume cu: cămaşa, endiţia şi ilitonul. – Crucea (cel puţin una), care nu trebuie să lipsească de pe prestol, simbolizează că prin cruce ne-a venit mântuirea. Crucea mai e şi semnul răscumpărării şi ne aduce aminte că jertfa de pe altar este aceeaşi ca şi jertfa lui Iisus pe cruce. – Evanghelia, care să nu lipsească de pe sfânta masă, înseamnă că învăţătura evanghelică este baza creştinismului, mai închipuind şi pe Hristos şezând pe tronul Său. – Lumânările (cel puţin două) prestolului simbolizează credinţa luminoasă şi focul dragostei către Hristos; ele mai închipuie şi pe însuşi Mântuitorul, care e lumina lumii şi ne mai amintesc de timpurile persecuţiilor, când la serviciul divin trebuiau luminate catacombele, locurile de rugăciune. – Chivotul cu Sfânta Euharistie simbolizează prezenţa reală a lui Dumnezeu în altar şi în mijlocul poporului. Biserica ortodoxă are numai un prestol, pentru că e numai un altar şi numai o jertfă dumnezeiască. În unele biserici pe sfânta masă se propteşte un baldachin, care o acoperă şi care închipuie cerul şi mărirea Domnului, ce se revarsă ca o umbră asupra sfintei mese. Prestolul simbolizează şi inima creştinilor, care trebuie să fie închinată pururea lui Dumnezeu şi să se aducă pe ea necontenit jertfă lui Dumnezeu.

Prestornic *(prescornic)* e sigilul ce se aplică pe cele 5 prescuri aduse la proscomidie. Pe ramurile crucii sale are iniţialele *IC. XR. NI. KA. Iisus Hristos învinge,* cuvinte ce le-ar fi aşezat Constantin cel Mare pe o cruce în Constantinopol. Prin forma sa patrulateră, prestornicul simbolizează că jertfa se aduce pentru cele patru părţi ale lumii şi că prin jertfa sa Mântuitorul a învins pe vrăjmaşul lumii şi împărăţeşte în veac. Forma aceasta mai închipuie şi lumea şi sfârşitul ei. Cercul, în care este cuprins pătratul, simbolizează dumnezeirea lui Iisus; iar ambele, adică patrulaterul şi cercul, înseamnă cele două firi ale Domnului Hristos.

IC	XR
NI	KA

Primăvara, cu verdeaţa sa, e simbolul vieţii şi îndemn de muncă şi de nădejde. Cu creşterea plantelor şi cu căldura tot mai mare şi binefăcătoare, primăvara e semnul binecuvântării cereşti. Mai e apoi şi chipul tinereţilor („primăvara vieţii"); ea închipuie pruncia şi copilăria, fiindcă este cel mai schimbăcios timp al anului; zburdălnicia copilăriei se răsfrânge în capriciile anotimpului: acuşi senin, acuşi noros; aici e soare, aici e vânt şi ploaie. – Poporul crede că sf. Gheorghe deschide pământul, iar sf. Dimitrie îl închide; de aceea la sf. Gheorghe se pune brazdă verde în prag, iar în porţi se înfige răchită verde, ca semne de deschiderea primăverii. Iconografia zugrăveşte primăvara în chipul unui om ce şade ori joacă printre flori, purtând cunună de flori pe cap, iar în mână ţinând alăuta, spre a închipui reînvierea naturii şi bucuria acestei reînnoiri. Biserica a rânduit în primăvară sfântul Post, pentru reculegere şi reînnoire sufletească, pentru că primăvara este simbolul reînvierii; toate învie, se curăţă, natura amorţită se întremează, se reface. Este deci un îndemn şi pentru viaţa sufletească de

a se reface, de a se reînnoi. Toate religiile au privit timpul şi transformările de primăvară ca un temei pentru credinţa şi nemurirea sufletului şi a corpurilor. De aceea sărbătorile mai însemnate şi întreaga viaţă de cult religios se desfăşură în deplinătatea lor cu deosebire în anotimpul de primăvară, ale cărei taine se leagă atât de strâns de viaţa sufletului. – Primăvara este închipuită ca o luptă a soarelui cu întunericul iernii; lupta se începe la echinocţiul de primăvară, când se începea la popoarele orientale anul bisericesc, cu reînvierea naturii, cum era cazul la evreii Test. Vechi. Popoarele orientale, de la care avem începuturile astronomiei, popoare de păstori, închipuiau razele soarelui de primăvară cu nişte coarne ascuţite, (simbolul puterii). De aceea chipul soarelui s-a reprezentat ca berbec (pentru luna primă martie) şi ca taur (pentru aprilie), iar pentru mai, când sunt fătările de oi şi capre, soarele se află în zodia Gemenilor (simbolul germinaţiei).

Primichira, sfeşnicul cu o lumânare, simbolizează unitatea Sfintei Treimi.

Primiţii, pârga cea dintâi a roadelor se aduce la biserică spre sfinţire (la Paşti ouă, brânză; la Sânpetru fructe; la 6 august struguri etc.) spre a mulţumi lui Dumnezeu pentru binefacerile arătate până aci şi a-i cere binecuvântarea asupra tuturor roadelor pământului. Pârga se aducea şi în Test. Vechi, căci izraelitenii considerau pământul ca proprietatea lui Iehova, iar ei lucrau numai ca uzufructuari, având să aducă regelui teocratic zeciuială şi daruri din roade.

Primogenitul (= întâiul născut) de parte bărbătească, în legea veche era închinat lui Iehova („sfânt lui Dumnezeu..." Numeri 18, 15). Avea prerogative şi autoritate şi simboliza mare demnitate (Psalmi 88, 27). Însuşi Mântuitorul are atributul de întâi născut (Romani 8, 29; Coloseni 1, 15). În Test. Nou creştinii sunt numiţi întâi născuţi ca primiţii ale Domnului.

Prinoase v. art. *Darurile.*

Privegherea din noaptea Învierii, adică Sâmbătă seara spre Duminica Paştilor, este o aducere aminte de privegherile ce le făceau creştinii mai demult în preseara fiecărei sărbători mai însemnate. În special această priveghere mai înseamnă străjuirea mormântului Domnului de către ostaşii romani. Este obiceiul să se facă în jurul bisericii focuri (focurile de Paşti), la care se încălzesc creştinii priveghetori, închipuind pe străjerii care în timpul acela geros îşi făceau foc să se încălzească. Focul arde toată noaptea, iar credincioşii petrec în cântări duhovniceşti şi privesc din când în când spre cer, să vadă când se deschide acesta. Poporul crede că în noaptea învierii se deschide cerul şi o voce întreabă, pe cel ce s-a învrednicit să vadă cerul deschis, despre dorinţa lui, care dorinţă are să se împlinească.

Privegherea de noapte v. art. *Denii* şi art. *Vigilia.*

Priveghiile la casa mortuară se ţin ca o reminiscenţă a vechiului obicei creştinesc, după care creştinii cu preoţii se adunau noaptea la casa mortuară şi

înălţau rugăciuni pioase pentru sufletul celui adormit. Sunt simbolul iubirii creştineşti şi un stimulent de pietate cu aducerea aminte că mirele „ce vine în miezul nopţii" va cerceta pe fiecare, pentru a vedea de are ori nu aprinsă candela cu faptele bune.

Privirea spre răsărit la rugăciune v. art. *Rugăciunea* şi art. *Îndreptarea spre răsărit.*

Procesiunea în dimineaţa Învierii simbolizează mergerea mironosiţelor la mormânt, să caute şi să ungă corpul Domnului Hristos. Intrarea în biserică la sfârşitul procesiunii închipuie aflarea lui Iisus şi vestirea învierii.

Procesiunea Învierii se face în biserica apuseană Sâmbătă seara din Săptămâna patimilor. Preotul îmbracă ornate albe, cum au fost şi cele ale îngerului de la mormântul Domnului. Înainte de procesiune preotul cădeşte sfintele de pe altar, închipuind miresmele mironosiţelor, care „în seara Sâmbetei, ce lumina spre ziuă" (Matei 28, 1) au purces cu aromate să ungă corpul lui Iisus. În fruntea procesiunii e purtată statuia lui Iisus şi lumina de Paşti ca simboale ale învierii. Lumina de Paşti se aprinde de la focul produs prin scăpărare de piatră şi amnar (v. art. *Lumănarea de Paşti* şi art. *Focul de Paşti*). Monstranţa (racla), în care se poartă Sfânta Euharistie, nu mai este acoperită cu văl, ca de obicei, însemnând că Iisus s-a arătat multora după învierea Sa.

Procesiuni *(litii),* ce se fac cu deosebită pompă cu ocazia sfinţirii holdelor, în timpuri de epidemii, în vreme de secetă etc. simbolizează rugăciunea fierbinte către Dumnezeul îndurărilor să dezrădăcineze pedeapsa şi să verse îndurările şi bunătăţile sale asupra poporului, asupra credincioşilor. Participarea multor credincioşi la procesiune închipuie căinţă obştească şi umilinţă. Originea o au în Sfânta Scriptură. Tipuri ale procesiunilor au fost înconjurarea Ierihonului, înconjurarea la sfinţirea templului, intrarea lui Iisus în Ierusalim şi îngroparea martirilor cu procesiuni solemne. În fruntea litiei este purtată crucea ca semn al mântuirii şi al graţiei; îi urmează copiii simbolizând că milostivirea de sus să se pogoare şi pentru nevinovăţia acestora; apoi vin ministranţii cu ripizile, simbolizând pe îngeri care sunt împreună cu noi la rugăciune; în fine, urmează preotul şi în urma lui poporul, închipuind că preotul este păstorul turmei credincioase, pentru care mijloceşte înaintea lui Dumnezeu. Praporii simbolizează lauda adusă lui Dumnezeu, iar lumănările aprinse închipuie curăţia gândurilor noastre smerite. – Semnitele (grâu, cucuruz etc.), ce le aruncă creştinii asupra convoiului de procesiune, obicei roman adaptat în creştinism, simbolizează cererea de a înmulţi Dumnezeu roadele pământului, în care scop se şi face litia, iar stropirea cu apă asupra procesiunii simbolizează participarea cu gândul la rugăciunea pentru ploaie. – Procesiunile sunt un fel de manifestare publică a credinţei noastre, a adorării lui Dumnezeu, un exemplu minunat şi îndemn eficace la rugăciune. Au apoi scopul special de a lăuda pe Dumnezeu, a-i cere un ajutor oarecare, ori a-i

mulțumi pentru vreun semn de îndurare vărsată peste noi. Precum în viața socială ideile politice, sociale se lămuresc în manifestațiuni publice, tot așa omul simte trebuința de a-și manifesta sentimentele interne prin manifestații publice. – Icoanele sfinte, mai ales icoanele praznicului și icoanele patronului bisericii, se poartă întru simbolizarea că și pe sfinți îi rugăm să participe cu noi ca ocrotitori, ca rugători și mijlocitori. Obiceiul a rămas de la romani, care purtau pe Lares-ii lor la procesiuni, precum și de la vechii creștini, care la primejdii de orice fel scoteau și purtau icoanele sfinte, făcătoare de minuni.

Prochimenul, ce se cântă înainte de citirile din epistolele apostolești ori din paremii, fiind luat din psalmii prevestitori ai nașterii lui Hristos, simbolizează că învățăturile sfinte, propagate de către apostoli, sunt adeverite și întemeiate pe prorociile Test. Vechi.

Procopie, Procopiu (gr. înaintestător): sf., primul martir în Palestina în persecuțiile lui Dioclețian († 290). Comem. la 8. VII. P. Decapolitul: sf. monah și martir († 750). Comem. la 27. II.

Procovăț = aerul acoperitor al sfintelor daruri.

Profeții sunt solii, trimișii lui Dumnezeu către poporul ales, spre a-l readuce din rătăcire. Ei sunt tipurile evangheliștilor și ai Apostolilor, după misiunea lor și chiar după numărul lor (4 proroci mari și 4 evangheliști; 12 proroci mici și 12 Apostoli). Asemănarea dintre profeți și apostoli se vădește din puterea tăriei lor de propovăduire a adevărului chiar cu primejduirea vieții. Ei sunt numai îndeplinitorii economiei de mântuire, fără a cunoaște însă planurile divine; pe Mesia prorocii îl credeau un rege iudeu, puternic, în care eroare dibuiseră o vreme și înșiși Apostolii. Profeții sunt tipul Episcopilor, preoților și în general al predicatorilor cuvântului lui Dumnezeu. Iconografia ne prezintă pe profeți după misiunea lor și cu insigniile particulare. Isaia are ca insigniu firezul, Ieremia o nuia, Ezechiel are o poartă cu turnulețe. Daniil are 2 lei și groapa babilonică, Abadia o pâine și un ulcior, fiindcă dânsul ascunsese pe prorocii urmăriți de Izabela și îi hrănise cu apă și pâine (I Regi 18, 4), Amos are un toiag și o oaie, fiindcă dânsul fusese păstor, Iona un chit, Maleahi un înger, ca solul lui Dumnezeu, Ioil un leu, Zaharia o biserică, Naum are insigniu crestele munților peste care trece. Ceilalți, cu rolul de hârtie pe care e scrisă profeția lor mesianică. De obicei sunt înfățișați în icoane cu nimbul sfinților, cu capul acoperit, după cum evreii obișnuiau să stea la rugăciune și cu încălțăminte în picioare. Dacă sunt cu Apostolii laolaltă, profeții stau de-a stânga, ca și un rang inferior decât aceia în opera de mântuire.

Prohod = înmormântare v. *art.*

Pronaos (= tindă), una dintre cele trei părți principale ale bisericii, azi partea de la intrare până la locul unde stau femeile. Tipul lui în Test. Vechi a fost pridvorul. Zugrăvindu-se aici scene din Test. Vechi și cu deosebire raiul, partea aceasta se mai numește și paradis,

cu aceeaşi simbolică ca şi corabia bisericii. Are icoane, ce reprezintă pe Dumnezeu ca revelator şi ca binefăcător al omului (Facerea lumii, raiul, darea legii...), pentru ca creştinul, la intrarea în biserică, să se inspire de binefacerile lui Dumnezeu şi să se îndrepte spre împlinirea poruncilor Lui. Aici este şi baptisteriul, spre a simboliza că prin botez intrăm în paradisul împărăţiei cereşti. La apuseni aici este agheasmatarul, simbolul curăţiei sufleteşti, cu care să intrăm în casa lui Dumnezeu.

Pronia v. art. *Providenţa.*

Propiţiatoriu v. art. *Scaunul îndurării.*

Prorocii v. art. *Profeţii.*

Proschinitar se numeşte o capelă mică, un fel de oratoriu, cu aceeaşi simbolică ce o are şi capela. – Tot proschinitar se numeşte şi tetrapodul pe care aşezăm evanghelia şi icoana praznicului şi simbolizează locurile de predicare ale Mântuitorului.

Proscomidie *(Proaducere, Pregătirea darurilor)* se numeşte punerea darurilor înaintea lui Dumnezeu sau prepararea darurilor (= prescurilor şi vinului) pentru Sfânta Euharistie. De aici numirea de *„partea pregătitoare"*, ca prima dintre cele 3 părţi ale liturghiei. Proaducerea închipuie jertfa nesângeroasă adusă lui Dumnezeu, precum şi pregătirea lui Iisus spre sacrificiu. Lucrările de la proscomidie simbolizează întreagă viaţa Mântuitorului, începând cu naşterea: proscomidierul închipuie Betleemul şi peştera; discul înseamnă ieslea din peşteră; părticica din prescura a doua e corpul Sfintei Fecioare; agneţul scos din prima prescură închipuie corpul lui Iisus, junghierea agneţului sau tăierea cruciş ne aminteşte de patimă şi moarte, de jertfa pe cruce; împungerea agneţului în partea cu inscripţia „IC" înseamnă împungerea cu lancea în coasta lui Iisus; copia înseamnă sulita ostaşului; turnarea vinului şi a apei în potir simbolizează sângele şi apa, ce au curs din coasta străpunsă a Mântuitorului. Părticica primă scoasă din prescura a treia, întru amintirea profeţilor, ne arată că în Iisus s-au împlinit toate profeţiile; părticica a doua, a Apostolilor, ni-i înfăţişează pe aceştia ca urmaşi ai lui Iisus şi ai profeţilor; părticelele (9) celorlalţi sfinţi ne reprezintă în jurul lui Hristos pe toţi sfinţii şi pe cei ce şi-au jertfit viaţa pentru Iisus; sfinţii sunt împărţiţi în 9 cete şi anume în 3 rânduieli fiecare cu câte trei cete ca închipuire a cetelor îngereşti. Părticelele viilor, scoase din prescura a patra, închipuie că Iisus a murit pentru toţi oamenii vii şi morţi şi a promis mântuire tuturor oamenilor, chiar şi păcătoşilor; părticelele pentru cei morţi din a cincia prosforă simbolizează că aceştia, nemaiputând lucra pentru mântuirea lor, trebuie noi să ne rugăm pentru dânşii. Steaua închipuie steaua magilor; acoperirea darurilor simbolizează îngroparea Mântuitorului şi piatra de pe mormânt, iar cu referire la naşterea Domnului închipuie înfăşarea Lui în scutece; cădirea darurilor înseamnă închinarea magilor; tămâierea proscomidierului şi a sfintei mese simbolizează norul dimprejurul sfântului scaun al lui Dumnezeu şi

miresmele mironosiţelor de la mormântul Domnului, căci proscomidierul şi prestolul închipuie scaunul de mărire şi mormântul Domnului. Tămâierea sfântului altar ne mai aduce aminte de tămâierea din Sfânta Sfintelor, iar cădirea întregii biserici şi a credincioşilor, acum înainte de începerea sfintei liturghii, simbolizează deşteptarea conştiinţei acestora pentru a se pregăti şi a sta cu toată evlavia la sfântul serviciu divin.

Proscomidier *(jertfelnic, protesis, depozitar):* e o măsuţă aşezată într-o scobitură a peretelui dinspre apus al altarului, pe care se pregăteşte pâinea şi vinul pentru Sfânta Euharistie. Făcându-se referire în rugăciunea proscomidiei la naşterea lui Iisus, proscomidierul închipuie staulul şi ieslea unde s-a născut Mântuitorul, iar din referirile la moartea lui Iisus proscomidierul închipuie jertfelnicul de pe muntele Golgota, adică crucea, precum şi mormântul Domnului. De aceea în firida proscomidierului se zugrăveşte Naşterea Domnului, ieslea din Betleem şi răstignirea. – În turla proscomidierului se pictează jertfa lui Cain şi Abel, a lui Avraam, crucificarea, luarea de pe cruce, Daniil în groapa leilor, jertfa de martiriu a diaconului Ştefan. – Protezis = punerea înainte se numea mai demult, fiindcă aci se puneau darurile aduse de creştini pe seama bisericii.

Prosforă v. art. *Prescură.*

Prosternarea e semn de cea mai adâncă reverenţă, de supunere şi umilinţă. A fost în uz la perşi, la evrei (Geneza 19, 1; 17, 3) v. art. *Aruncarea cu faţa la pământ.*

Providenţa *(pronia)* divină e închipuită printr-un ochi în triunghi echilateral, înconjurat de raze solare. Ochiul e simbolul providenţei conform II Cronici 16, 9 şi Proverbe 15, 3 „ochiul Domnului peste tot locul"; triunghiul echilateral înseamnă pe Sfânta Treime, pe Dumnezeu în trei feţe deofiinţă şi nedespărţite. Acest simbol se crede a fi trecut de la egipteni, care aveau simbolizată providenţa printr-un ochi ţintuit în vârful unui sceptru.

Pruncii sunt simbolul nevinovăţiei şi al curăţiei morale, cum zice şi Iisus „de nu veţi fi ca pruncii..." (Matei 18, 3). Membrii împărăţiei lui Dumnezeu au să-şi însuşească caracterul pruncilor, cu nevinovăţie, curăţie, smerenie, blândeţe, precum citim la sf. Zigaben: dacă cineva se leapădă de patimile sale, se face ca pruncii. Iisus îi cheamă la sine şi îi binecuvântă (Matei 19, 14 „lăsaţi pruncii să vină...") şi ni-i prezintă ca chipuri de credinţă nevinovată: „din gura pruncilor ai săvârşit lauda" (Matei 21, 16). În iconografie pruncul e simbolul sufletului. În icoana Adormirii Născătoarei, pruncul ieşit din gura sfintei Maici îl prinde Iisus. În icoana morţii lui Irod, pe pruncul ieşit din gura acestuia îl prinde diavolul.

Pruncii evreieşti, care au întâmpinat cu osanale pe Mântuitorul la intrarea în Ierusalim, înseamnă pe popoarele păgâne care au primit cu inimă deschisă învăţăturile, Evanghelia Mântuitorului.

Pruncii din Betleem v. art. *Sfinţii mărunţi.*

Psalmii în cuprinsul lor reprezintă viaţa omenească cu toate laturile ei bune şi rele. Ne amintesc de pelerinajul nostru pământesc, asemănător celui al izraeliteniIor în pustie; ne mai prezintă idolatria, căderea omului, cursele vieţii, primejdiile, întoarcerea, penitenţa şi mulţumirea faţă de Dumnezeu. S-au introdus şi în cultul creştin. Psalmii citiţi la începutul sfintei liturghii simbolizează prezicerile profeţilor Vechiului Test., care au profeţit plinirea vremii şi venirea Mântuitorului. Ca adeverire a acestor profeţii se cântă îndată „Unule născut..." şi fericirile ce închipuie împlinirea proroc iilor.

Psalteriu v. art. *Rozariul.*

Publican v. *Vameşul.*

Pulcheria (gr. = cea frumoasă): împărătească şi sf. fecioară, sora împăratului Teodosiu II († 453). Comem. la 10. IX şi 10. XI.

Punerea mâinilor pe sfânta evanghelie, cu trei închinăciuni şi plecarea capului de către mire şi mireasă, după ocolirea tetrapodului, înseamnă jurământul în faţa sfântului altar că vor ţine legătura cununiei până la mormânt curată, neîntreruptă, făcând ce este bun şi plăcut lui Dumnezeu.

Punerea mâinilor e semn de binecuvântare. A fost în păgânism, în iudaism şi se păstrează şi în creştinism. Închipuie darul ce se pogoară de sus, spre a sfinţi şi a introduce într-o dregătorie sacră (Faptele Apostolilor 6, 6); Moise pune mâna asupra lui Isus Navi; Iisus pune mâna asupra bolnavilor şi pruncilor, când îi binecuvântă; Apostolii instituie pe diaconi prin punerea mâinilor. Azi se pun mâinile la botez, la dezlegări, la hirotonie etc.

Punerea mâinilor preotului pe prunc, la botez, înseamnă puterea darului de sus şi închipuie că cel botezat a devenit fiu al lui Dumnezeu şi este luat acum sub scutul preaînalt al Lui.

Punerea mâinilor la sacrificii private de către însuşi jertfitorul, la cele publice de către preot, peste animalul de jertfă, însemna că toate intenţiile şi păcatele jertfitorului trec asupra victimei. – La consacrările din Test. Vechi punerea mâinilor închipuia că cel ce se dedică în slujba lui Dumnezeu se jertfeşte cu totul lui Dumnezeu, trăieşte numai Lui şi se consideră ca mort pentru lume. Uzul a trecut şi în creştinism pentru binecuvântări şi pentru sfinţiri. Apostolii pun mâna asupra presbiterilor când îi consacră şi îi instituie pentru slujirea lui Dumnezeu şi a cuvântului. După acest exemplu Episcopii hirotonesc pe preoţi prin punerea mâinilor, simbolul pogorârii Duhului Sfânt, şi ca semn că cei hirotoniţi se jertfesc pe sine lui Dumnezeu.

Punerea în mormânt se numeşte icoana ce reprezintă luarea lui Iisus de pe cruce şi înmormântarea, ca ultima staţie a patimilor de Calvar. E pictată pe sfântul epitaf. Prototipul punerii în mormânt este înghiţirea lui Iona de către chit şi punerea lui Iosif în fântâna părăsită de către fraţii săi.

Punga, insigniul lui Iuda, care purta pungă şi a lui Matei, care fusese vameş, este simbolul lăcomiei după averi şi al înşelăciunii. Cu însemnătatea unei unelte necesare la îndeplinirea caritătii, o au ca insigniu şi unii dintre sfinţii care se ocupau cu cerşitul de milă pentru săraci.

Purgatoriul, după credinţa bisericii romano-catolice, este locul unde stau sufletele morţilor, până ce prin felurite munci şi prin rugăciunile celor vii se curăţă de păcatele mai mărunte. Este închipuit ca un foc natural. De aceea familialii stropesc mereu cu apă sfinţită cadavrul şi groapa, în credinţa că mai stâmpără văpaia acestui foc. Mai este o credinţă în popor că omul, de câte ori stinge focul din vatră, să se gândească la iubiţii săi din purgatoriu. În iconografia creştină e înfăţişat ca un foc material, în care răposaţii se roagă neîncetat spre deosebire de focul iadului, unde nu mai are loc şi nu mai poate să ajute nici o rugăciune.

Purificator v. art. *Ştergarul.*

Purim *(sărbătoarea sorţilor):* o ţineau evreii în amintirea scăpării din robia babilonică, a mântuirii de pierirea decretată de Haman. De aceea la serviciul divin se bătea (plesnea) din palme, în semn de bucurie, strigând mereu „să piară numele lui Haman".

Purpură se numea veşmântul de serviciu al împăraţilor romani şi simboliza demnitatea împărătească şi puterea dregătorială. În acest sens şi fiindcă purpurul e şi culoarea sângelui, culoarea purpură înseamnă martiriul Apostolilor şi al sfinţilor. Biserica apuseană întrebuinţează la zile de post şi la sărbătorile martirilor odăjdii purpure. Hlamida purpură, cu care a fost îmbrăcat Mântuitorul, a fost semn de batjocură. Culoarea purpură înseamnă putere, mărire. Dumnezeu Tatăl e adesea înfăţişat în icoane în purpură, ca semn al atotputerniciei dumnezeieşti.

Purtătoarele de mir v. art. *Mironosiţe.*

Pustia *(deşertul)* e simbolul deşertăciunii, al nimicirii şi al sălbăticiei. În pustie omul e primejduit în tot momentul de fiarele sălbatice şi de tâlharii care îşi aşteaptă prada. În acest sens pustia e şi chipul lumii cu diferitele curse, primejdii şi cu necredinţa ei, în care cu anevoie străbate cuvântul lui Dumnezeu. De aceea se zice, că glasul preoţilor e „glasul celui ce strigă în pustie" (Isaia 40, 3). Pustia astfel e şi icoana omenirii păcătoase. V. art. *Deşertul.*

Pustnic v. art. *Călugăr.*

Puterile sunt îngeri din rândul al doilea (Domniile, Stăpâniile, Puterile) al celor 9 cete. Simbolizează disciplina în cer şi sunt îngerii luptători contra diavolului. Sunt înfăţişaţi desculţi, în stihare lungi până jos la glezne, încinşi cu brâu, cu orare verzi aurite, într-o mână purtând toiag ori fâşii aurite, în alta o pecete, un sigiliu cu semnul X, cuprins într-un cerc, care figură poartă numirea de sigiliul lui Dumnezeu. În loc de sigiliu au adeseori un scut, ori globul pământesc cu monogramul de IC. XC al lui Iisus.

Q

Quatember (de la *quattuor* = patru) în biserica romano-catolică sunt anumite săptămâni, câte una spre sfârşitul fiecărui anotimp (după 13 decembrie, după Miercurea cenuşii, după Rusalii, după 14 septembrie în ale căror miercuri, vineri şi sâmbătă se ţine postire. Sunt simbolul penitenţei, pentru că în acele zile creştinul are să facă penitenţă pentru păcatele săvârşite în acest anotimp, să se roage pentru petrecerea cu pace în respectivul anotimp şi să mulţumească lui Dumnezeu pentru toate bunătăţile primite, iar în cel de toamnă îndeosebi a se ruga să-i aleagă Dumnezeu conducători, preoţi demni, fiindcă hirotoniile şi sfinţirile de biserici se fac de obicei toamna.

R

Răboj se numeşte o jumătate dintr-un ou roşu de Paşti, ce şi-l dădeau creştinii cei vechi unul altuia, ca simbol al frăţiei. Obiceiul se mai ţine şi azi la poporul nostru, ca un semn de iubire şi de pace creştină. Găoacele de ou roşu, numite şi ele răbojuri, se pun pe o apă curgătoare, pe apa Sâmbetei, să le ducă la cei morţi, spre a le vesti bucuria Învierii Domnului.

Răchita *(salvia purpurea):* plantă din familia salcineelor, ale cărei ramuri verzi biserica apuseană la Florii le sfinţeşte şi le împarte credincioşilor spre aducere aminte de întâmpinarea lui Iisus la intrarea în Ierusalim. Purtarea acestor ramuri ne avertizează la o viaţă fără prihană, ca să putem intra şi noi în Ierusalimul cel ceresc. Din arderea răchitei sfinte, păstrată din anul trecut, se face cenuşa cu care se ung credincioşii la frunte în Miercurea cenuşii. Poporul nostru în ajunul de Sf. Gheorghe pune ramuri de răchită înaintea caselor, ori le implântă într-o brazdă verde, în stâlpii porţii sau la fereastră. Obiceiul simbolizează implorarea ajutorului sfântului Gheorghe, care deschide pământul, închipuie anunţarea primăverii, precum şi dorinţa ca bucatele să prindă în pământ precum prinde răchita în brazda verde.

Răchita sf. Gheorghe v. art. *Răchita.*

Raclă v. art. *Sicriu.*

Raclă *(ciborium, pixidă)* este o cutioară sau un vas, în care se pun sfintele moaşte, precum şi Sfânta Euharistie. V. *Ciborium.*

Racul e animal binecuvântat, după o legendă care ne spune că, în ziua răstignirii, Maica Domnului, întâlnind un rac, l-a întrebat de n-a văzut cumva pe fiul ei. Racul i-a istorisit apoi cum jidovii l-au răstignit pe Domnul şi voiau să-i bată şi un piron mare în inimă, dar dânsul a furat acel piron şi a fugit cu el. Acest semn de milă i l-a răsplătit apoi Maica Domnului cu binecuvântarea ca racul să poată merge şi de-a-ndoaselea spre a nu i se cunoaşte urma, iar piciorul să i se prefacă în cleşte apucător.

Rădăcina lui Iesei = v. *Pomul lui Iesei.*

Rădăcinile sunt simbolul păcatelor. Ele par la început dulci, ca după aceea să te cutremure amăreala lor. Astfel şi păcatele amăgesc la început cu dulceaţă, iar mai târziu ne umplu de amărăciune şi de deznădejde. Precum porcii scurmă prin pământ după rădăcini, aşa păcătoşii se cufundă tot mai adânc în păcate (Luca 15, 16). În iconografie o rădăcină din care răsar doi arbuşti închipuie pe Sfânta Treime.

Rafail (evr. = Domnul e scăparea mea): unul dintre cei trei arhangheli. Rafail e îngerul păzitor, închipuit cu un prunc de mână, ca binefăcătorul tuturor, iar în chip de călător e înfăţişat cu toiag şi cu cană de curcubetă în mână. Comem. la 24. X.

Rahav, desfrânata din Ierihon (Iosua 2), care a fost de mare ajutor izraelitenilor la ocuparea cetăţii, e prototipul Magdalenei şi al tuturor femeilor păcătoase, care au făcut căinţă adevărată. Rahav e şi tipul bisericii: precum Rahav a primit cu credinţă pe iscoditorii evreieşti, aşa a primit biserica pe Apostoli; precum Rahav a luat ca semn de scăpare funia roşie, astfel biserica, prin dumnezeiescul sânge, a câştigat bunătăţile cele veşnice.

Rahel (*Rahila,* evr. = mama poporului): soţia lui Iacob şi mama celor 12 seminţii izraelitene. Plângerea ei în Rama (Ieremia 31, 15) înseamnă durerea mare pentru deportarea poporului în robia babilonică, când se părea că izraelitenii încetează de a mai fi popor ales; iar când Irod ucide pruncii nevinovaţi, Rahel, mama poporului, e conturbată în mormânt de cruzimea nemaipomenită (Matei 2, 18). Rahel reprezintă pe toate mamele îndurerate pentru pierderea pruncilor lor. Comem. în Duminica strămoşilor.

Rai v. art. *Paradisul.*

Ramura de spini, ce se încolăceşte în jurul unui schelet, înseamnă condamnarea, osânda veşnică şi chinurile fără sfârşit ale iadului.

Ramura Varvarei (Barbarei). La mai toate popoarele e obiceiul ca în ziua sfintei Varvara (4 decembrie) să se rupă trei crengi de cireş, prun ori vişin, pe care le pun în oalele cu apă, unde se ţin până la Crăciun (ori până la Florii). Dacă înfloresc până la acest soroc prevestesc bine şi noroc, anul va fi ploios, iar fetelor le prevesteşte măritiş în acel an.

Ramurile *(stâlpări)* verzi de finic, măslin, răchită, salcă etc. care se aduc la biserică cu procesiune în Sâmbăta Floriilor, se sfinţesc la Florii şi se împart creştinilor, înseamnă învingerea lui Hristos asupra morţii şi învingerea noastră asupra ispitelor; creştinii cu ramurile în mâini închipuie pe pruncii evreieşti care strigau „Osana" la intrarea lui Iisus în Ierusalim.

Ramurile verzi de tei, stejar etc. şi florile, cu care se împodobesc bisericile şi casele creştinilor la Rusalii, înseamnă împodobirea şi frumseţea sufletească, cu care biserica, ca mireasă şi împărătească,

e ornată de Sfântul Duh şi doreşte a vedea în frumseţă sufletească pe toţi fiii săi. Datina e trecută de la evrei care, la sărbătoarea Cincizecimii, ornau sinagogile şi casele cu verdeaţă.

Rânduielile bisericeşti de peste zi înseamnă timpul îndurării şi al harului lui Dumnezeu asupra omenirii, revărsate prin întruparea, prin învăţătura şi prin moartea lui Iisus. Rânduielile de noapte simbolizează timpul întunericului şi al păcatului, în care dibuia lumea înainte de Hristos. Rânduielile bisericeşti liturgice încep de cu seara, care închipuie timpul Test. Vechi şi înseamnă că Dumnezeu a chemat omenirea de la întunericul neştiinţei la lumina cunoştinţei evanghelice. Rânduielile de dimineaţă închipuie ivirea creştinismului, iar liturghia, cu care se sfârşesc rânduielile de cult, simbolizează deplinătatea luminii şi plinirea răscumpărării.

Rândunica e pasăre binecuvântată, ce aduce noroc la casa unde o primesc, şi blestem pe cei ce o alungă. La moartea Domnului, după o legendă – stoluri de rândunele au zburat la piciorul crucii, au strâns în cioc sângele din ranele lui Iisus şi l-au dus la Maica Sfântă. Aceasta le-a şters cu haina ei de jale şi le-a binecuvântat. De atunci corpul lor alb s-a înnegrit de la haina de jale a Maicei Sfinte, pântecele nestropit cu sânge le-a rămas alb, iar la guşă, unde Maica Sfântă nu observă sângele, au rămas roşii. După o altă legendă, când în fuga spre Egipt Sfânta familie s-a ascuns dinaintea urmăritorilor, rândunele ciripeau mereu: nu-i ici, nu-i ici. De aceea Maica Sfântă le-a binecuvântat. Iarăşi alta ne spune că Maica Domnului umbla plângând în Vinerea mare şi toată firea plângea în urma ei; un stol de rândunele i-a ieşit în cale şi i-a vestit că Fiul ei va învia a treia zi. Această veste a mai liniştit pe Maica Sfântă, care le-a binecuvântat să fie cele mai curate păsări ale pământului, să fie cu noroc la casa care le primeşte şi cu blestem pentru cei ce le alungă.

Rasa (gr. *raxos* = rupt, zdrenţuit): o haină în formă de reverendă neagră, simplă, a călugărilor; închipuie haina veseliei sufleteşti, a lepădării de tot ce e lumesc, a abnegaţiei şi a sărăciei de bunăvoie.

Răsăritul simbolizează pe Iisus Hristos, care este numit „răsăritul răsăriturilor, lumină şi soarele dreptăţii". La răsărit a petrecut şi a săvârşit Domnul Hristos mântuirea lumii. Precum soarele natural ne aduce lumina de la răsărit, astfel şi Mântuitorul de la răsărit ne-a adus lumina credinţei. Răsăritul mai închipuie şi naştere, viaţă şi lumină, în opunere cu apusul, care simbolizează întuneric, moarte.

Rasofor: călugăr începător, novice, care, cu binecuvântarea Arhiereului şi după ce a trecut noviciatul, e îmbrăcat în rasă din partea Egumenului. Rasa înseamnă adică abnegaţie, abdicarea de lume şi sărăcie de bunăvoie. Tonsura i se face ca simbol al lepădării de lume şi al jertfirii sale în slujba îngerească. Potcapul şi bocancii închipuie supunerea necondiţionată şi umblarea în căile Domnului.

Răstignirea a fost cea mai abominabilă pedeapsă la romani. Cum însă

Dumnezeu a ales cele mai neînsemnate spre a-şi arăta mărirea şi puterea, astfel a ales şi răstignirea pentru îndeplinirea satisfacţiei divine, pentru îndreptarea genului omenesc şi pentru împăcarea acestuia cu Dumnezeu. Răstignirea astfel din semn de ocară a devenit pentru creştini semn de învingere, simbol de înălţare, de mântuire. Mântuitorul prin moartea de cruce a săvârşit biruinţa asupra duşmanului nevăzut şi a desăvârşit opera de mântuire.

Râuri sfinte ce curg din paradis sunt 4 şi anume Pison (Indus), Gihon (Ganges), Chidekel (Tigris) şi Eufrat. Ele sunt tipul celor patru evanghelii şi, izvorând dintr-un izvor, înseamnă emanaţia celor 4 evanghelii din Iisus Hristos. Din mitologia greco-romană s-a strecurat şi în creştinism credinţa că şi iadul are patru râuri de foc: Stix = al urei, Acheron = al lacrimilor, Cocitus = al durerilor şi Flegeton = al focului.

Raza dimineţii v. art. *Zorile.*

Raza soarelui e simbolul puterii şi al atotputerniciei lui Dumnezeu. Precum soarele prin razele sale încălzeşte şi susţine viaţa, astfel şi Iisus – „raza Tatălui" – încălzeşte lumea şi pregăteşte viaţa veşnică. În icoana creaţiunii Dumnezeu e înfăţişat în raze de soare. Triunghiul providenţei e înconjurat de raze solare; tot aşa nimbul sfinţilor străluceşte în raze, ca simbol al măririi, al fericirii eterne. Razele solare sunt şi închipuirea Sfintei Treimi. Fiecare rază privită în analiza spectrală ne arată trei culori principale: roş, vânăt, galben; şi totuşi ni se înfăţişează numai într-o singură culoare.

Raza Tatălui v. art. *Raza soarelui.*

Războiul în Testamentul Vechi, chiar şi în creştinism, e simbolul judecăţii dumnezeieşti, ca pedeapsă meritată pentru păcatele popoarelor.

Recolta bună e semnul binecuvântării din partea lui Dumnezeu, pe când recolta rea e simbolul pedepsei pentru păcate (Deuteronom 14–17; Agheu 1, 6).

Rege e simbolul celei mai înalte demnităţi pământeşti. În teocraţia evreilor însuşi Dumnezeu era regele ceresc şi pământesc al poporului ales. În analogie, regele e şi simbolul puterii dumnezeieşti, căci Dumnezeu este numit rege al regilor (I Timotei 6, 15). Intrarea în Ierusalim a lui Iisus a fost în extern ca şi a unui rege pământesc. În sens mistic a intrat însă ca rege al noului Ierusalim şi a lăsat să-l încoroneze cu spini şi să fie batjocorit, spre a simboliza că împărăţia lui Dumnezeu se câştigă nu prin putere lumească, ci prin abnegaţie şi prin suferinţe.

Regina (lat. = regină): sfântă martiră, ucenică şi consoarta sfintei Ursula în Colonia († 453). Comem. la 1. VI şi 25. II.

Regina cerului = *Sfânta Fecioară.*

Regina rozariului (mătăniilor) e supranumirea Sfintei Fecioare, ca protectoarea credincioşilor rugători. E înfăţişată având deasupra-i îngeri, care ţin trei cununi (a bucuriei, a durerii şi a gloriei), iar acoperiţi de mantia Sfintei Născătoare – o mulţime de credincioşi făcând rugăciunile rozariului.

Relicve v. art. *Moaşte.*

Relicve sfinte sunt numite instrumentele de tortură (sulița, scara...) a Mântuitorului, venerate ca obiecte sfinte şi sunt simbolul durerilor.

Religiunea e simbolizată printr-o femeie apocaliptică (Apocalipsa 12), înconjurată de soare, cu aripi de vultur, iar la picioare luna şi balaurul învins. Aripile de vultur înseamnă înălțarea prin religiune, prin fapte. Luna sub picioare şi balaurul învins sunt simbolul puterii supranaturale a religiei, care luminează şi învinge toate ispitele şi nenorocirile.

Requiem *(parastas, libera):* în biserica apuseană, rugăciune solemnă pentru sufletele celor morți, aflători în purgatoriu; are simbolica parastasului.

Reveca *(Rebeca);* sfântă, soția lui Isac (Facerea 24, 15, 67).

Revedere. Predilecta inscripție „la revedere" de pe monumentele sepulcrale e un simbol al credinței în nemurirea sufletului, al credinței că mormântul nu ne închide pe veci, ci numai pe un timp oarecare, până la a doua venire, când toată lumea, vii şi morți, se vor înfățişa înaintea dreptului judecător. Două mâini încopciate – pictură ori sculptură – simbolizează rămas bun şi nădejdea revederii şi indică cel mai de seamă temei de mângâiere al credinței creştine: viața pământească e scurtă, iar dorința de revedere ne deschide o veşnicie cu viață glorioasă, fără durere.

Reverenda *(Talar).* Cuvântul are sensul său lexical de la lat. *revereor* = stimez. E un veşmânt distinctiv preoțesc, purtat în afară de servicii şi la serviciile divine sub odăjdii. Lungimea sa, cu care acoperă întreg corpul, închipuie că preotul trebuie şi are să fie întreg, cu trup cu suflet, în slujba lui Dumnezeu. Culoarea talarului, pe lângă simbol, mai indică şi treapta şi vrednicia ierarhică. Preoții poartă reverendă neagră, ca simbol al seriozității, al lepădării de grijile şi de toate plăcerile lumeşti. Protopopii şi canonicii o au blănită cu roş, iar episcopii o au întreagă violetă ori numai blănită cu violet; a cardinalilor este roşie, a papei este albă, toate ca semn de dignitate mai mare. La călugări reverenda de culoare numai neagră ori brun închis (la premontrensi albă), numită *habitus,* adesea prevăzută cu glugă, e confecționată dintr-un material dur, spre a închipui votul călugăresc, lepădarea de lume şi cu deosebire sărăcia de bunăvoie. Reverenda este simbolul căinței, tristeții şi al bunei cuviințe, de care trebuie să fie pătrunşi servitorii lui Dumnezeu. Ca haină de uniformă a tagmei îl deosebeşte pe preot în viața civilă de ceilalți slujbaşi lumeşti, demonstrând că serviciul preoțesc e altul decât al acestora, că adică Dumnezeu şi lucrurile divine sunt ocupația preoților, de unde preoțimea a şi primit numirea de cler – ales pentru slujirea lui Dumnezeu.

Ridicarea creştinului, după ce s-a închinat lui Dumnezeu, închipuie ridicarea minții şi a inimii spre Dumnezeu şi lepădarea de toată grija cea lumească.

Ridicarea darurilor *(elevatio)* după imnul triumfal simbolizează ridicarea

pâinii şi a vinului la Cina cea de taină de către Mântuitorul.

Ridicarea darurilor la proscomidie, cu ocazia intrării celei mari, înseamnă ridicarea Mântuitorului pe cruce.

Ridicarea Evangheliei la intrarea mică, când preotul, aflat pe solee şi în faţa uşilor împărăteşti, face cu ea semnul crucii şi exclamă: „Înţelepciune, drepţi!", simbolizează că în Evanghelie se află adevărata înţelepciune, iar noi, la ascultarea ei, să stăm drepţi, adică curăţiţi de orice gând rău, atenţi (şi nu în strane), aşa precum trebuie să stăm în faţa lui Dumnezeu, care însuşi ne vorbeşte închipuit prin Evanghelie.

Ridicarea mâinilor *(manum oblatio)* şi a *braţelor* la rugăciune simbolizează pe Mântuitorul răstignit pe cruce, înălţarea inimii celui ce se roagă, devotare şi recunoaşterea că numai prin meritele Celui răstignit aşteptăm plinirea rugăciunilor şi ajutor de sus. A fost în uz în Test. Vechi atât la rugăciunile publice cât şi la cele particulare, ca un semn de omagiu, de jertfă lui Dumnezeu („ridicarea mâinilor mele, jertfa de seară" Psalmi 140, 2). A făcut-o şi apostolul Pavel (I Timotei 2, 8; Isaia 1, 15) şi a fost uzitată în timpurile primare creştine, cum ne încredinţează sf. Tertulian: „nu numai ridicăm mâinile la rugăciune, ci le şi întindem, precum a făcut Iisus pe cruce". Ridicarea mâinilor o mai fac azi numai preoţii la liturghie. Ridicarea mâinilor o face preotul imediat înainte de începerea sfintei liturghii, la invocarea Duhului Sfânt cu rugăciunea: „Împărate ceresc..."; se efectuează la Trisaghion, închipuind că şi noi stăm ca îngerii în faţa lui Dumnezeu şi îi cântăm şi înălţăm cântare de mărire; preotul ridică mâinile la Heruvic, când cu întreaga ceată de credincioşi se aseamănă îngerilor din ceruri („care pe heruvimi cu taină închipuim...") şi aduce lui Dumnezeu în Treime întreit sfântă cântare; la exclamarea „sus să avem inimile", preotul ridică mâinile în semn de ridicarea inimilor spre Dumnezeu, spre cele înalte; ridicarea mâinilor din partea preotului la Imnul triumfal („sfânt... e Domnul Savaot...") închipuie aripile îngerilor, ale celor ce cu această cântare neîncetat preamăresc pe Dumnezeu. Despre sf. Ambrozie se zice că s-ar fi rugat cu mâinile ridicate până la ceasul său din urmă.

Ridicarea ochilor la rugăciune şi la serviciile divine înseamnă ridicarea gândului şi a sufletului spre Dumnezeu, de la care aşteptăm tot darul desăvârşit şi toată bunătatea. Este imitarea Domnului Hristos, care la rugăciuni şi la facerea minunilor adesea a ridicat ochii la ceruri (Matei 14, 19). Preotul o face îndeosebi înainte de rostirea şi împărtăşirea binecuvântării.

Ridicarea panaghiei v. art. *Panaghia.*

Rihard (*Richard;* germ. = principe, puternic): sf. de neam anglo-saxon şi rudenie cu sf. Bonifaciu († 722). Comem. la 7. II.

Ripidă *(serafim, flabellum)* e un disc înconjurat de raze, având înfăţişate chipurile heruvimilor şi serafimilor. În

vechime, cu ripida se acopereau sfintele daruri după sfinţirea lor. Azi a rămas numai un ornament bisericesc, care închipuie aripile îngerilor şi simbolizează pe heruvimi şi serafimi, care slujesc neîncetat lui Dumnezeu şi stau de faţă, în mod nevăzut, şi la săvârşirea sfintei liturghii, la plinirea Sfintei Euharistii. Aşezate în jurul prestolului, ripizile închipuie pe heruvimii care şedeau pe chivotul legii Test. Vechi, precum şi pe îngerii care stau în jurul tronului (= prestolul) ceresc. Purtate de ministranţi înaintea preotului, închipuie pe îngerii care, ca soli ai mântuirii, au vestit naşterea Domnului, precum şi pe prorocii şi pe apostolii care au gătit calea Mântuitorului. Purtate la procesiuni, simbolizează îngerii, care sunt prezenţi la această rugăciune de îndurare.

Roabă *(servitoare).* Prototipul roabelor cu încredere şi cu umilinţă este Sfânta Fecioară Maria, care s-a supus voinţei divine „iată roaba Domnului" (Luca 1, 38). În biserica apuseană patroana servitoarelor este sf. Notburga, care fusese mult timp servitoare.

Roata *(cercul)* e simbolul atotputerniciei lui Dumnezeu. Precum spiţele (simbolul creştinilor) roţii se unesc în centru, care închipuie pe Dumnezeu, astfel şi creştinii să se apropie unii de alţii prin faptele dragostei creştineşti îndreptaţi spre centru, spre Dumnezeu. Roata mai simbolizează înfăţişarea treptei de îngeri, numită „scaunele", ai cărei îngeri, în chip de roţi împletite, constituie tronul lui Dumnezeu. Crucea în cerc se aseamănă spiţelor roţii. Cercul închipuie lumea, crucea simbolizează pe Dumnezeu, iar totul înseamnă atotputernicia lui Dumnezeu în lume. Roata norocului, ca ornament în rozetele ferestrelor bisericeşti, închipuie soarta schimbătoare a tuturor oamenilor şi e o admoniere îndeosebi către cei înstăriţi şi cei în ranguri, că fiecare suiş are coborâşul său. Roata ce o vedem pe monumente sepulcrale, pe portaluri de biserici etc. este simbolul deşertăciunii care azi ne ridică şi mâine ne coboară.

Rob în sens lexical înseamnă sclav, servitor supus cuiva, pe plată ori fără plată. În analogie, creştinul se numeşte robul lui Dumnezeu. Precum întreaga natură (Psalmi 118, 9), aşa şi omul e supus lui Dumnezeu, de la zidirea sa. Omul mai este robul lui Dumnezeu prin ascultare, prin credinţă; creştinii prin botez se curăţă de păcatul strămoşesc, declară credinţă şi ascultare, supunere lui Dumnezeu prin fapte şi prin vieţuire, pe care sf. ap. Pavel o tâlcuieşte ca o robie (Romani 6, 6). După viaţa lor virtuoasă, s-au numit robi toţi drepţii lui Dumnezeu: Moise (Exod 4, 10), Iisus Navi, Pavel (Romani 1, 1) etc.

Robert (germ = strălucitor, vestit): sfânt, predicator al pocăinţei în Franţa († 1157). Comem. la 23. II.

Robie înseamnă, în sens figurat, robia păcatului. Înainte de Hristos omenirea a fost în această robie, din care ne-a scos Mântuitorul. Tipul robiei sufleteşti a fost în Test. Vechi robia egipteană şi robia babiloneană.

Rodier v. art. *Granatul.*

Rodii *(granate)* se numesc ciucurii mantiei Arhiereului din Test. Vechi, care

sunt confecţionaţi din tort răsucit şi în trei culori: vânăt, purpuriu şi roşu (Exod 39, 24), făcuţi ca un ghem şi în forma merelor aşa-numite rodii. Cu astfel de rodii erau înfrumseţate şi reţelele de la templu (I Regi 7, 18). Au fost simboale ale cuvântului lui Dumnezeu şi aducere aminte de poruncile Lui.

Roiul în Test. Vechi a fost simbolul duşmanilor numeroşi şi puternici (Deuteronom 1, 44; Psalmi 117, 12), după asemănarea cu mulţimea şi primejdia roiului.

Roland (germ. = întemeietor, distins): sfânt eremit în Parma Italiei († 1386). Comem. la 15. IX.

Roman (lat. = de origine romană): sf. părinte şi diacon la biserica din Constantinopol, alcătuitor de imnuri şi condace, care dar l-a primit printr-o minune de la Sfânta Fecioară. Comem. la 1. X.

Rorate *(rugăciunea îngerului)* se numesc rugăciunile ce se fac în zorile fiecărei zile ale adventului în biserica apuseană. Numirea derivă de la cuvântul de începere al rugăciunilor: „rouraţi ceruri..." (Isaia 45, 8). E numită şi *„rugăciunea îngerului"*, fiindcă roratele se săvârşesc în cinstea Sfintei Fecioare, căreia îngerul i-a vestit întruparea. Din această zămislire ni s-a rourat roua dreptăţii, Mântuitorul lumii. Rugăciunile se ţin în zorile zilei, spre aducere aminte de întunericul în care a fost cuprinsă lumea înainte de venirea Domnului, lumina lumii. În cuvintele „Rouraţi ceruri..." prorocul şi-a exprimat dorinţa de venire a Mântuitorului, cu care dorinţă să se umple şi creştinii şi în acest răstimp de ajunare să trăiască în retragere, contemplaţie şi cu demnitate deplină.

Rosalii v. art. *Pogorârea Duhului Sfânt.*

Roşu e simbolul sângelui, al războiului, al martirilor şi al demnităţii împărăteşti. De aceea iconografia înfăţişează pe Dumnezeu şi pe Iisus în purpură. Steagurile roşii înseamnă biruinţa bisericii asupra vrăjmaşilor. Culoarea roşie mai înseamnă sângele de jertfă al Mântuitorului. Este şi simbolul căinţei, penitenţei şi al iubirii creştine. Îmbrăcămintea roşie a Sfintei Preacurate ne-o prezintă ca pe Maica lui Dumnezeu, ca pe regina cerului. Iconografia bizantină are ca dominante culoarea roşie, împreună cu cea azurie şi galbenă, la care uneori se adaugă verdele. Cele dintâi trei sunt culorile naţionale româneşti, ce le întâlnim în toate bisericile noastre şi în viaţa publică. – Fiindcă e culoarea martiriului, biserica apuseană, la ziua martirilor, e îmbrăcată în roşu, iar preoţii slujesc în odăjdii roşii, precum o fac şi la Rusalii în amintirea limbilor de foc.

Rosmarin *(R. officinalis):* plantă horticolă cu patria în Orient. E întrebuinţată ca medicament şi condiment, iar frunzele-i stoarse ne dau un ulei farmaceutic. La greci, rosmarinul era decorul tuturor sărbătorilor; romanii îl numeau *ros,* sau *ros maris* şi împodobeau cu el Lares-ii, adică zeii de casă. Ca plantă simbolică, a trecut şi în creştinism. La înmormântări se poartă în

mână, la butonieră ori legat la lumini, ca simbol al nemuririi din cauza frunzelor sale pururea verzi; iar la nunți se împletesc din el cununi și jerbe, simbolizând credința și iubirea conjugală nevestejită.

Roți de foc v. art. *Alimori.*

Roțile lui Ioan v. art. *Nașterea lui Ioan Botezătorul.*

Rotulele (sulurile de papirus, de hârtie) din mâinile sfinților închipuie cunoștința legii și a darului. Rotulele patriarhilor și profeților înseamnă că în Test. Vechi credința s-a împărtășit numai tipic ori simbolic și că ei aveau cunoștință incompletă. Unii dintre apostoli, și îndeosebi cei ce nu au scris, ci numai au propovăduit învățătura sfântă, mai au rotule însemnând că sunt numai predicatori, iar cei ce au scris (Pavel, Petru...) au cărți în mână, închipuind că lor li s-a descoperit cunoștința deplină a credinței și că au o învățătură deplină a cuvântului.

Rotunjimea închipuie deplinătatea și pe Dumnezeu. Prescura este rotundă, spre a simboliza veșnicia și împărăția cerească fără sfârșit, ce ne-o aduce împărtășirea cu trupul și sângele Domnului. Tot aceasta înseamnă rotunjimea discului, a ferestrelor rotunde și a boltiturilor bisericești.

Roua e simbolul binecuvântării, ce se pogoară din cer (Deuteronom 33, 13; Iov 29, 19; Miheia 5, 6) și simbolul Mântuitorului; precum roua se revarsă în tăcerea nopții peste plante, le umezește și le întărește spre rodire, așa Domnul Hristos lucrează asupra omenirii pe nesimțite.

Roza aurea *(rosa virtuosa):* o roză de aur, împodobită cu pietre scumpe, ce o sfințește pontificele roman în Duminica a patra *(laetare)* a Postului mare. Această roză sfințită o dăruiește apoi unui principe distins prin religiozitate și virtuți creștinești. Roza aurea simbolizează pe Iisus, care e supranumit „trandafirul câmpurilor și crinul văilor" (Cântarea cântărilor 2, 1).

Roza Ierihonului *(Anastatica):* arbust, ale cărui flori albe cresc în colțul crengilor. Ofilindu-se, se zbârcește în forma unui trandafir, în care stare poate trăi mai mulți ani de-a rândul, ca apoi, pusă în apă, să înverzească din nou. De aceea se numește *floarea învierii.* După o legendă, roza Ierihonului e numai de pe timpul Mântuitorului și a răsărit în pustie Maicii, în fuga spre Egipt.

Roză, trandafirie, culoare; e simbolul iubirii și e chipul aducerii aminte de Duhul Sfânt, care revarsă iubire, adică frumusețe sufletească în inimi.

Rozariul *(mătănii, cununa de roze, psalteriu)* e o cunună de mărgăritare, de perle, din sticlă, metal etc. înșirate pe o sforicică. Numirea de rozar o are din împrejurarea că la început se confecționa din lemn de roze și fiindcă rugăciunile către Născătoarea de Dumnezeu se fac cu ajutorul lui. Fecioara e numită „trandafirul cel de taină" și precum roza e cea mai plăcută dintre flori, așa sunt bineprimite și rugăciunile rozariului. După îndemnul Apostolilor (I Tesalo-

niceni 5, 17) „să vă rugaţi neîncetat...", creştinii cei dintâi obişnuiau să rostească câte o sută de „Tatăl nostru"; iar pentru a nu sminti numărarea se foloseau de sâmburi, ce-i înşirară mai târziu pe o aţă. Rozariul astfel e ca o carte pentru cei necărturari. *Rozariul mare* are 150 de perle după cei 150 de psalmi (numit din această împrejurare şi Psalteriu) cu 15 perle mari, câte una la începutul fiecărei decade şi cu care se rosteşte câte un Tatăl nostru, urmându-i câte o decadă de „Născătoare de Dumnezeu..." cu doxologia mică. *Rozariul mijlociu* are 63 de perle, însemnând anii pământeşti ai Sfintei Fecioare; cele 7 perle mari simbolizează cele 7 dureri ale Sfintei Maici. *Rozariul mic* are 33 de perle, după anii pământeşti ai Mântuitorului (cu 5 perle mari ca simbol al celor 5 rane).

Rucavițe v. art. *Mânecările.*

Ruga v. art. *Hramul* şi art. *Troiță.*

Rugăciunea este simbolul mărturisirii de credinţă, de iubire, de nădejde şi de dependenţă către Dumnezeu. E o manifestare de jertfă în altarul minţii şi al inimii, arătată prin acte externe şi interne. Actele şi formele externe ale rugăciunii sunt: aplecarea capului şi a corpului, ce trebuie să o facem totdeauna la însemnarea cu semnul crucii, apoi îngenuncherea, metaniile, prosternarea etc. care toate exprimă reverenţă şi sunt simbolul smereniei. La rugăciunile de cereri şi de laudă, ridicarea ochilor şi ridicarea mâinilor (cum a făcut Moise: Exod 17, 11, Iisus, Apostolii şi sfinţii) exprimă înălţarea gândurilor spre cele înalte, iar întinderea mâinilor semnifică crucificarea Domnului. – La rugăciune ne îndreptăm privirea spre răsărit, ca semn că prin rugăciune şi prin viaţă creştinească dorim iarăşi după patria noastră cea adevărată, după rai, care a fost zidit la răsărit (Geneza 2, 8). – Punerea mâinilor laolaltă la rugăciune şi apropiate de piept simbolizează că rugăciunea izvorăşte din inimă, că adorăm pe Dumnezeu cu tot cugetul şi cu tot sufletul şi că stăm în faţa lui Dumnezeu cu smerenie, umilinţă, cum stă robul sau delincventul legat în faţa stăpânului său şi se roagă de iertare, de îndurare.

Rugăciunea amvonului înseamnă binecuvântare. Preotul liturghisitor o rosteşte în mijlocul bisericii, de regulă pe amvon, în mijlocul credincioşilor, simbolizând că dânsul este păstorul cel bun, care se roagă împreună cu păstoriţii săi. În altar preotul liturghisitor este anume reprezentantul lui Iisus.

Rugăciunea crucii se numeşte actul însemnării cu semnul sfintei cruci. Simbolica: la art. *Semnul crucii.*

Rugăciunea domnească v. art. *Tatăl nostru.*

Rugăciunea mesei simbolizează mulţumire şi laudă către Dumnezeu, pentru că ne-a dat cele de lipsă la susţinerea vieţii pământeşti şi, mijlocit, a vieţii sufleteşti. Hrana e un dar de la Dumnezeu. Înainte de fiecare mâncare şi după mâncare creştinul îşi face semnul crucii şi rosteşte rugăciunea anumită, în semn de recunoştinţă pentru bunătăţile şi darul de sus („pururea mulţumiţi

pentru toate Domnului...“), ce ne vine sub formă de hrană. Rugăciunea şi binecuvântarea mesei au avut-o romanii, au avut-o şi o au şi azi evreii. A practicat-o Mântuitorul (la cină, la Emaus...) şi Apostolii (Romani 14, 6; I Timotei 4, 4), iar după ei a rămas obicei la creştini de a rosti rugăciune şi a binecuvânta (Binecuvântarea mesei) cu semnul crucii asupra mâncărilor şi a face rugăciune de mulţumire după masă. V. art. *Dezlegarea mesei* şi art. *Mâncările.*

Rugăciunea neagră, de jale sau *murmurătoare,* se săvârşeşte în biserica apuseană în seara de Miercuri, de Joi şi de Vineri din Săptămâna patimilor. După fiecare psalm se stinge câte una din lumânările galbene fixate într-un triunghi pe altar. Stingerea lumânărilor închipuie momentele când Apostolii au părăsit unul câte unul pe Iisus, rămânând numai El singur, închipuit prin lumânarea cea albă din vârful triunghiului, care nu se stinge ci se aşază în dosul altarului, unde se înscenează un murmur spre aducere aminte de murmurul ce l-au făcut soldaţii romani şi poporul când au prins pe Iisus, precum şi cutremurarea pământului, când a murit Iisus. Lumânarea este apoi iarăşi adusă pe altar, spre a închipui înmormântarea şi învierea Lui.

Rugul lui Moise, care a ars în Horeb (Exod 3, 1–2), simbolizează starea poporului izraelitean, iar focul închipuie pe Dumnezeu, care i-a şi asuprit, dar i-a şi preamărit. Rugul lui Moise mai simbolizează şi pe Sfânta Fecioară, fiindcă rugul a ars cu flacără şi totuşi a rămas nestricat, precum Fecioara a născut lumina şi totuşi fecioară a rămas. E tipul crucii, pe care Iisus a ars în chinuri mari spre a ne scăpa pe noi de chinurile şi de focul iadului. Mai simbolizează ispitele lăuntrice şi luptele suferite de cei credincioşi, pe care Dumnezeu nu-i lasă să se mistuie nici prin cele mai grele necazuri.

Ruperea veşmintelor (Geneza 37, 34) e simbolul jelirii, al întristării adânci şi al consternării (Matei 26, 65). A fost în uz la greci, romani, evrei şi la toate popoarele orientale.

Rusalii v. art. *Pogorârea Duhului Sfânt.*

S

Saba, regina de la Austru (Matei 12, 42), este tipul magilor. Precum aceea a venit din depărtare să admire înțelepciunea lui Solomon, așa au venit magii să se închine Mântuitorului lumii și, ca reprezentanți ai științei lumești, să se prostearnă în fața atotștiinței dumnezeiești.

Sabat e ziua Domnului în Test. Vechi, sărbătoare fixată de Moise pe baza tradiției și în legătură cu crearea lumii. Simbolizează legătura dintre Dumnezeu și om, iar serbarea ei constituie mărturisirea adevăratului Dumnezeu (Geneza 2, 1–2); mai simboliza aducerea aminte de scăparea izraeliteniIor din robia egipteană.

Sabia e simbolul puterii lui Dumnezeu (Isaia 34, 5; Ieremia 46, 10). Mai e și chipul unei dureri adânci (Luca 2, 35). În proverbe, limba e o sabie cu două tăișuri. Sabia simbolizează apoi învățătura Mântuitorului, care are să prefacă inimile și să desfacă legăturile de înrudire dintre oameni („n-am venit să pun pace, ci sabie" Matei 10, 34); omul care va primi cuvântul evangheliei se desparte de ai săi, de lume și trăiește numai sufletului („cel ce iubește..." Matei 10, 37). Sabia mai înseamnă și evanghelia lui Hristos, care este însăși pacea cea adevărată. Aceasta însă nu se poate realiza, fără numai cu sabia, adică cu continuă luptă sufletească. În acest înțeles sf. ap. Pavel are insigniu o sabie, fiindcă a fost cel mai fervent propovăduitor al evangheliei, al cuvântului. – Sabia mai înseamnă Vechiul și Noul Testament, adică Sfânta Scriptură, precum și toată învățătura creștină, cu care trebuie să fie înarmat fiecare creștin adevărat. Aceasta a recomandat-o și Mântuitorul Apostolilor Săi, când a zis: „Cel ce n-are sabie, să-și vândă haina și să-și cumpere" (Luca 22, 36), adică să fie înarmați duhovnicește spre a putea propovădui mântuirea. Domnul nu înțelesese adică sabia ca armă materială, căci doar în Noul Test. ne învață a răsplăti răul cu bine și nu cu rău. Apocalipsa (1, 16) ne înfățișează pe Dumnezeu având în gură o sabie cu două tăișuri, adică dreptatea și pedeapsa răsplătirii.

Sabin (lat. = din neamul Sabinilor): sf. episcop în Assisi şi martir († 303). Comem. la 30. XII.

Sabina: sf. martiră în Roma († 126). Comem. la 29. VIII şi 3. IX.

Sac, la evreii Test. Vechi şi la orientali, era o pănură groasă, o haină fără mâneci, ce o îmbrăcau la prilejuri de nenorociri, jeliri, înmormântări. Simboliza durerea şi jalea adâncă, precum şi căinţa adevărată (Matei 11, 8).

Sacos *(saccus):* supraveşmânt ritual episcopesc ce-l aveau la început numai patriarhii. E un ornat lung, cu mâneci largi şi scurte şi se îmbracă peste stihar. Are forma şi simbolica felonului. Sf. Ioan Hrisostom l-a introdus ca semn al întristării, al căinţei, amintind de sacul ce-l purtau penitenţii. Fiind croit dintr-un întreg şi având numai laturile de subsuori despicate şi închiotorate, simbolizează cămaşa necusută a lui Iisus şi, ca atare, mai închipuie şi biserica, a cărei conducere e încredinţată episcopilor şi e nedivizabilă.

Sacramente *(Taine, Misterii)* sunt mijloace de mântuire, aşezate de Iisus Hristos, la care prin lucrare sfântă, văzută, se împărtăşeşte credincioşilor graţia, darul nevăzut al lui Dumnezeu. Sunt 7 (botez, mir, mărturisire, cuminecare, preoţie, cununie, maslu) după cele 7 daruri ale Duhului Sfânt (Isaia 11, 2), după cele 7 duhuri ale lui Dumnezeu şi după cele 7 stele şi 7 sfeşnice din Apocalips. Iconografia le înfăţişează prin şapte îngeri (v. art. *Tainele Sfinte*). Şapte taine a aşezat Domnul, pentru că numărul acesta era privit ca un număr sfânt şi obişnuit şi în rânduielile rituale ale Test. Vechi. Apoi pentru că numărul acestor taine corespunde trebuinţelor celor mai de seamă atât pentru omul singuratic (botezul, mirul, pocăinţa, euharistia, maslul), cât şi pentru totalitatea omenirii (cununia, preoţia). – Pentru fiecare eveniment şi moment mai însemnat de viaţă revine o taină şi adică: Omul singuratic trebuie să se nască din nou sufleteşte prin *botez* pentru viaţa sufletească, supranaturală; pentru întărirea corpului şi a sufletului, spre păstrarea vieţii supranaturale ni s-a dat Taina *mirului* (la romano-catolici *confirmaţiunea*). – Corpul şi sufletul, spre a-şi susţine viaţa, are lipsă de hrana sufletească a *Sfintei Euharistii;* precum corpul se eliberează de boale, aşa sufletul se eliberează de păcate în taina *pocăinţei,* iar în taina *maslului* (*uncţia ultimă* la apuseni) omul se eliberează de boalele sufleteşti şi corporale. – În totalitatea sa, omenirea are încă două trebuinţe mari spre a fi condusă la viaţă fericită aici şi dincolo; în acest scop s-a rânduit taina *cununiei,* iar spre a avea bărbaţi demni de a împărtăşi şi de a mijloci graţia de sus, s-a instituit *preoţia.* Mai multe taine a aşezat Mântuitorul şi pentru că fiecare taină împărtăşeşte pe lângă graţia sfinţitoare şi daruri deosebite, specifice fiecărei taine. – Semnele văzute la taine le-a rânduit Domnul cu privire la neputinţa noastră omenească. Fără semnul văzut, omul nu ar lua ştire despre monumentul în care graţia divină se pogoară şi nu ar avea încredinţarea că a primit această graţie.

Sacrariu (lat. = loc sfânt) e locul unde se păstrează obiectele sfinte. Tot

sacrariu se numea în primele veacuri şi altarul deschis, adică presbiteriul; mai târziu sacrariu a fost numită fântâna de spălat, piscina. Azi se înţelege sub sacrariu locul de aşezare a odoarelor vechi, spre a nu ajunge acestea în locuri necurate; simbolizează deci sfinţenie, cinstea şi purtarea de grijă de obiectele sfinte.

Sacrificiile în Test. Vechi se aduceau la cortul sfânt la templu, închipuind că acolo este de faţă Iehova. Sacrificiul îl aducea însuşi jertfitorul, spre a arăta că aduce singur, de bunăvoie, darul său la altar. Aducerea aceasta a jertfei a fost tipul aducerii Mântuitorului spre sacrificiu.

Sacrificiile nesângeroase ale Test. Vechi aduse din produsele pământului închipuiau recunoştinţa omului pentru binecuvântările de roduri, primite de la Dumnezeu, precum şi cererea de iertare şi de curăţire. Fiindcă pâinea şi vinul sunt produsele principale ale pământului, acestea închipuie şi rodurile lucrării spirituale, hrana spirituală, adică faptele bune, ce se aduc lui Dumnezeu ca dar şi ce servesc de sprijin spre viaţa veşnică. Sacrificiile nesângeroase au fost tipul jertfei nesângeroase, ce o aduce biserica creştină sub forma pâinii şi a vinului în Sfânta Euharistie.

Sacrificiul, ca dar adus lui Dumnezeu, este simbolul supunerii, al ascultării şi al fricii de Dumnezeu, al devotamentului şi al iubirii vădite faţă de Creatorul lumii. Ca jertfă de expirare, sacrificiul susţinea vie şi conştiinţa păcatului. Îl aflăm la toate popoarele. Sacrificiul se ardea în foc spre a închipui că Dumnezeu primeşte mireasma lui (Geneza 8, 21), precum şi rugăciunea pentru iertare, ce se închipuie prin jertfă. Sacrificiul Test. Vechi a fost tipul jertfei de sânge a Mântuitorului (Romani 5, 19). Sacrificiul Testamentului Nou este Domnul Hristos, care singur s-a jertfit pe cruce pentru păcatele oamenilor. Tradiţia narează că Domnul Hristos singur s-a aşezat pe cruce, deoarece soldaţii şi jidovii nu au fost în stare să-l pironească, opriţi de o putere miraculoasă. Tipul lui Iisus a fost Isaac, care însuşi şi-a dus lemnele de jertfă, precum Iisus singur şi-a dus crucea. Tot tip al jertfei a fost şarpele de aramă, care a vindecat pe toţi cei ce priveau la el, precum se mântuiesc şi azi toţi cei ce caută spre Domnul cel de pe cruce. Alt tip al jertfei a fost mielul pascal, ale cărui oase nu s-au frânt, cum nu s-a frânt nici ale lui Iisus; cu sângele mielului s-au fost uns uşorii caselor, spre a fi feriţi iudeii de moarte, precum prin sângele lui Iisus ne mântuim şi noi din moartea veşnică. – Punerea mâinilor înainte de sacrificare simboliza că păcatele jertfitorului trec asupra victimei. Nimicirea cărnurilor sacrificate închipuiau nimicirea păcatului. Consumarea rămăşiţelor de către preoţi însemna că dânşii poartă păcatele poporului şi mijlocesc la Dumnezeu pentru iertarea acestora. Legănarea şi clătinarea darului în sus şi în jos simboliza că jertfa se aduce lui Dumnezeu, ca stăpânului lumii întregi (Levitic 23, 17). Legănarea mai închipuie şi dorinţa de înălţare a rugăciunii, preţum se înalţă mireasma darului oferit, precum se înalţă fumul jertfit. – Legănarea a trecut şi în creştinism şi se întrebuinţează la ridicarea prinoaselor, colivelor, panaghiei etc.

Sacrificiul de împăcare în Test. Vechi a fost simbolul iertării păcatelor, comise contra unui drept teocratic sau civil; la sacrificiul pentru culpă se aducea şi desdăunare.

Sacrificiul de toată ziua a fost simbolul dependenţei poporului ales către Dumnezeu, căruia i se înălţau rugăciuni prin fumul tămâiei. Mai simboliza adevărul şi credinţa că fiecare clipită este a lui Dumnezeu şi noi trebuie să o folosim întru slujirea Lui. A fost o avertizare la datorinţele evreilor ca popor ales faţă de Iehova. Jertfa de dimineaţă ardea toată ziua, iar sacrificiul de seara ardea toată noaptea pe altar. Prin faptul acesta a fost tipul mielului lui Dumnezeu, care seara s-a adus jertfă pe cruce ca un sacrificiu de seară (mielul de jertfă se tăia la $2^1/_2$ ore, iar la $3^1/_2$ se ardea pe altar), iar dimineaţa se aduce zilnic pe altar şi arde ziua şi noaptea în chivotul de pe sfânta masă.

Sacristia *(Diaconariu):* o încăpere la dreapta bisericii, în legătură cu altarul, unde preotul se îmbracă şi se pregăteşte pentru oficiul sacru. Este loc sfinţit şi închipuie aceeaşi ca şi capela sau paraclisul.

Safirul *(cristal)* cu culoarea şi strălucirea sa azurie, ca şi aceea a cerului limpede (Exod 24, 10; Ezechiel 10, 1), e simbolul curăţiei, al măririi, întocmai ca şi curcubeul (Apocalipsa 4, 3). Împreună cu alte 11 pietre scumpe a fost cusut în epigonaţiul lui Aron, ca tipurile celor doisprezece patriarhi şi ale celor doisprezece Apostoli.

Salamandra e simbolul sufletelor, care se curăţă în focul purgatoriului. E credinţa în popor că salamandra trăieşte şi în foc şi se curăţă, se reînnoieşte într-însul. De aceea o vedem adesea închipuită pe morminte, pe monumente sepulcrale ca simbol al nemuririi, al învierii. În mitologia germană spiritul bun al focului e închipuit prin salamandră.

Salcia (*salix alba* L.) e arbore binecuvântat. După o legendă, când Maica Domnului, în drumul spre Golgota, năzuia plină de durere să ajungă cât mai îngrabă la Fiul Său, la o cotitură numai ce i se aşterne în cale un pârâu. La rugăminţile Sfintei Maici, salcia de la marginea pârâului şi-a plecat vârful şi ramurile, făcând punte peste pârâu; Maica Domnului a binecuvântat-o, zicând: „binecuvântată să fii în ziua de Florii, ţinută în mână de copii". Ramurile de salcă, numite *mâţişoare* fiind mai prispitoare, se sfinţesc la Florii şi se împart credincioşilor. Ele sunt semne de biruinţă, antitipul ramurilor de finic, cu care a fost întâmpinat Iisus la intrarea în Ierusalim, ca simboale ale învingerii lui Hristos asupra morţii şi asupra păgânătăţii. Ramurile le păstrează creştinii până la anul la icoane şi le aprind la primejdii de trăsnete, grindină etc. – Salcia, în asemănare simbolică, este chipul evangheliei; căci precum aceea rămâne vie şi după ce i se taie toate ramurile, astfel şi evanghelia poate fi împărtăşită la toate popoarele şi totuşi rămâne aceeaşi, întreagă, vie şi făcătoare de viaţă. – Creştinii noştri, mergând acasă cu mâţişoarele sfinţite, ating cu ele întâi vitele spre sănătate şi

creştere, apoi ating copii şi pe toţi cei din casă, spre a fi feriţi de boale. Ele sunt leac contra mai multor boale (gâlci, friguri, jug, arici la vite). Unii înghit 2–3 mâţişoare în ziua de Florii contra durerilor de grumaji.

Salcia plângătoare e arbore binecuvântat. Legenda ne spune că Maica Domnului, cu Fiul în braţe în fuga spre Egipt, căuta zadarnic să se aşeze din calea arşiţei dogoritoare, la vreo umbră, în locul acela pustiu şi fără ape, căci arborii toţi îşi ridicau ramurile în sus. Numai salcia, miloasă, şi-a adunat frunzişul la un loc, şi-a aplecat crengile în jos, ca să formeze un cort, prin care nu mai străbătea rază de soare. După umbrire şi odihnă Sfânta Maică, la plecare, a binecuvântat-o, să fie arborele Domnului, să înflorească cea dintâi, să crească în orice pământ şi să fie pusă prin cimitire ca să umbrească şi mormintele celor morţi. De aceea e plantată cu drag pe morminte, unde, ca o mamă plecată peste copilul din leagăn, salcia îşi pleacă ramurile, pare că ar vrea să scutească mormântul de ploi şi de soare. Ziua stă liniştită, iar în adierea nopţii freamătă duios, sufletul ei vorbeşte cu morţii.

Salome: sf. mironosiţă (Matei 20, 20), mama sf. apostoli Ioan şi Iacob. († 50). Comem. la 22. X.

Salomon v. art. *Solomon.*

Săltarea împrejurul altarului a fost în Test. Vechi simbolul adâncii veneraţiuni faţă de idoli (I Regi 18, 29). În creştinism nu a pătruns decât numai figurat; adică creştinii saltă numai cu duhul („tot neamul pământesc să salte cu Duhul, fiind luminat": *Catavasia Buneivestiri*). Săltarea mai e şi semnul bucuriei („saltă de bucurie").

Salutarea este simbolul stimei şi al reverenţei. În Test. Vechi salutarea era un fel de binecuvântare (Dumnezeu cu tine! Pace ţie!...) şi însemna bucuria revederii. Iisus întâmpină pe Apostoli cu: Pace vouă! Dacă salutarea mai era împreunată şi cu îngenunchere, închipuia stimă şi reverenţă deosebită. Creştinii se salută azi cu „Lăudat să fie Domnul! Domnul cu tine!" cu răspunsul de „în vecii vecilor" şi de „Amin", simbolizând pacea şi bunăvoirea creştină. De la Paşti până la Rusalii e obişnuită salutarea de „Hristos a înviat! şi „Adevărat că a înviat!" spre a simboliza credinţa în sfânta înviere.

Salvator (lat. = mântuitor): sf. cuvios în ordul franciscan († 1567). Comem. la 18. III.

Salvele de tun ori de pive (treascuri), ce se obişnuiesc a se trage ca anunţare a sărbătorilor mai însemnate bisericeşti şi naţionale, îşi au numărul lor statorit de uzul creştinesc cu numeri sfinţi. Îndeosebi sunt îndătinate tragerile de 7, 9 (3×3), 21 (3×7) de salve, ceea ce denotă şi în această amănunţime strânsa legătură între neam şi lege, concrescute şi sintetizate în noţiunea *„legea românească"*.

Sămânţa (Luca 8, 11) simbolizează biserica lui Hristos, pe care a semănat-o Dumnezeu şi are să crească până la

judecata din urmă. Întocmai ca şi sămânţa, pe care nu o vedem cum creşte, aşa creşte şi biserica lui Hristos, care o păzeşte şi o creşte Dumnezeu în mod nevăzut şi o îngrijeşte până la seceriş, adică până la judecată. În parabole sămânţa închipuie cuvântul lui Dumnezeu, voia, poruncile şi învăţătura lui sfântă.

Samarineanca din Evanghelie (Ioan 4) închipuie pe păgâni. Fântâna lui Iacob simboliza unitatea iudeilor şi a samarinenilor, iar în convorbire Iisus arată că toţi oamenii sunt egali, întreaga omenire va fi una. Iisus, prin convorbirea despre cele mai sublime învăţături de lege, arată că şi femeia are dreptul la ştiinţă şi cunoaştere, pe când la evrei femeile nu erau iniţiate în ştiinţele religiei. – Prin aceea că a chemat pe locuitorii ţinutului să vină la Iisus, să-l cunoască, să-l admire pe Mesia, Samarineanca este tipul Apostolilor şi al tuturor propovăduitorilor, care cheamă lumea la Mesia cel adevărat, la biserica lui cea sfântă. – Samarineanca s-a încreştinat mai târziu şi a luat numele de Fotina, care a fost martirizată în Roma, în persecuţiile lui Nero. Comem. la 28. II.

Samarineanul îndurat e simbolul lui Hristos şi tipul creştinului, care are să facă fapte de îndurare către deaproapele. v. art. *Deaproapele.*

Sâmbătă: a şaptea zi din săptămâna bisericii şi a şasea din cea civilă. Egiptenii o închinară planetei Saturn, iar romanii zeului Saturn, mai numind-o aceştia *feria septima.* Creştinii au luat numirea încă din început de la sabatul (= zi de odihnă) evreilor. În acest înţeles şi spre a simboliza cum Domnul Hristos Sâmbătă a fost cu trupul în mormânt, Biserica a închinat-o întru aducerea aminte de cei răposaţi întru nădejdea învierii şi face rugăciuni pentru dânşii; mai serbează în această zi pe toţi sfinţii apostoli şi pe toţi sfinţii trecuţi din lumea pământească. Biserica romano-catolică o numeşte Sabat şi comemorează pe Sfânta Fecioară, Maica lui Dumnezeu, care în această zi a plâns pe Fiul ei înmormântat. – Sâmbăta înseamnă şi întuneric, mormânt, prin care trecem spre Duminică, spre ziua luminii. – Credinţa poporului personifică pe Sfânta Sâmbătă ca şi pe conducătoarea morţilor şi de aceea pomenirile acestora sunt mai bine primite în zi de Sâmbătă. O legendă crede că Maica Domnului în fiecare vineri trece prin sânul lui Avraam, unde cei de acolo îi umplu haina de lacrimi, încât în fiecare Sâmbătă soarele, oricât de puţin, dar trebuie să strălucească spre a usca hainele Sfintei Fecioare. Poporul mai crede că Sâmbăta e bine să se facă rugăciunile cât de dimineaţă şi să nu se mănânce nimic până la amiază, în onoarea îngerilor, care în această zi se cuminecă şi mai ales în cinstea îngerului păzitor.

Sâmbăta lăsatului de brânză se serbează întru amintirea tuturor cuvioşilor şi părinţilor, simbolizând şi arătând viaţa lor virtuoasă, spre care să năzuiască tot creştinul.

Sâmbăta ecumenică v. art. *Sâmbăta lăsatului de carne.*

Sâmbăta lăsatului de carne *(S. ecumenică, S. moşilor).* Numirea de

ecumenică o are fiindcă face pomenirea tuturor morţilor, începând de la Adam. Mulţi creştini au murit (înecaţi, ucişi de fiare...) fără a li se putea face obişnuitele rugăciuni bisericeşti; pentru toţi aceştia biserica se roagă în această zi. Fiindcă Duminica lăsatului de carne e icoana venirii a doua şi a judecăţii din urmă, de aceea în Sâmbăta ei se înalţă rugăciuni pentru îndurerarea şi îmblânzirea judecătorului celui drept. Prin cântările şi învăţăturile sărbătorii, creştinii sunt îndemnaţi să se gândească la moarte, la veşnicie şi prin aceasta să se pregătească de sfântul Post. Creştinii fac şi împart moşi (v. *art.*) de pomană, ca şi în Sâmbăta lăsatului de brânză, întru amintirea răposaţilor lor.

Sâmbăta mare este anteserbarea Învierii. În vechime nu se săvârşea serviciu divin în această Sâmbătă, ci el se făcea în noaptea Învierii. E o aducere aminte de înmormântarea lui Iisus (în mai toate bisericile din Ardeal şi Banat serviciul îngropării Domnului se face Sâmbăta dimineaţa la 2 ore) şi de pogorârea Lui în iad. Închipuirea înmormântării se săvârşeşte Vineri seara ori Sâmbătă dis-de-dimineaţă, înconjurând biserica cu sfântul epitaf. Se numeşte Sâmbăta mare, pentru că Mântuitorul, cu sufletul, s-a pogorât în sânul lui Avraam şi a împărtăşit mângâiere tuturor drepţilor din Test. Vechi, dintre care pe mulţi i-a şi înviat. – În vechimea creştină se iluminau bisericile Sâmbăta şi mai ales în noaptea Învierii, spre a simboliza contrastul dintre jalea zilei de răstignire şi bucuria ce are să urmeze. De la Constantin cel Mare începând s-a îndătinat şi iluminarea caselor credincioşilor, care obicei a rămas şi până azi cu ocaziunea procesiunii de înviere. În biserica romano-catolică preotul sfinţeşte înainte de procesiunea învierii focul de Paşti, iar după procesiunea de înviere, în biserică, sfinţeşte lumănarea de Paşti şi agheasma pentru botez. Focul de Paşti se aprinde la uşa bisericii dintr-o piatră cu amnarul. Focul acesta înseamnă pe Iisus lumina lumii, care în noaptea învierii a ieşit, a scăpărat din mormântul de piatră. Cu focul acesta se aprind apoi trei lumănări într-o trichiră, rostind la fiecare dată *„Lumen Cristi"* şi adică prima se aprinde afară în locul catehumenilor, penitenţilor, alta în mijlocul bisericii, unde stau credincioşii şi a treia la altar, unde stau preoţii, închipuind prin aceasta că, după învierea sa, Iisus s-a arătat în mai multe locuri.

Sâmbăta moşilor v. art. *Sâmbăta lăsatului de carne.*

Sâmbăta Rusaliilor *(S. moşilor, S. Cincizecimii, Penticostei, Sfintei Treimi):* se fac servicii divine pentru toţi creştinii răposaţi, fiindcă în ziua următoare s-a întărit mântuirea lumii prin pogorârea Duhului Sfânt şi fiindcă ziua de Rusalii este prima zi a împărăţiei lui Hristos (*Institut. Apost.* v. 12). Pomenirea morţilor se săvârşeşte şi pentru că Duhul Sfânt îşi exercită puterea peste toate: peste vii şi peste morţi. Biserica apuseană în Sâmbăta aceasta sfinţeşte apa pentru botez şi o serbează cu ajunare, fiindcă în această zi se botezau mai demult catehumenii.

Sâmbetele morţilor *(părinţilor, moşilor).* Biserica se roagă în fiecare zi

pentru cei morți, dar Sâmbăta e consacrată memoriei tuturor răposaților, după înțelesul cuvântului de Sabat = repaus, însemnând că precum Sâmbăta a fost designată de Dumnezeu ca zi de odihnă, așa ne rugăm și noi, ca viața de dincolo să fie un Sabat etern pentru cei trecuți acolo. Pomenirea se face în fiecare Sâmbătă (afară de cea a patimilor, când Iisus, fiind în mormânt, a călcat puterea morții). Sunt anumite Sâmbete ale morților, numite Sâmbetele ecumenice (Sâmbăta lăsatului de carne, a II-a, a III-a, a IV-a din Postul mare, cea dinainte și după Sfântul Dimitrie, cea înainte de Sfinții Arhangheli), în fiecare anotimp câte una, închipuind datorința creștinească de a ne ruga și în fiecare anotimp pentru cei adormiți.

Samson (evr. = puternic, tare) e prototipul lui Iisus. Precum acela a fost vândut de către Dalila, așa a fost vândut Iisus de către Iuda. Dărâmarea foișorului înseamnă risipirea templului. Ruperea cuștilor leului a fost tipul ruperii peceților mormântului de către Iisus.

Samson (evr. = luminos, tare): sf. cuvios († 540) Comem. la 27. VI.

Samuil (evr. = Dumnezeu a ascultat) e prototipul lui Iisus. Precum Samuil a scăpat pe poporul ales de furia filistenilor, așa a mântuit Iisus omenirea din urgia diavolului. Zămislirea lui supranaturală încă e asemănătoare, iar rugăciunea mamei sale e tipul rugăciunii Sfintei Fecioare „Mărește suflete...". „Ambii cresc cu darul lui Dumnezeu și de la oameni" (Luca 1, 46). Întreaga sa viață a slujit lui Dumnezeu, precum și Iisus „a fost ascultător până la moarte" († 1050 î. Hr.). Comem. la 20. VIII.

Sanctuar se numește în bisericile apusene altarul, despărțit de naie printr-un grilaj. E mai înălțat decât corabia bisericii și simbolizează locul cel mai sfânt, unde însuși Mântuitorul e de față în Sfânta Euharistie. În sanctuar au loc episcopii și clerul înalt, simbolizând că slujitorii lui Dumnezeu sunt vrednici să stea în apropierea lui Dumnezeu.

Sandalele la toate popoarele orientale se descalță, când intră credinciosul într-un loc sfânt. Obiceiul a fost și la evrei, după cum a făcut Moise în fața rugului de foc (Exod 3, 5; Ioan 1, 27). Legarea și dezlegarea sandalelor o îndeplineau servii și astfel acestea închipuie slugărnicie (Marcu 1, 7). Încălțarea sandalelor, de care purtau și Apostolii, simbolizează gătirea spre evanghelia păcii.

Sângele e simbolul vieții și al sufletului și de aceea a fost oprită la evrei consumarea sângelui și a cărnii cu sânge, pentru ca să nu mănânce sufletul animalului (Levitic 7, 26). Secta baptiștilor, cu interpretarea lor literală a Scripturii, țin și azi acest obicei de a nu mânca sânge de animal. Sângele de jertfă reprezenta sufletul jertfitorului. Evreii își închipuiau sângele ca pe o ființă superioară dumnezeiască (Levitic 4, 6), se aducea ca jertfă și era mijloc de împăcare a omului cu Dumnezeu (Levitic 7, 11). Cu sângele jertfei se stropeau pereții Sfintei, în semn de curățire și de apropiere a omului păcătos către Dumnezeu. Legămintele de sânge dovedesc credința popoarelor orientale în puterea sângelui.

Tot un legământ de sânge este şi sângele din Sfânta Euharistie. În satanism se face legătura sângelui cu Satana, căruia unii (Faust) îşi vând sufletul pentru scopuri imorale ori pentru câştigare de bunuri materiale. Antititpul jertfelor sângeroase la evrei a fost jertfa Mântuitorului şi botezul de sânge al martirilor, căci jertfa de sânge era considerată ca fiind cea mai nobilă jertfă.

Sântă-Maria Mare este numită sărbătoarea Adormirea Născătoarei, la 15 august. Maica Sfântă, fiind patroana marinarilor, s-a orânduit ca în această sărbătoare să se ţină ziua Marinei, cu rugăciuni către Sfânta Maică, cu comemorări referitoare la marină şi se fac pomeniri (parastase) pentru eroii marini. – Poporul nostru o ţine de sărbătoare asemenea Paştilor şi Crăciunului, având şi un post de 2 săptămâni, se zice rupt din Păresimi, în care nu este dezlegare nici la untdelemn (afară de Probojenie), fiindcă toţi pot să-l ţină în belşugul de legume şi fructe. În preseară femeile rostesc, cum fac la primejdii, visul Preacuratei, iar ziua la biserică şi prin morminte se împart struguri, prune şi faguri de miere pentru cei morţi.

Sânziene *(floarea sf. Ioan, Galium verum).* În preseara sărbătorii „Naşterea Sfântului Ioan Botezătorul" (popular „Sânziene") la 24 iunie se împletesc cununi din florile plantei sânziene. Acestea se aşază în porţi, la case, prin grădini, la cruci de hotar etc. Fiecare membru al familiei îşi face câte o cunună; bărbaţii le fac în formă de cruce, ale femeilor în formă de cerc; seara le aruncă pe case spre ispitirea norocului; căderea jos a cununii înseamnă nenorocire, chiar şi moarte; cununile se păstrează ca leac contra frigurilor. Obiceiul a rămas de la romani, care la începutul verii ofereau cununi zeiţei Ceres, zeiţa pământului. Creştinii l-au adaptat pentru contrabalansarea serbărilor păgâne înrădăcinate în popor. Împodobirea cu sânziene simbolizează bucuria primăverii târzii, care în curând are să-şi dea îmbelşugarea roadelor.

Săptămâna s-a aşezat întru amintirea creării lumii în şase zile şi aşezării zilei de a şaptea. Precum fiecare zi bisericească îşi are laudele sale în număr de şapte, aşa s-a rânduit ca în decursul săptămânii fiecare zi să-şi aibă însemnătatea sa deosebită, în jurul căreia să se concentreze rugăciunile. Astfel: *Duminica* este ziua Învierii Domnului. *Lunea* e închinată îngerilor, puterilor cereşti, celor nouă cete, fiindcă îngerii au fost creaţi înainte de lumea văzută şi fiindcă îngerul a vestit Sfintei Fecioare întruparea Domnului, prin care ne-am mântuit. *Marţea* toate rugăciunile se îndreaptă spre lauda prorocilor, ca trimişii lui Dumnezeu şi către cel mai însemnat dintre dânşii, către Ioan Botezătorul. *Miercuri* se onorează şi sfânta cruce ca obiect al patimilor şi morţii Domnului şi al întristării Maicii Sfinte, ceea ce se învederează din cântările crucii şi ale Născătoarei; e zi de post în considerarea celor de mai sus şi întru aducerea aminte că Iudeii Miercuri au ţinut sfat să prindă pe Iisus şi tot atunci a vândut Iuda pe învăţătorul său. *Joi* e întru amintirea tuturor Apostolilor, cu care a serbat Iisus în Joia mare cina cea de taină; se mai pomeneşte sf.

ierarh Nicolae, ca apărătorul ortodoxiei. *Vineri* e ziua sfintei cruci. Vinerea a pătimit şi a murit Iisus plinind mântuirea, întru a căror cinstire se ţine post. *Sâmbăta* ne înfăţişează odihna veşnică, ce ne aşteaptă după împlinirea poruncilor lui Dumnezeu; se face pomenirea tuturor sfinţilor şi martirilor, apoi a rudeniilor şi a tuturor celor ce au adormit întru nădejdea învierii. Săptămâna bisericească începe de sâmbătă seara şi ţine până în seara zilei de sâmbăta viitoare, închipuind facerea lumii, care s-a început cu lumina (Duminica) şi a sfârşit cu ziua odihnei (Sâmbătă), în care ne şi rugăm pentru odihna veşnică.

Săptămâna brânzei *(săpt. albă)* e săptămâna nemijlocit premergătoare Postului Paştilor. Simbolizează poarta dumnezeieştii pocăinţe. Se numeşte *Săptămâna albă* sau şi *Alba,* fiindcă biserica îngăduie creştinilor să mănânce în această săptămână ouă, lapte şi derivatele lui, spre a se obişnui mereu cu postul.

Săptămâna luminată *(octava Paştilor)* e prima săptămână după Paşti, ca o prourmare a acestei sărbători, prin toate 8 zilele ca o singură sărbătoare a Învierii, precum se şi ţinea în vechime. După însemnătatea mare i s-a dat numele de *S. luminată,* pentru că prin învierea sa Domnul a luminat toată lumea şi pentru că toată natura începe să se lumineze acum, să înflorească, să se înnoiască; în decursul ei preoţii chiar şi la înmormântări slujesc în ornate luminate. Uşile altarului întreaga săptămână stau deschise chiar şi la sfânta liturghie, închipuind că prin învierea Domnului ni s-au deschis uşile cerului. Pomenirile pentru morţi nu se îndeplinesc cu obişnuitele rugăciuni de jale, ci cu cântări de bucurie pentru măreţia învierii, cu stihirile învierii şi cu troparul Paştilor. Marţi se pregăteşte euharistia pentru bolnavi. Azi se mai serbează ca sărbătoarea Învierii numai Luni şi Marţi din Săptămâna luminată, spre a închipui deosebita importanţă a Învierii. În Lunea Paştilor se obişnuiesc litii la morminte, spre a vesti şi morţilor bucuria sfintei Învieri, se fac procesiuni la holde, întru amintirea drumului spre Emans, făcut de Iisus cu cei doi învăţăcei şi sunt un semn de cerere ca şi pe noi să ne însoţească Domnul în calea vieţii şi să ne sfinţească holdele.

Săptămâna mare (sfântă, a patimilor) simbolizează momentele mai însemnate ale mântuirii: aşezarea Sfintei Euharistii, patimile şi moartea Domnului. De aici şi numirea de *mare.* I se zice *S. sfântă* pentru că în decursul ei s-a împlinit actul sfânt al mântuirii, iar *S. tăcută* o numim pentru că toate tac, chiar şi clopotele amuţesc, nu sunt petreceri, strigări, toţi stăruie în contemplaţie, în rugăciuni şi în jale.

Sara (evr. = prinţesă): sf., soţia lui Avraam. Comem. la 12. XII.

Sărăcia în iconografie este înfăţişată în chipul unei femei cu haine rupte.

Săracii sunt în Biblie simbolul năpăstuiţilor (săracul Lazăr) şi al credincioşilor (vameşul): Psalmi 9, 18; 21, 27; 71, 4, precum bogaţii sunt simbolul sectarilor şi al celor fără Dumnezeu.

Saracustă = sărindar, paruzia, v. *art.*

Sărbătoarea azimelor se ţinea şi se ţine şi azi la evrei la 14–21 Nisan, împreună cu sărbătoarea Paştilor. Numirea o are de la faptul că, în decurs de şapte zile, se mănâncă numai azimă (pascha, maţos) în loc de pâine. La sacrificiu se aducea pârgă de orz şi de grâu, simbolizând că pâinea este un dar deosebit al lui Dumnezeu, pentru care omul trebuie să-i aducă mulţumire.

Sărbătoarea colibelor (*corturilor* evr. = *succoth*) se ţinea la evrei în 15 şi în următoarele 7 zile ale lunii a şaptea. Simbolizează timpul călătoriei izraeliteniilor prin pustie, unde au locuit în colibe. În memoria acestei călătorii, peregrinii veniţi din toată ţara la templu locuiau în decursul serbărilor în colibe construite pe case ori prin grădini. Ca semne ale zilelor de bucurie pentru darul dumnezeiesc împărtăşit prin roadele de toamnă (era totodată şi sărbătoarea culesului fructelor şi viilor), peregrinii purtau (evreii poartă şi azi) în mâna stângă ramuri de lămâi (Levitic 23, 40), iar în dreapta purtau stâlpări de pelin şi de mirt, ca amintire de scăparea din amăreala şi necazurile robiei egiptene. Se făceau şi libaţiuni de apă cu cană de aur, din izvoarele Siloe, ca simbol al apei izvorâte din piatră în pustie (Isaia 12, 3) şi cu referire la izvorul de mântuire, despre care s-a prorocit în Test. Vechi (Isaia 44, 3; Ezechiel 36, 25) şi despre care vorbeşte şi Iisus în ziua ultimă a sărbătorii (Ioan 7, 37). Evreii ţin şi azi sărbătoarea tot cu acelaşi ritual, făcându-şi colibe prin curţi.

Sărbătoarea luminilor v. *Botezul Domnului.*

Sărbătorile în Test. Vechi au fost chipul legăturii lui Dumnezeu Creatorul cu lumea şi cu omul. Sunt o aducere aminte că fiecare clipă aparţine lui Dumnezeu şi trebuie să o folosim întru slujirea Lui. S-au serbat şi pe temeiul că în cele mai multe din ele se comemorează vreo îndurare deosebită a lui Dumnezeu faţă de lume. Cele trei sărbători mari simbolizau îndurarea nemărginită a lui Dumnezeu (Rusalii), conducerea miraculoasă în pustie (s. colibelor) şi slobozirea din robia egipteană (Paştile). Bărbaţii izraeliteni erau îndatoraţi să se prezinte anual în una din aceste sărbători la templu, simbolizând că izraelitenii, poporul ales, sunt fraţi cu toţii şi sunt fii ai aceluiaşi Dumnezeu. – Principiul de şapte al sărbătorilor este în legătură cu creaţiunea şi cu ziua a şaptea, cu ziua Domnului.

Sărbătorile (*împărăteşti, domneşti* şi ale *sfinţilor*) sunt zile de preamărire a lui Dumnezeu şi a sfinţilor, cuprinzând întreaga istorie a economiei divine şi simbolizând cele mai însemnate momente din opera mântuirii. Toate sărbătorile se înşiruie în jurul celor trei cicluri de sărbători principale, care împart şi anul bisericesc comun în trei cicluri. Aceste sărbători principale sunt: Naşterea Domnului, care formează ciclul Crăciunului; Învierea Domnului, care formează ciclul Paştilor şi Pogorârea Duhului Sfânt, care formează ciclul Cincizecimii. Sărbătorile le-a aşezat biserica, pentru ca şi noi să resimţim bucuriile ori durerile, pe care le-au simţit

Domnul, Sfânta Maică şi sfinţii Săi. Dacă lumea rânduieşte amintiri întru memoria marilor evenimente şi a oamenilor celebri, cu atât mai vârtos să o facem aceasta cu Hristos şi cu sfinţii Săi. Fiecare sărbătoare are o zi a *însăşi serbării,* o zi sau mai multe ca *înaintea* (intrarea) serbării şi apoi o zi ori mai multe ca *încheierea* (ieşirea) serbării; aceste trei momente ale fiecărei sărbători s-au aşezat întru cinstea şi simbolizarea Sfintei Treimi.

Sarcofag *(Tomba),* sicriu monumental de piatră, obişnuit la egipteni şi la greci, de la care a trecut şi în creştinism. Mai târziu a devenit numai un monument simbolic, fără să mai conţină şi corpul celui mort. Închipuie deşertăciunea lumii acesteia şi e o aducere aminte de moarte. Prestolul este adesea construit în forma sarcofagului, închipuind timpurile când creştinii se rugau pe mormintele martirilor.

Sarea în Sfânta Scriptură şi în liturgică e simbolul înţelepciunii (Marcu 9, 50; Coloseni 4, 6). Precum sarea face mâncarea plăcută, aşa să fie şi vorbele noastre plăcute, pline de înţelepciune. Sarea cu însuşirea sa de a conserva corpurile şi a apăra de putrezire este simbolul apărării de pierire veşnică şi simbolul tăriei şi al veşniciei; de aceea legământul de sare în Test. Vechi între Dumnezeu şi Izrail este veşnic (Numeri 18, 19). Domnul numeşte pe Apostoli sarea pământului (Matei 5, 13), trimiţându-i să înveţe şi să deştepte în lume viaţa sufletească, să o conserve şi să o ferească de stricăciune. La orientali, sarea a fost simbolul prieteniei şi al apărării în legământul sării (v. *art.*); chiar şi păgânii au cunoscut preţul ei spiritual. – În biserica apuseană, la sfinţirea apei gregoriene, se pune sare sfinţită în apă, căci precum în Test. Vechi (II Regi 2, 21) Ilie a făcut sănătoasă şi bună apa Ierihonului prin turnarea sării, aşa în apa sfinţită se arată puterea ei vindecătoare. Iar la botez se pune pe limba botezatului sare sfinţită în semn de exorcizare, apoi ca un sigil şi putere a Duhului Sfânt şi ca simbol al vieţii veşnice. Biserica apuseană sfinţeşte sarea şi pentru folosul animalelor de casă.

Sarea, ce se pune pe limba celui ce se botează în biserica apuseană, înseamnă învăţătura creştină şi e simbolul vieţii veşnice, în care intră cel botezat. Precum mâncările fără sare se strică, aşa şi viaţa creştinilor fără învăţăturile creştine este fără preţ şi stricăcioasă.

Sarea pământului (Matei 5, 13) sunt Apostolii. Sarea fereşte de putrejune şi era întrebuinţată în vechime şi la gunoire, ca mijloc de a înmulţi productivitatea pământului. Omenirea este închipuită ca o holdă, care devine roditoare numai prin puterea sării, adică a învăţăturii creştine. Pe Apostoli îi trimite Iisus să lucreze, ca lumea să aducă roduri prin învăţăturile lor.

Sarea şi pâinea v. art. *Pâinea şi sarea.*

Sărindar (de la *saranta* = număr de 40): pomenirea morţilor la 40 de proscomidii şi liturghii. Simbolizează jertfa de împăcare pentru iertarea păcatelor şi închipuie că sufletul răposatului să se

împreune cu Hristos, cum se împreună cu Hristos şi părticelele scoase şi puse pe disc la aceste liturghii.

Sărutarea e semnul stimei şi al iubirii ca formă de salut şi a fost în uz la toate popoarele orientale din străvechi timpuri. La greci şi mai apoi la creştinii cei dintâi a fost o ceremonie de cult religios; în Europa a pătruns deodată cu creştinismul. Preotul sărută veşmintele liturgice, când le îmbracă şi când le dezbracă, în semn de stimă către cele sfinte şi ca mulţumire pentru marea vrednicie de a sluji lui Dumnezeu. Sărută Evanghelia, după ce a citit-o, ca semn de venerațiune pentru învățătura cea sfântă. Preotul sărută prestolul de câte ori intră în altar, sărută sfintele daruri înainte de cuminecare, iar după cuminecare şi marginea sfântului potir. Sărutăm mâna părinților, a bătrânilor, a celor ce se întorc de la biserică, mâna preoților, episcopilor în semn de reverență. Sărutăm sfânta cruce ca simbol de umilință şi de mulțumită pentru harul pogorât de pe cruce. Credincioşii sărută poala veşmintelor liturghice (felon, epitrahil...) ale preotului la mărturisire şi la rugăciunile pentru diferite boale, ca semn de mulțumire şi de recunoştință pentru pogorârea darului de sus şi a puterii de vindecarea femeii, care s-a atins de haina Domnului (Luca 8, 47) şi s-a vindecat. Sunt memorabile în istoria mântuirii cele trei sărutări: a recunoştinței, a durerii şi iubirii şi, în fine, aceea a trădării. Sărutarea picioarelor lui Iisus de către Maria Magdalena este sărutarea recunoştinței şi a căinței. Sărutarea lui Iisus de partea sfintei Maici, la pogorârea Lui de pe cruce, este sărutarea durerii şi a iubirii de mamă. Sărutarea lui Iuda (Luca 22, 48) este sărutarea de trădare, de fățărnicie. A rămas şi în graiul comun expresiunea de „sărutul lui Iuda" pentru faptele de trădare, de fățărnicie față de mai mari ori față de prieteni.

Sărutarea între amici şi rudenii la orientali şi la evrei arată semnul unei referințe de intimitate, de amiciție (Geneza 29, 11, 13); de aceea întreabă Mântuitorul pe Iuda: „cu sărutare vinzi pe învățătorul?" (Luca 22, 48). Afară de simbolul iubirii, sărutarea mai închipuie şi supunere, respect față de cineva; e un obicei oriental a săruta din respect decretul regal. Samuil, când îl unge pe Saul de rege, îl sărută (I Samuil 10, 1), iar Psalmi 2, 12 zice: „Dați cinste Fiului, ca nu cândva să se mânie Domnul". Supunerea se exprimă mai ales prin sărutarea hainei, a picioarelor, mâinilor şi a frunții. La noi se mai ține şi azi obiceiul în popor ca cel ce sărută mâna unui preot, ori a unui bătrân venerabil (cu deosebire a celor ce se întorc de la biserică), după ce a sărutat mâna, o duce la fruntea sa proprie ori la o latură a feții unde face o mică apăsare, simbolizând prin aceasta vechea sărutare a păcii, adică sărutarea frunții şi a feții ca semn de adânc respect.

Sărutarea Altarului de către preot, pe locul unde sunt moaştele sfinte aşezate în prestol, simbolizează că rugăciunile preotului liturghisitor să fie primite şi pentru meritele sfinților. Sărutarea altarului în decursul serviciului divin o face preotul de mai multe ori, ca prin acest semn al iubirii să se unească cât mai mult cu Hristos, care

este închipuit prin sfânta masă. De altfel, preotul este dator să sărute – după trei închinăciuni – prestolul ori de câte ori intră şi de câte ori iese din altar, închipuind că sfânta masă este tronul lui Dumnezeu şi i se cuvine frică şi venerațiune deosebită. La liturghie preotul sărută sfânta masă, când intră prima dată în altar. Apoi, după ce intră din nou în altar la sfârşitul rugăciunilor de pregătire (luarea vremii), sărută evanghelia, care închipuie pe Hristos, precum şi prestolul, care închipuie tronul şi mormântul Domnului; îl sărută în semn de cinste şi de cerere, pentru a-l învrednici să poată îndeplini pregătirea sfintelor daruri. – A treia oară sărută preotul evanghelia, crucea şi sfânta masă după ce a sfârşit proscomidia şi după ce în fața prestolului a rostit psalmul: „Doamne, buzele mele vei deschide..."; această sărutare înseamnă reverență către aceste obiecte sfinte, în cinstea cărora se face sfânta jertfă nesângeroasă şi e totodată şi o cerere pentru ajutorul de sus. – A patra oară preotul sărută prestolul la Heruvic. După ce intră de la cădirea bisericii şi a poporului, în altar, îngenunchează, sărută crucea şi sfânta masă, ca semn de adâncă smerenie şi de cutremur în fața îndatoririi ce o are, de a îndeplini ridicarea sfintelor daruri şi a le aduce la intrarea cea mare, spre sfințire. La „Pre Tatăl..." preotul sărută sfintele daruri (discul, potirul) şi sfânta masă pe locul unde este evanghelistul. Trei sărutări simbolizează venerațiunea dată Sfintei Treimi. După ce face trei închinăciuni, rostind la fiecare dată „Iubite-voi Doamne...", care închipuie iubirea către Dumnezeu în treime, sărută sfintele daruri, spre a simboliza şi a arăta dragostea aceasta şi în extern, apoi sărută şi sfânta masă, care este tronul lui Dumnezeu. Această sărutare este totodată şi sărutarea sfântă (v. *art.*).

Sărutarea banului, a colacului etc. ce se dau de pomană închipuie iubirea către cel mort, e semn că îl sărutăm (sărutarea fiind simbolul iubirii, al păcii) pe iubitul nostru adormit şi mai simbolizează că pomana, milostenia aceasta se face cu toată inima, cu credință şi cu nădejdea de răsplătire din partea lui Dumnezeu („Cel ce pe sărac ajută, pe Dumnezeu împrumută").

Sărutarea crucii din partea preotului şi a credincioşilor (la orice sfeştanie, la ierurgii...) este semn de venerație adâncă față de emblema Mântuitorului, care este totodată obiectul cel mai de preț al cultului nostru creştinesc. Sărutarea crucii de la mormântul unui iubit al nostru este şi simbolul iubirii, al aducerii aminte de cel ce a purtat crucea vieții şi este şi o cerere de îndurare pentru sufletul celui ce odihneşte sub soare.

Sărutarea Evangheliei din partea credincioşilor la Paşti, la întâmpinarea lor din partea preotului cu cuvintele „Hristos a înviat", şi răspunsul poporenilor cu „Adevărat că a înviat", închipuie acele momente din ziua Învierii, când Apostolii se întrebau cu „S-a sculat Hristos?" şi răspundeau: „S-a sculat cu adevărat!" (Luca 24, 34).

Sărutarea Evangheliei din partea preotului şi a credincioşilor, Duminica la Utrenie, când preotul o scoate din altar

în acest scop pe analogul din mijlocul bisericii, închipuie deplina onorare a învăţăturilor ei sfinte, prin care lumea se fereşte de păcate, de osândă şi se învredniceşte de mântuirea sufletească.

Sărutarea icoanei hramului ori a icoanei de praznic de pe analog, când intrăm în biserică, este simbolul veneraţiunii ce o arătăm faţă de sfântul patron al bisericii, respectiv faţă de sfântul prăznuit. Sărutarea se reduce şi la obiceiul de la începuturile creştinătăţii, când credincioşii, la intrarea în biserică, sărutau pragul bisericii ori al casei de rugăciune. V. şi art. *Sărutarea obiectelor sfinte.*

Sărutarea icoanei Preacuratei, când intrăm în biserică, este semn de venerare adâncă către Preasfântă, care ne-a dat pe Mântuitorul. Este simbolul expresiv de mulţumire pentru toate binefacerile ei şi o rugăciune pentru ocrotirea şi pe mai departe a Sfintei Maici.

Sărutarea mâinii drepte a episcopului şi a presbiterului, preotului, din partea credincioşilor, este un obicei vechi creştinesc şi e semnul pietăţii şi al cinstei faţă de aceştia ca locţiitori ai lui Hristos. În vechime chiar şi împăraţii sărutau mâna episcopului, cum mărturiseşte Simeon Tesaloniceanul şi Ambrozie, arătându-se deosebirea cea mare dintre puterea lumească şi dintre cea cerească. Credinciosul, după ce sărută mâna preotului, o ridică şi o atinge de frunte şi de obraz ca un fel de stimă şi mai pronunţată. Obiceiul se pare a fi trecut de la iudeii Test. Vechi, care ca şi ceilalţi orientali aveau datina de a săruta fruntea şi faţa cuiva, în semn de supunere, de ascultare şi de stimă. – Obiceiul de sus se mai poate reduce şi la sărutarea păcii, îndătinată la creştinii cei dintâi.

Sărutarea obiectelor sfinte bisericeşti simbolizează stima, umilinţa şi veneraţiunea ce le arătăm faţă de acele obiecte. La începutul creştinătăţii credincioşii, înainte de intrarea în biserică sau în casa de rugăciune, sărutau pragul acestora, a cărei reminiscenţă este şi azi sărutarea icoanei praznicului de pe analog, când intrăm în biserică. Preoţii la liturghie etc. sărută sfânta masă, crucea, evanghelia, potirul, ornatele; credincioşii sărută potirul la cuminecare, la analog sărută evanghelia, crucea, icoana, în semn de adâncă venerare.

Sărutarea picioarelor (adică a moaştelor cusute în pantoful drept) noualesului papă, din partea cardinalilor, înseamnă stimă adâncă, ce se cuvine locţiitorului lui Hristos, precum a sărutat şi Maria picioarele lui Iisus. Tot în acest sens sărută şi pelerinii picioarele Papei.

Sărutarea sfântă *(Sărutarea iubirii, Osculum pacis, Sărutarea păcii)* este tradiţie apostolică („închinaţi-vă... cu sfânta sărutare"). În vechimea creştină credincioşii se sărutau reciproc în timpul liturghiei, ca semn al împăcării, al iertării şi al întăririi rugăciunilor. În urma unor abuzuri s-a sistat sărutarea sfântă şi a rămas numai în actele ceremoniale ale liturghisitorilor. Şi anume înainte de Credeu la „Pre Tatăl..." preotul liturghisitor sărută acoperământul deasupra potirului, închipuind că sărută pe însuşi Domnul; apoi sărută

sfânta masă, adică tronul lui Dumnezeu; de aceea mai înainte de sărutare face trei închinăciuni cu semnul crucii, spre a simboliza umilința și nevrednicia de a săruta corpul și sângele Domnului. În decursul rostirii Credeului, dacă servesc mai mulți preoți, își sărută reciproc umerii, îmbrățișându-se, ca simbol de iubire reciprocă și de sarcină comună a celor ce liturgisesc; în această vreme diaconul își sărută crucea de pe orar. Iar credincioșii au să păstreze în inimile lor îndemnurile liturghisitorului: „...Să ne iubim unii pe alții..." – În unele biserici s-a mai păstrat sărutarea sfântă înainte de cuminecare. La înmormântări, familialii îi sărută crucea și evanghelia ori icoana de pe raclă ca semn de sărutarea păcii, dată răposatului. – Închinarea reciprocă a credincioșilor la miruire e o reminiscență a sărutării sfinte. – Sărutarea păcii o mai dau preoții unui nou hirotonit, după sfârșitul ceremonialului, ca semn de iubire și de frăție.

Sărutarea cea din urmă „e semnul despărțirii familialilor de cel mort" (Geneza 50, 1), semnul iubirii și al onoarei. Era și în Test. Vechi. În loc de mort, la noi se sărută crucea și icoana de pe sicriu.

Sărutarea veșmintelor sfinte de către preoți la îmbrăcare înseamnă reverență și mulțumire lui Dumnezeu, care a învrednicit pe preoți să se îmbrace în haina mântuirii. Fiindcă aceste veșminte înseamnă și jugul lui Hristos, sărutarea la îmbrăcarea și la dezbrăcarea lor închipuie iubirea acestui jug bun și ușor.

Satan v. art. *Diavolul.*

Saul (evr. = mic, chemat, ascultător de Dumnezeu) este numele sfântului apostol Pavel, anterior apostoliei sale.

Sava: sf. avă în Palestina, cel mai celebru dintre patriarhii monahismului în Orient († 532). Comem. la 5. XII.

Savel: sf. cuvios. Comem. la 17. VI.

Scăietele e simbolul durerilor și al rănilor pământești. Mai închipuie și lucrurile netrebnice, nefolositoare („că nu culeg strugurii din scai"). Scaiul mai înseamnă și vorbele rele; precum sămânța lui măruntă și ușoară, împrăștiată o dată, nu o mai poți aduna la un loc, astfel și vorbele rele, o dată aruncate, nu le mai putem reface ori a le șterge.

Scara e insigniul mai multor sfinți, spre a însemna înălțimea virtuților lor. E și între relicviile crucificării. Sfânta Fecioară e supranumită Scară cerească, pe care s-a pogorât Domnul Hristos. – Scara lui Iacob, scara cerului pe care s-au pogorât și urcat îngerii, a fost tipul lui Hristos, care s-a pogorât din cer, iar după ce a săvârșit mântuirea s-a suit iarăși la cer, să ne deschidă ușile raiului. Scara e și simbolul legăturii de îndurare a lui Dumnezeu către robii săi; îngerii duc la cer rugăciunile noastre și pogoară darul și ajutorul dumnezeiesc. Scara și piatra lui Iacob mai sunt și simbolul bisericii creștine care, cu înălțimea turnurilor sale, se arată ca o scară spre ceruri; preoții și îngerii mijlocesc printr-însa între noi și Dumnezeu. – La înmormântări și la pomeni se mai fac între alți colaci și unii în formă de scări, numiți și *scări,* închipuind că acești

colaci, împărţiţi ca milostente întru amintirea celui răposat, vor servi ca nişte scări de urcare spre raiul fericirii.

Scara principală este numirea treptelor unei biserici la intrarea principală. Se construieşte pentru ca biserica să arate mai înaltă, să prezinte o urcare la intrarea ei simbolizând înălţarea gândurilor celor ce intră în casa Domnului. Numărul treptelor îşi are simbolica sa: o treaptă înseamnă unitatea persoanelor în Treime etc. Bisericile monumentale au 12 trepte, ca simbol că biserica s-a întemeiat prin propovăduirea celor 12 Apostoli; mai închipuie şi pe cei 12 patriarhi ori şi pe cele 12 seminţii ale lui Izrail, cu înţelesul că, spre a pricepe învăţăturile Testamentului Nou, avem să cunoaştem treptele de credinţă ale Test. Vechi.

Scârţâitoarea sau **Morişca, Sfârleaza de Vinerea mare** e o reminiscenţă din începuturile creştinismului, când rugăciunile se făceau în ascuns de frica jidovilor şi a păgânilor, iar orele de rugăciune le vesteau creştinilor cursori încrezuţi. În biserica apuseană se păstrează până azi acest obicei, când o ceată de copii colindă din Joia Mare până în Sâmbăta Patimilor pe la casele creştinilor şi le vestesc, prin scârţâirea unei morişti dimineaţa, la amiază şi seara, orele de laudă. Clopotele nu se trag în aceste zile. În biserica ortodoxă orele de rugăciune se vestesc cu toaca în zilele numite.

Scaunele *(Tronia):* îngeri din ordul întâi (Scaunele, heruvimii, serafimii) al celor nouă cete. Sunt închipuiţi ca nişte roţi de foc, jur-împrejur având aripi şi ochi în mijlocul aripilor (Ezechiel 10, 12). Uneori apar ca un cerc de foc, înconjurat de două aripi în flăcări, cercul închipuind corul îngeresc al tronurilor. Adesea au figura unor roţi de foc împletite în aşa fel, ca să alcătuiască un tron, tronul celui Preaînalt, de unde îşi au şi numirea de tron, scaune. Simbolizează puterea dumnezeiască şi judeţul cel sfânt. Mai închipuie şi curcubeul, pe care tronează Dumnezeu.

Scaunele în biserica apuseană cuprind toată biserica în naie, precum fusese obişnuit în vechime în biserica universală. Au forma de bănci şi sunt prevăzute jos cu un taburet pentru îngenunchere la anumite momente din serviciul divin. Au deci şi închipuirea unor locuri de rugăciune, servind în locul a tot atâtor mici taburete. La noi au rămas scaune numai pe lângă ziduri pe seama bătrânilor şi infirmilor, pentru că la noi dintru început s-a introdus uzul de a asculta serviciile divine stând în picioare. Această poziţie la rugăciune corespunde mai bine spiritului oriental creştin, plin de asceză şi de evlavie. Scaune deosebite au şi la noi episcopii, spre a simboliza autoritatea şi puterea ierarhică din biserica unui ţinut. – Biserica latină mai are în sanctuar jilţuri pentru episcop şi canonicii din gremiu, spre a închipui cinstea ierarhiei şi vrednicia morală a acestor înaintestătători, de a şedea, ca urmaşi ai Apostolilor şi ca slujitori ai lui Dumnezeu, acolo în jurul tronului lui Dumnezeu.

Scaunul arhieresc *(tron, strana arhierească, faldisteriu)* în care stă epis-

copul, când nu oficiază, simbolizează tronul cel din ceruri al lui Iisus Hristos; de aceea are icoana Mântuitorului ca Arhiereu. E ceva mai înălţat decât naia, pentru ca Episcopul să poată privi peste toţi credincioşii, iar aceştia să privească la el, ca la păstorul lor. Episcopul în scaunul arhieresc simbolizează pe Mântuitorul ca păstorul cel bun, care poartă grijă de turma sa. Creştinii, privind la el, să-şi aducă aminte de datorinţele către Episcop şi să-i dea ascultarea cuvenită, ca unui trimis al lui Dumnezeu. Cele trei trepte ale tronului arhieresc înseamnă cele trei trepte ierarhice, dintre care mai înaltă este aceea a Episcopului.

Scaunul îndurării *(propitiatorium):* o tablă masivă de aur deasupra chivotului legii. Se credea că aci tronează Iehova în lumină şi în nor (Numeri 16, 2) şi de aci se descoperă poporului Său ales (Exod 25, 22). Simboliza, deci, tronul lui Dumnezeu în mijlocul poporului ales.

Scaunul mărturisirii *(confesionalul)* se aseamănă unui tron, din care duhovnicul, ca locţiitor al lui Dumnezeu, rosteşte sentinţă asupra penitentului. În biserica latină mărturisirea auriculară se face printr-un grilaj al scaunului, fără să stea penitentul în faţa duhovnicului, prin ce se închipuie că mărturisirea o face credinciosul direct către Dumnezeu. – Scaunul este împodobit cu icoane îndemnătoare la penitenţă precum sunt: arhanghelul Mihail cu cântarul dreptăţii, David ca penitent, Magdalena, fiul pierdut, cocoşul, care îndemnase pe Petru la căinţă etc.

Scaunul predicatorial *(tribuna, predicatorul, catedra)* e construit la o înălţime oarecare pentru ca preotul să domine peste credincioşi. Înălţimea înseamnă şi locurile înalte, de pe care a cuvântat Domnul. Treptele lui simbolizează treptele gândului, la care să se ridice vestitorul cuvântului. Are icoana lui Iisus ca arhiereu, ca propovăduitor şi cea a evangheliştilor, care au împărtăşit învăţătura mântuitoare. Adesea vedem înfăţişat pe dânsul un *bici,* semnul biciuirii păcatelor, o *columnă,* adică simbolul tăriei cuvântului; o *trâmbiţă,* simbolul vocii lui Dumnezeu, ce trebuie să răsune de pe amvon; un *corn,* semnul tăriei, cu care străbate cuvântul în inimile creştinilor.

Scaunul de sus v. art. *Locul cel de sus.*

Sceptrul e semnul puterii de cârmuire, de stăpânire. Sceptrul de trestie este obiect de batjocură şi e unul dintre relicviile sfinte (Matei 27, 29).

Scheletul e simbolul morţii. Are în mână coasa ori secera, cu care retează vieţile oamenilor. – Uneori ţine în mână ori pe cap orologiul de nisip şi clepsidra ca simbol al timpului, ce trece şi nu se mai întoarce, al deşertăciunii şi al morţii. – În dansul morţii el învârteşte mereu pe toţi oamenii, începând cu stările cele mai înalte până jos, de la bătrâni până la micul copilaş, spre a simboliza că toţi şi toate cele pământeşti sunt trecătoare şi supuse morţii.

Schima *(cuculion),* acoperământul de cap al călugărilor, este simbolul nădejdii.

Schimbarea la faţă *(Transfigurarea, Preobrajenia, Festum transfiguratio-nis):* sărbătoare domnească la 6 august întru amintirea minunii când Iisus, în muntele Taborului, s-a schimbat la faţă şi când s-a adeverit a doua oară prin glas din cer că El este Fiul lui Dumnezeu. Glasul din cer a mărturisit că de acum înainte a încetat Test. Vechi, reprezentat prin Moise şi Ilie şi că a început Test. Nou cu Iisus Hristos, care este raza Tatălui şi care străluceşte ca un soare sufletesc. Moise şi Ilie apar şi pentru ca Apostolii să se convingă că Iisus nu este nici Moise, nici Ilie, precum se credea (Matei 16, 14). – Schimbarea la faţă simbolizează mărirea viitoare a celor drepţi, care vor străluci ca soarele şi spre a căror urmare ne îndeamnă biserica prin această sărbătoare. E o sfinţire a lui Iisus şi întărirea Lui spre patimă. Dumnezeu vine pe norii cerului şi leagă Test. Vechi cu cel nou, adică leagă făgăduinţa cu plinirea; Moise e simbolul creării, Ilie e al sfârşitului veacurilor, iar Iisus stă în mijloc între trecut şi viitor. La această minune Iisus şi-a arătat numai pe o clipă mărirea Sa; n-au apărut mai mult decât doi (Moise şi Ilie) din imensa ceată a sfinţilor şi totuşi această mărire a uimit pe Apostoli, încât doreau să facă nişte colibe spre a locui aci pentru totdeauna. Cu atât mai mare şi mai desăvârşită va fi lumina măririi din ceruri, unde toţi sfinţii şi îngerii sunt împreună. – Strugurii îi sfinţeşte biserica la liturghie ca jertfă de primiţii şi ca mulţumită lui Dumnezeu pentru rodurile pământului.

Schimbarea inelelor la logodnă înseamnă făgăduinţa solemnă şi reciprocă a mirilor de a ţine credinţa conjugală neştirbită. Precum inelul nu are sfârşit, aşa să nu aibă sfârşit nici iubirea, nici credinţa lor. La această legătură spirituală sunt avertizaţi şi prin gravarea numelor lor pe inele. Purtarea inelelor pe mână e o veşnică aducere aminte ca mirii să-şi ţină promisiunea dată în faţa lui Dumnezeu.

Schimnic v. art. *Călugăr.*

Schimonahi v. art. *Megaloschimni.*

Scoaterea evangheliei din altar şi aşezarea ei pe analog – Duminica la utrenie – simbolizează pogorârea Mântuitorului în lume şi vestirea evangheliei. Poporul o sărută, însemnând că primeşte învăţăturile ei şi le respectă cu toată dragostea.

Scorpie: insectă din genul arahnideelor cam în forma racului, veninoasă, e simbolul primejdiilor mari (I Regi 12, 11) şi al diavolului, pe care Iisus l-a învins şi ne-a dat putere asupra lui (Psalmi 90, 13).

Scrânciobul *(dulapul),* pe care se învârtesc flăcăi şi fete la Paşti, se face întru amintire de Iuda Iscarioteanul. Ca discipol a vândut pe Mântuitorul, pe învăţătorul său; chinuit de remuşcări, s-a spânzurat de o creangă şi vântul îl flutura şi îl clătina încoace şi încolo.

Scrâşnirea dinţilor înseamnă chinurile iadului şi durerile pricinuite de grozăveniile feluritelor torturi ale iadului.

Scuipirea în simbolica creştină e unul dintre actele de exorcizare. Cate-

humenul, înainte de a primi sfântul botez, se leapădă de Satana prin trei suflări şi trei scuipiri spre apus, spre locul de întuneric al diavolului. Scuipirea se face în semn de scârbă, de dispreţ. În viaţa socială a trecut ca un semn arătat al dispreţului, al ruşinării şi al reprobării faptelor rele; e simbolul anatemizării cuiva. Superstiţia poporului o obişnuieşte ca semn de exorcizare la descântece de deochi, întreochiere etc. La scuipire se mai rosteşte blestemul: „Ducă-se în pustii!", căci locul diavolului e pustia. Crezându-se că unii oameni (de ex. cei cu sprâncene îmbinate) cu privirea pot să producă deochiul, de câte ori privesc ceva deosebit (un copilaş frumos etc.) scuipă asupra acelei fiinţe rostind „pfui, să nu te deochi", ca semn de izgonire a tot răului. Scuipirea, ca semn al dispreţului şi al batjocurii (Matei 27, 30), este un obicei păgânesc, ce-l practică şi azi lumea necreştină, ba chiar şi creştinii necredincioşi, faţă de persoanele preoţeşti. Prin mahalalele oraşelor mulţi îndrăznesc să scuipe în urma preotului, ca semn de batjocură adusă credinţei, dreptăţii, moralei, al căror reprezentant este chiar preotul, locţiitorul Domnului Hristos, pe care încă l-au pălmuit şi l-au scuipit necredincioşii (Isaia 50, 6; Matei 26, 67; 27, 30). – Poporul nostru are un fel deosebit de exorcizare, prin „a-şi scuipa în sân". La ocaziuni de frică ori de nenorociri – atribuite acestea spiritului rău –, îşi face semnul crucii şi îşi scuipă în sân, adesea şi cu rostire de blestem, ca semn de alungare a duhului rău.

Scuipitul *(sputa)*. Preotul bisericii romano-catolice, înainte de a boteza, îşi udă cu scuipit policarul mâinii drepte (ori face chiar tină de cenuşă şi scuipit) şi unge pe catehumen la nas şi la urechi, rostind: „deschide-te *(effata)* spre bunămireasmă". Ungerea închipuie că cel botezat să asculte glasul lui Dumnezeu, să nu mai fie surd faţă de cuvântul sfânt, să aibă simţul spre bunămireasma faptelor bune, virtuoase şi să respingă orice atac al Satanei. Catehumenul, adică cel nebotezat, se aseamănă surdomutului din Evanghelie, pe care îl vindecase Iisus cu tină şi scuipit (Marcu 7, 33). – Superstiţia întrebuinţează scuipitul la descântece de deochi, la durere de cap etc.; ungând fruntea bolnavului cu spută, în forma crucii, se simbolizează alungarea celui rău, exorcizarea.

Scutul *(pavăza)* este instrumentul apărării şi simbolul adevăratei credinţe, care ne apără de năpăstuirile celui rău (Efeseni 6, 16; I Ioan 5, 4). Îl au de insigniu îngerii, Puterile şi Domniile, ca luptători contra Satanei. – Ministranţii, pe care îi vedem la solemne festivităţi religioase (în biserica apuseană), purtând scut şi suliţă, închipuie pe acei îngeri care păzesc biserica şi pe credincioşi şi sunt îndemn ca şi noi să stăm veşnic înarmaţi cu armătura duhului în contra relelor ispitiri.

Seara de Silvestru v. art. *Silvestru.*

Sebastian v. *Sevastian.*

Secera, ca şi coasa, este simbolul şi insigniul morţii. Poporul nostru pune în sicriu la picioarele mortului o seceră, simbol al dorinţei ca adormitul să fie ferit de moartea sufletului.

Secerişul e simbolul misiunii pastorale, al lucrării de mântuire, pregătită de profeţi şi de apostoli şi continuată de urmaşii lor, de biserică şi de ierarhie („secerişul este mult..." Matei 9, 37). Secerişul mai e şi chipul judecăţii eterne (Matei 13, 30), când adică se va secera grâul şi se va alege neghina din el, adică se vor despărţi cei buni de cei răi. – Secerişul mai înseamnă trebuinţa şi dorinţa de mântuire; precum veneau popoarele cu miile la Mântuitorul şi îl urmau ascultându-i învăţătura sfântă, astfel şi azi ar trebui să alerge lumea spre aceste învăţături şi să-şi dorească mântuirea, adică un seceriş bun.

Securea este simbolul ruinării şi al răsplătirii: „iată securea este la rădăcina arborelui" (Matei 3, 10). Securea mai este şi chipul penitenţei. – Securea dublă a fost în antichitate simbol religios, ca mijloc de pedeapsă divină. – Securea este insigniul sfântului evanghelist Matei, care a fost martirizat prin tăierea capului cu securea.

Semănătorul (Matei 13, 3 ş.u.; Marcu 4, 3 ş.u.; Luca 8, 5) în parabole simbolizează pe Dumnezeu şi pe predicatorii cuvântului Lui. *Sămânţa* este cuvântul şi învăţăturile lui Dumnezeu. *Soiurile de pământ* închipuie patru stări de inimi şi patru soiuri de oameni. *Calea* închipuie pe oamenii indiferenţi faţă de cuvântul lui Dumnezeu; precum calea o trec toţi şi lasă urmă într-însa, astfel şi asupra inimii credincioşilor slabi poate uşor înrâuri oricine. *Păsările* cerului sunt diavoli, care nu lasă să se sălăşluiască binele în inimi. *Piatra* înseamnă pe oamenii care primesc cuvântul cu bucurie, dar îl părăsesc îndată ce se iveşte vreo ispită sau vreo greutate la împlinirea lui. Pietrişul conţinând var se încălzeşte şi sămânţa încolţeşte în grabă, dar neavând umezeală se usucă, fiindcă piatra se încălzeşte de soare şi arde tot de pe ea. *Pământul de sub spini* închipuie pe oamenii cuprinşi de grijile lumeşti şi de bogăţiile amăgitoare, pe acei care sunt lipsiţi de lumina sufletească, *spinii* însemnând grijile materiale. *Pământul bun* e inima omului, care primeşte cuvântul şi-l lasă să fie prelucrat după vreme, după poziţie, adică după graţia lui Dumnezeu şi după credinţă.

Semănăturile, holde, vii etc. se sfinţesc din partea bisericii cu solemnităţi de procesiuni şi rugăciuni stăruitoare, stropindu-le cu agheasmă în semn că acestea să fie ferite de meşteşugurile rele, de orice stricăciune, de secetă, grindină, vifore şi să producă rodurile aşteptate.

Semnul crucii simbolizează mărturisirea credinţei în Iisus cel răstignit pe cruce şi credinţa într-un Dumnezeu în Treime; închipuie mulţumirea pentru binefacerile mântuirii şi cererea de binecuvântare de la Dumnezeu asupra noastră şi asupra celui ce facem semnul crucii; e semn şi putere pentru alungarea duhurilor rele.

Semnul crucii peste cel ce se botează îl face preotul de mai multe ori, spre a însemna că puterea botezului numai prin cruce se desăvârşeşte şi spre îndemn că

creştinul, în viaţa sa, să mărturisească necontenit crucea lui Hristos.

Semnul crucii şi facerea semnului e o rugăciune, numită *rugăciunea crucii,* a cărei formă o dau cuvintele rostite, iar materia o constituie mişcările mâinilor. Originea ei rezidă în învăţătura sfinţilor Apostoli şi a sfinţilor Părinţi; în Sfânta Scriptură nu e indicată. – Cuvintele de rostire la facerea semnului crucii la început erau: *„În numele lui Iisus"*, ori *„în numele Tatălui"*, sau *„în numele Sfintei Treimi"*. În secolul I semnul crucii se făcea numai cu policarul (ori numai cu arătătorul) mâinii drepte, închipuind pe frunte semnul T sau ×, mai târziu făcându-se aceste semne şi pe gură şi pe piept. Prin veacul al III-lea, la facerea semnului crucii se împreuna policarul cu degetul al patrulea şi al cincilea, toate trei simbolizând pe Sfânta Treime, iar celelalte două degete însemnând tăria cuvântului ceresc, precum şi cele două firi în Hristos. Pe timpul certelor monofizitice, semnul crucii îl făceau monofiziţii numai cu un deget simbolizând învăţătura lor despre o natură în Iisus, iar ortodocşii însemnau cu două degete (arătătorul şi mijlociul), simbolizând două naturi în Hristos. Abia prin secolul VII se face semnul crucii în forma lui de azi, care este următoarea: cele trei degete prime ale mâinii drepte şi adică: policarul, arătătorul şi degetul mare se împreună cu vârfurile spre a simboliza un Dumnezeu în trei persoane. Degetele acestea fiind asemănătoare, mai închipuie şi asemănarea, unirea şi neamestecarea Sfintei Treimi. Asemănarea se demonstra faţă de ereticii, care făceau semnul crucii numai cu policarul şi cu degetul al patrulea, prin ce exprimau neasemănarea persoanelor dumnezeieşti; unitatea se manifestă contra arienilor, iar neamestecarea persoanelor se mărturisea faţă de Sabeliani. Inelarul şi degetul mic, lipite deolaltă, le îndoim spre palmă, închipuind cele două firi şi cele două voinţe ale lui Iisus într-o persoană. – Semnul crucii îl facem cu mâna dreaptă, ca să simbolizăm puterea crucii, fiindcă dreapta e mai tare decât stânga şi închipuie putere, vrednicie morală şi curăţie faţă de stânga, care înseamnă slăbiciune, inferioritate, păcat şi condamnare (Matei 25, 33). Cu mâna stângă face poporul cruce la o surprindere, mirare, la nedumerire asupra unei întâmplări curioase, ca un semn de neseriozitate, lipsită de atribuţiile crucii făcute cu mâna dreaptă. Însemnând cu o aşezare de mână sau făcând forma crucii pe frunte şi rostind cuvintele *„în numele Tatălui"*, închipuim partea de sus a lemnului crucii; fruntea fiind locul gândirii corespunde mai bine lui Dumnezeu Tatăl, care e atotînţelept. Locul mai înălţat al frunţii faţă de corp simbolizează că Iisus ne-a înălţat pe toţi la cer. Însemnarea la frunte ne mai aduce aminte că păcatele se comit cu ajutorul minţii, din care trebuie să depărtăm tot cu cugetul rău; ne mai aduce aminte că, dacă cununa de spini a însângerat fruntea Mântuitorului, să nu i-o mai sângerăm şi noi cu păcatele noastre, înţepătoare ca spinii. – Coborând apoi mâna şi făcând însemnarea cu o apăsare (•) ori cu forma crucii (†) la piept sau la pântece cu rostirea: *„şi al Fiului"*, închipuim partea de jos a crucii şi pogorârea din ceruri a Domnului Hristos. În piept e locul sentimentelor;

făcând deci semnul crucii la piept, ne avertizăm să scoatem din inimă toate dorinţele şi patimile, ca să nu mai rănim inima Domnului, care fusese odinioară atât de rănită cu sulița pentru noi. – De la piept ridicăm mâna la umărul drept şi îndată o trecem şi la umărul stâng, rostim cuvintele *„şi al Duhului Sfânt"* şi făcând câte o apăsare ori forma crucii; prin ridicarea mâinii simbolizăm înălţarea Domnului la cer şi şederea de-a dreapta Tatălui; la umărul drept şi nu la stângul urcăm mâna· întâi, pentru că dreapta înseamnă lumină, fericire, cale bună, înseamnă mărirea Fiului de-a dreapta Tatălui, spre care să năzuim şi noi. Umerii închipuie cele două braţe ale crucii. Cu trecerea mâinii de la umărul drept spre cel stâng simbolizăm că Iisus, prin întinderea mâinilor sale pe braţele crucii, a învins pe diavolul, adică întunericul, care e închipuit prin stânga („şi va pune caprele de-a stânga...") şi „a adus toate popoarele de la marginile lumii într-o împreunare" (Stihira Rusaliilor), ceea ce simbolizăm prin semicercul făcut de la umărul drept până la cel stâng. Umerii sunt simbolul puterii (Isaia 9, 5), care mai închipuie şi pe Duhul Sfânt „puterea şi tăria noastră". Creştinul ridicând mâna spre umărul drept să cugete la judecata cea mare, în urma căreia cei buni vor ajunge la dreapta iar cei răi la stânga lui Dumnezeu, în întunericul cel mai dinafară. – În fine, de la umărul stâng lăsăm mâna în jos, ne închinăm şi rostim cuvântul *„Amin"*, simbolizând că mărturisim cele ce am zis până aci. Cuvintele de *„În numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh"* se înlocuiesc adesea cu cele ale aghiosului: (la frunte) *„sfinte Dumnezeule"*, (la piept) *„sfinte tare"*, (la umeri) *„sfinte fără de moarte"*, (lăsând mâna în jos) „miluieşte-ne pe noi". – Semnul crucii însemnat pe noi înşine închipuie mărturisirea credinţei creştine, credinţa în mântuirea prin cruce şi manifestarea dorinţei de a ne răstigni, a ne omorî toate patimile. Însemnarea crucii pe o persoană, ori pe un obiect simbolizează pogorârea darului de sus asupra acestora. Prin semnul cruci ne sfinţim şi ne întărim în nădejdea contra ispitelor, fiind crucea „ajutătoare întru primejdii şi dracilor rană...".

Semnul sfintei cruci, însemnat cu mâna ori cu cuţitul pe pâinea ce o începem, este o rugăciune şi o binecuvântare a pâinii, obicei în Test. Vechi, unde tatăl familiei, după rostirea rugăciunii, binecuvânta pâinea şi apoi o împărţea, obicei ce s-a transpus şi în Test. Nou (Iisus binecuvântează pâinea, Matei 14, 19, la cină, la Emaus, Luca 24, 30), în creştinism. Facerea crucii aci ce este alta decât o rugăciune mult grăitoare?

Semnul crucii cu Evanghelia v. art. *Evanghelia.*

Semnul crucii cu stânga v. art. *Semnul crucii.*

Semnul german al crucii v. art. *Semnul mic.*

Semnul latin al crucii v. art. *Semnul mare.*

Semnul mare *(semnul latin)* al crucii, numit şi *semnul mare benedictin,*

ce se obişnuieşte în biserica romano-catolică, se face cu palma întreagă a mâinii drepte, adică cu toate cinci degetele, simbolizând cele cinci rane ale Domnului. Când atingem fruntea şi rostim „În numele Tatălui", simbolizăm că Tatăl este în ceruri şi că învăţăturile sfinte le pricepem cu mintea; însemnând la piept şi rostind: „şi al Fiului", simbolizăm că Fiul s-a pogorât din cer şi locuieşte între noi; ridicând apoi mâna la umărul stâng şi ducându-o la cel drept cu rostirea „şi al Sfântului Duh", închipuim că Iisus aduce pe cei păcătoşi de la întuneric (stânga) spre lumină (dreapta) şi înseamnă că noi să pornim din calea cea rea spre calea cea bună. Atingerea umerilor cu palma înseamnă că suntem gata a lua şi noi pe umeri crucea lui Hristos.

Semnul mic *(semnul german)* al crucii îl fac credincioşii bisericii romano-catolice atingând numai cu policarul mâinii drepte fruntea, gura şi pieptul. Însemnarea numai cu un deget închipuie pe un Dumnezeu. Se înseamnă la frunte rostind „în numele Tatălui", simbolizând că fruntea e locul raţiunii şi că pricepem cu mintea învăţăturile sfinte. Însemnarea la gură cu rostirea „şi al Fiului" simbolizează că vrem să mărturisim credinţa şi cu gura. La piept însemnăm şi rostim „şi al Duhului Sfânt", închipuind că iubim credinţa din inimă şi dorim să o şi practicăm. Facerea acestui semn al crucii înseamnă că jertfim cugetul nostru lui Dumnezeu Tatăl, graiul nostru lui Dumnezeu Fiul, iar faptele şi sentimentele noastre lui Dumnezeu Duhului Sfânt.

Semnul mic benedictin al crucii l-a introdus sf. Benedict în secolul VIII, anume cu policarul şi mijlociul care închipuie cele două voinţe în Iisus Hristos. Îl practică biserica romano-catolică.

Septembrie: luna primă a anului bisericesc şi a noua a celui comun. La soborul din Niceea s-a aşezat indictul, anul nou bisericesc pe ziua de 1 septembrie, care era şi la iudei şi la orientali prima zi a anului. Numirea lunii am luat-o de la romani, care o aveau ca luna a şaptea *(septembris),* închinată zeului Vulcanus. La evrei luna a şaptea era lună sfântă, în care se credea că s-a oprit Noe cu arca sa pe Ararat, s-a pogorât Moise a doua oară cu tablele legii şi s-a sfinţit templul lui Solomon, în amintirea căruia se făceau anual înnoirile în Ierusalim. În ziua indictionului ar fi intrat Iisus în sinagogă, unde a citit din cartea proorocului Isaia (Luca 4, 17). Sărbători bisericeşti: *Naşterea Născătoarei de Dumnezeu* (8 septembrie), închipuind că la începutul anului bisericesc se cade să serbăm pe aceea ce a fost începutul mântuirii noastre; *Înălţarea sfintei cruci* (14). – Biserica romano-catolică a închinat-o şi o numeşte luna lui Mihai, în onoarea sfântului arh. Mihail. Poporul îi zice Viniceriu (începutul culesului), Răpciune şi luna Cumpănei, fiindcă la 22 septembrie este echinocţiul de toamnă, când noaptea cu ziua este egală (în cumpănă), soarele trecând în zodiacul Cumpănei. Cei vechi o zugrăveau în chipul unui om, ce are în mână o şopârlă şi e înconjurat de butoaie şi de struguri. Iconografia o semnifică în chipul unui

bărbat îmbrăcat în porfiră, încununat cu struguri şi ţinând în mână o cumpănă. – După credinţa poporală se ţin cu nelucrare: ziua sfântului Simion Stâlpnicul (1), care ţine cerul şi pământul să nu cadă, apoi şi pentru că ziua aceasta se crede de hotarul verii şi început de toamnă. La Sântămăria mică (8) părinţii fără copii merg la biserică şi se roagă să fie dăruiţi şi dânşii, cum fuseseră Ioachim şi Ana. – Ziua crucii (14) se ţine cu post, cu sfeştanie în toate casele, se duce colivă la biserică; se crede că pământul se închide pentru multe vietăţi (şerpi...) şi păsările încep călătoria; se începe culesul viilor. Macovei (15) se ţine pentru că el fereşte păsările de uliu, Foca (22) pentru foc, Teclele (23) pentru lupi şi Adormirea sfântului Ioan (26) ca să nu se primejduiască cineva şi să adoarmă pe veci.

Septimiu: sf. martir. Comem. la 16. IV.

Serafia (grec. = iubitoare, luminoasă): sf. cuvioasă şi martiră în Roma († 125). Comem. la 3. IX.

Serafim v. art. *Ripida.*

Serafim e numit sfeşnicul din lemn ori metal sau şi candela, ce are forma unui înger serafim având ca ornamentaţie două feţe de copil şi şase aripi. Atârnă pe un scripete în dreptul crucii Pantocrator din vârful iconostasului şi închipuie pe îngerii lui Dumnezeu în jurul tronului ceresc.

Serafimi (evr. = văpaie, flacără): îngeri din primul ord al celor nouă cete îngereşti. Sunt închipuiţi în culoarea focului, având fiecare câte şase aripi, împodobite cu ochi mulţi; două aripi la cap şi două la picioare, spre a se acoperi când stau în faţa lui Dumnezeu, după cum şi orientalii aveau obiceiul a-şi acoperi faţa înaintea Domnitorului; cele două aripi de la mijloc servesc la zburat. Mai târziu au fost înfăţişaţi în forma unui cap cu şase aripi. Serafimii mai adesea ţin în mână o ripidă cu înscrisul „sfânt, sfânt, sfânt", de unde li s-a dat şi ripizilor numirea de Serafimi. – Serafimii stau necontenit în jurul lui Dumnezeu şi îl preamăresc (Isaia 6, 2); numirea o au de la dragostea (focul) mare către Dumnezeu.

Serafin (gr. = luminos): sf. martir în Corint. Comem. la 31. I.

Sergie: sf. martir făcător de minuni (în Ploieşti). Moaştele (capul) sf. în biserica Curţii de Argeş. († 294). Comem. la 7. X.

Sergiu, Serenus (lat. = cel voios): sf. martir sub Septimiu († 203). Comem. la 28. IV.

Sevastian, Sebastian (gr. = sublimul): sf. martir roman în goanele lui Diocleţian. († 290). Comem. la 18. XII şi 20. I.

Sever (lat. = *serios, de caracter):* sf. martir în Sidia Pamfiliei. Comem. la 1. VIII.

Sfânta Sfintelor simboliza tronul şi lăcaşul lui Dumnezeu în mijlocul poporului ales. A fost privit de cel mai sfânt loc, atât în cortul sfânt cât şi în

templu şi a fost tipul altarului bisericilor creştine, precum şi al altarului ceresc, în care Iisus, prin înălţarea Sa,intră ca cel mai mare Arhiereu să şadă de-a dreapta Tatălui şi în care şi noi ne-am învrednicit a intra prin jertfa lui Hristos.

Sfârleaza *(cocoşul de vânt)* deasupra crucii la unele turnuri de biserici simbolizează pe Hristos, care a fost deşteptătorul popoarelor din somnul păgânătăţii; e totodată şi icoana îngerilor, care ne vor chema la a doua venire, ne vor deştepta din somnul morţii la înviere. – Sfârlează se numeşte şi morişca de Vinerea Mare (v. *art.*)

Sfărmăturile de pâine (Marcu 8, 8; Luca 9, 17) ce le-au strâns Apostolii după săturarea mulţimii în pustie sunt antitipul manei, al pâinii celei cereşti. Mai înseamnă apoi şi elemosina, care învolvă în sine darul lui Dumnezeu. Prin exercitarea milei creştine nu vom fi mai săraci ci, precum Apostolii şi-au dat toate pâinile şi la urmă totuşi au mai luat 12 coşuri de sfărmături, aşa ne dă şi nouă Iisus în viaţa de acum şi în cea viitoare belşugul răsplătirii, dacă am practicat mila creştinească. Coşările cu sfărmături au însemnat aievea darurile cereşti, atotputernicia lui Dumnezeu. Cele 7 coşări închipuie cele 7 daruri ale Duhului Sfânt, precum şi cele 7 taine ale Noului Test., iar cele 12 coşuri simbolizează darul dumnezeiesc, ce s-a revărsat din ceruri prin propovăduirea celor 12 patriarhi, a celor 12 profeţi şi a celor 12 Apostoli.

Sfârşit v. art. *Moartea.*

Sfârşitul lumii după tradiţie se va efectua în şase zile, precum a fost creată lumea în şase zile. Tipurile lui în Test. Vechi sunt: potopul, Sodoma şi Gomora şi plăgile egiptene. Se comemorează la Duminica lăsatului de carne.

Sfăruirea, adică legătura cu sfoară a prestolului, peste prima îmbrăcăminte, închipuie legăturile giulgiului, cu care a fost Mântuitorul îmbrăcat de către Iosif şi Nicodim.

Sfera v. art. *Globul.*

Sfeşnic e supranumirea Apostolilor şi a altor bărbaţi aleşi, pe care i-a trimis Iisus să lumineze în lume (Marcu 4, 21) şi să propovăduiască învăţătura sfântă. Ioan Botezătorul este numit „sfeşnicul luminii" („cum va lumina sfeşnicul pe lumină..." stih. la Bobotează), iar Sf. Vasile cel Mare este numit „arătătorul celor cereşti, sfeşnicul luminat".

Sfeşnice: sunt obiecte bisericeşti confecţionate din lemn ori din metal, în care se aşază lumânările. Fiindcă lumânările din sfeşnice, pe lângă însemnătatea lor simbolică, servesc şi spre iluminarea bisericii, sfeşnicele ne reamintesc şi timpul de persecuţii, când creştinii erau siliţi să se adune în subteranele întunecoase, în catacombele luminate cu opaiţ. Sfeşnicele mai simbolizează pe Iisus, dătătorul şi purtătorul de lumină, iar lumânările aprinse în sfeşnice închipuie cele trei virtuţi cardinale: *credinţa* ce are să strălucească necontenit ca o lumină în viaţa creştinului; *dragostea* ce are să ardă în inimă şi *nădejdea* care ne luminează spre cer. După numărul lumi-

nilor, sfeşnicele au următoarea simbolică: cele cu o lumănare *(primicherion)* închipuie unitatea Sfintei Treimi; cele cu două braţe *(dicherion)* simbolizează învăţătura bisericii despre cele două firi şi două voinţe ale lui Iisus într-o persoană, cele cu trei lumănări *(tricherion)* înseamnă cele trei feţe ale Sfintei Treimi; cele cu şapte braţe, cum era şi sfeşnicul templului, închipuie cele şapte daruri ale Duhului Sfânt; iar sfeşnicul cu 12 lumănări *(curpan)* simbolizează pe cei 12 Apostoli. Candelabrul *(horos)* cu mai multe lumini, atârnat de cupola naosului, închipuie cerul cu mulţimea stelelor. Sfeşnicele atârnătoare sunt numite şi policandre, ori candelabre. Ca ornamentaţie, sfeşnicele au adesea şopârla, animal ca caută veşnic soare, căldură şi care e simbolul creştinului râvnitor după lumina cunoştinţei creştine.

Sfeştanie v. art. *Feştanie* şi art. *Sfinţirea apei.*

Sfeştoc *(stropitoare)* e numită o chită de busuioc, ori un globuleţ din metal, umplut cu burete şi îngăurit, cu care se fac stropirile cu agheasmă la sfinţiri, la înmormântări etc. Tipul lui a fost isopul (Psalmi 50, 7) din Test. Vechi, cu care darurile, jertfele şi poporul se stropeau spre sfinţire şi ca semn de binecuvântare. În temeiul acestei întrebuinţări, sfeştocul închipuie suflarea şi puterea Duhului Sfânt spre binecuvântare, curăţire sufletească şi sfinţire.

Sfinte Dumnezeule v. art. *Trisaghion.*

Sfintele = sfintele daruri, euharistia.

Sfintele sfinţilor. Numirea de sfintele, dată sfintelor daruri euharistice, închipuie că euharistia este sfântă şi cu dânsa se pot împărtăşi şi se dă numai sfinţilor, adică creştinilor curaţi, neîntinaţi sufleteşte.

Sfinţii sunt înfăţişaţi în pictura bisericească cu corpul uscăţiv, cu privire aspră, cugetătoare, parcă ar fi depărtaţi de pământ, prin ce se simbolizează viaţa lor ascetică, spiritul de contemplaţie şi abnegaţia lor. În ceruri sunt împărţiţi în nouă cete, ca închipuire a celor nouă cete îngereşti şi anume: Soborul Apostolilor, al strămoşilor, patriarhilor, prorocilor, ierarhilor, mucenicilor, cuvioşilor, dreptcredincioşilor, mucenicelor (cuvioaselor femei).

Sfinţii în limbaj biblic şi liturgic închipuie pe credincioşii vii şi morţi înşiraţi în dipticul viilor şi al morţilor, din fiecare biserică. În sens teologic, sfinţii sunt acei care prin virtuţile lor au binemeritat fericirea cerească (Apocalipsa 14, 12). Sfinţii sunt simbolul perfecţiunii morale.

Sfinţii de gheaţă se numesc în biserica apuseană sf. Servaţiu (12), Pancraţiu (13), Bonifaciu (14 mai), după credinţa superstiţioasă că aceşti sfinţi înfrăţiţi cu sf. Urban (26 mai) ar aduce gerul obişnuit în acest răstimp. Temperatura tocmai în acest ciclu de zile arată schimbări bruşte cu valuri de frig dinspre nord, cu zăpezi şi îngheţ, care strică vegetaţia pornită, dar încă plăpândă, a lunii mai.

Sfinţii mărunţi (*innocentes,* pruncii din Betleem) se numesc cei 14 mii de

copii, pe care i-a ucis Irod. Sf. Augustin îi numeşte *florile martirilor, mugurii primi ai bisericii* care s-au ofilit în prigoniri, care şi-au dat viaţa pentru Hristos şi au murit în locul Lui. Ei sunt tipul prigonirii bisericii (Apocalipsa 12). Precum Irod nu a putut suprima pe Iisus prin uciderea pruncilor, aşa nici persecuţiile nu au putut nimici creştinătatea.

Sfinţirea apei mici *(sfeştanie)* se face după prescrisele Constituţiunilor apostolice, spre însănătoşire şi spre depărtarea spiritelor rele. Puterea de exorcizare e indicată şi în dictonul poporal: fuge ca dracu de agheasmă. Apa sfinţită e simbolul sângelui lui Hristos, care sfinţeşte şi dă viaţa. Apa a fost la toate popoarele icoana curăţirii; în creştinism a trecut de la evreii Testamentului Vechi. Apa la sfinţire se umple de darul Duhului Sfânt, care prin rugăciunile, binecuvântările şi cântările preoţilor slujitori se coboară din ceruri cu putere de sfinţire. E întrebuinţată la multe servicii divine, la ierurgii, la sfinţirea bisericilor şi a caselor, a cimitirelor, a obiectelor bisericeşti şi particulare, la naştere, la botez etc. în urma efectului ei sfinţitor şi vindecător. La sfinţirea apei se afundă crucea în apă în semnul că prin cruce se sfinţeşte totul, se primeşte viaţă. Precum de la pomul vieţii izvoreau patru râuri spre a uda cele patru părţi ale lumii, aşa se revarsă de pe cele patru părţi ale crucii izvorul dătător de vindecare corporală şi sufletească pentru toată lumea.

Sfinţirea caselor noi. Casele creştinilor trebuie sfinţite înainte de a locui într-însele, pentru că ele au să fie lăcaşuri de pietate, tot atâtea biserici, în care cei ce le locuiesc îşi săvârşesc zilnic rugăciunile lor particulare. Sfinţirea caselor se întemeiază pe acte din Test. Vechi şi din Test. Nou. (Casa lui Avraam a sfinţit-o Dumnezeu prin intrarea Sa într-însa; tot aşa sfinţeşte casa lui Zaheu şi îndeamnă pe Apostoli să vestească pace pe unde vor intra.) Simbolica actului de sfinţire e următoarea: ca semne ale binecuvântării aşază preotul pe o masă sfânta Evanghelie, crucea, lumini şi untdelemn. Înseamnă apoi cu un cărbune stins pe cei patru pereţi semnul crucii, ca închipuire a armei de apărare contra tuturor relelor. Se săvârşeşte apoi sfinţirea apei mici, cu care se stropesc căsenii şi casa nouă pe dinăuntru şi pe dinafară ca simbol de curăţie spirituală, ca semn de ocrotire a Duhului Sfânt şi spre a se izgoni toate relele şi ispitele din casă. Rugăciunile, cântările şi citirile din partea preotului înseamnă invocarea binecuvântării lui Dumnezeu asupra casei şi asupra locatarilor ei. Binecuvântarea uleiului, care e chipul îndurării dumnezeieşti şi al alinării diferitelor boale, simbolizează pogorârea întăritoare a Sfântului Duh. Cu ulei sfinţit se ung şi pereţii pe locurile unde este însemnată sfânta cruce cu cărbune, care ungere închipuie revărsarea îndurării lui Dumnezeu asupra casei şi asupra celor ce o locuiesc, precum şi revărsarea prisosinţei şi a sănătăţii, ce se pogoară de sus. La fiecare semn de cruce se lipeşte câte o lumânare de ceară binecuvântată, care înseamnă pe însuşi Domnul Hristos; lumânările apoi se aprind, spre a simboliza pe Iisus, lumina lumii, care a intrat să binecuvinteze casa nouă. Însemnarea crucilor pe pereţi cu cărbune simbolizează

dorinţa ca crucea lui Hristos, care este steagul creştinătăţii şi armă de biruinţă asupra relelor văzute şi nevăzute, să fie şi în casa aceasta o pavăză şi apărătoare de orice primejdie. Citirea evangheliei şi a Apostolului atât în casă, cât şi afară, în dreptul celor 4 pereţi, închipuie „mântuirea casei acesteia", precum s-a mântuit casa lui Zaheu (Luca 19, 1–10). Tămâierea casei e o jertfă din inimă curată adusă lui Dumnezeu, întru a-i cere îndurarea Sa, fumul ei închipuind înălţarea rugăciunilor către cer, iar mireasma ei însemnând binecuvântarea şi darurile cele de sus, ce se pogoară asupra casei. Pe masă trebuie să mai fie pâine şi sare. Pâinea înseamnă elementul cel mai esenţial de viaţă („pâinea noastră cea de toate zilele..."); preotul o binecuvântă, închipuind binecuvântarea şi înmulţirea pâinilor în pustie şi cere ca Dumnezeu să o înmulţească şi să dea belşug de hrană şi în această casă. Sarea, ca simbolul nestricăciunii şi al tăriei, o binecuvântă preotul în chip de cerere şi rugăciune, ca Dumnezeu să le împărtăşească credincioşilor tărie sufletească şi corporală, spre a vieţui în nestricăciune morală şi în împlinirea poruncilor. – Urările de bine, ce le face preotul căsenilor, sunt semne convenţionale, iar când preotul le îmbie spre gustare pâine, sare şi ulei şi le dă lumină, închipuie că dânsul le doreşte toate acele bunătăţi, pentru a căror împlinire s-au făcut rugăciunile, cântările şi citirile.

Sfinţiri *(ierurgii, sacramentalii, sacramenta minora)* sunt ceremonii şi acte de cult extern. Le aflăm şi în Test. Vechi (Moise sfinţeşte pe Aron, cortul sfânt şi obiectele lui...). Sfinţirile simbolizează darul şi ajutorul lui Dumnezeu, ce se revarsă asupra persoanelor şi a lucrurilor sfinţite, fără a ne împărtăşi însă graţia sfinţitoare. Sfinţirea obiectelor se face în scop de a le afierosi pentru cultul divin, ori spre scopuri particulare şi în folosul creştinilor (carte de rugăciuni, case etc.). Sfinţirile se săvârşesc de către biserică cu puterea primită de la Mântuitorul şi după exemplul dat de însuşi Domnul, care a suflat peste Apostoli, a exorcizat (Marcu 5, 8), a uns cu tină (Ioan 9, 6) ş. a. Actele externe ale sfinţirilor sunt punerea mâinilor, suflarea, ungerea, stropirea etc., fiecare cu simbolica sa. Sfinţirile simbolizează o deosebită cinstire către Dumnezeu, căci nu fiecare obiect poate sluji lui Dumnezeu; maiestatea divină cere ca să I se slujească cu obiecte sfinţite. (Un pahar de la cârciumă nu poate fi întrebuinţat la Sfânta Euharistie.) Precum regele îşi alege şi înalţă la ranguri pe cei mai aleşi ai săi a fi demni de servire, aşa şi sfinţirile împărtăşesc persoanelor şi obiectelor o calitate de sfinţenie, de demnitate. Obiectele (rozarii, cărţi, cruci etc.) sfinţite se deosebesc de talismanele păgâne, fiindcă noi nu atribuim obiectelor sfinţite putere mai mare decât ce le dă biserica. Biserica se roagă la sfinţiri şi pentru persoanele care vor folosi aceste obiecte conform voinţei dumnezeieşti. De ex. apa sfinţită este mântuitoare, căci de câte ori ne stropim cu ea, de atâtea ori ne împărtăşim de rugăciunea bisericii, ce a rostit-o preotul când a sfinţit apa. Şi apoi rugăciunea bisericii este tot mai bineprimită decât rugăciunea noastră particulară.

Sfită = Felon v. *art.*

Sic transit gloria mundi v. art. *Papa.*

Sicriu *(coşciug, casă de veci, raclă)* se numeşte o alcătuire din scânduri, metal ori piatră, în care se aşază corpul celui mort. Sicriul închipuie deşertăciunea acestei lumi pământeşti; în viaţa de aci nu ne îndestuleşte podoaba, frumuseţea lumii şi bogăţiile ei, pe când la moarte ne îndestulăm cu patru pereţi de scânduri. În fiecare din cele 4 colţuri ale sicriului – atât acasă, cât şi în decursul serviciului de înmormântare, pe drum şi în biserică – arde câte o lumânare ca simbol al luminii dumnezeieşti, cu care creştinul a fost luminat în botez şi pe care a păstrat-o în întreagă viaţa sa pe pământ, patrulaterul şi numărul de patru fiind simbolul pământului; cele 4 lumânări mai înseamnă că răposatul a vieţuit după învăţătura celor 4 evanghelii şi ne amintesc, prin lumina lor, că sufletul visează şi mai departe şi după ce corpul se dă stricăciunii. Sicriul se mai numeşte şi *casa de veci,* pentru că într-însul are să sălăşluiască corpul după moarte până la a doua venire. Este obicei ca la ambele părţi ale coşciugului, cam în dreptul capului, să se taie câte o găurice triunghiulară, prin care răposatul – conform credinţei poporului – să aibă loc de răsuflare şi să poată privi pe cei ce-l duc la groapă.

Sicriul mărturiei. Sicriul legii v. art. *Chivotul legii.*

Sidonia (evr. pescărească) nu e nume de sfânt.

Sigfrid (germ. = învingător): sf. episcop al Suediei († 1045). Comem. la 15. II.

Sigilarea mormântului *(Pecetluirea gropii)* simbolizează credinţa că corpurile se odihnesc în mormânturi şi aci au să rămână până la a doua venire, când vor învia. Sigilarea se săvârşeşte în felul următor: Preotul toarnă în groapă, peste sicriu, agheasmă, în semn de sfinţire a mormântului; în lipsă de agheasmă toarnă vin, care este simbolul sângelui lui Hristos, mai închipuind prin aceasta că răposatul intră în apropiere mai mare cu Hristos, nădejdea celor adormiţi; mai toarnă şi untdelemn spre a simboliza că răposatul a fost în viaţa sa întărit în faptele sale cu uleiul, adică cu darul Duhului Sfânt. Apoi aruncă în groapă cenuşa din cădelniţă închipuind credinţa, că praf şi cenuşă suntem. – Cu hârleţul (cazmaua) face câte un semn al crucii (×) lui Andrei în fiecare din cele 4 laturi ale gropii, aruncând în mormânt ţărâna scoasă din semnul crucii şi rostind cuvintele, la apus (la cap): „Pecetluieşte-se groapa robului lui Dumnezeu N. până la a doua venire, în numele Tatălui", la partea de răsărit (la picioare): „şi al Fiului", spre miazăzi (la dreapta): „şi al Sfântului Duh", la nord (stânga): „Amin". Ori se rosteşte la cap: „Al Domnului este pământul", la picioare: „lumea", la dreapta: „plinirea ei", la stânga: „şi toate câte sunt într-însa" (Psalmi 23). Preoţii bisericii apusene, la sigilarea făcută tot în această formă, rostesc: „Cugetă omule, că praf ai fost şi praf vei fi".

Sigilarea mortului v. art. *Sigilarea sicriului.*

Sigilarea sicriului *(Sigilarea mortului, Apaos)* se face la casa mortuară,

înainte de a acoperi coşciugul cu acoperământul său. Preotul toarnă în chipul crucii vin, ulei ori agheasmă în cele 4 părţi ale sicriului, asupra mortului, rostind, la cap: „Stropi-mă-vei cu isop", la picioare: „şi mă voi curăţi", la umărul drept: „spăla-mă-vei", la umărul stâng: „şi mai vârtos decât zăpada mă voi albi" (Psalmi 50, 9). Sigilarea aceasta închipuie cererea de iertare a păcatelor celui mort, precum şi David prin rugăciunea de mai sus a cerut iertare şi curăţire de la Dumnezeu. Vinul, care e simbolul sângelui lui Hristos, închipuie că răposatul intră într-o apropiere mai mare cu Domnul, cu nădejdea celor adormiţi. Agheasma (apa sfinţită) se toarnă în semn de sfinţire a corpului şi ca simbol al curăţiei sufleteşti, cu care cel adormit are să urmeze spre cer. Untul de lemn simbolizează îndurarea lui Dumnezeu şi ne aminteşte că răposatul în viaţa sa a fost întărit cu uleiul darului Duhului Sfânt, ca să facă fapte bune spre viaţa de veci. Oţetul, obişnuit în multe părţi la sigilare, nu are nici o îndreptăţire simbolică ori de tradiţie şi trebuie scos din uz.

Sigiliul lui Dumnezeu *(S. lui Hristos)* este numirea monogramului de X (= Hristos) al lui Hristos, înglobat într-un cerc. Înseamnă dumnezeirea, puterea şi eternitatea lui Iisus. Ca insigniu îl au Puterile şi Domniile (v. *art.*).

Sigiliul prosforelor v. art. *Prestornic.*

Sigismund (germ. = în război ocrotitor): sf. martir, regele Burgunzilor († 524). Comem. la 1. V.

Siloam, Siloe (*schiloah* evr. = trimis) aminteşte de misiunea Mântuitorului, care este supranumit „trimis" (Geneza 49, 10). Orbul din naştere a fost trimis să se spele în lacul Siloam, fiindcă acesta izvora la temeiul templului şi cu apa sa nesecată, curată, a fost simbolul darurilor şi binecuvântărilor revărsate peste casa lui David, peste poporul ales. De aceea, la Sărbătoarea corturilor, se scotea apă din acest izvor şi se amesteca cu jertfa de libaţiune. – La Siloam trimite Domnul Hristos pe orb, pentru ca minunea să o vadă cât mai mulţi şi pentru ca prin conlucrarea la minune, prin mergere şi spălare, orbul să conlucreze la mântuirea sa, la darul de sus, pe lângă care Dumnezeu cere ca şi omul să conlucreze: cu credinţa şi cu pocăinţa. Trimiterea la Siloam a mai fost apoi un semn că Iisus este solul lui Dumnezeu, proroc şi Mântuitor. S-a păstrat tradiţia că pe timpul regelui Iezechia duşmanii ocupară cetatea împreună cu fântâna Siloam şi că din acel moment izvorul îşi retrăgea apa ori de câte ori vreunul din vrăjmaşi voia să scoată dintr-însa; izvorul îşi dădea apa numai când cineva era trimis de prorocul Isaia. În acest înţeles a trimis Iisus, ca om al lui Dumnezeu, pe orb să se vindece. – Siloamul închipuie biserica Testamentului Nou, la care ne îndrumă azi Mântuitorul pe noi, orbii moderni, orbii sufleteşti, să ne vindecăm. Biserica ne curăţeşte prin scalda botezului de păcatul strămoşesc, iar prin pocăinţă şi cuminecare ne spală de celelalte păcate.

Silvestru. Seara de Silvestru se numeşte seara, noaptea ultimei zile a anului, adică preseara Anului nou. Fiecare

creştin, când trece pragul anului vechi, cunoscut, înspre noul an, necunoscut, are să-şi facă bilanţul moral, să-şi dea seama de faptele sale de peste an şi să dea mulţumita lui Dumnezeu pentru ajutorul primit de la Dânsul în decursul anului. Se cuvine să serbăm această seară în rugăciuni şi în contemplare, şi nu cum se obişnuieşte astăzi a se petrece aceasta cu datini păgâne (turnare de plumb, bileţele de noroc etc.), cu lărmuiri şi cu orgii. Numirea de Seara de Silvestru derivă de la papa Silvestru I (314–335), care a ajuns sub domnia lui Constantin cel Mare să vadă aievea sfârşitul persecuţiilor contra creştinilor în Imperiul Roman şi intrarea unor timpuri noi şi mai bune pentru creştinism, precum aşteaptă şi azi fiecare creştin ivirea unui viitor mai bun pentru viaţa bisericească.

Silvestru (lat. = pădurar, vânător): sf. papă al Romei († 335). Comem. la 13. XII şi 2. I.

Silvia (lat. = iubitoare de pădure): sf. cuvioasă, mama sfântului Grigorie cel Mare († 572). Comem. la 3. XI.

Simbolul credinţei, rostit la botez de către cel ce se botează (dacă catehumenul e prunc îl rosteşte naşul), înseamnă că cel ce se botează primeşte şi recunoaşte dogmele de credinţă ale bisericii şi se obligă a le mărturisi şi a le şi ţine cu credinţă şi cu nădejde.

Simbolul credinţei se rosteşte ori se cântă (v. art. *Credeul*) la serviciul sfintei liturghii ca semn de mărturisire a adevărurilor dumnezeieşti şi spre a simboliza că la aducerea cu vrednicie a sfintei jertfe, pe lângă iubirea închipuită în sărutarea sfântă se mai cere şi credinţă dreaptă şi mărturisirea ei. – Înainte de rostirea simbolului credinţei, redescoperim sfintele daruri spre semn că mărturisirea credinţei se face în faţa Domnului Hristos. – Cuvintele „uşile..." îndeamnă pe credincioşi să-şi desfacă uşile minţii lor, să cugete bine şi cu „înţelepciune", de sunt ori nu vrednici de a sta în biserică la marea jertfă şi e o provocare de a se întări în credinţă şi în fapte bune. (Înţelesul istoric v. art. *Perdeaua.*) – Clătinarea aerului asupra sfintelor daruri înseamnă pogorârea Sfântului Duh asupra lor.

Simeon, Simion (evr. = ascultător de Dumnezeu): sf. supranumit „dreptul" (Luca 2, 25), care a purtat pe Iisus în braţe († 3). Comem. la 3. II şi 8. X. – Simion Stâlpnicul: sf. anahoret, trăind 4 ani pe un stâlp în Siria († 459). Comem. 1. X şi 5. I.

Simforosa (gr. = compătimitoare, tovarăşă): sf. martiră sub Traian în Tivoli, împreună cu 7 fii ai săi. Comem. la 16. VII.

Simon (evr. = ascultător de Dumnezeu): sf., unul din cei 12 Apostoli, supranumit Zelotul: a predicat în Persia, unde a şi fost martirizat († 60). Comem. la 28. X.

Sindon, v. art. *Anabolagiu.*

Sindon, acoperitorul de mijloc al prestolului, închipuie giulgiul, cu care a fost înfăşurat corpul Domnului la îngropare.

Singurătatea e simbolul păcii şi limanul liniştii, în care suntem şi putem fi feriţi de orice vifor, de orice ispită a vieţii. Mântuitorul se retrage adesea în singurătate să se roage, să contemple; aci se pregăteşte cu post şi rugăciune pentru misiunea sa înaltă şi ne pune şi nouă în vedere singurătatea ca cel mai potrivit loc pentru contemplare („...şi te roagă întru ascuns..." Matei 6, 6). În singurătate s-au retras toţi cei ce au voit să-şi însuşească o desăvârşire morală.

Sintron, v. art. *Locul cel de sus.*

Sion (Psalmi 50, 19) înseamnă biserica („înconjuraţi popoarelor Sionul...") lui Hristos, care este cârmuită de Duhul Sfânt, e zidită pe piatra credinţei şi stă ca o cetate pe munte, precum a fost şi Sionul Ierusalimului. Mai închipuie şi Ierusalimul cel nou din cer, iar *zidurile Ierusalimului* simbolizează pe preoţi, care poartă grija şi apără biserica lui Hristos.

Slobozirea la Paşti a unui vinovat (Ioan 18, 39) simboliza la evrei eliberarea poporului izraelitean din robia egipteană.

Smirna, un produs de răşină, după mirosul ei plăcut este simbolul faptelor bune şi al înălţării rugăciunilor către Dumnezeu (Apocalipsa 8, 4), iar după amărăciunea ei smirna este chipul abnegaţiei, al mortificării corpului şi al patimilor. După împrejurarea că se întrebuinţa la îmbălsămare în Test. Vechi, închipuia patimile şi cruda moarte a Mântuitorului. – Smirna, ca dar al magilor, a simbolizat firea omenească a lui Iisus. – Ca cel mai însemnat dintre parfumuri, la evrei smirna a fost şi simbolul amorului nevinovat. (Cântarea cântărilor 3, 6; 4, 14; 5, 5).

Smoala este simbolul diavolului. Culoarea neagră a smoalei închipuie întunericul iadului, după credinţa că păcătoşii fierb în cazanele cu smoală ale iadului. Este şi simbolul chinurilor mucenicesti, fiindcă mulţi dintre martiri au pierit în smoala fierbinte.

Smochinul *(Ficus)* în icoana raiului este adesea înfăţişat ca pomul cunoştinţei binelui şi a răului din rai. Frunzele de smochin, mari şi late, sunt simbolul pocăinţei, fiindcă după tradiţie ele fuseseră întrebuinţate ca prima îmbrăcăminte a omului, după ce acesta şi-a recunoscut păcatul (Geneza 3, 7). – După dulceaţa sa, smochinul e simbolul plăcerii (Judecători 9, 10). – Tradiţia l-a poreclit „pomul Sfintei Fecioare", iar Iisus l-a învrednicit să fie între pomii raiului. Familia sfântă anume, în fuga sa spre Egipt, ajungând la Matarea (lângă Cairo), a poposit sub un smochin care, la cererea pruncului dumnezeiesc, şi-a plecat ramurile şi i-a hrănit cu fructele sale, iar de la rădăcini le-a izvorât apă răcoritoare. Acest smochin mai stă şi azi scorburat în grădina chedivului şi izvorul este singurul care are apă bună în împrejurimi.

Smochinul blestemat să nu mai aducă roduri (Matei 21, 19; Marcu 11, 13–14) simbolizează soarta poporului izraelitean. Acesta a fost ales să aducă roade în Test. Vechi; nu le-a adus însă şi nici nu a voit să primească cele ale Test.

Nou. Smochinul de obicei rodeşte de 3 ori în an, a treia oară chiar şi după căderea frunzelor; smochinul blestemat nu adusese nici un rod. Precum acest smochin avea frunze fără roade, aşa izraelitenii mărturiseau şi făceau dreptatea legii, dar nu aveau fapte plăcute lui Dumnezeu. Omul fără fapte bune, ca smochinul din evanghelie, nu este vrednic de viaţă; pentru că omul preţuieşte numai atât, cât îi preţuiesc faptele bune.

Smochinul uscat din evanghelie (Luca 13, 6) închipuie pe iudei. Stăpânul este Dumnezeu, via e pământul, iar grădinarul este Iisus. Cei trei ani de nerodire a smochinului simbolizează cei trei ani de lucrare publică a Mântuitorului, în care li s-a cerut iudeilor să facă roduri de pocăinţă, să se îndrepte. Mai înseamnă apoi şi cele trei epoci de chemare către evrei făcute prin: patriarhi, prin lege şi prin Iisus. Toate au fost însă zadarnice. Dumnezeu cere grădinarului să scoată smochinul, adică să dezrădăcineze pe iudeii îndărătnici, dar Iisus se roagă, chiar şi de pe cruce, pentru iertarea păcatelor lor (Luca 23, 34). Abia după ce nici la propovăduirea Apostolilor nu au primit învăţătura nouă, au fost risipiţi la anul 70 d. Hr., ca pildă şi avertizare pentru celelalte neamuri. Smochinul uscat mai este şi simbolul sufletului creştin, lipsit de fapte bune, care, ca şi o uscătură, este bun numai de aruncat în foc.

Snopul de grâu este simbolul înţelegerii şi al însoţirii. Snopul de grâu, adus jertfă a doua zi de Sabat şi legănat de către preot în Test. Vechi, a fost tipul lui Iisus. Adunarea snopilor în arie, spre a fi treieraţi, este chipul nenorocirilor viitoare (Ieremia 51, 33), ce au să vină asupra poporului.

Soarele, ca izvorul luminii materiale, este simbolul Mântuitorului, care este izvorul luminii spirituale (Psalmi 84, 12). Precum soarele împrăştie întunericul nopţii, aşa a răsărit Iisus, soarele dreptăţii, şi a împrăştiat întunericul neştiinţei... – În Test. Vechi soarele închipuie fericire, strălucire şi mărire dumnezeiască. Soarele e simbolul cerului, unde mărirea lui Dumnezeu luminează ca un soare drepţilor şi îngerilor (Apocalipsa 21, 23). Nimburile sunt în culoarea soarelui ca şi embleme ale măririi cereşti. – Soarele mai este şi icoana vieţii omeneşti. Răsare şi apune cu aceeaşi regularitate şi în aceeaşi frumseţă îşi îmbracă răsăritul, cu care îşi împodobeşte apusul. Omul, prin botez, se îmbracă în frumseţa nevinovăţiei şi tot în această podoabă trebuie să-şi întocmească şi apusul vieţii, la ce ne îndeamnă frumseţa amurgului. Soarele e chipul naşterii şi al morţii noastre; apunem şi noi în mormânt, ca iarăşi să ieşim într-un veşnic răsărit. – Soarele mai e şi simbolizarea dumnezeirii în Treime, după însuşirea că soarele are în jurul său încă două cercuri solare şi totuşi îl vedem ca pe unul singur, precum şi după împrejurarea că în soare se află lumina şi căldura ca fenomene deosebite şi totuşi sunt la un loc şi nedespărţite. Iisus e lumina, iar Sfântul Duh este focul, căldura, care în sfântul botez curăţă toate păcatele şi căleşte inimile spre o viaţă către cer. – Monstranţa bisericii apusene e în chipul soarelui, fiindcă conţine corpul Domnului. Tot

aşa hostia în icoane e împrejmuită de raze solare, ca simbol că ea este corpul adevărat al lui Hristos. Insigniul iezuiţilor, ca inscripţie a hostiei, încă e înconjurat adesea de raze solare. – Iconografia bisericească înfăţişează soarele ca pe un om încoronat, ori ca o faţă de om înconjurată de raze; de la veacul al XIII-lea încoace ni-l prezintă ca pe un tânăr cu raze în jurul capului şi şezând într-o căruţă.

Sodoma şi Gomora sunt simbolul destrăbălării, al desfrânării şi al idolatriei. Ele mai sunt şi chipul iadului, în care fierb cazanele cu pucioasă şi unde este întuneric şi scrâşnirea dinţilor.

Sofia (gr. = înţelepciune): sf. principesă din Grecia şi martiră († 120). Comem. la 1. VIII.

Sofronie (gr. = înţeleptul): sf., patriarh al Ierusalimului († 638). Comem. la 11. III.

Solee, Solium (gr. = tron) este numirea corului, sanctuarului, presbiteriului, adică a unei părţi din nava bisericii situată înaintea iconostasului, între altar şi între locul bărbaţilor. Aici este amvonul, stranele cântăreţilor etc. şi e puţin mai ridicat decât partea bărbaţilor. Solea simbolizează locurile mai înălţate de unde a predicat Iisus, precum şi locurile de predicare ale Apostolilor. Se numeşte solee = tron, fiindcă aici era în vechime scaunul împăratului, iar numirea de *cor* sau *altarul lectorilor* o are pentru că aici se adunau cântăreţii şi tot aici îndeplinesc lectorii citirile sfinte. Biserica apuseană (la noi numai în câteva biserici) are în solee şi scaunele arhiereşti şi ale demnitarilor superiori, spre a simboliza că aceştia, ca urmaşi ai Apostolilor, sunt învredniciţi a sta cât mai aproape şi în jurul Mântuitorului, închipuit în sfântul altar.

Soli Deo este potcapul *(caputium)*, ce acoperă numai partea dindărăt a capului şi este insigniu episcopal în Biserica apuseană. În decursul liturghiei, Episcopul o ţine pe cap; o ia jos numai la arătarea sfintelor, prin ce se manifestă onoarea dată singură lui Dumnezeu *(Soli Deo)*.

Solomon (evr. = cel blând, pace), este chiar şi după nume prototipul lui Iisus, al împăratului păcii (Isaia 9, 5; Zaharia 9, 10). Tot astfel, ca împărat şi ca ziditor al templului, e prototipul lui Hristos, care este împăratul lumii şi întemeietorul bisericii creştine şi care zideşte bisericile sufletelor. După întinderea regatului său, după înţelepciunea, cârmuirea şi dreptatea sa, Solomon este prototipul lui Iisus, a cărui împărăţie se întinde peste întreaga lume, pe care o cârmuieşte cu înţelepciune, cu dreptate şi cu pace. Ţara fusese sub Solomon mai bogată şi mai mărită; în împărăţia lui Hristos este şi mai mare mărire şi fericire, imensă bogăţie sufletească. – Regina din Sabia i-a adus daruri şi i-a admirat înţelepciunea lui Solomon; lui Iisus îi aduc daruri magii, adică reprezentanţii popoarelor şi îi aduce admiraţie şi adorare azi toată lumea. – Solomon a fost supranumit „iubitul lui Dumnezeu"; pe Iisus îl agrăieşte însuşi Dumnezeu Tatăl din ceruri „fiul Meu cel iubit" (Matei 3, 17).

Solstiţiu v. art. *Echinocţiu.*

Somnul, prin analogie, este simbolul morţii. De aceea se zice că omul nu moare, ci adoarme spre somnul morţii, din care se trezeşte în viaţa veşnică.

Somnul veşnic = moartea.

Sorocurile morţilor se numesc anumite zile de rugăciune pentru cei morţi. Aceste zile sunt: *ziua a treia, a noua, a patruzecea zi după moarte, la jumătate de an, la nouă luni, la un an, la şapte ani* şi la fiecare *aniversare,* precum şi în fiecare zi de sâmbătă statorită ca zi de pomenire pentru cei morţi. Aceste sorocuri îşi au simbolica lor conform credinţei răspicate de biserică şi de tradiţie. Sorocurile au rostul lor numai pentru viaţa pământească, căci dincolo nu mai există diviziune de timp, ci numai veşnicie. *În ziua a treia* după moarte corpul se înmormântează, iar sufletul se urcă să adore pe Dumnezeu (Ecclesiast 12, 7). De aceea biserica face rugăciuni de iertare, parastas, în ziua înfăţişării sufletului înaintea lui Dumnezeu. Rugăciunile se fac şi în nădejdea că, precum Iisus a înviat a treia zi, aşa şi sufletul răposatului să învie spre o viaţă glorioasă. Chiar şi constituţiunile apostolice prescriu că a treia zi după moarte să se serbeze cu psalmi, cu citiri şi rugăciuni întru amintirea Celui ce a înviat a treia zi şi ca răposatul să fie învrednicit a vedea pe Dumnezeu în Treime. Rugăciunile de a treia zi simbolizează că răposatul, în viaţa sa pământească, a crezut în Sfânta Treime. Tot în această zi trece sufletul prin vămile văzduhului, pentru a căror îmblânzire se împărţesc colacii, vameşii de pomană. – *A noua zi* de la moarte are loc judecata a doua a sufletului, după ce adică acesta în 6 zile a vizitat raiul, spre a privi frumuseţea lui şi a se tângui pentru că şi-a petrecut viaţa în fărădelegi. Biserica face rugăciuni de iertare pentru adormitul, ca să-l pună Dumnezeu între cele nouă cete de îngeri. Se face amintirea mortului a noua zi şi pentru ca să aibă parte răposatul de împărăţia cerului, care a făgăduit-o Mântuitorul, când în ora 9, fiind răstignit pe cruce, s-a rugat pentru vrăjmaşii săi şi a făgăduit împărăţia cerului tâlharului de-a dreapta. – *A 40-a zi* după moarte sufletul se prezintă iarăşi spre închinare înaintea lui Dumnezeu, după ce 30 de zile de-a rândul a fost condus prin iad, spre a-i vedea grozăvia şi locul ce şi l-a agonisit în viaţă. În această zi judecătorul etern hotărăşte locul unde sufletul are să stea până la judecata din urmă. Rugăciunile acestea se mai fac şi în nădejdea că, precum Iisus la 40 de zile după moarte s-a înălţat la cer, ca să ne pregătească lăcaşurile cereşti, aşa şi pe adormitul îl va face părtaş de suirea la ceruri şi de împărăţia binelui; sunt şi aducere aminte, cum Iosif cu tot Egiptul a plâns pe Iacob în 40 de zile după moarte (Geneza 50, 3). – Biserica face rugăciuni (parastas) de iertare pentru adormiţii creştini la trei luni, la jumătate de an şi la aniversarea morţii ca semne ale iubirii şi al legăturii dintre morţi şi vii, şi a aşezat în fiecare a treia lună, adică în fiecare anotimp, Sâmbetele pentru amintirea morţilor. – *Aniversările* le serbăm cu rugăciuni pentru cei morţi, ca să nu li se piardă memoria (*Constituţiunile apostolice* 8, 43) şi, precum aniversările morţii sfinţilor le ţinem cu

serbare pentru edificarea noastră sufletească, aşa şi cele ale răposaţilor noştri le ţinem spre a ne exprima pietatea, iubirea şi credinţa în comuniunea cu sfinţii din cer. – Biserica romano-catolică face requiemurile în a treia, a şaptea şi a 30-a zi după moarte, ori după îngropare. Se fac rugăciunile în a şaptea zi, fiindcă ziua a şaptea e simbolul odihnei viitoare şi astfel şi prin alegerea zilei să se exprime nădejdea ca răposatul să ajungă în odihna fericirii veşnice. A treizecea zi se fac rugăciuni după exemplul evreilor, care în 30 de zile au jelit pe Moise şi pe Aron (Numeri 20, 29; Deuteronom 34, 8).

Sorţile sfinte numite *Urim şi Tumim,* ce se păstrau în pectoralul arhierelui Test. Vechi şi prin ajutorul cărora Arhiereul întreba voia lui Dumnezeu în cazuri momentuoase, simbolizau puterea şi mijlocirea arhierească, precum şi privegherea lui Iehova asupra poporului ales; de aceea se şi numesc: *descoperirea* şi *adevărul.*

Sovon v. art. *Vălul miresei.*

Spălarea celui botezat şi uns cu sfântul mir se face la părţile unse cu mir, ca acesta să nu ajungă prin locuri necurate. Spălarea mai închipuie că cel botezat este curăţit acum de toate păcatele sale, este adică curat trupeşte şi sufleteşte.

Spălarea îndată după moarte a cadavrului, cu apă caldă, închipuie curăţia sufletească, cu care trebuie să se prezinte sufletul în faţa dreptului Judecător.

Spălarea mâinilor era în Test. Vechi simbolul curăţiei sufleteşti şi al nevinovăţiei (Pilat îşi spală mâinile în faţa poporului: Matei 27, 24). În biserica creştină preotul liturghisitor îşi spală mâinile la proscomidie („Spăla-voi..." Psalmi 25, 6), la sfârşitul liturghiei, precum şi înainte şi după Sfânta Cuminecare spre a fi cu mâinile curate şi ca eventualele părticele lipite să nu ajungă în locuri necurate. Această spălare închipuie atât curăţia corporală, cât mai vârtos cea sufletească, ce se cere să o aibă preotul în momente sfinte la sfânta liturghie.

Spălarea picioarelor în Test. Vechi era simbolul ospitalităţii şi al cinstirii (Ioan 13, 15). Stăpânul spăla picioarele oaspetelui în semn de iubire şi de bună primire. Iisus, înainte de Cina cea de taină, spală picioarele Apostolilor în semn de iubire şi ca simbol al umilinţei. Episcopii, în Joia mare, spală picioarele la 12 săraci onorabili întru aducerea aminte de pilda lui Iisus şi ca simbol al smereniei.

Spălătorul *(piscina):* fântâna săpată în zidul altarului, în care preotul îşi spală mâinile la începutul şi la sfârşitul sfintei liturghii, precum şi înainte şi după cuminecare, spre a fi cu mâinile curate şi ca părticelele, ce s-ar fi lipit întâmplător de mâini, să nu ajungă în locuri necurate. Dacă se spală în lighean, apa se toarnă în această fântână. Spălătorul, precum şi spălarea, închipuie curăţenia sufletească, ce trebuie să o aibă preotul liturghisitor. Tip a fost spălătorul sau ligheanul din Sfânta templului.

Spălătorul ritual *(charantus, baptisteriul mic, agheasmatar)* este un văscior, un agheasmatar fixat în peretele

de la intrarea bisericilor romano-catolice. Credincioşii, când intră în biserică, îşi apleacă genunchii, întind trei degete (ori unul) în apa sfinţită din charantusul de la uşă şi, rostind versetul Psalmi 50, 9: „Stropi-mă-vei cu isop *(Aspergesme...)*...", se stropesc în semnul crucii ori, după obiceiul comun, cu degetul, respectiv cu degetele udate, fac însemnarea cu semnul benedictin ori cu semnul mare al crucii. Această stropire înseamnă curăţia sufletească, simbolizează cele trei lepădări de satana la botez şi închipuie lepădarea de toate grijile şi patimile lumeşti şi că numai în această stare de curăţie sufletească cutează creştinul să intre în biserică, în casa lui Dumnezeu. Tot aşa se stropesc creştinii şi la ieşirea din biserică, simbolizând că prin apa sfinţită primesc tărie sufletească de a rezista ispitelor din afară. Spălătorul ritual îl au şi azi mahomedanii, ca obiect de cult şi îl aveau şi evreii Testamentului Vechi. Preoţii înainte de aducerea jertfei trebuiau să se scalde, iar credincioşii înainte de intrarea în templu îşi spălau mâinile şi picioarele, ca simbol al curăţiei sufleteşti, cu care trebuie să intre în loc sfânt, pe temeiul cuvintelor Domnului către Moise: „lepădaţi încălţămintea..." (Exod 3, 5). Agheasmatar aveau şi creştinii cei dintâi la intrarea în biserică după cuvintele apostolului: „să-şi ridice mâini curate..." (Timotei 2, 8), adică să fie curaţi sufleteşte şi corporal când primesc Sfânta Cuminecătură. Bisericile ortodoxe orientale nu-l mai au. Stropirea din agheasmatar ne aminteşte că, precum apa e mijloc de curăţire corporală şi se foloseşte şi la stropiri de exorcizare şi la alte trebuinţe de folos, aşa şi această stropire la intrarea în biserică înseamnă 3 cereri: a) Dumnezeu să reverse darul său spre penitenţă şi spre dorinţa sinceră de curăţie sufletească; b) spre a ajuta ca cei ce intră în biserică să lepede toate gândurile lumeşti şi c) binecuvântarea lui Dumnezeu să se reverse peste toţi şi peste toată lumea. În unele părţi creştinii îl au pe la intrările în casele lor, simbolizând că fiecare casă de creştin are să fie ca un templu al lui Dumnezeu, unde să domnească pacea, iubirea şi credinţa şi, precum Mezuzah (v. *art.*) de la uşorii caselor evreieşti aduce aminte de îndatoririle omului către Dumnezeu, astfel şi spălătorul ritual să ne aducă aminte, la intrare şi la ieşire, de datoriile noastre de creştini adevăraţi.

Spicele pline sunt simbolul faptelor bune, al înţelepciunii sufleteşti şi prin aplecarea lor în jos închipuie smerenia; cele goale sunt simbolul celor lipsiţi de fapte bune, iar starea lor în sus simbolizează semeţia păcătoşilor. – În visurile lui Faraon spicele pline înseamnă şapte ani roditori, iar cele goale şapte ani neroditori (Geneza 41, 22).

Spicul de grâu, care poartă viaţa lumii, este simbolul Fecioarei Maria, care a purtat mântuirea lumii. Iconografia reprezintă pe Sfânta Născătoare adesea cu îmbrăcăminte din spice. În acest sens îl întâlnim adesea ca decoraţii în biserică, ca ornamentaţie pe odăjdii, pe coloane, potire etc. Obvine combinat cu viţa de vie şi cu strugurii. Spicul de grâu închipuie pâinea vieţii pământeşti, iar ca decor pe potire simbolizează pâinea vieţii sufleteşti. Spicul, întocmai ca şi pomul fructifer, este simbolul lui

Hristos, al vieţii şi al învăţăturilor Lui. În vechimea creştină se folosea ca sigil inelar un insigniu de spic de grâu între doi peşti; acesta însemna că pâinea euharistică se preface în corpul peştelui, adică al lui Hristos, ori că peştii (= creştinii) au să se împărtăşească cu pâinea lui Hristos, pentru ca să aibă viaţă (Ioan 6, 27). Spicul cu strugurii sunt chipurile pâinii şi vinului, ale corpului şi sângelui Mântuitorului, deci simboale ale Sfintei Euharistii. Spicul mai este simbolul pământului, care ne scoate „pâine de mâncare". Un craniu cu spice, cu albine şi porumbei înseamnă fericirea vieţii după moarte.

Spinii sunt simbolul durerilor pricinuite de păcate; mai sunt şi chipul pedepsei, al torturii (Judecători 8, 7), iar sub forma nuielei spinoase sunt simbolul demonilor (Ezechiel 28, 24). Din spinii arbustului *Ziziphus spina* s-a făcut cununa de spini a lui Iisus, care a devenit coroana cea mai scumpă. Spinul l-a ales Dumnezeu ca un contrast între nemernicia lumii şi între mărirea lui Dumnezeu şi ca o dovadă că şi din lucrurile mai neînsemnate poate să se vădească măreţia lui Dumnezeu. Precum s-a arătat lui Moise în rugul de spini arzând, astfel la naşterea sa şi-a ales Dumnezeu peştera, iar la moarte cununa de spini. În parabole (Luca 8, 7) spinii sunt simbolul grijilor lumeşti. – O ramură de spini în jurul unui schelet închipuie osânda veşnică. Crinul aşezat sub spini este simbolul celei mai desăvârşite nevinovăţii, care s-a păstrat neatinsă chiar şi în haosul de păcate, ce ne înconjură şi care sunt închipuite prin spini. Spini şi pălămidă sunt chipul blestemului, urzit prin păcatul primilor oameni şi aruncat asupra întregii naturi şi asupra pământului (Geneza 3, 18).

Spiridon al Trimitundinei: sfânt făcător de minuni, patronul păstorilor, fiindcă şi dânsul a fost la început păstor de oi şi patronul insulei Cipru, unde îi sunt şi moaştele în biserica din Corfu († 343). Comem. la 12. XII.

Sponsalia v. art. *Logodna.*

Spovedanie = mărturisire.

Spuma e simbolul ignoranţei, al morţii şi al deşertăciunii. „Ca spuma trece podoaba lumii". În pildele lui Solomon spuma e simbolul păcatului. Băşicile de săpun, ce le suflă geniile de pe monumentele sepulcrale, închipuie deşertăciunea lumii pământeşti.

Stahie: sfânt. Comem. la 31. X.

Stâlp la morţi *(Stâlp mic, stâlp de stradă)* se numesc citirile unei pericope de evanghelie la opririle cu mortul pe la încrucişările drumului, cu ocazia înmormântării. Citirile acestea din evanghelie, urmate de ectenia pentru morţi, închipuie cererea îndurării lui Dumnezeu asupra celui adormit şi mărturisirea că răposatul a vieţuit după preceptele evangheliei lui Hristos. *Stâlp mare* se numeşte citirea unui ciclu, respectiv citirea unei evanghelii la casa mortuară. Tot stâlp se mai numeşte şi citirea evangheliei lui Lazăr, prin care se simbolizează credinţa în învierea corpurilor.

Stâlpări de finic v. art. *Ramuri.*

Stâlpul *(columna)* e simbolul tăriei. Biserica creştină e zidită pe stâlpii celor trei virtuţi principale: credinţa, iubirea şi nădejdea. O columnă cu flori în vârf e simbolul bisericii, conform cuvintelor „Biserica e stâlp" (I Timotei 3, 15). Stâlpii servesc de ornament şi de simbol. Doi stâlpi simbolizează pe sfinţii ap. Petru şi Pavel, numiţi „stâlpii bisericii, mai marii Apostolilor"; o colonadă de 12 stâlpi închipuie pe cei 12 Apostoli, pe a căror propovăduire s-a clădit biserica creştină.

Stâlp de foc v. art. *Norul luminos.*

Stâlp de sare, în care s-a prefăcut soţia lui Lot (Geneza 19, 26), închipuie o avertizare către oameni, cum au să-şi agonisească mântuirea. Soţia lui Lot s-a prefăcut în stâlp de sare şi nu în altceva. Sarea este simbolul înţelepciunii şi deci stâlpul acesta serveşte de învăţătură şi de îndemn cu câtă înţelepciune şi circumspecţie trebuie creştinii să caute mântuirea. – „Spre a ajunge la munte", adică la loc de scăpare, se cere graţia de sus (îngerul la Lot), lepădarea de tot ce este lumesc şi pământesc şi ascultare de poruncile dumnezeieşti. Iar poftele, dorinţele, ochirile spre lume, ce le dorise soţia lui Lot cu privirea sa înapoi, trebuie părăsite cu desăvârşire atât cu fapta, cât şi cu gândul.

Stânca e simbolul Mântuitorului (I Corinteni 10, 4), care e „piatra duhovnicească", în asemănare cu stânca din care Moise a izvorât apă (Exod 17, 6). Din Iisus au izvorât apele evangheliei. Stânca mai e şi simbolul bisericii, pe care valurile şi vijeliile vieţii şi ale pământului nu o pot clătina, ci tocmai din aceste vifore iese tot mai strălucitoare. – Stânca, pe care stă mielul dumnezeiesc, înseamnă împărăţia creştină, pe care nu o poate mişca şi strica nimeni şi nimica. – Stânca din care a izvorât Moise apă este tipul baptisteriului; acesta trebuie construit din piatră naturală, spre a simboliza piatra sau stânca din pustie.

Stânga în opunere cu dreapta simbolizează pe diavolul, întunericul, calea rea, iadul, pe păcătoşi. La marele judeţ cei răi vor merge de-a stânga, adică în iad, iar drepţii sunt îndrumaţi spre dreapta, spre rai. Stânga mai înseamnă inferioritate. La logodnă şi cununie femeia stă de-a stânga; în icoane Test. Vechi este de-a stânga celui Nou, prorocii sunt la stânga Apostolilor etc. Poporul din superstiţie face semnul crucii cu mâna stângă la descântece, la mirare, la nedumerire ori din glumă.

Stăpâniile: îngeri din ordul al doilea al celor 9 cete. Sunt simbolul ascultării şi sunt îngeri care stăpânesc peste popoare. Sunt îmbrăcaţi în mantie, având peste aceasta tunică până la genunchi. Au în mână toiag cu cruce la vârf, iar în stânga ţin globul cu monogramul IC XC al Mântuitorului.

Stăpânul de casă din evanghelie (Matei 20, 1) simbolizează pe Dumnezeu, care încă de la început „foarte de dimineaţă" a chemat pe om la mântuire, l-a chemat să intre în împărăţia cerului. *Via* înseamnă împărăţia lui Dumnezeu pe pământ, pe care o lucrează cu *năimiţii Săi* (cu apostolii etc.). *Orele* 3, 6, 9, 11,

în care se trimit lucrătorii la vie, închipuie timpurile chemării la împărăţia de mântuire mesianică. Unii sfinţi Părinţi înţeleg sub aceste ore vârstele omenirii, precum şi vârsta fiecărui om îndeosebi şi anume: pruncia, tinereţea, bărbăţia şi bătrâneţea (v. art. *Lumea*). – *Ispravnicul* este Iisus, care împarte plata (= graţia dumnezeiască), ce se dă după dreptate, iubire, îndurare şi după meritul faptelor, necăutând la faţa ori la starea oamenilor. La mântuire nu e hotărâtor timpul, ci credinţa, faptele, viaţa; de aceea cei din urmă pot să fie şi întâistătători.

Starea dreaptă la rugăciune ne aduce aminte de învierea lui Hristos şi simbolizează că şi noi am înviat din mormântul păcatului şi avem să umblăm în viaţa nouă, ascultând numai de cele de sus, înalte, de cele cereşti. Starea dreaptă înseamnă deci ridicarea inimii către Dumnezeu, învierea morală a creştinilor şi libertatea lor, precum şi bucuria, stima către cele sfinte. Starea dreaptă la rugăciune a fost în uz şi în Test. Vechi. Se observă de la Paşti până la Rusalii în toate zilele (în acest răstimp nu se fac metanii) întru amintirea învierii Domnului; se mai observă în fiecare Duminică (Duminica nu se fac metanii nici chiar în timpul Postului) de peste an, deoarece Duminica este închinată Învierii Domnului.

Stările *(opririle, stâlpii)* cu mortul la încrucişarea drumurilor şi străzilor, unde rostim ectenie şi pericopă din evanghelie, înseamnă opririle Domnului Hristos pe drumul Calvarului, din cauza greutăţii crucii. Închipuie apoi că răposatul se mai opreşte prin locurile unde a umblat în viaţă, ca să-şi ia rămas bun de la cunoscuţii săi de prin acele locuri.

Stârvul (Matei 24, 28) închipuie pe cei morţi sufleteşte, pe oamenii păcătoşi (Matei 8, 22; Luca 16, 24), care îşi vor primi răsplata faptelor rele. Vulturii simbolizează pe îngerii care vor aduna la a doua venire pe toţi păcătoşii din toate părţile lumii.

Statir v. art. *Peştele.*

Staţiunile calvarului v. art. *Calvarul.*

Statuia Mântuitorului, cu steagul de biruinţă a morţii, e purtată de biserica romano-catolică la procesiunea Învierii ca simbol că Domnul Hristos a înviat din mormânt. E aşezată apoi pe prestol şi stă aci până în ziua Înălţării, închipuind petrecerea Lui de 40 de zile pe pământ cu Apostolii. La evanghelia Înălţării, când se rosteşte „Şi s-a înălţat", statuia se îndepărtează de pe prestol spre a simboliza Înălţarea Domnului în cer.

Statul mortului v. art. *Toiagul mortului.*

Staul: închipuie biserica lui Hristos, împărăţia lui Dumnezeu. Iisus aduce pe toate popoarele în staulul Său, în organizaţia bisericii (Ioan 10, 16).

Steagul negru *(la prunci, albastru),* ce se pune la casa, la poarta mortuară, e un semn de indicare pentru creştini că aici a adormit în Domnul spre somnul morţii un creştin, unul dintre fraţi, care sub steagul de biruinţă a crucii, steagul

creştinismului, a purtat cu resignare creştinească lupta vieţii sufleteşti. Obiceiul ne-a rămas de la romani, care întrebuinţau în acest scop de indicare a morţii arborele sau ramuri de chiparos (de unde şi la noi obiceiul de a pune brad – bradul mortului) în faţa casei mortuare.

Steagurile bisericeşti, introduse de Constantin cel Mare, se deosebesc de prapori prin aceea că pânza e prinsă de ruda verticală. Sunt semnele de biruinţă ale bisericii asupra vrăjmaşilor ei. Sub scutul lor creştinii, ca nişte ostaşi ai lui Hristos, au să lupte cu ajutorul sfinţilor înfăţişaţi pe ele. Culoarea de predilecţie a steagurilor este cea roşie, semnul de învingere al bisericii asupra păgânilor şi biruinţa dreptilor în ceruri.

Steaua este simbolul apostoliei. Precum stelele vestesc mărirea lui Dumnezeu („Cerurile spun mărirea..." Psalmi 18, 1), aşa şi vestitorii evangheliei şi sfinţii au propovăduit dumnezeirea Mântuitorului („În tot pământul a ieşit vestirea lor..." Romani 10, 18). Precum stea de stea se osebeşte întru mărire (I Corinteni 15, 41), aşa şi sfinţii îşi au distincţiile lor. – Steaua ce cade din cer simbolizează pe îngerii căzuţi. După credinţa populară, sf. Ilie fusese încredinţat cu stârpirea diavolilor din cer. Ucise el spuzar de diavoli, dar tot au mai rămas unii spânzuraţi cu capul în jos şi aceştia sunt stelele, ce cad mereu de pe bolta cerului. De aceea nu este bine să priveşti la steaua ce cade, fiindcă aceea este diavol. – Steaua ce răsare este lumina şi binecuvântarea lui Iisus şi a Sfintei Preacurate. – Steaua care apune închipuie noaptea iadului, ce se apropie. – Poporul crede că fiecare om îşi are steaua sa; căderea unei stele din cer înseamnă moartea aceluia, căruia i-a aparţinut acea stea.

Steaua jidovilor este numirea populară a luceafărului de seara. Acesta este adică steaua (simbol al Testamentului Vechi) ce apune în faţa luceafărului de dimineaţa (simbolul legii noi, a darului). Steaua jidovilor se numeşte şi hexagrama, emblema sinagogilor.

Steaua Magilor este antitipul stâlpului de foc din pustia Sin şi al apariţiei îngerilor la naşterea Domnului. Mai e şi simbolul Mântuitorului, care a fost numit „steaua stelelor", cu referire la cele de la Numeri 24, 17: „din Iacob va răsări o stea...", care a luminat ca stea de seară păgânilor şi iudeilor şi a răsărit ca luceafăr de dimineaţă creştinilor.

Steaua lui David v. art. *Mogen Doved.*

Steaua mării *(stella maris),* luceafărul, ce-l vedem ridicându-se din apele mării în icoane, e simbolul Sfintei Fecioare, ca ajutătoare tuturor celor ce plutesc pe valurile acestei vieţi şi îi cer ajutorul ei de Maică Sfântă şi fiindcă dânsa a strălucit ca o stea luminoasă din întunericul Testamentului Vechi.

Steaua din vârful turnurilor bisericilor, din vârful crucii, ori şi fără cruce, cum o vedem pe turnul bisericilor calvine, înseamnă vegherea cerului asupra comunităţii bisericeşti. Mai simbolizează că biserica ne conduce la mântuire, precum a condus steaua miracu-

loasă pe magi să afle pe pruncul Iisus. Precum steaua magilor a arătat acestora drumul către Hristos, către luminare şi mântuire şi a stat deasupra unde era pruncul Iisus, Mântuitorul lumii, aşa steaua aceasta din vârful turnurilor, ca simbol al stelei magilor, ne îndeamnă ca şi noi să-l căutăm pe Mântuitorul sub călăuzirea înaltelor turnuri şi ne arată că aci, în biserica străjuită de turnuri, cu crucea şi cu steaua îl aflăm şi noi pe Hristos, precum şi că de aici, din biserică, din sălaşul sfânt al Domnului, porneşte toată învăţătura mântuitoare de suflete.

Stejarul a fost venerat în păgânism şi a fost în mare cinste în iudaism (Mamvri). Druizii, germanii (cu stejarul Irmins) şi slavii se închinau la stejarul sfânt. Prin umbrarul său des şi prin vânjoşia sa simbolizează tărie, vitejie, virtute. – La români stejarul este în mare cinste, fiind noi înfrăţiţi cu el de atâtea veacuri, în aceeaşi soartă. Precum stejarul înfruntă toate intemperiile vremii, astfel românii au înfruntat vijeliile atâtor secole, ca popor, naţiune, cât şi ca creştini. De aici şi atributul dat poporului nostru de „român verde ca stejarul". Biserica întrebuinţează verdeaţa stejarului de podoabă la sărbători mari (Rusalii, Înălţarea...), iar ca ornamentaţie plastică şi picturală vedem adesea frunze şi fructe de stejar în bisericile noastre.

Stelele v. *Steaua.*

Stelian (lat. = lucitor ca steaua): sf. St. Paflagonul, cuvios, făcător de minuni. În peştera sihăstriei a fost hrănit de un înger. A vindecat boalele incurabile. Maicele, cărora le mor pruncii şi care se roagă sfântului, dobândesc alţi prunci († 600) Comem. la 26. XI.

Steluţa *(steaua, asterisc)* confecţionată din două arcuri îmbinate în forma crucii se pune deasupra discului, ca acoperitoarele să nu atingă darurile sfinte. – Steluţa pe disc la proscomidie simbolizează steaua care a condus pe Magi la aflarea Domnului; cădirea steluţei şi a darurilor simbolizează închinarea magilor. Deoarece la proscomidie se face referire şi la moartea lui Iisus, steluţa închipuie şi sigiliul de pe mormântul Domnului. Când stă deasupra sfintelor daruri pe prestol, steluţa închipuie piatra mormântului, fiindcă aşezarea sfintelor pe prestol simbolizează înmormântarea Domnului. La rostirea „cântare de biruinţă...", cu steluţa se face semnul crucii în patru părţi ale discului, însemnând că biruinţa lui Dumnezeu s-a vestit în cele patru părţi ale lumii.

Sterc v. art. *Paiele.*

Sterpiciune în Sfânta Scriptură e semnul pedepsei lui Dumnezeu (Luca 1, 25).

Sticla, ca cristal, e simbolul cerului (Ezechiel 1, 22; Apocalipsa 4, 6). Sticla mai e simbolul naşterii fără prihană, căci, fiind sticla transparentă, imaginea obiectelor trece printr-însa fără a lăsa vreo urmă de stricăciune. Şi precum soarele străbate cu razele sale prin sticlă şi n-o vatămă, aşa a născut şi Sfânta Fecioară pe Iisus, pe soarele blând şi binefăcător, rămânând şi după naştere

iarăşi fecioară. Sfera de cristal ce în icoane o ţine Dumnezeu în mână simbolizează lumea cerească, creată înainte de lumea văzută.

Stigme se numesc nişte rane ce se ivesc şi sângerează la anumite intervale; sunt de forma şi în locurile, cum şi unde au fost cele ale Domnului; simbolizează martiriul lui Hristos. (Le-a avut Francisc de Assisi, în timpul de faţă le are Terezia Neumann din Austria.)

Stiharul *(alba, camisia),* veşmânt liturgic, o cămaşă albă, lungă până la glezne, confecţionată din pânză de in, ce o îmbracă preotul liturghisitor sub ornate. La început a fost haina de toate zilele a episcopilor şi a preoţilor, iar de prin secolul V este întrebuinţată numai la serviciile divine. Stiharul (alb la episcopi şi preoţi şi colorat la diaconi), numit în rugăciunea îmbrăcării „veşmântul mântuirii şi haina veseliei", simbolizează graţia persoanelor sfinţite; mai aduce aminte de veşmintele luminate, în care s-au arătat îngerii la Învierea şi la Înălţarea Domnului. Stiharul mai simbolizează curăţia sufletească, sfinţenia vieţii, nevinovăţia cu care trebuie să fie înzestrate persoanele liturghisitoare. Cel al diaconilor e de obicei colorat, mai mult în roşu spre închipuirea sângelui Mântuitorului. Lungimea stiharului înseamnă feţele sfinţite înaintea lui Dumnezeu.

Stihii sunt cele patru elemente fundamentale (apa, focul, pământul şi aerul = vântul) ale lumii şi totodată condiţii de viaţă pământească şi corporală. Simbolizează, de o parte, puterea şi structura lumii trecătoare, de altă parte, închipuie nemernicia şi slăbiciunea celor pământeşti faţă de eternitate. Acelea vor trece şi se vor schimba, iar Dumnezeu rămâne în veac („Stihiile cerului se vor clăti..." Matei 24, 29).

Stiliţii, adică sfinţii care au petrecut viaţa pustnicească pe câte un stâlp (sf. Simion Stilitul, 1 sept.) şi în acest chip au făcut penitenţă adevărată, sunt simbolul voinţei şi al statorniciei în cele bune, al penitenţei desăvârşite.

Stilul e forma în care sunt clădite edificiile bisericeşti. Fiecare îşi are simbolica sa. *Stilul roman* (vechi creştin), cu forma patrulateră sau forma de cruce lungăreaţă (romană ——|–), cu ferestre şi boltituri rotunde, în care predomină linii drepte şi înălţime, simbolizează tendinţa spre înălţarea sufletului şi a cugetului către cele înalte. *Stilul bizantin,* în forma crucii greceşti (+), pe stâlpi arcuiţi, cu multe cupole şi în care liniile drepte se îmbină cu liniile ovale, închipuie frumuseţea bolţii cereşti. *Stilul gotic* (german), cu arcuri înalte şi cu ferestre ţuguiate, simbolizează spiritualizarea materiei, prin care năzuim spre înălţarea sufletească. Celelalte stiluri (baroc, renaisance...) sunt îmbinări ale formelor de sus. Ornamentaţiile de stil gotic cuprind lumea văzută şi nevăzută. Îngeri şi sfinţi străjuie în jurul bisericii, conform Apocalipsa 21, 12. Ornamentaţiile de flori, de ramuri, înăuntrul bisericii şi în afară, simbolizează că întreaga natură a venit să laude pe Domnul, să-i slujească. Lumea animalelor încă e reprezentată cu sim-

boalele respective, de ex.: leul – ca simbolul credinţei, pelicanul – simbolul milei, porumbelul – simbolul iubirii, câinele – simbolul fidelităţii etc. Chiar şi împărăţia îngerilor răi e reprezentată în partea din afară – înăuntrul bisericii nu au loc – prin figurile simbolice ale diavolului: monştrii îmblânziţi de puterea crucii, lilieci, balauri, bufniţe ş.a.

Stola *(orar, epitrahil),* veşmânt liturgic în biserica latină. Este o bandă lată, un fel de orar, ce atârnă pe umerii preotului la serviciile divine. Atârnând pe ambii umeri, simbolizează jugul lui Hristos şi puterea preotului de a conduce biserica şi a săvârşi cele sfinte. E întrebuinţat la toate serviciile divine, ca şi epitrahilul, cu care se şi aseamănă.

Strana arhierească v. art. *Tronul arhieresc.*

Stranele *(coruri, aripile bisericii)* sunt nişte mese, pe care se aşază cărţile cântăreţilor şi sunt aşezate de ambele părţi ale soleei. Ele simbolizează locul unde stau corurile îngereşti şi preamăresc pe Dumnezeu, deoarece şi cântăreţii închipuie pe îngeri. Fiind şi un fel de amvoane, de pe care în cântări se vesteşte învăţătura sfântă, simbolizează înălţimile, unde învăţa Mântuitorul. Au şi atributul de *aripile bisericii,* pentru că de aici se înalţă, ca pe nişte aripi îngereşti, cântările, laudele şi rugăciunile spre ceruri.

Stropirea mortului de către preot (v. sigilarea sicriului), cu apă sfinţită, închipuie rugăciunea către Dumnezeu, ca să-şi verse îndurarea Sa asupra celui răposat şi să fie bun şi blând iertător faţă de dânsul, să-l cureţe de păcate, precum s-a rugat („stropi-mă-vei..." Psalmi 50, 9) şi David şi s-a curăţit. Stropirea mortului de către familiali şi vizitatori e simbol de dorinţă ca răposatul să fie învrednicit a se înfăţişa cu sufletul spălat, curat, în faţa supremului judecător.

Stropirile cu apă, ce se obişnuiesc a doua zi de Paşti, sunt o amintire din timpurile de persecuţie, când păgânii cu stropiri de apă alungau pe creştini de la rugăciune. Legenda stropirilor v. la art. *Oul de Paşti.* Pe străzi a doua zi de Paşti e o bătaie cu apă ca la sf. Gheorghe; de pe ferestre, din case, pe drum toţi se stropesc, iar tinerii stropesc fetele cu apă parfumată, primind în schimb câte un ou roşu. Toate acestea se fac ca o amintire a celor de mai sus şi ca o recunoaştere a puterii şi a binefacerii, ce o aduce apa, ploaia de primăvară peste vegetaţia nouă, începută chiar acum.

Stropitor v. *Sfeştoc.*

Stropul de apă e simbolul vieţii omeneşti. Precum stropii se pierd în nemărginirea drumurilor ori în mocirlă, aşa se pierd multe suflete fără nici o urmă în marea vieţii ori în fărădelegile speluncilor. De altă parte, precum stropii se ridică prin evaporare în aer şi se prefac în ploaie aducătoare de roade, aşa sufletele oamenilor buni se revarsă ca un belşug de binefaceri asupra lumii. Stropul de apă e simbolul micimii omului faţă de univers, faţă de veşnicie. Precum stropul e ceva neînsemnat în nemărginirea mărilor, tot astfel omul este o nimica în veşnicie.

Strugurul, după dulceaţa şi produsul său de must şi de vin, e simbolul fericirii cereşti. Pe vechile sarcofage creştine sunt adesea înfăţişate viţa, strugurii şi stoarcerea ca simboale ale patimilor şi morţii Domnului, prin care şi cei răposaţi au primit nădejdea mântuirii. Strugurii din rod mult sunt simbolul îmbelşugării, al unei stări de fericire; strugurul miraculos (Numeri 13, 24), ce l-au adus solii din Canaan, indica bogăţia şi fertilitatea pământului, simbolul bogăţiilor cereşti şi al fericirii din Canaanul ceresc. Stoarcerea strugurilor este simbolul patimilor, al nenorocirilor (v. art. *Teascul*).

Struţul e simbolul nepriceperii şi al neiubirii de fii (Iov 39, 16). E chipul făţărniciei şi al sinagogilor. Mai simbolizează şi pe omul păcătos, care îşi ascunde şi tăinuieşte păcatele, precum struţul numai capul şi-l ascunde în nisip.

Sudariu *(manipulus):* o năframă de şters mâinile înainte şi după Sfânta Cuminecătură; înseamnă năframa Veronicăi, cu care Iisus, în drumul Golgotei, şi-a şters sudoarea şi pe cruce i s-a întipărit chipul.

Sudariu v. art. *Zăbranic.*

Suflarea e simbolul vieţii. Dumnezeu insuflă lui Adam duh de viaţă. Duhul Sfânt a venit peste Apostoli „ca o suflare ce vine repede", fiindcă el e dătător de viaţă. La botez preotul suflă peste catehumen, în semn că acesta are să primească o viaţă nouă şi să se delătureze cea veche, cea de păcate. – Suflarea se întrebuinţează la serviciile de exorcizare, atât la oficierea botezului, cât şi la sfinţiri şi la boalele demoniace. – Poporul se foloseşte de suflare la descântece în semn de alungare a puterii satanice, de la care se crede că a venit răul; suflarea e semnul de alungare a durerilor şi a boalei (la deochi, la dureri de cap). – Suflarea a fost şi la păgâni simbol al puterii. Eol din mitologia romană suflă vânturi puternice, iar perşii adorau vântul ca pe un Dumnezeu. – În istoria medievală armada sfântă e risipită ca de o suflare dumnezeiască: *„aflavit Deus et dissipati sunt".*

Suflarea preotului peste pruncul ce vine la botez, adică peste catehumen şi însemnarea acestuia cu semnul sfintei cruci simbolizează că, precum Dumnezeu prin suflare a dat primului om suflet nemuritor, astfel şi cel ce se botează renaşte prin Sfântul Duh şi prin apă. – Suflarea mai este apoi şi semn de exorcizare, semn de alungare a tot ce este demonic în catehumen.

Suflarea şi **scuipirea,** ce o face naşul la botez asupra pruncului (catehumenul major o face singur) întors spre apus, după întreitele lepădări de Satana, înseamnă alungarea acestuia din inimă, dispreţul şi hotărârea de a nu-i sluji niciodată.

Suire înseamnă în Test. Vechi mergere spre capitala ţării, în opunere cu ieşirea din capitală, ce se numea coborâre (Luca 10, 30). Capitala, ca şi maica celorlalte cetăţi, a fost închipuită mai înălţată decât celelalte oraşe, numite fiicele ei.

Sulița v. art. *Lancea.*

Surdomutul din evanghelie (Marcu 7, 32–37) e simbolul omului, aşa precum se naşte în lume cu păcatul strămoşesc. Omul e surd spre a auzi şi a înţelege adevărurile creştine şi e mut spre a-şi cunoaşte nemernicia. De aceste neputinţe şi slăbiciuni se vindecă numai prin darul lui Hristos, a cărui pogorâre se închipuie prin formele de suflare la botez. Surdomutul mai e simbolul penitentului; Iisus îi deschide urechile spre ascultarea credinţei, spre a-şi recunoaşte păcatele, apoi îi dezleagă limba, ca să le mărturisească şi să laude pe Dumnezeu.

Susana (evr. = crin, lilie) e prototipul Fecioarei Maria, fiindcă dânsa, în haosul desfrânărilor din Babilon, a ştiut să-şi păstreze curăţia feciorească şi a simbolizat exclusivismul întregului său popor în Babilon. E antiteza Evei, care păcătuise în rai, acolo unde era pace, linişte, unde nu era păcatul.

Ş

Şapte e număr sfânt în Biblie şi în creştinism, chiar şi la păgâni, la care numărul de şapte s-a numit *numărul viriginal al pitagoreilor* sau şi *număr piramidal,* fiindcă laturile piramidelor aveau câte 4 triunghiuri. Şapte compus din unirea strânsă, din suma lui 3 şi 4, e număr dumnezeiesc şi lumesc. Numărul 3 e însuşirea lui Dumnezeu în trinitate, iar numărul 4 e signatura lumii. – În Test. Vechi numărul şapte e sfinţit prin săptămâna creării cu 6 zile de lucru şi a şaptea spre sfinţire; sunt săptămâni de luni şi săptămâni de ani; şapte mai e principiu de împărţire al sărbătorilor, care demonstrau legătura între Dumnezeu şi poporul ales (Exod 31, 16). Pe ucigătorii lui Cain îi aştepta o pedeapsă înşeptită; zidurile Ierihonului se înconjoară de 7 preoţi în 7 zile; sfeşnicul avea 7 braţe, ca simbol al deplinătăţii dumnezeieşti; pâinile stăteau 7 zile înaintea Domnului; de 7 ori se ungea altarul arderii; la spălări şi stropiri se folosea numărul şapte; psalmistul laudă pe Dumnezeu de 7 ori în zi. În Test. Nou avem şapte ceruri; în Apocalipsa (8, 6) şapte coarne are mielul, 7 îngeri stau în faţa lui Dumnezeu; păcatele se iartă de 70 de ori câte şapte. La şapte ani se face pomenirea morţilor. Şapte sunt tainele legii, darurile Duhului Sfânt, virtuţile morale, faptele îndurării sufleteşti şi trupeşti şi păcatele capitale. Avem şapte cuvinte ale lui Iisus pe cruce, şapte bucurii şi şapte dureri ale Sfintei Maici. Avem şapte părinţi apostolici, şapte sinoade ecumenice; rugăciunea „Tatăl nostru" are 7 cereri; sunt şapte epistole sobornicеşti, apostolul Pavel are 14 (2×7) epistole. Sunt 7 trepte sacerdotale şi anume: 4 mici (uşier, citeţ, exorcist, lumânărar) şi 3 mari (diacon, preot, arhiereu).

Şapte bucurii ale Sfintei Maici sunt: 1) Bunavestire (Luca 1, 26, 38); 2) vizita la Elisabeta (Luca 1, 40); 3) Naşterea Domnului (Luca 2, 7) şi închinarea magilor; 4) Întâmpinarea Domnului (Luca 2, 21); 5) Aflarea pruncului în templul din Ierusalim (Luca 2, 48); 6) Învierea (Matei 28, 7) şi 7) Înălţarea Domnului (Faptele Apostolilor 1). Simboalele acestor bucurii sunt şapte trandafiri în mâna sau în coroana Sfintei Maici, cu care e înfăţişată în icoane.

Şapte cuvinte ale lui Iisus pe cruce: 1) Doamne iartă-le lor, că nu ştiu ce fac (Luca 23, 34); 2) Adevăr zic ţie, că astăzi vei fi cu Mine în rai (Luca 23, 43); 3) Femeie, iată fiul tău (Ioan 19, 26); Iată mama ta (Ioan 19, 27); 4) Dumnezeul Meu, pentru ce M-ai lăsat? (Matei 27, 46; Marcu 15, 34; Psalmi 21, 1); 5) Mi-e sete (Psalmi 68, 21; Ioan 19, 28); 6) Săvârşitu-s-a (Ioan 19, 30); 7) Doamne, în mâinile Tale dau duhul Meu (Luca 23, 46).

Şapte dureri ale Maicii Preasfinte: 1) Cuvintele dreptului Simeon: „şi prin sufletul tău va trece sabia (Luca 2, 35); 2) Fuga la Egipet (Matei 2, 13); 3) Pierderea lui Iisus la Ierusalim (Luca 2, 41–49); 4) Sfânta Maică întâlneşte pe Fiul său Iisus în drumul Calvarului (Luca 23, 26, 27); 5) Răstignirea lui Iisus (Matei 27, 26; Ioan 19, 25); 6) Sfânta Maică îmbrăţişează pe fiul său mort; 7) Înmormântarea lui Iisus (Matei 27, 61; Marcu 15, 47; Luca 23, 55).

Şaptezeci în Test. Vechi sunt anii exilului babilonic al iudeilor şi anii vieţii omeneşti (Psalmi 89, 10); 70 de bătrâni a avut Moise ca sfetnici; 70 de ucenici a avut Iisus; în morală ni se spune să iertăm de 70 de ori câte 7 în zi.

Şaptezeci de ucenici sunt antitipul celor 70 de bătrâni (Numeri 11, 16), pe care Moise i-a ales şi i-a luat de sfetnici. Ca slujitori ai Apostolilor, ucenicii sunt tipul preoţilor (Luca 10, 1). Precum pe aceia i-a trimis Iisus înaintea feţii Sale câte doi, aşa se urmează şi azi. Preoţii propovăduiesc şi pregătesc inimile primitoare, întru care vine apoi Dumnezeu să sălăşluiscă. Numărul lor de 70 se referă şi la membrii sinedrului şi la credinţa iudaică, după care în lume mai erau pe atunci, afară de evrei, încă 70 de popoare cu limbă deosebită. În acest sens, cei 70 reprezintă pe toate popoarele de pe glob şi simbolizează universalitatea creştinismului.

Şaptezeci şi doi au fost învăţăceii (ucenicii) Domnului; după tradiţie, în cununa Mântuitorului să fi fost 72 de spini.

Şarpele e simbolul diavolului (Apocalipsa 20, 2): „şarpele cel vechi", pe care Mântuitorul l-a legat în tartar. Mai e simbolul ispitirii la păcat; suntem ispitiţi tocmai prin ceea ce ni se pare mai aproape, mai bun. Eva se plimba adesea în tovărăşia şarpelui prin grădina raiului; de aceea a ales diavolul chipul şarpelui, ca să o poată amăgi mai cu înlesnire (Geneza 3, 1). Prin mişcările-i curioase, prin sâsâitul şi privirea sa sclipitoare, şarpele inspiră frică şi dispreţ şi este simbolul blestemului (Geneza 3, 14); de câte ori îl privim, trebuie să ne reamintim greutatea păcatului strămoşesc şi blestemul acestui păcat. – Se crede că şarpele farmecă păsările cu privirea sa ademenitoare şi le nimiceşte; astfel şi diavolul, prin felurite ademeniri, prinde pe oameni în vraja ochilor săi amăgitori şi îi nimiceşte cu păcate încărcate. Otrava şarpelui e vătămătoare, chiar mortală; de aceea şarpele este chipul diavolului, care ne otrăveşte de moarte cu ispitele şi cu păcatele. Şarpele şi-a avut simbolica sa deosebită la toate popoarele. Pe coroana zeiţei Isis, pe cascheta Minervei şi la picioarele lui

Apollo înseamnă atotştiinţa, iar pe toiagul lui Esculap este simbolul veninului şi al vindecării, ce se face mai adesea prin medicamente amare şi veninoase. Un şarpe încolăcit pe tulpina unui pom este simbolul raiului şi al lumii înconjurate de păcate şi de ispite. În icoane apare şarpele adesea cu două capete de om, cum este în icoana căderii lui Adam. Simbolizarea se reduce la o legendă iudaică, în sensul căreia, înainte de convieţuirea cu Adam, Eva să fi fost amestecată cu diavolul Sammael, cel în chipul şarpelui, iar Adam să fi fost concubinul drăcodicei Lilith. – Ca simbolul ispitirii şi al înşelăciunii, şarpele paradisului e adesea înfăţişat cu cap de femeie, de virgină. Şarpele lângă cruce, ori încolăcit jos la cruce înseamnă pe înşelătorul omului dintâi, pe diavolul, al cărui cap l-a zdrobit Iisus. Tot astfel şarpele în icoanele Sfintei Fecioare înseamnă pe diavolul, care a fost răpus prin naşterea Mântuitorului din Preacurata. În arta bisericească şarpele, ce-şi muşcă coada, formând un inel – este simbolul nemuririi, al nesfârşitului.

Şarpele de aramă, ce l-a ridicat Moise în pustie, a fost semnul vindecării celor muşcaţi de şerpi şi al stârpirii lor de prin acele ţinuturi (Numeri 21, 8). Toţi cei ce priveau spre el se vindecau. Ridicarea lui pe o prăjină în pustie a fost tipul ridicării Mântuitorului pe crucea, prin care ne-am mântuit şi ne-am vindecat de boalele sufleteşti. Prăjina închipuie crucea Domnului, iar şarpele simbolizează pe Mântuitorul ridicat pe cruce. Precum cei ce nu au crezut în vindecarea şarpelui de aramă, toţi au murit, aşa şi cei ce nu cred în puterea crucii şi în jertfa lui Iisus vor pieri în păcatele lor.

Şarpele cu două capete al toiagului arhieresc simbolizează îndoita grijă de păstorire a Arhiereului şi este chipul înţelepciunii, cu care să fie înzestrat arhiereul conform cuvintelor „fiţi înţelepţi ca şerpii..." (Matei 10, 16). Arhiereul trebuie să fie înzestrat cu darul înţelepciunii şi al trezviei, care să-i ferească pe eparhioţii săi de ispitele, ademenirile diavolului şi să-i conducă la mântuire. Se crede anume că şarpele este pururea treaz şi este atent la orice primejdie, ce l-ar ajunge şi ştie să scape cu uşurinţă prin isteţimea sa şi prin deosebitele sale mlădieri şi încolăciri. După aceste însuşiri, şarpele este simbolul înţelepciunii. Cele două capete ale şarpelui se reduc la tradiţia după care şarpele înşelător din rai avea două capete de om: primul al unui tânăr de o frumuseţe rară, cu care privea spre Eva, ca să o înşele şi altul al unui bărbat, cu care privea spre Adam.

Şase, în simbolica creştină, e număr sfânt, dumnezeiesc, ca produs al numerelor 2 şi 3. Îl întâlnim adesea în Test. Vechi şi Nou. Zilele creaţiunii (hexameronul) sunt şase; omul a fost zidit în a şasea zi, iar după tradiţie se crede că omul a păcătuit în al şaselea ceas din zi. De aceea şi în opera de mântuire apare numărul de şase: În a şasea lună a fost bunăvestirea Naşterii Domnului, în ora a şasea a pătimit Iisus pe cruce şi a efectuat mântuirea; tot atunci s-a făcut şi întunericul (Luca 23, 44; Matei 25, 6). Patriarhii evrei îl socoteau pe şase

de cheia echilibrului universal şi a zodiacului. Aşa-numită *hexagrama* formează dublul triunghiului celest şi a servit de emblemă caselor regale evreieşti sub numirea de steaua lui David şi pantaclul lui Solomon şi este şi azi emblema templelor evreieşti; în ocultism este simbolul libertăţii şi al activităţii. – Serafimii au câte şase aripi; la Cana au fost şase vase, în care Iisus a prefăcut apa în vin; monogramul grecesc al lui Hristos are şase linii. Avem şase păcate contra Duhului Sfânt şi şase axiome de credinţă. Ştiinţa ne arată şase epoci geologice, iar astronomia priveşte hexagrama ca pe o cheie a ştiinţei astronomice.

Şederea în decursul serviciilor divine se admite numai în cazuri de slăbiciune corporală şi cu ocaziunea serviciilor îndelungate. În biserica ortodoxă e admisă la cântarea sedelnelor. – Şederea preoţilor la serviciile sacre înseamnă adesea demnitate; preotul şade în scaunul mărturisirii când împărtăşeşte sfânta Taină a mărturisirii şi când dă dezlegare, fiindcă scaunul mărturisirii e scaun de judecată. Arhiereul şade la citirea Apostolului în scaunul de sus, spre a închipui pe Iisus ca împărat pe tronul său înconjurat de Sfinţii Apostoli.

Şederea de-a dreapta este simbolul onoarei, al măririi şi al puterii. La evrei de-a dreapta şedeau bătrânii şi fruntaşii. A şedea de-a dreapta mai înseamnă a fi părtaş de puterea cuiva; Iisus şade de-a dreapta Tatălui („şezi de-a dreapta Mea..." Psalmi 109, 1 şi *Simbolul credinţei*).

Şeol (evr. = peşteră, infern): în Test. Vechi este locul în care petrec sufletele după despărţirea lor de corp (Proverbe 9, 18; Isaia 38, 10), în diferite locaşuri (Deuteronom 32, 22). Pentru cei buni e pridvorul iadului (II Macabei 12, 43), iar pentru cei răi este iadul (Numeri 16, 30; Psalmi 54, 16; Iov 26, 6). Dumnezeu poate să-i înghită de vii în Şeol prin deschiderea pământului (Numeri 16, 30). Este simbolul puterii de dreptate şi de pedepsire al lui Dumnezeu.

Şesul v. art. *Deşertul.*

Şopârla e simbolul luminii, fiindcă îi place să stea şi să se pripească la soare. După această însuşire simbolizează pe păcătoşi, care trebuie să se străduiască a ajunge în strălucirea şi în căldura soarelui Hristos. O întâlnim în arhitectura bisericilor de stil gotic.

Ştefan (gr. = încoronat): sf. arhidiacon şi cel dintâi mare martir († 34). Comem. la 27. XII.

Ştefana (gr. = încoronată): sf. martiră. Comem. la 11. XI.

Ştergarul *(sudariu, purificator),* cu care preotul şterge potirul după împărtăşire, înseamnă năframa Veronicăi, cu care Domnul şi-a şters sudoarea feţii pe drumul Calvarului şi pe care i s-a întipărit chipul.

T

Tabernacul *(chivotul):* e o lădiță în formă de turn ori bisericuță (la catedrala din Sibiu, e miniatura bisericii), în care se pune cutia (pastoforul) cu Sfânta Euharistie a bolnavilor. Până în secolul IV pastoforul se păstra într-o lădiță înfundată în zidul altarului; mai târziu s-a ridicat deasupra prestolului un cort, sub care Sfânta Euharistie a bolnavilor a fost așezată într-o cutie de forma unui porumbel (peristeriu). Din cortul acesta s-a dezvoltat chivotul. – Tabernacolul simbolizează tronul lui Dumnezeu.

Taburel sau **taburet:** este un scaun în formă de tetrapod, pe treapta căruia îngenunchează creștinii; înseamnă acele locuri unde a îngenuncheat și s-a rugat Domnul Hristos și Apostolii.

Tablele lui Moise simbolizează legământul lui Dumnezeu cu poporul ales. Semnele înfricoșate, între care s-au dat poruncile dumnezeiești în Sinai, închipuie datoria de a le ține și a le îndeplini fără șovăire, ca pe niște porunci dumnezeiești. S-au dat pe două table, simbolizând că aceste porunci au să treacă de temeiuri morale pentru ambele Testamente. Spargerea primelor table de către Moise a semnificat că legea veche nu are să țină mult. Prorocul Moise are ca insigniu Tablele legii de forma unei cărți deschise, simbolizând înțelepciunea lui Dumnezeu, învățătura dumnezeiască, cartea vieții, ce se cuprinde în cele 5 cărți ale sale ca temeiuri ale Bibliei sfinte. – În forma tablelor lui Moise este construit dipticul bisericii întru aducerea aminte de acele table. Tot această formă o au și ferestrele de la stilul romanic și rozetele ferestrelor de la stilul gotic al bisericilor, servind ele prin forma tablelor legii și ca un îndemn de a ține toate legile dumnezeiești propagate de biserică.

Taica popa este un atribut semnificativ, ce-l dau credincioșii noștri preoților și ca indicație a serviciului sacru preoțesc. Preotul este adică părinte adevărat sufletesc al poporului, îndrumătorul lui în toate, către care enoriașii, ca și fii sufletești, se îndreaptă cu încredere desăvârșită. Atributul e o reminiscență din negura vechimii, când se intitulau

cu numirea de tată – avă toţi cei ce se îngrijeau de educaţia poporului; l-a adoptat creştinismul şi s-a transmis până azi în forma şi în înţelesul său primordial. Şi mai expresiv este atributul în titlul preoţilor de „*Taică părinte*".

Tăierea capului Sfântului Ioan Botezătorul, sărbătoare la 29 august întru amintirea decapitării lui Ioan de către Irod, din cauză că Ioan îl mustra pe Irod pentru că acesta luase pe soţia fratelui său. – Biserica a rânduit post aspru în această zi de durere, ca simbol al căinţei şi al umilinţei. Toate cântările, citirile bisericeşti şi toate obiceiurile împreunate cu serbarea ne înfăţişează păcatul destrăbălării, al beţiei şi al necumpătului şi ne îndeamnă la înfrânare, la cumpătare şi la curăţie morală. Ne mai arată că numai prin post şi prin rugăciune ne putem stăpâni patimile şi deprinderile rele. Creştinii nu taie nimic cu cuţitul în ziua sărbătorii, spre a închipui oroarea faţă de crima lui Irod; nici nu fierb nimic (sărbătoarea „când nu se fierbe oala"), în semn de postire aspră. Nu se mănâncă nimic ce este cu sânge, nici chiar dezlegare la peşte nu se face. Se mănâncă numai poame, simbolizând că sfântul s-a nutrit în pustie numai cu aguridă şi cu miere sălbatică (Matei 3, 4).

Tăierea împrejur a Domnului *(Numirea Domnului, Crăciunul mic, Anul nou),* sărbătoare la opt zile (adică la 1 ianuarie) după *Naşterea Domnului,* întru aducere aminte că Iisus s-a supus orânduielilor legii vechi a circumciziunii (Geneza 17, 11) spre a demonstra că nu s-a născut numai după părere, ci în corp adevărat, din care pricină sărbătoarea se mai numeşte şi *Crăciunul mic, A doua Naştere.* La 30 de ani se botează Iisus, spre a arăta din nou că s-a născut în corp adevărat şi că nu circumcizia, ci botezul este uşa de a intra în împărăţia Testamentului Nou. *Numirea Domnului* i se zice sărbătorii, pentru că e aducere aminte de punerea numelui „Iisus" (evr. = mântuitor), prin care ne-am învrednicit de atâtea bunătăţi „ne-a dăruit nume, care este peste tot numele" (Filipeni 2, 9). Tăierea împrejur a lui Iisus şi punerea numelui lui înseamnă că El este om adevărat, membru al omenirii (Galateni 4, 4), ce se mai învederează şi din toate momentele de viaţă pământească a Lui. Trece adică prin toate gradele suferinţelor omeneşti: circumcizie, botez, peregrinaj etc. – Creştinii au instituit serbarea pe numita zi spre a contrabalansa „Saturnaliile" romane, ţinute tot la început de an şi în care sărbătoare romanii, între altele, ţineau obiceiul de a se felicita şi a-şi trimite daruri. Deşi darurile, felicitările şi urările de Anul nou sunt de origine păgână, biserica le admite, dacă se fac cu dorinţe creştineşti. La sărbătoarea cu care începe şi anul civil, biserica împărtăşeşte îndemnul ca creştinii să nu se măgulească cu norocul şi darurile lumii înşelătoare, ci să cugete asupra trecerii timpului şi asupra deşertăciunii lumii. Colindele (Pluguşorul, Sorcova) de Anul nou sunt obiceiuri rămase de la romani, dar transformate în spirit creştinesc. – Biserica romano-catolică în preseara anului nou, şi anume la miezul nopţii, când adică se sfârşeşte anul vechi şi ia începutul cel nou, face rugăciune publică, simbolizând că creştinii trebuie să înalţe rugăciuni şi

mulțumite, laudă lui Dumnezeu, pentru bunătățile anului trecut și să ceară darul de sus și pentru anul ce intră în viitor.

Tainele sfinte sunt înfățișate în iconografia creștină prin simboale corespunzătoare intențiunii tainelor. Îngerii, prin care sunt închipuite sfintele Taine, poartă îmbrăcăminte de culoare diferită, conform cuprinsului respectivei taine. Astfel botezul e închipuit printr-un înger în haină albă, simbolul curăției sufletești primite în botez; mirul (la apuseni confirmațiunea) – printr-un înger în veșminte galbene, chipul untului de lemn, al îndurării; îngerul Sfintei Euharistii are hainele verzi, simbolul renașterii prin Sfânta Cuminecătură și al nădejdii vieții de veci; maslul (la latini *unctio ultima*) e închipuit printr-un *înger înveșmântat în negru,* semnul jalei și al morții; îngerul de simbolizare a cununiei are haine azure, simbolul fidelității; preoția e înfățișată în chipul unui înger în haine violete ori negre, simbolul tristeții, al demnității preoțești.

Taisia: sf. cuvioasă în Egipt. Model de pocăință. A stat 3 ani singură într-o chilioară, hrănindu-se numai cu pâine și apă († 348). Comem. la 8. X.

Talanții din Evanghelie (Matei 25, 14) închipuie darurile, dispozițiile naturale (minte, sănătate, avere materială și sufletească, diregătorie etc.), mijloacele de mântuire, ce le împarte Dumnezeu *slugilor* (= tuturor oamenilor) Sale, spre a le întrebuința întru slujba lui Dumnezeu și mântuirea sufletului, cu care daruri să lucreze, cum lucrează negustorul cu banii și să câștige *dobândă* (= fapte bune, virtuți). *Negustorirea* înseamnă că nu numai darul primit ne mântuiește, ci ni se răsplătește mai ales folosirea lui înțeleaptă, lucrarea noastră. *Stăpânul* este Mântuitorul, care s-a dus departe (= s-a urcat la ceruri) și va *veni* iarăși să ia în seamă lucrul fiecăruia la judecata după moarte și la judecata universală. *După multă vreme* înseamnă îndurarea lui Dumnezeu, care ne dă răgaz mult de a ne agonisi roadele sufletești. *Împărțirea neegală* simbolizează înțelepciunea lui Dumnezeu, care împarte darurile după puterea fiecăruia, precum și dreptatea Lui, care cere de la cel cu multe (ierarhi, domnitori, diregători) mai mult, celui cu puține mai puțin și răsplătește adică cu dreptate, căci celui cu 2 îi dă aceeași răsplată, fiindcă Dumnezeu caută nu la mărimea darului, ci la mărimea credinței, a sârguinței și vredniciei (văduva cu doi fileri, văduva din Sarepta, cu darul mic, dar cu faptele milei), iar pe cel leneș îl pedepsește. *Înmulțirea talantului* este adăugarea virtuților. *Peste puține* înseamnă lucrurile lumii acesteia care, cât de multe și de bogate ar fi, sunt nimica față de bunătățile viitoare (Romani 8, 18). *Negustătorii* sunt bisericile, săracii, neputincioșii, care, dacă primesc din darurile creștinilor, mai adaugă și ei la faptele bune ale acestora. *Pământul* în care s-a ascuns talantul este păcatul lăcomiei, al egoismului, al nepriceperii. *Întunericul* este locul afară de împărăția lui Dumnezeu, pentru că aici este numai lumină și aici numai drepții au loc. Dumnezeu este drept, dă fiecăruia talant, chiar și celor ce-l ascund (Irod, Iuda...), vrând ca toți să se mântuiască. *Talantul* este în Test. Vechi (Exod 38, 25) o

monedă în formă de disc gros de argint în valoare de 3000 sicli (cam 10.000 lei).

Tâlharii *(Latrones)* crucificaţi deodată cu Mântuitorul sunt simbolul graţiei şi al răutăţii. Tâlharul cel bun, cel penitent (Titus sau Dismas) e simbolul penitenţei; răsplata milei şi a penitenţei lui a fost iertarea şi graţia, ce a primit-o de la Mântuitorul, care i-a zis: „astăzi vei fi cu mine în rai". El e patronul celor osândiţi la moarte. După tradiţie, el s-a convertit îndată ce umbra Domnului a căzut peste dânsul. Tâlharul cel rău (Dimahus sau Gesmas) simbolizează răutatea neexpiată a oamenilor, a cărei răsplată e osânda veşnică.

Talisman v. art. *Amulete.*

Tămâia de la gr. *thimian* şi lat. *olibanum,* de la evr. *liborah,* este sucul învârtoşat al unui arbore din ţările calde. În Sfânta Scriptură e simbolul jertfei, mirosul de bunămireasmă al rugăciunilor şi cel mai preţios dar proadus lui Dumnezeu. – Tămâierea exprimă cultul şi adorarea către Dumnezeu, precum şi cererea şi dorinţa de a fi bineprimită rugăciunea. Iar înălţarea fumului de tămâie este un îndemn de a ne înălţa şi noi inimile către Dumnezeu. – A fost în cultul păgân şi în Test. Vechi (Exod 30, 7). – Tămâia, ca dar al magilor, înseamnă dumnezeirea lui Iisus. – În cultul creştin tămâia se întrebuinţează şi la exorcizare, pentru izgonirea duhurilor rele. Poporul nostru nu se lasă fără tămâie în casă şi o aprinde în preseara sărbătorilor şi la orice întâmplare rea (boală, furtuni...), în scopul de a izgoni puterile celui rău. Spre adeverirea acestei credinţe s-a ticluit expresia: „fuge ca dracul de tămâie".

Tămâierea simbolizează însăşi rugăciunea către Dumnezeu, precum şi cererea şi dorinţa ca rugăciunea să se înalţe la ceruri precum se înalţă fumul tămâiei („să se îndrepteze rugăciunea mea, ca tămâia...", Psalmi 140, 2). Tămâierea este o adevărată jertfă adusă lui Dumnezeu, ne înalţă gândurile şi pare că cu urcarea fumului ne înalţă şi pe noi şi jertfa în sus spre ceruri, iar mistuirea tămâiei în foc închipuie predarea noastră în slujba celui Prea Înalt. Tămâierea are simbolică deosebită, după împrejurările în care se îndeplineşte. Astfel tămâierea obiectelor sfinte (euharistie, prestol...), de cult, închipuie reverenţa, cinstirea, ce le-o dăm şi este totodată şi adorarea lui Dumnezeu prin venerarea acestor obiecte. Stima şi veneraţiunea se mai simbolizează printr-o mică închinare a celui ce cădeşte. – Tămâierea altor obiecte (cărţi, cruci, case...) şi tămâierea asupra persoanelor (arhiereu, preoţi, popor...) înseamnă binecuvântarea, şi darul văzut al Duhului Sfânt ce se pogoară spre aceştia şi îi sfinţeşte. De aceea credincioşii se închină şi îşi fac semnul crucii când sunt tămâiaţi, ca semn de recunoştinţă şi mulţumire pentru acest dar de sus. Faţă de persoane (Episcop...), tămâierea mai închipuie şi stimă deosebită. – Tămâierea asupra mortului simbolizează cererea îndurării lui Dumnezeu asupra celui răposat, spre iertarea păcatelor lui.

Tămâierea la serviciile divine se face la Vecernie de 2 ori, la Utrenia mare de 3 ori, la cea mică de 2 ori, la liturghie

de 5 ori, la Botez de 2 ori, la cununie de 4 ori, la maslu de 8 ori, la sfinţirea apei de 2 ori, la înmormântări se face la început, înainte de evanghelie şi la ectenii. Numărul şi intensitatea tămâierii se îndeplineşte după însemnătatea actului ori a obiectului. Forma tămâierii încă îşi are simbolica sa: obiectele, persoanele se tămâiază în chipul crucii, însemnând că cererea sfinţeniei se face prin semnul răscumpărării noastre. În solee tămâierea se face astfel: preotul tămâiază întâi spre uşile mari, care închipuie uşile raiului, ale cerului; apoi spre icoana de-a dreapta, a Mântuitorului şi spre cea de stânga, a Născătoarei, simbolizând că lor li se cuvine cea dintâi şi cea mai mare onoare. Cădeşte icoana sf. Ioan Botezătorul la dreapta, ca pe reprezentantul prorocilor şi apoi icoana sf. Nicolae la stânga, ca pe reprezentantul sfinţilor; se întoarce spre tronul Născătoarei şi-l cădeşte, ca scaunul celei mai alese dintre sfinţii din cer. Cădeşte apoi scaunul arhieresc în semn de onoare a celui mai înalt ierarh, conducătorul pământesc al bisericii; apoi cădeşte spre strana dreaptă, spre cea stângă şi în fine spre popor, spre a fi şi acesta vas ales al Duhului Sfânt. – La Vecernie preotul cădeşte altarul şi întreaga biserică la cântarea „Să se îndrepteze..." simbolizând dorinţa că prin mijlocirea Domnului Hristos, a cărui venire o închipuie vecernia, rugăciunile noastre să se înalţe la ceruri, ca şi fumul cu mireasma de tămâie. Totodată e şi o aducere aminte de tămâierea în templul Testamentului Vechi (Exod 30, 7). La intrarea mică (la „Mărire..."), fără a mai cădi şi altarul, preotul, după ce deschide uşile mari, înconjurând prestolul, iese pe uşa de miazănoapte în solee, unde cădeşte spre altar în semn de bucurie pentru deschiderea uşilor raiului prin venirea Domnului în lume, fiindcă deschiderea dverilor închipuie deschiderea raiului, iar ieşirea preotului în solee simbolizează pogorârea Mântuitorului din ceruri; apoi cădeşte, numai din solee, spre popor şi spre strane. – La Utrenie, după binecuvântare, preotul tămâiază întreaga biserică, ca prin bunămireasma ei inimile creştinilor să se deştepte spre rugăciune (I Timotei 2, 1) şi spre sentimente de pietate. La troparele învierii („Bine este cuvântat..."), prin care se înfăţişează momentele Învierii, cu îngeri şi mironosiţe, se tămâiază biserica întreagă spre simbolizarea miresmelor purtătoarelor de mir şi pentru bucuria Învierii. – La cântarea a 9-a a Canonului se trag clopotele şi se tămâiază toată biserica pentru însemnătatea momentului, când se cântă adică imnul Născătoarei (Luca 1, 46), cântarea profetică despre naşterea Domnului. – La liturghie se face tămâiere: a) la proscomidie, când se face referire la naşterea şi la patimile Mântuitorului, şi cădim în semn de mulţumire că Domnul a venit în lume şi ne-a mântuit; b) la sfârşitul proscomidiei, când tămâiem altarul spre a simboliza întunericul ce s-a făcut la moartea lui Iisus, adică la jertfirea Lui, închipuită prin pregătirea darurilor; prestolul, care e mormântul şi scaunul măririi, e tămâiat în semn de îngropare a Domnului („în mormânt cu trupul..."), apoi se cădeşte întreaga biserică simbolizând pogorârea Sfântului Duh asupra darurilor şi asupra lumii întregi, iar rostirea psalmului 50 înseamnă umilinţa noastră în faţa dumnezeieştii jertfe. – La citirea Apostolului

se tămâiază altarul, iar din solee cădim spre strane şi spre credincioşi, închipuind revărsarea graţiei dumnezeieşti cu miresme de bucurie sufletească prin propovăduirea Apostolilor şi prin învăţăturile lor sfinte. – La pomenirea morţilor, după Evanghelie, se tămâiază spre sfânta masă la fiecare stih de ectenie, spre a simboliza dorinţa ca cererile de iertare să se înalţe spre ceruri ca fumul şi mireasma tămâiei; c) tot din solee, ca la citirea Apostolului, se tămâiază la „Heruvic", ca un îndemn şi provocare către creştini de a se examina în conştiinţă, a se înălţa spre cele cereşti şi a se transpune în starea de curăţie îngerească, precum se şi declară în cântarea heruvimică, adică să fie liberi de toată grija cea lumească. Precum cădirea la intrarea cea mare închipuie întunericul, ce s-a făcut când s-a dat Mântuitorul spre patima de bunăvoie, spre moarte – simbolizate prin această intrare –, tot aşa mai închipuie această tămâiere şi norul luminos, în care va veni Domnul Hristos la sfârşitul lumii, nu spre îndurare, cum se închipuise mai înainte, ci spre judecarea lumii. – Cădirea sfintelor daruri aşezate pe prestol, după intrarea cea mare, înseamnă miresmele de la îngroparea Domnului, căci aşezarea sfintelor daruri pe prestol simbolizează înmormântarea Mântuitorului; d) Tămâierea numai a sfintei mese împrejur la cântarea imnului Născătoarei („Cuvine-se...") închipuie venerația deosebită către Sfânta Fecioară, ca Maica lui Dumnezeu; e) La „Înalță-te..." se cădesc de 3 ori numai sfintele daruri de pe prestol, închipuind darul Duhului Sfânt care, după Înviere, s-a dat sfinţilor Apostoli; tot aşa şi tămâierea sfintelor daruri după depunerea lor la proscomidier închipuie darul Duhului Sfânt pogorât după Înălțarea Domnului, precum şi norul în care s-a înălțat Iisus la ceruri, fiindcă mutarea darurilor la proscomidier închipuie Înălțarea la ceruri.

Tâmpla v. art. *Iconostas.*

Tatăl, în rugăciunea domnească, închipuie pe Dumnezeu ca părintele tuturor oamenilor, care în acest raport se şi numesc fiii lui Dumnezeu. În Test. Vechi Dumnezeu e stăpânul, iar oamenii sunt robii Lui; în Test. Nou, Dumnezeu este tată, iar oamenii sunt fiii Lui.

„Tatăl nostru" sau **Rugăciunea Domnească** e rugăciunea pe care însuşi Mântuitorul a predat-o Apostolilor. Este simbolul celei mai desăvârşite rugăciuni şi, ca atare, s-a introdus la toate serviciile divine. Cuprinde cele trei virtuţi creştine: credinţa, iubirea şi nădejdea, precum şi cererile cele mai de lipsă pentru păstrarea vieţii corporale şi sufleteşti. La liturghie o rosteşte tot poporul; dacă liturghisesc mai mulţi preoţi, unul din aceştia o rosteşte în solee în faţa uşilor împărăteşti şi anume întors cu faţa către sfântul altar, închipuind prin aceasta că se rosteşte o rugăciune sfântă, şi nu o mărturisire de credinţă, cum este Credeul. Se rosteşte după prefacerea darurilor şi înainte de cuminecare spre a simboliza că prin rugăciunea Domnului cerem darul cel mai înalt, spre a putea păşi curaţi şi îndreptaţi la Sfânta Euharistie, ca fii ai Tatălui ceresc şi mântuiţi de ispita celui rău.

Taţian (gr. = al tatălui): sf. martir. Comem. la 12. IX.

Taţiana (gr. = a tatălui): sf. diaconiţă şi martiră în Roma. Făcătoare de minuni. Capul sfintei se află în biserica Curtea de Argeş († 230). Comem. la 12. I.

Taurul a fost în Test. Vechi simbolul duşmanilor puternici şi impetuoşi (Psalmi 21, 12; Isaia 34, 7). Coarnele taurului sunt podoaba şi mai vârtos arma de apărare şi puterea lui; din acest fapt coarnele au devenit simbol al puterii şi al autorităţii („înalţă cornul credincioşilor"). Moise are 2 coarne ori 2 raze ca insignii de putere. – Taurul mai e simbolul fecundităţii. – Taurul, ce trage plugul şi duce poverile cele mai grele, închipuie răbdarea şi tenacitatea. – Taurul înaripat (ca emblemă), care are şi cap de om, reprezintă forţa, puterea de gândire, inteligenţa, înaintea căreia se închină toate cele pământeşti.

Tavita (gr. = căprioară): sf. fecioară, pe care a înviat-o sf. ap. Petru († 60). Comem. la 25. X.

Tea, Teis (gr. = dar de la Dumnezeu): sf. martiră în Cesareea Palestinei († 308). Comem. la 18. VII şi 25. VII.

Teascul *(lin),* Matei 21, 33, înseamnă altarul sacrificiilor Testamentului Vechi, pe care se aduceau darurile văzute, ca semne ale recunoştinţei, ale căinţei şi rugăciunii pentru dobândirea harului de sus. Teascul e apoi şi simbolul unui război sângeros (Isaia 63, 2), al strivirii din partea inamicului şi al marilor vărsări de sânge. Moartea Domnului se aseamănă cu un teasc, din care a curs sângele lui Iisus pentru păcatele lumii. De aceea şi judecata veşnică se zice că e un teasc, în care se vor strivi neamurile pământului (Apocalipsa 14, 20). Chipul lui în acest înţeles îl aflăm adesea pe mormintele vechi creştine.

Teiul, după verdeaţa sa timpurie şi după mirosul plăcut al florilor sale, a fost introdus încă dintru începuturi la cultul divin. La Rusalii se împodobesc bisericile şi casele creştinilor cu ramuri verzi de tei (la Florii cu salcie), simbolizând bucuria pentru pogorârea Duhului Sfânt şi nădejdea, ce se împrăştie prin darurile Sfântului Duh. La împărţirea anaforei se dau credincioşilor şi ramuri de tei, ce le duc apoi creştinii acasă şi le pun la icoane (ca salcia de la Florii), ca pe nişte obiecte sfinte, apărătoare de tot răul. Poporul e de credinţa că, dacă aprinde vara trei rămurele din acest tei sfinţit, se opreşte grindina.

Telemac, nume grecesc, înseamnă: departe luptător, brav.

Temelia este simbolul tăriei, al soliditătii. Temelia morală se zideşte pe piatră ori pe nisip (Matei 7, 24), adică pe fapte bune ori pe fapte rele. Temeliile bisericilor şi ale caselor se sfinţesc spre a fi temeiuri tari de credinţă, căci casele creştine au să fie tot atâtea biserici, în care se fac rugăciuni, se aduce laudă şi mulţumire lui Dumnezeu. Într-însele are să sălăşluiască pacea şi binecuvântarea.

Temniţa este simbolul vieţii pământeşti. Totuşi suntem în temniţa vieţii („scoate din temniţă sufletul meu" Psalmi 141, 7), din care ne scoate îngerul morţii, precum a scos din temniţă pe sf.

ap. Petru (Faptele Apostolilor 12, 7). – În simbolica bisericii latine temniţa e simbolul purgatoriului, din care mai este nădejde de scăpare.

Templul lui Solomon e chipul bisericii lui Iisus Hristos, a cărei piatră unghiulară e însuşi Mântuitorul; piatra de temelie simbolizează pe Apostoli (Apocalipsa 21, 14), iar pietrele din ziduri pe toţi credincioşii din lume (Efeseni 2, 20). Templul s-a zidit în linişte, fără zgomot, înzestrat cu sculptură pompoasă, plină de bogăţie şi alcătuită pare că pentru vecie. Astfel au creştinii să pregătească marea împărăţie, biserica veşnică, luptând şi lucrând fără zgomot, cu smerenie contra ispitelor şi greutăţilor, alipiţi prin iubire sfântă şi împodobiţi cu bogăţiile virtuţilor.

Templul Testamentului Vechi precum şi cortul sfânt sunt simbolul lăcaşului lui Dumnezeu (I Regi 8, 13), icoana împărăţiei lui Dumnezeu şi tipul bisericilor creştine. Templul nu mai e portativ, cum a fost cortul sfânt, ci este stabil, spre a închipui că împărăţia lui Dumnezeu este stabilită în Izrael. Columnele de aramă ale templului (Iachin şi Boaz) simbolizează tăria împărăţiei dumnezeieşti, iar tipic împărăţia mesianică. Cei 12 boi, care ţineau marea de aramă, închipuiau pe cele 12 seminţii ale lui Izrail (I Regi 7, 25) şi sunt tipul celor 12 Apostoli. – Scoaterea vânzătorilor din templu (Matei 21, 12) înseamnă că Iisus a scos din cult toate sacrificiile păgâne şi iudaice, decretându-se pe sine însuşi de sacrificiul cel mare. Alungarea acelora se referă alegoric şi la Sfânta Euharistie: biciul închipuie pocăinţa, iar vânzătorii şi schimbătorii înseamnă cugetele rele, care trebuie alungate din inimi mai înainte de împărtăşire.

Teodor (gr. = dăruit, darul lui Dumnezeu): sf. Teodor Tiron, martir († 297). Comem. la 17. II şi în Sâmbăta primă din Postul Învierii.

Teodora (gr. = dăruită de Dumnezeu): sf. împărăteasă în Bizanţ. A restituit cultul icoanelor († 867). Comem. la 30. XII şi în prima Duminică a Postului mare.

Teodosia: sf. martiră cuvioasă, în etate de 7 ani a intrat în călugărie. Martirizată sub Leon Isaurul. Comem. la 29. V.

Teodosie, Teodosiu (gr. = dar dumnezeiesc): sf. T. chinoviarhul, avă în Palestina şi întemeietorul coloniilor de mănăstiri († 529). Comem. la 11. I.

Teofil (gr. = iubitor de Dumnezeu): sf. episcop în Antiohia († 181). Comem. la 13. X.

Teofila (gr. = iubitoare de Dumnezeu): sf. fecioară şi martiră în Nicomedia sub Diocleţian († 304). Comem. la 28. XII.

Teplota: o cană de încălzit apa ce o toarnă preotul înainte de cuminecare în potir. Simbolizează iubirea lui Dumnezeu, care ne încălzeşte cu virtuţile de credinţă, nădejde şi iubire.

Terentie, Terenţiu (gr. = vânător): sf. martir († 250). Comem. la 10. IV.

Terezia (gr. = vânătorească): sf. cuvioasă în ordinul carmelitelor, cea mai erudită dintre sfinte; scriitoare bisericească, a zidit 32 de claustre († 1582). Comem. la 14. X.

Tetrapod *(proschinitar):* e o măsuță pe patru picioare, în mijlocul bisericii ori în solee, pe care se așază icoana hramului, iar la sărbători icoana sfântului, spre a le săruta creștinii. Înseamnă astfel locurile de odihnă ale sfinților, la care să peregrinăm și ale căror vieți să ne fie de călăuză îndreptătoare și ocrotitoare.

Tiara *(Triregium),* coroana de întronizare a papei, cu cele trei coroane ale ei, închipuie, după concepția bisericii romano-catolice, că papa este a) capul creștinismului, b) pontifice roman și c) regele imperiului bisericii apusene. Simbolizează deci întreaga demnitate papală: cea bisericească și cea lumească.

Tiberiu (lat. = de la Tibru): sf. martir în Cesarion (Franța) († 303). Comem. la 10. XI.

Tibia: sf. fecioară și martiră în Anglia († 460). Comem. la 30. I.

Timotei (gr. = temător de Dumnezeu) : sf. martir, ucenic al sfântului ap. Pavel († 97). Comem. la 22. I.

Timpul și **lumea** în simbolica biblică și creștină sunt icoana deșertăciunii, a tăcerii și a veșniciei. „Nu este dat vouă a ști anii sau timpurile..." (Faptele Apostolilor 1, 7) indică nemernicia și neputința omului de a pătrunde cele viitoare. Iconografia bisericească înfățișează simbolica timpului și a vieții în icoana ce se află adesea pe iconostas, lângă icoana lui Dumnezeu ca și creator și Pantocrator. Într-un cerc, un moșneag cu mâinile întinse ține în fiecare câte o basma, semnul nemerniciei acestei vieți, având inscripție în juru-i „lume trecătoare, deșartă, amăgitoare"; moșneagul cu bătrânețile sale simbolizează trecerea lumii. În spațiul dintre acest cerc și un altul mai mare sunt înfățișate cele 4 anotimpuri: *primăvara,* sus, în stânga, în chipul unui tânăr printre flori, sărind și cântând din fluier, ca simbol al vieții, al puterii; *vara,* sus, la dreapta, în chipul unui om secerător, simbolizând puterea și roadele vieții; *toamna,* jos, la dreapta, în icoana unui om care scutura poame, închipuind apropierea de sfârșitul vieții; *iarna,* jos, la stânga, ca un moșneag în cojoace, încălzindu-se la foc, simbolizând declinul vieții. Al treilea cerc concentric ne dă un spațiu cu cele 12 zodii, corespunzând celor 12 luni ale anului. În jurul acestui cerc sunt cele 7 vârste ale omului. Sub roata aceasta mare se deschide o groapă, în care un balaur uriaș înghite pe un om căzut într-însa. Lângă balaur, moartea taie cu coasa capul moșneagului. În dreapta și în stânga roții timpului stă câte un înger, care învârtesc cu funii roata vremii. Fiecare înger are ceasornic în spate, ca simbol al trecerii timpului. Îngerul din dreapta închipuie ziua, cel din stânga simbolizează noaptea. –Timpul mai este înfățișat în iconografie printr-un om cu trei fețe (trecut, prezent și viitor).

Tina cu care Mântuitorul a uns ochii celui orb din naștere (Ioan 9) a închipuit că darurile în împărăția lui Dumnezeu

se vor împărtăşi prin semne vizibile, prin sacramente. Sf. Augustin învaţă că ungerea orbului cu tină, a surdomutului cu scuipat este tipul ungerii cu mir a catehumenilor, iar trimiterea acelora la spălare este tipul botezului.

Tinda bisericii (slon, pronaos, vestibul, pridvor) în vechime a fost dublă. Cea din afară avea trei uşi; prin cea din mijloc intrau preoţii, prin cea din dreapta, bărbaţii, iar prin cea de-a stânga intrau femeile. Aici stătea clasa plângătorilor. În dreptul uşii din mijloc, mai înăuntru, se afla tinda dinăuntru, în care ocupau loc catehumenii.

Tit, Titus (lat. = plin de stimă): sf. episcop al Cretei şi ucenicul sfântului ap. Pavel († 105). Comem. la 25. VIII şi 4. I.

Toaca e o scândură de lemn ori de lamă din fier, atârnată, în care se bate cu ciocanul, ca prin sunetele ei să vestească începutul serviciilor divine şi momentele mai însemnate ale acestora. Are aceeaşi simbolică ce o au clopotele, adică înseamnă vocea lui Dumnezeu şi a slujitorilor lui, care cheamă pe credincioşi la rugăciune. A fost în uz general pe timpul goanelor şi până la născocirea clopotelor. Azi se mai întrebuinţează la mănăstiri, iar la biserici parohiale se foloseşte din Joia mare până în dimineaţa Învierii, în care răstimp nu sună clopotele, ca semn de jale şi durere pentru patimile Domnului.

Toamna e simbolul morţii şi al judecăţii eterne. Se adună roadele de pe holde, se aleg cele bune de o parte, iar cele rele se aruncă în foc şi se linişteşte câmpul ca de moarte. Tot aşa va fi şi la judecata din urmă, a cărei echitate şi dreptate o simbolizează echinocţiul autumnal (21 septembrie). Şi la judecata universală se vor aduna popoarele şi se vor alege cei buni dintre cei răi. Iconografia zugrăveşte toamna în figura unui om în vârstă, purtând în mână struguri ori poame într-o coşară; sau în chipul unui om care strânge poame. În zodiac pentru luna septembrie este cumpăna, care închipuie echinocţiul de toamnă; pentru octombrie, când pământul şi natura se schimbă în întuneric, în timp de boale, s-a dat semnul scorpiei (= simbolul răului); iar noiembrie, luna când începe vânatul, are zodia săgetătorului. –Toamna este simbolul bărbăţiei, care vârstă se numeşte toamna vieţii pământeşti; precum toamna răsplăteşte cu roadele sale economului ostenelile din primăvară şi vară, astfel şi omul îşi priveşte acum munca tinereţilor sale şi se bucură de roadele ei.

Tofet (evr. = urât, spurcat): o parte a văii Hinnom, unde pe timpul idolatriei se jertfeau lui Moloh copiii evreieşti. Simbolizează locul judecăţii din urmă şi pedepsele din viaţa viitoare (Matei 10, 28).

Toiagul *(statul)* **mortului** se numeşte făclia sau lumina de ceară, care este de lungimea corpului, adică de statura răposatului (de unde şi numirea de „stat"), e încolăcită în formă de sul şi care se pune în mâna mortului ori pe piept în sicriul deschis, apoi care arde deasupra sicriului închis în decursul prohodului şi arde în decursul ospeţelor de pomeni. Toiagul simbolizează lumina

faptelor bune, cu care creştinul trebuie să se înfăţişeze în faţa dreptului Judecător, precum mai înseamnă şi trecerea din lumea întunericului la lumina vieţii, la Iisus Hristos.

Toiagul arhieresc *(paterița, cârja, baculus, pontificale, pedum, staca pastorale)* este un băţ înalt, aproape de statura unui om, având la capătul de sus o cruciuliţă înfiptă într-un globuleţ de argint, iar din jos de glob două capete ale unui şarpe încolăcit pe toiag. Toiagul este insigniul autorităţii pastorale şi simbolizează puterea episcopului de a păstori, de a îngriji de eparhioţii săi şi a-i conduce la păşune adevărată. Mai este totodată şi semnul distinctiv al dreptului arhieresc de a pedepsi păcatele şi fărădelegile credincioşilor încredinţaţi lui. Toiagul ne aminteşte de conducerea cea bună a păstorului din evanghelie (Ioan 10, 11). Simbolizează şi trestia şi buretele, cu care şi din care a fost adăpat Iisus pe cruce. Şarpele fiind icoana înţelepciunii şi a iscusinţei, cele două capete de şarpe simbolizează: a) îndoita înţelepciune, ce trebuie să o aibă arhiereul şi b) înseamnă cele două Testamente ale Sfintei Scripturi, a căror învăţătură are să o cunoască Episcopul, să o păzească şi să o propovăduiască mai închipuind şi c) cele două coarne, ca semne de tărie şi înţelepciune ale lui Moise. Globul (= simbolul pământului) închipuie dorinţa Episcopului de a vesti Evanghelia la toată lumea („...în tot pământul a ieşit vestirea lor..."). – Crucea din globuleţul din vârful toiagului înseamnă că prin cruce s-a efectuat mântuirea, ale cărei roade are Arhiereul să le împărtăşească tuturora şi să predice învăţătura sfântă, întemeiată pe jertfa de cruce, pe întreg globul pământesc. Mânerul toiagului este înfăşurat cu o năframă de mătasă, ce serveşte a fi purtat mai cu uşurinţă şi ca o podoabă, închipuind podoaba învăţăturilor sfinte ale creştinătăţii, ce trebuie să le propage Arhiereul. Sf. Ioan Hrisostom cere ca toiagul Arhiereului să fie ascuţit, spre a putea îmboldi pe cei leneşi, la mijloc să fie drept spre a cârmui pe cei slabi, iar sus să fie încovoiat ca şi toiagul păcurarilor, spre a prinde, ca pe nişte oi nărăvaşe, pe cei rătăciţi şi păcătoşi. Tipul toiagului arhieresc a fost toiagul lui Aron, ce a odrăslit. Precum toiagul în mâna lui Aron şi sceptrul în mâna lui Iosif însemna puterea de a stăpâni, astfel şi toiagul arhieresc închipuie putere de păstorire sufletească asupra credincioşilor (Zaharia 11, 7).

Toiagul lui Aron, care a odrăslit în cortul sfânt şi se păstra în chivotul legii, simbolizează pe Iisus şi învăţăturile Lui; mai este şi tipul crucii Domnului. Precum acela a odrăslit pentru a însemna puterea dată lui Aron de a conduce poporul, astfel Mântuitorul, cu învăţăturile Sale şi prin crucea Sa, a odrăslit mântuirea lumii şi o conduce în această cale până la sfârşitul veacului. Toiagul acesta este tipul toiagului arhieresc şi înseamnă ajutorul ce-l oferă ierarhii, precum şi puterea de conducere şi de pedepsire a credincioşilor (Numeri 17, 10). – Toiagul lui Aron mai este şi simbolul Sfintei Fecioare, care ne-a odrăslit pe Hristos, mântuirea noastră.

Toiagul lui Iacob este un toiag lung, ce sfârşeşte sus la vârf cu cruce, numit şi toiagul de peregrin. Toţi peregrinii la

mormântul sfântului de la mănăstirea Compostella (Spania) poartă un astfel de toiag. Obiceiul se reduce la tradiția că sfântul ap. Iacob a peregrinat aci, din depărtatul Orient, să propovăduiască evanghelia şi e înfățişat în icoane ca un peregrin cu toiagul acesta în mână. – Toiagul de peregrin ne mai aminteşte că nici noi nu suntem alta pe pământ, decât nişte călători.

Toma (= geamăn), numit şi necredinciosul, apostol, e prototipul celor ce se îndoiesc în materie de credință (Ioan 10, 19); martirizat la anul 75. Comem. la 6. X şi 21. XII.

Tonsura, adică tunderea părului la intrarea în cler, înseamnă lepădare de sine, abnegație, crucea şi coroana de spini a lui Iisus. În vechime tonsura se îndeplinea cu tunderea întregului cap. În biserica ortodoxă azi tonsura se face în forma crucii, în ceafă şi se numeşte tonsura lui Pavel *(t. Pauli);* forma de cruce este o admoniție către clerici de a-şi purta crucea cu abnegație. – În biserica apuseană e obişnuită *tonsura Petri,* tot în ceafă şi anume la preoți în formă de cerc mic, ori tundere pe cinci locuri (în frunte, înapoi, în creştet şi la două laturi, formând crucea), simbolizând cele 5 rane ale Domnului; la călugări li se tunde tot capul, lăsându-se numai o cunună de păr (= coroana) între creştet şi tâmple, care formă îi aminteşte monahului de coroana de spini şi-l avertizează la lepădarea oricărei vanități pământeşti. – În Scoția şi Irlanda este îndătinată tonsura lui Iacob *(t. Iacobi),* la care se tunde numai partea dinainte a capului, de la o ureche până la cealaltă. – În Test. Vechi o aflăm tonsura la leviți (Numeri 8, 6–11), iar nazireii, după ce-şi tundeau părul, îl ardeau ca sacrificiu în slujba lui Dumnezeu. – Precum a fost obiceiul la păgâni, ca la intrarea în serviciu să li se tundă părul sclavilor, astfel tonsura închipuie că respectivul de aici înainte intra cu totul în slujba celui ce s-a răstignit pentru lumea totală. – Spre amintirea introducerii lor în serviciul sacru, preoții şi călugării poartă şi pe mai departe o parte de păr tunsă în forma ce o prescrie ordinul respectiv.

Torță v. art. *Faclă.*

Tobie e simbolul omenirii. Precum Dumnezeu i-a păzit pe Tobie şi pe Tobit, aşa păzeşte pe toți oamenii, care se încred într-însul. Peştele, care a vindecat de orbire pe Tobie, e simbolul lui Hristos, care a vindecat întreaga omenire orbită de păcate, de patimi. Îngerul păzitor, care a condus pe cei doi călători, conduce şi pe tot creştinul.

Traian (lat. = cel de dincolo, de peste hotare) e nume național românesc urzit de la Traian împăratul Romanilor (53–117 d. Hr.), colonizatorul Daciei.

Trandafiri sau **roze.** Evreii, la sărbătorile Cincizecimii şi la Sărbătoarea corturilor, împodobeau cortul sfânt şi templul cu verdeață şi cu trandafiri. Obiceiul a trecut şi în creştinism, numindu-se sărbătoarea Pogorârii Duhului Sfânt, ziua rozelor, Rusalii. – La noi în unele biserici, la Paşti ori a doua zi de Paşti, se sfințesc trandafiri şi se împart credincioşilor; sfințirea se face în onoarea Sfintei Fecioare, care se numeşte

Roza creştinătăţii. În biserica apuseană, în Duminica rozelor (a 4-a din Păresimi), Papa sfinţeşte „roza aurea", pe care o dăruieşte unui principe apărător al creştinătăţii. Sfinţirea aceasta la mijlocul Postului închipuie bucuria cu care creştinii privesc spre actul mântuirii. Trandafirul e simbolul iubirii şi este închinat Sfintei Fecioare, care este maica iubirii şi „floarea din rădăcina lui Iesei" (Isaia 11, 1), „trandafirul fără spini". Sfinţirea şi împărţirea lor la Paşti îşi au şi legenda lor (v. *Oul de Paşti*). Cele 7 bucurii ale Sfintei Maici sunt înşirate ca nişte roze într-o cunună. – Trandafirul mai e simbolul rugăciunii. – Unele turnuri gotice au în crucile lor trandafiri rotunjiţi, simbol că bisericile sunt ocrotite de crucea Domnului şi stau sub înalta protecţie a Sfintei Fecioare. – În icoane, trandafirii răsăriţi din cruce înseamnă că, precum roza înfloreşte între spini, aşa din cruce, adică din cele mai crâncene pătimiri sfinte, a răsărit lumii bucurie adevărată.

Trapezophoros v. art. *Acoperămintele sfintei mese.*

Trăsnetul v. art. *Fulger.*

Treapta a doua a îngerilor (adică domniile, puterile, stăpâniile): sunt înfăţişaţi desculţi, cu stihare până jos, încinşi cu orare verzi aurite, având în mâna dreaptă toiag, iar în stânga câte o pecete rotundă, în formă de taler cu zimţi.

Treasc *(pivă):* un tun micuţ, cu care se dau salve (bubuituri) la solemnităţi religioase şi naţionale. Salvele au de scop să anunţe, în depărtări mai mari decât clopotele, momentele mai însemnate din actele ceremoniale (începutul, citirea evangheliei, sfinţirea apei...). Salvele de treascuri (eventual de armă) la numitele solemnităţi sunt semne de bucurie şi veselie sufletească, sunt salve de onoare (de ex. la înmormântarea soldaţilor) şi vestesc puterea bisericii şi a naţiunii. Treascurile constituie şi o aducere aminte de timpurile când credinţa trebuia apărată şi cu arma faţă de păgâni (turci etc.).

Trei în simbolica biblică şi creştină este cel mai de seamă număr sfânt dumnezeiesc. Simbolizează misterul trinităţii, perfecţiunea, precum şi cele trei lucrări ale dumnezeirii: crearea, mântuirea şi judecata. – Îl aflăm şi în Test. Vechi. Pe una din tablele legii au fost scrise 3 porunci, referite la datoriile către Dumnezeu; Arhiereul de trei ori cheamă numele Domnului la binecuvântări (Numeri 6, 23–26). Serafimii cântă câte de 3 ori mărirea Domnului (Isaia 6, 3); cortul sfânt şi templul au avut câte 3 despărţăminte: locul îndurării (tinda), al împăcării (sfânta) şi al sfinţirii (Sfânta Sfintelor); până la Sfânta Sfintelor au avut 3 uşi; în Sfânta Sfintelor s-au păstrat trei obiecte sacre: chivotul, locul împăcării şi tronul îndurării; în chivot erau 3 obiecte sfinte: tablele, mana, toiagul lui Aron; lui Avraam îi apar trei îngeri; în visul paharnicului lui Faraon sunt trei struguri. În viaţa pământească a lui Iisus întâlnim adesea numărul de 3. La naştere îl preamăresc: păstorii, îngerii şi magii, aceştia din urmă în număr de trei şi aducându-i trei daruri (aur, smirnă şi tămâie). Iisus a avut 3 oficii: împărătesc, preoţesc şi învăţătoresc; trei ani a învăţat în public; trei

ore a stat pe cruce; la 3 ore d.a. a murit; ca şi Iona în pântecele chitului, a stat trei zile în mormânt; a treia zi a înviat. Trei morţi a înviat Iisus şi numai trei: pe fiica lui Iair (Matei 9, 18); fiul din Nain (Luca 7, 11) şi pe Lazăr (Ioan 11). Numărul de trei, adică triasul îl aflăm şi la patimile Domnului. La prinderea lui Iisus apar: Iuda, cohorta şi servitorii arhiereilor; instrumentele lor sunt: felinare, fuşti şi arme; judecata se face la Ana, Caiafa şi la Pilat; la crucificare sunt 3 cruci; epitaful e scris în trei limbi (latineşte, evreieşte şi greceşte); grupa de persoane la cruce: trei Marii, ostaşii şi iudeii; la înmormântare: Pilat dăruieşte corpul, Iosif ia corpul, Nicodim dă aromele; la mormânt apar: Maria Magdalena, discipolul Ioan şi Petru. În morala creştină avem trei virtuţi principale, trei forme ale iubirii. Biserica are trei feluri de membri: militanţi, triumfători şi suferinzi; are trei feluri de sărbători: împărăteşti, ale Născătoarei şi ale sfinţilor; are 3 cicluri de sărbători: al Paştilor – ca simbol al mântuirii, al Rusaliilor – care înseamnă sfinţirea lumii, al Crăciunului – ca simbol al creării. În viaţa omului deosebim trei vârste: copilăria, bărbăţia şi bătrâneţea. Omenirea are trei rase principale: semiţii, iafetiţii şi hamiţii. Şcoala pitagoreică socotea numărul de 3 ca simbol al celor 3 elemente concentrice ale omului: corp, suflet şi spirit, ori ca icoana celor 3 sfere ale lumii: lumea naturii, umană şi divină. Numărul de trei ca simbolizare a cheii vieţii a fost şi în mitologia antică (3 graţii, 3 furii, 3 gorgone etc.).

Treieratul în Test. Vechi închipuia nenorocire, iar vânturatul grâului simboliza învingerea din partea armatelor inamice.

Treimea sfântă, în primele veacuri, în timpul simbolismului şi ca cele mai vechi înfăţişări, apare ca simbol de: Dumnezeu Tatăl, mielul şi porumbelul. O vedem apoi în chipul unui triunghi echilateral, singur, ori având în mijloc un ochi înconjurat de raze sau în loc de ochi are numele de „Iehova" ori monogramul lui Iisus; triunghiul adesea e înconjurat de raze solare; triunghiul cu laturile egale şi încheiat ca un corp simbolizează pe cele trei persoane dumnezeieşti într-o fiinţă şi de o fiinţă. – Numai mai târziu s-au încumetat creştinii să înfăţişeze pe Sfânta Treime în chipul celor trei persoane ipostatice şi anume la început în chipul celor 3 îngeri, care au cercetat pe Avraam (Geneza 18, 1). Icoana Botezului Domnului înfăţişează pe Iisus Hristos ca învăţător, având sus drept ori de-a dreapta pe Duhul Sfânt în chip de porumbel, iar din nori mâna dreaptă a Tatălui întinde o coroană. Icoanele de mai târziu ne prezintă pe Fiul botezându-se în Iordan, Duhul Sfânt ca porumbel plutind deasupra capului Mântuitorului, iar Tatăl din nori rosteşte cuvintele: „Acesta este Fiul Meu..." (Matei 3, 17). În vechime se mai înfăţişa Sfânta Treime în chipul a trei bărbaţi de aceeaşi etate, simbolizând prin aceasta aceeaşi eternitate; alţii închipuiau pe Sfânta Treime ca un singur corp, cu un singur cap ce avea trei feţe; ori în chipul a trei lei cu o singură faţă; prin trei cercuri împletite ori concentrice; prin trei grupe de raze împrejmuite de îngeri. Cea mai lăţită înfăţişare este aceea ce reprezintă pe Tatăl ca un moşneag cu nimb

de cerc ori de triunghi, Fiul şezând de-a dreapta, precum l-a văzut sf. mucenic Ştefan (Faptele Apostolilor 7, 55–56), iar Duhul Sfânt plutind în chip de porumbel în aer. Simboale ale Sfintei Treimi sunt: trei peşti agăţaţi de un triunghi echilateral, trifoiul ca ornament arhitectural, trei lumănări în sfeşnicul numit trichira, un turn cu trei ferestre, trei capete, crucea bifurcată, ca un igrec şi crucea fără ramul de sus (T). În natură se găsesc multe lucruri asemănătoare şi simbolizatoare ale Sfintei Treimi. Astfel razele solare în analiza spectrală, dacă le trecem printr-o sticlă colţuroasă (prismă), ne arată câte trei culori principale: vânăt, roşu, galben şi totuşi ni se înfăţişează numai într-o culoare, astfel sunt şi în Treime trei persoane. Apa are trei stări: lichidă, de aburi şi solidă (gheaţă) şi totuşi aceeaşi apă este. Focul are trei însuşiri: para, lumina şi căldura, adică trei lucruri diferite şi totuşi e acelaşi foc. Ametistul, privit din trei părţi deosebite, ne arată trei feluri de culori: *purpură,* care simbolizează puterea şi aminteşte deci de Dumnezeu Tatăl cel atotputernic; *violet,* simbolul smereniei, al înjosirii şi ne aminteşte de Dumnezeu Fiul, de Mântuitorul smerit; *trandafirie,* care simbolizează iubirea şi ne aduce aminte de Dumnezeu Duhul Sfânt, care aprinde în inimile noastre iubirea către Dumnezeu şi către aproapele. Imaginea soarelui o vedem în apa liniştită, ca al doilea soare, iar dacă ţinem o oglindă deasupra apei, vedem şi un al treilea soare în oglindă. E numai un soare şi totuşi vedem trei. – Spiritul are: pricepere, voinţă şi memorie, adică trei însuşiri diferite şi totuşi e acelaşi spirit. – Curcubeul are trei culori principale (violet, galben şi roşu) şi totuşi este numai un curcubeu.

Treisprezece e numărul dezordinei. Nu se poate nici împărţi, nici analiza ca celelalte numere; ca atare a ajuns să fie privit de număr nenorocos în superstiţia tuturor popoarelor. E şi o admoniţie ca omul în lucrările sale să se ferească de neorânduieli, de dezordine. În superstiţie e numărul nenorocului: la masă nu e bine să fie 13 inşi, pentru că unul din comeseni are să moară în decurs de un an, şi anume cel ce s-a ridicat mai înainte de la masă. Superstiţia are la bază faptul că la Cina cea de taină au fost 13 persoane, când Iisus le-a zis Apostolilor: unul din voi mă va vinde şi când Iuda, numit în genere „al treisprezecelea la cină", s-a spânzurat în curând. Superstiţia a dăinuit la greci şi romani, iar perşii şi turcii nici nu-l pronunţă pe 13, ci îi zic „12 mai mult cu unul, ori 14 mai puţin cu unul". În evul mediu ziua de Bobotează (chiar a 13-a după Crăciun) era privită de zi critică şi se credea că zeităţile păgâne coborau pe pământ şi aduceau nenorociri asupra omenirii.

Trei trepte ale tronului arhieresc închipuie cele trei trepte (diaconie, preoţie, arhierie) ierarhice, instituite după orânduirea dumnezeiască, dintre care cea mai înaltă este treapta ce o are episcopul.

Treptele bisericii v. art. *Scara principală.*

Trepte (grade) **ierarhice.** Spre a se putea împărtăşi toţi membrii bisericii lui Hristos deopotrivă de darurile şi de mij-

loacele mântuirii s-a instituit ierarhia bisericească cu organe de grad şi de atribuţie deosebită, conform cuvintelor Apostolului: „este o deosebire de lucrări" (I Corinteni 12, 6); această ierarhie sfântă are îndreptăţirea de a mijloci darurile de sus. Pe Apostoli şi pe învăţăcei i-a instituit însuşi Domnul, iar Apostolii au hirotonit episcopi, presbiteri şi diaconi (trepte cardinale, graduri superioare), ale căror tipuri au fost cele trei trepte preoţeşti din Test. Vechi. Treptele ierarhice înseamnă şi deosebirea de ranguri şi de atribuţiuni, ce le au şi cetele îngereşti, ierarhia cerească şi ierarhia sfinţilor.

Trestia e simbolul fragilităţii şi al răbdării. Deşi creşte în noroi, năzuieşte totuşi spre lumină. Se frânge uşor, dar se şi reface în grabă. În icoanele de „Ecce homo", sceptrul de trestie este insigniu de batjocură din partea iudeilor. – *Trestie clătinată de vânt* (Matei 11, 7) închipuie pe omul şovăitor, clătinător în principiile sale şi care se acomodează împrejurărilor. – *Trestia zdrobită* (Matei 12, 20) înseamnă smerenie, viaţă supusă; ambele mai închipuie şi pe păcătoşii care se lasă clătinaţi şi frânţi de ispite şi pe care îi întăreşte Mântuitorul cu mijloacele de mântuire instituite în biserică.

Tribuna v. art. *Scaun predicatorial.*

Trichiră se numeşte sfeşnicul cu trei braţe, care închipuie învăţătura bisericii despre Sfânta Treime. Ca obiect bisericesc e întrebuinţat numai de Episcop, când oficiază. În bisericile parohiale serveşte numai de ornament. Prin ramificarea sa dintr-o singură tulpină este simbolul unităţii celor 3 persoane dumnezeieşti.

Trifoiul, în arhitectura bisericească, în formă de arc cu trei bobi, este simbolul trinităţii şi este motiv de stil romanic – bizantin, specific oriental. Frunza de trifoi o aflăm şi la crucile româneşti de artă naţională; braţele de sus au la capătul lor câte o cruciuliţă mai mică în forma frunzelor de trifoi. Trifoiul în figuraţiile acestea este închipuirea principalei ocupaţiuni a poporului nostru, care este legat de câmpul cu trifoaie, de agricultură, de păşune. Se foloseşte în pictură şi în arhitectură ori sculptură şi are şi numirea de trifoiul crucii româneşti. Frunzele de trifoi le mai vedem la arcurile de sus ale ferestrelor de la bisericile noastre şi la rozetele ferestrelor de la bisericile apusene.

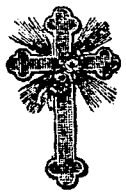

Trifon, Trifu, Tripon (gr. = delicat): sf. martir din Bitinia, ucis de sabie la Niceea în 250. Este patronul grădinarilor şi al viilor. Comem. la 1. II.

Trinitatea are ca simbol crucea în cerc, apoi triunghiul echilateral cu soarele ori cu ochiul în mijloc, ca semn al unităţii şi al providenţei dumnezeieşti. În vechimea creştină, simbolul treimii mai era şi litera grecească Y şi T (tau).

Trisaghion *(Întreit sfântă cântare)* este cântarea de trei ori de „sfinte Dumnezeule, sfinte tare, sfinte fără de moarte". E un imn de preamărire, cu care îngerii laudă neîncetat pe Dumnezeu în

păstorirea Păstorului celui Mare, Hristos, sunt conduşi la păşunea vieţii cereşti, spre a fi „o turmă şi un păstor" (Ioan 10, 16).

Turn *(clopotniţă):* o zidire înaltă, în care se aşază clopotele. E zidit ori aparte de clădirea bisericii, în care caz poartă numirea de clopotniţă, ori se înalţă pe tinda bisericii. Zidirea lui a început numai de când se întrebuinţează clopotele. Turnul e simbolul tăriei, al privegherii şi al castităţii. Turnul este ca un deget arătător, care ne îndrumă, ne îndeamnă spre cer, spre care trebuie să năzuim, să ne înălţăm. – Prin înălţimea sa închipuie dorinţa de înălţare către cele înalte, cereşti şi ne îndreaptă privirea spre tronul de mărire a lui Dumnezeu, spre patria noastră adevărată. – Simbolică specială mai are turnul după număr: un turn închipuie unitatea dumnezeirii; două turnuri înseamnă cele două firi (dumnezeiască şi omenească) în Hristos; trei turnuri simbolizează pe Sfânta Treime şi cele trei virtuţi teologice (credinţa, iubirea şi nădejdea); patru turnuri ne aduc aminte de cei 4 evanghelişti: cele două din faţă înseamnă pe Matei şi Ioan, care au fost şi Apostoli, iar cele 2 dindărăt pe Marcu şi Luca, care au fost numai ucenici ai Apostolilor; 5 turnuri înseamnă pe Iisus Hristos cu cei patru evanghelişti, ori cele 5 rane ale Domnului; şapte turnuri închipuie cele şapte taine ale legii cei noi şi cele 7 virtuţi; treisprezece turnuri simbolizează pe Hristos cu cei 12 Apostoli ai Săi. – Turnurile mai închipuie pe învăţătorii bisericii, care priveghează de sus asupra turmei credincioase, o apără şi o conduc la păşunea adevărată. Simbolica aceasta s-a luat după Cântarea cântărilor 4, 4: „Grumazul tău ca turnul lui David... casă de arme ...", de unde şi balustradele turnurilor îşi au însemnătatea lor de păzitoare. – Vârfurile ascuţite ale turnurilor simbolizează ridicarea rugăciunilor, ce se fac în biserică şi sunt un îndemn de a ne curăţi inima de toată zgura pământească, căutându-ne fericirea numai la Dumnezeu. – Prin glasul clopotelor lor ele vestesc orele de rugăciune: în zorile zilei, la răsărit de soare, ne îndeamnă a începe lucrul cu rugăciune către Dumnezeu; la amiază ne cheamă clopotul să aducem mulţumire şi să-i cerem ajutorul şi pentru restul zilei; la asfinţit de soare, seara, ne îndeamnă la mulţumită pentru ajutorul de peste zi şi înseamnă cererea de ocrotire de la Dumnezeu pentru timpul nopţii. – Cele mai multe biserici orientale, zidite în stil bizantin, în loc de turnuri au cupole, care închipuie bolta cerului. Simbolica de număr a cupolelor este tot aceea ca şi a turnului. – Pe cupole sunt înfăţişate scene din ceruri (stele, îngeri...). – Crucea din vârful turnului întărită pe un glob înseamnă că crucea este legătura dintre cer şi pământ. Lanţurile la crucile din vârful turnurilor ori cupolelor bisericilor ruseşti, ce atârnă de braţele crucii, înseamnă purcederea Duhului Sfânt de la Tatăl. Globul de sub cruce e chipul pământului, stăpânit de puterea crucii. – Cocoşul din vârful crucii turnului închipuie pe Iisus deşteptătorul omenirii de la moarte la viaţă. Cocoşul din vârful turnurilor (Reformaţii au numai cocoşul, fără cruce) mai înseamnă şi privegherea bisericii asupra credincioşilor şi admoniază pe creştini să fie pururea deşteptţi, treji, gata spre rugăciune şi laudă; iar în

referire cu cocoşul lui Petru, avertizează la penitenţă şi la viaţă morală. – Orologiul din turn ne aminteşte că timpul trece fără să se mai întoarcă ori să stea în loc şi deci să întrebuinţăm fiecare clipită pentru câştigarea împărăţiei veşnice.

Turnarea apei pe mâinile cuiva închipuie în Test. Vechi subordonare (II Regi 3, 11). În biserica creştină vedem această semnificare când diaconul toarnă apă pe mâinile Arhiereului, ca semn de slujire.

Turnul babilonic simbolizează orice încercare de abatere de la voinţa lui Dumnezeu, de sustragere de sub providenţa dumnezeiască. Mai e semnul răzvrătirii în contra lui Dumnezeu, al sumeţiei şi al neînţelegerii. Psalmi 126, 1: „Dacă Dumnezeu nu zideşte casa...".

Turtele de Crăciun se numesc nişte plăcinte, sucite din câte 6–10 foi subţiri de aluat, printre foi presărându-se nuci mărunţite. Turtele acestea se fac în ajunul Crăciunului şi le duc creştinii la biserică, să le sfinţească preoţii. Foile de turtă simbolizează scutecele nou-născutului Iisus.

Turtureaua în Test. Vechi (Cântarea cântărilor 2, 12), ca solitoarea primăverii, este tipul sfântului Ioan Botezătorul, care a anunţat venirea Domnului Hristos şi împărăţia acestuia, plină de primăvară dulce şi de plăcere sufletească.

Ţ

Ţapul e chipul stăpânitorului, fiindcă el conduce turma de capre (Isaia 60, 7; Daniel 8, 5). În opunere cu oaia, el este tipul oamenilor răi şi brutali (Ezechiel 34, 17; Matei 25, 32). În opunere cu mielul, este chipul satanei şi al răului, împreună cu capra (Isaia 13, 21). În demonologia evului mediu diavolul se înfăţişează adesea în chipul ţapului, iar vrăjitoarele, în noaptea Walpurgiei şi la Hexensabat, încalecă pe ţapi ori pe porci.

Ţapul ispăşitor *(ţapul lui Azazel, ţapul păcatelor),* ce se jertfea în Test. Vechi, închipuia că Dumnezeu îndepărtează păcatele poporului spre locuri neajunse (v. art. *Azazel*).

Ţărâna, ce o aruncă preotul în groapă la pecetluirea mormântului, făcând cu hârleţul semnul crucii în cele patru laturi ale gropii şi zicând „A Domnului este lumea, pământul, plinirea lui şi toate câte sunt într-însul" (Psalmi 23, 1) sau „pecetluieşte-se groapa robului lui Dumnezeu N. N. în numele Tatălui, al Fiului şi al Sfântului Duh", înseamnă egalitatea ce se îndeplineşte în mormânt şi serveşte ca avertizare că toţi vor ajunge sub ţărână.

Ţărâna, ce o aruncă peste sicriu în groapă toţi cei ce au petrecut pe mort, simbolizează datoria creştinească de a înmormânta pe cei morţi.

Ţintirim v. art. *Cimitir.*

U

Udatul de Paşti v. art. *Stropirea cu apă.*

Ulciorul *(garafa)* cu apă şi cel cu vin, ce se întrebuinţează la proscomidie, este antitipul ulciorului cu apă şi cu vin de la Cina cea de taină. – În credinţa poporului dăinuie obiceiul că înainte de a bea din ulcior, omul varsă puţină apă jos, pe pământ. Aceasta o face ca o răsplătire pământului, care ne scoate apă din sânul său. Se mai face şi întru cinstea morţilor noştri iubiţi, care zac sub pământ şi cărora li se varsă apă să bea şi să-şi stâmpere văpaia, în care ard.

Ulciorul cu untdelemn al bisericii este antitipul cănii cu untdelemn al văduvei din Sarepta, al cărei ulei, prin rugăciunile sfântului Ilie, nu s-a mai împuţinat. – Ulciorul cu ulei este insigniul sfântului Narcis, care a prefăcut apa în ulei.

Uleiul *(untdelemn)* în Sfânta Scriptură este simbolul bunurilor înalte, al binecuvântării şi îndurării lui Dumnezeu; de aceea pe lângă pâine şi vin se aducea şi ulei ca sacrificiu pe altar. A mai fost simbolul iubirii fierbinţi, iar ca materie curată de luminat însemna înţelepciunea adevărată (cele cinci fecioare înţelepte...); de aceea se arde în candelă ca simbolul credinţei luminate şi vii. Cu ulei au fost unşi Arhiereii şi regii izraeliteni închipuind mila, îndurarea lui Dumnezeu ce s-a revărsat asupra persoanelor alese spre slujba lui Dumnezeu. Această revărsare se închipuie şi asupra noastră prin ungerea (miruirea) cu ulei sfinţit. Ungerea regelui din Test. Vechi şi a celor de mai târziu simboliza chemarea şi dreptul de a guverna cu înţelepciune şi putere. Luptătorii îşi ungeau corpul cu ulei în scop de vânjosire, întărire, iar ca medicament uleiul era vindecător, alinător la rane (pilda samarineanului); ca atare, uleiul înseamnă la ungerea botezului şi la confirmare: tărie şi înnoire sufletească, iar la maslu: vindecare sufletească şi trupească. Uleiul se sfinţeşte la litia sărbătorilor ca semn al darului lui Dumnezeu şi se ung creştinii la frunte spre întărire în credinţă.

Umbella v. art. *Baldachin.*

Umbra e simbolul nemerniciei şi al deşertăciunii lumeşti „toate ca umbra vor pieri...". Mai e şi închipuirea precum se ţine umbra (Psalmi 101, 12). – Umbra e simbolul Legii vechi (Test. Vechi), care se referă la Legea nouă, la razele strălucitoare ale Domnului Hristos, ca şi o umbră. – Este chipul vieţii, care se aseamănă în şubreditatea sa cu umbra (Iov 8, 9; Înţelepciunile lui Solomon 1, 15). Este şi chipul norului, al negurei (Înţelepciunile lui Solomon 2, 4). – În superstiţiile poporului s-a înrădăcinat credinţa că zidarii iau, respectiv măsură umbra unui trecător ori privitor (de obicei a unuia dintre căseni) şi acea umbră o astupă în zid: omul acesta e sortit să moară în curând, ca să plătească piaza rea a locului. De aici credinţa că, după zidirea unei case, are să moară unul din căseni. Superstiţia aceasta e înfăţişată sugestiv în poezia „Meşterul Manole" de Alecsandri. – Se zice că în zidul chinezesc sunt înmormântaţi, amestecaţi în mortar, un milion de oameni, tot în înţelesul credinţei amintite.

Umeralul *(Efod):* veşmânt arhieresc în Test. Vechi, purtat pe umeri prins cu două agrafe de aur şi având fiecare agrafă câte o piatră de onix (smarald), în care erau înrăvăşite câte 6 nume de seminţii. Fiindcă se purta pe umeri, a fost simbolul îndatoririi şi al sarcinii arhiereului ca mijlocitor între Dumnezeu şi popor. Numele din agrafe îi aduceau aminte de datoriile sale faţă de întregul popor.

Umerii sunt semnul puterii, al tăriei. În mitologia greco-romană, Atlas ţine pe umerii săi pământul. La facerea semnului sfintei cruci cu rostirea „şi al Sfântului Duh" însemnăm cu mâna ambii umeri, ca simbol al tăriei Duhului Sfânt care e dătător de viaţă şi conduce întreaga biserică.

Uncţiune = Ungerea cu mir sau ulei.

Undiţa e simbolul încreştinării sufletelor. Iisus face pe Apostolii săi vânători de oameni şi prin undiţa omenirii sale a prins pe balaur (Luca 5, 9). Undiţa mai înseamnă şi învăţătura lui Hristos, în care se va prinde toată lumea.

Ungerea catehumenului cu mir (în biserica apuseană cu chrisma) se face pentru ca cel botezat să se poată numi: *creştin, uns, unsul Domnului.* Mirul fiind compus din ulei (semnul tăriei şi al îndurării) şi din ingrediente (simbolul virtuţilor), cel botezat primeşte prin uleiul sfinţit îndurare şi puterea de a face numai binele, iar prin componente primeşte şi îndemn că, precum mirosul acestora se împrăştie în toate părţile, astfel şi creştinul să împrăştie virtuţile creştine în toate părţile prin viaţa sa pilduitoare.

Ungerea catehumenului cu untdelemn sfinţit simbolizează ungerea corpului Mântuitorului cu miresme din partea lui Iosif şi Nicodim înainte de înmormântare (Ioan 19, 40), pentru că cel ce se botează se înmormântează prin botez împreună cu Iisus (Romani 6, 3). Deşi catehumenul a depus mărturisirea (credeul) de creştin, totuşi se unge cu untul de lemn al tăriei la piept, la umeri şi la toate încheieturile, spre a primi putere pentru învingerea multelor greutăţi, ce le va întâmpina în viaţă. – Ungerea

aceasta mai înseamnă că cel botezat moare pentru lume şi se renaşte la o viaţă nouă împreună cu Hristos.

Ungerea (greşit miruirea) credincioşilor cu untul de lemn, sfinţit la litia sărbătorilor, simbolizează puterea Duhului Sfânt, ce o primesc creştinii prin ungere şi care îi apără de tot răul şi îi întăreşte în credinţă. Ungerea în formă de cruce, pe frunte, e şi un semn de îndemnare pentru credincioşi să-şi aducă mereu aminte de datoriţele lor creştineşti.

Ungerea cu sângele jertfei la consacrările din Test. Vechi închipuia sfinţirea şi închinarea persoanei ori obiectului respectiv spre slujirea celor sfinte. Celui consacrat i se ungea urechea, ca să fie ascultător legii; mâna, ca să facă numai ce este bine şi piciorul, spre a umbla în calea legii şi a dreptăţii.

Ungerea din urmă *(unctio ultima)* este o taină asemănătoare maslului nostru, ce o împărtăşeşte biserica romano-catolică muribunzilor. – După ce l-a mărturisit şi l-a cuminecat pe bolnav, stropind casa mai înainte cu agheasmă şi exclamând la intrarea în casă: Pace casei acesteia!, preotul, cu policarul mâinii drepte, unge cu balsam sfinţit cele cinci organe de simţire (ochi, gură, nas, urechi, mâini, picioare) ale muribundului, simbolizând ştergerea păcatelor comise prin aceste organe. – Ungerea cu ulei înseamnă darul Duhului Sfânt, ce nevăzut se pogoară peste bolnav; uncţia se face cu semnul crucii, ca închipuire că darul se pogoară de pe urma meritelor răscumpărării prin cruce. – Preotul şterge apoi cu vată crisma de pe locurile unse, îşi spală degetul cu tămâie, sare şi pâine, care se aruncă în foc spre a nu se necurăţi, simbolizând prin aceasta sfinţenia balsamului. – În sfârşit îi îmbie bolnavului crucifixul spre sărutare, ca cu privirea şi contemplarea patimilor lui Iisus celui răstignit pe cruce să-şi poarte şi el cu răbdare durerile boalei şi chinurile ceasurilor din urmă.

Ungerea lui Iisus de către Maria (Matei 26, 7; Marcu 14, 3) închipuie iubirea manifestată faţă de Mântuitorul şi în ultimele zile de pe pământ ale Lui. Mai simbolizează moartea, îngroparea („spre îngroparea Mea au făcut...") şi îmbălsămarea lui Iisus. Spargerea vasului şi turnarea deodată a întregului mir de nard înseamnă iubire nemărginită şi desconsiderarea celor materiale, când e vorba ca iubirea creştină să se facă deplină.

Ungerea mortului cu untdelemn la toate încheieturile, îndată după răposare, simbolizează cererea către Dumnezeu, ca şi către dreptul Judecător, să-şi reverse îndurarea asupra celui răposat, uleiul şi măslinul închipuind pacea, îndurarea lui Dumnezeu. Obiceiul a trecut de la evreii Testamentului Vechi, care îndătinau a unge, chiar a îmbălsăma morţii lor cu miresme (Iosif şi Nicodim ung corpul Domnului; mironosiţele merg la mormânt să ungă corpul lui Iisus...).

Ungerea regelui Testamentului Vechi, cu ocazia inaugurării, a fost simbolul înzestrării lui cu puterea darului dumnezeiesc. Actul s-a numit *ungere*, iar regele *unsul lui Iehova*. Obiceiul s-a continuat un timp îndelungat şi în creştinism.

Unghiul casei la evrei se zidea din pietrele cele mai tari, ca să lege pereții cât mai solid. Piatra unghiulară e deci simbolul tăriei unei zidiri şi, în analogie, al unei instituții. Iisus e tăria bisericii creştine, este piatra din capul unghiului („Piatra care nu au socotit-o ziditorii...", Matei 21, 42) a impozantei clădiri sufleteşti, ce se cheamă împărăția lui Dumnezeu.

Uns v. art. *Hristos*.

Unsprezece, în simbolistica creştină, e număr sfânt compus din 7+4. Biserica creştină ortodoxă are 11 ierurgii, sfințiri (lucrări sfinte) şi anume: agheasma, mirul, litia, sfințirea semănăturilor, a bisericilor, caselor, veşmintelor bisericeşti, odoarelor bisericeşti, stâlpărilor, crucilor, cărnii şi ouălor la Paşti. – După despărțirea lui Iuda au mai rămas numai 11 Apostoli. – În Test. Vechi sunt 11 arătări ale Domnului; avem 11 evanghelii ale Învierii (voscresnie).

Untul de lemn al bucuriei se numeşte untul de lemn cu care se unge catehumenul la botez. Prin această ungere se închipuie că cel botezat se mântuieşte de robia păcatelor şi i se aduce bucurie sufletească, precum ramura de măslin (din ale cărui fructe se stoarce untul de lemn) adusă de porumbelul lui Noe a vestit celor din corabie mântuire şi bucurie.

Unu în şirul numerotării e începutul. În simbolica biblică şi creştină are rol însemnat ca număr dumnezeiesc, indicând ființa şi principiul *unui* Dumnezeu (Deuteronom 6, 4). Tot ce a creat Dumnezeu spre fericirea omului are timbrul unității. Pe om l-a creat pentru *un* scop suprem „ca să fie una..." (Ioan 17, 11). În creştinism avem un botez (Efeseni 4, 5), o biserică (Galateni 3, 24), o credință, un simbol autentic al credinței. Biserica ortodoxă are un altar, fiindcă numai una a fost jertfa de sânge (Efeseni 4, 4). Va fi o turmă şi un păstor (Ioan 10, 16). În sistemul filosofilor pitagorei numărul unu a simbolizat divinitatea şi izvorul armoniei dumnezeieşti.

Uranisc v. art. *Baldachin*.

Urban: episcop de Langres în secolul V. Tradiția ne spune că într-o persecuție contra creştinilor s-ar fi refugiat în nişte vii şi de atunci a devenit patronul viilor, al vinului şi la pivnițelor. Credința poporului ține că Urban aduce cel din urmă ger şi îngheț de primăvară; se mai crede că are o căciulă de brumă, de chiciură şi, pe unde trece cu ea, face prăpăd, mai ales pe coaste, prin vii, dar şi la câmp. Proprietarii de vii şi podgorii îi ridică capele şi statui prin vii şi se roagă în ziua sfântului (25 mai), ca acesta să nu-şi pună căciula geroasă în cap.

Urechea este organul simțual, prin care se percep sunetele din afară. Ca atare poate fi un mijloc de mântuire. Cu urechea omul aude şi bune şi rele, Din cele auzite trebuie să alegem numai ceea ce este spre folosul nostru sufletesc. Creştinul să audă şi să facă numai ceea ce este plăcut lui Dumnezeu „fericiți cu adevărat cei ce ascultă cuvântul lui Dumnezeu şi-l păzesc pe el" (Luca 11, 28) şi să nu ajungem să ni se zică şi nouă ca şi evreilor din legea veche: „urechi au şi nu vor auzi" (Psalmi 134, 17).

Urim şi Tumim (evr. = descoperire şi Adevăr), v. art. *Sorţile sfinte.*

Urmaşi numeroşi în Test. Vechi au fost semnul unui deosebit dar al lui Dumnezeu (Geneza 28, 3; Psalmi 111, 2).

Urna, ca monument sepulcral pe morminte, simbolizează deşertăciunea vieţii şi serveşte de admoniţie că toată mărirea pământului e numai praf şi cenuşă, ce încape într-o micuţă urnă.

Ursul în Test. Vechi a fost simbolul murmurării poporului. Din cauza nesaţului său a fost şi simbolul lăcomiei şi al dorinţei de cucerire la popoarele vrăjmaşe (Daniel 7, 5). – O legendă ni-l arată ca pe un fecior de popă, blestemat de Maica Domnului să se prefacă în urs, fiindcă în drumul ei spre biserică o speriase cu mormăitul lui. Credinţa populară ni-l prezintă pe urs ca prevestitor de timp. Se ştie cum toate animalele au un presimţ instinctual faţă de schimbările atmosferice. În urma acestei însuşiri de presimţire, ursul îşi pregăteşte culcuşul pentru somnul de iarnă, încă înainte de ce ar intra gerul. La 2 februarie (Stretenie) se crede că ursul iese dis-de-dimineaţă din bârlog şi dacă îşi vede umbra, adică este zi senină, frumos, zi cu soare, atunci iarna va mai ţine încă 6 săptămâni, iar timpul noros al acelei zile prevesteşte vreme bună.

Uşa bisericii simbolizează pe Mântuitorul, care a zis: „Eu sunt uşa" (Ioan 10, 9). E şi simbolul Născătoarei, prin care a venit în lume toată mântuirea. Cele două aripi ale uşii naosului înseamnă cele două Testamente. Trei aripi ale uşii închipuie pe Sfânta Treime. Uşile bisericilor orientale, arcuite, semicercuale, închipuie poarta cerului; mai au şi forma de curcubeu şi cea a zodiacului, care încă sunt icoana cerului. – Uşile bisericilor la intrare sunt dinspre apus, însemnând că intrăm de la întuneric, din lume, spre lumină, în rai. Stilurile gotice au portalurile ornate cu viţă de vie, care înseamnă pe Hristos. La intrarea bisericilor monumentale sunt aşezaţi lei înaripaţi închipuind tăria, puterea bisericii (v. art. *Uşile împărăteşti*).

Uşa diaconilor v. art. *Uşile diaconeşti.*

Uşa împărătească *(uşa sfântă, Uşile mari)* se numeşte uşa din mijlocul Iconostasului, numită astfel după împrejurarea că printr-însa intră Împăratul cerului şi al pământului cu ocaziunea transportării darurilor sfinte de la proscomidier la prestol, când se cântă heruvicul. *Sfântă* se numeşte, pentru că pe dânsa intră numai persoanele sfinţite (episcopii, preoţii şi diaconii cu darurile, ce le aduc Împăratului cerului).– Uşa are două aripi (canate), care simbolizează cele două Testamente. – După icoana Bunei Vestiri, zugrăvită pe ea, simbolizează uşa cerului, uşa raiului, care ne-a fost închisă prin păcat şi ni s-a deschis iarăşi prin întruparea Domnului. – Icoanele celor 4 evanghelişti şi a arhanghelului Gavriil de pe uşă înseamnă că sfinţii evanghelişti şi îngerii au vestit lumii mântuirea. – Numirea de *catapeteasmă* o are de la perdeaua cu aceeaşi supranumire.

Uşa oilor (Ioan 10, 7) simbolizează pe Mântuitorul care ne-a redeschis uşile încuiate ale raiului şi care ne-a zis: „Eu sunt uşa; prin Mine de va intra cineva, păşune va afla" (Ioan 10, 9). Pentru a nu lăsa să intre cei nechemaţi în staul, El a instituit pe portarii Săi, pe preoţi şi le-a dat putere de a închide şi deschide, a lega şi a dezlega. Portarul uşii înseamnă şi pe Sfântul Duh, care îi ajută în misiunea lor pe preoţi şi pe ceilalţi păstori ai turmei lui Hristos.

Uşile diaconeşti *(uşi îngereşti)* se numesc uşile laterale ale iconostasului: cea de-a dreapta, pe care intră în altar persoanele sfinţite; cea de-a stânga, adică spre miazănoapte, pe care ies persoanele sfinţite şi prin care intră şi ies servitorii şi persoanele laice. Aceasta din urmă se mai numeşte şi uşa gazofilachiei (veşmântarului), fiindcă în vechime servea şi pentru intrarea în veşmântar. Uşa de stânga înseamnă întunericul neştiinţei; când iese preotul liturghisitor prin uşa aceasta, închipuie venirea Mântuitorului în lumea păcătoasă, ca să şteargă acest întuneric. Se numesc ambele *uşi diaconeşti,* fiindcă au zugrăvite icoanele diaconilor (Ştefan) sau ale îngerilor, care sunt închipuiţi prin diaconi. Se numesc şi *uşi îngereşti,* având adesea zugrăvite icoane de ale îngerilor. Icoana preotului Zaharia de le aceste uşi înseamnă că în altar se aduce jertfa cea veşnică, închipuită în Test. Vechi prin jertfa preoţilor. Icoana lui Avraam, ce o vedem adesea pe uşile diaconeşti, simbolizează că, precum Avraam a dat pe unicul său fiu jertfă, aşa şi Dumnezeu a dat jertfă pe unicul Său Fiu pentru păcatele lumii şi pentru răscumpărarea oamenilor.

Uşile împărăteşti, când sunt închise, închipuie uşile raiului închise pentru omenire din cauza păcatului, precum şi starea păcătoasă a lumii înainte de venirea Mântuitorului; iar când sunt deschise, simbolizează deschiderea uşilor cerului prin venirea şi prin jertfa Mântuitorului. Astfel, la începutul *Vecerniei,* ele sunt închise spre a închipui timpul Testamentului Vechi. Preotul citeşte rugăciunile luminilor în faţa uşilor închise simbolizând pe Mântuitorul, ca mijlocitorul făgăduit lui Adam (Geneza 3, 15). Se deschid numai la intrarea mică (v. *art.*), care închipuie venirea Mântuitorului în lume, lucrarea, moartea şi gloria Lui. După intrarea preotului în altar iarăşi se închid şi stau închise până la sfârşitul serviciului. Tot aşa stau uşile închise şi la *Utrenie,* însemnând că raiul a fost închis după izgonirea strămbunilor noştri, până la jertfa mântuitoare a Domnului Hristos. Preotul citeşte rugăciunile de umilinţă în solee, în faţa uşilor închise. Ectenia mare, ce se rosteşte tot aici, închipuie starea păcătoasă a omului şi mărturisirea păcatelor noastre. Uşile se deschid numai la citirea evangheliei de dimineaţă (Duminica), spre a închipui că prin Învierea Domnului şi prin propovăduirea Cuvântului ni se deschide şi nouă calea spre învierea sufletească; în sărbători se mai deschid şi la „mărimurile" sfinţilor, spre a simboliza că sfinţilor le este deschis raiul pentru vredniciile lor, cărora să le urmăm şi noi cu credinţă. – *La liturghie* se deschid uşile de 4 ori înainte de începerea sfintei liturghii, preotul deschide uşile şi citeşte în faţa credincioşilor rugăciunea „Împărate ceresc" etc. Deschiderea aceasta înseamnă că prin jertfa Domnului, ce se

îndeplineşte în sfânta liturghie, ni s-a deschis împărăția cerească şi se cere venirea Duhului Sfânt pentru mântuirea credincioşilor. Înainte de începerea sfintei liturghii se închid şi stau închise uşile până la intrarea cea mică la cântarea fericirilor „Bucurați-vă şi vă veseliți...", spre a închipui că prin venirea Mântuitorului ni s-au deschis uşile raiului şi credincioşii se pot bucura de plata cerului, dacă au împlinit poruncile Domnului; stau deschise până după citirea evangheliei, simbolizând că prin propovăduirea sfântă în mijlocul poporului, prin învățăturile sfinte ne învrednicim de deschiderea uşilor cereşti. Se deschid apoi la intrarea mare (v. *art.*), simbolizând că cerul ni s-a deschis prin actul răscumpărării săvârşit cu patima şi moartea lui Hristos, pe care le închipuie intrarea mare. După intrarea preotului în altar se închid uşile, spre a semnala pregătirea misterului celui mare al prefacerii. Se deschid la arătarea sfintelor daruri („cu frica lui Dumnezeu..."), însemnând că jertfa Domnului s-a săvârşit şi fiecare vrednic este chemat la ospățul Domnului, la împărăția veşnică. De aceea şi stau deschise până la sfârşitul serviciului divin. Spre simbolizarea că uşile mari închipuie uşile raiului, preotul şi credincioşii, ori de câte ori trec pe dinaintea lor, se închină spre ele. Preotul sau diaconul, când rosteşte ectenia ori zice rugăciunile în fața Uşilor mari, se închină atât la început cât şi la sfârşitul ecteniei ca semn de umilință, de supunere la privirea uşilor raiului.

Uşile îngereşti v. *Uşile diaconeşti.*

Utrenia *(Ortrina, Serviciul de dimineață, Mânecânda, Officium matutinum)* se săvârşeşte la începutul zilei ca o rugăciune de dimineață, ce are să o înalțe omul şi toate făpturile lăudând pe Ziditorul la ivirea zilei. E o rugăciune de mulțumire lui Dumnezeu, pentru că ne-a adus din întunericul rătăcirii la lumina adevărului şi a evangheliei. Utrenia închipuie naşterea Domnului; toate cântările şi toate citirile se rapoartă la naşterea şi la venirea Domnului în lume. Mai simbolizează începutul şi raza creştinătății, ce a răsărit prin naşterea lui Hristos şi ne aduce aminte şi de Învierea Domnului în dimineața zilei. Precum întunericul material se risipeşte prin ivirea soarelui, aşa învățăturile şi viața Mântuitorului au împrăştiat întunericul neştiinței şi al păgânătății. Binecuvântarea preotului la începutul Utreniei înseamnă lauda de dimineață adusă lui Dumnezeu. Citirea Psalmi 19 şi 20 e îndeplinirea provocării sfântului ap. Pavel de a ne ruga pentru domnitori (I Timotei 2, 1). Tămâierea întregii biserici înseamnă deşteptarea sentimentelor de pietate. Citirea cântării îngereşti „Mărire..." închipuie cântarea îngerilor la naşterea Domnului, pentru că Utrenia simbolizează naşterea Mântuitorului. Cei 6 psalmi înseamnă starea de păcătoşenie a omenirii din Test. Vechi şi nădejdea de mântuire numai prin Hristos. Preotul citeşte 6 rugăciuni în altar, simbolizând vorbirea omului împăcat cu Dumnezeu în rai, iar citirea altor 6 rugăciuni afară, în fața uşilor mari închise, închipuie starea omului scos din rai, pentru care preotul se roagă ca mijlocitor către Dumnezeu. Aceste 12 rugăciuni mai închipuie şi cele 12 ore

ale nopții, pentru care se aduce mulțumită lui Dumnezeu. Ușile închise la Utrenie simbolizează că raiul a fost închis, după izgonirea strămbunilor noștri păcătoși, până la jertfirea mântuitoare a Domnului Hristos. Cântarea „Dumnezeu e Domnul" închipuie lauda și preamărirea lui Iisus din partea păstorilor din Betleem. Troparele sunt icoana faptelor bune ale sfinților cu îndemnul de urmare, iar sedelnele sunt învățături sfinte. Troparele învierii înseamnă arătarea Domnului după înviere mironosițelor, precum și biruința Lui asupra morții. Polieleul (la sărbători) e cântare de mulțumire și de laudă către Dumnezeu spre a se îndura de noi, cum s-a îndurat de izraeliteni și înseamnă învingerea lui Dumnezeu în Test. Vechi, precum și biruința din Test. Nou asupra morții, din care cauză se și cântă îndată după polieleu troparele învierii. – Antifoanele sunt cântări de bucurie pentru învingerea asupra morții. Evanghelia înseamnă sigiliul biruinței asupra morții prin legea nouă, întemeiată pe Evanghelie; la polieleu și evanghelie se deschid ușile mari, în semn că prin învățăturile sfinte s-au deschis ușile raiului pentru toți sfinții lui Dumnezeu. La polieleu se cădește biserica spre simbol de onorare a sfinților. Canoanele în număr de 9 închipuie cele 9 cete îngerești, iar împărțirea lor în câte trei stări se face în onoarea Sfintei Treimi. Imnul Născătoarei („Ceea ce ești...") se cântă în cinstea Sfintei Fecioare, care a născut pe Mântuitorul lumii. De aceea i se dă și ei venerație și, în semn de adâncă stimă, credincioșii stau în picioare, cântăreții coboară din strane și se cădește întreaga biserică. – Svetilna, cântarea zorilor, e o cântare de laudă și de mulțumire pentru luminarea lumii. Lumina zilei se ivește tocmai în timpul acestei cântări și în decursul ei se aprind lumânările în polieleu ca închipuire că Domnul Hristos, prin învățăturile sale, a luminat întreaga lume. – Laudele (Psalmi 148) și doxologia sunt îndemnurile de preamărire a lui Dumnezeu, aduc aminte de cântarea („Mărire întru cei de sus...") îngerilor la naștere și închipuie laudele de preamărire aduse lui Dumnezu de întreaga făptură, la ivirea zilei; de aceea credincioșii stau în picioare în decursul cântării Doxologiei mari.

V

Vaca roşie a fost animalul de jertfă, a cărei cenuşă se întrebuinţa la curăţirile levitice, spre a simboliza curăţirea lăuntrică sufletească şi neprihănirea. – Culoarea roşie a vacii închipuia viaţa deplină şi fără de păcat. La acest sacrificiu de curăţire se întrebuinţau animale de parte femeiască, ca semn că prin femeie s-a dat viaţă omenirii, simbolizând că, ce este păcat, să nu fie în popor. Împreună cu jertfa se mai ardea şi lemn de cedru ca simbolul puterii, isop ca simbolul curăţirii şi fir de carmăzin ca simbol al vieţii.

Văhod, numele slavon al Intrării mari şi mici.

Valea (Luca 3, 5) înseamnă orice necredinţă şi şovăire referitor la cele sufleteşti, precum şi desperarea şi lipsa de curaj ale creştinului. Cu venirea Domnului Hristos toate acestea au pierit, s-au nimicit; *muntele* şi *măgura* înseamnă îngâmfare şi deşertăciune, care încă s-au pierdut prin învăţăturile mântuitoare („toată valea se va umple şi toată măgura se va pleca…" (Luca 3).

Valea lacrimilor sau **Valea plângerilor** este numirea lumii pământeşti şi a vieţii de pe pământ faţă de înălţimile cerului şi ale vieţii lui de fericire. Simbolizează greutăţile şi veşnicele ispite, cu care se luptă creştinul şi pe care trebuie să le învingă şi să verse multe lacrimi pentru păcatele sale proprii şi pentru ale altora.

Valea plângerilor v. *Valea lacrimilor.*

Valentin, Valentiu (lat. = tare, viguros): sf. preot şi martir, episcopul din Termi. Patronul oraşului Worms († 273). Comem. la 14. II.

Valentina (lat. = tare, învingătoare): sf. fecioară şi martiră, arsă pe rug în Cesareea Palestinei († 307). Comem. la 25. VII.

Valeria (lat. = cea tare): sf. martiră, mama sfinţilor Gherasim şi Protasiu († 64). Comem. la 28. IV.

Valerian, Valerie (lat. = tare): sf. martir în Roma. Comem. la 1. IV.

Valeriu: sf. martir, unul din cei 40 din Sevaste. Comem. la 9. III.

Vălul la evrei îl purtau toate femeile ca acoperitor al feței și ca semn al castității și al bunelor moravuri. De aceea poruncește și Apostolul, că femeile să nu intre în biserică fără văl (I Corinteni 11, 5). Ca semn al castității, al fecioriei, îl primesc călugărițele la intrarea în starea monahală și fecioarele la cununie. În Sfânta Scriptură vălul mai înseamnă jale și tristețe (Estera 6, 12, Isaia 15; Ieremia 14, 3).

Vălul miresei *(horbot, sovon)* se pune la cununie pe capul mirilor, ca semn că ei sunt un corp și că mireasa nu mai are să placă nici unui alt bărbat. Deoarece vălul este simbolul fecioriei, se întrebuințează numai la prima cununie.

Vameș *(publicanus)* e simbolul pocăinței și al umilinței (Luca 18, 10), prin a căror practicare ne îndreptăm și noi în fața lui Dumnezeu. Deși iudeii îl considerau pe vameș de păcătos public, acesta totuși, prin căință adevărată și sinceră, se îndreaptă și primește iertare față de fariseul îngâmfat, care est osândit.

Vameși se numesc spiritele rele, care străjuiesc vămile văzduhului. Tot vameși sunt numiți și colacii, ce se dau de pomană la îngropăciune pentru îmblânzirea spiritelor rele din văzduh.

Vămi se numesc niște locuri de popas, un fel de judecătorii în văzduh, unde sufletele, a treia zi după moartea corpului, în drumul lor spre cer, sunt oprite de spiritele rele și acuzate de felurite păcate. Sunt 24 asemenea judecătorii, vămi. Apărătorul sufletului la vămi este îngerul păzitor și faptele bune ale omului. Vămile văzduhului sunt simbolul dreptății și îndemn de a năzui creștinul numai spre fapte bune, ca să poată trece cu ușurință prin acele vămi.

Vânatul este simbolul deșteptării și al întoarcerii din calea păcatului. Mântuitorul face pe Apostoli „vânători de oameni", pentru a readuce lumea din întunericul rătăcirii. Mai este simbolul primejdiilor și al morții; personificată, moartea este adesea înfățișată ca vânătoare de oameni, cu lance (Luca 21, 21–24), cu săgeată și cu mreajă (Isaia 24, 17; 42, 22). Vânatul este simbolul convertirii, al încreștinării, al luminării popoarelor cu lumina cunoștinței de Dumnezeu.

Vânătul *(azur)*, ca și culoare, e simbolul cerului de aceeași culoare. – Sfânta Preacurata, în veșminte vinete, ni se prezintă ca Regina cerului. – Culoarea vânătă este și simbolul fidelității și al încrederii; de aceea vânătul e culoarea sfintei taine a cununiei, care cere de la miri și căsătoriți fidelitate și încredere.

Vânt mare *(vifor, orcan)* este simbol războiului, al devastării, al vandalismului (Daniel 7, 2; Zaharia 6, 5; Ieremia 18, 16) și al impetuozității (Iov 15, 2); vântul este numit și varga lui Dumnezeu pentru pedepsirea celor păcătoși și servește de simbol și al atotputerniciei dumnezeiești. Deoarece în Palestina băteau vânturi mari și uscate, care prăjeau totul, viforul s-a luat ca simbol

al păcatelor (Osea 8, 7), care nimicesc toată viaţa sufletească.

Vântul este simbolul Duhului Sfânt. Însuşi Mântuitorul a făcut această asemănare în convorbirea sa cu Nicodim (Ioan 3, 8) „vântul unde voieşte suflă..." şi face renaştere din nou; tot aşa face şi Duhul Sfânt renaştere spirituală prin darurile sale. Precum vântul suflă unde nici nu cugetăm, astfel Duhul Sfânt renaşte unde nu ştim (convertirea lui Saul...). Precum vântul poartă seminţele plantelor şi le aruncă în depărtări spre recoltare, astfel poartă Duhul Sfânt cuvântul lui Dumnezeu şi îl împărtăşeşte tuturor celor ce doresc mântuirea. – În Test. Vechi vântul închipuia suflarea lui Iehova spre uscare (Isaia 40, 6–7), ori spre înviere (Ezechiel 37, 6). – Iconografia personifică vântul prin aripi, scoică (concă), capete suflătoare şi prin zeul mitologic Eol.

Vânturarea e simbolul împrăştierii celor învinşi, care se risipesc ca pleava (Ieremia 13, 24; 15, 7). E şi chipul despărţirii celor buni de cei răi la judecata din urmă (Luca 3, 17).

Vara e simbolul belşugului, al darului lui Dumnezeu. Toate sunt în coacere, cu scopul de a produce cât mai multe roade în apropierea toamnei, când se va alege ce e bun de ceea ce e rău. Este un îndemn pentru creştini ca, în vara vieţii lor, să caute a înmulţi şi dânşii roade de fapte bune în aşteptarea judecăţii eterne şi drepte, simbolizată prin toamnă. – Vara este simbolul juneţii sau al tinereţii, care vârstă se şi numeşte vara vieţii pământeşti; precum vara soarele se ridică maiestuos, călduros, cu putere şi stă pe orizont cu statornicie, pare că nu ar mai vrea să apună, astfel sunt şi tinereţile, pline de vlagă, putere, care se cred că nu vor mai apune. – Iconografia zugrăveşte anotimpul de vară în chipul unui om, care seceră bucate şi care ţine în mâna dreaptă o seceră, iar în stânga spice de grâu. În cercul zodiacului, vara, când totul se coace, când puterea soarelui este la culmea sa, iconografia o zugrăveşte simbolic prin rac, leu şi fecioară secerând. Şi adică: iunie, luna primă de vară, când după solstiţiu zilele încep să descrească, dau înapoi, se simbolizează prin zodia Racului; căldura puternică din a doua lună (iulie) e simbolizată prin Leul cu coama de aur (chipul puterii, tăria soarelui), iar pentru august, spre a se simboliza că este luna secerişului, s-a pus zodia Fecioarei, care seceră.

Varlaam (gr. = hotărâre ponderoasă): sf. martir pe timpul lui Diocleţian († 290). Comem. la 19. XI.

Varnava (nume evr., înseamnă fiul prorociei): apostol şi martir, unul din cei 70 de ucenici ai Domnului († 60). Comem. la 11. VI.

Vărsarea câtorva stropi de apă din ulcior, înainte de ce am bea, este un obicei lăţit la popor în urma credinţei că apa constituie un element sfânt şi dătător de viaţă, primit de la pământ. Se varsă deci ca un semn de răsplătire şi o mulţumire dată pământului, pentru că ne scoate apă din sânurile sale. Se mai varsă şi în dorinţa şi voinţa că din apa pământului se cade să bea mai întâi

morții, care odihnesc sub pământ și mai apoi cei vii.

Vartolomeu (evr. = fiul lui Tolomeu): sf. ap. din cei 12, martir († 70). Comem. la 11. VI și 25. VIII.

Varvara *(Barbara):* sf. fecioară cuvioasă († 290). Comem. la 4. XII.

Vas: în Sf. Scriptură e supranumirea apostolilor (Pavel e „vasul alegerii") și a conducătorilor bisericii. Corpul omului este vasul sufletului (I Tesaloniceni 4, 4).

Vasele sfinte (potir, disc, garafe ș.a.) sunt niște obiecte trebuincioase la cultul divin. Le sfințește biserica prin tămâiere, stropirea cu agheasmă, ungerea cu ulei sfințit. Sfințirea lor înseamnă sustragerea de la destinația pământească, alegerea lor deosebită și menirea lor mai înaltă de a sluji întru mărirea lui Dumnezeu și astfel a se face vrednice de această alegere, nemaiputând să se întrebuințeze pentru uzul lumesc. Acelea, care sunt în atingere cu Sfânta Euharistie, au să fie confecționate din metal nobil (aur, argint...), simbolizând iubirea mare către Dumnezeu și deosebita venerație a Sfintei Cuminecături. Metal nobil se întrebuințează nu pentru că acest metal ar fi mai plăcut în fața lui Dumnezeu, ci pentru că nu ruginește și este de mare preț.

Vasilca, una din datinile („ a umbla cu Vasilca") de Anul nou la popor. Flăcăi și colindători poartă un cap de porc împodobit, pe la case, unde împărtășesc felicitări și urări de bine, de noroc (porcul este adică simbolul norocului și al belșugului la toate popoarele).

Vasile, Vasiliu, Basiliu (gr. = regesc, regal, nobil): sf. Vasile cel Mare, arhiepiscopul Cesareii din Asia Mică, părinte și scriitor bisericesc († 379). Comem. la 1. I. – În onoarea sfântului, sărbătoarea Anului nou este numită *„Sânvăsii"*, iar preseara este „seara de Sânvăsii", cu aceleași atribuții și obiceiuri ce le are seara de Silvestru; poporul crede că în această seară se deschide cerul și se sorteşte soarta omului.

Vasilisa *(Bazila)* (gr. = regească): sf. ucenită a apostolilor Petru și Pavel și martiră în Roma († 66). Comem. la 15. IV.

Vasiliscul *(Basilisc)* este chipul satanei. În biserici, capele și în alte instituții bisericești îl aflăm adesea ca ornament ori ca broderie pe covoare ori ca mozaic pe pavimente, însemnând că diavolul este învins, este călcat în picioare de biserică și de credincioși, cărora li s-a dat putere asupra lui (Psalmi 90, 13). Călcarea pe el închipuie învingerea puterii satanice cu ajutorul bisericii și al credinței.

Vasul pentru mirul sfințit de episcop, cu care mir se ung cei ce se botează, închipuie vasul în care mironosițele au purtat mirul de uns corpul Domnului Hristos.

Văzduh *(aer sfânt)* acoperământul mare al sfintelor daruri. Pus pe umerii preotului (purtat pe sus dacă oficiază mai mulți preoți) la intrarea cea mare

înseamnă corpul mort al Mântuitorului, purtat de Nicodim şi Iosif, căci intrarea mare închipuie şi conductul de îngropare a Domnului.

Veacul de acum se numeşte răstimpul de la naştere până la moarte, iar în sens mai larg timpul până la a doua venire. Veacul de acum este deci simbolul vieţii pământeşti şi al celei nedepline dincolo de mormânt.

Veacul viitor *(veacul ce va să fie)* se numeşte spaţiul de timp nefinit, eternitatea, în care intră omul după moarte, iar în sens mai larg viaţa după judecata din urmă. Simbolizează deci timpul de fericire ori de osândă veşnică şi răspicarea lui este un memento de îndreptare morală, pentru a dobândi o veşnicie de fericire.

Vecernia *(Serviciu de seară, Serănda, Vesperina)* închipuie timpul dinainte de venirea Domnului Hristos şi anume: facerea lumii, căderea în păcat, scoaterea din rai... purtarea de grijă a lui Dumnezeu faţă de făpturi. Vecernia simbolizează şi venirea Mântuitorului pe pământ, lucrarea de mântuire, patimile şi înmormântarea. Mai înseamnă şi rugăciune de mulţumire pentru purtarea de grijă a lui Dumnezeu şi pentru bunătăţile ce ni le-a dat peste zi. – Se ţine la 3 ori 4 ore după-amiază, adică la începutul zilei liturgice bisericeşti. – După binecuvântarea preotului, rostită în altar, strana citeşte psalmul 103, care închipuie providenţa dumnezeiască, facerea lumii şi mulţumirea pentru purtarea de grijă divină. – Uşile închise la începutul vecerniei înseamnă scoaterea protopărinţilor din rai şi închiderea uşilor raiului (Geneza 3, 23–24). Rugăciunile luminii (7), citite în taină de către preot, pe solee, în faţa acestor uşi închise, închipuie cererea de îndurare şi făgăduinţa mântuirii, preotul simbolizând aci pe Mântuitorul făgăduit protopărinţilor scoşi din rai. Tot aci, ca semn de recunoaştere a păcătoşeniei şi ca cerere de iertare. Catismele psaltirii sunt o aducere aminte de învăţăturile dumnezeieşti, date prin patriarhii Testamentului Vechi, iar „Doamne, strigat-am" (Psalmi 140) e o cântare de cerere pentru ocrotirea de sus. Tămâierea bisericii la „Să se îndrepte rugăciunea..." simbolizează cererea către Dumnezeu, ca să primească rugăciunile înălţate. Mai e şi o imitare a tămâierilor din Test. Vechi, rânduite dimineaţa şi seara (Exod 30, 7). – Vohodul, intrarea cea mică la cântarea „Mărire Tatălui...", înseamnă venirea Domnului pe pământ, lucrarea dumnezeiască şi ieşirea Lui din lume. – Ieşirea preotului pe uşa de miazănoapte închipuie naşterea, pogorârea Domnului pe pământ, prin care ne-a adus din întuneric (simbolizat prin uşa de miazănoapte) la lumină (simbolizat prin uşile mari deschise). Venirea şi oprirea în dreptul uşilor împărăteşti deschise înseamnă lucrarea Mântuitorului în lume. Plecarea capului (preotul şi credincioşii îşi pleacă capetele) şi rostirea în taină a rugăciunii plecării capului închipuie pogorârea Fiului lui Dumnezeu, luarea chipului de rob, umilinţa şi patimile Lui, precum şi supunerea noastră faţă de Dumnezeu; ridicarea capului după rugăciune înseamnă învierea şi înălţarea Domnului, precum şi ridicarea noastră din păcate. – Tămâierea bisericii din solee simboli-

zează bucuria pentru deschiderea uşilor raiului, care deschidere e închipuită prin uşile mari deschise, precum mai închipuie şi norul luminos, în care s-a înălţat Iisus la ceruri. – Sfeşnicele purtate înaintea preotului simbolizează pe Ioan Botezătorul, care a propovăduit înaintea lui Iisus. – Intrarea preotului pe uşile mari deschise închipuie posibilitatea de a intra în rai prin jertfa Mântuitorului şi prin faptele noastre virtuoase. – Imnul „Lumină lină", citit ori cântat, este preamărirea Mântuitorului, care a venit ca o lumină în lume, a vestit învăţătură luminoasă de iubire şi de pace. – Prochimenul vesteşte pe Mântuitorul Hristos, îmbrăcat în lumină şi în putere, precum mai anunţă bucuria zilei viitoare a serbării. – Paremiile şi citirea lor înseamnă că învăţăturile şi profeţiile Testamentului Vechi stau în strânsă legătură cu cele ale Testamentului Nou, precum zice Mântuitorul „nu am venit să stric legea..." (Matei 5, 17). – Ectheniile şi rugăciunea „învredniceşte-ne..." sunt cereri de ajutor pentru darul dumnezeiesc. – *Stihoavna* simbolizează lauda adusă lui Dumnezeu şi sfântului zilei. – Rugăciunea „Acum slobozeşte..." este aducere aminte de rugăciunea dreptului Simion (Luca 2, 29) şi cu apropierea nopţii ne aminteşte de sfârşitul vieţii, care să ne ajungă cu linişte, cu pace sufletească, încât şi noi, fiecare, să putem zice la sfârşitul fiecărei zile cuvintele dreptului „acum slobozeşte..." – *Troparul* „ne arată însemnătatea zilei, memoria sfântului", iar *finalul,* ecfonisul înseamnă o cerere de binecuvântare şi este un îndemn, ca orice lucrare a noastră să o începem şi să o sfârşim cu binecuvântarea de la Dumnezeu.

Vecernia din Vinerea Mare închipuie moartea, luarea de pe cruce şi înmormântarea Domnului.

Vdenia v. art. *Intrarea în biserică.*

Velum se numeşte în biserica apuseană năframa, ce şi-o leagă preotul la grumaz şi cu care prinde în mână potirul spre a nu se atinge cu mâna goală de corpul şi sângele Domnului, când se cumineca. Este identic cu ştergarul nostru pentru potir. Înseamnă giulgiul de înmormântare al lui Iisus, de al cărui corp Iosif şi Nicodim s-au atins ca de un lucru sfânt.

Veniamin (evr. = fiul durerii): sf. diacon şi martir în Persia († 424). Comem. la 3. III.

Verde e simbolul nădejdii. În vechime se vopsea stâlpul crucii cu verde, ca semn că crucea e pomul vieţii. Culoarea verde a veşmintelor bisericeşti închipuie nădejdea în Dumnezeu; în biserica apuseană se întrebuinţează ornate verzi în Duminici şi alte zile, afară de advent şi de sărbători. – În Test. Vechi verdele închipuia noroc, înaintare. Colibele izraelitenilor se construiau din verdeaţă. Tot cu verdeaţă se împodobeau sinagogile şi casele la sărbători mari, precum o facem şi noi până azi. Aceste împodobiri, ca semne ale învierii, sunt şi îndemnuri pentru creştini de a se reînnoi şi ei sufleteşte, ca să poată nădăjdui mântuirea. Verdele e simbolul sfintei taine a euharistiei, prin care reînviem sufleteşte şi ni se împărtăşeşte nădejdea raiului; mai e simbolul învierii şi al contemplaţiei.

Veronica (gr. = aducătoare de biruinţă): sf. – Iisus a vindecat-o de scurgerea sângelui (Matei 9, 20). Pe năframa, ce a întins-o Mântuitorului în drumul crucii, s-a întipărit chipul Domnului. († 50). Comem. la 12. VII şi 27. II.

Vestibul *(portic, pridvor)* este partea în care intrăm îndată ce am urcat treptele, scara principală a bisericii. Vestibul mai au numai bisericile monumentale. Este aşezat pe arcade şi e deschis. În vestibul sunt icoanele lui Dumnezeu Tatăl cu simboalele sale (triunghi, mână în nori...), icoana Duhului Sfânt ca porumbel ori ca limbi de foc. – Ne aminteşte de pridvorul lui Solomon de la templul Testamentului Vechi, al cărui antitip este.

Veşmintele, ce le-au aruncat Iudeii în calea lui Iisus la intrarea în Ierusalim, închipuie păcatele. Precum aceia au aruncat veşmintele, ca să calce Domnul pe dânsele, aşa trebuie şi noi să lepădăm păcatele, să le aruncăm de la noi, dacă vrem să primim pe Domnul în inimile noastre.

Veşminte liturgice *(ornate, odăjdii)* sunt veşmintele ce le îmbracă preoţii la serviciile divine şi la alte lucrări sfinte. Se confecţionează din materie fină, preţioasă, prin ce exprimăm pietatea către Dumnezeu şi spre a simboliza că cei ce slujesc cu odăjdiile, slujesc numai întru mărirea lui Dumnezeu. Mai închipuie că, precum nu ne putem apropia de Dumnezeu cu gândurile noastre de toate zilele şi pământeşti, aşa nu ne putem prezenta spre slujirea Lui nici cu hainele obişnuite lumeşti. La toate popoarele, de orice credinţe, preoţii se servesc de îmbrăcăminte nesupusă modei, pentru că Dumnezeu este veşnic, neschimbat. Lui Moise îi porunceşte Dumnezeu să facă veşminte deosebite pentru cultul divin. – Sărutarea lor la îmbrăcare simbolizează reverenţa către lucrurile sfinţite şi e totodată şi un semn de mulţumire către Dumnezeu, pentru că l-a învrednicit pe preot să săvârşească oficiul sfânt. – Ornatele sunt întocmite după cele trei trepte ierarhice şi fiecare veşmânt îşi are simbolica sa de sfinţenie, curăţie, adorare ş.a. – Veşmintele sfinte au să fie sfinţite spre a fi sustrase de la destinaţia lor naturală, pământească şi spre a deveni obiecte sfinte şi mijlocitoare de daruri cereşti. – Culorile lor obişnuite sunt 5 (alb, verde, violet, negru, roş) spre simbolizarea celor 5 rane ale Domnului.

Veşmintele preoţeşti în Test. Vechi au fost albe, adică în culoarea hainelor îngereşti (Daniel 10, 5), ca simbol al curăţiei şi al sfinţeniei ce trebuie să fie podoabele preoţilor. Ele au fost în număr de patru, spre a închipui că preoţii sunt slujitorii împărăţiei dumnezeieşti, a cărei signatură are patru părţi: răsărit, apus, miazăzi şi miazănoapte.

Via e simbolul lui Iisus după cuvintele „eu sunt vita...", iar mlădiţele sunt Apostolii. În Biblie, via este chipul bisericii lui Hristos (Isaia 5, 2; Matei 21, 33); şi în creştinism a trecut via ca icoană a bisericii vii. De aceea Arhiereul, când face semnul crucii cu dichirul, rosteşte: „Doamne cercetează via aceasta". *Dealul viilor* simbolizează biserica lui

Hristos şi comunitatea bisericească. În parabole (Matei 20, 1), via înseamnă împărăţia lui Dumnezeu în cer şi pe pământ. Stăpânul e Dumnezeu; lucrătorii sunt oamenii şi anume: cei dintâi trimişi sunt evreii şi dreptii Testamentului Vechi, care dintru început au slujit lui Dumnezeu; cei trimişi mai târziu sunt păgânii şi păcătoşii, care numai mai târziu s-au îndreptat. Dinarul închipuie răsplata în împărăţia dumnezeiască de pe pământ şi în cea din ceruri.

Via dolorosa v. art. *Calvarul.*

Vichentie: sf., unul din cei mai străluciţi martiri, născut în Spania. Martirizat la 303. Comem. la 11. XI.

Victor (lat. = învingător): sfânt, fost soldat în legiunea romană. Martirizat în Marsilia la 290. Comem. la 21. VIII.

Victoria (lat. = învingătoare): sf. fecioară şi martiră în persecuţiile lui Deciu. († 250). Comem. la 23. XII.

Victorina (lat. = învingătoare): sf. martiră în Nicomidia la 303. Comem. la 22. II.

Viaţa e un dar de sus. O primim fără ştirea noastră şi o sfârşim iarăşi fără să ştim „ora când se va cere sufletul" (Luca 12, 20). În sens restrâns viaţă numim răstimpul ce-l petrecem aici pe pământ, căci viaţa adevărată este numai cea sufletească, în nemurire. Viaţa de pe pământ ni se dă în scopul eternităţii şi de aceea se cere să o trăim în aşa fel, ca să ajungem la eternitatea fericită. Şi viaţa pământească poate să fie adevărată, dacă o trăim în sfinţenie, cu şi în Hristos, care este viaţa şi adevărul (Ioan 14, 6). Viaţa pământească, atât în Test. Vechi cât şi în creştinism, e închipuită ca o pregătire, un peregrinaj, o suflare şi se aseamănă unei lumănări care, deodată cu aprinderea sa, începe să scadă, să se mistuie şi să se sfârşească; naşterea omului e un zapis spre moarte, un început spre sfârşirea vieţii de aici.

Viermele este simbolul căinţei şi al conştiinţei păcătoase. *Viermele neadormit* închipuie pe diavolul şi chinurile iadului. Psalmi 21, 6 numeşte pe om cu atributul de „vierme al pământului", din cauza micimii şi a neputinţei omeneşti.

Viespea (Deuteronom 7, 20; Iosua 24, 12), ca şi lăcusta, e simbolul pedepsei şi al atotputerniciei lui Dumnezeu; viespile deşi sunt mici, mărunte, pot să aducă stricăciuni imense, iar în mâna lui Dumnezeu sunt un instrument, un mijloc de pedepsire.

Vifor: e simbolul marilor nenorociri şi al devastărilor puternice. O nenorocire pentru om e viforul ispitelor. V. şi art. *Vânt mare.*

Vigilia v. art. *Denii.*

Vighilia *(privegherea)* Naşterii Domnului în seara de Ajun se ţine întru aducerea aminte de timpul când creştinii cei dintâi au petrecut noaptea Crăciunului în priveghere şi în rugăciune. Precum păstorii împrejurul turmelor lor au ţinut veghi în noaptea Naşterii Mântuitorului, astfel şi creştinii preamăresc naşterea prin priveghere. Ajunul fiind ziua lui

Adam şi Evei, privegherea mai aminteşte că Mântuitorul a venit în lume ca un al doilea Adam, să ridice păcatul lumii şi al lui Adam celui dintâi şi se cuvine a-l aştepta cu stăruinţă în rugăciune şi cu deplină evlavie.

Vinerea durerii în biserica romano-catolică e numită Vinerea cea după Duminica neagră şi se serbează întru amintirea celor şapte dureri ale Sfintei Fecioare. Caracteristica de cult a zilei este cântarea: *Stabat Mater Dolorosa.*

Vinerea Mare v. art. *Vinerea Patimilor.*

Vinerea Sfântă, în credinţa poporului este personificarea amurgului, care conduce spre noapte, aceasta personificată prin Sfânta Sâmbătă.

Vinerea Patimilor *(Vinerea mare, Vienrea seacă, Vinerea sfântă, Vinerea Paştilor)* se serbează întru amintirea patimilor şi a jertfei, ce a adus-o Iisus pe cruce ca marele Arhiereu al lumii. Se comemorează judecarea, răstignirea, luarea de pe cruce şi înmormântarea Domnului; de aceea este zi de mare întristare. Nu se oficiază liturghie, pentru că alt preot nu este vrednic să aducă jertfă asemănătoare în această zi, în care însuşi Mântuitorul s-a adus pe sine jertfă şi pentru ca credincioşii, în meditarea lor pioasă asupra patimilor şi morţii Domnului, să nu fie atraşi de alte ceremonii. Totul este în jale şi îmbrăcat în negru, spre a închipui durerea simţită pentru patimile grele ale Mântuitorului (serviciile divine se săvârşesc de către preoţi în odăjdii negre). – Ceasurile canonice, numite şi ore împărăteşti, se îndeplinesc dimineaţa la 9 ore, simbolizând timpul când duceau pe Iisus la moarte, ele mai înseamnă comemorarea patimilor şi morţii, cum se arată din citirile (parimii, epistole, evanghelii) de la ore. Metaniile mari închipuie umilinţa noastră în faţa chinurilor lui Iisus; dacă El s-a umilit pentru noi, cu atât mai vârtos trebuie să ne prosternăm noi, neputincioşii, în această zi de amintire dureroasă. – După amiaza la 3 ore (ceasul al 9-lea; Matei 27, 46; Luca 23, 44) se oficiază Vecernia, care înseamnă moartea Domnului pe cruce; la sfârşitul Vecerniei, în decursul cântării „Când de pe lemn...", preotul scoate sfântul epitaf (v. *art.*) şi-l aşază pe o masă ori pe o estradă improvizată. Scoaterea aerului şi aşezarea lui simbolizează luarea de pe cruce, pregătirile de îngropare şi punerea în mormânt de către Iosif şi Nicodim. Epitaful reprezintă, pe estradă, corpul lui Iisus în mormânt. Sfântul epitaf stă aci până în dimineaţa Învierii, când este dus şi aşezat pe prestol, unde stă până în Miercurea Înălţării. Estrada şi epitaful se înfrumseţează cu flori, în semn de adâncă venerare şi iubire. Ghioceii şi busuiocul de pe mormântul Domnului se sfinţesc la Paşti şi poporul le întrebuinţează în decursul anului ca leacuri contra boalelor la copii. Seara, în unele locuri Sâmbătă noaptea la 2 ore, se îndeplineşte serviciul îngropării, cu cântările de plângere, ce ne înfăţişează moartea şi pogorârea faptică în iad a Mântuitorului. Se face întru comemorarea îngropării Domnului de către Iosif şi Nicodim, când Maica Domnului şi femeile au plâns pe Iisus. Vineri noaptea şi Sâmbătă (ziua şi noaptea) se face

priveghere; credincioşii stau în biserică şi petrec în jurul mormântului cu cântări duhovniceşti şi închipuie pe ostaşii romani, care au străjuit pe Hristos. Pe la oraşe mormântul este străjuit de ostaşi, spre o şi mai plastică simbolizare a custozilor romani. Sâmbătă (ca şi Vineri) nu se trag clopotele, ci se bate numai toaca la timpurile canonice; este semn de linişte, de pietate, fiind Domnul în mormânt. La serviciul înmormântării, pe la ieşirile din biserică, se aşază bolnavii gravi, ca să treacă peste ei cu epitaful, căruia i se atribuie putere tămăduitoare. Lumănările aprinse la serviciul îngropării, credincioşii le duc tot aprinse până acasă, înconjoară casa de 3 ori şi cu para lor fac semnul crucii pe pereţi, pentru a fi feriţi de orice rău; dacă nu se stinge lumănarea până acasă este semn bun. – Numirea de *Vinerea Paştilor* o are fiind în nemijlocita apropiere a Paştilor. Numirea de *Vinerea Mare* i s-a dat pentru că este în Săptămâna Mare şi fiindcă este cea mai însemnată zi din istoria mântuirii, când s-a pecetluit opera de mântuire prin răstignirea şi moartea Domnului. Se ţine post negru, adică fără mâncare şi fără apă, de Joi seara până Vineri seara după serviciul înmormântării. – În biserica apuseană şi crucea de pe altar e acoperită cu negru, iar tabernacolul este deschis şi gol spre a însemna că Domnul Hristos s-a dat spre moarte de bunăvoie; în semn că Domnul a fost judecat la moarte, nu arde nici o lumănare pe prestol. La începutul serviciului sfânt preotul se prosterne, cade cu faţa la pământ simbolizând durerea cea mare, ce ne-o stârneşte cugetul la cele petrecute pe drumul crucii. Se roagă apoi pentru toate popoarele după grupările lor, pentru că Hristos s-a jertfit pentru toţi oamenii. La amintirea fiecărui popor îngenunchează în semn de pioasă rugăciune, numai la amintirea poporului evreiesc nu îngenunchează, fiindcă acesta a îngenuncheat în faţa lui Iisus în semn de batjocură. Descoperă apoi crucifixul spre a simboliza ridicarea pe cruce a Domnului; descoperirea o face cu 3 momente, spre a însemna că Domnul Hristos s-a făcut cunoscut în faţa lumii numai treptat. Preotul aşază jos crucifixul, îngenunchează şi-l sărută împreună cu credincioşii, simbolizând luarea Domnului de pe cruce, în vreme ce se cântă împroperiile, tânguirile. Hostia cu monstranţa o pune în „sfântul mormânt", ca poporul să-l poată privi pe Domnul aievea.

Vineri: ziua a şasea a săptămânii bisericeşti, a cincea în calcul civil. Egiptenii au închinat-o planetei Venus, romanii o numeau la început *feria sexta* în onoarea zeiţei Venus *(dies Veneris),* care numire a adoptat-o şi biserica. Biserica universală o numeşte ziua crucii şi serbează patimile şi răstignirea Domnului, cu ajunare şi cu oprirea nunţilor şi petrecerilor. Ajunarea se suspendă numai dacă Naşterea Domnului s-ar întâmpla să fie într-o zi de vineri. Evreii o numeau ziua pregătirilor în vederea Sabatului, care începea cu ivirea stelei de seară. – În ziua a şasea a creat Dumnezeu vieţuitoarele de pe uscat, a zidit pe om şi l-a pus în rai şi tot vineri a fost izgonit omul din rai; în zi de vineri s-a îndeplinit sacrificiul mântuitor. După tradiţie, într-o zi de vineri să fi fost şi vestirea naşterii Domnului. Dintre vinerile anului cele mai însemnate sunt:

Vinerea patimilor, în care s-a plinit actul răscumpărării; apoi Izvorul Tămăduirilor, adică Vineri din Săptămâna luminată şi cele 12 Vineri. – În credinţa poporului, Sfânta Vineri (= sf. Paraschiva) este personaj sfânt. Ziua de vineri este considerată ca zi critică, nenorocoasă şi cu deosebire când ea are şi numărul de 13 în şirul zilelor lunare. Superstiţia se reazemă pe faptul că Iuda, al 13-lea apostol, în zi de vineri s-a spânzurat şi că Mântuitorul a fost răstignit tot în zi de vineri. Superstiţia derivă din vechime. În cartea sfântă a brahmanilor se porunceşte ca vineri să nu se înceapă nici un fel de lucru; această superstiţie există şi la poporul nostru. Poporul ţine vinerile şi cu deosebire cele 12 Vineri mari, ca zile de sărbători. Femeile nu ţes, nu torc, nu spală, nu fac pâine, nu cos, ca să nu supere pe Sfânta Vineri; plugarii nu seamănă vinerea, crezând că nu ar reuşi bine acea semănătură. În zorile acestor vineri se înconjoară casa şi grădina de 3 ori cu tămâiere, pentru a fi ferite de rele şi de pagube. Ploaia de Vinerea mare se crede a fi de bun augur pentru un an mănos, roditor, închipuind ea în această zi plângerea, lăcrămarea cerului pentru patimile Domnului. Cele 12 Vineri mari sunt: 1) Vinerea înainte de sărbătoarea sf. 40 mucenici (9 martie), întru amintirea că Adam şi Eva au călcat porunca lui Dumnezeu în rai în al 6-lea ceas şi au fost condamnaţi; 2) Vinerea înainte de Bunavestire, întru amintirea fratricidului lui Cain, când acesta, în al 9-lea ceas al zilei, a ucis pe fratele său Abel; 3) Vinerea înainte de Paşti, numită şi Vinerea celor douăsprezece Vineri, Vinerea patimilor, întru amintirea răstignirii (în al 6-lea ceas) şi a morţii (al 9-lea ceas) lui Iisus; 4) Vineri înaintea Înălţării, întru aducerea aminte că în noaptea (la 12 ceasuri) acelei vineri au ars cetăţile Sodoma şi Gomora; 5) Vineri înainte de Rusalii, întru amintirea că agonisimeii au robit ţările creştine 6 ani de zile; 6) Vineri înainte de 24 iunie (Naşterea Sfântului Ioan), întru aducerea aminte că Ierusalimul a fost cuprins de către Nabucodonosor chiar într-o zi de vineri; 7) Vinerea înainte de sfinţii Petru şi Pavel, întru amintirea robiei egiptene şi a puterii dumnezeieşti arătate prin plăgile egiptene (apa s-a prefăcut în sânge etc.); 8) Vineri înainte de Adormirea Născătoarei, întru amintirea că Egiptenii au robit multe ţări; 9) Vinerea înainte de tăierea capului sf. Ioan, ca aducere aminte de crima lui Irod, când în ceasul al 6-lea a lăsat să taie pe sf. Ioan; 10) Vineri înainte de Ziua Crucii, aducere aminte de semnul crucii, cu care Moise a despicat Marea Roşie şi a trecut-o ca pe uscat; 11) Vineri înainte de sf. Andrei (30 noiembrie), cel dintâi apostol, întru amintirea multor semne mari ce s-au făcut în decursul timpului în această zi; se mai crede că în aceeaşi zi a fost răpit Ieremia prorocul între munţi, unde stă până la a doua venire; 12) Vineri înaintea Crăciunului, zi de aşteptare a mântuirii. În aceste vineri se ţine post aspru, cu abstinenţă totală, ori numai cu pâine şi apă şi cu rugăciune. Cei ce le ţin primesc din ceruri 12 daruri mari.

Vin nou şi foiu nou (Matei 9, 17) înseamnă jertfa lui Iisus, puterea Duhului Sfânt, Testamentul nou, a cărui învăţătură nouă nu se mai potriveşte cu cea învechită a Legii vechi. Această nouă învăţătură omenirea a priceput-o şi a

primit-o numai după moartea Domnului Hristos.

Vin vechi şi **foiu vechi** închipuie credinţa veche a Testamentului Vechi, de care lumea se dezbară deodată cu venirea Domnului Hristos.

Vinul e simbolul cerescului în cele pământeşti. Biserica îl binecuvântă şi îl sfinţeşte întru aducerea aminte de puterea dumnezeiască a lui Iisus, prin care a săvârşit minunea prefacerii apei în vin la nunta din Cana. În Test. Vechi vinul e numit sângele strugurilor, fiind aceştia de obicei de culoare roşie (Deuteronom 32, 14). Aducerea vinului la jertfele nesângeroase aminteşte de jertfa de pâine şi vin a lui Melchisedec, precum şi de jertfa de pâine şi vin ce a adus-o Iisus la cina cea din urmă. – În Sfânta Euharistie vinul e însuşi sângele lui Hristos, care ne încălzeşte cu iubirea Sa; de aceea vinul are să fie curat, din struguri, fermentat şi neamestecat, spre a simboliza unitatea dumnezeirii, apoi să fie roşu ca simbol plastic al sângelui Domnului. La pregătirea Sfintei Euharistii, adică la proscomidie, se toarnă apă în vin spre a închipui sângele şi apa ce au curs din coasta lui Iisus (Ioan 19, 34); iar la liturghie se pune în vin apă caldă, spre a închipui căldura credinţei către corpul şi sângele Lui şi spre a avea impresia că ne cuminecăm cu sângele cald încă al Mântuitorului. După o legendă, vinul s-a învrednicit a fi materie de Sfântă Cuminecătură şi de sfinţire a morţilor (v. *apaos*), pentru că vinul s-ar fi urzit din sângele ce cursese din ranele Domnului, când era răstignit pe cruce. – Vinul mai este simbolul tuturor bunurilor de pe pământ şi cu deosebire al bunurilor senzuale.

Vinul amestecat cu ulei, ce se toarnă asupra mortului în sicriu (la sigilarea sicriului), precum şi în groapă, la pecetluirea gropii, înseamnă curăţirea de întinăciune, precum şi cererea îndurării lui Dumnezeu asupra celui adormit.

Vinul sau **Vinul lui Ioan** se sfinţeşte în biserica apuseană a treia zi de Crăciun, întru aducerea aminte de minunea lui Ioan Evanghelistul. După tradiţie, vrăjitorul Aristodemus se învoise a se încreştina în cazul că sf. Ioan va bea un pahar de otravă, a cărei putere au încercat-o pe doi condamnaţi, care au şi sucombat imediat ce o băură. După ce sfântul, conform obiceiului său, s-a rugat şi a binecuvântat paharul, deodată a ieşit un şarpe din acesta, iar sfântul a băut otrava fără să-i fi stricat ceva. Pentru a încredinţa pe păgâni despre puterea dumnezeiască, sfântul a înviat apoi pe cei doi condamnaţi, la vederea cărei minuni s-a încreştinat atât Aristodemus, cât şi mulţimea de faţă. – Sfinţirea vinului se deduce şi de la obiceiul de jertfe de libaţiune ale păgânilor şi evreilor, ce a trecut şi în creştinism.

Vinul şi untul de lemn, ce se sfinţesc la litiile sărbătorilor, simbolizează timpul când creştinii privegheau nopţile în rugăciuni, cu care ocazie li se împărţea agapa de pâine, vin şi untdelemn.

Viola, Viorea (lat. = viorea): sf. fecioară şi martiră în Varna, în persecuţiile lui Diocleţian († 305). Comem. la 3. V.

Violetul e simbolul căinţei, al abnegaţiei şi al smereniei. Biserica apuseană, în post, întrebuinţează ornate violete în semn de întristare. Violetul mai este şi simbolul tainei preoţiei, ca semn că preotul, la intrarea în statul preoţiei, se leapădă de lume şi de toată frumseţea ei şi trăieşte în smerenie şi abnegaţie.

Viperă v. art. *Aspidă.*

Virginitatea, ca virtute creştină, este închipuită în forma unui turn ori în chipul unei fecioare. Simbolul virginităţii este crinul şi unicornul.

Virtuţile sunt închipuite în iconografia şi în arhitectura bisericească prin făpturi şi lucruri de analogie, ca simboale ale acelora. Arta bisericească a început aceste înfăţişări cam de prin veacul al VI-lea. Virtuţile apar de obicei ca figuri feminine. Tipuri ale virtuţilor au fost: în Test. Vechi – candela eternă din templu, iar în Test. Nou candelele celor 5 fecioare înţelepte. – *Credinţa* are de simbol: crucea, stânca, inorogul, triunghiul, sabia, tablele legii, evanghelia, potirul, lumânarea, pajura, tripedul, coroana, câinele, inelul, para de foc, cheia, sita, iaspis ş.a. – *Iubirea* e închipuită prin inimă, trandafir, miel, pară, pelican, pâine, elemosină, leoaică cu pui ş.a. – *Nădejdea* are ca simbol: ancora cu sau fără cruce, coroana, albina, porumbelul, fenixul, compasul, secera, steagul, toiagul, pasărea în colivie, privirea spre cer, ramura, mâini împreunate. – *Castitatea* e înfăţişată printr-un turn, inorog, hipopotam; *obedienţa* – prin degetul aşezat pe gura închisă; *pocăinţa* – printr-un miel; *temperanţa* – prin elefant, porumbel, peşte, cămilă, orologiu, compas, bici, frâu; *prudenţa* – printr-un echer, goniometru, şarpe, oglindă, carte, trei fete, compas, sită, coşciug; *justiţia* – prin ochi legaţi, cântar, sabie, vultur; *tăria* (fortitudo) are ca simbol un steag, măciucă, sabie cu scut, corn (Psalmi 88, 19), sceptru, stâlp, leu.

Visarion (gr. = visător): sfânt. Comem. la 29. XI.

Vistieria e simbolul inimii, în care, ca şi într-un vas, omul păstrează cele bune şi cele rele (Matei 12, 35). Din această vistierie scot oamenii după felul lor: bune şi rele, vorbe şi fapte frumoase ori păcătoase, de care vor ava să dea seama la judecata cea mare.

Viţa de vie este simbolul lui Hristos, conform cuvintelor: eu sunt viţa, voi mlădiţele (Ioan 15, 5). În simbolica Testamentului Vechi viţa de vie însemna ceva nobil, deosebit şi astfel era icoana poporului ales faţă de alte popoare. În simbolica Testamentului Nou viţa de vie înseamnă împărăţia creştină, cu nobilitatea sa faţă de păgânismul abrutizant. Viţa de vie se află înfăţişată pe sarcofage vechi creştine, spre a închipui patimile şi moartea Domnului (în asemănarea cu stoarcerea strugurilor), din care a răsărit mântuirea şi nădejdea nu numai pentru cei vii, ci şi pentru cei răposaţi. Viţa de vie o întâlnim adesea ca decor pictural, cu deosebire însă ca ornament de sculptură, pe coloanele bisericilor şi pe stâlpii iconostasului şi închipuie belşugul de mântuire, ce se revarsă din biserică şi din altar, servind şi ca o aducere aminte

de strugurele de aur din templul Testamentului Vechi; mai are referire şi la vinul ce se întrebuinţează la serviciile divine, adică la vinul Sfintei Cuminecături.

Viţa de vie de aur şi de marmură din porticul templului a fost simbolul teocraţiei în Test. Vechi.

Viţelul de aur al lui Aron (Exod 32, 4) e simbolul păgânătăţii, al idolatriei şi al dorinţei după cele lumeşti.

Vitezda, lacul vindecător din Ierusalim, e tipul baptisteriului. Slăbănogul (Iar) e simbolul aşteptării şi al răbdării, iar vindecarea lui înseamnă curăţirea de păcate prin botez; Dumnezeu în legea veche a rânduit să facă minuni prin mijlocirea apei, ca să se evidenţieze puterea botezului de mai târziu. Cele 5 foişoare ale lacului închipuie cele 5 simţiri, ce le pierduseră Iudeii. Precum lacul acela a fost vindecător de boale, aşa este acum sfântul botez, care ne curăţă de moarte, de păcatul strămoşesc şi de păcatele de moarte.

Vizita Mariei la Elisabeta (Luca 1, 39–40) este orânduire dumnezeiască. Elisabeta reprezintă jidovimea, care se închină în faţa creştinismului. E prima dintre muritori, care recunoaşte şi adoră pe Mesia încă înainte de naşterea Lui.

Vlasie: sf. martir († 316). Comem. la 11. II.

Votul *(juruinţa)* e o consacrare de sine însuşi, sau afierosirea unui lucru ca dar lui Dumnezeu (vot pozitiv); sub vot se mai înţelege şi obligarea (nazireat) de a se abţine de la ceva (vot negativ). Votul e simbolul pietăţii, prin care omul arată necesitatea ajutorului dumnezeiesc şi recunoaşterea că viaţa şi-o datorează numai lui Dumnezeu.

Vrăbiile sunt păsări necurate. O legendă ne spune că, fiind Iisus în chinurile de pe cruce, un stol de vrăbii ar fi zburat deasupră-i, ciripind: e viu! e viu! Iisus le-a blestemat să se nutrească numai cu sfărâmături şi cu gozurile drumurilor.

Vulcanul e simbolul iadului. Ambele au focul sub pământ.

Vulpea în Testamentul Vechi este imaginea vrăjmaşilor iscusiţi, a isteţimii, a prădării (Cântarea cântărilor 2, 15) şi a prorocilor mincinoşi (Ezechiel 13, 4). În Palestina vulpile făceau mari stricăciuni prin vii (Psalmi 79, 14; Matei 8, 20), de aceea se întrebuinţau în contra lor tot felul de curse şi laţuri. – Vulpile sunt simbolul vrăjmaşilor împărăţiei creştine, care trebuie prinşi şi făcuţi inofensivi. În Test. Nou vulpea e chipul făţărniciei (Irod este numit vulpe: Luca 13, 32). Şi în graiul comun, în proverbe, în poveşti, vulpea este icoana oamenilor isteţi, înşelători şi făţarnici.

Vulturul e cel mai tare dintre păsări şi cel mai ager la vedere şi se poate ridica la înălţimi uimitoare. După aceste însuşiri, vulturul e simbolul forţei, al puterii stăruitoare spre înălţimi, chipul atotputerniciei şi atotştiinţei lui Dumnezeu.

În simbolica creştină e semnul învierii, al înălţării creştinismului. Evanghelistul Ioan are vulturul ca emblemă, fiindcă în evanghelia sa se înalţă cu gândul la dumnezeirea lui Iisus. Vulturul e şi simbolul vitezei, apoi chipul reîntineririi şi al nemuririi conform cuvintelor „înnoi-se-vor... tinereţele tale ca ale vulturului" (Psalmi 102, 5; Isaia 40, 31). În înţelesul acestui simbol îl aflăm adesea pe sarcofage vechi. Mai e şi simbolul iubirii părinteşti şi al îngrijirii de fii (Deuteronom 32, 11; Exod 19, 4). Prin această însuşire e şi chipul providenţei dumnezeieşti. Precum vulturul îşi urcă puii în aer şi zboară deasupra lor, supraveghindu-i, aşa şi Dumnezeu poartă grijă de sus de poporul Său (Deuteronom 32, 11). – Pe timpul cruciadelor, vulturul a devenit pajura cavalerismului şi e şi azi insigniul oricărei întreprinderi şi asociaţii (sport, cercetare...), la care se cere curaj, cinste, înţelepciune. Vulturul mai e şi simbolul iubirii lui Dumnezeu faţă de poporul ales în Test. Vechi (Exod 19, 4) şi faţă de credincioşii bisericii creştine. Prin însuşirea de a zbura tot la înălţime este simbolul creştinilor adevăraţi, care au să stăruie tot în înălţimile sufleteşti, departe de forfota păcătoşeniei. – Vulturul în luptă cu şarpele înseamnă războirea luminii cu întunericul, lupta lui Hristos contra diavolului. – În unele biserici de prin Transilvania găsim vulturi cu 2 capete în ornamentica mai veche; acesta era pajura casei habsburgice şi a intrat şi în emblema multor patroni de biserici. Poate însă să fie numai simbol, precum a fost şi a dăinuit în ornamentica bisericească din evul mediu, căci emblema habsburgică a introdus-o abia împăratul Sigismund în secolul XV.

Vulturul de la catedră v. art. *Catedră.*

Vulturul cusut pe o periniţă (potnoj) pe care stă Arhiereul iarna înseamnă că, precum vulturul se ridică la înălţimi şi are o vedere largă, astfel Arhiereul, prin viaţa sa morală şi prin ştiinţa sa, să se ridice deasupra tuturora şi să vadă tot ceea ce fac credincioşii săi.

Z

Zăbranic *(sudariu, năframă)* se numeşte giulgiul cu care se acoperă faţa mortului şi care simbolizează haina nevinovăţiei, ce a primit-o creştinul la botez şi în care are să se înfăşeze şi la judecată. Zăbranicul mai închipuie giulgiul de îngropare al Domnului Hristos. Culoarea lui albă înseamnă curăţia sufletească, cu care trebuie să fie acoperit sufletul, spre a se putea prezenta în faţa lui Dumnezeu. – a fost şi la evrei cu originea în Geneza 3, 19, la care acoperirea servea de simbol că morţii au scăpat acum de nevoile pământeşti (Psalmi 89, 12; Apocalipsa 7, 14).

Zaharia, Zaharie (evr. = Dumnezeu îşi aduce aminte; iubit; II Regi 14, 10): sf. proroc. Comem. la 5. IX. Alt Zaharia, tatăl lui Ioan Botezătorul. Comem. la 5. XI.

Zaheu e tipul omului întors la Hristos prin penitenţă adevărată. La chemarea glasului dumnezeiesc, el pleacă îndată (Luca 19), primeşte pe Iisus în casa sa, adică în inima sa; răpit de strălucirea măririi Domnului şi a credinţei, a uitat şi a lepădat toată frumseţea şi bogăţiile lumii. Zaheu a devenit om nou, om al Duhului, al mântuirii („că astăzi s-a făcut mântuire casei acesteia"); († 1 d. Hr.). Comem., ca sfânt, la 23. VIII.

Zamfir, Zamfira (evr. = frumos, încântător).

Zăpada, după culoarea sa albă, e simbolul nevinovăţiei, al curăţiei fecioreşti în înţeles trupesc şi sufletesc, iar prin răceala sa e simbolul virginităţii. Hainele Mântuitorului la Schimbarea la faţă erau albe ca zăpada (Luca 9, 29), închipuind frumseţea şi mărirea dumnezeiască.

Zarafii *(Schimbători de bani)* şi vânzătorii au fost alungaţi din templu (Matei 21, 12), ca simbol că Iisus a desfiinţat sacrificiile iudaice şi întreaga lege a Testamentului Vechi, fiind El însuşi sacrificiul cel mare şi plinirea legii. – Zarafii mai sunt icoana grijilor lumeşti şi a tuturor cugetelor rele, ce trebuie alungate din inima noastră înainte de păşirea la rugăciune (în biserică şi acasă)

şi mai ales înainte de împărtăşirea cu sfânta taină a euharistiei, aşezată de Domnul Hristos nu mult după ce a alungat pe zarafi.

Zăveazdă v. art. *Disc.*

Zeaua v. *Platoşa.*

Zece (zeciuială, dijmă) era în Test. Vechi un fel de dare, ce aveau credincioşii să o plătească la templu şi adică a zecea parte din fiecare produs economic. Zeciuiala simboliza o parte a legii teocratice, în virtutea căreia pământul este proprietatea lui Dumnezeu, iar omul este numai uzufructuarul şi astfel mai înseamnă că toate darurile hărăzite de la Dumnezeu au să fie întrebuinţate întru cinstirea numelui Lui.

Zece: număr sfânt compus din suma numerelor sfinte 3 şi 7 (3+7=10), care înseamnă numărul deplinătăţii şi al sfârşitului. Cele 10 porunci cuprind deplinătatea legilor fundamentale dumnezeieşti, pe care se reazemă toate celelalte orânduieli şi chiar şi poruncile bisericeşti. În Test. Vechi avem cele 10 plăgi egiptene şi zeciuiala lui Avraam (Geneza 14, 20; Deuteronom 14, 22).

Zeciuială v. art. *Zece.*

Zeno, Zenon (gr. = viaţă de la Dumnezeu): sf., martir, episcop în Agiea Asiei Mici († 285). Comem. la 6. IX.

Zenobia, Zenovia (gr. = viaţă dăruită de la Dumnezeu): sf. fecioară şi martiră în Asia Mică († 300). Comem. la 30. X.

Zenobie, Zenovie: sf. martir († 290). Comem. la 30. X.

Zidul e simbolul apărării după analogia cu zidurile de apărare ale cetăţii. În Sfânta Scriptură se mai vorbeşte de ziduri pe temelie de piatră, ce simbolizează pe cei credincioşi şi de ziduri pe temelie de nisip, ce închipuie pe necredincioşi. Zidurile binelui şi ale credinţei se ridică cu tărie, iar cele ale nedreptăţii se surpă ca zidurile Ierihonului.

Zidurile Ierusalimului din rugăciuni înseamnă pe preoţi, care apără şi poartă grijă de biserica lui Dumnezeu, de noul Sion („să se zidească zidurile Ierusalimului": Psalmi 50, 19).

Zilele creaţiunii încep cu dimineaţa, cu lumina, adică cu ziua naturală. Prima zi începe după noaptea, după întunericul ce cuprindea pământul şi adâncurile. Până când ţine lucrarea este ziuă, adică lumină, după care urmează întunericul nopţii, care împreună cu lumina zilei constituie o zi în zilele creaţiunii. Ziua creaţiunii e tipul zilei de muncă a omului spre deosebire de ziua astronomică, care începe la miezul nopţii şi de zilele sfinte, care încep de cu seara.

Zile sfinte se numesc sărbătorile şi ziua Domnului, adică Duminica. Începerea lor de cu seara zilei anterioare, adică cu trecerea prin noapte simbolizează că precum în lumea materială întunericul a fost înainte de lumină, aşa este şi în viaţa sufletească întunericul mai înainte decât lumina. Precum Dumnezeu a schimbat la creaţiune întunericul cu lumina, aşa şi întunericul sufletesc al oamenilor, prin îndurarea lui

Dumnezeu, se preface în lumină binefăcătoare.

Zilele crucii v. art. *Zilele litiilor.*

Zilele litiilor (zilele crucii) se numesc cele trei zile înainte de Joia Înălțării, în care zile biserica apuseană face procesiuni, litii, închipuind cererile fierbinți ale credincioşilor către Domnul Hristos, ca deodată cu înălțarea Sa la ceruri să înalțe şi rugăciunile noastre şi să ne fie mijlocitor şi apărător veşnic. Istoricul se reduce la procesiunile ce le făcuse în trei zile cu post şi rugăciune episcopul Mamert al Viennei în 469, prin care a scăpat oraşul de ciumă, de cutremure şi de focul ce bântuiseră pe atunci.

Zilele morților în anul bisericesc sunt zile rânduite spre a ne ruga lui Dumnezeu pentru cei adormiți. Simbolizează iubirea față de cei răposați şi legătura sufletească morală, ce este între vii şi morți.

Zilele ploioase în Test. Vechi sunt simbolul bătrâneților, semne de întristare şi lipsă de bucurie.

Zilele săptămânii s-au luat din Test. Vechi, unde Sâmbăta era ziua de sărbătoare, ziua de odihnă. Legătura strânsă a Sâmbetei cu celelalte zile era exprimată prin numirea zilelor de „una a Sâmbetei, a doua a S.". După ce în locul Sâmbetei în creştinism a intrat Duminica, s-a dat şi zilelor săptămânale altă numire. Începutul săptămânii a rămas tot ziua cea dintâi după Sabat, adică Duminica de acum, numită şi ziua Domnului, fiind închinată numai întru slujirea lui Hristos. – În biserica romano-catolică ziua cea dintâi a săptămânii se numeşte Dominica sau *feria prima,* Luni e numită *feria secunda* etc. ceea ce simbolizează strânsa legătură între zilele săptămânale şi între Duminică, alcătuind un întreg, un ciclu ordinar. – Zilele săptămânii se raportă la Duminică, precum Duminicile se raportă la sărbătorile centrale. Precum sunt octavele față de sărbătoare, aşa sunt zilele săptămânii față de Duminică, adică sunt expresia, ideea fundamentală a Duminicii (de ex. acelaşi glas peste întreaga săptămână) şi astfel anul bisericesc e o continuă serbare cu tot atâtea zile liturgice. După astrologie fiecare zi îşi are zodia sa, cu însemnarea simbolică de bună ori rea, încât zilele săptămânale se împart în zile bune, norocoase şi zile rele, critice, nenorocoase.

Zilele stațiunilor *(dies stationum)* se numesc în biserica romano-catolică zilele de Miercuri şi de Vineri. Creştinii, în biserica străveche creştină, stăteau în aceste zile la rugăciune până la ora a noua (3 d.a., după calculul nostru), ca nişte ostaşi de strajă la patimile Domnului. Zilele acestea simbolizează deci rugăciune stăruitoare şi tânguitoare pentru patimile Domnului.

Zinovie v. art. *Zenobie.*

Ziua simbolizează începerea unei vieți noi. Omul, deşteptându-se din somn, are impresia că începe o nouă viață. La începutul istoriei, zilele s-au socotit ca răstimpul de dimineața până seara (la egipteni, babilonieni, greci, romani). Izraelitenii la început au

socotit, după Geneza, ziua de dimineaţa până mâine-zi dimineaţa („şi s-a făcut seară, şi s-a făcut dimineaţă ziua întâi" Geneza 1, 5). În Test. Nou ziua înseamnă viaţa pământească, adică timpul de la naştere până la moarte („lucraţi până când este ziuă..."); după sfârşitul vieţii pământeşti omul nu mai poate lucra pentru mântuire. Ziua mai închipuie un dar de la Dumnezeu, ce trebuie folosit numai în scopul mântuirii. – Iconografia o înfăţişează ziua în chipul unui bărbat ori copil, cu o făclie aprinsă în mână, spre a închipui lumina zilei.

Ziua aniversară a morţii v. *Sorocurile morţilor.*

Ziua bisericească v. art. *Ziua liturgică.*

Ziua celor trei crai v. art. *Botezul Domnului.*

Ziua crucii = Înălţarea Sfintei Cruci.

Ziua Domnului (Ioil 1, 15) înseamnă pedeapsa lui Dumnezeu asupra regatului Iuda, referindu-se şi la dărâmarea Ierusalimului. Este tipul judecăţii universale (Ioil 4, 2).

Ziua Domnului = Duminica v. *art.*

Ziua Domnului: sărbătoare în biserica apuseană în Joia a doua după Rusalii, când se face procesiune solemnă pe străzile împodobite cu verdeaţă şi cu flori. Cele patru altare improvizate sub umbrare, spre care se îndreaptă procesiunea, închipuie că prin învăţăturile celor patru evanghelişti s-a lăţit în patru părţi ale lumii credinţa şi cinstirea Sfintei Euharistii. Sfânta Euharistie e purtată în procesiune sub baldachin. Verdeaţa improvizată a străzilor simbolizează puterea şi darul pururea acelaşi al Sfintei Euharistii. Îngenuncherile se fac în praful străzii, ca semn al smereniei în faţa atotputerniciei lui Dumnezeu. Ziua Domnului se ţine întru amintirea aşezării Sfintei Euharistii din Joia Mare. Atunci adică biserica nu poate manifesta bucuria deplină asupra acestei instituiri, a celei mai mari dintre sfintele Taine, din cauza jelirilor pentru sfintele patimi. Se ţine acum după octava Rusaliilor, când şi timpul e mai cald şi primăvara este în pompa cea mai frumoasă. Pompa şi frumuseţea serbării închipuie iubirea şi mulţumirea, pentru că Domnul ne-a dat sfântul său corp şi sânge, semnul iubirii sale nemărginite. Altarele trebuie să fie confecţionate şi ridicate în cele patru regiuni, în fiecare parte câte unul, pentru că Sfânta Euharistie aduce mântuirea în toate 4 părţi ale lumii. Procesiunea se ţine spre a da credincioşilor ocazia să-şi mărturisească în public – prin înfrumuseţarea caselor, străzilor, ferestrelor – credinţa că în Sfânta Euharistie este cu adevărat corpul şi sângele Domnului Hristos. În calea procesiunii se aruncă flori, răsună muzică, se înalţă cântările cele mai frumoase şi melodioase, care toate fac din procesiune o cale de triumf a Mântuitorului, simbolizat în Sfânta Euharistie, ce se poartă la procesiune.

Ziua finilor se numeşte a doua zi de sărbătoare a Crăciunului, Paştilor, în unele părţi şi a doua zi de Rusalii. În aceste zile finii fac vizite de reverenţă

naşilor, oferindu-le totodată şi felurite daruri după caracterul sărbătorii. Obiceiul a rămas din primele veacuri ale creştinismului şi se perpetuă în tradiţie frumoasă ca o datină semnificativă. În ajunul sărbătorilor numite, ori chiar şi în ziua de sărbătoare, se botezau catehumenii. Ca semn de mulţumire şi de răsplătire, aceştia duceau naşilor lor, în ziua următoare, daruri felurite. Astfel la Crăciun se duc daruri de cârnaţi, nuci şi colacul numit al finilor; la Paşti se duce ou roşu, puiul şi colacul; la Rusalii – fructe şi colacul finilor.

Ziua împăcării (= Iom-ha-Kippurim) a fost în Test. Vechi sărbătoare în ziua a 10-a a lunii a şaptea *(Tişri)*, cu ajunare aspră. În această zi, unica dată într-un an, intra Arhiereul în Sfânta Sfintelor să aducă jertfă de împăcare pentru sine şi pentru popor. Din cei doi ţapi de sacrificiu, unul se jertfea, iar altul, după punerea mâinilor, se trimitea lui Azazel în pustie, ca simbol că în împărăţia lui Dumnezeu nu are loc păcatul ci se trimite urzitorului lui, diavolului; pustia era adică simbolul blestemului, al iadului. Prin ajunare aspră se arăta pietate adâncă, iar prin jertfe se închipuia ştergerea păcatelor. Sărbătoarea a fost ziua împăcării omului cu Creatorul şi cu toţi oamenii şi astfel tipul împăcării lumii cu Dumnezeu prin Iisus Hristos (Evrei 9). Evreii o numesc şi azi *ziua lungă*, din cauza ajunării aspre.

Ziua liturgică *(ziua bisericească)* se numeşte fiecare zi a anului bisericesc, pentru că în fiecare zi se săvârşesc rânduieli de cult. Are 24 de ore şi, spre deosebire de zilele comune, care încep la ora 12 din miezul nopţii, ziua liturgică începe la ora 10 (la noi ora 4 d.a.), după computul orientalilor şi al evreilor şi ţine până la ora 10 (la noi 4 d. a.) a zilei următoare; are 12 ore de zi şi 12 ore de noapte. Ziua liturgică începe de cu seara zilei premergătoare, simbolizând că Mântuitorul Hristos şi biserica ne cheamă de la întunericul păcatului (= noaptea) la lumina credinţei (= ziua), mai închipuind şi timpul Testamentului Vechi, care continuă spre dimineaţă, spre zorile creştinismului. Liturghia se face către amiază, când e lumină deplină, simbolizând deplina răscumpărare a noastră prin Iisus şi închipuită în serviciul liturgic.

Ziua lumănărilor *(Dies luminum)* se numea mai demult ziua Botezului Domnului, când se săvârşea botezul catehumenilor numiţi „cei către luminare" şi fiindcă la botezul acestora se ardeau multe lumini.

Ziua morţilor v. art. *Ziua părinţilor.*

Ziua morţilor (ziua sufletelor) se serbează în biserica apuseană la 2 noiembrie întru cinstea sufletelor celor morţi. Biserica îmbracă jale adâncă, simbolizând durerea ei pentru mulţi credincioşi care nu au putut ajunge la fericire din cauza păcatelor lor. De aceea, ca semn de rugăciune mistică, se luminează mormintele încă din preseară şi se împodobesc cu flori: iar în însăşi ziua serbării se fac procesiuni pioase la morminte. Se ţine la mijlocul de toamnă, când zilele ploioase şi brumoase şi frunzele îngălbenite ne admoniază la trecerea lumii acesteia. Biserica vine şi

ea să ne aducă aminte de viaţa veşnică prin serbarea tuturor sfinţilor şi a sufletelor, ne umple totodată de nădejde şi ne consolează înfăţişându-ne viaţa de fericire a sfinţilor, spre a căror societate ne străduim.

Ziua a noua după moarte are loc judecarea a doua a sufletului (v. *Sorocurile morţilor).* Biserica face rugăciuni de expiere pentru sufletul celui adormit, ca Dumnezeu să-l aşeze cu cele 9 cete de îngeri în ceruri. – Se mai fac rugăciunile şi pe temeiul cuvintelor Domnului, când în ora 9 pe cruce a făgăduit tâlharului împărăţia cerului.

Ziua părinţilor (ziua morţilor, ziua bucuriei) e Lunea ori Marţea după Duminica Tomii. Simbolizează bucuria învierii, pe care cei vii o comunică morţilor lor; această împărtăşire o pot face abia acum, fiindcă în Săptămâna luminată nu se săvârşeşte panahidă. La ziua părinţilor rugăciunile pentru cei răposaţi se săvârşesc la morminte, unde se împarte şi pomană (ouă roşii...). Obiceiul rugăciunilor la morminte a rămas din vechimea creştină, când creştinii peregrinau în anumite zile la morminţii martirilor şi înălţau acolo rugăciuni pioase.

Ziua a patruzecea după moarte v. *Sorocurile morţilor.*

Ziua răsunării (Roş-Hoşana, roş evr. = începutul), adică *Anul nou,* în al cărei ritual este sunarea trâmbiţei (şofar) de anul nou, sărbătoare la evreii Testamentului Vechi şi la cei de azi în ziua primă a lunii a şaptea. Simbolizează împărţirea graţiei lui Dumnezeu asupra poporului izraelitean.

Ziua a şaptea după moarte în biserica romano-catolică se face comemorarea răposatului, pentru că această zi e icoana odihnei viitoare şi astfel se simbolizează dorinţa ca răposatul să ajungă în odihnă veşnică.

Ziua sfinţilor v. *Ziua tuturor sfinţilor.*

Ziua a treia după moarte se face comemorarea celui răposat, spre a simboliza că precum Domnul Hristos a treia zi a înviat din morţi şi a slobozit pe cei ţinuţi în pridvorul iadului, în sânurile lui Avraam, aşa şi răposatul să fie slobozit de greşelile sale şi să ajungă în fericirea veşnică.

Ziua a treizecea după moarte: biserica romano-catolică face rugăciuni pentru cel răposat după pilda ceremoniilor de la înmormântarea lui Aron şi a lui Moise, care au fost deplânşi de popor în 30 de zile (Numeri 20, 29; Deuteronom 34, 8).

Ziua tuturor sfinţilor în biserica latină se ţine la 1 noiembrie în cinstea tuturor sfinţilor din cer. Creştinii aduc laudă lui Dumnezeu pentru că i-a învrednicit pe sfinţi să ajungă la desăvârşire şi pe care îi roagă pentru mijlocire către Dumnezeu. Fiecare zi are pomenirea câte unui sfânt; dar numărul lor mare ne face imposibilă aducerea aminte deosebită a fieçăruia. De aceea li s-a pus amintirea lor pe o zi anumită (cum e la noi Duminica tuturor sfinţilor), ca săr-

bătorire a întregii biserici triumfătoare. Serbarea ne mai aminteşte că noi formăm cu cei morţi, cu cei triumfători şi chinuitori, o unitate strânsă, cimentată prin iubire creştină. Sfinţii se roagă pentru noi şi mijlocesc numai din iubire, iar noi îi cinstim tot din iubire. Tot din dragoste creştinească ne rugăm pentru sufletele osândiţilor, cărora după Sfânta Scriptură (II Macabei 12, 46) le mai putem ajuta prin rugăciuni, liturghii, elemosină ş. a. Cununile şi florile puse pe morminte sunt semne de iubire şi stimă.

Zoard: sf. eremit, care a trăit într-o scorbură de arbore în apropierea claustrului Zabor în Neutra. Comem. la 1. V.

Zoe, Zoiţa (gr. = înălţător, pompos, iubitor de viaţă): sf. martiră în Attalia Asiei Mici († 130). Comem. la 2. V.

Zodiacul, cu cele douăsprezece figuri, a trecut în simbolica creştină ca simbolul înţelepciunii lui Dumnezeu, cu deosebire în icoanele ce reprezintă Creaţiunea. Şi în arhitectura creştină şi-a prins loc însemnat de prin veacul al XII-lea şi al XIII-lea. După învăţătura creştină, Dumnezeu este toate în totul (I Corinteni 15, 28); de aceea s-a asemănat cu soarele, iar apostolii cu figurile zodiacului. Zodiacul apare în pictură, în mozaicuri şi fresce, pe portalurile, absidele şi pe pavimentele bisericilor. – Cercul zodiacului este înfăţişat având în mijloc, în cercul lăuntric, adică în centru, pe Iisus Hristos, centrul vieţii noastre sufleteşti; în al doilea cerc, în afară, sunt prorocii, deasupra fiecăruia cu un apostol; iar în cercul mai din afară, în dreptul fiecărui apostol, este înfăţişată figura zodiei, corespunzătoare lunii respective.

Zoiţa v. art. *Zoe.*

Zona v. art. *Brâul.*

Zorea, Zoriţa v. art. *Aurora.*

Zorile (Aurora, raza dimineţii, *Crepusculum*), ce deschid lumina zilei şi sunt mândrele prevestitoare de răsăritul de soare, sunt simbolul ivirii lui Hristos, al naşterii şi al învierii Lui în zorile zilei, precum şi al ivirii, al răsăritului bisericii creştine, care toate încălzesc şi aduc desfătare sufletească (Cântarea cântărilor 6, 10). – Zorile mai închipuie lumina conştiinţei, ce ni se dă de sus spre a putea vieţui creştineşte şi a ne pregăti pentru soarele veşnic al măririi în altă viaţă. Mai simbolizează bucuria creştinismului, ce ne-a răsărit prin Iisus, lumina lumii, după lungul întuneric, în care dibuise omenirea atâtea veacuri până la plinirea vremii. În ştiinţa filosofiei scolastice zorile înseamnă orice cunoaştere mai înaltă. – Cântările de bocire, numite *zori,* ce le cântă bocitoarele la mort în faptul dimineţii, sunt rămăşiţe de obiceiuri păgâne, de la romani şi închipuie trecerea răposatului spre lumina, spre ziua cerească. – Colindele la Ajun se întind spre zorile d-albe „...că vă vin colindători, noaptea pe la cântători" (= ultimul cântat de trezire al cocoşilor), „când zorile-s d-albe" ca închipuire, cum au vestit păstorii naşterea sfântă în dimineaţa zilei mari.

CUPRINS

Cuvânt înainte (Î.P.S. NICOLAE CORNEANU, Mitropolitul Banatului) 5

Victor Aga – pionier al simbologiei româneşti (prof. univ. dr. IVAN EVSEEV) ... 7

Notă asupra ediţiei (ION NICOLAE ANGHEL) 10

Simbolica biblică şi creştină (Dicţionar enciclopedic) 13

Prefaţă 15

A 17

B 47

C 67

D 110

E 127

F 136

G 151

H 158

I 165

Î 183

J 200

L 203

M 227
N 254
O 263
P 272
Q 311
R 312
S 323
Ş 370
T 374
Ţ 394
U 395
V 403
Z 418

LISTA TITLURILOR DISPONIBILE PUBLICATE LA EDITURA „ÎNVIEREA“ A ARHIEPISCOPIEI TIMIŞOARA

Pr. prof. dr. I. G. Coman	♦ *Şi Cuvântul trup s-a făcut*	100.000 lei
Toma de Kempis	♦ *Urmarea lui Hristos*	60.000 lei
Pr. dr. Gheorghe Liţiu	♦ *Cartea vieţii*	40.000 lei
Anca Manolache	♦ *Problematica feminină în Biserica lui Hristos*	40.000 lei
Prof. dr. Pandele Olteanu	♦ *Floarea Darurilor*	75.000 lei
* * *	♦ *Patericul Egiptean*	100.000 lei
I. D. Suciu R. Constantinescu	♦ *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului, vol. I*	50.000 lei
I. D. Suciu R. Constantinescu	♦ *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului, vol. II*	50.000 lei
* * *	♦ *Spovedania unui pelerin rus către duhovnicul său*	60.000 lei
Al. Belu	♦ *Tradiţii latine în cultura românească din Transilvania şi Banat*	25.000 lei